

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

750

9(44)
Q-24

2012

~~130~~
150
30

9(44)
24 JAN 2006

ԳԱՂՂԻԱ ԵՒ ԲՐՈՒՍԻԱ

Printed in Turkey

ՃԱԿԱՏԱՄԱՐՏՔ

1870-1871

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՎԵՆԵՏԻԿ ՍՈՒՐԲ ՂԱԶԱՐ

1870

115357-ԱԶ

Պետ. Հանրային Գրադարան ՀՍՍՀ
Гос. Публ. Библиотека АРМ-ССР
им. А. Мясникян
Ա. Մյասնիկյանի անվ.

3040
39

Printed in Turkey

A. DEVEJIAN LIBRARY
NEW YORK
Ա. ՏԷՎԷՃԵԱՆ ԳՐԱՏՈՒՆ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Սեպտեմբերի 3'ի Բարիզ:

Օգոստոսի վերջի օրերը, մինչդեռ Մաք Մահոնի բանակը յուսահատաբար յետին մարտը կը կռուէր, ուրուն երբ Սեդանի հարուածը պիտոր ըլլար, գաղղիացի ժողովուրդը, կայսերական պաշտօնարանին հաղորդած խաբէական յաջող լուրերովը, անգէտ ամենեւին իր չարագուշակ վիճակին, մեծ յուսով յաջողութեանց լուրը լսելու կը սպասէր: Սակայն Օգոստոսի 31ին Նանսին մէջ Բէլլէ ալսակիացի նուիրակը, Ստրազպուրկի թշուառ վիճակը կրակոտ խօսքերով նկարագրելով, նուիրակաց մեծագոյն մասին անզգայ թմրութիւնը կարեց: Ահա այսպիսի էին իր խօսքերը.

« Ստրազպուրկի հանգամանաց վրայ ստոյգ տեղեկութիւններ ունիմ խորհրդարանիս հաղորդելու:

« Քիչ ատենէ, կը գրեն ինծի նամակի մը մէջ զոր անմիջապէս այս առաւօտ ընդունեցայ, քիչ ատենէ

աւերակաց կոյտ մը պիտոր ըլլար։ Ուրի օրուընէ՝ ի վեր, ուրի կամ ինչը ժամ շարունակաբար կը ռմբակոծէին զմեզ։ Այդէն քաղաքին մէկ չորրորդ մասը մը պրեցաւ. գնդակոծման նպատակը մայր եկեղեցին էզած է, որ նամնապէս պրեցաւ։ Մնաղ բոլոր ծածկը ապահանեցաւ, յարկին վրայ ալ վանդակասին չմնաց, և ձահաղը մերձակայ մնաստեցաւ։

« Նոր–Ցաձաղը և Գրատունը մնէրդ կոյտ էն։ Ես ոչ հիւանդանոցին խնայէր էն, այլ անոր ալ մէկ մասը պրեցաւ։ Աբուբձամնիները գրեթէ կործանած էն, և ժողովրդը բռնադատուած է քաղքին լուսերաց մէջ ապահնելու։ Այս ամէն գործերը, առանց մերձաքանաքեցման մը՝ ամէնը չշմարիտ էն։

« Եպիսկոպոսը փորձ փորձեց ռմբակոծումը դադարեցնել տալու։ Ելաւ մինակ Բրուսիացւոց բուն բանակը գնաց։ այլ երբեք պատասխան տրուեցաւ թէ ժամանակ չունենալով զբաղքը պաշարելու, կ'ուզէին սպառազէն տարածելով բռնադատել որ անձնատուր ըլլայ։ Մնոր վրայ հրաման ուղեց որ գնայ, կանչը ու տղայք թող տրուի որ ելլեն մէջէն երթան։ Այլ այս բանս ալ մերժեցին, վասն զի ըսին, Աստղալսրի իր քնակացը համար ռմբկոծ գէմ մնանալու ապառատ նարան չունի. ուստի որպէս զի բոլոր ժողովուրդը չկոր գուի, հարկ է անձնատուր ըլլայ։ Պատճէնները վրայ և ոչ հարուած մը պրձրկուեր է։

« Բոլոր այս եղելութենէն ընդհանուր քաղաքականագէտ նէրսկիս ըսելիք գայրոյցի չունէր։

« Ուրիշ ալ աւելի հրէշային գործ մը ունէիմ ծանուցանելու։ Աստղալսրի գէմ պատճէնել չկրնար, մեր գնդացրիները կը բռնադատեին աշխատելու, որով խեղճերը բունի գաղղիացի գնատակներու նպատակ կ'ըլլան։

« Գիտեմ թէ եպիսկոպոսի անցաքող փորձէն ետքը ինչ պատասխան տուաւ Աստղալսրի ժողովուրդը։

Այնոր միաբան ծանուցին որ անձնատուր ըլլալէն յառաջ լաւագոյն կ'ընտրեն քաղքին վերատակաց տակը թաղուիլ։

« Նախ և առաջ այս բանը կը խնդրեմ՝ որ խորհրդարանը անմիջապես և հանդարտ քուէարկութեամբ ծանուցանէ թէ Աստղալսրի դիւցազն ժողովուրդը հայրենեաց արժանաւոր է, և թէ Աստղալսրի քաղաքը երբեք չդադարի պիտոր գաղղիացի քաղաք ըլլալէն »։

Այս խօսքերուս վրայ բոլոր խորհրդարանը ծափահարութեամբ ոտք ելաւ, և համնամայն աղաղակութեան տրուեցաւ։

Ելլէկ խօսքը յառաջ տարաւ։

« Ես, ով պարոնայք, ես պատկիացիս, որ կ'ուզեմ միշտ գաղղիացի մնալ, ողջոյն Գաղղիոյ, որուն գուք երեսփոխանութեան եք, ձեզ հետևալ եմ այդ պարտաւորութեանը համար՝ զոր գուք դիտեմ վճռեիք տուիք։

« Սակայն ըսելիքս այս չէ միայն։ Գիտեմ նաև խորհրդարանիս առջևն՝ Աստղալսրի շրջակայ երկրներուն վերաբերեալ գործերու վրայ խօսելիք ունիմ։ Գործերը են ասոնք յիրաւի, և ամենը վկայութեանց վրայ հիմնեալ, զորոնք և հանգարտութեամբ կ'ուզեմ ծանուցանել։ Սաորին Հաճնոսի գաւառը ինչպէս նաև վերին Հաճնոսի սահմանագլուխը, այս տաեին ոչ միայն կամնաւոր զօրաց աւարառութեանցը ենթակայ են՝ այլ նաև պատճէնի գնդացից խուճապութեան, որմոյ մէկ հատիկ զէնքը տարձանակ մըն է։ Նոր հաղորդեմ թէ ինչպէս կարելի է այդ բանը։ Ա.յսպէս բան մը տեղի առած կու գայ, որ մեր հայրենասէր և պատերազմիկ ժողովրդեան՝ զէնք կրելու թոյլ տարաւ։

« Այսպէս տեղէն երկիր մը ոչ միայն կամնաւոր զօրաց բանակի մը արշաւանաց ենթակայ է, այլ նաև աւազակաց։ Ուստի կ'առաջարկեմ որ ժամնաժողով մը որոշուի, որպէս զի հիմնական ժամնանակ բոլոր-

վին աւելորդ եղող առհմնադրական խնդիրները մէկդի դնելով, արագօրէն կարգի Գործակատար մը անուանել, որ այս վիճակին դէմն առնու և ժողովրդեան հայբնակաբը ոգին քաջալերէ։»։

Ցետ սաստիկ հակառակութեան մը Ռէնէ նուիրակը իր առաջարկը յաջողաբար ձեի մը ներքեւ դնելով այս պէս կը ներկայացնէ ժողովին առջեւ.

«Արդարացուցին և Ազատիչ վանգը նախատեսելով, կ'առաջարկեմ Տօրէնդրութիւն որ անմիջապէս Մասնաժողով մը անուանէ, որ պարտաւորեց հետ մէկտեղ գալով Հայրենակից վիճակը քննէ, և եթէ պէտք ըլլայ, վարչութեան հետ մէկտեղ, արագօրէն կարգի Գործակատար մը անուանէ, որուն յանձն ըլլայ Ազատիչ մէջ ամէն պարտականութեան միջոցները հոգալու»։

Պարտնէրեց նախագահ կոմս Բալբեան, այս առաջարկութեան պատասխանել թէ իրը համաձայն է այն գոհացման որ Ատրպատականի ղեւդաղի Ժողովրդին կ'ուղղեին։ Այժմ մէկ քանի հետազօտութիւններ պարտաց, որոնց մէջ կը զբաղուէր թէ բերդին հրամանատար զօրավարն Խալիք, ծանօթ թէ փոխանակ քաղաքը տալու, լուսագոյն կը հաճարէր անձամբ զոյն կրակի տալ եւ այսպէս խոսքը լմնցուց.

— Կը տեսնէք ուրեմն, պարոնայք, որ Ատրպատականի ամէն բանի վերջ Գաղղիացւոց պատիւը կը նախագահէ։

«Խոկ Մասնաժողով մը անուանելու խնդրոյն գալով, ըսաւ, ուրիշ բան չհամաձայեր այդ բանը եթէ ոչ նորէն այն առաջարկը յետնել թէ արդեօք վարչութիւնը իր պարտքը կ'ընէ՞ թէ չէ։ Ս. յղ առաջարկը մանր կրկնել չեմ ուզեր, սակայն յայտնի կը ծանուցանեմ որ ես վարչութենէն դուրս ուրիշ գործակատարներ չեմ հանդիպած»։

Եւ այսպէս Ռէնէի առաջարկը կայսերական մեծութեան

բազմաթեանը պատճառաւ ընդունելի չերաւ. սակայն կայսերական իշխանութիւնն ալ ուրիշ նոր ու սաստիկ հարուած մը ընդունեցաւ ասով։

Բայց վարչութիւնը, գժողովրդը խաղաղ պահելու համար, Բարիզու մէջ տեսակ տեսակ լուրեր կը հրատարակէր, որոնք ամենևին օտար էին ճշմարտութենէ։

Կ'ըսուէր թէ Պաղէն դէպ ի Մաք Մահոն երթալու կը քալէր, և թէ Մաք Մահոն յետցած բերդերը ամենազէկ վիճակի մէջ էին. միալ բանիւ տուա յայտնէին կը տածէին։ Վերջի ատենները կը զգուշանային ճշմարիտը զուրցելու, և այսպէս միշտ այն դրութեանը կը հետեւէին որուն պատերազմին սկիզբէն ձեռք զարկեր էին։ Ետքը ետքը, երբ ալ կը տեսնէին որ կայբելի չէր պնդել թէ եղած կռիւներուն մէջ Գաղղիացիք յաղթող եղած ըլլան, կ'ըսէին թէ լուրերը գաղղիացի վճռուց բաբեյաջող կը շրջէին։

Ի վերջ այսը ամենայնի Բարիզու երկրպագը տխուր կերպարանք մը կ'առնուր, Իրիկուան Ժամը 11ին պուրսիվաւնները դատարկելով ամայի կը դառնային. կառաց անցքը աւելի նբ։ Ս.ըդին Տարուսաներէն շաաերը եւերը գնացեր էին. փողոցներուն մէջ Հոխոտեեան փայլը չէր երևնար, մեղաբոր Տազուաց ամէն դին կը տեսնէր, և ամանկ կ'երեւար երբու թէ Բարիզ սուգի մէջ է։

Մէկ մին ալ յանկարծ եղածին ճշմարտութիւնը կ'իմացուի և երբ փայտկի բոլոր այն խոսքական յայտերուն քօղը կը պատռէ, Պաղէն միշտ Մէջի մէջ փակուած է և բոլորվին պաշարուած։ Մաք Մահոն կոպրտաբերով Սէտան մղուէր է, և վերջապէս իր բանակը և նոյն իսկ կայսրը նբր գերի անձնատուր եղեր էն։ Ահա այսպիսիք էն այն լուրերը՝ որ կայծակի երես գոհեանբ Սէտանեցիներ Յին իրենցնը Բարիզու մէջ կը տարածուին։

Նոյտ մը փողոցներուն մէջ ժողովրդը դիզուելով

ապրիս անդրէն կը խոնի։ Ժողովրդեան խումբ մը Տուտո փողոցին մէջ ժամը հինգին առեներէն խռնելով դէպ ի Մադդալեանցի փողոցը կը սկսի քալել կորիցի կայսերաբնակ, կանչելով, կեցցէ Դռոյիւ, Խորհրդարան երթալիք։ Ասոնք այսպէս յառաջելով Նոր Օրէնսդիր հրապարակը ուրիշ խումբի կը հանդիպին։ Երկուքն ալ կը միանան, և համաձօրիւ մէկտեղին որոշելէն ետև, դէպ ի Նալբանդ կ'ուղղուին, կեցցէ Դռոյիւ, կանչելով, կորիցի կայսերաբնակ։

Այս բազմութիւնը, որ գրեթէ 6000 մարդէ կը բաղկանայ, կառավարչին պալատը հասնելով զօրապահպանին կը դիմէ։

Սպասակրօն սպայ մը նեղիպայմանալով կ'իմացնէ ժողովրդեան թէ զօրավարը ամենակարևոր պատեհներ ստորագրելու զբաղած է, զորմէ լրջացուցած են պէս պէս երևք պետեր ներկայանալ։

Ժողովուրդը զարձեալ խրախուսանաց աղաղակներ կը հանէ, ի պատիւ Դռոյիւի, որով Բարիզու կառավարիչը կ'ամփոփուի պալատին պատուհանը երևնալու։

Երեսի գոյնը նետած է, և աչքերին պրաստուք կը վազին։

— Դուք զիս կանչեցիք, պարոնայք, կ'ըսի հանդարտեմ։ ահա ասկի եմ, ինչ կուզէք։

— Մեզի լուրեր տուր, կը կանչէ ձայն մը։

— Պարոնայք, կը պատասխանեմ զօրավարը, պատմութեան մէջ չկրճատած ձախորդութիւն մըն է։

« Քիչ մ'առաջ պատանեներէն գարձայ, և անվիճելի պէս հիմս սպանի լուրերուն ծանօթը տուի։

« Ինձի նկատմամբ, խօսելով, ես հիմս ուրիշ երևխաներուն չունիմ բայց եթէ այն որ ինձի ջնորհեցաւ, որ է Բարիզու պատրաստութիւնը հոգալ և ասոր նկատմամբ յոյս ունիմ որ լիովին յիս վստահ ըլլալու եք։

« Ա.յլ վճռման ինդրոյն նկատմամբ, որուն վրայ

ինծի կը հարցնէք, մի զարմանաք եթէ զինքերն ոչ ապահովեմ այլ միայն ամենց ձեռքը կը տրուին, այսինքն ամենց ձեռքը որմէք կարող են ամիկնապատ գործածելու։ Ձուրցուած եք թէ հաեմպանց մէջ երկու միլիոն հրացան կայ։ ամենայն քննութիւն ըրած ըլլալով, ցաւով սրտի ձեզի կ'իմացնեմ որ հազիւ թէ կրնամ տալ հազար միայն գտանք։

— Կայսերութեան անկումէն հրատարակէ, կը կանչեն շատ մը ձայներ։

— Պարոնայք, ես զօրական եմ։ երդում մը տուած եմ, որուն մէջ եղածէ պահպանել ըլլալ, պատուոյս դէմ պահպանած կ'ըլլամ։ Ժողովրդապահի գործ է ատոր պատասխան տալը։

Այս խօսքերուս ծախ կը զարնեն և ամենը հանպատրաստութեան կը կանչեն։

Ամբոխը այն առեն դէպ ի Պուռպոնի պալատը կ'ուղղուի, ուր տեղ գնդապետ տեսնալ կ'ուզէ։ Մի և նոյն առեն կորիցի կայսերաբնակ ձայները փսխոր կալլոց առվիսա կը շարունակեն։ Մատնիչոց հանդիսաբար ներկայանալով, քառորդ մը ժամնեան անդադար կը ձնահասան, յորդորելով զամբոխը որ խաղաղութիւնն ու վստահութիւնը չվերուլեն։ Իր խօսքերը շուրջ շուրջ ձանապի այսպիսիք են։

— Պարոնայք, հիմս որ տէրութեան գլուխը գնդի ընկած է, մեր ծանր վարմամբը յայտնի ընենք որ մեր կոդիճակցութեան տրուած բոլոր ամբաստանութիւնները՝ ուրիշ բան չեն եղած ոչ ստեղծութեան զրպարտութիւնը ներ։ Հիմս ժողովրդեան ինդրէն գուս ուրիշ ինդիր մը չկրնար ըլլալ, սակայն ժողովրդեան պարտքն է ոտք ելլելու պետութիւ որ յաղթութեամբ հետզհետէ գուս մեռնի։ Ցաւերնիդը նեղութիւ և աշխարհի, որ յեղափոխութիւն և հայրենասիրութեան համանիշ բառեր են։ Հիմս ոչ միայն հայրենեաց փրկութիւնը Բարիզու ձեռքն է, այլ նաև գաղղիոյ յեղափոխութեան փրկութիւնը։

Խօսքը՝ կեցցէ՛ Դամսկիդար առաջնորդները ընդհանրապէս, առաջնորդը արուեստաւորաց կը պատասխանէ.

— Ո՛չ, պարոնայք. մի՛ կանչէք, կեցցէ՛ կամսկիդարդա, մի՛ կեցցէ՛ մարդ մը։ Մէկ առաջակ մը միայն պէտք է լուսի հիմնադիրացուց սրտէն, այն է, կեցցէ՛ Գադրիա։

Այս ակնարկն խօսքերուն ժողովրդը ծափ կը զարնէ, մինչդեռ ամենք կեցցէ՛ Հասարակապետութիւն կ՚աղաղակեն։

— կեցցէ՛ Գադրիա, կ՚ըսէ՛ ձեզի, կը կանչէ Կամպէդդա. և որովհետև ամբոխին հետաքրքրութեան եղած մասին ակնկռն շատերը կայարտրեան անկուռն կը խօսնդրեն,

— Պարոնայք, կը պատասխանէ, իմ ընկերակիցս քովը երթալու կը փութամ, և ձեզի կ՚երդնում՝ որ գիշերը կամ վաղուն օրուան կէսը չանցնի պիտի, առանց այլեւայն և ժողովրդեան արժանի օրհնութիւնները ընդունելու. սակայն պատշաճ չէ որ կարծել՝ ամեն թէ մենք հրապարակի բռնադատելով որոշում կ՚ընենք։ Ուստի ձեզի յորդոր կ՚ընենք որ քաշուիք և Օրհնաբանական ժողովին անդրեքը ապատ թողուք »։

Եւ այսպէս ժողովրդը ծափահարելով հեռանալ կը պնդանի հանդիսական ձայնին, որովհետև նոյն ատենը յայտնի լսեր էր թէ հորչրդարանը կէս գիշերին արտաքոյ կարգի գումարման մը հրաւիրեալ էր։

Այսպէս բոլոր ամբոխը կը լուծուի մինչդեռին խօսքերնին պատրաստ

խմբիներ կեցած տաքութեան կը վիճաբանեն։ Քանի մը տարի առաջ կրեմլի ամայի է։ Օրհնագրական ժողովին մեծաքանակը 300ի չափ հետաքրքիր մարդոց բազմութեան մը կը պատրաստ։ Պատգամաւոր պալատին դէմ ելքերէն կողմի մտից առջևը քաղաքային բարեկարգութեան պահապանաց շղթայ մը բռնած կը տեսնէ։ այն դռներէն որ Պուռնիմերը հրապարակին ու փողոցին վրայ կը հայեին՝ գոց էին։

Մանաւ կամաց ամբոխը կը դիզուի։ Բարիզու պահապանաց գումարտակ մը և հետեւան պահապանաց վաշտ մը հան գիմելով կը տանէին։ Հեծելազօրաց հաւատամ մը գալով, քաղաքային պահպանաց առջևը կը շարուի, և ապա գլխաւորին հրամայելովը, Քանի քառասի կամքին վրայէն քայելով հետաքրքիրներուն բազմութիւնը կը հեռացնէ։

Հնդկաներուն Հարեմ ագեանին ու Շանգ Լլիզհենբու Ամերիկաներու մէջ բազմութիւ ժողովրդեան խումբ բեր կը տեսնուին։

Ռուսաստ փոզոցին ու պուլվարներուն մէջէն անցիկ մարդոց խումբեր կը քալեն որ Տպրենասէր Լուսնակաւոր, Կեցցէ Գաղղիա, Կեցցէն ազգայինք, կը կանչեն, Ոչ Հայրենիքը կորսուած չէ։

Քանքառասի Տպարարակը բազմութիւը խումբ խումբ ձևացուցած, եռանդուն խօսակցութեան կ'երթայ։

Սկիզբն ունէր մէկ կէտի մը վրայ մեծագոյն բազմութիւն մը խռնած կը տեսնուի. Սարապզուկի քաղքին արձանին տեղը է։

Արձանը ծաղկեպսակ լուսաւորուած է, պատռուած դանդ ալ նմանապէս ծաղկեփունջ ծածկուած է, արձանին թագկայր մէջ Լուսագոյն գրշակ մը կը ծածանի։

Սկիզբ մարդ այն գիւցազն քաղքին նշանին առջևը յարգանօք գլուխը կը բանայ։

Այս առենս, Կամպիդպոյին բանդին Հանեմնատ, նու իրանիները շտապաւ ազգ ընդունած ըլլալով գումարելու կը փութան, ու կէս գիշերուընէ ժամ մը եաքը Շնայտ նիստը կը բանայ։ Իր աստիճ խռոված ըլլալը յայտնի կը տեսնուի։ Այժմը կը գիտէն որ նախագահութեան աթոռը՝ առանց Էդգէտն շքանշանին լաւը կրնալ նստած է։ Մի կերպով խօսքեր կը կարգայ որոնց նպատակն է Հասկըցընել Թէ ինչու Համար ժողովը արտաքոյ կարգի կը գումարուի, և ապա Բարիքաջայի, պատերազմի պաշտօնեին, Թող կու տայ որ խօսի։

Այս յետինս, արդէն ամէնուն ծանօթ եղած ազգալի լուրերը կր Հաստատէ, և ի՛առաջարկէ որ ընդհանուր որոշումն նոյն օրուան ուրիշ աւելի յարմար ժամու մը երկարաձգուի։ Շնայտ անոր առաջարկին Թիւնը կ'ընդայ, և կը պատրաստուի պաշտօնեին նոյն առաջարկը քանելի Հանելու, այլ ձեռ Փավլոր խօսելու Թոյլատուութիւնը խնդրելով, Հետեւեալ առաջարկները կը ներկայացնէ։

« Յոդ. ա. Կուի Նաբոլէոն և իր ազգատոհմը կեանք ծանուցուի այն իշխանութենէն զոր Սահմանադրութիւնը չնորհած էր իրեն։

« Յոդ. բ. Մանաւոդով մը պիտոր անուանուի.... անձանց, (Ասորերդարանը անունց Թիւը պիտոր որոշէ) որուն պարտքը պիտոր ըլլայ ցյետոին Ձիրքը պաշտպանելու Թիւնը չարունակելու և զինամին գործ մերժելու։

« Յոդ. գ. Գոռոշիւ զօրավարն իր Բարիզու ընդհանուր կառավարչի պաշտաման մէջ պիտոր մնայ »։

Այս կապսեքութեան անկման առաջարկը ժողովին մէջ ամենեն Հակառակութիւն մը չկրեր, որ ոչինչ բան փոփոխութիւն յայտնի նշան մըն է։ Նէ այսպէս նիստը ժամ մէկ ու կիսուն կը վերցուի, որոշուելով որ կէսօրը նորէն գումարուի։

ԳԼՈՒԽ Բ.

Հատարակագետութեան հրատարակումը։

Շատ քիչ եղան Բարիզու մէջ այն մարդիկ որ նոյն դիշերը քնոյ Հանգիստը լմնցրեցին. և այսպէս, Հատարակաց ատաձնային մէջ, Սեպտեմբերի Ի՛ր օրը կը լուսնայ, որ Գաղղիոյ պատմութեանը մէջ միշտ յիշատակաց օր մը պիտոը ըլլայ։ Այդհէն կանոնական ժողովը մեծութիւնը Բաստիլոյ Հրապարակը կը սկսի խոնհել, Օրհնագրական Ժողովին օրօշմանցը սպասելու Համար։

Հրապարակը բազմութեամբ կը լեցուի և ժողովուրդը դը Հեռվհեռէ շառաչալով շրջակայ փողոցները, Եանգ Էլիզէ, Ռիվոլի ու Ռուասեալ փողոցները կը խոնի։ Մասրենի ասոխնմանց վերջին մարդուս աչքը կը զբօսնու այն անհուն մարդկանց բազմութիւնը նշմարելով. շքեղ տեսարան մըն է։

Ակօրաւեան դէմ քաղքին ամեն կողմերէն ազգային պահանորդաց խումբերը Էլլեկով, ամենը պիտեալ և այլը անզէն, գէպ ի Օրհնագրական ժողովը ի՛րենց երթան, որուն չորս կողմը արդէն Բալիքան Կամը Թէ ձիաւորաց և Թէ հետևակազօրաց գունդեր վերաբերուած էր, Ազգային պահանորդը Թմբուկներ զարնելով ամեն կողմէն գէպ ի Քառքռուտի Տրապարակը կը դիմեն, զօրմը ժողովրդը Եռանդուն ծափահարութեամբ ի՛ընդունի կեցցէ՛ հատարակագետութիւն աղաղակելով։ Ազգային պահանորդաց եռևէն կուգային նաև այլ և այլ Թնդանակամ զօրաց գումարտակները, որոնք դեռ Ես նորոգ ձևանալ սկսեր էին Բաբիզ.

Քառքռուտի Տրապարակին մէջ յաղթ Հասակաւ արձաներ կան որոնք սանդը Գաղղիոյ գլխաւոր քաղաքները կը ներկայացնեն։ Սարազուտրիը ներկայացնող արձանը միշտ ծաղկեպ պսակներով ծածկած է և ազգային գրօշակով զարդարած։ Ազգային պահանորդաց գումարտակները առջևէն անցած ատենին, զինքի ողջոյնը կը մատուցանեն, և բազմութիւնը մեղեդին աղաղակներով կեցցէ՛ Գաղղիա, ի՛աղաղակէ, ձաղրելի կամ մեառանիլ։

Սակայն ոտիկանութեան ձիաւորաց ընկերութիւն մը, ինչպէս նաև հետևոյն գումարտակ մը, Քառքռուտի կամուրջը բռնելով անցքը կը խափանեն։ Փոխ մը եաքը ազգային պահանորդաց վարչ մը վիճակալ, ոտիկանութեան զօրաց առջևն ի՛ելլէ, որմը ձգկեն տալ բերմին կը քաշեն։ Թմբուկները կը զարնուին և քաղաքին բարեկարգութեան պահպանները՝ ժողովրդեան վրայ կը յարձակին. մեկ քանի ամենը կը վիրաւորին, մինչդեռ ազգային պահանորդք պաշտպանեն ոտիկանութեան մարդոց դէմ ի՛նչղեն. այլ յանկարծ վերնայ գոյն Տրանսի մը ուսկիմդիրը, ոտիկանութեան մարդիկ կարգ բերին կը բանան, և այն ազգային պահանորդաց սիմնակը կամրջին վրայ տեղ մը բռնելով կը շարուի։

Ամբոխը որ արդէն շատ խռնած, կեցած է, նաև բարեբերեն տեսնելով որ Հետզհետե Պուպոնեան պա-

լսող կ'ուզէրին դէպ մանոյ կը վազէ և անդադար, « Կեցցէ՛ Գաղղիա, կ'աղաղակէ, կեցցէ՛ բանակին, կեցցէ՛ Հասարակապետութիւն, Կայսերութեան անուն մը կ'ուզենք։ »

Այս առեւս ձայն մը կը տարածուի Թէ կայսրուհին իշխանութեան հրաժէշտը տալով, քաղը իր իշխանութիւնը պաշտպանելու յանձներ է։ Շատը կը սկսին Թէ վարչութեան խնամակալ ժողով մը հաստատելու խորհուրդը կ'ընեն, օրուն ընդհանուր տեղակալ Բալնքաս կոմսը պիտոր ըլլայ։ Այս լուրը անհատատալի երևնալով ծիծաղով կ'ընդունուի։

Օրէնսդրական ժողովին նիստը սկսելու վրայ է։ Բաւ բնաւոր պահին մէջէն բազմութիւնը կը դառնայ կէս, և անով ժողովրդեան ու նուիրեալց մէջէն հաղորդակցութիւնը կ'ընդհատի։ Զանախողովեան նուիրեալներէն մէկը առոր դէմ կը բողոքէ, սակայն Շնայաեի առած հրամանը եռ չկորսիր։ Նաև ազգային պահպանողը ալ առոր դէմ կը բողոքեն։

Բազմութիւնը զգալի կերպով շառնալու հետ ֆրնքռառի հրապարակին մէջ և անդադար ձոյն խօսքերը կ'աղաղակէ։

Սէն ֆէռմէն արուարձանին ազգային պահպանողները ոմանք իրենց վաշտուց կողմնակի ղրկուելով կու գան և իրենք զերեզման ձախախողմութեանց անկարկուհեանը ծառայելու կը նուիրեն։ պատրաստ են, կ'ըսեն, անանց հրամանները կատարելու, ու բարեկարգութիւնը պահպանելու և ապահովցնելու համար ուրիշ ձեռնտուութեանը կարօտ չեն։ Նաև կը յաւելուն ըսել։

— Եթէ Խորհրդարանը ձեր առաջարկութիւնները մերժէ, մենք հետ եկէք։ Մենք ամենքս ձեզի Թիկունք ըլլալու և զձեզ պաշտպանելու պատրաստ ենք։

Վերջապէս կէսօրուընկ երբը ժամը մէկ քսան վայրկեան անցած նիստը կը սկսի։ Կլէ–Պիզուան և

Ռասպայլ նուիրեալները կ'ըսեն Թէ կայսերութեան անկումը Գաղղիոյ փրկութեան առաջին լուսատիպայան է։

Փէռաղբի կը յաւելու ըսել Թէ Խորհրդարանը մէկ հատիկ օրինաւոր իշխանութիւն ըլլալով, այնուհետև հարկ էր որ ուրիշ ամեն պետութիւնք պահպանութիւնը մէկ դի դնէ, և իր անձնական պահպանութիւնը ազգային պահպանութեան ձեռքը յանձնէ։ Պատերազմի պաշտօնեայն առոր հակառակ հրամանը տուած ըլլալով նախ իր պատուոյ դէմ գործած է, և ապա Դաւոշի օգնականին, Բարիզու կառավարչին յայտարարութեանը դէմ հակառակ որոշում մը ըրած է։

Բալնքաս կը պատասխանէ Թէ Դաւոշի սեփական իշխանութիւնը իրեն կտրեր է։ Ձօրքը պատերազմի պաշտօնէին տրամադրութեանը հպատակ կեն. զանոնք ուզածին պէս գործածելու իրաւունքը իրեն կ'իյնայ և Դաւոշիս իակ այս իրաւունքը ձանչցած է։

Զախախողմիանը առոր դէմ կը բողոքեն։ կը պահանջեն որ ժողովին պահպանութիւնը ազգային պահպանողագլուխ յանձնուի։

Բալնքաս կը յաւելու ըսել Թէ բարեկարգութեանը վրայ հսկելը ոչ միայն պատերազմի պաշտօնեիին յանձն է, այլ նաև բերդին հրամանատարին։

— Դուք, կ'ըսէ, անոր Տանքը կը գանգատիք որ ձեր բարձին համար կ'աշխատի։ Ես ձրիբը այն նպատակով կը գործածեմ որ ձեր որոշմանց ազատութիւնը ապահով ըլլայ, և դուք այդ բանը նախատինք կը սեպէք։ Եթէ չկենի, ձայնակս պիտոր տրանջիք։

Վերջապէս Բալնքաս հետևեալ առաջարկութիւնը կ'ընէ Խորհրդարանին։

« Օրէնսդրական ժողովը՝ վարչութեան և ազգային պահպանութեան ժողով մը պիտոր անուանէ, որ հինգ անձինքներէ պիտոր բաղկանայ։

3040
39

«Նոյն ժողովին անձինքը պիտոյ անուանեն պաշտօնեայսերը։

«Բանքաս մնայաքանչ ընդհանուր տեղակալ անուանուած է և նոյն ժողովին գլուխ։»

Այս առաջարկիս դէմ ամէն կողմէն բողոքի ձայներ կը լսուին։ Ցաւագը խօսիլ սկսելով, ի՛րաւ Թէ խորհրդարանին վիճակը ի՛ուղէ հասկցընել։ Աշքի իրենքնը ինքը և իր ընկերակիցներն առաջարկ մը ներկայացնէին։ Եթէ խորհրդարանը շատացող կարևորութեամբ որոշած մ՚ընէլ ի՛ուզէ, Թագ. երկու առաջարկութիւններն ալ վճռէ։ Սակայն կը պահանջէ որ ձախակողմնակից խնդիրը նախագահ սեպուի, որ խորհրդարանին աւելի իրաւունքներ կը հնարէ քան վարչութեան։

Նոյն իսկ Փիէռ առաջարկ մը կը ներկայացնէ, ո՛րով միութեան շահը ինչ և իցէ անձնական շահէն վեր դասելով, նոյն իրաւունքները կը պահանջէ։

«Խորհրդարանը, ի՛րաւ Փիէռի առաջարկը, վարչութեան և ազգային պաշտպանութեան Մամուժողով մը պիտոյ անուանէ։

«Արքելի եռամեայ տարի շուտ, Սահմանադրական խորհրդարան մը պիտոյ որոշուի»։

Այս առաջարկ ամէն աստիճանի հնութիւններ սաստագրած են։

Բանքաս ի՛րաւ Թէ վարչութիւնը ի՛րնդունի որ Հայրենեաց կամքը Տարցուի, բայց այն ատեն միայն, երբ արդի ապստամբութիւն ազատի։

Կամպէդան կը յայտնէր ըսել։ Այս առաջարկը որ մենք խորհրդարանին ներկայացուցինք, և որ պարզապէս կայսերութեան անկմանը կը Տայն, կարելի չէ միւս առաջարկութեանց Տատասը ընդունել։

Համաձայն Տանգամութեամբ անոր կարևորութիւնը ի՛որոշուի։

Երեք առաջարկութիւններն ալ պարզաբանութեան կը զրկուին որ Մամուժողով մը անուանուի։

Խորհրդարանը պարզաբանութիւնը կը քաշուի, խօսք դնելով որ քննութիւնները լրնդունելէն ետև նորէն դառնայ ու նիստը շարունակէ։

Նոյն այս ատենը գումարին ամբոխը միշտ ալ և նոյն ազազաձայները կը լսեցընէ։ Ի՛կցի՛։ Հաւատարակատեռութիւն։ և Տեռացեռուէ յատաջ գալով Օրէնսդրական ժողովին մէջ լեցուելու կը սպառնայ։

Վերջապէս ժամը երեքին ատենները ժողովարդը ազգային պահանոցքայ վարչի մը ետևէն յատաջելով, Ռոքքոռոի կամարջին մոտին անցնելու կը յաջողի, մանաւ որ քիչ ատենուան մէջ Պուռժուազեան պալատին աստիճաններէն ազգային պահանոցներով, քաղաքացիներով, գործաւորներով և հիմիկներով կը ծածկուին։ — Անկից պալատին գահլեճը ի՛սկցնին ու Տետևէնէ նեղոց կը դիզուին, Թէպէտ և ռազմիկ զօրքը Տին գտնուելով կը ջանայ ժողովուրդը ազդելու։

Ձօրքերը քաշուելով ազգային պահանոցքայ տեղից կու տան, որոնք ամբոխին Տետ միանալով, ամէնը միաբան, ի՛կցի՛։ Հաւատարակատեռութիւն կը կանչեն։

Օրէնսդրական ժողովին նախագահը, Ընայատեր, յատաջ կը նետուի։

— Ցորչափ ես ողջ եմ, կը կանչէ, անկարելի է Թէ ասանկ ամբոխի մը բռնութեանը տակ որոշմունք մը ըլլայ։

— Ի՛կցի՛։ Հաւատարակատեռութիւն, կը պատասխանեն ժողովարդը։

— Մենք չենք կրնար երբեք Տաւանիլ որ մեր վրայ բռնութիւն բանեցընեն, ի՛րաւ նախագահը։

Այս խօսքերուն վրայ աղմուկը կը սաստկանայ, ամբոխը սպառնալից նախագահին չորս կողմը կը պատէ։ այլ ազգային պահանոցայ երկու Տազարապետք ազդարար վրայ Տասնելով, վերնագահը կը քաշեն ու նեբա կը տանին. սակայն այս գործը անկարելի

կ'ըլլայ անանկ արագութեամբ ընել, որ ժողովուրդն ալ հետեւին նեղ չմնայ։

Այս առիթս նաեւ այն նուիրականները որ քննութիւնը նեղ ընելու համար պաշտօնաթերթերը քաշուեր էին, դառնութենից սրտէն կը ժողովին։ այլ ժողովուրդը չմտալ արշաւելու կը սպառնայ։

Գուէմիչօ նուիրակը յառաջ նետուելով կ'աղաչէ ժողովրդեան որ ժողովին պատուոյն նախատինք չբերեն։

Ցէչոն միւս նուիրակը, ստոլն մը վրայ կանգնելով կ'ըսէ։

— Նուիրակներուն իրենց որոշումները ընելու հետ էն։ Յարգեցէք անոնց ժողովարանը, յարգեցէք Օրենդրական ժողովին տեղին։ Գոնքրառի հրապարակին մէջ աղաղակեցէք, բարձրաձայն կանչեցէք։ Մնկոլի կայսեր լութիւն։

« Դուք ուժը ձեզի հետ ունիք, վասն զի ազգային պահանջքը և ազատութիւնը ձեզի հետ էն։ Ուժը ունենալով՝ պէտք է չափաւորութիւնն ալ ունենաք։

« Մեզի քիչ մը ժամանակ չնորհեցէք որ կարենանք երթալ բան որոշել։ կայսերութեան անկման հրատապ կէտին և առժամանակեայ վարչութեան մը որոշումը։ »

Բնքաս անոր յայտնելով կը լմնցնէ նախապէս որ անդորրութիւնը չխզուի։

Այս պահուին ժամանակը այլ և այլ ցուցակներ ձեռքէ ձեռք կը պտրտին՝ որոնց մէջ այն անձանց անունները նշանակուած կան, որոնք յարմար կը դատուին առժամանակեայ վարչութեան անդամներէն ըլլալու։

Այս առիթս բոլոր ազգակցականութիւնները գահլեզը Թողալ կը հեռանան, և զախակողմեան դռնէին տէր ըլլալու ազատ կը Թողուն։

Այս տեսակետով ձախակողմեանք ժամանակ չեն կորսնցնէր։ իշխանութիւնը ձեռքերնին առնելով ժողովրդեան հետ միասին քաղաքական պալատը կ'երթան, նոր վարչութիւնը հաստատելու համար։

Իսկ Վերսալեի պալատը բոլոր այս առիթս բոլորովին տարբեր տեսարան մը կը կատարուէր։ ժողովրդեան բացակայութիւն մը, Գոնքրառո հրապարակին կողմը նայող պարտէզին մէջ վանդակապատ դռուը բանալ Թեթեւ կը բանար։

Շարժուն պահպողքը, ինչպէս նաեւ ազգային պահպողքը նեղս կը մնային։ Ամէն առտուընէ՝ վեր շարժուն պահպողներէն շատերը խոսք դրած էին Գոնքրառի հրապարակը, և Մառսիլիա քաղաքը ներկայացնող աքսանին ոտքը ժողովելու։

Հազիւ Թէ մեծ աւազանը կ'անցնէին, հեռուէնց յաճուն պահպանող զրէսարը կը նշմարէին, որոնք կայսերական տան միայն սեփականած պարտիզին մէջ խմբուած կեցեր էին։ Մեկէն կանչ կ'անուներ։ Այն առիթս ղեկի Դաւիթ շարժուն պահպողքը երբ դէսպան կը ղրկէին որ այն զինուորաց հետ երթայ խոսք հասկընայ։ Հրացանին ծայրը Ջերմակ Թաշկինակ մը կապած յառաջ կ'անցնի դէսպանը, որուն հետ Ճամբան Վերբռնուին Սառտու կը միանայ, և ապա նաեւ ուրիշ մը։

Մելլինէ զօրավարը առանձնական պարտիզին Տռնը նոցին վրան էր։ Դաւիթ կը մտանայ իրեն, և շուրջ շուրջնանակի այսպէս կը խօսի։

— Հասարակապետութիւնը հրատարակուեր է։ Ես յանուն ժողովրդեան և ազգային պահպողքայ կու գամ խնդրելու ձեզնէ որ մեզի Թոյլ տաք ազատ տարած դղեակը մնալուընչ որ մեզի յատուկ տասցուածքը է։ Մենք վճռեր կ'առնուինք որ զայն լեռվին չարգելենք տանք։

Այժմոյ երթալով կը մտածեմ, Մելլինէ զօրավարը աճոզի մը վրայ երկելով այսպէս կը սկսի խօսիլ։

— Պարոնայք, ուրիշ բան չեմ խնդրեր ձեզնէ, բայց եթէ Թոյլ տաք որ բոլոր զօրքս դուրս հանեմ. բայց

այսու պայմանաւ միայն որ տեղը անմիջապէս Հոս ներ կայ ազգային պահանջատոյց յանձնուի։ Այսէր գուցա ձեզի կը ծանուցանեմ, որ եթէ իմ գիւտարարութիւնս մէկին ալ պզտի նեղութիւն մը կրէ, գիտնաք որ ես ալ զօրաւոր եմ, ու գիտեմ թէ ինչպես պէտք է պարբերս ընեմ։

— Մանկի կայարս, կը կանչէ ժողովուրդը, դղեակը կ'ուզենք մնռալ — Մէկլլինի զօրավարը կը ծանուցանէ թէ ժամնացոյն պատշգամքին գրօշակը վար առնուէր է։

Այս առեն ազգային պահանջատոյց և շարժուն պահանջատոյց, Փիլիպ Քեհն Քառասղեղ տանող սիմնադարձ ձեռքերին երկու կողմը շարուելով, Թոյլ կու տան որ ամբոխը անցնի, որուն հետևնալ կանչելով Հանգստարար բար կ'անցնին, այլ առանց անհնչին ինչ և իսկ ձնաս մը ընելու։ Միւս կողմէն առեն դէմ ազգային պահանջատոյցներէն պահապանները կը գրուին, որպես զի զգուշանան որ չըլլայ թէ ժողովուրդը տաքնալով ուզենայ տեղւոյն վրայ սպանանութիւն մը պատճառել։

Սահան դղեակը արդէն գատարկած էր, միայն խոհանեղջիներու մարդիկը մնացած էին։ Մէկ մը միայն որ ինքզինքը Սէն Քլու պալատին նեղնապահպան կը զգայէր, և Լըբկը զօրավարին ալ քարտուղար, պալատը մնացեր էր։ Այս մէկը Ռավենեի ձեռքը բանալն մը կը յանձնէ, որուն միջոցաւ այս ետքնս կարող կ'ըլլայ մնաև սքօտնի սենեակները պտտիլ։

Ցօրտաւարի քարտուղարին սիրտը արտաքոյ կարգի եւած էր։

— Ո՛վ, պարոն, ըսաւ Ռավենեի, զաբհաւրելը ետև մին է։ Թէ՛ղէ կայարս Հին։ Ինչպէս վատաբար ամենը գինքը Թողեր էն։ Բոլոր այն մարդիկ զօրնաք ինքը կը կեղծաիրեր, ամենը Հեռացան ու գինքը մնաև Թողուցին։

Առաջին գործիքի ընտնելութեան սենեակները տոլօրական վիճակի մէջ էին։ սակայն Քառասղեղ Տրա-

պարակին կողմէն կը տեսնուէր որ պատուհաններու վրայ վարագոյր չկար։ Սարին գործիքը ամեն ետև անպատուելի անկարգութեան մէջ էր։

Ռավենեի զգացմունքը Համեմատ, կայսրուհին անմիջապէս այն առեն գնացած էր։ ամենայն ինչ այն գահավիժաբար երթալը կը մտանէր։

Կայսերական սենեակները լի էին պարտաղ արկղերով և գրասրկի կիսաբաց տփերով։ կայսրուհւոյն սենեակը անկողին մը նորգ տակնուվրայ էրած էր։

Ասհատարկ, Ռավենեի վկայութեանը Համեմատ, ինչպես գտեր էր կայսեր և կայսերորդւոյն սենեակները։

Բազմոցի մը վրայ տղու սոզ մը կար, կիսով չափ պատեհանէն դուրս։ գետնին կորտրած, Օքսինիոն Նապոլեոնայ և Ֆիլիպոս լրագրաց շատ մը Թերթեր, և անոնց մէջ ոգևորվելու մը պատեհանը։ տասա մարդու բարձր ձևով գրասրկները, սանին գրագրներուն մէջ սկսած տփեր, և որ զարմանալին է, երկրի փոփոխուած շատ մը պզտի շիշեր։ սեղոսի մը վրայ ալ գրգռ մը մնացած։

Կայսերորդւոյն ուսման սենեակը, գորգին վրայ, պզտի կապարէ գինուորներ կային, որոնք լծակի մը միջոցաւ կը շարժէին։ Ստոլի մը վրայ տետր մը Թուղթ կար, ուրիշ տետր մըն ալ պատմութեան դասերու։

Կայսրուհւոյն սենեկին մէջ պալատին ծառայութեան տետրը ձգուած էր, որուն Սեպտեմբերի Հին Թուղթը կիսով չափ պատրաստած էր։

Սրահներուն մէջ, որ ըստ սովորութեան միշտ ձրագ ներով լուսաւորած է, ձրագները որ անմիջապէս այն առեն մարած էին, քիչ մը պրած ձեթի հոտ կը Տանէին։ Ուրիշ սենեկի մը մէջ ընդհատած նախաձայ մը կար, որ միւս կողմանէ՝ ամենապզտիկ նախաձայ մըն էր. ձու մը, պանիր և Տայ։

Կայսեր սենեակներուն մէջ Բրուսիոյ շատ մը աշ-

խարհայցող տախտակները կար, և կայսերորդին ներ-
կայացրող կիսադամեները և պղտի անգրեները. կայ-
սեր կիսադամին անկատար նախագիծը, ապա շատ
գինուորյց և սպայից նկարած պատկերներ, ապա և
գեղջը ծանոթագիտենները գրած շատ մը գրքեր, ինչ-
պես նաև Միքեռուի գիրք մը։

Այս վիճակիս մէջ էինք ահա այն ալքայալանց սե-
նեակաները որ քիչ մը առաջ փառաց գագաթը հաս-
ած կը գտնէին, և արդ բաղդին փոփոխութեանը
հանդէպ տաշնապատ տեսարանին անհետացեր էին.
զորութը և մեծութեամբ ընկալ պատմութիւնը չի
նուաստանար։

Ժողովուրդը ներս խոնարհալ ամենեին ինատ մը չէաւ
սուց տեղւոյն. ազգային ինչպէս նաև շարժուն պահա-
նորդքն՝ պալատը քանած կը պահպանէին։

Ամեն դին որանց վրայ տեսակ տեսակ գրութածները
սկսան կարդացուիլ. ինչպես, Մեհեցիկ գործ։ վարձե-
լի սենեակք — ցարգելիք ազգային ինչքը, և տասից
նման ուրիշ խօսքեր։ Վերջապէս վանդակապատ դրանց
վրայի N գրերը, Ռեբունի թագուհիսեռերով ծածկած
էին։

Այսպէս Բարիզու ժողովուրդը, Սեպտեմբերի 4ին
1870, արքունի պալատին տիրեց։

Մի և նոյն տաեն ժողովրդեան ամբոխ մը, (որանց
առջևէն ազգային պահպանողաց գունդ մը կը
քալէը), հասարակապետական նուիրակաց կ'ուղեկ-
ցէը, որոնք Օրլեանեան ժողովին էղլէլով քաղաքա-
կան պատասխ կ'երթային։

Այսպէս կարգին մէջ էին Ֆաւրը և Ֆիւլ
Ֆեռի, և մանաւ մնացեալ կ'երթէին Հէրթիոս Զէս-
նուաքի, ժողովրդական վճռոյն հաւատարիմ հակառա-
կորդը, որ անվիջապես նոյն առաուն ձերնեվնայեն
դարձեր էր։

Այս ամբոխը հետզհետէ հազարաւոր քաղաքացի-

նեբու հասնելովը՝ շանապալ, Ճամբան Դաւշիւ զօրա-
վարին կը հանդիպի, և իրախոյսանաց ձայներով զին-
քը կ'ողջունէ։

Լուսնի զօրանոցին առջևէն անցնելով, զօրքերը պա-
տուհանը կը թափին, և զժոդովրդը կեցցէ ձայներ
ըով կ'ողջունեն։ և այսպէս Հանդարտաբար Ճամբան
շարունակելով, առանց Հակառակութեան մը կրելու,
քաղաքական պալատը կը մտնեն։

Ցանան Թօմաթիւլ այն Գահին անհուն սրաշը,
իշխանազանց Ռեմիլիքը, քաղաքապետին սենեակը,
բոլորը բազմեր էին կը լեցուին։

Կամաց կամաց աղմուկը կը դադարի. Կամպէդոս
խօսիլ կը սկսի ու կ'ըսէ, Թէ իր ընկերակիցքն իրեն
յանձնած էն որ Տասարակապետութիւնը Տիատարա-
կէ և ազգային պաշտպանութիւնը ազահողջունէ։ Կ'ա-
ւաջարկէ որ Լդիէն Ազահո Բարիզու քաղաքապետ
ըլլայ։

Այսպէս Ազահո քաղաքապետ անուանուելով, Հայ-
բնասիրական Ճառախօսութիւն մը կ'ընէ։

— 1848ին ժամանակը, կ'ըսէ, պիտոր յիշեմ, և իմ
կոչանաս պաշտօնը ջանամ պիտի ինչպես արժան է
գործադրել։

Այսպ Կամպէդոս Ազգային Պաշտպանութեան
Մասնաժողովին անձանց ցուցակը կը կարդայ, որոնք
հետևեալներն էն։ Ազահո, Բռնվիէօ, Ֆաւրը, Սի-
մոն, Կամպէդոս, Ֆեռի, Կլէ Պիզուան, Կառնիէ
Բաժէ, Բէլզան, Բերաս։

Անբոլոր կ'աղաղակէ. — Նաև Ռոշֆոռ, Ռոշֆոռն
ալ կ'ուզենք։

Եւ այսպէս Ռոշֆոռի անունն ալ ցուցակին մէջ
կ'արձանագրուի։

Այն տաեն առաջանալիքայ վարչութեան անդամնե-
րը կ'առանձնանան, որ ընելու գործերնին որոշեն։
Գործածելու գիշակին վրայ վէճ կը բանան. ոմանք

եռագոյնը կ'ունենայ, այլը կապոյտը. այլ վերջապէս ա-մէնը եռագոյնն ընդունելու կը միաձանին։

Նոյն առեն Բարիզու քաղաքապետնեն Տարիւր Տո-գի Սէնթ Թեմաժիի բանտը կը վաղեն, որպէս զի Պաս-ֆոռ Նուիլլակը, որ Հոն բանտարկեալ արդեանն կը պահուէր, ազատեն։

Այսանց Հակառակութիւն մը կրնայ բանտը մանե-լով, Ռաշիոնի փակած սենեակին դուռը կը խորտա-կեն, և յաղթանակաւ պիղծ քաղաքական պալատը կը տանին, ուր ինչն ալ առժամանակեայ վարչութեան պահանջին ձեռ կը տան։

Նոյն օրը Հաւաքուած ծերակուտին ժողովին մէջ կայսեր անկման առաջարկը եղաւ։

Շապսիկ կոմսը կայսեր տուած Հաւատարմութեան երդումը յիշելով, բաւ.

— Երբոր Բրեսիացիը Գաղղիոյ Հողին դուրս վռըն-տուին, այն առեն կը մտածէինք Թէ ինչ ներքին փո-փոխութեանց ձեռք կրնանք զարնել։

« Եթէ կայսրը յաղթող եղած ըլլար, ես խրախու-սանաց ձայնս բարձրաձայն իրեն պիտոր ուղղէի, և նաև ուրիշ շատեր ալ ինծի հետ նոյնը պիտոր ընէին։ Ինքը Տիեզ յաղթուած է. ես կ'առաջարկեմ որ կեց-ցէ կայսր, աշտարակիը »։

Սակայն Շապսիկի առաջարկը մեծ պատրաստու-թեամբ ընդունուեցաւ, և ծերակոյտը որոշեց վաղուան օրը նոքին գումարուելու։ Այլ այս անօգուտ որոշումէ ետք, որովհետև այն Սեպտեմբերի Ալիս նիստը, յե-տոյը պիտոր ըլլար նաև Փեթակուսին։

Նոյն օրը առժամանակեայ վարչութեան անձինք-ներէն Հեռանալ յայտարարեցին իրենց։

« Գաղղիացիք,

« Ժողովուրդը կամեցաւ քանզի ձայնարկութիւնը որ երկ-միտ կը վարանէր։ Վտանգի մէջ գտնուող Հայրենիքը ազատելու Համար, գՀաւատարմագրաւութիւնն ուղեց։

Ժողովուրդն իր երեսփոխանները ոչ Թէ իշխանու-թեան վրայ կարգեց, այլ վանդակեց։

« Հաւատարմագրաւութիւնը 1792ին արշաւանաց յաղ-թանակեց։ Հաւատարմագրաւութիւնը Հրատարակուած է։

« Ցեղասպանութիւնը իրագործուց և Հաւատարակ վերջ-կուեցաւ անուանքը եղած է։

« Բաղաքացիք, պահպանեցէք գձարաքը որ ձեր իմնանց յանձն է. վաղը գուք ալ բանակին հետ մեկ տեղ Հայրենեաց վրիժառուք պիտոր ըլլաք »։

Մի և նոյն առեն մանաւոր վՀռով մը Գատիւս զօ-բանալին իր իշխանութիւն կը տրուէր ազգային պահ-պանութեան միջոցները Հոգալու, և միանգամայն վար-չութեան ալեսահագաղ կ'անուանուէր. և վՀռոյը խոս-քը լրջնցնելով կ'ըսէր Թէ արիւդ Հաստատուած վար-չութիւնը պարբերաբար ազգային պահպանութեան վարչութիւն մըն է։

Ասոնի պահպանութեան պատկէս բաժնուեցան վար-չութեան անձանց միջ.

Ազգային գործոց պահպանեալ — Փիլ Գաւռը։
Ներքին գործոց պահպանեալ — Կամպէգոն։
Պատերազմի պահպանեալ — Լը Ցիւ զօրավար։
Ծրագրութեան պահպանեալ — Ցուսիէյն Ծաքոպէ։
Զգուշութեան պահպանեալ — Բռէմիէռ։
Նկատմանց պահպանեալ — Լանճեդ Բիքաս։
Ուսմանց պահպանեալ — Փիլ Սիմոն։
Շինուածոց պահպանեալ — Ցոռնիան։
Մշակութեան ու վաճառաշահութեան պահպա-նեալ — Մանէն։

Պատերազմական տան պահպանիչ Տարհրդին նախա-գահութեան պահպանարանները վերցուեցան։

Նպիէն Ազակիէն, որ Բարիզու քաղաքապետ ա-նուանուեր էր, Ցուքէ և Պահան անձինքը օգնական որուեցան։ Ռէմաղոի տաճիկութեան գլխաւոր ա-

նուամնեցաւ։ Հեռագրաց ալ տեսուչ պարտն Աղէնա-քեր եղաւ։

Նոյն օրը առաւօտուն Եւգինեայ կայսրուհին Պիւլ-ուիի պատառը Թողլով երթը գնացեր էր։ Հետը ուրիշ մարդ մը չընկերացաւ բայց եթէ Ֆեյլքս անուանով դռնապան մը, որուն ընկերութեամբ Հիւսիսային Երկաթուղւոյն կայարանը երթալով դէպ ի Պէլշիա Ճամբայ ելաւ։

Պլոդիլսէ իշխանուհին, որուն երիկը, Նաբօլէոն Իշխանը, արդէն Գաղղիայէն դուրս կը գտնուէր, և ինքն ալ իր տղաքը Բարիզէն հեռացուցեր էր, նոյն օրը Բարիզը Թողուց. որուն ընկերացան մինչև երկաթուղւոյն կայարանը Նեիլոա ասպետը, Վիկտոքտոր Կամը և Խոպլոյ դեսպանատան բոլոր անձինքը։ Նաև իշխանուհւոյն Ճամբուն ընկեր եղաւ Սբ Ենոլա մարգիզը, որ Խոպլոյ Թագաւորին անձնասպանութեան էր, Եւ այսպէս բոլոր կայսերական տունը հեռացաւ Բարիզէն։

ԳԼՈՒԽ Գ.

Գաղղիոյ Հասարակապետութեան գործերը։

Բարիզը մէջ հաստատուած Հասարակապետութեան լուրը երագաբար բոլոր Գաղղիոյ մէջ շրջանցրաւ, և ամէն տեղ սիրով ու եռանդութեամբ ընդունուեցաւ։ Բոլոր կայսերական նշանները վար առնուեցան, և ամենայն վիճակ իր նեղբին բարեկարգութեան խնամքը վրան առաւ։

Հասարակապետական վարչութենէ առաջին գործերն եղան մանաւանդ վէհերները հաստատակէտ սրով կը խաւփանեք Օրհնագրական ժողովը և ծերակոյտը, և այն ամենայն քաղաքական յանցաւորաց որ կայսերութենէ ժամանակը յանցաւոր դատուեր էին նեղութեան կուտար։ Ազատութիւն տրուեցաւ զինուց շինութեան ու վաճառման։ Որոշուեցաւ որ Լեառն-Բարերարութեան գրաւատեղին օրչափ գրաւ կը գտնուէր օրինց դատարկը քսան ֆրանգէն աւելի չէր ելլար, ձրի տեղը ձեռքը զարձուեր։ Ազգային պահանորդաց հրաւէր կարգացուեցաւ որ իրենց խուժիչն նոր սպաներ ըն-

սրնեն։ Օրագրաց դրամներէրը վերցուէցան, և վճռե-
ցան որ ամէնհետև արգարութեան վճիռները, նա-
ւնուն ժողովրդեան Գաղղիոյ կատարուին։

Տէրութեան պաշտօնեայք ազատ վճռուէցան ի-
րենց երդմնիցքէն, և քաղաքական երդմնիցքն իսկ վեր
յուէցաւ։ Իշխանութիւն սրուեցաւ Բարիզ քաղաքին
որ հինգ միլիոնի փոխառութիւն մ՚ընէ, որպէս զի
պատերազմի պատրաստութիւնները տեսնայ։ Վերջա-
պէս Տուհան՝ շինուածոց տէրութեան պաշտօնեայն,
Տանիէլ փոխառնուպոլը, Ֆերըլոզ զօրավարը և
Տիւբիւկ սր Լոմ՝ Բարիզու պաշտպանութեան Մաս-
նաժողովին անդամք ընտրուեցան։

Այսպէս իր քաղաքապետութեան պաշտօնը սկսեալ՝
այս յայտարարութիւնս հրատարակեց։

« Քաղաքացիք,

« Ժողովրդեան և պաշտպանութեան վարչութիւնը
զիս Բարիզու քաղաքապետ անուանեցին։

« Մինչև որ ձեզի հրաւէր կարգացուի որ ձեր քա-
զաքական ժողովին անդիմիցն ընտրեք, ես յանուն Հա-
սարակապետութեան այս քաղաքական պալատին մէջ,
որ միշտ Հայրենասէր ամբարկութեանց վայրը եղած
է 1792ին, 1830ին և 1848ին, ընակութիւնս կը հաս-
տատեմ։

« Ինչպէս մեր Հարքը 1892ին կանչեցին, նոյնպէս
և ես հիմա ձեզի կը կանչեմ։ Քաղաքացիք, նայուածիկ
քո վտանգի մէջ է։ Թիւիոռնը եղէք այս Բարիզու քա-
ղաքական ժողովոյն, ուր այսօր Հասարակապետու-
թեան հինաւուրց մէկ մը առաջնորդ կը նստի։

« կեցցէ՛ Հասարակապետութիւն։

« Քաղաքապետն Բարիզու »

« ԱՈՒՏԻՒ »։

Վերջապէս Հասարակապետական վարչութիւնն ալ
օտար տէրութեանց առջին ներքինը ընդունելի ընե-
լու միջոցը կը մտածէր։ և սոր Համար Փիլ Յավըր,
արտաքին գործոց պաշտօնեայ, մտնաւոր շրջաբերա-
կան մը կը Տանէր, Գաղղիոյ ամեն գործակատարաց
ուղղելով զայն։ Այնր մէջը կը զուգեր թէ ինչպէս
Բարիզու ժողովուրդը իր յատուկ փրկութեան պե-
տոյից Հնազանդելով, որպէս զի կայսերական իշխա-
նութեանը կործանումէն ետքն ազատի, իրաւանց, ազ-
դութեան և Տասարակաց փրկութեան անուամբ
իր՝ Նապոլէոն Գ. կայսեր անկումը արձանագրեց։ Ա՛յս
դատաւորին պէսպէս արմատացած էր կամեսու ամե-
նուն խղճին մէջ, մինչ ոչ ոք արժանի սեպեց պաշտպան
կանգնիլ այն իշխանութեան, որ վերիպանաց բեռանն
տակ խորտակեցաւ։ և անանկ զարմանալի կերպով
խորտակեցաւ, որ և ոչ կամ իլ մը արիւն թափելու
առիթ տուաւ։

Հետզհետէ ցուցնելով թէ ինչպէս առանկ մեծ
գործ մը, որ է կայսերութեան անկումը և Հասարա-
կապետութեան հրատարակումը, առանց անկարգու-
թեան միջոցի մը, առանց մէկու մը ազատութեան
դպչելուն կատարուեցաւ, ըլլալ թէ հիմն ժամանակը
նեղ է, թէ նեամին դառն է։ և թէ ուրիշ մտածութիւն
չունին բայց եթէ զինուելին երկրին դէմ մնալու։ և
սանկ պարագ մը, զոր Տասատուն մեռք յանձն
կ՚առնուն, ոչ թէ պաշտպանութեան ժողովոյն ան-
ձինք ընդհանուր Գաղղիոյ վրայ բնակնատրեր էին։
Նա մնամանդ եթէ անոնց ձայնին ուշ դրուած ըլ-
լար, առանկ ծանր բան Գաղղիոյ վրայ չէր գար։

« Մեր սիրոյը կը կարան, ըլլալ պաշտօնեայն, այս
մարդկային կատրածոյ տեսարանին առջին, ուր երբ
կուշ ազգաց ծաղիկ Հասակը կը ջնջուի, որոնք բիչ
մը խնամութեամբ և շատ ազատութեամբ առանկ
զարհուրելի կործանումէն ազատ կը մնային »։

Այս ջրից արիւնի կը դողի, որ Տասիմասով իրենց անհրմանա առաջնորդութիւնը, չուզեցին մասնաւոր ըլլալ իրենց պարտուց, այլ համակար մնալ ընդհանուր կառավարութեան Գաղղից պատիւը ազատելու համար։ Այնոց պարտութիւնը, կ'ըսէ, դեռ ի վերոյ է փառասիրութեամբ քան իրենց յաղթահարելոց։

« Մ'շանթնեսուր փառք մեր բանակին։ Ազգին դիւը կը բաց է անոր։ Կայսերական իշխանութիւնը երկու-քը մեկնիկի բաժնել ուզեց։ Դժբաղդութիւնն ու պարտքը զանոնք Հանդիսապես կը միացնեն։ ազատութիւնը հիմք դնելով։

« Ամեն բանի պատրաստ, մենք անդորրաբար մեր առջին բացուած վիճակը կը քննենք։

« Եւ այս վիճակը քիչ բաւով կը Տամառօտեմ, իմ Հայրենեացս և ընդհանուր Եւրոպիոյ դատաստանին ենթարկելով զայն։

« Մենք յայտնապես հակառակ կեցանք պատերազմի, և յայտնի ընելով թէ որպէս կը յարգեինք օտար Ժողովրդոց ազատութիւնը, ինդրեցինք որ ազատ թողուին Գերմանիան և իր վիճակին տէր։

« Կառավարիք որ ազատութիւնը զմեզ մեկնիկու հետ զոդէր և մեկնիկու պաշտպան ընէր։

« Վասահ էինք որ այս բարդական ուժով խառնուրդիւնը միշտ անվթար պիտոր մնար. սակայն երբ ամրութիւն կը պահանջէինք որ ամեն քաղաքացի զենք մը կարենար կրել, որ քաղաքական վարչութիւնը կարգաւորուէր և գինուորաց ընդունելութիւն ըլլէր։

« Կայսերական վարչութիւնը, որ շատոնցուընէ ի վեր իր շահը Հայրենեաց օգտին օտարացուցեր էր, այս քաղաքավարչութիւնը մերժեց։ Մենք զայն ձեռք կառնունք, յուսալով թէ Գաղղիան փոքճ երազ, և մնատութեամբ պիտոր գործադրել ուզել զայն։

« Նաև Բրուսիոյ Թագաւորն իսկ իր կողմանէ ծանուցեր է, թէ ինքը ոչ Թէ Գաղղիոյ, այլ կայսերական տան դէմ կը կռուէր։

« Կայսերութիւնը յեղկիր կործաներ է. ազատ Գաղղիան է որ կը կանգնի։

« Բրուսիոյ Թագաւորը կ'ուզէ անակն ամբարիշտ կրնս մը շարունակել որ այնչափ չարաչուշակ ըլլալու է իրեն ոչնչափ մեզ։ Կ'ուզէ 1791 դարուն մէջ անակն անգամ տեսարան մը տալ աշխարհին, որով երկիս ազգը փոքրակի մեկնիկ կը ջարդէին, որպէս և մարդասիրութիւնը, իմաստութիւնը և փառքիւնը մոռնալով, աւերակաց ու դիակաց կոյտեր կը դիզէին։ Այդ բանը կարող է ընել։ Թող յանձն առնու այսպիսի պատասխանատուութիւն մը աշխարհիս և պատմութեան առջին, եթէ այս մարտի հրաւէր մըն է, մենք կ'ընդունինք։

« Ոչ Թէ մը Տող կու տանք մեր երկրէն և ոչ քար մը մեր բերդերէն։

« Ազնիւ թագաւորիւն մը ընել, քիչ առեւտրոյն տալուերցոյիչ պատերազմ բանալ ըսել է. — մենք տեւողական խաղաղութեան մը դաշնագիրը պիտոր ըլլանք. — ատոր մէջը մեր ունեցած շահը բոլոր Եւրոպիոյ շահն է, և այս ունենք Թէ խաղաղութեան դաշինքը՝ ինչ և իցի տիրապետական իշխանութեան կապին ազատ դիւանատունը պիտոր գրուի։ — Սակայն մենակ ալ միատլ ըլլանք, տէղն պիտոր տանք. — կարճ բանակ մ'ունինք, ուժգ մեր ձեռքն է, պատրաստ նոյն տղեկ Հոգացած ենք, քաղաքներնուս չքնաղասոր տղեկ ամրացուցած է, բայց որ ատելին է, 300 Հազար մարտիկ զօրագ կազմելիք, որպիս Հաստատուն գործ են մարելնին ցյեսին Ձիրքն դէմ դնելու։

« Այսքը երբ ջեմ ոգւով Աստղպրեսիի արձանին առջը կ'երթան ու պատկերը կը դնեն ոչ Թէ միայն եռանգուն ոգիի մը յորդորելով կ'ընեն այդ բանը,

պէլ երբեմն գիւղական խօսքը կու տան այն տեղ և ի՛երզուածքնան որ երբեմն Ալեքսիկ եղբարցը արժանի ըլլան և անոնց սէգ մեռնին։

« Նախ քեզ զբօսքերը, ապա՝ մաքսակոյեները. մաքսակոյնեղբէն ալ էրքը՝ պատմէ՛նեները. Բարիզ այսպէս երեք ամիս կրնայ դիմանալ և յաղթանակիլ. — եթէ յաղթ Թուի, ողջոյն Գաղղիա իր ձօրմէն հնազանդ, վսէմ ձն առնելու պիտոյ կանգնի։

« Այնուհետ շարունակէն պիտոյ կռիւը և յարձակողը վերջապէս պիտոյ ջախջախի։

« Ա՛հա՛ասիկ, պարո՛ն, այս ամէնը հարկ է դիտնալ Եւրոպա՛ն. ուրիշ վախճանի համար իշխանութիւնը ձեռք չենք առած։

« Եւ ոչ իսկ վայրկեան մը ժամանակ ենդին իշխանութիւնը ձեռքերնիս կը պահենք Թէ որ գիանալիք որ Բարիզը և բոլոր Գաղղիոյ ժողովուրդը Տասա՛ տուն միաբե դրած չէ մեր որոշմանը հետևելու։

« Այ՛ս, նայն բաները մէկ խօսքով կը հաստատուեմ, առաջի Սյառածոյ որ մեզի կը լսէ, և առաջի ապագայ ազգին որ զմեզ պիտոյ դատէ. Ուրիշ բան չենք ուզեր եթէ ոչ խաղաղութիւնը. այլ եթէ մեզի դէմ այն չարագործ պատերազմը շարունակեն զոր մենք դատա՛ պարտեր ենք, մենք և երբը մեր պարքերը պիտոյ ընենք, և հաստատապես վստահ եմ, որ մեր դատը, իրաւացի և արդար ըլլալով, վերջապես պիտոյ յաղթանակէ։

« Այս կէտիս կը յորդորեմ զքեզ որ մեհենես մեր աշխարհին վիճակը այն Ազգութենեայ պաշտօնեին առ՛ ջին, առ որ դու պաշտօնիս կարգեալ ես, և որուն ձեռ՛ քը այս վիրապանիս օրինակ մը Թողուա։

« Ընդունէ՛, պարո՛ն, իմ խորին յարգանացս հա՛ ւատացքը »։

« 6. Սեպտեմբերի 1870 »

« Այտապին գործոց պաշտօնեայ »

« ԺՈՒԼ ՖԱՒՐ »։

Վիկտա ատպետը, դէսպան Իտալիոյ՛ի Բարիզ, Տքա՛ մին ընդունեցաւ իր վարչութենեն որ Գաղղիոյ նոր պաշտօնատարնեին Տէտ պաշտօնական հաղորդակցու՛ թիւն հաստատէ և համակրական սիրոյ կապը շարու՛ նակէ։

Մ՛է և նոյն ատեն նաև Ամերիկայի Միացեալ Նա՛ հանգաց Հասարակապետութիւնը Ճանչցաւ. Գաղղիոյ նորահաստատ Հասարակապետութիւնը, և այն առ՛ Թով ամերիկեացւոց դէսպանը Ջէյմ սերոյ Նամակ մը գրեց արտաքին գործոց պաշտօնեին։

Սամցան գատ նաև Անգղիոյ, Աւստրիոյ, Օսմանեան պետութեան, Պապին, Ռուսիոյ, Զվիցերիոյ, և Ապա՛ նիոյ Էրեսփոխանները, Գաղղիոյ արտաքին գործոց նոր պաշտօնեին այցելութիւն ըրին։

Աչքոր գմնուող Հասարակապետականները սկսան Բարիզ դառնալ, սրանցմէ էին Պլանքի, Լուի Պլան, և ամենեին Հռչակաւոր Վիկտոր Հիւկո։

Ժողովուրդը բաղձալութեամբ այն հռչակաւոր քեր՛ Թողին ընդ առաջ երեքշաբթի, մեծ ուրախութեամբ ընդունեցաւ զինքը, իսկ քերթողը ժողովրդեան խրա՛ խուսանաց եռանդուն աղաղակներուն, այսպէս պա՛ տասխան տուաւ.

— Բանական խօսք չունիմ, ըսաւ, որ կարենամ յայտնել իմ զգացմունքս այս մեծացառելի ընդու՛ նելութենանը Համար, զոր Բարիզու մեծանձն ժողո՛ վուրդը հնձի կրնէ։

Քաղաքացիք, ես արդէն զուրցած եմ. այն օրն որ Հասարակապետութիւնը գաղձ ընէ, ես ալ գառնամ պիտոյ։ Ա՛հա՛ասիկ եմ։

Երկու մեծ բան հնձի տքաւէր կը կարգան. առջի՛ նը, Հասարակապետութիւն է. երկրորդը՝ վտանգը։

Ես հոս իմ պարտքս ընելու կու գամ։

Ի՞նչ է իմ պարտքս։

Զերը, ամէնուն պարտքն է։

Բաբիլը պաշտպանել, Բաբիլը պահպանել։

Բաբիլը փրկել, Գաղղիան փրկելէն աւելի բան ըսել է. աշխարհը փրկել ըսել է։

Բաբիլ՝ նշդն իսկ մարդկութեան կեդրոնն է։ Բաբիլ՝ նուիրեալ քաղաքն է։

Ով որ Բաբիլը վրայ կը յարձակի, ողջոյն մարդկային սեռին վրայ յարձակած կ'ըլլայ։

Բաբիլ՝ քաղաքականութեան մայրաքաղաքն է, որ ոչ ֆաթատութիւն մըն է, և ոչ կայսերութիւն մը, այլ է ողջոյն մարդկային սեռը իր ապագային մէջ։ Եւ գիտէք թէ ինչու համար Բաբիլ քաղաքականութէն քաղաքն է։ Վասն զի Բաբիլ յեղափոխութեան քաղաք է։

Թէ ասանկ քաղաք մը, ասանկ գլխատոր տեղ մը, ասանկ լուսոյ աղբիւր մը, ասանկ մտայ, օրակոչ և հնչեցոյց կեդրոն մը, ասանկ ընդհանուր մտածութեան խելք մը, բանաբարձ, ընդհէնի, յաղձակմանք առնուելիք, որմէ՛ն, վայրէնի արշաւանքէ մը. այսպիսի բան մը կարելի չէ, և կարելի պիտոյ չըլլայ. երբեք, երբեք, երբեք։

Քաղաքացիք, Բաբիլ պիտոյ յաղթանակէ, վասն զի մարդկութեան գաղափարը կը նեղնկայացնէ, վասն զի ժողովրդեան բնական բերումը կը նեղնկայացնէ։

Ժողովրդեան բնական բերումը միշտ քաղաքականութեան գաղափարին հետ համաձայն է։

Բաբիլ պիտոյ յաղթանակէ, այլ մեկ պայմանաւ, որ է, թէ դուք, ես, մենք ամենքս որ հոս կը գտնուինք, մեկ հոգի ըլլանք. այսինքն, մենք, մեկ հատիկ վճռուղ ըլլալու ենք և մեկ հատիկ քաղաքացի։ մեկ հատիկ քաղաքացի՝ Բաբիլ պիտոյ համար, մեկ մեկ հատիկ պիտոյ, վճռիլը պաշտպանելու համար։

Այսու պայմանաւ, մեկ կողմէն միակ հասարակապետութիւնը, միւս կողմէն միակամ ժողովրդը օգնելով, Բաբիլ պիտոյ յաղթանակէ։

Իսկ ես իմ կողմիսէս, ձեր խրախուսանաց աղաղաղիներուն ընդհակառակ կ'ըլլամ. այս ամենը այն ամ-ենէն կը զարձնեմ, որ ամենուն աղերը կը խռովէ. հայրենեաց՝ որ վտանգի մէջ կը գտնուի։ Մեկ բան մը միայն ձեղնէ կը խնդրեմ. միաբերան։

Միաբերանը զօր յաղթանակեր պիտի։

Ջոջերդ բոլոր ատելութիւնները, հեռացուցէք կիրքերը. ամենքդ միասին՝ անցաղնելի կ'ըլլաք։

Այնքան հասարակապետութեան ջրս դին խմբինք արշաւանաց դէմ ու եղբայր ըլլանք։ Մենք կը յաղթանակենք։

Եղբայրակցութեանէ է որ ազատութիւնը կը փերկուի »։

Այսպէս խօսեցաւ Վիկտոր Հիւկոյ այն ծափահար ժողովրդեան առջեւ, իր խօսքերուն ուժը ոչ միայն հայրենասեր ոգիէն առնելով այլ և վերացեալ քերթութեան խանդէն. բոլորելով անով այն գիւրաւ գլած ժողովուրդը, որ ամեն հայրենասեր ցոյցէ կը խլանի։

Նաև հանդգնային ընկերակցութեան գաղղիական բաժինները և գործատուքայ ընկերութիւնները յորդորանաց գիր ուղղեցին առ Գէրմանիոյ ժողովուրդը, և աւելի առ գերմանացի ռամկապետականս, որով գաղղիացի ռամկապետականները, ժողովրդոց եղբայրակցութիւնը ցնծեցրնելով, հրատէր կը կարդային Գերմանացւոց որ Հռենոսի ափունքներէն անդին անցնին, և հասարակաց գաշնակցութեան՝ եւրոպիոյ Միացեալ Նահանգները հաստատեն։

Միւս կողմէն Բաբիլցւոց ազբեպիսկոպոսը իր թեմին ժողովրդեան գիր մը կ'ուղղէր, որով այն վտանգաւոր ժամանակին մէջ, կը յորդորէր իր քահանայքը որ իրենց սեփական պարքն ընելով, իրենք ալ Բաբիլ փրկելով Գաղղիոյ փրկութեանը ձեռնհաս ըլլան։

Հասարակապետական վարչութեան առջի օրերը

պետի անմիաբանութեան մը նշանը տեսնուեցաւ, այլ ժողովուրդը իր խնամատուն վարմանքը ու-նէր դպրի։

Մասնակցիլ լուգրին մէջ, Բլիւզոնի զօրավարին ա-նուանքը, յօդուածի մը հրատարակուելով, նոր վար-չութեան դէմ թշնամութիւն յարոյց, ամբաստանե-լով զնամակդիա իբրու թէ ազգային պահանջոց մէջէն ժողովրդականները հաներ էր, և զոչացուցին այս յանդիմանելով որ ատելութեան գլխաւորութիւ-նը Բեռադրէին յանձներ էին, Բարիզու բանակին ալ Դուշրէնի, և խօսքը ասանկ չար խօսքերով կը վերջա-ցուցէր.

«Ժողովուրդը ազգային պահանջոցներէն հեռացը-նելով, և զինքը շարժուն պահանջոց նման կաս-կածուոր համարելով, կամ զգա՝ պիտի շահաւոր բան ըլլա. Գուլիէլմոս Թագաւորին, որմէ Եդուարդէ չէ ըլած, ինքը արժանաւոր եղաւ Բրուսիոյ. Ժողովուր-դեան կը ծոյլ ըսել եթէ արժանաւոր է հպրէներուց»։

Այս յօդուածը քաղաքական պատերազմի գրգիռ մըն էր. ուստի Մառավյլեայի հիմնադիրը Ռոշեռոս, ա-ձապոչեց մամուռոր նամակով մը զայն պախարակէ-լու, և մի և նոյն ժամանակ բողոքով ծանուցանելու Թէ ինքը նոյն լուգրին վարչութեանը մէջ ալ մնան չուներ։ Սակայն զաս Ժողովրդեան մեծ բազմութիւն մը Ժողովելով Մառավյլեայի նոյն Թիւերն հաստա-կաց առջին պրեցին, և նաև տպարանին վրայ յարձա-կելու փորձ ըրին, այլ ազգային պահանջոցն արգել-լեցին։ Այնր վրայ լուգրիրը առ ժամանակ մի չհրատա-րակուեցաւ։

Կարծիք հասարակապետական տիրապետով կը զա-նազանէին ամենէն յառաջադէմ հասարակապետա-կանները անոնցմէն որ միջին Ճամբէն դիրքեր սլին։ այս կարծիքներէն երկուքը Ֆրուտան և Ֆր Քանոնիէր, գլուխ ընտրուեցան այն ազգային պահանջոցաց երկու վար-

տերու, որ Պերվիլ և Վիլլեդ Թագերուն ժողովրդէն նորոգ կազմուեր էին։

Հասարակապետական վարչութիւնը իր վէճերուն վը ամէն կասած փաստաբեր էր իր ունեցած դիտա-ւորութեանցը նկատմամբ։ Ուստի պաշտպանութեան պատրաստութիւններն ամենայն եռանդուն աշխու-ժիւ յառաջ տարուեցան։ Այնինը կը հասկընային որ թշնամոց բանակը մայրաքաղաքին պարսպաց տակը հասնելու շատ պիտոր չուշանար, վասն զի չկար գաղ-ղիացի բանակ մը որ կարենար անոր հանդիման աք-գեալը ըլլալ։

Պատրաստ էր Բարիզու տեսիլը։

Բաղդին կերպարանը ծառայելու համար որոշուած անասունները անդադար քաղաքը կը մտցուէին. Պուա-ղոն Պալատներէ յղուած ըլլալով, ծառուէն տէ Բոլոնի կը լեցնէին, Հան փախչողներուն ու հանդիսատեսներէն ևս։ Այդ կը շարունակէր. շատ բարեպաշտ ընտա-նիք մայրաքաղաքը Թողնով կը հեռանային որ պարար-ման վտանգներէն ազատին. Բարիզու արտաքին գե-ղերու բնակիչներն ալ փախչելով քաղաքը կը լեցուէին, որովհետև պաշարման սկսելուը երկնից բնականութիւն-ներն ալ անբնականելի կ'ըլլային։

Ուստի այն օրերը Բարիզու փողոցներուն մէջ ամէն տեսակ կառքեր ու սայլեր կը տեսնուէին, կահ-կարա-սիներով բեռնաւորած. այս կառքերուն քովն ալ ու-րիշ անձինք պինտօրական կառքեր գնուած-կերով ու վառօդի պարկերով լեցուած։

Բսանսի մինչև երեսուն Հազար զօրաւոր անպա-դար պաշտպանութեան ամրութիւնները պատրաստե-լու կ'աշխատէին. անոնցմէ մեծ մաս մը Ակի Բլանի մօտերը Մոնռուժու բերդին շինութեանը կը զան-ղին, որով Բարիզու անկեան ամրոցներուն մէկմէկ չափազանց հեռաւոր միջոցը պիտոր պաշտպանելին։

Խակ հասարակաց կարծիքը երկու կը բաժնուեր։

Մէկին կը հեռանէին անոնք որոնց սրտին մէջ լքուա-
ծութիւնը կը, և որոնց խօսքերն այսպիսիք էին։ – Ես եկէք.
այլ ոչ բանակ ունինք և ոչ հրացան։ Նոր տէրութիւն
մըն է գլուխնիս նստեր է. մեր գիտցածներըն պարապ
են. Ժողովուրդը թշուառութեամբ ջնջուած։ Նա-
յեցէք պուէվնաները. բարիքներնիս անոնց նստած կը
ծախեն, լուսկիսները կը կարգան և բանկերներով կը
փափկանան։ Ա՛յս է ուրեմն անանկ քաղքի մը վայել
երևոյթը՝ որ կը զարհնոտ որպես զի կամ յաղթեի և
կամ մեռնի։

Սակայն հակառակ էին այն քաջասրտաց խօսքերն՝ ո-
րոնք ամէն վտանգները յանձն առնելով թշնամւոյն
դէմ գնալ կ՚ուզէին։ Սակայն խօսքերն ալ այսպիսիք
էին. — Հասարակապետութեան հրատարակուե՛ք
Գաղղիոյ փրկութիւն բանչ է։ Քանի մ՚օրէն ուրիշ երկ
կու նոր բանակներ պիտոր ուղ ելլեն՝ ի պաշտպանու-
թիւն Տպրեներուց։ Բարիք այնչափ մարդ ունի որչափ
հարկաւոր չէն զինքը պաշտպանելու համար։ Թող
գաւառներն ուղ ելլեն, ու տեսնեն Բրուսիացիք թէ
ինչպես երթեին ու կրակի շրջանակի մը մէջ կը փա-
կուին։ Բաւական է որ Բարիզ ինքզինքը ցրցունէ, որ
պէս զի յաղթողաց Տպարտութիւնը անոր ամրոցնե-
րուն առջեւ խորտակի։

Պարագաներն այսպէս ըլլալով, կամաց կամաց բա-
նակին միացորդները կը սկսէին Բարիզ Տանիլ։ Ա՛յն
Տզօր բանակին սակաւաթիւ զինուորը էին սոսկ, որ
պատահաւոն զգեստներով սևագէմ, ցեխոտ, և ա-
նօթի, կաղ՝ ի կաղ Բարիզու փողոցներուն մէջ կը
քաշքշուէին. անանկ որ բարիզեցիք՝ զիրենք սոսկալիք
կը կոչէին։ Ո՛չ էր այն իրենց եռանդուն, արի, շքեղ
երևոյթը, որ վերջ շաբաթ յառաջ խիտ խիտ վառե-
լով ամենուն ներհանգիը կը վառէին։

Սակայն Տետ ու Տետ նաև ազգային շարժուն պա-
Տանորդաց գունդերն և ինքնակամ զօրքերն Բարիզ կը

Տանուէին, և ծովային զօրաց ընկերութեամբ բերդե-
րը կը բռնէին։ Նոր քաղքին շրջակայքերը մեղադաս
դաւաթիւրու Տետ էին, բոլոր բնակիչներն Բարիզ լե-
ցուելով, իրենց ինչքերովին ու պաշարներովը, որով
պաշտպանութեան միջոցները կը շատնային. կամուրջ-
ները ականով կը կործանէին և անտառաց ծառերն
ալ կը կտրատէին։

Բարիզու ներսը ընդարձակ բանակատեղ մը կը նման-
նէր։ Փխիլիսի պարտէզը չնտակ գծի վայ շարած
վրանիներով՝ ու զօրաց կապած ձիերովը, ինչպէս պա-
տերազմի դաշտ մը՝ անանկ ծածկած էր։

Նոյն իսկ պալատին ներսը վիրաւորեալներու հիւան-
դանոց ծառայելու պատրաստած էր. կայսերական
արծիւներուն տեղ ալ կարմիր խաչով սպիտակ դրօ-
շակը կը ծածանէր։

Համառօտելով այս ամենը, ահա այս էին բոլոր այն
միջոցներն՝ որով Գաղղիոյ մայրաքաղաքը զինքը պաշտ-
պանելու։

Նախ առաջին գործն վայ տասնըեօթը անցնած էր։

Այսօր մարտկոցաւոր անցնց Տատ շրջապատ մը, և-
րեսուն Տազարանի դիր եր եկեղեցեաց։

Բերդերուն և շրջապատին մարտկոցներուն վրայ՝
վեց Տազար Թնդանօթ, իւրաքանչիւրը ամէն Տարիւր
Տարաւածի պատրաստ։

Երեսուն Տազար Թնդանօթ ածիլ զօրք, մեծաւ
մասամբ ծովային։

Ութսուն Տազար հետևակազօր։

Ցանքսվհինգ Տազար հեծելազօր։

Տարիւր Տազար շարժուն պահնորդք։

Սակայ վայ աւելցուելու են Տրանցոյցք, ազատաս-
գունդ Տրացայտածիգք, և այլն. այսպէս ամենուն ամ
բողջական Տաշիւը չորս Տարիւր Տազարի կը Տասնէր։

Բոլոր այս զօրաց հանդէս ըրաւ Դրօշիւ զօրավարը սեպտեմբերի 12ին օրը, եռանդնալից աղաղակներու խրախոյս ընդունելով։ Այլ այս գլուխը լմնցընելէն յառաջ Բարիզու բերդի մը հրամանատարին խօսքե-րը յիշենք, որ իր զօրաց ուղղեց, այսպէս.

«Ինծի մեծ պատիւ կը սեպեմ այնպիսի մարդոց հրամանատար ըլլալու, որոնք սրտանց պատրաստուած են Բրուսիացւոց ցուցընելու թէ ինչպէս կը կռուին Բարիզեցիք։

«Սակայն կ'ուզեմ ձեզի բան մը ծանուցանել։

«Հոս մարդ անձնատուր չըլլար. հոս տեղս օդը կ'ելլէ»։

ԳԼՈՒԽ Գ.

Բարիզու նոր կառավարիչները։

Գաղղիոյ վարչութեան փոխուելէն ետև պատահած դէպքերուն պատմութիւնը շարունակելէն յառաջ, պատշաճ կը սեպենք ընթերցողաց այն անձինքները ճանչցընելու, որոնք հասարակապետութիւնը հրա-տարակելով՝ տէրութեան վարչութիւնը ձեռքերնին առին։

Դրօշիւ զօրավարին վրայ, որ արդի վարչութեան նախագահ անուանեցաւ, արդէն խօսեցանք։ Հիմա նոր պաշտօնէից վրայ համառօտիւ խօսինք, և ապա վարչութեան միւս անձանց վրայ։

Արտաքին գործոց պաշտօնեայ Ժիւլ Ֆավռը ե-ղաւ, որ Լիոն ծնած է, և հռչակաւոր փաստաբանի ու խոհեմ քաղաքագէտի անուն ունի։ Թէպէտ և 61 տարուան է, դեռ ևս բոլոր զգացմանց եռանդը վառ կը պահէ, ամենապզտիկ խօսքով մը ունկնդրաց վրայ տի-րապետելով։

Ֆավրը իր քաղաքական ընթացքը 1830ին յեղափոխութեան ժամանակը սկսաւ, յորմէ Հռչակաւոր օրերը Բարիզու խռովարարաց հետ գործակցելով մասնակցեցաւ։

Իր Հասարակապետական ոգւոյն մէջ միշտ անցողդողդ մնացած ըլլալով, 1848ին Հասարակապետութեան ժամանակ, նեղբին պաշտօնատանին ընդհանուր քարտուղար անուանուեցաւ։

Գեկտեմբերի 2ին մարթիները, գիշերով վեց տասնուկէս ժամնակ քաղաքական պաշտօնեաներէն հեռացուց։ Ա.Լ վերջապէս, ուրիշ չորս Հոգւոյ հետ, որ վար չտեղեան ոեւէրիմ էին, Օրհնոդրական Ժողովին մէջ մնձելով, անոնց հետ մի կտեղ Հնգիկ ըսուած միաւորնուելիւնը ձեւացուց, որմէ ամէն վերաքաշութեանց մէջ միշտ ազատութեան կողմը կը բռնէին, և անդնդ Հելի քաջալերեամբ կառավարչութեան Հակառակ նաւթային մեծագոյն մասին հետ, որմէ միշտ միաւան՝ անտեղիտալի էին։

Երբ խռովից ազատութեան խնդիրը յուզեցաւ, նոյն Օրհնոդրական Ժողովին մէջ շատ պերճախօս առաջնորդներէն խօսուեցան ի նպաստ խռովից։ Եւ երբ վարչութեան Հակառակ եղող նաւթային թիւը հետզհետէ շատցաւ, Ֆավրը միշտ անոնց մէջ առաջին կարգի մարդը մնաց։ ամէն անգամ որ խօսելու առիթ ունեցաւ, միշտ բազմութեան յետամնացութեան վարդապետութիւնները աստիճանաբար։ Իր խօսութեանց հիմը այս սկզբունքը եղած էր։ « Կայսերութիւնը անբարոյական է։ »

Գաղղիոյ արդի Հասարակապետութիւնը գլխաւորապէս իր գործն է։

Ուսմն Կանվեդդան խակ, նեղբին գործոց պաշտօնեայն, փաստաբան է և է երանգուն և անգուսպ բնաւորութեամբ այլ։ Գաղաքական դատաստանի մը առաջ որուն մէջ իր պաշտպանութիւնը Հանութեան

կայսերական իշխանութիւնը աստիճանութեամբ քննելու դարձուց, Օրհնոդրական Ժողովին անդամ եղաւ։ Ապրիլին այս պատմութեանս ընթացքին մէջ բաւական առիթ ունեցանք Հանդիպելու թէ ինչ աստիճանի քաղաքական առեւտրական է։ Կամ ինչ գործ ունի մեր խոսքերուն է։ Գաղղիի Հասարակ մէջ իշխանութեան Հետ։

Այսքի լը Ֆլօ զօրավարը, պատերազմի պաշտօնեայ, 1804ին ծնած է ի Լ՛ Նրվէօ (Ֆինիսդէռ), և Ժողովրդական չէ երեսփոխանութեան մէջ է։ Բայց որամ պիտի ըսէ՝ Սէն-Սիմ. վարժարանի աշակերտ է, և պնդապէտի աստիճանով, Կաստանդինոպոլսոյ պատերազմին մէջ նշանաւոր եղաւ. յետոյ 1848ին զօրավար անուանուեցաւ։

Նոյն տարւոյն Սեպտեմբեր ամսուն մէջ Սահմանադրականին նաւթային ընտրուեցաւ։ Պաշտօնատանին կողմնակ, սակայն Ժողովին աշխատութեանցը մասնակից չեղաւ մինչև 1849 տարւոյն մարտին։ Նոյն այն ինքնային մէջը իրը քաղաքական յանձնաժողովականութեան բնակչապատրաստ զրկուած էր, ուսկից գաղտնալով և Ժողովը մտնելով, մեծագոյն կողմնակցութեան կողմը անցաւ, օժանդակելով Նապոլէոնի կայսերքաղաքական վարչութեանցը։

Բայց այս կայսերական վարչութեան միտումը շատ չտեւեցնակից։ այլ Հակառակորդաց կողմը անցնելով, միապետական իշխանութիւնը առաջարկութեանց ամենէն ըուսն Հակառակորդներէն մէկն եղաւ։ Այսք Համար ալ վարչութեան մարթներէն առաւելապը բռնութեան ու բանտ գրուեցաւ, և 1852ին յունվարի 9ին Գաղղիայէն արտաքսուելու վճիռն ընդունեցաւ։

Ուսմն Պէլճիա քաշուեցաւ, ապա Լնդանդլ և յետոյ ապա 1859ին գարձաւ նորէն Գաղղիա։

Մարգէն Ֆուռնիէն, Ծովակալութեան պաշտօնեայն, արդէն փոխանորդ ծովապետի էր։ Ինքը ծնած է 1809ին, և ծովային վարժարանին աշակերտած է։

1828ին վարժապահէն եղլեալ, ծովային ընթացից այլ և այլ աստիճանեղբէն անցաւ։ 1848ին, վալկիրի նաւապետ ըլլալով, Գալիճի ընդհանուր կառավարիչ անուանեցաւ։ 1853ին փետրուարի մէջ ենիձծոն վապէտ անուանելով, իբր ատաղ զօրավար Պռէյա գնաց. ապա խաղաղական Ովկիանոսին նաւատոմարին հրամանատարութիւնը իրեն յանձնուեցաւ։ Ձեռագ Ս.Հռիւթի ծովական հրամանատարութեէ վրայ դրուեցաւ, և 1859ին գաղղիա կանչուելով փոխածովապետ անուանեցաւ։

Լեդէան շքանշանին սպայապետի աստիճանին ունէր։

Շատ Հասարակապետականաց անհաճոյ անցաւ իր այս ընտրութիւն, որմէ վշիքը կ'ամբաստանէին Թիէ Նաւարէնի 1852ին մարեմ անբէն եւքը Գալէն զրահաւոր քաղաքական պատրէզց դէմ շատ բարբառոսական գործեր ըրած էր։

Ռուֆիֆօ, արդարութեան պաշտօնեայն 1796ին Նիմ քաղաքը ծնած է, և Բարիզ ամենէն հռչակաւոր փաստաբանութենէն մէկն էր։ 1848ին խոհրդութեան մէջ մեծ տեղ ունէցաւ, և նոյն տարին արժանանակէսց կառավարութեան անդամ եղաւ, ապա արդարութեան պաշտօնեայ։ Մէջը հասարակապետական ու ռամկավարական ոգի ունենալով, շարունակ հակառակ եղած էր կայսերական վարչութեան։ Ըստ ոմանց օրէնսդէտ մեծ հռչակ ունի։

Նաև Լուսնայ Բիլատ, Եւմմից պաշտօնեայն, փաստաբան է, և 1821ին Բարիզ ծնած է։ Միշտ ազատութեան ջերմ կողմնակից և ամուսնական ձեռնարկութեանց պաշտպան եղած է։ Թէ ապագրութեամբ և թէ Օրէնսդրական ժողովին մէջ խոսալ կան անկախութեան ջերմ պաշտպան եղաւ, և միշտ անոր ազատական միութեանը փափաքող։

Իր փաստաբանի ընթացքը, որով հռչակաւոր եղաւ, 1844էն ի վեր սկսած է։ Այսպ օրէնսդրական ժողովին մէջ մնալով 1858էն ի վեր կայսերական վարչութեանը դէմ խոսած ձառերովը նշանաւոր եղաւ. և այս առեւտրանաւթեանց խածատիչ ու զգալի ձառվը, մեծ հաճոյս ստացաւ քան զրամ քաջ և ախորժելի առեւտրական։ Պատերազմէն քանի մը ամիս յառաջ աննպատակի բառած կողմնակցութենէն բաժանելով, սահմանադրական կայսերութեան պաշտօնեայ ըլլալու յոյս առաւ։ Սակայն ինքը տարի նեհատմոմբ մէջ տեղը բանած խոսքերը տեսա տրաստակեց։

Վերջերս Ս.զատլնտիր անուանբ օրագիր մը հիմնագրեց, որով ռամկապետականաց կողմը սլ առնելի զօրացուց։

Ժիւլ Սիմոն ուսմանց պաշտօնեայն 56 տարեան կայ. հռչակաւոր փիլիսոփայի ու գրագիտի անուն ունի, և դասախոսականէ վերաբերեալ շատ գրուածներ հանած է։ Օրէնսդրական ժողովին մէջ Հռոմէական խնդրոյն և վանառականութեան ազատութեանը վրայ շատ հռչակաւոր ձառախոսութիւններ ըրած է։

Ֆռանիան, չինուածոպետութեան պաշտօնեայն, յարգութեան հասնելու չափ արիասիրտ մէկ մըն է, և ինչ և իցէ վտանգի դիմադրաւ երբեմն կարող և սակայն մի և նոյն ատեն նաև անսակի մեղմ և անուշ բնաւորութիւն ունի, որ գիւրաւ տեղը կու տայ իր բռնութեանց ազդեցութեանը։

Օրէնսդրական ժողովին նուիրակներէն ըլլալով, մեծ արտաքսուն խելքի տէր ըլլալու ցոյց առաւ և պեղեցիկ ու հեշտ խոսակցութեան ձիրքն ունեցող։ Եռանդուն հասարակապետական ոգի մը ունի, և իր հայեցուածքին մէջ ոգւոյն անընկճելի և աշխոյժ կինքը տպաւորած կը կրէ։

Մանկէն, մկակութեան ու վանառականութեան պաշտօնեայն, Ջոզ Տ'Օռի մեծ արուեստագէտներէն մէկն է։ 1863ին Օրէնսդրական ժողովին նուիրակ

ընտրուելով, մեծ մասն ունէցաւ բոլոր այն մտմտուքը զոր ինք մէջ որոնք Համաբարձակալութեան վերաբերեալ ինդիրներուն քննելու յանձնարարուած ըլլան ունէին։ Եւ իր խօսքերուն նաև ազնուականքը յարգանօք կը լսէին, երբ Գաղղիոյ տղոց և փոխառութեանց գործերը քննելով կը պատասխանէր։

Բայց՝ ի այս բոլոր պաշտօնատիներէն, նաև ազգային պաշտպանութեան մէջ առաջ անուանեցան Ազարո, Ֆիւռի, Կլէ-Պիզոան, Կառնիէ Բաժէ, Բէյլեան և Ռոշֆոռ։

Առէփան Ազարո, Բարիզու նոր քաղաքապետ, և Ֆռանսուա Ազարո հաւատարիմ աստեղաբաշխին եղբայր, 1802ին Բէնթենեան ծնած է։

Սկզբան մասնագիտութեան հետամուտ եղաւ, և Պարզաբի ընկերութեանէ այլևայլ գրուածներ հրատարակեց։ Վտարվիլ թատերական շինած է, որմէնէ նաև շատերը Բարիզու թատրոնց վրայ մեծ ընդունելութիւն գտած են։ 1830էն մինչև 1840 Վաուդվիլ թատրոնին գլխաւոր վարիչն եղաւ, և ապա Ռեմոռ լսարանին գլխաւոր գործիչներէն մէկը։

Ազարո քանի մարտնեան Հասակին՝ ի վեր քաղաքական հանրութեան ինդրոյ հետամուտ եղած է. Ջերմ քարոզ պոնապարտիզմի մէկն ըլլալով, 1830ին Լուտովիկ Թեան մէջ մեծ մասն ունէցաւ։ Ազգային պահանջոց Թնդանօթաձիգներու սպայ ըլլալով 1832ին և 1834ին խառնակութեանց մէջ խառնուեցաւ, որով և մեծ վտանգի մէջ ինկաւ։ 1848ին Լուտովիկ Նաժ-ոլէոնի ձամբան հետևեցաւ, և Փեւրվարի 24ին կառավարութեան ղեկաւարութեան վարչութեանը յանձնուելով՝ ներքին գործոց պարտքը՝ մինչև Գահանիստական ժողովի ընտրութեան վերջ պահեց։

Ազարո՝ որպէս Պէրճերաս գաւառին երեսփոխան ընտրուած էր Սահմանադրական ժողովին մէջ, և միշտ ձախակողմեանց համամիտ քալեց։ Հռոմայեան պաշարման առթիւ մէջ ելաւ պատերազմական նախարարութեան վճիռը ստորագրելին։ Օրէնսդրական ժողովին մէջ ներկայ ունէցած ատեններուն՝ ճառնախ 13ին այն ազգային պահպանողաց առաջնորդ անցաւ որ ձախաթևի ձայներն ունէցողը՝ զինք առին։ Վերադարձին բարձրադիր տեղանէն պատրաստած ճառը կարդալու ելաւ, բայց միջոցով մը Պերճիա փախաւ։ Երբ վարչութեան մարթիները լուրն առան, փոքր փոքրիկ ոտքերէն գաղղիա դարձուցին։ Պահեստի մէջ ալ Մասնաժողով մը հիմնեց գաղղիացի գաղթօդաց օգնելու նպատակաւ։

Նաստիճ Օրագրին մէջ կայսերական վարչութեանը դէմ յօդուածներ հրատարակելով, Պերճիային պատասխանեցաւ, ու ըստ նաստեցաւ Մեզգլա ու Ջուիցցերի թափառական պատերազմ։ Սակայն գնաց Գաբրին հատուցանելու։

Ժիւլ Ֆեռնին երիտասարդ փաստաբան մըն է, որ օրագրաց մէջ յօդուածներ գրելով իր ընթացքն սկսաւ։ Նշանաւոր եղաւ երբ Դանի լսարանին մէջ պատմեց Բարիզու մնոտակարարութեանը վրայ, որուն գլխաւորն էր պարոն Հօսմանն, սաստիկ յօդուածներ հրատարակէր։ Այս յանդիմանիչ յօդուածներուն մէջ յայտնի ժողովրդեան հաձելի անցնելով Օրէնսդրական ժողովին նուիրեալ ընտրուեցաւ։ Այս ժողովին մէջ Ֆեռնին խօսած ձառերէն և ըրած հաստատութեանէն յայտնի տեսնուեցաւ որ իր մէկ հատիկ նպատակը կատարեալ ազատութիւնն էր։

Կլէ Պիզոան ալ ուրիշ մէկ փաստաբան մըն է. 70 տարեան կայ և 1830էն՝ ի վեր Օրէնսդրական ժողովին մէջ նուիրեալ հաստած է։ Մասնաւոր ձիրք մը ունի առհասարակ խօսքը յաձախ և հարատար կերպով ընդհատելու, որու համար մէկ հատիկ է ու մեծ հռչակ

ունի։ Բազաբական հակակոռուպցիոն ռահվիրա-տական է։

Կառնիե Բաժե գրագիտը 67 տարուան կայ, և բո-լոր կեանքը ռահվիրատական սկզբանց յաղթանակին համար կռուելով անցուցած է։ Յուլիսի յեղափոխու-թեանը մասնակցելով, Ակեղ Անվուա Թագին մէջ պատնէշները կանգնելու առաջնորդէց։ Վէհանգլիի շրջանակը զինքը Նորհրդարանի նուիրակ ընտրելով, ձախակողմեանց համամիտ վարչուա։ 1847ին նորաձե-ւութեանց հետամուտ խոհրներուն գլխաւոր գործիչ-ներէն մէկին ինչն եղաւ, շատ մը յեղափոխիչ նպատակ ունեցող հաշիւերուն մէջ նշանաւոր եղաւ, և գլխ-խաւորապես Մարսէլիեզի հաշիւերուն մէջ, և 1848ին փետրուարին, ինքը այն նուիրակներէն մէկն եղաւ որ մինչև երեք տրդոր եղան երկոտասանհերորդ շրջանա-կին տուած հաշիւերուն երեսաթը, զոր Պաշտօնա-րանը ազդիւած էր։

Նոյն տարին Ազգամանակէս վարչութեան անդամ անուանուեցաւ։ Ապա պաշտօնէն ելլելով առանձնական կեանքը մնաւ, և Միչանկելոյ դէպքը 1848ին յեղա-փոխուբեան մնագրաւ գերը մը հրատարակեց, որ իր համարատուն պաշտամանն համառօտութիւնն մըն էր։ 1857ին նուիրակընտրութեան ժամանակ իր կող-մնակիցներն անօգուտ տեղ չանայեն իր ընտրու-թիւնն ալ յաջողցնելու։ Ապա քիչ մը ատենէ երթը վերջապէս ինքն ալ ընտրուեցաւ, և Օրհնոդական ժողովին մէջ անխոնջ ռահվիրատականներէն մէկն եղաւ։

Բէլդան 1813ին, տոթին Շառանտի Ռուատո քա-ղաքը ծնած է։ Հռչակաւոր գրագէտ և եռանդուն ռահվիրատական է։ Իր քաղաքական կեանքը 1837էն ի վեր սկսած է, Ֆրանսա Լիտրէտէր օրագրին մէջ քննադատական յօդուածներ հրատարակելով։ 1839ին Բոհս օրագրին գլխաւոր գրիչներէն մէկն էր։

լալ, և երկայն տասն յարատեւ նոյն օրագրին մէջ յօդուածներ հրատարակելու, միայն մերթ ընդ մերթ ընդհատելով իր միակերտութիւնը՝ ուրիշ օրագիրներու ցաքելով։

1863ին Օրհնոդական ժողովը նուիրակ մնաւ. ռահ-կայիատականաց կողմը անցնելով։ Իր Նորհրդարանի կեանքը այս պարբ խօսքերով կրնայ բացատրուիլ։ յայտնի և շարունակեալ կռիւ ընդդէմ վարչութեան՝ որ 1851ին մարեմաքով կանգնած էր։

Ռոշիօն՝ օրագրի և կատակերգակ գրիչ, լի պա-տահարներով կեանք մ՝ունեցած է, Լանդեան օրա-գրին մէջ կայսերութեան դէմ հրատարակած տա-տիկ յօդուածներով, և կայսերական վարչութեան էն բեն դէմ հանած հարձակումներուն պատճառաւ. ժո-ղովրդեան սիրելի անցնելով, Օրհնոդական ժողովին մէջ նուիրակի ընտրուեցաւ, և այն առեղով վարչու-թեան գործոց մէջ մեւոք ունենալու իր քառասնամեայ հասակին մէջ։

Բէռատէ՝ ոսոիկանութիւնը նոր գլխաւորեն, խակրզ-բան գինուորական ընկերութիւն մէջ ալ քաջ հանդիսացած է, և շատ պատերազմներու մէջ ալ քաջ հանդիսացած է։ 1865ին Մեքսիքոյէն դառնալով, այն պատերազմին և Մասխիլիէնի կայսեր դիպաց վրայ շատ մը յօդուածներ հրատարակեց։ 1866ին նուիրակ ընտրուեցաւ, վարչու-թեան դէմ եղող կողմին մասնակցելով։ Բէռատէ 1832ին ծնած է։

Ֆլոքէ փաստաբանը՝ Բարիզու քաղաքապետին օգ-նական, Պետրոս Պոնապարտ իշխանին դէմ եղած դա-տաստանին առեղով հանդիսացաւ, որուն մէջ վիկ-տոր Նուաս սպանուած մարդուն ընտանեաց կողմը պաշտպանելով, ամբաստանեալ իշխանին դէմ սաստիկ խօսեցաւ։

Մինչ քանիւ այս մարդիկ որ անձնամատոյց ըլլա-լով վարչութեան իշխանութիւնը ձեռք կ՝առնուին,

ամենը առ հասարակ ոչ միայն կայսերական վարչութեան ոխերիմ թշնամիք էին, այլ նաեւ Նաբոլէոնեան Տանն իսկ գլխովին։

Նոյն իսկ իրենք էին որ իսկզբանէ հետէ ամենայն զօրութեամբ հակառակ կեցած էին այս չարագուշակ պատերազմին բացուելուն. բայց ոգիներուն շատ գրըգռուած ըլլալուն և ժողովրդեան գվարչութիւնը շատ մղելուն պատճառաւ, իրենց ընդդիմութեամբը և իրենց խօսքերուն ոչ ոք ուշ դրած էր։ Արդ այս պատմութեանս յաջորդ դէպքերը մեզի առիթ պիտոր տան այս անձանց իւրաքանչիւրին յարգը կշռելու։

ԳԼՈՒԽ Ե.

Գերմանիոյ կարծիքը։

Դիւրին է ըմբռնել թէ ինչ տպաւորութիւն ըրին Գերմանացւոց վրայ Սէտանի լուրերը, որոնք մէկ կողմանէ Գաղղիացւոց բանակին ջնջուիլը կ'աւետէին, և միւս կողմանէ գերմանացի զօրաց յաղթանակը։ Հարկ չէ զրուցենք թէ ինչ հանդէսներ եղան Գերմանիոյ այլ և այլ քաղաքաց մէջ, և ոչ այն անթիւ ընտանեաց ցաւը, որոց սիրելիքը պատերազմի դաշտաց մէջ ինկած ըլլալով՝ զիրենք թշուառութեան մէջ կը թողէին. աւելորդ իսկ է անոնց ուրախութիւնը զրուցել, որոնք բարեբաղդ եղան իրենց պատերազմէն դարձող սիրելիքը, թէպէտ և վիրաւորած, դարձեալ տեսնելու։ Ասոնք աւելի երևակայութեամբ ըմբռնելի են քան թէ խօսքով բացատրելի։ Միայն Պէռլինու ուրախութեան ցոյցերը զրուցենք։

Այն յաղթութե՛ լուրերուն վրայ, մէկէն խանութները ու գործատունները կը գոցուէին և գործաւոր-

նեբը, իրենց գործակիցը տեղերն առաջնորդ ունե-
նալով, Թագուհւոյն պատուհասներուն տակը կը վա-
ղեն կը խնդրն և իրենց խնդակցութեան աղաղակնե-
րովը կը բռնադատեն զնագուհին որ շատ անգամ
պատուհասը էլլէ և հասարակաց ուրախութեանը
խնդակից ըլլայ։

Գիշերը՝ Պէռլինու ամեն երաժշտական ընկերու-
թեանց արուեստաւորները միանալով Տաղարաւոր Տո-
գի խումբ մը կը կազմեն, և ջահերով ու երաժշտա-
կան գործիքներով՝ ի պատիւ Թագուհւոյն Թախծա-
բար պալատին առջևը կը ժողովին ուրախութեան և-
րաժշտութիւնները լսեցնելով. Թագուհին այլ և այլ
անգամ պատուհասը երևեցնելով՝ ժողովրդեան ծափա-
հարութիւնները կ'ընդունի։

Երիտասարդ մը Մեծն Փրեդերիկոսի ձիաւոր ան-
գրիին վրայ երթալով դաղնիել պակ մը գլուխը կը դնէ,
գիրին ալ սև, կարմիր և սպիտակ գոյներով գրօշակ մը
կը Տաստատէ. Թագուհին այն բանը տեսնելով՝ դերե-
սատգրը պալատը կը կանչէ և երեն փառաւոր ընդու-
նելութիւն ընելէն ետև՝ Թագաւորին բաժակներէն
մէկը անոր կը պարգևէ։

Նոյնպիսի ուրախութիւններ կ'ընկերանին նաև Մի-
նիզ և Գերմանիոյ ուրիշ ամեն քաղաքներէն, մինչև ա-
մենաստոր գիղերն իսկ, ուր ամեն տեղ ազգային
բազմութիւն գրօշակներ կը ծածանէին։

Ամենն այս ուրախութիւնք մէջ պատերազմին
մեծ Թշնամութիւնները չէին մոռցուեր։ Այլ և այլ
քաղաքներու մէջ շատ մը հիւանդանոցներ պատրաս-
տուեցան, որպես զի վիրաւորեալները ամենայն օգ-
նութիւն ու դիւրութիւն գտնան։ Այսպիսի հիւան-
դանոցներէն չորս հատ մեծ՝ Պէռլինի մայրաքաղաքին
մէջ հաստատեցան, որոնց մէջ ինչ բան որ վիրաւո-
րելոց պիտոյքներէն կամ Տարկաւոր կրնար ըլլալ ամե-
նայն ինամքով պատրաստուեցաւ։ Այս հիւանդանոց-

նեբը սրտաբաց ընդառաջակ տեղուանքը էին պէսպէս
Տատուկ տուճակներով առատապար զարդարուած։ Դե-
զօրապետ, Տաղարձակներ, լաճ եղիջներ, ընկերներ, մինչև
նաև զբօսալի ընկերցման գիքերն իսկ առատօրէն կը
գտնեբ ամենայն վիրաւոր։ Վասն զի քաղաքացիք բա-
րեգործական ոգւով ամեն բան Տոգացեր կ'ելնեն։

Նոյն այն օրերը ընականապէս ամենուն միտքը խա-
ղաղութեան վրայ կը գիմէր, որ ոչ միայն Տատուկան՝
այլ և ամենիքնական գործադրուելի կ'երևար։ Սակայն
ոչ ոք ալ Տատան էր անանկ կերպով խաղաղութիւնն
ընդունելու, որ ապագային ապահովութիւն մը չտայ,
յետ այնքան արիւն թափելուն։

Խօսքը կը քաչէ թէ Եւրոպիոյ տէրութիւններէն
մէկը կ'ուզէր մէջը մտնելով Գերմանացւոց յաղթու-
թիւնները գադաբեցընել և այնպէս այն յաղթու-
թիւններէն Գերմանիոյ ստացած առաւելութիւններն
ունայնացընել։ Այս ձայնս Գերմանացւոց ազգասի-
րական զգացմունքները սաստիկ վրդովեց, որոնք այս
յայտով պատերազմին կը յատսային թէ իրենց ապահո-
վութիւնը պետք ամրացընեն։ Գերմանացիք զԱղ-
գիան իբր անհանգարտ ժողովուրդ մը և նեղացուցիչ
գրացի մը կը համարեին՝ միշտ պատրաստ ձեռքը զէնք
առնելու, միշտ ուրիշի միջոցներ նախմնծորդ, և
միշտ արիւն ինչ և իսկ ոչ ինչ պատճառաւ, և ա-
նապատճառ, աշխարհը տակնուվրայ ընելու։ շատ էր
որ իր փառասէր ցանկութիւնը կարենար յաղեցընել։
Ուստի որպէս զի Տատատուն և անդորով խաղաղու-
թիւն մը ձեռք բերեն, կը մտածեին թէ ուրիշ միջոց
չկար՝ բայց եթէ զԱգգիան անանկ վիճակի մէջ դը-
նել՝ որ չկարենայ մէկ մըն ալ խաղաղութիւնը վրդո-
վելու։

Այսպիսի զգածմունքներով գրուած էր այն գիրքը
զոր Պէռլինու մեծամեծներէն Աֆսանի պատերազմին
յաւաջ սա Թագաւորն ուղղեր էին։ Այն գիրքը գրե-

լու համար Պէռլինա բոլոր մեծերը մեծ ժողովք մը հաւաքեցին. և այն ժողովին անդիները Թէոփէտ և պլասեռ տարբերի բառացած էին, ի վերայ այսը ա մենայնի զարմանալի եղաւ. ամենուն համաձայնու Թիւնը Թէ պատերազմին վերայ և Թէ այն ապահովու Թեանց նկատմամբ՝ զորոնք Գերմանիա ապագային ա պահովցնելու համար պիտոր պահանջէր։

Գրին խնամեան այսպիսի էր.

« Մեծապետ, Տէրը և Տիրհայրը Ցէր և Թա դաւոր.

« Երբ պատերազմը անխուսափելի եղաւ, ողջոյն ազգը Ձեր Վեհափառութեանը և Ձեր գաշնակցյաց բոլորը համակամ խմբեցաւ, ուխտադիր ոգւով մը մնաց մեզ հաստատելով, որ Գերմանական Տպրեր նեաց ապահովութեանը, միաբեանը և մեծութեա նը համար, կռիւը միւնչ. ցվերջ հաստատմութեամբ շարունակէ։

« Ապառած օրհնեց այն վէպերը որ անհամեմատ քաջութեամբ պատրաստեցին։

« Հերոզութիւն Թափառած պատն զնոյն պարիսպը՝ յաղեռութիւնները եղան, որոնցմով մենք պիտի ան լե մեծացած ենք մեր գիտած նպատակին որպէս չկրնք յուսալ։ Գնա. և Տէրը Ձգուանք ընել կը մնայ մեզի. գերմանացի Ժողովուրդը՝ ազգային ամենամեծ օգուտին համար պահպանած ինչ և իցէ զոհ պատրաստ է ը նելու։ Սակայն այս ծանր և վսեմ պատրաստականու Թեանը մէջ, տեսակ մը ձախերը գմեզ խոովեցնեն. երբու Թէ օտարը մեր վերայ մնայելու գիտաւո րութիւն ունենային, որոնք կրցած չըլլային կանխա պատերազմին պատուհասը խոշոռնելու, հիմա ամե նայն ժրութեանբ կը Ձգնին որ մեր կռիւներուն գինը իրենց կամացը Տպատահիցընեն։ Մեր Տպրդ փառա Տէր կռուէն եաքը Տանգիստներուն յիշատակը՝ դէռ ևս կենդանի է մեր մտացը մէջ, և խորՏդատու է

Գերմանիոյ որ այս անգամուն միայն օգտին կարևո րութեանը և ազգային փրկութեանը ուշադիր ըլլայ։ Այսը Տամար է որ մենք Ձեր Վեհափառութեանը կը դիմենք և մեր բոլոր ուխտը նորէն ի Տերկրպրկենք, որ Տաւատարմութեամբ յարատևենք մեր բոլոր զոհե րուն մէջ, մինչև որ Ձեր Վեհափառութեան իմաս տութիւնը, ամեն օտար դրդումը մեկդի դնելով, յա ջողի անոնկ վերնաՏի պայման մը Տաստատելու որ մեզի ապահովութիւն ըլլայ Թէ՝ մեր դարցի ժողովրդեան դիտաւորութիւնն խաղաղութիւնը պիտոր ըլլայ։ և միանգամայն իբր Տաստատուն Տիմն ծառայէ բոլոր դերմանական կայսերութեան միութեանը և անկա խութեանը, ինչ և իցէ Թշնամական յարձակումներ դէմ զինքը ամրացընելով »։

Այսի գառ Պէռլինա մեծերը նաև ուրիշ գիր մըն ալ ուղղեցին առ ընդՏանուր ազգն Գերմանացւոց, ո րուն մէջ ազգին ըրած զոհերը յիշեցընելով, բացի Թ բայ կը մերժէին օտարաց վերՏին մէջ մնալ ուզելը. և 1813ին, 1814ին և 1815ին դէպքերը յիշեցնելով կը սեին, որ Թէև այն ատեն օտարաց նախանձը խափան եղաւ որ Գերմանիոյ իր արդար վարձքը չառնու և իր ապահովութիւնը չամրացնէ, Տիմա Տարկ է որ աշխարՏ գիանայ, Թէ վարչութիւն և ժողովուրդ առ Տաստատակ Տաստատուն գործ էն մերքերնին այն ամեն բան առնելու, զոր 1815ին նախանձու զրկմունք չէին կրցած առնալ. այսինքն, միացեալ և անկախ կայե ցութիւն մը, և ապահովագրութիւն ապահովութիւն։

Նաև Վիրգինգերիի մայրաքաղաքը Սեմնատճերների 3ին ժողովրդական մեծ Ժողով մը գումարուելով, Տան գիաւոր կերպով մի և նոյն գաղափարները ըստ օրում ընդՏանուր ժողովրդեան կողմնակ վճռած Տրատա բակուեցան, այսպես.

« Գերմանացի ժողովրդեան ընդունելի չէ որ խա դաղութիւնը Տաստատելու Տամար օտար տերութիւն ները խնդրոյն մէջ մնանան։

«Ամսիկից և Նոյեմբերի վերսատացումը, գերմանական տերութեանը մէկ հատիկ ապահովութիւնն է Գաղղիոյ փառասիրութեանը դէմ, և նաև ազգային կռուին ու յաղթութեանը հարկաւոր դիրք։

«Հարաւային Տերութեանց միանալովը, և այս չափ առեւտ՚ի վեր կրսուած գերմանական գաւառաց վերսատացմանիցը, Հիւսիսային Գերմանիոյ Դաշնակցութիւնը պիտոյ փոխուի՚ի մի գերմանական միացեալ Տերութիւն։ Մէկ հարսիկ ժողովուրդ, մէկ հաւատիկ բանակ, մէկ խորհրդարան, և մէկ գերմանացի քաղաքական տերութիւն։ Սկիզբից պիտոյ ըլլայ Գերմանիոյ և Նբոպայի յարաւեւ խաղաղութեան մը ապահովութիւնը»։

Ա յսպիսի էր Գերմանիոյ հաստատակաց կարծիքը որ յայտնի կերեւով կը զուգուէր։ Մանաւանդպէս Հաբսպուրգեան մասը կը պահանջէր որ ամուր կերեսով պիտոյ պահպանուին ընդդէմ Գաղղիոյ յարձակմանց, որ Լուդովիկ-Ֆիլիս ժամանակէն՚ի վեր տասնեակ մը տարի ապականիչ գործ Հեռեւանգներով կրնկուեր էին։ Թագաւորական տան մը կործանումը գարձեալ ուրիշ նոր պատերազմի մը խափան ըլլալ չէր կրնար։ Գործանան առատիկ տոյժ մըն ալ Գաղղիան իր Հռիւթեանցիը նոբէն գիւրաբեր ձեռք կը բերէր։

Ուժոտ կարէոր կը գտանէին զԳաղղիացիները ամենեւին անկարող ընելու։ և արդէն իսկ կարծիքը բերեր բերած կը քալէր Թէ՝ ոչ միայն զՍլաւիան և զՈւէնան առնելու էր Գաղղիոյ ձեռքէն և Գերմանիոյ հետ միացընելու էր, այլ նաև բռնագաւեր պիտի ըլլար որ զԱլզասն ու բոլոր այն երկիրն որ Ալզասենց ազգէն կողմն գրաւած էր, նորէն Խաղիոյ դարձնէ։ Այսիկ գառ նաև պատերազմի ծախուց Տատուցումն մը պահանջել, և ամբողջ կամ մասամբ մը Նաւատորմին խակ։ պայմանի էին այն առաւելութեանցն որ պատերազմի յաղթութեանցը պատճառաւ Գերմանիոյ հաստատակաց կարծիքը կը պահանջէր։

Նաև Պիլմանքը Սեպտեմբերի 13ին Թուականով մատուռը ղրկած էր մը ուղղելով Հիւսիսային դաշնակցութեան օտար տերութեանց քովը եղած դեսպաններուն, կը Ծանուցանէր Թէ ինչ պայմաններու հետեւանքի կուգէր նորէն Գաղղիոյ հետ խաղաղութիւն Տատատել։ Այն միջոցներուն գիտուցութիւնն էր ցուցընել Թէ ինչպէս կարելի կը սեպէր Գերմանիա նուիրական ապահովութիւններ պահանջելու, որ էին նաև տահմանագիծին ընդարձակումը և ապա ընդունուելու։ Պիլմարքը կ՚ըսէր Թէ՝ Գերմանիոյ դէմ գրգռած հետաքրքրութիւնը ոչ այնպէս Կապուէնն ուժգին էր, որչափ Գաղղիոյ ժողովուրդը. ուստի յայտնի է, կ՚ըսէր, որ ոչ մեր յաղթութեանցը պիտոյ ներել Գաղղիա և ոչ իր ընհամենին յարձակումնըը վանեցնուլ։

«Եթէ հինա մինչ, առանց իրմէն երկիր առնելու և առանց իրեն վրայ տոյժ մը դնելու, եթէ պարզապար մեր վիճակ առաւելութիւնը գտնանալով Գաղղիոյ Տոզին քաշելնիք, մի և նոյն առելութիւնը, մի և նոյն նախատեալ անձնասիրութիւնն ու անյագ տերութիւնն վրէժխնդիր ոգին՝ մինչ հինգտանի պիտոյ ինան Գաղղիացւոց սրտին մէջ, որոնք միայն այն օրուան պէտոյ սպասեն որ այս իրենց զգացմունքներնը կարենան յաջողութեամբ գործադրել»։

Նէ այսպէս խօսքը կը վերջացընէր։

«Արդ որովհետև Գաղղիոյ յարձակմանց դէմ մենք զմեզ պահպանելու Համար բռնադատուելացինք անանկ պատերազմի մը ձեռք զարնելու, զոր մենք խակզբանէ ի՚սահինք, պիտոյ Ջանինք անանկ ապահովութիւն մը ձեռք բերելու՝ որ լաւագոյն ըլլայ քան իր բաբեկամութիւնը։

«Այն ապահովութիւններն որ 1815ին՝ի Նպատակ Եւրոպայի խաղաղութեան Գաղղիոյ նորն անցագործութեանը դէմ պահանջուեցան, ժամանակին անցնէ լոլին իրենց արժէքը և իրենց նշանակութիւնը կորսըն-

ցուցին. սնանկ որ Գէորմնիան Տարի էզաւ. որ մինակ Գաղղիոյ գէմ կռուի, իր ուժովն և իր միջոցներուն վրայ միայն ապահնած։ Կարելի չէ բռնադատել զԳէորմնիան որ նոգին այսպիսի Ճիգ մը ընէ. սնոր Համար բաւուն է մեզի Գաղղիոյ ապագայ յարձակմանցը դէմ նեղեցական ապահովութիւններ ընդունել, որ միանգամայն ապահովութիւն ըլլայ նէրսոիոյ խաղաղութեան, որ Գէորմնիային անհանգիստ ըլլալու առիթներն վար մը չտէնի։ Ա՛յս ապահովութիւնները միևնոյն ոչ թէ Գաղղիոյ անցաւոց վարչութենէ մը խրնդրելու ենք, այլ նոա մանաւանդ Գաղղիոյ ժողովրդէն, որ յայտնի ցոյց տուաւ թէ պատրաստ է ինչ և իսկ վարչութեան Տպատահելու. բանական է որ մեզի դէմ պատերազմիլ ուզէ, ինչպես յայտնի ապացուցած է այնքան յարձակողական պատերազմներուն շաքելէն որ դարերէ ի վեր Գաղղիան Գէորմնիոյ դէմ գործած է։

« Այսը Համար մեր խաղաղութեան պահանջները միայն դէպ սնոր կը Տղին որ Գաղղիացւոց՝ Գէորմնոյ սահմանագլխին և դէմ, գլխաւորապես Տարապային Գէորմնիոյ սահմանագլխին դէմ, որ մինչև հիմա ամենեին անապատած է, ապագայ ընելի յարձակումը գժուարացընեն, Գաղղիոյ Տոյուն աւերները տերը փոխադրելով այն սահմանագլուխը, և Տեռնաբար Գաղղիացւոց յարձակման կեդրոնը. և այնպես զԳէորմնիան տեր ընելով այն գերդեկ ոյսմամբ Գաղղիան միշտ մեզի կը սպառնայ, որոնք Գէորմնիա պաշտպանողական մարտկոցներու պետը փոխէ »։

Ուրիշ երկրորդ չզինաբերախտով մը, զոր քանի մը օր Եառը առ Նդին գեռպատս Պիզմարքը, Նդին դիտաւորութիւնները կը Տատատէր, որուն ձեռ կ՚ըսէր նաև թէ Գէորմնիան անապրելիր էր Գաղղիոյ ինչ և իսկ վարչութեան նկատմամբ, սակայն թէ ինքը միայն Տաքդէնին տէրութիւնը օրհնատրապես կը Ձանձնար։ Ի՛րաւ որ նաև թէ Մէց և Տարազատ ըսկ Գէորմնիոյ ձեռք անցնելով, պարզ պաշտպանութեան տէրը պետը փոխած էին. և թէ Գաղղիան Գէորմնիային վախնալու բան մը չունէր, որ երբեք յարձակում մը ընելու դիտաւորութիւն չէր ունեցած։

Ուստի Պիզմարքին խօսքերէն յայտնի կը տեսնուէր որ տէրութեան ու ժողովրդեան բերմունքը մի և նոյն էր. սահմանները ընդարձակել և մեծնալոյ բերդերը նոյն տիրել, իբր յաղթութեան փոխարէն և ապագային ապահովութիւն։

Ա՛յսական Գէորմնիոյ հետ միայնելուն՝ աղդայնութեան սկզբունքը կը նպաստէր. վասն զի ալսական ցեղ, թէպէտ և ոչ-մոլ սրտով գաղղիացի էն և Գաղղիոյ հետ միալ կ՚ուզեն, սակայն ծագմամբ, լեզուաւ, աւանդութեամբ և սովորութիւնք գերմնացի էն։

Ուստի և գերմնացիք վարչութիւն ամենուն որշալ կն Ա՛սական Տասատատելով, ամենայն միջոցներով կը Ձգնեին այն գաւառը Գէորմնիոյ հետ միացընելու։ Օգոստոսի 21ին Տրատարակուած Թագաւորական Տրովարտակով մը Ա՛սական հետ նաև Սասանպուրգ, Շադո-Սալէն, Սասանվին և Պոմովիլ շրջանակներն ալ միացուցան, որ առաջ Լուքէնայի գաւառին մասն էին։ Այսկից կը Տասկցուէր Թէ ինչպիսի էին Թագաւորին և իր գիւանապետին մտածութիւնները Գաղղիոյ ապագայ սահմանագլխին նկատմամբ։ Ա՛սականիոյ հետ նաև բոլոր այս մասերն ալ Գերմնիոյ հետ պիտոր միացուէին։

Ա՛սականիոյ ընդհանուր կառավարչին աթոռը Հանրը. Նաև Տաստատուեցաւ, ուր գեռ նաև գերմնեցիներ և գաղղիացիներ երկիւղուէան պատճառական լռութիւն մը սկսան Տրատարակուիլ։ Գաւառին կառավարիչներ ամենայն ջանք կը ջանար ընելու որ Ա՛սականիոյ բարօրութեան միջոցներն ու Տանդարտութիւնը ապահովելը. նեղով ժողովրդեան սիրոյ շահի։ Սակայն Ա՛սականիոյ երկրին թէ Տատնեան ոչինչ դադարեցըներ. և

ցորեակ Սարագսպուրիկի դիւրացմանական դիմակացութիւնը կը տեսնէին, եւս առաւել կը բորբոքէին իրենց ոգիները Գերմանիոյ լուծը իրենց վզերէն թօթափելու։ Ուստի երկրին բազմազան տեղերը և դիւանատունն Վոժ լբռնց վրայ, ուր տեղ Գերմանացւոց զօրքերը չկային, Ալսահիայիը մնանաւոր շարժուն պահանոյ դաց դունդեր կը ձեւացնէին, պղտի յարձակմունքներ բով գերմանացիները անհանգիստ ընելու։ Այս մանր խումբերը նաև Պասրսի երկիրն արշաւելու փոքր ձեղնն, Հանեսոսի մօտ գետը մը վրայ յարձակելով։ Սակայն բանակին կողմանէ մանաւոր օգնութիւն մը չհաբեռնալով գնալ, և ամէն գիւղ Թշնամիներէն պաշարուելով, այն կարճ լեռնցիները լեռնադաշտացին իրենց գիւաւորութիւնը ձգելու, և փախչելով տուներնին դառնալու։

Եւ այսպէս Գերմանիան բոլորովին տիրելով Ալսահիոյ, բաց ի Սարագսպուրիկէն, հանդարտաբար տարաձուեցաւ, հաստատուն միտքը դնելով մէկ մըն ալ ձեռքէ չհանելու։

Սակայն այն օրերուն գերմանական տերութեանց հոգը միայն օտարին երկիրներէն իրենց սեփականեցը նելը չէր։

Այս հակայ պատերազմին հետևանքներէն անանկ արտաքոյ կարգի պիտոյ ըլլային, և այն աստիճանի աղետութիւն ունենալու։ Եին գերմանացւոց ապրելա պագայ վիճակին վրայ, որ ի հարկէ հիմնական փոփոխութիւն մը պիտոյ պատճառէր տերութեանց նեղքին վարչութեանը մէջ։ Համառօտ բսելով այս պատերազմիս հետևանքը այն պիտոյ ըլլար, որ Գերմանիա նոյ սահմանադրութիւն մը օրինադրէ։ Ուստի Գերմանական տերութիւնները կը ջանային մէկ ընդհանուր ազգային վարչութիւն մը հաստատել։ Եւ այս նոյ կարգադրութեան հիմը Հիւսիսային Դաշնակցութեան

սահմանադրութիւնը պիտոյ ըլլար, զոր շատ մը ազատական օրինօքներով փոփոխելու էին։

Բնականոյ Թագաւորին, որ Գերմանական նոյ Դաշնակցութեան գլուխ պիտոյ ըլլար, գերմանական կայսր տիտղոսը կը պատրաստէին, որով այս մեծ գործին կատար պիտի տրուէր։

Գերմանացւոց 1870ին յաղթութիւնները հետևանքը, ընդհանուր ազգային միութիւնը պիտոյ ըլլար, որուն շատոնցմէ ի վեր հետամուտ եղած՝ կը փափաքէին։

Ա.յս դէպ՝ի Բարիզ քալալ Գերմանացւոց զօրքերն էին, նաև Սաքսոնիոյ Թագաժառանգ իշխանին բանակը, որ կը բաղկանար Դ, և 12դ բանակախումբէ, և արքունի պահանորդներէ, ընդ ամէնը 80,000 մարդ և ասա Բրունսիոյ Թագաժառանգ իշխանին բանակը որ կը բաղկանար 3դ, 6դ և 11դ բրունսիացի բանակախումբերէ, Կին և 2դ պահնիերացի բանակախումբերէ, Հանդերձ Վիրգեմպերգիոյ Հասուածոյ, ընդ ամէնը 150,000 մարդ։

Ա.յս երկու բանակները Լոյնը և Սէն գետերուն մէջ տեղաւորեալ էին, ընդարձակ Հսկայ մը ձեւացնալ՝ Դէպ՝ի Բարիզու հիւսիսակողմն արեւելեան դին կը քալէին։

Ուրիշ երրորդ բանակ մըն ալ, 100,000 մարդու չափ, որոնց գլխաւորութիւնը Մէքլէնպուրգ-Շվէրինի Մեծ դուքսը, Նէօշատէլի Հռչակաւոր կողմին Բալիւզու վայ կը քալէր։ Ուսկից Բարիզու վայ քալող բանակներուն Հանդուցեալ թիւը 300,000ին առելի էր, և սմանկ չափով կամնաւորած էր իրենց չուն, որ երբէք բանակներն ալ մի և նոյն ատեն Հանդիպի պիտի Բարիզու տակ։

Ա.յսպէս ուրեմն կը քալէին Գերմանացւոց զօրքերը, երբ յանկարծ կան բերդին ահաւոր գէպքը Հանգիպեցաւ։ Մէքլէնպուրգի Մեծ դքսին երբէք բանակախումբ զօրքերը Ռէմէլի, Շադսլուհոյնի և Ռուէյի վրայէն քալելով, Նահան կան բերդաքաղաքին Հանդիպեցան։

Վ.ինաւ զօրավարը, որ կան բերդաքաղաքին պահպանութեան տակը կեդրոնացած բանակախումբի մը կը Հրամայէր, Սէմանի ձախորդութենէն Հոգը այն տեղը Թողալ, իր զօրքերը Բարիզ փոխադրելը էր։ Ուսկի կանի բերդը միայն իր պահանորդաց խնամքը յանձնուած էր, որ շարժուն պահնորդներէ կը բաղկանար և կամնաւոր Թնդանօթ ձիերնեւէ, ո-

ԳԼՈՒԽ Զ.

Բարիզու Թուրտիքը։

Պատերազմը, որ այնքան կարևոր հետևանքներու յոյս կու տար, դեռ ևս չէր լրնցած։ Բարիզու Նոր վարչութիւնը ազգային պաշտպանութեան պատասխանատութիւնը արիաբար վրան առեր էր, և իր դրած առաջադրութիւնն էր որ Տպրեներաց Հոգին ինչ և իցէ պղտի կորը ալ օտարին չգիջանի, և այս յիրաւի անանկ գործ մըն էր, որ յաղթական թշնամի մը առնչեն ունենալով, յաղողքնելը շատ դժուարին էր։

Չարիք կը բերէր ուրեմն որ Գերմանացւոց բանակը Բարիզու վայ քալէ։ Ուսկի՝ի բաց առեալ այն զօրքերը որ զՄէց, զՍտրասպուրգ, և զմիս պղտի բերդերը պաշարած կը բռնէին, Գերմանացւոց բանակին բոլոր միւս գունդերը, որ մեծագոյն մաս էին, Հեղեղի մը պէս դէպ՝ի Բարիզ սկսան ինչնալ և շատ մը Ձիւղերու բաժնուելով այն Հսկայ քաղաքը պատելու կը փութային։

թոց առնուն հրամանատար էր Թէոմէն ա՛մէ զօրավարը։

Բրուսիացւոց գունդերուն յառաջապահները Սեպտեմբերի 8ին առաւօտուն քաղքին մօտերը հասան, ու մէկէն տեղական մը իջեր պատգամաւոր առ Գաղղիացւոց զօրավարը ղրկեցին, որ բերդին անձնատուր ըլլալու ազդն ընէ։

Զօրավարը խնդրեց որ իրեն ժամանակ տրուի մտիկ կէսօրուընէն երթը չորրորդ ժամուն։ Ա. յն ժամանակը անցնելէն երթը, Գերմանացւոց հրամանատարը Լանի դէմ ձիաւորաց զնդակառ մը և Թեթեւաչարժ հրետանի մը կը խաղացընէր, և Ալզիենալըմն հաղարապետը կը ղրկէր զօ անձնատուութ ըլլալու առաջարկութիւնը երբ կրծրդէ։ Սակայն բերդին հրամանատարը դարձեալ խնդրեց որ իրեն նորէն ժամանակ տրուի մտիկ երբ կրծրդ առաւօտուն ժամը ինն։ որովհետեւ Բաթիզպա տեղապահ պաշտօնապահին գրած էր ու կը սպասէր իր ընդունել գործակնհատութիւն պատասխանը ընդունելու։ Պատասխանը գիշեր առեր հասաւ, և էր այս Թէ բերդը ինքզինքը պաշտպանելու վճռակի մէջ գտնուելով, պէտք էր անձնատուր ըլլար։

Այս առեն գերմանացի զօրագդաց վարպետ մը, նոր ձիաւորաց հրետանի մը, և հեծելազօրաց ուրիշ զնդակառ մը բերդին մօտ յառաջելը էին։

Գիշերային հասած պատգամաբերին հաւանութեան, առաւօտուն ժամը ութին գաղղիացի շարժուն պահնորդաց երիւղ սպայք Բրուսիացւոց բանակը ղրկուեցան հրամանատարին զրաւորէն զգայցնելու համար։ Եղաւ մը անձնատուր ըլլալուն պայմանները առան, գրուեցան, որուն զօրաժողովը եղաւ գիշերը վաղ առաւօտուն ժամը ութին։ Գաղղիացի զօրքերուն և պատերազմի պարագաները, 11 1/2 առիւծները գերմանացի զօրաց բաժնին ձեռքը պիտոր յանձնուէին։

Ուստի այն որոշուած ժամուն Գերմանացիք բերդը

մտան։ Իրենց երիւղ հրետանիները քաղքին առջեր զետեղեցին։ Հեծելազօրաց զնդակին մէկը անոնց քովը բանակեցաւ։ Իսկ միւս զնդակառ որ նախընթաց օրը Լան տանող ճամբանները բռնած էր, իր տեղը հասատուն կեցաւ։

Որոշուած վարչաք՝ զօրաց ընկերութեան մը Թողուց ի պարտպանութիւն արուարձանաց, ուրիշ երիւղ ընկերութիւնը ալ յառաջ անցնելով վառնանացի հրապարակին բոլոր անցքերը բռնեցին, հդ ընկերութիւնն ալ նոյն բաժնին սպայակոյտն ուղեկցելով բերդը մտաւ, որուն հետ կար նաև Մեքլենպուրկ-Եվէոլինի Մեծ դուքսն ալ։

Բաժնին համբարապետն ու հեծելազօրաց հրետանիին Ման գնդապետն բերդ մտնողներուն հետ էին, առջինը հաստատները ընդունելու համար, երկրորդը՝ Թագաւորներէն ու պատերազմի հանդերձանքը։ Բերդին մտից առջեր շարժուն պահնորդաց գունդէն պահապանները կեցած էին, որոնք Գերմանացւոց գալուն տեղը տալով, անմիջապէս գերմանացի պարտզներին անոց տեղն պահապան անցան։ Գաղղիացի բերդապահաց գունդը՝ գաղթելու մէջ հատաբուած կեցած էր, որ 2000 շարժուն պահնորդներէ կը բաղկանար և հետևակազօրաց 53ղ գունդին հատուածէ մը։

Պնձնատուութեան պայմանները՝ Սէտանի պայմաններու համաձայն էին։ Բոլոր այն սպայք որ իրենց պատուոյ խոսքը տուին ալ այս պատերազմին մէջ Գերմանեցիներուն դէմ չգործելու, ազատ Թողուեցան։ Զօրքը գինքերը վար դրաւ, և շարժուն պահնորդք յետ խոսք տալուն որ Գերմանիոյ դէմ գինք չառնուն՝ ազատ Թողուեցան։ Իսկ հետևակազօրաց հատուածը, մնացած զօրաց պահապանութեան քաղաքին դուրս հանուեցաւ։ Գաղղիացի սպայից մեծ մասը, ինչպէս նաև հրամանատարը, դեռ ևս բերդին գաղթելու մէջ էին, երբ հա-

ալիս թե չէ՝ սկսին շարժուն պահանջները բերդին դռնէն դուրս ելլեր էր, քիչ մինչեւ տարբերութեամբ՝ եւեւէ եւս երկու աշալոր որոտաձայն թնդիւններ լսուեցան։ Վառօդանոցը, որուն մէջ բոլոր ռումբերն ու հրացանից փամփուշտներն հաւաքուած գրուած կ'ելլեն, օդ ելաւ։ Նոյն վառօդարանը բերդին գալեթն ալ կից էր։ ուստի բոլոր այն սմպէնք՝ որ հոն կը գտնուէին, ինչպէս նաև զրահազգ ընկերութիւնը, աւերակաց տակը թաղուեցան։ Ռումբերը, քարերը, պատ ու կառուցերը, քարգին և պրուսպանութեան վայրենաւորեցան, և նաև մարդկ ալ շատ հեռու տեղեանք հասան։ Զարհուրելի աւեր մը եղաւ այս։ Գալեթին մէջ գտնուող մարդիկ, մեսամբ մը սպասնուեցան, մնասք մին ալ ծանր վիրաւորեցան։ Ջօրաց ընկերութեան կէսը կորը կորը եղան։

Մեծ գոլքը մէկ զարհի վրայ վիրաւորեցաւ. իսկ մեռնողներն էին Թնդանօթաձիգ գնդապետ մը, և յիսուն գերմանացի զրահազգ. մէկ բանակի երկց, ուրիշ այլ և այլ սպայք, և շատ մը զինուորներ վիրաւորեցան։ Կան գաղղիացի զօրավարն ալ վիրաւորեցաւ. գաղղիացի շարժուն պահանջներուն սպայից և զինուորաց մէջէն ալ մեռնող ու վիրաւորող եղաւ։ Այս կէ զատ նաև բերդին մեծ եղոզ տանց ու փողոցներուն մէջէն շատ մարդիկ մեռան ու վիրաւորեցան։

Թաղելը աշալոր կէսօրվայ ցկցուեցաւ, և բայ՝ի քաղաքացւոց տուներէն, նաև գաղտնատեղարանին պատլասը և մայր եկեղեցին վնասուեցան։

Այս գործին այլ և այլ մեկնութիւն տրուեցաւ. գաղղիացի լրագրողները զիւցազնական գործ մը կերպարանք տուին, երբոր թէ հրամանատարը լուսոյն ընտրած ըլլալ բերդին հետ մեկտեղ օդ երթալ քան թէ թշնամւոյն ձեռքը թողուլ զայն։

Գերմանացիք ընդհակառակն, և նոյն Գալլիացիս թաղաւորը, մնասնութիւն կրնչցին գայն, վասն զի

Գերմանացիք՝ գաղղիացւոց անձնասէր ըլլալովը՝ բերը զր մտեր կին։

Սակայն գործին բուն պատճառը գաղտնիք մը մընաց. գուցէ դիտաճախան պատահարի մը հետեւանք էր. և կամ՝ գուցէ տարիքն կարգի գաղղիացի պետուրեան մը ինքնակամ վառօդանոցին կրակ տուած էր։

Ա,յս սոսպգ է որ երկու թշնամի հրամանատարներն ալ Մէքլենպուրգ-Շվէրինի Մեծ դուքսը և Թիլսիէն ա՝ Այ զօրավարք, հաւասարապէս միասուեցան այս դէպքէս, որովհետև Ջոյնի մեն ժամանակը երկուքն ալ բերդը կը գտնուէին և երկուքն ալ վիրաւորեցան։

Եւ աչա հոս տեղս նաև այս երկու անձնից հանասօտ կենսագրութիւնը տանք։

Փրէդերիկոս Փրանկիսկոս Մէքլենպուրգ-Շվէրինի Մեծ դուքսը, Գերմանիոյ այն բազմահիւ պետի իշխանութիւն մէկն է, որ Բրունսիոյ Թագաւորին գերադոյն իշխանութեան կը հպատակին։

1823ին Փետրուարի 28ին ծնած է. ութսուն կռատիկոնեութեան 8ղ գունդին գլխաւորն է, և Հանովերի հեռակաղզեայ 6ղ գունդին տէրը։ 1849ին Նոյեմբերի 3ին, Սէզուստ Մաթիլտ Վիլհելմին, հանգուցեալ Հէրերիկ Կ9, Ռայս-Շլայց-Քէոսգրոյ իշխանին՝ դստեր հետ փեսայացաւ, և երեք զաւակ ունեցաւ, որոնց մեծը 19 տարուան կայ։

Թիլսիէն ա՝ Այ զօրավարը, Գաղղիոյ բանակին հին աւուրց զօրական, 64 տարուան մէկ մըն է, և որ զարմանալին է, այս առ3ոլս առաջին անգամն էր որ պատերազմ կը տեսնար։ Էեծեքաղօթայ վարժարանին աշակերտ և 1840ին՝ հիւսարներու գնդապետ, բոլոր իր զինուորական ընթացքը հեծեքաղօթայ այլ և այլ գունդերու մէջ կատարեց, որոնցմով երբեք առիթ չտուեցաւ պատերազմի երեսը տալու։ Այդէն 1868էն՝ ի վեր իբր պատերազմի զօրավար մէկզի գրուեր էր։ այլ Բրունսիոյ արդի պատերազմին առիթով ինքզինք որոնէն

գործօն ծառայութիւնը մնայ. ուստի կրնի գաւառին հրամանատարութիւնն իրեն յանձնուեցաւ, զկնի պաշտամանն կերդուն ունենալով։

Գերմանացւոց Բարիզ պաշարելու քանահիները հաւաստեալ ընթացքով յառաջ կը խաղային, և սեպ տեմբերի կիսուն իւրաքանչիւրը Գաղղիոյ մայրաքաղաքին չորս կողմն իրեն պրկուած տեղը կը գտնէր։

Հին Հռոմեացիք անկիջապես ամենը, ընդհանուր յատակագծին հետ համաձայն, իրենց գործերը կարգաւորել սկսան։ Այս յատակագիծը այսպէսի էր. քաղաքը պատեր, քաղաքին որչափ կարելի էր մօտ բանակը դնել, և Բարիզը աղէկ մը պատուհաս եւս դարձի և ապատել ը Մարզպետին, Մեց և Վուլ բերդաքաղաքներն անձնատուր ըլլան։

Պատրաստութեան չարժմունքները լսելիցդնելէն ետև, սեպտեմբերի 19ին հրաման եղաւ որ Բարիզոյ չորս կողմն եղող բոլոր գունդերը ամենը միասին դէպ յառաջ քալեն։ Մշուշ ըղձանակը ատելի ատիճուած լալ առաջին քանակախուռները մեկնիկու հետ կը միանային, և շրջապ մը ձևացընելով, բերդը բոլորովին կը պաշարուէր։

Բոլոր այս յառաջախաղաց չարժմունքներուն մասնգեղ գործադրուեցան, բաց ի Պավլեթայի Ձգ բանակախումբին, որ քաղքին հարաւային կողմէն յառաջ կը քալէր։

Այս կողմէն Բարիզոյ շրջապատին ամենէն տկար կէտն էր, որով Գաղղիացիք պատրաստ ըլլալնին պատնեշներով ամրացուցեր էին. բայց սակի նաև վ.ինաւոր զօրագործին զօրքերէն պզտի բանակ մըն ալ դուրս կելլուցեր էին, որ թշնամւոյն մօտենալը արգելուն։ Ուստի այն զօրքերը ամրութեանց շրջապատէն անդին բաց դաշտի վրայ պատսպաուտ կեցած, Գերմանացւոց կը սպասէին, և այսպէս Բարիզոյ հարաւակողմեան երբեք թերդերուն մէջ տեղ գանուող գետինը կը պաշտպանեին։

Այն բերդերը գաշտագետնի վրայ շինուած էն, ասնակ որ մերձակայ բլուրներն իրենց կը տիրեն. ուստի այս տեղը ամենահարկաւոր էր որ յարձակողաց անցքը խափանուէր։

Սեպտեմբերի 19ին առաւօտը պավլեթայի Ձգ բանակախումբը յառաջ կը քալէր, որով լսա ընդհանուր յատակագծին տրամադրութեանց, երբոր սերկ թագաժառանգ իշխանին քանահին հետ պիտոյ միասնար ։ Թիւիէն անցնելով Ձամբան անընդհատ յառաջ չարունակէց, անմարդի գեղերու, կործանեալ եկեղեցեաց ու տկիվեալ տանց չարքերու մէջէն քալելով։

Կէսօրուընէ յառաջ ժամը 11 ½ յառաջապահ գունդը Գաղղիացւոց զօրաց Հանդիպեցաւ. Էէն մօտ։ Հարձանն հրամանատար զօրավարը մէկէն հրամայեց որ զօրաց լաւատեղիւն մը տեղը քննելու երթայ, և այս լաւատեղեանէն իմացաւ. որ Գաղղիացիք վիլիւիֆի մօտ բանակեր էին, որպէս զի չհաղորդեն իրենց որ Սէն գետը անցնի։

Ժամը մէկին երրորդ բաժինը, որուն հրամանատարն էր Վալեր զօրավարը, յառաջ քալելով վիլիւիֆի առջևը երթալ. գաղղիացի բաժիններու կը հանդիպի, և մէկէն սաստկութեամբ Գաղղիացւոց վրայ կը յարձակի։ Գաղղիացիք Տաստատուն կը կենան և սաստիկ կրակ թափելով զինհանին կրկեցուցնեն։

Սկսա միդտալի յանկարծական սաստիկ կրակի սկզսան թափել պավլեթայեաց երրորդ բաժինին կեզդրկին վրայ, անանկ որ զայն չեռնելով, նդին բաժինին աջ թեւը գետ ի Սէն գետը մղելցին։ Այս առենս Հարձանն զօրավարը որ անձամբ երրորդ բաժինին կը հրամայեր, որ Պավլեթայեաց բանակին աջ թեւն էր, Գաղղիացւոց դիրքը պատեր ի՛աշխատեր. սակայն լսելով որ Պավլեթայեաց երրորդ բաժինը Էա սկսեր էր քաշուիլ, Տարկ եղաւ որ իր դիտաւորութիւնը մէկ պի գնէ, և

չորրորդ բաժնումը անոր օգնութեան երթայ։ Վարպետութեամբ Ձախին դիրքը փոխելով և յաջողաբար յարձակում մը ընելով, իր բաժնումը յառաջ խաղաց և մնացածը մի Պաղդիացւոց այն բաժինը որ Պավլիեթացւոց Ձախ Թևին հետ կը կռուէր՝ կոփեց, անտակ որ այն առեթով 700 գերիի չափ ձեռք ձգեց։ Պաղդիացիք որ այն յարձակողական հարուածին չէին սպասեր, Պավլիեթացւոց Հետզհետէ նէրին ալ որ Վիլ-ժիւիֆին հիւսիսակողմ արեւելեան դին զետեղուած էին, սկսեալ գնդապետութ., շուտ մը գերին եւաւը քաշուեցան՝ Սէն գետէն անդին։

Մի առեն Պաղեր զօրավարին դիրքը ամենայարմար եղաւ Պաղդիացւոց Սէն գետին անցքը արգիլելու, որով մեկին փութայ գետին եղերքը Թնդանօթները շարելու։

Սակայն Պաղդիացիք արդէն շատ մը ձամբայ բրած էին, մանաւ որ Պավլիեթացիք ուրիշ բան չկրցան ընել, եթէ ոչ յետին պաշտպանութ. քիչ մը միատ հարցնելէ և արագելալ դիրքերը որ այս տեղը գետին վրայ գըտնուող երկու կամուրջներուն օգ չհանէին։

Նէ յիրաւի Պավլիեթացիք կամուրջներուն տակը ականները պատրաստած գտան, որոնցմով Պաղդիացիք զանոնք օգ հանելու միտք ունէին։ Ուստի ականները ջնջելով բոլոր բանակը կարող եղաւ կամուրջներուն վրայէն գնալ և Պաղդիացիները հալածելու։

Սակայն Պաղդիացիք ալ Հազար քայլ չափ գետէն Հեռանալէն ետեւ, ուրիշ զօրաց բաժնի մը Տալ նեղելը զօրացան, և նորզ շինած պատնէշ մը պաշտպանելով կանգ առին ու Թշնամւոյն դէմ դնելու պատրաստուեցան։ Սոյն բնութենէն ալ իրենց ձեռքն ըլլալով, անանց վտանգն Թշնամւոց Ձախ կողը կը գտնար, ասկէն ուշացն տեղ, ուսն զի իրենց Թիկունքն Հօթի չգտածերը կարէր։

Հոս տեղամը կռիւը սաստկացաւ։ Պավլիեթացիք երեք անգամ փորձեցին յարձակմամբ պատնէշները առնելու, սակայն երեք անգամ ալ շատ սրբուն հետ մերկացան։ Եւ մերկացան, մինչև որ ժամը 4 1/2 առեն նեղը Բրուսլացւոց Հինգերորդ բանակախումբը, որոնց Հրամանատարն էր Պաշիագարն զօրավարը, օգնութեան Հասաւ, և Ֆիյոդրնէյ գետին ծոմ Պաղդիացւոց Ձախ կողմին վրայ յարձակեցաւ։

Սաստիկ կռուէ մը եղաբը վ Հետաւ զօրավարն իր բաժնեկիցով Մոնտուժ բերդին վրայ գրաւելուս, ուր նորին փորձեց Թշնամւոյն դէմ դնելու։ Սակայն անօգուտ տեղ իր ուժը կը սպառեցընէր։

Նաև Հաֆիանն զօրավարն ալ Բրուսլացւոց վերջերը բանակախումբովը Բրանտէ կիսով չափ Տրնիւ գետ անտառին մէջէն քալէց, և Թիկնոց կողմէն Պաղդիացւոց վրայ յարձակեցաւ։

Այսպէս Պաղդիացիք այլև այլ ուղղութեամբ արձակ կռուած կրակիներու միջ պաշարուելով, Տարի եղաւ որ բոլոր Հրնոց դիրքերը Թողուն ու Հոս քաշուին։ Նէ այսպես Թշնամիներէն մերկերով բերդերուն Հաւը տալու Հնարցան։

Երեկուան ժամը Հօթին էր երբ Թագաժառանգ Իշխանը պատերազմի դաշտը Հասաւ։ Գերմանացւոց կռուանակերն ընդ մեռեալ և ընդ վիրաւոր երկու Տարուն անցաւ։ Պավլիեթացւոց երկրորդ բանակախումբը շատ մեծաս կրեց։ Սկսած պատնէշներուն վրայ Հօթը Թնդանօթ գտան, որոնցմէ երկուքը անգործածելի էին, Հազար գերիի չափ, որոնք մեծաս մասամբ Հրնոտամ զօրքեր էին, յաղթողաց ձեռքը մնացին։

Այս կռուով Գերմանացիք այն կողմին ալ տիրեալ, Բարիզը բոլորովին պատկին։ ուսոի և մնացած քաղաքներն բուն պաշարումը Սեպտեմբերի 20ին կը սկսի։

Որպէս զի դիւրին լլլայ ըմբռնել ազգի պատմութեան այս արտաքոյ կարգի դէպքին հետևանքները, մէկ քանի տեղագրական ծանօթութիւններ տանք, որոնցմով ընթերցողք գաղափար մը առնուն Գաղղիոյ մայրաքաղաքին կարևորութիւնը, և անոր բնակչաց բնաւորութիւնը։

Բարիզու բնակչաց թիւը 1,700,000 է և քանի շրջանակ կը բաժնուի, ըստ այմ տասնչորսը Սէն գետին աջակողմը կը գտնուին Պէնասիէն մինչև Օռէօյլ, և մնացը ձախ գետափին կողմը՝ Խնձիէն ցկնբանէլ։ Այս հասարակ այն բարիզու քաղաքացիներն, որք, կառավար և աղտաշխատութեան նայելով, գրեթէ մէկ միլիոն կը հասնին։

Ապա 200,000 անձինք կան որ վաճառականութեամբ կ'ապրին. անոնք որ ընդ արուեստագործ և վաճառական՝ Բարիզու մէջ 1,200,000 մարդ կը հաշուին։ Այսէկ զատ ընդ սեղանաւոր, վաճառաբեր, և ընկերութեանց տեսուչ կամ գործակալ, 38,000 մարդ կայ. 25,000 ուսանողք. 4,000 քանասացէալ. 9,000 հիւանդանոցներու թոշակաւորք, 15,000 անգործ մարդիկ, 46,000 կամքնգործք որ տան գործատրաց թուէն կրնան հանրալիլ, և 53,000 անծանօթ մարդիկ։ Այսէկ դուրս կը մնան ապատարուեստք, այսինքն 14,000 անձինք որ դատաստանաց կը վերաբերին. 13,000 բժշկութեան գործող մարդիկ. 14,000 ուսուցիչք. 25,000 գեղարուեստից հետամուտք, 4,000 ուսումնականք. 8,000 եկեղեցականք, այսինքն 2,000 աշխարհական քահանայք, և 6,000 կրօնաւորք ու մայրապետք. 32,000 վարչութեան պաշտօնեայք։ Ընդհանուր ստացուածոց տէրերն, այսինքն անոնք որ իրենց յատուկ ընչից եկամտանեօրվը կ'ապրին, որոնց թիւն է 158,000 անձինք։

Այս ծանօթութիւններէն դիւրին է ըմբռնել թէ ինչպիսի ծանր ջաղաքեր առթէը պիտի անսակ ընդարձակ քաղքի մը ժողովրդեան այս անակնկալ պաշարումը։ Բարիզ պաշարուի. այդ անկարելի բան մը կ'երևնար. և սակայն իրական բան մը եղաւ։

Այս անակնկալ դէպքին հետևանքները հետզհետէ պատմութիւնը յայտնէ գլուխներուն մէջ ընթերցողաց ուշադրութեանը պիտոր ներկայէ։

ԳԼՈՒԽ Է.

Ո տրապիզոնդ։

Օգոստոսի 11Էն՝ ի վեր Սարազպուրի պաշարումը կը շարունակէր, և Իւրքիք՝ Գաղղեացի զօրավարը՝ եռանդեամբ զնոցը կը պաշտպանէր։

Իւրքիք Ֆայզպուրի ծնած է 1802ին Փետրուարի 15ին։ Սէն Սիւր վարժարանի աշակերտ է, ուսկից 1820ին ելլելով, 1823ին Սպանիոյ պատերազմին մէջ մնաւ և հեռակայզօրաց 6ին առաջնակարգ սպայութեամբ մանակից եղաւ։ Ափրիկէ ծառայեց, և հետզհետէ բոլոր պետրական աստիճանները անցնելով, 1852ին զօրավար անուանեցաւ։

Երբ 1854ին Ղրիմ պատերազմը բացուեցաւ, ինքը Սարազպուրի Սարդին Հուսէոսի բաժինն տրամանդը ունէր։ Ասոր ինքն պատերազմականով նոր ձեւ մը սկսող կայսերական պահանջադաց ջնտատի մը կը տրամադրէր։

Շատ անգամ մեծ կարծուեցաւ իր ջնտատին կատարելիքն դէմ առաջնորդել, և Սեվաստոպոլի պաշարման վերջի օրերը՝ բաժնի զօրավար անուանեցաւ։ Գաղղիա դառնալով հետեւակազօրաց բաժնի մը հրամանատար եղաւ, որ ապա Խոտիկ պատերազմին մէջ 3ղ բանակախումբին թումէն էր։ Վերջապէս 1861ին՝ հասակին առթիւ պահեստի զինուորականաց թիւը անցաւ, և յանդուգն տարին Ալգիէրս շքանշանին սպայական տեղ անուանեցաւ։

Իւրքիք զօրավարը, օրուն երկու եղանգրերը, մէկ օրին ու երկու եղբօրորդիք Գաղղեայ բանակին մէջ զինուորած կը գտնուէին, եռանդուն և զործունեայ ոգին միշտ անպայմանի պահած է։ Իր մարմնոյն կազմուածքը միշտ զօրաւոր մնացած ըլլալով՝ անանկ կ'երեւար երբոր թէ տարիները իր վրայ փոխոխութիւն պիտոր չբերէին։

Ապրիլ պատերազմին մէջ իր ծնած երկրին զինուորական բաժնին հրամանատար անուանուելով, ամենայն կարելոյ միջոց՝ի գործ գնաւ որ Սարազպուրի առնանկ զօրացընէ, որ կարենայ թշնամեաց դէմ զօրաւոր կերպով կռուիլ։ Ես յիշեմ որ ոտն բերդը մնալոյ պարտաւորուելով և թշնամեաց զօրքերէն ասոնի ղեկուելով, դեռ ևս կատարեալ ինքզինքը կը պաշտպանէր։

Գերմանացիք Սարազպուրի բոլոր չզիակայ գերելը, և բոլոր գէպ՝ի հոն հանող ճամբաներն բանած ըլլալով, քաղաքը դրսի հետ ամենևին հաղորդակցութիւն չունէր։

Պնտահասնումը անգադար կը շարունակէր։ Օգոստոսի 26ին Սարազպուրի եպիսկոպոսը Գերմանացոց բուն բանակը երթալով՝ խնդրեց որ քաղաքին հնազանդութիւն ուզելու համար ժամ մը զադար տան, և թղթատարներ ղրկելու համար։ Սակայն Ալճիրեցին, պարտադրող բուն բանակին գլխաւորը, չուզեց մնալ ընել եպիսկոպոսին ա զաչնաց։ Վասն զի անոր բերդին անձնատուր ըլլալը երկարաձգելը պիտոր։ Միայն 24 ժամու վճռադա-

բում ընելու պատրաստակամութիւն ցոյց տալ, այսպիսի պայմանաւ որ ժամ մը եւթը բերդին հրամանատարը յանձն առնու անձնատուութեան պայմանաց սկզբնա-ւորութիւն ընելու։

Ա՛յսպէսի առաջարկ մը չկրնար ընդունելի անել ցիխ, ռաքսանոմ ուզելի սատակութեամբ սկսաւ շարունակել։

Օրը վեց հազար ռումբ քաղքին ու բերդին վրայ կ՚արձակուէին, և կրակը միշտ քաղքին նեղը նոր նոր տեղուանք կը բռնկեցնէր։

Գրքատունը այրեցաւ, և անով 400,000 հատոր գիրք և հազուագիւտ անգին ձեռագիրք ոչնչացան. կոթատ անգամմանելի, որովհետև նոյն գրքատան մէջ աշխարհիս վրայ շատ մը մեկ հատիկ օրինակ ձեռագիրքեր կը գտնուէին։ Նոյնպէս նաև նորաղանիից եւ կեղծեցին, Նոբաբ-Ցամի վանաստունը և կիսով չափ ալ գղեակը այրեցան։ Կեղեցւոյն սեղանքարերայ գանձատունին մէջ վերաբերեցին ու հիւանդներուն գրած էին. սակայն Տեն ալ ռումբերուն էշալ սկսելով, Տարկ եղաւ անկից ալ այն գիժադրներուն փոխադրելու։ Այդ Սէլեյման աղջկայց գաղտը ռումբերուն էշալովը, եօթը աղջկունք սպանուեցան, չորս ալ վիրաւորեցան։ Սակայն զարհուրելի պատահարը քաղքին ամէն կողմերը կը Տանդիսկէին։

Օգոստոսի 26-27 գիշերը բերդին փոսերուն մէջ Ջուրը բռնող անջրպետները Ջնջուելով, Ջուրը դուրս գեղաս ու փոսերը ցամքեցան, որով պաշարումն ալ ա-ւելի գիւրացաւ։ 28-29 գիշերը պաշարեալք բերդին Էլեկլով սատակութեամբ Թշնամեաց վրայ յարձակե-ցան. այլ այս իրենց յարձակումը Էական Հետևանք մը չունեցաւ։

Յաջորդ գիշերն ալ նոյն փորձը ըրին, և անանկ սատակութեամբ յարձակեցան՝ որ մինչև Թշնամեաց պատնէշները մտան. սակայն այն անգամն ալ Էտ մը

զուեցան։ Ա՛յն գիշերային յարձակմանց մէջ երկուս-տեր ալ կորուսանելը ահաւոր եղան։

Ա՛յս առենս Թշնամեաց փորած զուգահեռագիծ փոսերը, բերդին ամրութիւնները Հիմք կամ վէց Հարիւր քայլ Հեռաւորութեամբ Տասեր Էին։ Պաշ-պնայիը կը Քանային Թշնամեաց Տղայասանմանէներուն գլուխները ահմանելով Ջնջել, սակայն Գերմանացիք Պաղդեացւոց ահմանները ուրիշ ահմանելով կը խափա-նէին։

Վերջապէս պաշարոգը մեծ շերտաւոր Թնդանօթ-ներ յարմարցուցին, որպէս զի քաղքին ու բերդին պա-րիսպները Թրամատեն։ Նոյնպէս նաև ուրիշ մեծափա-փոք Թնդանօթներ պատրաստ տեղը գետեղեցին, ո-րոնք առ վայրկեան ութ կամ իննը Տարուած կ՚արձը-կէին. սակայ նաև շատ մը ռումբկիներ կանգնեա-ցին որոնց փորերը 37 Տարիւրօղլանոցը կար։

Սեպտեմբերի առջի օրերը Սարազատրկի դէմ 300 ռմբաձիգ Տրացինք կանգնատած կային, որոնցմէ պատ նաև ամէն օր պաշարոգայ նոր Թնդանօթներ ու գօրքեր օգնութիւն կու գային։ Ամենատոր և շարու-նակ կրակով մը գործածքը կը ռմբահոգէին, մինչդեռ Պաղդեացիք սակայն կերպով Թշնամեաց կրակին կը պատասխանէին. իրենց ռումբկիններուն Թշնամեաց ռումբկիններուն չէին Տամբր, և Թնդանօթաձիգ զօր-քերն իսկ պատաբդ կարգի աշխատութենէն ալ Տանգ Էին։

Սեպտեմբերի 2ին բերդականք նորէն բերդէն Էլ Լելով յարձակեցան Թշնամեաց վրայ, այլ գործեալ ուրիշ Հետևանք մը չունեցան եթէ ոչ Թշնամեաց սասոիկ կոտորած մը պատճառել։

Սեպտեմբերի Տախորդութենէն ետքը Սարազատրկի անձնատուութեամբ վրայ սկսան բանագնաց ըլլալ, սա-կայն պայմանները վրայ չհաւանելով, գնդապետը չարունակեց. մանուկ որ բիչ առենուան մէջ բերդին պարիսպը խրամատեցաւ։

Ա.յս առեւտ Ջվիցցերլի ժողովուրեան կողմէն նոր իրականացման ղեկավարելով առ պատասխանատուութիւն, հրամայեց ընդունելեան քաղաքը մնձելու և բոլոր բնակիչներն ալ Ջվիցցերլի ազատ հիւրը փափաքելին անկէ առնելու սանելու։

Սեպտեմբերի 11ին օրը նոր իրականացման Սարազպուրի հասան, որոնց շատ սրտաշարժ ընդունելութիւն ըրաւ այն Թշուառ քաղաքը։ Գաղղիացւոց կողմանէ պատգամաւոր մը մինչև Բուսպասցոց բանակեցաւը զբաղոց գանոնք ընդունելու և ժողովուրդը անհոգ բաղմութեամբ անոնց ընդ առաջ կը շարժէր։ Ազգային Ատուարձանին դէռ ևս միացող միացողները և ուրիշ բանակ մէջ Սարազպուրի ժողովուրդը խոնարհելով անոնց մուտքը տեսնելու կը սպասէր։ Քաղաքական մասնաժողովը, գէհենին քաղաքապետը գլուխ ունենալով, ժամն տանջուկ քառորդ անցած՝ արտաքին դուռը գնաց նոր իրականացման ընդունելու։ Երբ շարժական կամարջը վար ձգուեցաւ, ամենը գլուխնին բացին, ու սիրտ կերեքրոյ լաց մըն է բոլոր շրջակայ կեցողները բռնեց։

Հիւմանն, իր բոլորը քաղաքական մնասնաժողովին անձինքն ունենալով, յառաջ անցաւ դէպ ի զվիցցերացին նոր իրականացման, ու հետեւեալ խօսակցութիւնն ըրաւ.

« Ցեղաքը իմ,

« Մարդասիրութիւնը և քրիստոնէական սէրը ձեզի այս քաղաքս գալու կ'առաջորդէն, որ պատերազմի ենթարկեալ իրաւունքի մը անուամբ յաւերը կը դասի... Ցեղաքը իմ, այս ցաւոց օրերուս մէջ ողջմբ ըլլալ ձեր գալուստը, որուն վախնայի ե այն կասպքը, տղայք և ծերը փրկելու, զորքը ոչ բերելին Հրամանատարը և ոչ թէ մին եսակտորը կարող էղան պատերազմի արշաւիքներէն ազատելու։

« Պատմեցեք նէրսպիոյ այն տեսարանը որու դուք այսօր մեր պարսպաց մէջ վկայք սլիտոր ըլլաք. ըսեք նէ, հրանաւոսնորդ դարուն մէջ պատերազմը հնչալէ սի գործ է։

« Ո՛չ թէ ընդդէմ պատերազմ, կամ ընդդէմ զօրականաց կ'արձակուիլն հրոյն Հարուածներուն, այլ նա մնասանդ ժողովրդեան դէմ։ և գլխաւոր Հարուածներէն կանապք են ու տղայք։

« Մեր պատմեչներն, ինչպէս տեսաք, անարատ են, սակայն մեր տուներէն հրոյ Հարակ եղած են։ Մեր եկեղեցիք, մեր պատմական և գարաւոր յիշատակարանները անարժան կերպով ծայրակատուր եղած ապա կանած ու կործանած են, և մեր հրաշալի գրատունը խոպան աշխարհացած է, ...։

« Ա.յս ամենը կինաք պատմէ նէրսպիոյ, սակայն ըսէք նմանապես թէ այս անգթութիւնները, այս ապականութեան աւերները, այս բարբարոսոց նորդեալ չարիքները անօգուտ են, վասն զի ամենեին մեր արիութիւնը չէն թուլացներ, և մեզ դեռ ևս այն բանին մէջ կը յարատեւենք որուն մէջ միշտ յարատեւել կ'ուզենք, այսինքն արի և անդողդող Գաղղիացի ըլլալու, և ձեզի պէս, տեարք իմ, Հայրենեաց Հաւատարիմ և ջերմ քաղաքացի մնալու »։

Պաղիէացի պարոն Պէշոֆ, Համնաւոտ՝ այլ սրտաշարժ պատասխան մը տուաւ. « Էս Ճառասքան չեմ, բաւ, այլ յանուն իմ քաղաքացիներուս ձեզի շնորհակալ եմ այս ամենէ. ընդունելութեանդ համար. սակայն գործով կ'ուզենք պատասխանել »։

Այն առեւտ քաղաքական մնասնաժողովընոյ իրականացման առաջորդելով դէպ ի քաղաքը յառաջելու սկսան։

Թէև մի եաքը նոր իրականացին այն կասպք, տղայք ու ծերերն որ Ջվիցցերլի Հողուն մէջ ապատ ելելու կը փափաքէին, հետերնին առնելով, էրան հետացան քաղաքէն։

Ա՛զգ կամ՝ ի՛զգա, նեբքին գործոց պաշտօնեայ՝ ի Բարիզ, մանաւանդ յայտարարութեամբ մը զոր անոնց դէն Սարազպուբիկի կառավարիչ կանուաներ, և զկնի կիւշտար, քաղաքապետ, անոնց Հայրենասիրութեանը յանձնելով որ միջոց գտնան քաղաքը մաքրելու և քաղաքացիներուն ու բերդապահաց Բարիզ, Գաղղիոյ և Հասարակապետական վարչութեան հնազհակալութիւնը մատուցանելու։

Ցեղասպանութեան լուրը պաշարեալ քաղաքին պատմութեան մէջ Հանգելով, հին ալ սեպտեմբերի 13ին հասարակապետութիւնը հրատարակուեցաւ։

Յաջորդ գիշերը բերդապահները նորէն թշնամեայ վրայ յարձակեցան, ու յանկարծական պատահումներուն մէջ անոնց վրայ իյնան. տակաւին գարձեալ ըստ սովորութեան զանոնք ինասելէն զատ ուրիշ գործ մը ընել չկրցան։

Պաշարման գործերը անդադար յառաջ կը վարէին։ Սարազպուբիկին բոլորտիքը շրջանակը երթալով կ՛ամձկանար. և արդէն կրնար օր օրէն վրայ հասնիլ առնուազ թէ մը օրը վերջապէս բերդը առնելու. կարելի պիտոր ըլլար, ի վերայ այսը ամենայնի Խորհը զօրավարը գէռ ևս տեղիք տալ չէր ուզեր։

Սեպտեմբերի 14ին պաշարողք երկնց երրորդ զօհաւոգիծ պատեհչքն լացուցին. և ապա յաջորդ օրը 53գ լնաձև մարտկոցին առջևը թնդանօթներն վառեցնելով և զայն շարունակ գնդակահարելով, սեպտեմբերի 20ին Լանտվերցոց վարդ մը վրայ յարձակեցան ու տիրեց անոր։ Թիւպէտ և Գաղղիացիք ամբողջ օրը սաստիկ կրակ Թափեցին Թշնամեաց վրայ, ի վերայ այսը ամենայնի այն կռուտարը խափանելու կարող չեղան։

53գ լնաձևին առմնքը Գաղղիացիք բռնադատուելնան նաև 32գ լնաձևն ալ Թողուլ որուն տիրելին շուտ մը Բրուսիացիք, այլ ծանր կորուստներ

ընելով, որովհետև պաշարեալքն սաստիկ կրակ կը Թափէին դէպ ան կողմը։

Գերմանացիք երկնց հրետանիներովը շարունակ պարիսպները զարնելով՝ խրամատը հետզհետէ կ՛ընդարձակէին։ Սարազպուբկի միւռն կարելութեան չէին տար տեմնը դէմ կը դնէր, Գաղղիացւոց երախտագիտութեան յորդոր ըլլալով, և նոցին խոկ Թշնամեաց զարմանքը գրգռելով։

ԳԼՈՒԽ Ը.

Մէց և ոչիլ մաներ բեղդեր։

Դաւա Մէց խո՝ զՊաղէն մարաքախտը պաշտպան ունենալով Թէհնամէաց դէմ կը դնէր։ Վերմանացիք ծոյն բերդը կատարեալ պատած էին, և իրենց այլ և այլ գունդերը Մոգիլի վրայ ձգած կամուրջներով մէկմէկու հետ հաղորդակցութիւնին կը պահէին։

Պաղէն Մարաքախտը Կայսեր և Մաք Մահի օգնութեանը սպասած ատենը՝ յանկարծ Սէտանի պահապանները հաղորդուեցան իրեն, հրաւիրելով զինքն ալ որ անձնատուր ըլլայ. բայց ինքը ծանոյց Թէ ի՛ոնչ ըլլի՝ չուզեր ինքզինքը պարտպանել։

Սակայն քաղաքը լի էր վիրաւորներով և կերակրոյ խոհ կատաղութիւն կը զգար. զօրքը ձիերը կ՚ուտէին. քաղաքացւոց վիճակին ալ հետզհետէ ցաւալի կ՚ըլլար, Թէպէտ և իրենք Սարազպուրի պէս գնդապետ մը ունէին պահապան։

Բայց երէկ պաշարեալը կը վշտանայէին, պաշարողը ալ ցուրտէն և անձրևէն մեծ նեղութիւն կը քաշէին. վասն զի սեպտեմբերի սկիզբն էր եղանակը ապուշացաւ և ժամանակին յառաջ չգտեց։ Մեկէ շատ վիրաւորները որ կարգաւ պաշարելոց վրայ հսկելու բռնադատուած էին՝ կը հիւանդանային։

Մէջին չորս կողմը նստող բանակին գլխաւոր սպասպետը՝ Փրեդէրիկոս Կարոլոս իշխանն էր, որ սեպտեմբերի 9էն՝ ի վեր իր բուն բանակը Բոռնիի գնդեսը կը հաստատեր էր, որ Մոգիլը աջակողմէն կ՚ելլայ, Մէջինէն Նամի գնացող մեծ ճամբուն մօտ. այն գունդակը ընդարձակ երէց մը ունի որ մինչև գետը կը ձգի։ Բոռնիի մերձակայ գեղին մէջ Սուրբ Յովհաննէսի Կաթոլիկ վիրաբարմանք՝ հիւանդանոց մը հաստատեցին վիրաւորները հոգալու համար։

Մէջի վիճակը ամենևին փոփոխութիւն մը չէր կրեր. մերթ ընդ մերթ յառաջխաղաց զօրքերը մէկմէկ կը գնդակահոծէին, այլ առանց էական հետեւանք մը բերելու։ Ախտէս կէցած երկու կողմերն ալ մէկմէկու վրայ կը հսկէին, միշտ իրարու չարժմանը սրթմռուն կենալով։

Ուսոի պաշարման վիրաբարական վարչութիւնը ամենայն գործունէութեամբ կը վարեր, միշտ նոր նոր չարժումներու տրամաններ տալով, որով պաշարող զօրքերն ամենևին հանգիստ չէին կենար։ Ջինուորական կրթութիւնները ամենևին զսից չէին ըլլար, այլ զօրքերն ինչպէս Թէ երբեց զօրաուղիները գըտնուին, անոնք կը կատարէին ամենայն վիրաբարական փորձերը։

Սեպտեմբերի 9էն իրիկունը պաշարոնեները վեց հրետանիներով սկսան Գաղղիացւոց պատնիշափակ բանակատեղը գնդակահոծել։

Իսկ պաշարեալք Թղթեայ օդապարիկներու մէջ նամակներ դնելով, կը ձգային իրենց լուրերը բարե-

կանոց Տաղտկալու։ Այ՛ն օգտակարներուն մէջ մա՛ս Մեղկին քիչ մը Տեռու կ՚իյնային ու կերևնային զինուորական ձեռքը կ՚անդնէին։ Սակայն եղան ալ որ Տեռուներէն կխնայէին, բարեկամ ժողովրդեան ձեռքը անցան։

Մեկ մը, օրինակի Համար, սեպտեմբերի 16ին իրեն կուգը Պալիկեսիի մաճառը գնուեցաւ։ Այ՛ն օգտակարին վրայ Տեռաձայնալ խօսքերը գրուած կար։

« Ծղոչու թղթատար։ Ցորեկի օդապարիկ։ Մէց քաղաք, 15 անգոնակերների առաջոտ, 14ի օդապարիկ։ Այ՛ն անձին որ տասը Հանդիպի՝ կ՚աղաչենք որ այս օգտակարիկը Հանդերձ բռնանդակած նամակներու ծրարովը Թղթատան պաշտօնատարին յանձնէ »։

Վրան Գաղղիացւոց բուն բանակին չորս տպագիր տողագրութիւնները կային։ Օդտակարին վրայէն պզտիկ քառակ մը կախուած կար, որուն մէջ 130 նամակ կային, Մէկի մէջ փակուած գինուորներէն գրուած։

Նաև Գաղի բերդն ալ 10,000 Թշնամիաց բանակ մը պաշարուած ըլլալով և անդադար գնդակոծ ծուելով, քաջալերական գիր կը դնէր, ուսի և ազգային պաշտպանութեան վարչութիւնը Տեռեւալ լուրերը Տանէց.

« Գալ քաղաքը արժանաւոր է Հայրենիքնաց »։

Սեպտեմբերի 18ին Բրուսիացիք բերդին վրայ յարձակեցան, այլ առանց յաջող ելք մը ունենալու։ Եռ մղուեցան։ Գաղղին վրայ նայող Մուրը Միեպէտ լերան բարձրանալնուն վրայ Պալիկեսիները շատ Տեռու գացող Հրեռանիները գետեղելին, և մանկից սկսան սասակի զբերդը զարնել, որ անձնատուր ըլլալու յանձն չառնելով, միշտ յարատևէց իր պաշտպանութեան առաջադրութեանը մէջ։

Պէտ պզտի բերդը, իր զրկոյը պատճառու գրեթէ անտակի ըլլալով և 3,000 շարժուն պահանորդներէն

ամրական ունենալով, անվնեհը Թշնամեաց դէմ կը կռուէր, որուն պավիլեսյի Ձգ գունդին Թնդանօթներեանը, անդադար վիրը կը ռմբակոծէին։

Նոյնպես նաև Ֆալզպուրգի, Վեռաէմ, Մոնմէտի և Սուասոն քաղաքները, գերմանացւոց զօրքերէն պահարեալ, կարեՀաբար գէմ կը դնէին։

Վեռաէմի բերդը օգոստոսի 23էն ի վեր ուԹը կամ տասը Տազար Թշնամեաց գունդէ մը, որոնց Տրամնասպան էր Սաքսոնիոյ Թագաժառանգ իշխանը, պաշարեր էր, և բազմաԹիւ Թնդանօթներով կը գնդակոծուէր։ Քաղաքը Հիթնիկը արիաբար կը պաշտպանէր։ Թնդանօթից ծառայութիւնը միՀամայն նոատղան ապգային պահանորդը կ՚ընկերանէր, որոնք վերջի օրերը նոյն կրԹամբեռնութիւնը բերէ էին։

Բրուսացիք այն առեն մեքենայ բռնութեը բռնանեցին և իրենց Տրետանիներին անունց վրայ գետեղեցին։ Գնդակոծ ծով մըն էր սկսաւ Թափիլ քաղքին վրայ, որ առներնին տեղը չտեսաւ։

Նաև Մոնմէտիի գնդակոծումը առներնին Տեռաւոր մը չտնեցաւ։ Սեպտեմբերի 2ին ու 3ին օրերը բրուսիացոց պատգամաւորները քաղքին առջևը ներկայացան, յորդորելը էին զՀրամանատարը որ անձնատուր ըլլայ, շատ պատուաւոր պայմաններ առաջարկելով անոր։ Սակայն Հրամանատարն անունց առաջարկութիւնը մերժեց, և այն առեն Բրուսիացիք բերդին վրայ Հրետանի Տասատեցնել Յին առաւօտը սկսան գնդակոծել։

Կէսօրուան գէմ քաղաքական պալատը, և քաղքին տանց կէսը կամ բռնկած կ՚այրէին և կամ գետակներէն ծակ ծակ եղած էին։

Դադարեալ երկրորդ ու երրորդ անգամ անձնատուր ըլլալու յորդորը գնաց Հրամանատարին, այլ անօգուտ տեղ։ Հրամանատարը միշտ այն առաջարկը մերժեց։

Այն ատեն ժամը մէկին ատենները Թնդանօթից կրակը նորէն սկսաւ, և 2000 գնդակէն աւելի արձըկուեցան քաղքին վրայ, որ միշտ յարատևեց արիաբար դէմ դնելու։

Ասոնք էին այն գլխաւոր բերդերը՝ որ Գաղղիոյ հողուն Թշնամիներուն տիրած մասին մէջ դեռ ևս Բրուսիացւոց դէմ կը կռուէին։ Գերմանացիք Ալզասիոյ և Լօռէնայի գաւառներէն սկսեալ մինչև Բարիզ, եռանկիւնի ձևով բոլոր միջոցը բռնած գրաւած էին, երբ, ինչպէս յաջորդ գլխուն մէջ պիտոր տեսնանք, զինադադարման ու հաշտութեան բանագնացութիւններ սկսան ըլլալ։

ԳԼՈՒԽ Թ.

Ֆավռը և Պիզմարք.

Բարիզու հասարակապետական վարչութիւնը սեպտեմբերի 9 Թուականով Պաշտօնական լրագրին մէջ ըսեր էր.

« Իշխանութիւնը յերկիր կործանեալ մնացեր էր. այն որ ոճրով մը սկիզբ ըրեր էր իշխանութեան, դասալիք ըլլալով անհետացեր էր։ Մենք ուրիշ բան չըրինք եթէ ոչ անկարող ձեռքերէն փախած ղեկը ձեռք առնուլ. սակայն Եւրոպա լուսաւորուելու պէտք ունի։ Պէտք է անցրելի վկայութեամբք ճանչնայ, որ հայրենիքը մեզի հետ միաբան է։ Պէտք է որ արշաւանքը իր ճամբուն վրայ ոչ թէ լոկ մէկ հատիկ արգելք՝ անհուն քաղաք մը գտնայ՝ որ հաստատուն միտքը դրած ըլլայ աւելի ընջուելը յանձն առնու քան թէ անձնատուր ըլլալ, այլ ողջոյն ազգ մը ոտք ելած ու կարգի կանոնի մտած, ժողովի մը երեսփոխաններն ներկայացուցիչ ունենալով, որոնք ամեն տեղ, և հանդերձ ամենայն ձախորդութիւններով, հայրենեաց կենդանի ոգին կարենան տանիլ »։

Ուսոի այսու վախճանաւ Ազգային սահմանադրոյ ժողովը գումարէլու հրաւիրեր էր. այս ժողովը 750 անդամներէ պիտոր բաղկանար, որոնք Գաղղիոյ ամեն գաւառներու մէջէն ընտրուէին պիտի։

Յաղագս մնայնատր շրջաբերական մը հանելով այս գործս պատճառները լուսադրէն կերեսվ կը մեկներ, Ս.յս շրջաբերականիս մէջ այսպէս կ'ըսեր.

« Մեր քաղաքավարութեան բոլոր փոյթը ժողովը կարելի եղածին չափ շուտ գումարելն է։

« Կայսերական վարչութեան անկեանները վարչութեան վանդակաւոր պատասխանատուութիւնը վրան նիս առնելով, ուրիշ մնածութեան չունենք եթէ ոչ մեր հայրենիքը պաշտպանել։ մեր պատիւը ազատել, և ազգին ձեռքը տալէն զարձնել այն իշխանութիւնը որ իրմէն կը բղխի, և որ իրաւունք ունի վերջը ի կիր ածելու։

« Մեզի փափաքելի էր որ այս մեծ գործը առանց թողուցանելու որ ժամանակ անցնի անցաւալ կատարուէր. սակայն ի սկզբան ամենէն կարևոր բանը թշնամւոյն դէմ դնելն եղաւ։

« Զեզը պահպանելը որ Բրուսիա անշահասէր ոգւով վարի։ Մենք ալ կը հաւկրնանք թէ ինչպիսի գրգիռ ազգէն պիտոր իրեն այն կրած մեծամեծ վնասներն և յաղթութեան ճնահան խրախոյսը։ Ս.յս գրգռին զգայմամբ է որ օրագիրը այնպես բուռն կը խօսին, որոնց խօսքերը ոչ երբեք կը հանարինք թէ վարչութեան մարդոց ազդեցութեանը գրաւած բլլան։ Մենք շուշտ այս յիտինքս պիտոր յանձն չառնուին անանկ ամբարիշտ պատերազմ մը շարունակել որ սպրէն 200,000 մարդէ աւելի մեռուց։

« Բռնադատեալ զՊաղդիա որ ջնդունելու պայմանները յանձն առնու, բանի ուզենալ պատերազմը շարունակել պիտոր նշանակէ։ Մեզի կ'ընդդիմադրեն թէ վարչութեան իշխանութիւնը կանոնաւորապէս

գՊաղդիան ընդհակայզրներ. մենք ալ նոյնը կը ձանչնանք։ Եւ ասոր համար է որ ամենայն փութով ազատ ընտրիր Ժողով մը կը գումարենք »։

Ս.յս առենս օտար տէրութիւնը մէջը մտնելով կը ջանային իրենց միջնորդելով պատերազմը դադրեցնել. սակայն բոլոր իրենց ջանքը անօգուտ եղաւ. վասնզի զի Բրուսիացիք իրենց առաջին յաջողութիւնները լաւ էին ամենայն յոգեբռնացաց։ Ս.յսպէս ուրեմն Բարիզու պաշարումն սկսաւ վերջ էր։

Ս.յն առեն ծիւլ Ֆաւրէ հայրենասէր ոգին չծուժաց տանելու պաշարման մնածութեան. միայն դրաւ փորձ փորձել Պիզմարքի հետ տեսնելի և ջանալ իր հայրենեաց պատուաւոր խաղաղութիւն մը ստանալ։ Թէ ուսկից ունեցաւ այս մնածութիւնը, և թէ ինչ պէս ի գործ դրաւ և ինչ հետեւանք ունեցաւ, ահա իր անձամբ գրած հետեւեալ յայտնի կը տեսնուի, որ և պատմութեան իսկ ամենահաւատար վկայագիր մըն է։

Ա.ռ Տեսրս Ազգային Պաշտպան վարչուքեան։

« Ա.ջդմ յունիսեակիցք իմ։

« Հասարակաց վրկութեանը համար ամենահարեւոր պայման մըն է որ քաղաքացիք, և առաւել ևս վարչութեան անդամք կատարեալ միաբան բլլան։ Մեր ամեն գործերն այս միութեանս պէտք է նեցուկ բլլան։ Ինչ որ ես ինքնակամ ըրի այսպիսի ոգիէ մը տիրեալ և կատարեցի նոյնպիսի հետեւանք ալ ունենալու է, Զեզի նոյնը աւելի մանրամասն զուցելու պատիւն ունեցայ։ Ս.յդ բաւական չէ։ Մեր վարչութիւնը հաստատուց վարչութիւն մըն է։ Եթէ գործադրութենէ ժամանակը անհրաժեշտ կարևոր է որ իրը գաղտնի մնայ, մեզմէ գործադրուելէն ետեւ՝ հարկ է որ յայտ յանդիման յոտնկայս միհիմութեամբ ծանուցուի։ Մենք, մեր քաղաքացւոց մեր վրայ ունեցած հանգրուանը, քոյն է որ այս վճռակիռ ժէջ կը գտնուինք. ուսոի

հարկ է որ մեր քաղաքացիք ամեն ատեն մեր գործին դասը տեսնեն, և այս բանիս համար իրաւունք ունին ամեն բան ի մեզ ըսելու։

« Ես ինձի պատաք մը սեպհական Թէմամեաց բանակը երթալու։ Երբ գնացի։ Հիմա ձեզի կ'ուզեմ համար տալ Թէ այս երթիս ինչ պայման գրեր էի։ Կ'ուզեմ հայրենեացս խնամել Թէ ինչ պատճառներէ հա-մոզուած այդ բանը ըրի, ինչ էր դիտաւորութիւնս և ինչ հետևանք կարծեմ Թէ ձեռք բերած ըլլամ։

« Պէտք չունիմ յիշեցնել Թէ ինչ քաղաքակա-նութեան հետամուտ ըլլալու ձեռք զարկինք, որ ա-ժելի մանուկը կերպով արտաքին գործոց պահանջին գործն էր մտքիս յայտի ընել։ Մենք ամեն բանէ ա-ռաջ խաղաղութեան և ազատութեան մարդիկ ենք։ Մենք ցյեհին վայրկեան մեզ ընդդէմ կեցածը այս պատերազմիս, որուն կայսերական վարչութիւնը պար-զապես իր Ցանը շահուն համար կ'ուզէը ձեռք զար-նել։ և երբ այդ վարչութիւնը կործանեցաւ, մենք գործեալ յայտի ըրինք Թէ ամենայն զօրութեամբ խաղաղ քաղաքականութեան մէջ հետամուտ ենք։

« Այս բանս մենք այն ատեն հրապարակաւ յայտ-նի ըրինք, երբ մեզ մարդ մը և իր խորհրդականաց միաստղաբան յանգստութեանմէջ՝ մեր զօրաց բանակ-ները ջնջուելիք եին, մեր գերահսկակ Պաղէն և իր կարեւոր զօրքերը Մէկկին առջեւն պահպանած եին, Մոտազուբեկ, Դուլ և Ֆայզկուբի ոմբաց հարուած-ներու տակ ընկճած, և Թէհամին յաղթական մեր մայրաքաղաքին վրայ կը քալէր։ Երբեք ազգ մը տակի աւելի դառն վիճակի չէ ունեցած։ և՝ ի վերայ այսը ա-մենայնի այս ձախորդ վիճակը ոչ երբեք վհատութիւն ազդեց ի հայրենեացս, ուստի և մենք կարծեցինք ի-րեն զգայմանցը հատուտրիմ Թշդգման ըլլալու, սեւ յոյզողզ այս պայմանը դնելով։ ոչ բնաւ մի մեր հողէն, և ոչ քար մը մեր բերդերէն։

« Եթէ հիմա ուրեմն պատերազմ գրգռողին կոր-ծանմանը, Բրուսիան ուզեսար միաստուց սառգելի ապա մը միայն պահանջել յաղաղութիւնը իսկոյն տո-րէն կը վերահաստատեր։ և այդ խաղաղութիւնը իբր անհուն բարիք մը ընդունելի պիտոր ըլլար, և իբր գրաւական պիտոր ծառայէր երկու ազգերը միմիկու-հետ հաշտեցնելու, զորմէ ատելի քաղաքականու-թիւն մը իրարու դէմ գրգռեր էր։

« Մենք կը յուսայինք Թէ այս բանիս մէջ մարդա-սիրութիւնը և ճշմարիտ շահը պիտոր յաղթանակէր, յաղթանակ մրցակ քան զանհայն ինչ գերազանց, որովհետև մեզի նոր դար մը պիտոր բանար, և այն ֆերութեան անձինք՝ որոնք իրենց անունը այս բանիս մէջ իբր գրաւական պիտոր ընծայեին, փիլիսոփայու-թիւնը, համառութիւնը և արդարութիւնը իրենց ա-ռաջնորդ պիտոր առնեին։ Ասկ իբր վարձք ողջոյն մարդ-կութեան օրհնութիւնն ու բարեբաղդութիւնը։

« Այսպիսի խորհուրդներով է որ ես ձեռք զարկի ձեր ինձի յանձնած վանդակաւոր յանձնարարութի-նը կատարելու։ Ես ամեն բանէ յառաջ միւս եւրոպա-կան ֆերութեանց ոչին պիտոր քննեի, չանալով ա-նոնց ձեռքերնուն իրենց ինձի Թիկունք առնելու։

« Կայսերական վարչութիւնը այդ չնաքը ընելու բոլորովին անհոգ եղեր էր կամ Թէ չէր յաղթած։ Ինքզինքը պատերազմի մէջ նետեց առանց մէկու մը հետ դաշնակից ըլլալու, առանց մէկու մը հետ ինչ-պէս որ պիտոր էր բանաձեայ ըլլալու։ իր չորս դին կամ Թշնամի ուներ և կամ անտարբերութիւն, ուստի և իր սպառնալիքներուն և պահանջմունքներու-վը միշտ Թշնամական ոգի ցուցրած ըլլալով ընդդէմ զրպայի ֆերութեանց, այն եպերելի քաղաքականու-Թեան գառնութիւնն ալ ձգակեց։

« Հարկ Թէ մենք Օգէ-Ցը-Վիլ իշխանութեան գլուխ անցանք, քաղաքատեսչական անձ մը, որուն

անոնքը պատշաճ չէ դեռ ևս յայտնի ընել, կը խրա-
զդեր որ մեզի հետ հաղորդակցութեան կապը հաս-
տատէ։ Քանզորդ օրը ձեր պարտճանչայն ամենայն տե-
ղութեանց երեսփոխանները կ'ընդունէիք։ Միասնել
Նահանգաց Հասարակապետութիւնը, Հելվետիոյ Հա-
սարակապետութիւնը, Իտալիա, Սպանիա, Բորդո-
գալ զինադրեալ Հասարակապետութիւնը պատճառա-
բար կը ձանձնայիին։ Միւս տերութիւնները եթէնց դոր-
ծակատարաց իշխանութիւն կու տային մեզի հետ
պատճառական յարաբերութիւններ շարունակելու որ
ապա մեզի օգտակար յարաբերութեանց դուռ բլլան։

« Թէ որ մանրամասն պատմէի այն կարճ բայց լի
օգտիւ գործակատարութեանց պատմութիւնը որ տեղի
ունեցան, այս արդէն ընդարձակ համարատիւն այն-
չափ աւելի երկնցնելի պիտոյ որչափ ամանիլ կա-
րող չէ։ Սակայն կը յուսամ որ այդ պատմութիւնը
մեր բարեացական ազգեցութեանը համար բոլորովին
անօգուտ պիտոյ չըլլայ։

« Ա,յս միայն բանական կը սեպեմ ընելու, թէ մենք
ամեն տեղ պատիւ ու համակրութիւն գտանք։ Խո՛նջ
պատակս այն էր որ չէզոք դաշնակցութիւնը ստուար-
գրող տերութիւնները միաբանեցընելով համնդել որ
ուղղակի միջնորդ ըլլան առ Բրուսիա և իմ գրած
պայմաններս ընդունել տան։ Ա,յս տերութիւններէն
չորսը ինծի անձնամատոյց եղան։ Ես, յանուն Տպրե-
նեացս, իմ երախտագիտութիւնս անոնց յայտնեցի,
բայց կ'ուզեի որ ուրիշ երկու տերութիւնք ալ նոյն բա-
նին զանգենձանային։ Մէկը ինծի խոսք տուաւ անձ-
նական գործ մը ընելու որու նկատմամբ պատ ըլլալ
ուզեց, միայն ինծի առաջարկեց միջնորդ ըլլալու առ
Բրուսիա։ Ա,յս յետնոյնան քայլ մըն ալ աւելի ըլաւ,
Գաղղիոյ պատաբոյ կարգի պատուիրակին խնդրքովը,
յանձն առաւ ուղղակի իմ դիտած նպատակիս յանձն
պարտութեանը ձեռնարկուել ըլլալու։ Ես շատ աւելի

խնդրեցի, սակայն ինչ և իցի օգնութիւն ամենեւին
չմերժեցի, Համաձայնել Թէ այն բարեսիրութիւնը որ
մեզի կը ցուցնէին անանկ ուժ մըն էր որ ամենեւին
արհամարհ սեպելու չէր։

« Սակայն ժամանակը կ'անցնէր, ժամ ժամ Թշ-
նամին կը ծռանէար։ Դառն զգայմունդ խոցեցը զգա-
լով, ես ինծի դիտաբերութիւն գրի Թղլ տալու որ
Բարիզու պաշարումը սկսի առանց յետին փոքրի մը
ձեռք զարնելու, Թէ և այս բանս ընելու միանակ ըլլալի։
Հարկաւոր չէ այս գործի օգուտը ապացուցանելէ։
Բրուսիա լուսնի կը պահէր և ոչ ոք յանձն կ'առ-
նուր անոր միտքը Հարցրնելու։ Սակայն վճռակ մը ան-
ամենելի էր. վասն զի Թշնամիդին կը նպաստէր պատե-
բազմին շարունակութեան պատասխանատուութիւնը
մեր վրայ բեռնաւորելու, և զմեզ կը բռնադատէր որ
մեր դիտաբերութիւնները գաղտնի պահենք։ Հարկ էր
այս վիճակիս ելնել։ Մեկ դի դնելով իմ զգծամանու-
թիւնս, որոշեցի որ ինծի առաջարկեալ միջնորդու-
թեան նպատակը օգտագործեմ, որով սեպտեմբերի 10ին
հեռագիր մը կ'ուղղուէր առ պարոն Պիզմարք, որուն
մէջ ինդիրը կըլլար եթէ կ'ուզէր պրուքսէլ իրաւասու
Հանան պայմանելու վրայ բանաձնացութեան մը ըս-
կիզբն ընել։

« Ա,յս առաջարկութեանն առաջին պատասխանը
մերժողական եղաւ, պատճառ բերելով մեր փարտու-
թեան անկամութիւնը։ Սակայն Հիւսիսային Դաշ-
նակցութեան քարտուղարը բոլորովին ջնդգիմացաւ,
և ինծի Տպրկցնել տուաւ Թէ ինչ պարտնութիւն
կընայինք տալ Ի նպատակ դաշնադրութեան կատա-
րութեան։ Ա,յս երկրորդ դժուարութեանն ալ յաղ-
Թեցի ես. այլ դեռ ևս աւելի հեռու երթալ Տպրկ
էր։ Ինծի առաջարկուեցաւ որ Թղթատար մը ղրկեմ,
և ես այդ առաջարկը ընդունեցայ։

« Մի և նոյն առեն ուղղակի հեռագիր կը ղրկէր

առ Պ. Պիզմաքը, և այն տեղեկութեան առաջին պաշտօնեային որ մեզի երբ միջնորդ կը ծառայէր, մեր արտաքոյ կարգի պատուերներին ի կատարումն որ ընդհանին Գաղղիա միայն կրնար գործել. նաև կը յանձնուր ըսելու Թէ փափաքելի էր որ ես բուն բանակը երթայի. ապահովութիւն ետ չկենայի։ Մեր պատուիրակը որ իմ սիրոս աղէկ կը ճանչնար, կը պատասխանէր Թէ ես պարտս ընելու համար պատրաստ էի ամէնայն զոհ ընելու, և Թէպէտ քիչ բան կամ անդէպ դատն ինչպէս Թշնամանաց մէջէն անցնիլ յաղթականին ի հնդիկը երթալու համար, ի վերայ այսը ամէնայնի կ'ենթադրէը որ ես այս գործառութեանն ալ պիտոր չպատահէին։ Երկու օր ետքը Թղթատարը ետ կը դառնար, պատմելով Թէ ինչպէս շատ արգելքներէն ետքը ըզքարտուղարը կրցեր էր տեսնալ, որ և իրեն զուրցեր էր Թէ չօժանդակեալ պատրաստ էր չէտս խօսակցելու։

« Կը փափաքէի որ մեր միջնորդին հետագրութեան ուղղակի պատասխան մը ըլլար, սակայն այդ պատասխանը կ'ուշանար։ Բաղկացեալ պարագրամէն գլուխ կը տարօրէր. ալ ժամանակ չկար կօտնցընելու, որոշեցի ձամբայ ելլել։

« Մեհայն Թէ ամէնահարկաւոր կը համարէի որ այս գործս, մինչդեռ գործադրուելիք. հետ էր, անձամբ ճառագ. յանձնեցի որ գաղտի պահեն. այլ մեծ կսկիծ եղաւ ինծի երբ երկի իրիկուն դառնալով, իմացայ որ գաղտիքը չէր պահուած։ Վնասապարտ անխոհեմութեան գործ մը եղաւ։ Ազատարնիր լսածիրը զոր վարչութիւնը ստեր է, այդ գործին ճանաչումեն իր օգտին ձայնեցուց. այլ ատոր վրայ չհամեմատիլն կ'ըլլար, և կը յուսամ Թէ զայէմ պիտի այս կսկիծը օրհնազանցութիւնը։

« Ես գաղտիքը այն աստիճանի հասուցէր էի, որ նաև ձեզմէ ալ արգիլ ընկերակիցք, ծանուցի պահէցին։ Այդ բանը առանց մեծ կսկիծի չըրի. սակայն

ծանօթ էր ինծի ձեր Հայրենասիրութիւնը, տեղեակ էի ձեր բարեկամութեան, և վստահ էի Թէ դեղորայ միա ըլլալու էիք ինծի։ Ես միաբս գրելը կի Թէ անհրաժեշտ հարկի մը հետևանք կը վարէի։ Մեկ անգամ մը խոշիս ուշադրութը գրգիռներէն էի ձեզի, ըսելով միանգամայն Թէ խաղաղութիւն ունենալ չէի կրնար, մինչև որ չընէի ինչ որ մարդկօրէն հնարաւոր էր այս զարհուրելի պատերազմը պատուաւոր կերպով լմընցընելու համար։ Այս մտածութեանս յայտնութեան գրգռած խօսակցութիւնը լիցնելով, առարկութիւններին վախցայ. ես հաստատուն որոշումներս ըրած էի. միւս կողմանէ, պարտն Պիզմաքրէն հետ խօսելով ամէնայն պարտաւորութեան սահմանը կ'իմանայի, որ պէտ գի ինչ և իցէ պարտաւորութեան տակ չէի իրաւունքին ալ ունենայի։ Այս անկեղծ խոստովանութիւնը ձեր ու հայրենակից առջին կ'ընեմ, որպէս զի զձեզ սպառ ընեմ ամէնայն պատասխանատուութենէ, զոր ես իմ վրաս կ'ըստանձնեմ։ Եթէ գործս վնասակար մըն է, սնոր պատասխանը միայն ինծի կը հայի։

« Սակայն և այնպէս ես պատերազմի պաշտօնէից զգայուցեր էի որ ինծի սպաց մը տայ որ զիս միևնոյն յառաջադէմ պահակներուը տանի։ Չէինք գիտեր Թէ բուն բանակը ուր կը գտնուէր. կը կարծէինք Թէ Կոտուսա ըլլար։ Շաւանդուզի դռնէն դէպ ի Թշնամին ուղևորեցանք։

« Այս ցաւագնութեան մնդրաւէտ դէպքերը կը լսէի. շատ հետաքրքրական են յիրաւի, այլ հոատեղս զուրցուելու պատշաճաւոր չէին։ Ձիս Վիլնէօվ Սէնթ-Ժորժ տարին, ուր տեղ Ցգ բանակատեղի էին գլխաւոր հրամնատար զօրավարը կը գտնուէր, և հոն տեղ յորեկուընկ երթը շատ ուշ առեին կարող եղայ խնամալ որ բուն բանակը Մօ կը գտնուէր։ Ձօրավարը, զոր գովելէն զատ ուրիշ բան ըսել չեմ կրնար, ինծի առաջարկեց որ սպաց մը ղրկէ հետևեալ

նամակս, զոր ես արդէն պատրաստած ունէի, առ Պիզմանը տանելու.

« Տէր Կոմս,

« Իմ մտածումներուս միշտ այս եղած է թէ՝ Բազիլոս պարտպատ տակ թէ՛ նամակները երբոյկս սկսէին յառաջ, անկարելի բան էր թէ պատասխանը հաշտութեան մը փորձը չըլլար։ Այն ատենը որ երկու օր յառաջ Ձեր Մեծութիւնը տեսնելու պատիւն ունեցայ, այսպիսի փափաք մը ձեր բերկրեցած ըլլալու ազդը ինծի զգացուց։ Ձեր կամացը անձնատուր էի, հոս տեղս յառաջադէմ պահակներուց սահմանը հասեր էմ։ Կը ծիամ ձեզի լանց ընդունելու թէ ինչպէս և ուր կրնամ ձեզի հետ քիչ մը խօսակցելու պատիւն ունենալ։

« Խորին մեծարանօք ծիամ Ձեր Մեծութեանը

« Ա.ՆԱՀՈՆԱՐՏ և ԱՆՆԱՀԱՊԱՏԱԿ ԴԱՏԱՒՈՐ

« ԺԻԻԼ ՖԱՎՈՒՐ »։

« Ուրեմ հաղարամեզը հետաւորութեանէն բացակայ էինք մէկմէկէ։ Ցաջորդ առաւօտը ժամը ճեմ, այս պատասխանը առի։

« Ընդունեցայ Ձեր Մեծութեան նամակը՝ զոր ազնուութեամբ հաճեցաք ինծի գրելու։ Ինծի մեծ հաճոյքի բան կ՛ընէ՝ երբ կրնամ պատուիրել յանձն առնուք վասը հոս տեղս ի Մօ գալու կոչումներու։ Այս նամակս բերողը, Պլեսս իշխանը, ամէնայն խնամքի պիտոյ ատեն որ Ձեր Մեծութեանդ մեր քանակին մէջէն առաքուորէ։ Ամէնամեծար յարգանօք ծիամ

Ձեր Մեծութեանը

Ա.ՆԱՀՈՆԱՐՏԱՊԱՏ ԴԱՏԱՒՈՐ

« ՖԱՆ ՊԻԶՄԱՒՐ »։

« Ժամը հինգին պահապան առաքուորները պատրաստ էին, ուստի ես հեռերնին Ճամբայ ելայ։ Ակօսը օրուընէ ետքը ժամը ՅԹն Մոյն մօտ Հասած ըլլալով, անձնատպահպետ մը ինծի ընդ առաջ եկաւ խնայելու համար որ կոմը Թագաւորին հետ Մոյէն եկեր գնացեր էր ի Ֆէոնթիւն գիւղերը անցընելու համար։ Հարկ եղաւ ուրեմն ետ դառնալ։

« Ետ դարձայ ու կալուածատան մը գալիքը հինջայ, որ շարաչար կողոպտած էր, ինչպէս նաև բոլոր այն տուներն որ Ճամբուն տեսայ։ Գիւղերէ ժամ մը ետքը Պարոն Պիզմանը հասաւ։ Դժուարին բան էր որ անանկ տեղ մը կարենայինք խօսիլ։ Ցուն մը, Հոգ՝ Մեզմէն գիւղակը, որ Պիզաք կոմսին յատուկ սեպհականքը է, հոն մնաս կը գտնէր։ Երկար հոն դնայինք, ու սենեակ մը առանձնանալով, որ ամէն տեսակ ջախջախած բաներով լի էր, խօսակցութիւնը սկսանք։

« Ինչպէս երկրորդ օրը քարտուղարիս գրել տուի, անանկ այս խօսակցութիւնը կ՛ուզեի ձեզի ամբողջապէս հաղորդել, որովհետև անոր ամէն մասը առնշակարևոր է։ սակայն հոս տեղս պէտք է Ճամառտեմ։

« Իմ ուղևորութեանս վախճանը գտրցնելէն սկիզբ ըրի։ Իմ շրջաբերականովս, Գաղղիոյ վարչութեան դիտաւորութիւնները Ճանչցուցած ըլլալով, կ՛ուզեի Բրուսիոյ արքայութեան դիտաւորութիւնները գիտնալ։ Ինծի անպուտնելի կ՛երևար որ երկու ազգը, առանց նախ մէկմէկու միտքը հասկընալու, աշխատը պատերազմ մը շարունակեին, որմէն նաև յաղթականը, Ճանդերձ իր ամէն առաւելութիւններովը, սասիկ կը խոցուէր։ Այս պատերազմը միայն մէկ մարդու մը իշխանութենէն ծագած ըլլալով՝ մէկ մ՛որ Գաղղիա ինք իր անձին տէր եղած էր, սակայն կ՛երևար պատճառ չունէր։ ես Գաղղիացոց խաղաղասիրութիւնը ինծի թիկունք կ՛ընէի, և միանգամայն ազնիւ հաստատուն առաջադրութեանը վրայ կը յենուի, որ ոչ երբէք յանձն կ՛առնէ առնուլ անանկ պայման մը ընդունելու որ այս խաղաղութիւնը կարճատև ու սպառնալից վիճակ ատրամ ընէ։

« Պարսն Պէրմպերը պատասխանեց ինծի թէ՝ եթէ հանդուրժած ըլլար որ այդպիսի խաղաղութիւն մը կայրելի բան է, շուտ մը կը տարագրէր զայն։ Ճանչցաս որ ձախակողմեանք պատերազմին միշտ հակառակ կեցան։ Վակայն վարչութեան իշխանութիւնն որ այսօր այն ընդդիմադրութեան ձախակողմեանքը կը ներքսայցնէ՝ հաճասցուց ներքոհամի թէ յաղութեան մը վարչութեան գլուխ անցած է. եթէ օր մը Բարիզ չանուի, այդ վարչութիւնը խոտնիճաղանձին պիտոյ կրծծանի . . .

« Իր խօսքը աւարտեցաւ ընդհատեցի որ իրեն ըսեմ թէ Բարիզ խոտնիճաղանձ չունիք, այլ ուշիմ և անձնանուէր ժողովուրդ մը, որ մեր դիտաւորութիւնները կը ձնճղայ, և երբեք մեր պաշտպանութեան ուժը ջլատելով թշնամւոյն համնսոհ ըլլալ չէր կրնար։ Վակ մեր իշխանութեանը նկատմամբ, մենք պատրաստ էինք զնոյնը ծաղկին ձեռքը յանձնելու՝ պուն պրէն գումարուելու հրաւէր կարգացեր էինք։

« Ա,յդ ծաղկը անշուշտ, պատասխանեց կռնը, իր դիտաւորութիւնները պիտոյ ունէնայ, այլ բան մը չկայ որ զանոնք մեզի գուշակել տայ. սակայն թէ որ գաղղիական բերմնոյը հակամարտ, պատերազմին շաբաւնակութիւնը պիտոյ ուզէ։ Դուք Ալեսանի անձնաւորութիւնը պիտոյ չճանաչէք, ինչպէս չէք մոռցած Վալէոյեն, ինչպէս նաև զԱատոյան չէք մոռցած, թէ պէտ և ձեզի վերաբերեալ գործ մը չէր »։ Ապա երկայն բարակ խօսեցաւ գաղղիացի ժողովրդեան Գերմանիա յարձակելու Հաստատուն առաջադրութեանը վրայ ինչ Հզօրն մեռ մը առնելու դիտմամբ։ Կուգար վերջապէս ցՀԱՀԷն ցՆաբոլէոն Գ։ Գաղղիացիք իրենց միտումն ոչ երբեք փոխեցին։ և երբ պատերազմը հրատարակեցաւ, Օրհնաբանեան ժողովը ծափահարութեամբ պաշտպանեին խօսքերն ընդունելով։

« Իբրեն յիշեցուցի որ Օրհնաբանեան ժողովին մէծ

մասը քանի մը օր յառաջ խաղաղութեան նախապատրաստ վերաբերեր էր. և թէ անոր անձնուէր մէծ ջանքերն ապրեցան թէրը ընտրուած ըլլալով գործադրութեան ձեռնարկուելու ընելու. սակայն ազգին կամքը կրկին անգամ Հարցուած ըլլալով 1860ին ընտրութեանց ու ժողովրդական վէճերու առիթներուն, Հաստատուն կերպով խաղաղութեան և ազատութեան վարչութիւն մը պահանջեր էր։

« Այս նիւթիս վրայ խօսակցութիւնը շատ երկրցաւ, կռնը իր կարծիքը ամբոխ մը պատասխանելով, ինչպէս ես ալ ինծ. և որովհետև ես զինքը կը բռնադատէի որ իր պատմութիւնը ինծի յայտնի ընէ, յատակ կերպով պատասխանեց ինծի՝ թէ իր Տպրեներուց ապահովութիւնը զինքը կը բռնադատէր որ անոր պաշտպանութեանը Տամար պէտք եղած երկիրը իրեն գնաչ։ Շատ անգամ կրկնեց ինծի այս խօսքը. « Ստրատ պուրկ տան բանալին է. պէտք է որ ձեռքս գայ »։ Աղաչեցի իրեն որ ալ աւելի զրոյ ըսէ միտքը. — Մէնօգուստ է, պատասխանեց. որովհետև միաբանիլ չենք կրնար, այդ բանը անմտի գործ մըն է, որ ուրիշ անդամ կարգի կը դնենք։ « Ինդրեցի որ շուտով այդ բանը կարգի դնենք. այն ատեն բաւ ինծի որ Մաղրիս ու Վերին Հռենոսի երկու գաւառները՝ ինչպէս նաև Մոզելլի գաւառին մէկ մասը, Մէցովյ, Շաղոն-Պուշնոտ և Սուասսով Տանդերձ, իրեն Տարկաւոր էին և առանց անոնց գործ չէր կրնար ընել։

« Իրեն ըսի որ այն ժողովուրդներն զոնց նկատմամբ ինքը այսպէս կը զրաւմդրէր, շատ տարակուսական էր թէ Տաւանէին այդ բանի, և թէ առհասարակ եւրոպական իրաւունքն իրեն թոյլ չէր տար անոնց կամքը զանց ընելու. « Ա,յդ ատոյգ է, պատասխանեց. գիտեմ որ այն ժողովուրդներն զինչ չեն ուզեր։ Այնչ շատ պիտոյ ոչխատցրնեն, սակայն զերինք զրատելէն

եւ կ'ինայ չէնք կրնար։ Նա ապահով եմ որ նորէն քիչ առեղծ ձեզի հետ ուրիշ պատերազմի մը պատը ունենաք. Ի՞նչ էնք այն պատերազմին համար ամէնդին կարելի առատութեամբով պատրաստ ըլլալ»։

« Նա, ինչպէս որ ինծի կ'ինայ, այդպիսի լուծմանց դէմ բողոքելի։ Ըսի որ ինծի կ'երեւար Թէ վերէն էրկու էական սկզբունք կը մոռցուէին։ Նախ նչ էրոպա, որ այս պահանջները կրնար չափազանց գանել և առանց արգելքներ դնել։ Երկրորդ, նոր երանութեան, սովորութեան յառաջադիմութիւնը որ այդպիսի պահանջմանց սահմանի Թշնամի էին։ Յաւելի ըսել Թէ մենք ոչ երբեք այդ բանը պիտոր ընդունինք։ Մենք ըստ օրում ազգ՝ կրնանք ինչքան ուզես, բայց ոչ անպատրաստ։ սակայն Հայրենիքը միայն իրաւունք ունէր վճռելու եթէ կ'ուզէր կամ ոչ երկրին կառը մը ուրիշի ղեկանիլ։ Մենք անոր մտացը վայ տարտարոս չտենչինք, սակայն կ'ուզենք անոր կամքը Հարցընել։ Հայրենեաց առջին է ուրեմն որ կը գանուի Բռաստան։ Եւ որոշակի ըսելու համար, յայտնի է որ յաղթութեան գիտութեան կուգան, Գաղղիոյ կործանումն կ'ուզէ։

« Կամը բողոք վերուց այս խօսքերուս, ազգային ապահովութեանց բացարձակ կարեւորութիւնը իրեն դիտմամբ պաշտպան առնելով։ Ես խօսքս առայ տարի։ « Եթէ ձեր կռմնակ զօնուեթիւնը՝ գաղտնի դիտաւորութիւններ ծածկելու համար չէք գործածեր, Թոյլ տուէք ինչ որ Ազգային Ժողովը գուսանքնը։ մենք մեր իշխանութիւնը անոր ձեռքն կը յանձնենք, և իրեր այն առեղծ վարչութիւն մը կ'անուանէ որ ձեր պայմաններըը քննէ»։

« Ա,յդ գործը կատարելու համար — պատասխանեց կամը վճռագադարման մը Հարկաւորութիւն կայ, որուն ես ինչ և իցէ պայմանով Հաւանիլ չեմ ուզեր»։

« Խօսակցութիւնը հետզհետէ դառն կերպարանք մը կ'առնուր։ Իրիկունը Համնելու վայ էր։ Խնդրեցի

Պ. Պիզմարքեին որ ինծի նորէն ուրիշ երկրորդ խօսակցութիւն մը ընորհէ ի Ցէկոիւռ, ուր գիշերն անցընելու կ'երթար, և այսպէս երկուքս ալ առանձին ելլանք այն տեղէն միհնեցանք։

« Ուզեմ միայն ցյետին ծայրը իմ առաջադրեալ նպատակս կատարել, Հարկ էր որ խօսքս նորէն արգիլն խօսած ինդրոց վայ դարձնեի, և այնպէս գործին վերջ տայ։ Ուսոի իրիկուան ժամը ինն ու կիսուն նորին կամը տեսնելով, իրեն ըսի որ այն միհութեան նեղն որ իրմէն ինդրեր էի, վարչութեան և Հայրենեացս ծանուցանելու Համար էր։ անոր Համար ես միր խօսակցութիւնը լռիցընելով կ'ուզեի Համառօտ տել և միայն մէջերնիս եղած որոշմանքներըը Հրատարակել։

« Ա,յդ նեղութիւնը ձեզի մի տաք — պատասխանեց ինծի — ես նոյնը ամբողջապես Հրատարակելու Թոյլ կու տամ։ Վասն զի առոր մէջը ամէնեւին անպատեհ բան մը չեմ տեսնար »։

« Ա,յս առեղծ մէնք նորէն միր վերծը սկսանք որ միւնչև կիս գիշեր երկրցնայ։ Ես մտնեալ կերպով Ժողովը դատարկելու կարելութեանը վայ Տաստատուն կեցայ։ Կամը կանոց կամաց Համոզուել ցուցուց ու խօսքը վերադարձման վայ բերաւ։ Ես տանուչեմք օր ինդրեցի։ Սկսանք պայմաններուն վայ վերջը։ Մեքը բոլորովին անորոշ կերպով էր մտածութիւնը Տաղորդեց ինծի պայման գնելով որ Թագաւորին կամքն ալ Հարցընեմ։ Ուսոի այս պատճառիս Համար վերջը երկրորդ օրուան ժամը 11ին Թագուեցաւ։

« Դէռ ես ինծի խօսք մը միայն կը ձայ ըսելու։ ուրախ եմ այս վերջապէս պատմութիւնը կրկնելով, սերը առս նորէն բոլոր այն դառնութիւնները կը զգայ որ այն երեք մահադայժ օրերը զգացի։ Կը փութամ ուրիշին վերջ տալու։

« Ժամը 11ին Ցէկոիւռի դղեակն էի։ Կամը տա-

սուէրմօբին քառասուն ծապաւորին քովէն ելաւ, և իր բերդէն լսելի այն պայմաններն որ պիտադադարին համար իր պահանջուէին։ Գէբհանաբէին լեզուով քնագրի մը վրայ գրոշմուած էին, և ինծի բերնով հաղորդուեցան։

« Կոմսը իբր գրաւ կը պահանջէը որ Մարգարիթի, Դուլ և Ցաղկուրի Գէբհանայոց ձեռքը յանձնուին. և որպէսզեան առջի օրը, իր Տարկընեէլոը, ըսեր էի Թէ ծողովը Բարիզ պիտոր գումարէր, կը պահանջէը որ այս պատձառիս համար Բարիզ վրայ դայող բերդ մը իրեն յանձնուի ... Մեն վաէնիկեի բերդը օրինակի աղագաւ։

— Ես իր խօսքը ընդհատեցի ըսելով. « Աւէրլի պարզ ի՛ըլլայ մեզմի Բարիզ ուզէը ի՞նչպէս ի՛ուզէը որ գաղղիական ժողով մը ձեր Թնդանօթից սպառնալիքին նեբքև իր որոշմունքներն ընէ։ Ես պատիւ ունեցայ Ձեզի ըսելու որ մեր խոսակցութիւնը Տաւատարմութեան իմ վարչութեանս պիտոր Տաղորդեմ։ Հիմա չէմ գիտեր Թէ իրաւունքի Տամաձայնիմ պիտի ըսելու ուսոր՝ որ պղպեպի առաջարկութիւն մը բրիչ՝ ինծի։

« Դանդաղ ուբիշ ձեբսով յարմարցնելու » — պատասխանեց կոմսը։ — Ես ան ատեն ըսի իրեն որ փոդոլը Դուռ. դումարուի, Բարիզու կողմնէն տրուելին ինչ և իցէ գրաւ ժողովով։

« Կոմսը առաջարկեց ինծի որ պղպ բանին Տամար Թագաւորին խոսի. այլ նորին խոսքը Սորագրարիի տիրելուն վրայ բերբելով, ըսաւ. « Բաղաքը մեր ձեռքը էյնալու վրայ է։ Ա՛լ պղպ ինդիրը՝ Տաշուի ու Տարատապահի ինդիր մըն է։ Կը պահանջեմ ուբեմն որ բերբ դասպհքն իբր գերի անձնատուբ ըլլան »։

« Ա՛յս խոսքերուս վրայ սրտիս ցաւէն ցնցուեցայ, ու վեր ցատքելով կանչեցի. « Դու՛ կը մոնսա, Պարսն կոմս, որ գաղղիացւոյ մը Հետ կը խոսիս. դիւցազն պահանդող զոյբ մը զոհել, որ մեր և բոլոր աշխար-

հին զարմանքը կը յորդորէ, վատութիւն մըն է, և ես Թոյլ չեմ տար որ բանս Թէ պղպոխի պայման մը ինծի առաջարկեցնիս »։

« Կոմսը պատասխանեց Թէ զիս նախատելու դիտաւորութիւն չէր ունեցած, այլ Թէ պատերազմի օրինաց Տամեմատ կը վարուէր. և Թէ առ առաւէրն, Թագաւորին Տատմանելովը, այս յօդուածը կրնար փոփոխուիլ։

« Քառորդ մը ետբը խոսակցութիւնը նորէն սկբսաւ. Կոմսը Թագաւորին գնացեր էր։ Թագաւորը Դուռին առաջարկութիւնը կ'ընդունէր, սակայն Սորագ պուբիկ պահապան զոյբը գերի առնելու պայմանին վրայ Տաստատուն կը կենար։

« Ա՛լ ուժս սպառած էր. անոնկ որ ժամանակ մը Տասաւ որ կածես Թէ ինքզինքս կը կորսընցնեի, երբեսս գործադրի որ արցունքներն որ զիս խղդել կ'ուզէին սպառեմ, և այս ակամայ տկարութեանս Տամար ներում խնդրելով, Տեռաձեալ խօսքերն ըսի ուերայ ու կիսկեցայ։

« Ես խաբուեցայ Տոս գալուս, Պարսն կոմս։ Սորագ Տամար չեմ զղջար. սակաւ գործունեութիւն կրնայի որ ես իսկ ատցս առջին անձնզգայիր կը տեսնեմ զիս. սակայն միայն իմ պարտուցս զգացմունը զինջանալով այդ բանին բրի։

« Ես ինչ որ ինծի բսիը, բոլորը վարչալեհանս սիմոտ Տաղորդեմ, որ եթէ կարելոր գտած նորէն զիս ձեր քովը յուզարկելու, որչափ և գտնս ըլլայ ինծի այդ բանը, կատարելու պատիւը սիտոր ունենամ։ Ես երախտապարտ եմ ձեզմէ ձեր ինծի ցոյցացած մարբանսիրութեանը, սակայն կը վախնամ Թէ մեզի ուբիշ բան չմնար ընելու, եթէ ոչ Թոյլ տալ որ ըլլայինքը լուր։ Բարիզու ժողովուրդը արիասիրտ է, և մինչև չդեռին զոհ ընելու պատրաստ. իր դիւցազնական ոգին կինայ ապագայ ըլլայինեանն ընթացքը փոփոխել։

թէ և դուք անոր յաղթելու պատուէն ունենաք, ոչ երբ բեր գինքն ընկնելու պատը յայդուղը։ Ողջոյն ազգին զգացմունքը մի է։ Ձորյատի մեջ ազգին մէջ դէմ դէպ նեղու միջոց մը գտնենք, միշտ կռուիք պատը։ Մենք վերջ կռիւ մըն է երկու ժողովուրդ մէջ, որ ընդհատ հատակին բարեկամական ձեռք երկինցնելու էին։ Ես ուրիշ ելից սեռնալու իւն ունեի։ Դատ Թշնամի է եւ մեծ համ։ սակայն և այնպես լը յուսով կը մեհ նիմ»։

« Ա՛լ այս պատմութեանս, որ արդէն ինքնին շատ մեծնացան է, ուրիշ բան չեմ յաւելուր։ Չէ՞ր է ին ծի սակէ հետևանք հանելով ըսել ձեզի Թէ, բան ես, ինչ է այս խօսակցութեանցս նշանը։ Ես խաղացութեան մէջ ինդիր եղբ էի։ սակայն անոր փոխանակ աշխարհ հակառակութեան ու պատերազմի հակակշռելի կամքն մը գտայ։ Ես կը ինդրեմ որ ազատասիտր ժողովուրդ մը միջոցաւ Թոյլ տրուի Գաղղիոյ կամքը Տարդմեր ինծի պատասխան տրուելուս զատուեան յուշը ցոյց կերով՝ որուն տակ նշան հարկ էր անդնել։ Ես ամէ բասան ըլլալու միտք չունիմ։ Եղածները միայն յայտնի ընել կ՚ուզեմ, Տայրենեաց ու Եւրոպայի գիտուցութեանը ծանուցանելով։ Ես եռանդուն ոգւով խաղաղութիւնը ինդրելէն, չեմ ծածկեր, երբեք օր հարուցնակ մեր գժբաղդ գիւղօրհից Թշնամութիւնը տեսնելով, այդ երկնէն անմահ սասակութեամբ վիս կը զգայի, որ հարկ էր բոլոր արիւնեանս յորդոր ըլլալի որ ջրլայ Թէ պաշտամանս մէջ պակասիմ։ Ոչինչ հնարաւոր գինադադարում մը փափաքելցայ։ այդպէս կը խոստանամ։ և այդ երդէր անոր Տամար ունենայ, որպէս զի կարելի ըլլայ ազգին կամքը Տարցուել այս զարհուրելի ինդրոյն նկատմամբ՝ զոր Տանկատա գիրը առ Ալենուս կը ձգէ։

« Դուք տեղեակ էք Տիմա Թէ ինչ պայմանները կ՚ուզեն մեզի կանխաւ ընդունել տալ։ Ինծի պէս դուք ալ, առանց վէճ յարուցանելու, Տամոզամ նոյն մտաւ ծումներն ունեցաք Թէ նուաստութիւնը մերժելու էր։ Հաստատուն կերպով Տամոզած եմ, որ պատիւ տեալ Գաղղիա՝ Տանդերձ իր կրած կամ կրելի վշտերով, մեր առաջադրութեանը Տաւան է, և իր պատիւ զգացման ազդեցութեան մը կարծեցէք, Տեռևեալ գիր ըր առ Պարան Պիզմարք գրելով՝ որով այս դաշնաթուղթը կը Տիմնաբեր։

« Տէր Կոմս,

« Ազգային պաշտպան վարչութեան ընկերակցաց Ձեր Տնձի ըրած յայտարարութիւնը Տաւատարմութեամբ Տաղորդեցի։ Ինծի մեծ ցաւ է ծանուցանելս Ձեր Սեծութեանդ՝ որ վարչութիւնը չէ կրցած ձեր առաջարկութիւնները ընդունելու։ Վարչութիւնը գինադադարում մը կ՚ընդունի՝ որուն նպատակ ըլլայ ազգային ժողովի մը ընտրութեան ու գումարումին, սակայն չկրնար այն պայմանները առարկել՝ որոնց Ձեր Սեծութիւնը կ՚ուզէ գինքը ենթարկել։ Ինծի նկատմամբ վատահ էք՝ որ ինչ որ կարելի էր ընել ըրի, որպէս զի արիւնհեղութիւնը դադարի, և խաղաղութիւնը մեր երկու ազգաց մէջ վերադառնայ, որուն Տամար ամէնամեծ բարիք մը ըլլալու է։

« Անհրաժեշտ պարտաւոր առջին կանչ կ՚առնում՝ որ Տնձի չեզերբ՝ Տայրենեաց պատիւը զոհելու, Տաստատուն միաքս գնելով՝ որ ամէնայն եռանդեամբ դէմ կենամ։

« Առանց խորը գնելու կը Տպատակիմ անոր, ինչպէս նաև ընկերակցաց կամքին։ Աստուած որ մեզ կը դատէ, մեր ապագային վճռը պետը տայ։ Անոր առ դատաթեամբը վերայ Տաստատը անցողդողդ է։

Մնամ մեծարանօք, տէր Կոմս,

« 21 Սեպտեմբեր. 1870. »

« Ձեր Սեծութեանը

« Ամենախոնարհ և ամենահպատակ ծառայ

« ԺՒԼ ՖԱՒՐԻ »։

« Ահա պատմեմ ինձ լսացուցի, որպէս ընկերա-
կիցք իմ, և դուք ալ անշուշտ ճանի պէս ըմբռնած էք
Թէ՝ եթէ դիտած նպատակին մէջ չյաջողեցայ, ՚ի վե-
րայ այսը աներեսային կատարած գործս բոլորովին ան-
օգուտ էզած պիտոյ լըլլայ, այլ յայտնի ընելու է որ
մենք մեր շահուն խոտորած չենք։ Ինչպէս առջի օրե-
րը, նմանապէս հիմա ալ մենք անվճռ կը կարծանք
այս պատերազմս զոր կանխաւ գուշակեր էինք։
Ինչպէս առջի օրերը, նմանապէս հիմա մենք լատպէս
կը համարինք այս պատերազմը ըզգուշել, քան Թէ
անպատեհ ըլլալ։ Սակայն մենք սակի ալ աւելի բան
մը ըսինք։ այն երկիւղի երևելիքը սպասնեցիքը որուն
մէջ Բրուսիա իր պաշտպանութիւնը կը ընտրէր, և
զոր ցցելու՝ Եւրոպայ մեզի ձեռք չէր տար։

« Բրուսիա մեր հողուն մէջ մանալով, աշխարհքիս
առջին իր խօսքը տուաւ Թէ Նաբոլէոնի և իր զօրացը
դէմ կը հանդիր, սակայն ազգը կը յարգէր։ Ան յօդ
տեսանք Թէ ինչպէս պահեց իր այս խօսքը։ Բրուսիա
կը պահանջի որ մեր գանատներէն երեքը իրեն տանը
բայց սակի երիու. բերդաքաղաք, մէկը 100 միւսը 75
հազար բնակիչներով, և ուրիշ 8 կամ 10 նմանապէս
տեղ քաղաքներ ի՛ւրեն առնուլ։ Բրուսիա ա-
ղեկ գիտեր որ այն ժողովրդներն որ մեզմէ առնուլ
ի՛ուզէ, իր լուծը կը մերժեն։ ի վերայ այսը առնեցիքն
իր հետ ասելը անոնց քաղաքական ազատութեան
և բարեկեցիկ ապրելութեան բողոքներուն
դէմ դնելով բռնութեամբ անոնց կը սիրէ։

« Մենք ազգին, որ ինքը իր կամքը հարցնելու ազա-
տութիւնը կը ննդրէ, իր ազգակիցներուն ազատութի-
թիւնը կ՚առաջարկէ, զորմէ Մեծ Վալերիոնի վայ
զեռեզելով, այն ժողովին սրտէը ի՛ուզէ պաշտպանել
ու մեր նուիրականին երևոյթը պիտոր ընեն։
Աշխատելիկ մեր գիտցածը այս է, և ինձի ալ ազա-
տութիւն տրուած է գնոյքը ձեզի ծանուցանելու։ Փոխ

հայրենիքը լսէ մեզի և ոտք ելլէ կամ զինչ լըռե-
ցընելու, երբ երեսն խորհրդ կատարեր որ միտքն ցյե-
տին ձիգ դիտէ, և կամ մեզի հետ այս յետին ո-
րոշիչ պարմանը հրելու։ Բարիզ այդ բանի մէջ հաս-
տատուն է։

« Գաւառներըդ միտարքելու հետ էն ու մեզի օգնու-
թեան պիտոր դիմեն։ Գեռ ևս այս պատերազմին մէջ,
յորում բռնուելի ինչը իրենց դէմ կը յարձակին, յե-
տին խօսքը զուրցած չէ։ Մեր յարատևութենէն
կախուին ունի որ յետին խօսքը արդարութեան և ա-
զատութեան կողմը հնչէ։

« Ընդունելիք, ով արդյ լսելիքիդ իմ անայլայ-
լակ սիրոյս երջայրական հաւատովքը։

« Ազգային պաշտպան վարչութեան փոխանա-
խագահ և արտաքին գործոց պաշտօնեայ,

« Բարիզ 21 Սեպտեմբեր 1870 ».

« ԺՈՒԼ ՖԱՒՐԻԼ »։

Լսման Պիզմարքը Ֆաւրէի հանդարտ ընթացքն
նեղուցս չգտնէր, այլ հարկ համարեցաւ. Քանալ անոր
մէկ մասին տասանութիւնը նուազեցընելու. այս վար-
Ձանաւ մանաւանդ գիր մը ուղղէց առ ամենայն դես-
պանս Հիւսիսային Գերմանական Դաշնակցութեան,
որուն մէջ Ֆաւրէին վերյայ Թիւնութեան մեղադրանք
ներ տալով կը ջանար իր բռնած Ճանբան արդարա-
ցընելու։

Չզոյ մնարդը երբ անգութ փառասիրութեամբ իր
բռնութեան տուրը յաղթահարելէն կամ տկարութեան վե-
րը դնելու կը յամենի, կը ջանայ անկերատութիւնը ար-
դարութեան կերպարանքը զգեցընել և երբոր խղճի
գործ իր պահանջները ընէ։ Գաղանի դատաստանու-
թեամբ ամենայն խոտանութիւն արդար միջոց կը
կարծէ, վասն զի ոչ իր անձին շահը այլ Հասարակաց

օգուտը նպատակ ունենալ կը համարի։ Եւ երբ անխաբեութիւնը կը յայտնուի, կամ զրպարտութիւնին կը ձախի և կամ ապացուցուի թէ՝ մոլի բանիս մէկ ձեռքով բռնութիւնը կը կրկի միւս ձեռքով արդարացումնին հշիռը։

Սակայն եթէ մարդկային աշխարհական ուշադիր փառասիրութիւնն ու նպատակին հասնելու համար ամենայն իրաւունք և արդարութիւն կոխելու պատճառ կը համարի։ Զարմանքը այս է որ ընդհանրապէս առաքինի օրինաւորները՝ օրինաց պատճառն կարդալէն է շատ անգամ։ Օրէնքը ընդհանուր կը պատուիրէ, մի սպանաներ։ բայց ես եթէ օրինաց վրայ կարգալ ըլլայի, կրնայի փառասիրութիւնս արգելք եղող օտարը սպանանելու միջոց գտնել և միայն անպատասխան։ օրէնքը մի յանիշակերը, զոր երբը մի զրկէր կրսէ։ բայց ես եթէ որ գերագոյն իշխանութեան մը առաջնորդութիւնն ունենայի, կրնայի շատ առիթի և պատճառ գտնել մերձաւորս զրկելու և իր ինչքը յափշտակելու։ Միայն բանիս օրէնքը, մարդասիրութիւնը, սրտի գութը, բարւոյն սէրը՝ ինծի թելադրէ կ'ըլլան ամէնուն բարիքը ուզելու, ուրիշին խաղաղութիւնը չկործանելու, մարդկութեան բարւոյն համար փառասէր անձնասիրութիւնս զոհելու։ բայց ես իշխանութեան մը ուժգր ձեռքս ունենալով՝ կրնայի ինծի շահաւոր սեպել զոր այս օրհնութեանց բարիքը վեր ի վայր ընելու։ Բայցր՝ խիղճ մը կուրացնելու ինդիր է. իշխանութեանս խորամանկ զօրութեամբը կրնամ սպառնացած պատուհասներէն ձողովիլ։

Մարդկային սրտին բերումն միշտ առ փարասիրութիւն դիմելով, քաղաքական մարդը պէտք է առաձգական խիղճ ունենայ եթէ միաբը գրած է աշխարհիս մէջ փայլել։ ամէն գործոյ ձախի պէտք է սիրալը լաչ։ երբ խիղճ ու գութը կը լաչ, իշխանաւոր մարդ մը կրնայ բան գործոյ մեծ կոչուիլ։ այսինքն իր

նպատակին հասնելու դիտմամբ, շատ ոձիր գործելով, աշխարհիս զարմանքը գրգռել։ անշուշտ իր գործերնին ծածկողը միշտ ազգային օգտին ու շահուն քօղը պիտոր ըլլայ, նպատակը բարի, այլ ինքը ձեռք առած մէջ ջղրնեղուն պատճառաւ միշտ մարդկութեան հրեշ սիտոր ըլլայ։ Այլ գառնանքը մեր պատմութեանը։

Ահա գրին մէջ ուրեմն Պարսն Պիզմանքը կ'ըսէր թէ ինքը յայտնի կերպով ըսեր էր կանխաւ Ցաւալին թէ ոչ երբեք Գերմանացւոց պահանջած սահմանագիծին համար կ'ուզէր խօսք ընել, ցորչափ Գաղղիա չընդունէ նէր իրր սկզբունք թէ հարկ էր իր հողին կտոր մը ալ ջանի։ Այս վախճանաւ յայտներ էր թէ Գերմանիոյ պահանջն է որ Գաղղիոյ հողին այլ և այլ մասեր առնելով Մոզէլլի գետաս մը ձեռացնի և իրեն սեփականէ. բայց և այնպէս զանց չէր ըրած յայտնելու որ եթէ պատերազմը շարունակէր, հաշտութեան հաստատ ուրիշ պայմաններ պիտոր պահանջէր։

Սարազուսրիին համար, զոր Ցաւալը Պիզմանքին բերեն իրր տան բանալի ցրցուցիչ էր, ոչ թէ Գաղղիոյ բանալի հասկցեր էր Պարսն Պիզմանքը, այլ Գերմանիոյ. անոր համար ալ Գերմանացիք այն քաղաքը ձեռք բերելու կ'ուզէին։

Պարսն Պիզմանքը կը ջանայ սուտ համեմատել Ցաւալի խօսքը երբոր թէ՝ կ'ըսէ, ուր իրենց խօսակցութիւնը աւելի գործնական երեւոյթ մը առաւ, գինա դադարման ինդիրն վրայ խօսելով բաւ ըլլայ թէ ինչ և իցէ պայմանով գինադադարումի ընել չէր ուզեր։

Այս խօսակցութեան մէջ երկու կողմէն ալ իբր գինադադարման պատճառ ձանձցուելուն այն կարևոր թութինը թէ Թոլ տալու էր Գաղղիացւոց որ իրենց ազգային ժողովը գումարեն, որպէս զի արդի վարչութեան օրինաւորութիւնը վճռէ և կարելի ըլլայ խաղաղութիւն ընել։ «Ես իրեն ցրցուցի, կ'ըսէ Պիզ-

մաքը, Թէ զինադադարումը՝ զինուորական տեսութեան միշտ ընտանեաց է այն բանակին որ յաղթանակաւ յառաջ կը խաղայ. ուստի այսպէսի պարագայի մէջ ալ Գաղղիա զինադադարմամբ Լեհաց ժամանակ կը շահէր որպէս զի Թէ իր պաշտպանութեան հոգ տանի և Թէ իր բանակը կանոնաւորէ. որով և մենք չենք կրնար զինադադարում մը ջնջուիլ Թէ որ մնոր փոխանակ մեզի ալ զինուորական զուգակշիռ մը ձեռքերնիս տայիր։

« Երբ այսպիսի զուգակշիռ այն բերդերն ուզեցի որ մեր Գերմանիոյ հետ ունեցած հաղորդակցութիւնը կը դժուարացընեին. որովհետև զինադադարման վրայ գալովը մեր պաշարութիւնը հոգալու ժամանակին ալ Կ'երկնար, հարկ էը որ մենք ալ իբր զինադադարման պայման՝ այս պաշարութիւնը հոգալու դիւրութիւն մը ձեռք բերէինք։

« Ուստի առոր համար խօսքը Սարապոլիի, Դուռլի և ուրիշ մանր բերդերու վրայ կը դառնար։

« Սարապոլիի համար երբեն այս դիտողութիւնն ըրի որ յեղին պատճառաւ պատրաստուած չըլլար, այլ առանձին ալ մեծ էր, անանկ որ զէնուրական վիճակին համաձայն կը համարէինք որ բերդապահ զօրքը առձեռնտուր ըլլայ, մինչդեռ միւս բերդերուն զօրաց ազատութիւն կու տայինք որ երթան երթան։

« Ուրիշ մէկ գժուարին խնդիր մըն ալ բարիզու կը հայէր։ Նոյն քաղաքը բոլորովին պաշարուած ըլլալով, չէինք կրնար յանձն առնուլ Թէ այլ երեւն որ ատեան պարենաւորի, եԹէ ոչ այսու պայմանաւ որ մեր զինուորական զրոյ վնասից մը չբերէ, և ոչ իսկ քաղքին սովատանջութեան ժամանակը շատ երկարէ։

« Զինուորական իշխանաւորաց հետ որոշում ընելէն ետև, ես, հրամանաւ Թագաւորին, հետևեալ առաջարկը ըրի Բարիզու քաղաքին.

« Կամ Բարիզու բերդապետից մէկ մասը ձեռքերնիս յանձնելով մեզի շահաւոր դիրք մը կը ջնջուի, որով և մենք կը հաւանինք Բարիզու հաղորդակցութիւնը Ները ազատ Թողու, և Թէպէտ տալու որ ուզածնուն պէս պարենաւորին։

« Կամ Թէ Բարիզու այդ շահաւոր դիրքը մեզի կը զլացուի, և մենք ան ատեն չենք կրնար զանց ընել հաղորդակցութիւնները ջնջելէն ետև, այլ երբոր զինադադարման պայման Հարկադրութիւնը պիտոր այս դնելու, որ Բարիզու զրոյ դիրք ինչ դիրք բռնած է իւրաքանչիւրը նայն դրից մէջ մնայ. ուստի զի այլապէս ընելով զինադադարումը մեզի նկատմամբ այս Հետևանքը պիտոր ունենայ, որ ժամանակը լմնալէն ետև Բարիզ նորոգ պարենաւորած ու զինուած՝ մեզի դէմ պատրաստ պիտոր գանուէր։

« Պարոն Ֆավրը առջի առաջարկը, որ Բարիզու բերդից յանձնարարութիւնը կը հայէր՝ մերժեց, և նոյնպիսի Հաստատուն ոգւով չուզեց ընդունիլ որ Սարապոլիի բերդապահ զօրքը պատերազմի գերի երթայ։ Ինչ Հաւատարիմ երկրորդ առաջարկին նկատմամբ, որ Բարիզու չորս կողմը գտնուող զօրաց դիրքերը մի և նոյն Հանգամանաց մէջ պահելու Կ'ակնարկէր, ուզեց իր Բարիզու ընկերակցաց կարծիքը Հարցընել։

« Սակայն յայտարարութիւնն որ Պարոն Ֆավրը իբր մեր խօսակցութեան հետևանք Բարիզ տարաւ, որ և մերժուեցաւ, խաղաղութեան ապագայ զործառնութեանց վրայ ամենևին բան մը չէր բովանդակեր. այլ միայն տասնըՀինգ մինչև երեք շաբաթուան զինադադարման Հաւանութիւնը, որպէս զի կարելի ըլլայ ազգային ժողով մը ընտրել։ այսու պայմանեալով։

« 1. Բարիզու ներսը և Բարիզու զինուորական զրոյ վիճակը մի և նոյն պահուի։

« 2. Մեկու ներսը և Մեկի զինուցը պահուելի չըջա-

նախի միջոցի մը մէջ թէշտուելիհնդերը շարունակուելու։

« 3. Սարազպուրի Գերմանացւոց յանձնուի և Բերդասահ զօրքն ալ գերի երթան. նաև Դուլ և Պիչ ալ Գերմանացւոց յանձնուին, այլ բերդապահները ազատ ըլլան երթալու։

« Ես կարծեմ՝ որ բոլոր չէզոք ազգութիւնները մէկ համաձայն պիտոյ մնացնէն թէ՝ մեր առաջարկութիւնը պատշաճ և ընդունելի էր։ Եթէ Գաղղիոյ վարչութիւնը չուզեց այս առթիս իր օգտին գործածել օրու միջոցաւ կրնար ազգային ժողովին ընտրութիւնը նաև Գաղղիոյ այն մնասերուն մէջ ընել՝ զորմէ մենք գրաւած ենք, այդ բանը յայտնի վկայութիւն մըն է թէ ի՛ուզէ միշտ մի և նոյն դժուարութեանց մէջ շարունակել, որմէ պատճառաւ կարելի չէ՝ համազգային իրաւմունք հաստատութիւն մը հաստատել և չուզեր ընդհանուր Գաղղիացւոց կարծեաց ոչ ունկնդիր ըլլալ։ Ես թէ ընտրութիւնին ազատ քաղ և ընդհանուր կերպով որ ըլլալիին՝ խաղաղութեան կողմն պիտոյ միտիս, յայտնի է մեզի եղած տպաւորութենէն, և կարելի չէ որ Բարիզու կառավարիչքն ալ նոյն բանին վրայ անդրադարձած չըլլան։

« ՊԻԶՄԱՐԿ »։

ԳԼՈՒԽ Ա.

Բարիզ պաշարեալ։

Այս գահավիժ փորձերը պարապի գնացած ըլլալով Բարիզու պաշարումը շարունակեց։ Գերմանացիք սկզբան սպասող կամ բոլորովին անգործ երևալի մը ցըցուցին, որ Գաղղիացւոց շատ մոռացութիւն կը պատճառէր։

Բարիզ ինքզինքը պաշտպանելու կը շարունակէր. և այն մեծ քաղաքը պաշարուելով, բոլորովին նոր երեւոյթի մը կ'առնուր, զոր բարիզեցի մը այսպէս կը տառապէր։

« Բարիզ քանի մը օրէ՛ ի վեր անսանկ կերպարանքը մը առեր է որ սպրդ ազգը ոչ երբեք կը լիշէ թէ տեսած ըլլայ։ Ոչ ես զեղումերէն, ոչ ես զուարճութեանց և ուրախութեան քաղաքն է. այլ աշխարհիս ամենէն մեծ պատերազմական ամրոցը, որ իբրեն նման հսկայ կռուի մը կը պատրաստուի։

« Ա՛լ ոչ քաղաքին փողոցներուն մէջ, ոչ պատնէշաց վրայ, ոչ Նղլուսեան Դաշտերը և ոչ ամէնէն ազնուագոյն թաղերը՝ փառաւէղ կառաց հետքը կը նշմարուի։ Միայն բժշկաց պզտիկ կառքերն են որ կ'երթեւեկեն, որպէս զի իրենց արուեստին ու դիտութեան օգնութիւնը անկարող հիւանդաց քովը տանին։

« Ա՛լ ոչ Մեհեանիներու կառքերը և ոչ երկաթուղեաց ընկերութիւններուն տպաւորը կ'երթեւեկեն. և ոչ ալ կարելի է երկաթուղիներու ընկերութեանց մէջտեղ վաճառք ուղարկել քաղքին դուրս։ Ապրիլի փողոցին մէնէրտուները գոց են. Պուլուանկի փողոցը ալ Ալֆէօվի և ոչ կասը մը օտոյ կ'ընդունի, և Վիքտուար փողոցը Սառկիմի մեծ գործատանց կողմանէ ամենևին լուր չունի։

« Հրապարակի կառքերը սակաւաթիւ են. և հրապարակներուն մէջ միայն շարժուն պահանոցաց տպաւորները կը տեսնուին որ իրենց սիկառը կը ծխեն։

« Օմնիպիւս կառաց ընդհանրական ընկերութիւնը, իր կառաց երթղթոյր մասը գադարեցուցած է, և 'ի վերայ այսը ամէնացնի դէտ-էս կառքերը շատ կու գան, այն աստիճանի գադարեր է երթեւեկիլը և առևտրական գործոց շարժումը։ Ընդ հակառակն փողոցները շարունակ զինուորական կառքեր, թնդանօթք, վառոդի արկղեր և ահագին մեծամեծ թնդանօթից սայլեր կը տեսնուին։

« Փողոցներն ու պատնէշները ալ չէն ջրեր. մնոր համար ալ վառօդի մուխին նման փոշի մըն է շարունակ օդու մէջ կը պտրտի։ Պատուարաց ծառերը տեղեաւ եղած են. Վենիլեի շաղանակի ծառերը ինչպէս Թէ Տիվիճած ըլլային՝ իրենց գունաթափ անհոգն չունէրը թնդանօթաձիգ ձիոց խիլի մը վրայ կը տարած են։ Պարտէզը փակ է, ինչպէս նաև փակ են Լուվրի պզտի պարտէզները։

« Նղլուսեան Դաշտաց տոզոլին կողմը շարժուն և ազդային պահանոցաց խումբերով ծածկած է որ իրենց զինուորական կրթութիւնները կ'ընեն։

« Նաև Քառուզելի, Լուվրի, Ինվալիտներ, Բանտեռվարուարի ու Նոդը-Ծաղի գաւիթները բռնուած են։ Սուսուտեան եօթին սկսեալ ուրիշ բան չլսուիր, եթէ ոչ ուսուցչաց տպաւոյց Տրամադրատաս ձայները, Տրացանից գետնիզ զարնուելուն Տարուածը և Տրահան լեզուականեաց աղմուկը։

« Սէնի ջրերը, զորոնք դիտմամբ բարձր բռնած է, կատաղաբար կը Տոսին։ Փողերանոցից փակը բաց Թո զուած է. տասուերկուքի չափ մեծ նաւեր անոր առջև խարիսխ նետած կեցած են։ Նաւաբարձ ընկերութիւնը ալ ծառայութիւն չըներ. օմնիպիւս պզտի շոգենաւերը նաև երեկ չարունակ կ'երթեւեկէին։ Փողոցները տոլօրականին պէս բազմութիւն կայ, այլ ուրիշ տեսակ մարդիկ կը տեսնուին, կամաչք սակաւաթիւ, տղայք բիչ, բազմութիւն զինուորք, մեծամասամբ շարժուն պահանորդք, և շատը պրուզի Տագած, ազատ Տրացանաձիգ կ'երթ կ'երթ օտար զգեստներով, և ազգային բազմութիւն պահանորդք։

« Այս յեռանդ մէջ շատ մարդիկ կը տեսնուին որ բազմացոզ իրենց գործերուն կ'երթան և տպաս նորէն իրենց զօրանոցները կը գառնան. Թէևերուն տակը փաստաբանի պատմուձան մը կը կրնէն, Տրացան մըն ալ ուսերնին։ Թնդագործաւորները դռները, Ռիվոլի փողոցին պատերը, կամրջաց պատիները, պաշտօնապահ նաց դռները, անվախ բազմութիւն մը կը տեսնուի՝ որ արդէն մէյ մըն կարգացած Տետաքրքրութիւնը գարձեալ կը կարդայ, և նորէն յաջորդ օրը մէկ մըն ալ պիտոյ կարգայ։ Թէատրոնի կամ վաճառականութեան ազգ մը ամենևին չտեսնուիր, միայն զինուորական պաշտպաց և զգեստաւոր վաճառականներուն ծանուցմունքը պատերուն վրայ տառս անգին կը կարդացուին։

« Պուլվառաց վրայ մէկ քանի լապիներ կը ծա-

խումն։ Հայրենիք ՝ի փառսիդ լցագիրը, որուն գրիչն է Պետքի, դէղին Թղթի վրայ տպագրուած է. արդեօք Ներքնի Թղթի պակասութիւն կայ։ Մեկ քանի չուառական մարդիկ, դեղձագոյն դիմօք, գարշ ձեռօք և հերօք Կաթոլիկոսի ծաղրաշէն պատկերը նախատանիան խօսքերով կը վաճառեն։ Ծախիկանութիւնը մէջ տեղն անցայտ եղած է. ամենեւին ծախիկանութեան մարդ մը չերևար. ատիս անդին խանութներուն մէջ կեցած մեկ քանի շարժուն պահեստարդք կը տեսնուին. մէկ պարոն մը, գլուխը սև գլխարկ մը գրած, փողոցին մէջ վեր վար կերթեւեկէ, անցուդարձերուն Ներքնի ախտարկէ չհետաքննելով. վերջապէս կամ նոր ապատագրնող զօրաց խումբ մը հանդերձելու համար արկղ մըն է։

« Խանութներէդ լսա տակաւին քաց էն, այլ առուտուր ամենեւին չկայ։ Բազմութիւնը միայն այն խանութներդ կը դիմէ, ուր զինուորական հանդերձանքը կը վաճառուին։ Այլազատութիւնդ վաճառականներդ, որ անցած օրերն այնչափ աշխարհի ու նախահոգ մարդոց պէտքը կը հոգային, հիմա ամենեւին ինդրակ մը խանութներին չեն տեսներ. ամէն տուն իր բանական պաշարն առատապար հոգացած է։ Բազմութիւն մրգաւաճառը պղտի կառքերով Ֆիմգընէի, Մինգռէջլի, Ազժամգէջլի, Ղաժամի պատկերը, զորոնք Բրուսիայեց վախէն շատապ քաղքեր էն, ոչ ինչ գնով կը ծախեն։ Մաղխներդ գրեթէ սասկ չէն ածեր. ոչ ինչ գրամով աշագին դէղեր մարդ կը գնե. ասկայն միայն Ասրազպուրի քաղքին արձանին համար կը գրնուին, որ ծաղկանց առևտրոյ համար ոչխիչ շահավաճառ է։

« Եկեղեցիներուն մէջ ժողովուրդը սակաւականէն աւելի կը յաճախէ. մեր գատաւոր շարժուն պահաստրգք բազմութեամբ Չեն կը դիմեն, և պետիքը քաղքէն վայ չգթալով ջերմեռանդութեամբ իրենց աղօթքը կ'ընեն »։

Այդ անխոնջելի գործունեութեամբ պաշտպանուեցան միջոցները կը պատրաստուէին։ Պիւրեքեի և Լուսանալուիկի պատառանց մէջ զինուց ու վառօդի հաճարտեր դիզուէցան։

Շինուածապատութեան պաշտօնեայն, Ֆօրխոն, ծխախոտի գործատունը վառօդի փամիչտին չհետևու գործատուն փոխեց. անանկ որ օրուան մէջ այս տեղ սակ պաշարը առատապար կը պատրաստուէր։ Այնչ զատ նաև միդդայնոց չհետևու գործատուն մը կանգնեցին։ Կաթոլիկոսի պրնձէ արձանները ձուլարանը ղրկուէցան Թնպանօթի Թափելու համար. և բազմութեան վարժարանին աշակերտներն ալ Թնդանօթից ծառայութեան գործածուէցան։

Նոր տեսակ պատնէշներ չհետևու կերով մը հնարուէցաւ։ Ասոնք չհետևու համար խոտորնակ փոսեր կը փորէին, և անկից երած հողը քարձերու մէջ լեցնելով փոսերուն եղերքը կը շարէին. որով տեսակ մը ամրոտոց կը ձևացընէին, հանդերձ հրացանաձգար ըներու ծակերովը։ Ասոնք քաղքին շրջապատին բոլորովը կանգնած էին, և թերդերէն ու մարտկոցներէն պաշտպանելով, զօրաւոր կերպով քաղքին դռները պաշտպանելու կը ծառայէին, գիշերային յանկարծական յարձակմանցներէն ապահովելնելով զանոնք։ Նաև Բաղիքոս բոլորովքին բոլոր հնձանոցներուն թերմանն ալ պատրաստելով ամրացուցին։

Ասոնք ամենը գրեթէ պատաբեին պարկաս մը կը ձևացընէին, նման այն շինուածոյ որոնցմով Պողլէպէնռատպացի զօրավարը, Վրբուս պատերազմին ժամանակը, Սեվաստոբոլի առուտը երկայն տաճն պաշտպանեց ընդդէմ դաշնակցաց։ Կան նոյն պատնէշներն ալ աւելի զօրացընելու կը մտածէին, կոլրանաքի օդանին փողակներ և ուրիշ զարհուրելի մեքենաներ գործածելով. և գարձեալ նոյն պատնէշաց տակից անկաներ բանալով, որ եթէ Թշնամիք յաջողէին անոնց տիրելու՝ օդ կարենան հանել։

Ասկէ զատ նաեւ քաղքին ներսը ուրիշ պատնէշներ կը շինէին, որոնք պաշտպանութեան յարմարեցնելը պիտոր ըլլայիր երբ Թշնամին արտաքին շրջապատն տիրէր։ Լուվրի մուտքին եւ Ազգային Գրատան պատուհաններ՝ Տոզէ քուրթերով ամրացուցին։

Ուսուելոց պահասութիւն չկար. միայն կաթողիկոս ու կաթողիկոսց նուազութիւն կը զգացուէր։

Դուռչիւ զօրավարը ազգային ու շարժուն պահանոցներ զոց զօրահանգէս ընելով, երեկոյ յորդոր կարգաց օր բարեհարգ վարմամբ եւ անձնասիրութենէ, պատրաստ կենան միշտ Թշնամոյն հանդիպելու։

Ամէնը կը կարծէին Թէ Թշնամիք յարձակմանէ Բանըսի մտնելու փորձ պիտոր ընէին. եւ օր մըն ալ այսպէս ձայն մը տարածուեցաւ Թէ՝ Բրուսիացիք շրջապատուեն վասյ յարձակելու կը պատրաստուէին։ Ցահան Թօթափէլ բոլոր քաղաքը շարժեցաւ. բոլոր հրապարակներըը ազգային պահանոցներով լեցուեցան. Եղեսեան դաշտերուն մէջ և Պիւիւթ Թնդանօթներըը կը պատրաստուէին, և Սէնի երկու կողմի գետափանց հաղորդակցութիւնը ընդհատուեցաւ։

Աթոռոյ կարգի սեռասրան մըն էր։ Փոզոյներուն մէջէն ձիերը, վառօդի արկղերն ու Թնդանօթներըը զարհուրելի աղմուկ հանելով կ'անցնէին. իսկ բազմութիւնը ձանրուն երթու կողմի սալայատակին վրայ խռնած այն օսար երթևեկը կը դիտէր։

Ամէն գին վաճառ էր, ամէն գին դներըը, խանութներըը փակէլ ու պատաղ շարժուած և շփոթ անկարելի նային։ Եւ ասկայն խիթ ալի ձայնը անսպասդ եղաւ։

Սեպտեմբերի 21ին, Գաղղիոյ 1793ի Տասնեակաւոր պետութեան հրատարակութեան տարեդարձն էր։ Ուստի նոր Հասարակապետական վարչութիւնը նոյն տարեդարձը այս յայտարարութեամբ ծանոյց բարեզեցօց.

« Քաղաքացիք.

« Այսօր սեպտեմբերի 21դ օրն է.

« Հօթանասունհնգամեայ տարի յառաջ մեր հարքն, այս օրս, Հասարակապետութեան հիմը կը դնեին, և հայրենեաց նուիրական հողը ազձողջ Թշնամեյն առջին կ'երդուընային, ազատութեամբ ապրիլ և մեռնիլ կոտւելով։

« Իրենք իրենց երդումը պահեցին. յաղթեցին Թշնամեաց, ու 1792ին Հասարակապետութիւնը մարդոց մարմին մէջ իբր գերագոյն Թագուհի ազգային միծութեան նշանակ մնաց։

« Այս վարչութիւնն որ կեցցէ՛ Հասարակապետութիւն երանգնուելից ազատականներով քաղաքական Պալատը ամոռը գրաւ, չէր կրնար Թոյլ տալ որ այս փառաւոր տարեդարձը աննշան անցնի։

« Իրիւ Թէ այն հզօր ոգին որ մեր նախնիքը կ'ոգեւորէր՝ մեր գլուխց վրայ ալ կ'ծնար, և մեզի անով կը յաղթանակէնք։

« Պատուէնք այսօր մեր հարքը, և վաղը անոնց պէս գիանալը մեզի ալ մահու դիմագրաւ երթևարկ յաղթութիւնը բանագատէ։

« Կեցցէ՛ Գաղղիա։ Կեցցէ՛ Հասարակապետութիւն։

« Բարիզ 21 սեպտեմբեր. 1870.

« Պաշտօնեայ Լ. ԿԱՄՊԷՌՒՆ »։

Ի վերայ այսը ամենայնի այն Գաղղիոյ Հասարակապետական ատենագրութեանց նուիրական օրը, Բարիզ. զու ներսը մէկ քանի հար քաղաքացիներէն խռովչեցաւ։

Պէլվիլլի խառնիճաղանձը խռով Տանեց և սկսաւ տուներըը աւարառութիւն ընել։ Ազգային պահա-

նորէք մէկէն փութացին վրայ հասնելու․ այլ խռո-վարարք բռնութեամբ զանոնք ընդունեցան ու կռուով վանեցին անկէ։ Ան ատեն հարկ եղաւ կանոնաւոր զօրքը կանչել, որոնք բռնադատուեցան թնդանօթ գործածել։

Յաջորդ օրերը Ռոշֆոռ՝ Պէլվիլլի նուիրակը՝ մէջը մտնելով խռովութիւնը խաղաղացուց։ Անոր վրայ Դուռշիւ զօրավարն ալ երկու զինուորական ատեան հաստատեց, որ քաղաքացեաց ընչից յափշտակութեան դատը տեսնեն։

ԳԼՈՒԽ ԺԱ․

Պաշարման ու պաշտպանութեան գործերը։

Բարիզէն դուրս Բրուսիացիք իրենց պատուարա-փակ խրամները շինելու կը զբաղէին․ և այնպէս բա-հով ու մինով պաշարուած քաղքին բոլորտիքը՝ բոլո-րովին կերպարանափոխ կ՚ըլլային։

Սեպտեմբերի 22–23 գիշերը պաշարեալները առա-ջին յարձակման մը փորձն ըրին։ Կէս գիշերուընէ ե-րեք ժամ ետքը գաղղիացի զօրաց բաժին մը, որուն հրամանատարն էր Մանդ Իւի զօրավարը, Պլեսէդուի և Մոնրուժի միջոցին մէջտեղէն դուրս ելաւ, և Վիլ-ժիւիֆի բլրոյ վրայ յարձակեցաւ, Մուլէն Սաքէ և Հօտ-Պախէլէս ամրոցներուն տիրելով։ Այս կռուոյ մէջ, ուր Գաղղիացիք յաջողեցան Վիլժիւիֆի ամրութեան տիրել, մէկ կողմէն շարժուն պահանորդք կռուեցան, միւս կողմէն Պավլիեռացիք։

Նշին սեպտեմբերի 23ի օրը Սէն Ֆրնիի հիւսիսային կողմը ուրիշ կամ մըն ալ տեղի ի՛նչնեցաւ Բրուսիացւոց ճգ բանակախումբին և գաղղիացի զօրաց տուածի մը մէջ։ Ա յս կողմս կամբը Գերմանացւոց յաջող գնաց, որոնք Բիէռֆիթի տիրելով զԳաղղիացիները ետ մղեցին։

Մի և նոյն առեն նաև ուրիշ պզտի կռիւներ կը Համպիսէին, մէկը Ֆոնտի ու Պուռժէյի մեջերը Բաւիզու գերդմից պատգամաւոր Ճոմսիէնի զօրաց ու Բրուսիացւոց միջև. միւսը Սէվռէ մեջերը, ուր մէկ կողմէն Գերմանացիք միւս կողմէն Գաղղիացւոց Սէն Վալերիէնէ ցՊիլլարդաս Սէնի մէջէն վեր ելլող Թեզաւոթաձիք վաքքանները՝ փոխոխակի մէկզմէկ գնդակոծելնին։

Ցաջորդ օրերը առնելին կռիւ մը չՀանդիպիցաւ։ Գաղղիացիք պզտզապէս լսուեսաթեանց պատգամներ ըրելին, իսկ Բրուսիացիք փոքր փոքրերին և զօքքերնին այլ և այլ տեղուանքը կեդրոնացուցին։

Ա յս կերպով լուցաւ սեպտեմբերի 30ը օրը։ Նշին օրը պատրեաքը մեծ զօրաժողով մի իւլիւրիի առջևը։ Պաղնեբացւոց բռնած գրեց կեդրոնին վրայ յարձակեցան։

Ա յս գիրքը խոտոր գիծ մը կը ձևացնէր, որուն ձախակողմը ի՛ Սո կը գիմէր, իսկ աջակողմը Սէն գետին վրայ կը յենուր Շատլի Լը Ռուայի մօտ։ Սո քաղաքը, ու Պուռ լա Ռնէն, Ս՛ևլ-ի, Շելվիլի, Թիէ և Շատլզի գիրքը, այն շղթային Համպրյթները կը ձևացնեին, որ Վիլէսիրիի դաշտավայրը մեջ տեղին կը կազմէ։

Գաղղիացիք նաև այս անգամուն ալ Մոնտուժի և Պնեդռնի միջոցին մէջէն յարձակելցան Ա յսօրվին և Պաշանի մէջէն անցնելով, և իրենց գլխաւոր յարձակումը Ս՛ևլի վրայ ուղղելին։

Ա յս գիրքը բրուսիացի հետևակազօրաց 23դ գունդին

գէմն ձեռքն էր, որ յետ սասփիկ կռուելով գիմադրելու, չկրնալով Գաղղիացւոց ուժին ու բազմութեանը ալ երկար առեն ընդդիմանալ, ետ քաշուելու կը պատրաստուէր։ Սակայն մեքձակայ Պուրվռնէն գերդման եղած պահուն 9դ բաժինն 7դ գունդն երկու վաշտ օգնութեան վազեցին, և մի և նոյն առեն նաև Պէլ-Էրմեի և Օռնիի գիրքերէն ալ Գաղղիացի հետևակազօրաց գունդին 1ին և 2դ վաշտերը գէպ ի նոյն առղը օգնութեան կը Համնէին։

Մինչդեռ այս օգնութիւնները գերմանացւոց Թիկունքը կը Համնէին, Գաղղիացիք Ս՛ևլ գիրին մեծաւ մասամբ տիրած էին, և միայն սնոր վերջին ծայրը Բրուսիացւոց 23դ գունդին ձեռքը մնացած էր։ Ասոր այսչափ գերմանացի զօրաց վրայ Համնելովը, Գաղղիացիք չկրցան գէմ կենալ և սկսան նոյն գիրին միւս ծայրը մղուելլ ուր պատմէշներ կանգնելով կը ջանային ետքընթերնին պաշտպանել։ սակայն Բրուսիացիք ու Պավիերացիք զանազ մէկիկ մէկիկ Գաղղիացւոց ձեռքէն առին և այնչափ ամբողջ գերը նորէն գերմանացւոց ձեռքը մնաց։ Այն առեն Գաղղիացիք քաշուելով Ս՛ևլի և Վիլէսիրիի մէջ տեղատեղ գմռուող փոսերուն մէջ գնացին ամրացան, և այն տեղերէն սաստիկ կրակ մը սկսան Թափել Թշնամւոց դէմ, որոնց յառաջդիմութիւնը կը յուսային Թէ յաջողին խափանելու։ Սակայն Գերմանացիք այն գրից վրայ ալ յարձակեցան և վերջապէս Գաղղիացիք բռնադատուեցան անկէ ալ քաշուելու, մշակեալ գետնի մը վրայ Հաստատելով, և Հոն տեղը քայլ առ քայլ կռուելով տեղիք տուին և իրենց բերդերուն հետը քաշուելով սպասիեցան։

Մի և նոյն առեն Գաղղիացւոց նաև ուրիշ գունդ մը Շատլի Լը Ռուայի մօտերը Պավիերացւոց աջ Թևին վրայ յարձակած էին, Ջանալով որ այս տեղը որ Հոն կամուրջ Ձգած էին Գերմանացիք Սէնի վրայ՝ զա-

մեջը Ջնջէն. սակայն այս կողմէս ալ երկու Բրուսիացի գունդեր Պավիէթացւոց օգնութեան հասան, և Գաղղիացիք բանադատուեցան ետ քաշուիլ, առանց կարող ըլլալու կամուրջները կործանելու. դիտատրութիւնն ի գործ դնելը Ս.յս սեպտեմբերի 30ի յաղթական մնաք, որուն կառավարիչը Վիմառ զօրավարը, Գաղղիացւոց գլխաւոր դիտատրուեցիներն էր Պէլ-Լէվիճի տիրել և հետևաբար Ֆոնդէնպլոյին և այն դիտատրնի ալ որ Գերմանացիք այն տեղուանքը կանգնած էին։ Սակայն երկնից այս դիտատրութիւնը չիրցաւ յաջողիլ։

Ա.ին կառուցին մեջը երկու կողմէն ալ կատաղաբար կռուեցան ոչ զը ուզելով տեղի տալ ու կռուի դաշտը կօմպացնելու. ուսկի և Գաղղիացւոց կօլոնտը այն կռուին մէջ 1200 մարդ եղաւ ընդ մեռեալ և ընդ վիրաւոր, և 500 գերի։

Կռուի դաշտին վրայ մեռնող Գաղղիացիներուն մէջէն էր նաև Ալիէմ զօրավարը, որուն Գերմանացիք սաստիկանին վայել պատուոյ Թաղումի ըրին։

Նոյն օրը գաղղիացի պետութեան լուսաւորեցուցիչ մը, Ֆիւքօտ զօրավարին առաջորդելովը, մինչև ցՊուժվալ յառաջ մղուեցաւ. այլ զինամին չգտնելով ետ դարձաւ։

Ա.յսպէս լմընցաւ սեպտեմբերի ամիսը։ Այդ օրսէն սկսեալ մի դադարեցաւ մը ունենալ Թէ ինչ դիրքեր բռնած էին Գերմանացիք Գաղղիոյ մայրաքաղաքին չորս կողմը, և լսելի կ՚ըլլար մշտ մարտ այն օրը և հարիւրաւոր բոլտերը։ Ս.յն տեղերը Ֆէռնէյ, Լա Նէյա, Պուասի–Սէն–Լէժէ, Վիլ–Նէօվ–լը–Ռուա, Լընթիւմօ, Շաղրենի, Վէռսայլ, Պուժիվալ էրթեմ, Մառնավիէռա, Ֆուշռոլ Լը Մըսթիվ, Սէն Տընի, Սէն Պոխս և Լը Վէռ Կասան գեղերը, ընդարձակ քաղաքին չորս կողմը գրեթէ բոլորովի շրջանակ մը կը ձևացընեն, և այս շրջանակիս վրայ բաժնուած գետեղուած են բոլոր այն

Թնդանօթոյ զօրքերն ու հրետանիները որ գիտիք պաշարած բանած են։

Թնդանօթին բուն բանակը Ֆէռնէյէռ կը գտնուի։ Բարիզու արևելեան դին Բրուսիոյ Թագաժառանգ իշխանին բանակը բանած է, որուն առիներն յաջողակ գունդերը՝ Վիրտէմպէրկի զօրքերն են, որոնք ինքնիշխանուն առանձին բանակ մը կը կազմեն ալ մնացյն մասամբ — հետևակազօր, հեծելազօր և Թնդանօթաձիգ, — ընդ ամենը 12 կամ 14 հազար մարդ։ Իրենց գերդմանը կայ Նանտ կը գտնուի և իրենց Ձախաւոր՝ Սէն գետին ցՄ՚առնը կը ձգէ։

Բանակին մեծասանեցորդ բանակախումբը (Հէսսէցիք և Նասասացիք), Վիրտէմպէրկցոց ձախակողմը կը գտնուի, և սոսից ալ ձախակողմը վերջերդը բանակախումբը կազմող շրջագայիները կան։ Սակայ ամենուն իբր պատսպարան՝ պավիէթացւոց առաջին բանակախումբն է, որ առհասարակ Սէնի հարաւային բանակին իբր պահեստի գունդ կը ծառայէ։ Պավիէթացւոց առաջին բանակախումբին առջեր, որուն ձախակողմը վերջերդը բանակախումբը կը գտնուի, պահվեցայ երիվարդ բանակախումբը բանած է՝ որ ի Պիսէդրը կուտեցաւ։ Հինգերորդ բանակախումբն ալ Թէռ (որ Բոզընի զօրքերէն կը բաղկանայ, և Վիրիեցաց զօրավարն իրենց հրամանատար ունին) Պավիէթացւոց ձախակողմը կը գտնուի, և Պուժիվալ, Վէռսայլ և ուրիշ մերձակայ տեղերը բռնած է։

Հեծելազօրուն չորս բաժին, որ ուրիշ պարտուն չունին բայց եթէ Թշնամւոյն վրայ հսկել, Սէն գետին ձախ գետափին կողմը բանակած են, Թագաժառանգ իշխանին բանակին մօտ։

Այսոր հետևը Սաքսոնիոյ իշխանին բանակը, որ Մառնի բանակ կը կոչուի, չորրորդ բանակախումբին հետ (Ալբեհէնալեպցին զօրավարին Թուրինկիացիք) Սէն Պաիսի վրայ բանակած է, որքան որ պահանջուած կե-

դրօնը՝ Պուլաւիի առջևը կը գտնուէին, և երկոտասա-ներորդ բանակախումբը (Սաքսոնիացիք) Վէու կալանի առջևը բանակած է Վիրդեմպերկեցոց մօտ։

Այսպէս ձևացած էր Թշնամեաց շրջանակը որ սեպ-տեմբերի վերջերը զԲարիզ բռնած կը պահէր։

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Ստրազպուրկի անձնատուութիւնը։

Տեսանք թէ ինչպէս սեպտեմբերի 20էն 'ի վեր գերմանացիք Ստրազպուրկի երկու պզտի բերդերուն տիրեցին։

Այն օրէն ետքը բերդն ու քաղաքը դէմ դնելու շարունակելով, պաշարման գործողութիւնները հետզհետէ աւելի բռնութեամբ պարիսպներուն մօտեցեր էին։

Քաղքին ներսը աւերակները հետզհետէ վրայէ վրայ կը կուտէին. վիրաւորելոց թիւը շատնալու հետ էր, և դեղավաճառք ամենէն կարևոր դեղերէն ալ զուրկ էին, ինչպէս քինքինի ծծմբատը և քլորակերպը։ Վէտուէս զօրավարը, որ այն պաշարման հրամանատարն էր, մարդասէր սկզբամբ մը հրաման տուեր էր որ այն դեղերը կարենան քաղաքը մտցուիլ, և նոյնպէս նաև թոյլ տուեր էր ուզող բժշկաց որ կարենան քաղաքը մտնալ։

Քաղքին ամէն կողմէն գնդակահօսումը միշտ կը շարունակէր։ Սեպտեմբերի 22ին պաշարողը դարձեալ ուժով երկու. պըսակ երկրէ շատ մարդ կորչելնէտով, որովհետև պահարեալք միանգամ ձիերն ալ անոնք կատաղաբար պաշտպանէին. և նոյն ատենց սիրելիներն եղան ալ Կերմանացիք Գաղղիացւոց միդտպրելի Հարուածներէն ազատ չէրան։

Ուրիշ երկու. զրուցասիրի բաժինները Համաձայնեցան Թէաեռաց միասիր զօրութիւնը աւելցան, ուսոի և Տէրեէռ ու Մէռդէնս զօրավարաց առաջորդութիւնը բերդին մերձենալու գործերն ալ գլուխ տարուէցան։ Պաշարողք մնացուսր սկսանէք շինելով պաշարելոց պատրաստած սկսանէրն օգ Տանելին։ Սեպտեմբերի 24ին քաղքին մէջ աշատր Տղզեհ մը բռնկիցաւ, ու բոլոր քաղաքը ծուխի մէջ պատեց։ Ալ քաղքին պահպանութեան ժամերը կը Տամրուէին։

Մինչ Տաբերդը գրեթէ կործանած էր, մարտկոցները խրխրուած, Թնդանօթներէրը ոչնչացած, յատաջապահ սպրնգիներն ալ պաշտպանելը՝ ալ կարէր չէր. երկրէ, կասլարի ու կրակի սնձրև մը շարունակ բերդին շրջապատին մէջ կը թափուէր։ Մինչ բերդին զինապետը, որ 33,000 հրացրեաց ռազմիկը բոլանդակէր, բռնկիցաւ՝ զարհուրելի Տնչիւնմ մը պատՏելով։

Խաղիր զօրավարն այն աւերակաց կոպտին վրայ չէցած, գէտ. Ես գէմ գնելու կը շարունակէր։ Պաշարողք ալ իրենց գիտմանը մէջ յամառէալ, ամէնուն աչքառ ժութիւն՝ի գործ կը գնէին յէսին մերձենցուցման գործողութիւնները երթ ապաք գլուխ տանելու. մնացուսր կերպ պատնէշներ շինէցին որ բերդին վրայ յարձակելու. որոշած զօրքերը Գաղղիացւոց գնդակներուն գէմ պաշտպանեին։ Եւ վերջապես զբերդը սկսգաբար գնդակահօսելն Տան երկու խրամ բացին. մէկը 12գ, միսը 11գ մարտկոցներուն վրայ։ Աջինը կրնար յարձակման ծառայել երկրորդը ոչ այնպէս, այլ գէտ Ես կը ջանային աւերել ընդարձակելու։

Սեպտեմբերի 27գ օրն էր։ յարձակումը ընելու ժամանակը ՏետզՏետէ կը մօտենար. իսկ սնոր գէմ գնելը անկարելի։ Այն սերմերով Խրձիը զօրավարն որոշեց պատերազմի ատեանը գումարելու, որպես զի որոշէին Թէ պէտք էր գէտ Ես գէմ գնել։ Եթէ ուզենային գէտ Ես գէմ գնել՝ Տարկ էր զՄարազատը, որ պաշարմանը սկսսրի կրած էր, յարձակմանը առնուած քաղքի մը ահՏոր Տետևանքներուն ենթա կայ ընել։ Պատերազմի ատեանը Համահամ Տաւանութեամբ այսպես որոշեց։

1. Թէ յարձակման գէմ գնելը անկարելի էր, և ամենևին յաջողութեան Տաւանականութիւն մը չկար։

2. Թէ անձնատուր ըլլալու ժամանակը Տասեր էր։

Ուսոի սսոր վրայ քաղքին փողոցները Տետևեալ յայտարարութիւնը Տրատարակուեցաւ.

Քնահիչք Սարազատրիկ.

Ձյոր Տասն եղած ըլլալով որ Սարազատրիկ պահպանելը ալ կարելի չէ, պաշտպանութեան ատեանին Համաձայն Տաւանութեամբ բռնադատուելոյս գառն Տարկին գնջանիլ և պաշարող զօրուն Տրամանատար զօրավարին Տետ գաՏադութիւն ընլալ։ Այս երեկոյն ցասդ օրերուս մէջ ձեր ըրցուցած պրահան ոգին ենծէի միջոց եղաւ որ կարելի եղածին չափ ձեր քաղաքը Թշնամեայ ձեռքն էրխալէն պահպանեմ։ Ձեր արդեամբը զբ Թէ քաղաքական և Թէ զինուորական պատիւը անարատ է։

Իմ ՀաղՏախալութիւնս կը մնամոյնեմ ձեղի, Սաղին Հռենոսի գաւառապետ և քաղաքացի իշխանատր, որ ձեր զօրամնդակութեանին ու միաբանութեանին անսակ գնդեցիկ կերպով ենծի ձեռնհասու եղաք, և այս Թշնամւոյ ժողովրդեան օգնեցիք որ Տասնքիսան

տատան կերպով անձնանուկը ըլլայ առ մեր հասա-
բակաց Տպրեներիք։

Ընարհ ունիմ և ձեզ զինուորական մեծք և զօրա-
կանք, և գվնասուրապէս ձեզ պատահանու թեան խոր-
հըրդոյս անդամիք, որ մինչ հանգիստ, անընդհատ և ան-
ձնանուկը եղած առ մեր մեծ պարտաւորութիւն, և
ինձի թիկունք ու մխիթար, երբ գվնաս վըսյ ծանրա-
ցած պատասխանատուութեան և չքաւ դիս պատած
հասարակաց թշնաւութեանը պատճառաւ երկիւղիւ
կը վարանեի։

Ընարհ ունիմ ձեզ ալ մեր ծանօթին բանակին ներ-
կայացուցիչը, որ ձեր ազգ. գործակցութեանըը գիտ-
ցած ձեր թանձր հաւատարմութիւնը մեզի տալ։

Եւ ձեզ հաւատ ուրեմն ընարհ ունիմ, որդիք Ս. լա-
կիս, ազգային չարժուն պահանջդ, ազատագրունդ
հրացանաձիգը, և ազգային պահանջդ թնդանօ-
թաձիգը, որ անանկ մեծանձն ոգւով ձեր արեան
պարտքը առ մեր մեծ հրատունքը, որուն կորսուղ
ինքնեւցաս պատը, հատուցիք, և ձեզ իսկ մարտակալ
զօրականք որ արիութեան և անձնանուկութեան հաւատ
տիրք տուիք։

Նմանապես ընարհ ունիմ ցեղութեան ալ իր ըր-
յուցած փութ ոյն հանար՝ որով սասանկ ծանր վիճակի
մէջ ջանաց ամեն կարողութեան իւնամ տանելու,
թէ կերակրելիսաց և թէ հիւանդանոցաց ծառայու-
թեանքը։ Ինչպես կրնամ ես բառական խոսք գըտ-
նալ՝ օրանգամով կարելի ըլլայ պատշաճագիտ առ քաղա-
քական և զինուորական ըժիշկս իմ երախտագիտու-
թիւնս յայտնելու. երկոց անձնանուկը փութ ոյն հա-
մար՝ որով իւնամ տարին մեր վիրաւորեալ ու հիւան-
դաց, և գարձեալ նաև այն ըժշկութեան վարժարա-
նին մեծանձն երիտասարդաց իմ ընորհակալութիւնս
մատուցանելու, որ այնքան եռանդուն արիութեամբ՝
քաղքին դռներըը և անկէ ալ անդին յառաջագէմ

ամրութեանց մէջ, վիրաւորեալներ վտանգաւոր տե-
ղատեղ ծառայելու անձնանուկը եղան։

Ինչպես կարելի է որ կարեւոր բառականապես
հարկաւոր ըլլալ այն գործարքս անձանց, այն և
գեղեցկական ու հասարակաց վարժարանները՝ որ ի-
րենց տուները մեր վիրաւորեաց բացին, անանկ սըր-
տաբուխ իւնամ տանելով անոնց, որոնցմէ և շատերն
իսկ մահուընէ ազատելին։ Մինչև կենացս վերջը ես
այս երկու ամիսներուն յիշատակը մնացս մէջ պիտոյ
կրեմ, և այն երախտագիտութիւնն ու զարմանքը որ
ինձի ազդեցիք, միայն մահուամբս պիտոյ դադրին։

Դուք ձեր կողմանէ, առանց դառնութիւն մը զգա-
լու, յիշեցիք ձեր ծերունի զօրավարը, որ շատ երջա-
նիկ պիտոյ ըլլար թէ որ կարող եղած ըլլար գձեզ ա-
զատ ընելու. այն թշնաւութիւններէն, այն ցաւերէն
ու վտանգներէն, որ ձեր վրայ թափեցան. սակայն
Տպրել եղաւ որ իր սիրտը բոլոր այս զգացմունքս փակէ,
որպէս զի իր ալաց առջին միայն իր պարտքին ուժգ
ունենայ, գՏպրեներիք՝ որ իր որդիքներըը կոս լայ։ Գո-
յեներ, եթէ կարելի է, մեր աչքերն, այս տխուր ու
ցաւալի ներկայիս, և Տպրեցուածքներս առ ապագայն
դարձերնիք. ապագային մէջ թշնաւութեան նեցուկը սէ-
տոր դանեիք, որ է յոյսը։

Կերցիչ յաւէտ Գաղղիա։

Ցուսալ ի քան քանակին, 27 սեպտեմբերի, 1870.

Բաժնի հրամանատարը,

Գվնաւոր հրամանատար Ոգ զինուորական բաժնին

ԻՒԼՒԹԻ։

Մի և նոյն առեն նաև Ստրասպուրգի քաղաքա-
պետն ալ Հետեւեալ ծանուցումը կը հրատարակէր.

« Սիրելի քաղաքակիցք։ Դիւցազնական ընդդիմա-
կացումէն մը եաքը, որու նման զինուորական տա-

թեգրութեանց մէջ քիչ օրինակներ կը գտնուին, մեր յարգելի զօրավարն որ Սարազպուրկի բերդը կը պաշտպանէր, իր պաշտպանութեան խորհրդոյն հետ միաբան, պաշարող բանակին գլխաւոր հրամանատարին հետ անձնաւոր բլլալու պայմանագիրը եղեր է, որ բերդը անոր ձեռքը յանձնէ։ Զօրավարը պատճառելով խիստ պայմանաց տեղիք տալով՝ այդ օրոշումն ընելու քանագատուեր է, վասն զի նախ երկու հարիւր բացառած բլլալով, ի շնամեաց յարձակումը շատով վրանին կանգնելու կը սպառնար, որ մեզի հանդերձ ամենասպառազէն պիտոյ բլլար, և երկրորդ նաև բերդապահ զօրքն և անոնց գլխաւորներն անդադարմն նեղի կրկնամներով ձիասուած տկարացած էին։ Բերդը պաշտպանելը ալ կարելի չէր. անոր համար ալ ինքը անձնատուր բլլալու պայմանագրութիւններն սկսաւ։ Իր պարտքն էր, պատերազմին օրհնքը անգօր ընելով, որու պատճառաւ բերդ մը որ յարձակմանէ առնուի՝ ամենեն խիստ դառնութեանց ենթակայ կ'բլլայ, այս առաւելութիւնը կը հնարէի Սարազպուրկի՝ որ պատերազմի տոյժ պիտոյ չտառնցանէ, և ամենայն քաղցրութեանբ պիտոյ հետը վարուելու։ Յամի 1441ի բերդապահ զօրքը իր զինուորական պատիւնե[ր]ովը բերդէն դուրս պիտոյ ելլէ, և ամենիջապես նոյն այս օրս գերմանացի զօրքը քաղքին պահպանութիւնը վրան պիտոյ առնու։ Գուք որ հանդերձութեամբ և հպատակութիւ[ն] զնդակահարման արհաւրացը տարբեր, ջրլայ թէ կերպով մը թշնամութեան ոգի ցուցընէք այն բանակահատներին դէմ՝ որ մեր պարապոց մէջ պիտոյ մնայիք։ Ձիշդ եղէք որ ամենայնին թշնամական զօրձն իսկ մեր վիճակը պիտոյ խստացընէ, և զարհուրելի ձիասուց պատճառ պիտոյ բլլայ բոլոր ժողովրդեան։ Պատերազմի օրհնքը կ'ըսէ թէ՝ ամենայն առնուածկից հրացան մը արձակուի, կործանութ պիտի և մեռուցեալք պիտոյ սպանուին։ Ամենայն որ այդ

բանը լսէք, և եթէ յանկարծ գտնուին ձեր մէջերնին ամենը որ առ երեսից քաղաքակից աւետեցած պարտքերնին կարհնան մոռնալ, և անօգուտ ընդդիմախօսութեանց փորձեր ընել, տզրկելեցէք զանոնք։ Գիտնալ կարելի ժամանակին ալ անցած է։ Հպատակինք անոր որմէն խոյս տալ անկարելի է։ Գուք, սիրեցեալ քաղաքակիցք, որ բոլոր այս երկամեայ պաշարմանս ատենը մանակ հաճելութեան ու եռանդի ցոյց տուեք որ միշտ պատմութեանը մէջ զարմանալի պիտոյ բլլայ, ձեզի վայել վարմունք ցերցուցեք այս ցաւալի ժամանակիս մէջ։ Գուք Սարազպուրկի և ձեր խոկ բաղդը ձեռքերնիդ ունիք։ Չբլլայ թէ մոռնաք զայն։

Սարազպուրկ. սեպտեմբեր 28.

« Քաղաքապետ Գիսկ »։

Խաղքը զօրավարին կողմանէ զրուեցաւ, կ'ցկինա[ք] պատրոյգի սեղմալ Հաղարապետին հետ անձնատրութեան պայմաններն որոշելու։ այն պայմաններն որ սեպտեմբերի 28ին առաւօտը բերդին անձնատուր բլլալուն համար տասրագրուեցան՝ այսպիսիք կ'ելն։ բերդը, Հանգերձ բոլոր իր կազմածոլը, թշնամւոյն ձեռքը պիտոյ մնային, իսկ այն ապրանք որ խոսք տալին այն պատերազմին մէջ ալ Գերմանիոյ դէմ զէնք չվերցընելու, ազատ պիտոյ մնային։

Սեպտեմբերի 28ին օրը անձնատրութիւնը ի գործ դրուեցաւ։ Բերդը Գերմանացւոց ձեռքը յանձնուեցաւ. գաղթելի զօրքը բերդէն ելլելով՝ զէնքերնին թշնամւոյ յանձնելու։

Սոյնքը 600 ապոյ էին և 17,000 հասարակ զինուոր։

Գերի բերդապահ զօրքը Աւստրատ զրկուեցաւ։ Գերմանացիք՝ բերդին ամրոցներն ու միջնաբերդը մանրելով, մէկէն կամրջը չհնարեալ եղան, որուն համար զանձիվրանները գործածելու։

Նախ և առաջ երբէք գերմանացի գունդերը մնան Սարազպուրի, որոնք մէկէն երբէք հրետանի Ռիշպէռն հրապարակը պետեղծկին։

Երբ վէռոէռ գերմանացի հրամանատարն առջի անգամ գնալիք զօրավարը տեսաւ, որ անանկ կարգը չունէր եւրոպական բան մը դէմ դրեր էր, սիրտը ելած վազեց գրկից գլխերը։

Սօռ Հարիւր գաղղիացի սպայք գերի մնալ ըսարեցին, միանգամն ալ այս պատերազմիս մէջ չսպառեցաւ մէկու խոստումը առարկելէն ետև, ազատ Թոզուեցան երթալու երկարելու։ Այսոց մեծագոյն մասը Ջուիցերի անցան, որոնց Թուէն էր նաև Իւլերիք զօրավարը, որ սեպտեմբերի 30ին Պազելէա քաղաքը Հասաւ ու Հոն կանչ առաւ Հանգչելու։

Սարազպուրիի առմամբ Գերմանացւոց ձեռքը՝ բաց ի բերդէն 1070 Թնդանօթ կնկաւ, շատ մը պաշար և երկու միլիոն փրանգ որ տերութեան գանձուն յատուկ էր։

Բաղքին դռներէը շատ մը բազմերիւ քաղաքացիներով լեցուեցան, որոնք պաշարման առեն Հեռացած ըլլալով, Հիմա նորէն ներս մտնելու կը փափագէին. իրենց մտնելու Հրամանը շատ մը տրուեցաւ։

Այսոք իրենց քաղաքը չատ տարբեր գտան այն օրէն որ Թողուցեր գնացեր էին։ Տուներէը խլրտված, փողոցներն ապականած, մայր եկեղեցին Հաստատ, Թէատրոնը, երկաթուղագործ կայարանը՝ այրած, երեք արուարձանները բոլորովին կործանած, և ամեն գիշ Հրոյ և աւերման Հետք։

Հոս տեղս աւելցնենք նաև Դուլ բերդին անձնատուութիւնը, որ սեպտեմբերի 22ին Թշնամւոյ ձեռքը տուաւ, Մէքլենպուրիի մեծ դուքսը տիրեց անոր։ Այս առթովս ալ Գերմանացւոց ձեռքը 2350 գերի Հնկաւ, 120 ձի, 1 գրօշակ, 197 Թնդանօթ, բաց ի ուրիշ շատ զէնքերէ ու պարկներէ։

Սարազպուրիի առմամբ Գերմանացիք Ալսահիոյ բոլորովին կը տիրեին, և Դուլի տիրելովը Գաղղիոյ արևելեան երկաթուղին իրենց ձեռքը կ'իյնար։

Այս երկու առաւելութիւնները ի գլուխ նաև այս օգտուն ալ կը շահեին, որ այն զօրքերն որ այն պաշարմանց մէջ գործած էին, կրնային ուրիշ վախճանի դործածել։ Գլխաւորապէս այն բազմաթիւ Թնդանօթները որ այն զօրաց բերդերուն դէմ կը ծառայեցնէին, Հիմա կրնային Բարիզու պաշտպանութեան գործածել։ Այս կերպով Հեռուէն պաշտպանական միջոց զօրութիւնը սաստկապար Բարիզու վրայ կը կեդրոնանար։

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Դուռը քաղաքին.

Պէտ Բարիզը պարարտանքի չկասած՝ ազգային պարտապանութեան վարչութիւնը տեսնելով որ այն դէպքին ալ անխուսափելի էր, իր անդամներէն երեքը որոշեց որ Պաւռ քաղաքը երթան, և երկրին այն մասը, ուր Թշնամին դեռ ևս չէր արշաւած, հնարկէ կառավարեն։ Այս երեք ընտրուած անձինքն էին Քոնֆլիւ՝ նիքպապահ պարտատէրն, Ֆաուխրան՝ ծովակալութեան պարտատէրն, որուն յանձնուեցաւ նաև պատերազմի պարտքին խնամատարութիւնը, և Ալէ–Պիզան։ Ձեռք ապա Ֆաուխրան ծովակալը միայն ծովակալութեան պարտքին հոգը յանձն առած ըլլալով, պատերազմի խնամատարութեան պարտքը Լաֆիտ զօրավարին յանձնուեցաւ։

Նաև պատժապարտութեան առեւանգերն ալ ինչպէս նաև Գաղղիոյ գրամական սեղանին օժանդակութեան տեսչութիւնը՝ Պաւռ փոխադրուեցան։

Մի և նոյն առեն նաև ամէն տեսակ զինքի զօրքեր նոյն քաղաքը կը ժողովէին, անանկ որ հինն ի հնուն գումարտ զօրաց թիւը 25,000ի կը հասնէր։

Պաւռի ազգային գործակատար վարչութեան առաջին գործերէն մէկը հրովարտակ մը եղաւ, որով 21–40 տարուան հասակ ունեցող Գաղղիացիք՝ ազգային շարժական պահեստարդաց խումբը զինուորելու կը կանչուէին։

Բայց պաշարուած Բարիզէն ամենևին լուր մը չէր լսուէր ողջոյն Գաղղիա՝ երբ յանկարծ օր մը Պարսից ֆիւլ Ֆիւռիւս, նոր տեսակ սուրհանդակ, Պաւռ հասաւ, օգտագործելով մը Բարիզէն ելլելով։

Ճանդուգն էր յիրաւի իր ձմռապարհորդութիւնը, այլ ապա իրեն շատ հեռուէ գալու։ իր ուղևորութիւնը դէպքերը հետաքրքրական եղաւ։

Պարսից Ֆիւռիւս տեղատմբերի 23ին առաւօտեան ժամը 8ին իր օգտագործի գունդը մնաւ, որ Բարիզ, Մոնմորդրի Սէն Բիւեռ հրապարակը ուռեցուցած էր։ — Օգտագործիկը երդարձաւ վրը եղաւ երեք հազար մեզր բարձրութեամբ, Ալբ տը դուռնիի ուղղութեամբ. Հովին մղուելով. Հնկէց Թշնամիք տեսան զայն։

Իր երեք հազար մեզր բարձրութենէն պարսն Ֆիւռիւս բլուսնայուց մրջնակերպ բազմութիւնը կը նշմարէր, և իր դիտակին զօրութեամբը կը տեսնէր որ իրեն վրայ Թնդանօթի արձակելու պատրաստութիւն կը տեսնէին։

Եւ յիրաւի, հազիւ թէ ամրութեանց չրջանակէն դուրս եղեր էր, ուղղակիայ դիր քով շտուած թշնամւոց Թնդանօթներէն սկսան կրակ Թափել։ սակայն գնդակներն հնչուան պատճառ բարձրութիւն մը, նաւակին վար, կ'ելլէին, և անվնաս կ'իյնային։

Ա.յսպէս մինչև Նանդ Թշնամւոց կրակը իրեն բնկերեց։

Աւետարանի ժամը 11ին, Ներքինը Բարիզէն բա-
ւական հեռու. Տանարբոլ, և Թէհնամեց ձեռքը կը-
նային վտանգէն ազատ, օդանաւորդը վար ինկաւ...
անմիջապէս Քոնաքոլիի դղեակին երեսը, որ կու Ման-
սիէռ–լը–Դուռի ծովախոտին, Բարիզու ամրոցաց Տըս-
մանաւորն է, յաստուածընկէց էր։ Այն դղեակը
Լուիզ–Ժ–ին քիչ մը հեռու կ'իյնայ։

Նոքա գաւառապետը շուտ մը բանն իմանալով՝ Ձա-
նապարհորդն ընդունելու փութաց, և առանց ժամա-
նակ կորսընցնելու՝ երկաթուղւոյն ճամուռտը կառա-
տոյռնով մը նոյն ներկուսը վերջը Դաւռ Տասցոյ, ուր
երեք ծրար նամակաց, վարչութեան անգամներուն
ուղղեալ ձերբերներին յանձնեց։

Այն նամակներէն մէկը զոր Կամպէդդա և Ֆէռի
առ Ռէվիլիօ Մ'ուղղէին, այսպէս գրած էր.

« Բարիզ գիւցազնապէս դէմ դնելու պատրաստ է.
բոլոր քաղաքացիք, ինչ և իցէ կողմնակցութիւնն հե-
տաւոտուած, ամէնը միաբան են հաստատուն կերպով վար-
ժուիլ հանդգնի ըլլալու։

« Բրուսացւոց հեռագիրները կ'ըսեն Թէ Բարիզ
խռովիլը էրած ըլլան. դուք ամենևին տատամս մ'ընդ-
ունիք, և յայտնապէս ատելիք ցանուք։

« Այնուհետև զօրութիւն ունինք, ապագային ու շարժուն
պահեստորդներէն և կանոնաւոր զօրքերէն բաղկացած,
և ամէն պէտք եղած հանգրուանները կազմ էն։

« Բոլոր ձեռնհաս կինաք դէմ դնել։

« Թող Գաղղիա գիւցազնական Ճիգ մը ընէ »։

Հոկտեմբերի 9ին Խոքեք զօրավարը Ցվիլցերիեին
Գաղղիա դառնալով Դաւռ Տասս, և Ժողովուրդը
զինքը մեծ ուրախութեամբ ընդունեցաւ, քաղաքա-
պետը յանուն քաղաքացւոց իրեն այցելութիւն ըրաւ,
և նոյնպես նաև Ռէվիլիօ յանուն ազգին։ Ելլ-
կուքն ալ Սարազպուրիի շքեղ պարտիզները Մեծ
վայ խօսեցան, և զօրավարը զգածեալ ձայնիւ և սր-

տաուզք մէկ քանի ընդհատութեան խօսքեր հա-
զիւ կրցաւ զսպել։ Ըսաւ. Թէ այն գեղեցիկ ընդունե-
լութեան յիշատակը մինչև գերեզմանն պիտի տանէր։

Դաւռի վարչութիւնը գործունեութեամբ նոր բա-
նակ մը կանոնաւորելու կ'ուխտաէր։ Այն Գաղղիացիք
որ քաշմայուածութեան զաւմաներու խումբին մէջ վե-
նուորած էին, Գաղղիա կանչուելով Դաւռ որ Տասան՝
իրենց զինուորական կարգը պահելնին, և հինգ կամ
վեց հազար մարդու ընտիր բանակ մը ձեւացուցին։ Մի
և նոյն ատեն նաև Շանկերի նոյնպէս դէմ մը կազ-
մուելու հետ էր, որ Կարիպալտիի հրամանատարու-
թեան կը բաղկանար և Պօզոս Վիլալբի անունով մէկը
իրենց կը զօրավարէր. ասոր նման ուրիշ գունդ մըն
ալ Մարսիլիա ժողովելու հետ էր, որուն Տրամմաս-
տոն էր Մայցա անուններով Կարթպալեան մը։ Այս-
պէս Մէնդոնայի հանգանաւորդը մի և նոյն գործին
տակ Թէնամեաց դէմ կռուելու դիտմամբ մեծ մեծ
բազեհանաբար կը հանդիսէին։

Դաւռէն քիչ մը հեռու Տանդիսած պզտիկ մը
Գաղղիացւոց յայտը գնացած ըլլալով, հոն տեղ հա-
ւաքուած գիւնագործներուն ոգին մեծ յուսով լցուրզրեց։

Ռուանան զօրավարը հոկտեմբերի 3ին կէս գիշե-
րուընն երեք ժամ առաջ Եղվիլհէն Ձամբայ ելլաս գնդ
ի Դաւռ քալելով, հետը երեք Քոհաս ձիաւոր զօրք
ունէր, որոնց Լուքասնիւրը կէս Տրեամեն մը կը
կրէր։ Սակի զատ նաև սահաւոնի հետեւակազօր ալ
հետերնին կ'երթար։

Ժամը 7ին առեներդը, կէսօրուընկ յաւաջ, յա-
ռաջապահ զօրքը, որ հիւսպանիաց գումարակի մը
կը բաղկանար, չորս Տազարամեզը Դաւռիէն հեռի
Շոսի գեղը կը Տանէր, որ գերմանացւոց ձեռքն էր։
Այն գումարտակը գեղը պաշարեց և Թէնամեաց յա-
ռաջապահ զօրաց վրայ Տխալով, պահեստացւոց Եզ
գունդին հինգ Տոգի գերի ըրաւ։

Անմիջապէս եաթը Գէրմանացիք Պաուխէն տասը Թնդանօթով սկսան Գաղղեացւոց վրայ կրակ թափել, որոնց Գաղղեացիք չուշացան իրենց Թնդանօթներովը պատասխան տալու։

Բոլոսեացւոց Թնդանօթ ածիլքը մեռանկ Հղիւս կ'ապ ձգիւէին իրենց հարուածներէն, որ ամէնքապէս կռուէին սիղիէն Գաղղեացւոց կէս Հրեւանէին մը բոլոր թնդանօթներէն կործանուեցան, և մէկ քանի Հրեւտանեաձիգ զօրքերէն ու երկու սպայ մեռան։

Մի և նոյն ատեն Գէրմանացւոց ռումբերը գաղղեացի զրահաւորաց գոնդի մը վրայ կ'անձրևէին, որ խիտ խիտ սիւնակ մը ձևացուցած՝ յառաջ կը խաղար. այս աշտարը երկնէն անձրևէին ձիերը, զօրքերը ու սպաներ, ամէնը առհասարակ վիրաւոր գետինը կ'կիյնային։ Ի վերայ այսը ամէնայնի Գաղղեացիք շարունակէին յառաջ քալելու, մինչև բռնադատեցին զԳիւլամին դէպ 'ի Բարիզ եա քաշուիլ. որուն եաևէին վազելով շատ մը տեղ Հալածելին. այլ ասպա Հարկ եղաւ կանկ առնուլ, որովհետև աչխատութենէն լքած կ'էին. մարդիկ ու երիվարք՝ առջի օրուընէ 'ի վեր ոչ Հաց և ոչ ջուր դրած կ'էին բերաննին։

Սկ յաջող կռռւով Ռուաեան զօրավարը առջևաց խումբ մը ձերբ Ձգեց, զորոնք Գէրմանացիք Պաուխի Հատաքեր կ'էին։

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Լիսնի անկարգութիւնները։

Նկերքին անմիաբանութեան սերմը Լիսն քաղաքը բաղաձքելու Հետ եր, ուր Հասարակապետական կողմնակցութեան ծայրագոյն մասին խռովարարութեր, Բարիզու ու Պաուխի կանոնաւոր վարչութեան ընդդիմանալով ամէնայն ջանք կ'ընէին Հասարակաց վարչութեան Իշխանութիւնը ձերբ բերելու։ Լիսնի գիպաց պատմութիւնը պատմել շատ օգտակար է, որովհետև կը ցցյուներն Թէ քաղաքական խառնակութեանց ժամանակ՝ ինչ աստիճանի կրնան մարդկային միաքերը մոլորիլ։

Անմիջապէս Հասարակապետութիւնը Հրատարակուելէն ետև Լիսնի քաղաքական պատարը շուտ մը վիճակ անուանով առաջնորդեայ վարչութեան մատակարարութիւն մը ձևացուց։ Այնը առաջին գործն եղաւ կարվիր գրօշակը կանգնել, փոխանակ եռագոյնի զոր Բարիզու վարչութիւնը ընտրեր էր, ապա սկը

սաւ. բան քանց ասօրինաւոր բանաւարկելութիւնները ընել։

Շատ բանաւարկելոց մէջէն եղան նաև վիճաբեր, բաժնի գլխաւոր, գաւառին զինուորական վարչութեան գործակատար էր, Տքլէտ և Սըլըմ ընդհանուր քարտուղարը, Մասին՝ ընդհանուր գործակալ, Պէռամժէ ընդհանուր փաստաբան, Քաթէն ա՛ Սէմմոնիվ դատաւոր, Պիւռա՛ քաղաքական Ներսոսեանց, Ցուլլաբ՝ Ուլլէնի քաղաքապետ, Պըլըն և Շամխաներ՝ քաղաքական խորհրդականք. Բոլոր այս նշանաւոր անձինք ուրիշ յանցանք չունէին եթէ ոչ այն որ իրենց քաղաքական սիզուհիները՝ վիճակիին մօրեղբ բունչներէն տարբեր էին։

Այս վերոյիշեալ անձանց հետ նաև գաւառապետութեան շատ մը պաշտօնեաքը, տուիկանութեան գլխաւորը, քահանաքը, կրօնաւորը և ուրիշ ամէն կարգի բազմաթիւ անձինք բանասարկուած էին։ Եւ այս բանասարգելութիւնները առանց մանաւոր կանոնադրութեան մը կը կատարուէին, որ բոլորովին օտար էր քաղաքակիրթ ազգաց սովորութենէն։

Այս վիճակ ժողովը նաև իրեն համար մանաւոր պահապան գօրքեր սահմաներ էր որ միշտ իրեն պահպանութեան պիտոր հսկէին։ Երբ ի՛ որոշուելը մէկ մը բանասարգելու, այս պահապանութիւնին մէկը, մեծամ կամ գօրանոցին ազգային գօրաց պահապան խումբին ազգին ի՛ երթալ ի՛ բնէր։ Ա՛յսպէս մարդու սիքաք ուղեղ վիճակին տքսանքը կատարելու համար։ Մէկէն ուզած մարդիկը կը տրուէին իրեն և առանց ուրիշ արարողութեան մէկէն քանասարգելութեան տքսանքը կը կատարուէր։

Նալքմէր-Աքթը, զոր վարչութիւնը իբր գաւառապետ՝ Լիան գրկեր էր, քաղաքը Համանելով, վիճակին անձինքը ոչ միայն յանձն տաւին իրենց յափշտակած իշխանութիւնը տնոր ձեռքը յանձնելու, այլ և

վարչութիւնը գործադրելու ամէնայն միջոց ձեռքէն տաւին, մանակ որ իր իշխանութիւնը անզօր մնայ։ Եւ ոչ խակ գրօչակին ուղեցին այս խռովարար վիճակիը, Հաստատուն կերպով կարմիրը պահպանեալ. և առանց առ. երաւոյն գրօչակը ցրցուցած Հակառակութիւնը, արտաքոյ կարգի դէպքի մը պատճառ եղաւ։ Օր մը ազատագունդ Տքսցանաւորաց բնակութիւն մը իր սպայն գլուխ ունեցեալ, Լիոնի փոքրիներուն մէջ կը քալէր. տեղակալը՝ Ձերմակ, կարմիր, կապտա՛ ազգային եռագոյն գրօչակը կը կրէր։

Երբ այս բնակութիւնը Քոմէտի Տքսպարակը մտաւ, վիճակին պահապան զօրաց գլխաւորը գտնուեցաւ, որոնք մէկէն՝ վար առ, վար առ, սկսան պոռալ և առան սպային վրայ յարձակեցան որ գրօշակը յարծրաւակէն. Տեսակցութիւն մը եղաւ։ Գրօշակին ձողը կոտրեցաւ, սակայն լաթը անպատառ մնաց, զոր ազատագունդ գլխաւորները մինչև Պէլքուռ Տքսպասքակին գլխաւորացոյցը տարին, և Տեն ազգային պահապետը առին պահէկին։

Վիճակին վարչութիւնը գրգիռ-զուռ ծպրագոյն Հապարակապետական զօրավարը Լիոն կանչելին որ ինքնակամ զօրաց գունդ մը կազմէ։ Նոյն վարչութիւնը նաև Լիոնի մաքսատուներուն խափանեց։

Սակայն նոյնպէս Աքրգին տեսչը և տէրութեան գանձապետը իրենց բանակիները վիճակին անձնաց ձեռքը յանձնելու գլացած ըլլալով, այս Հոքիմս իր ծախքերը Հոգալու Համար մանաւոր տոմսակներ Տանեց։

Փողոցներու անկարգութիւնը վարչութեան անկարելութէն վար չէր մնար։ Թատերնամպանը՝ երկաթուղային կառատեր մը Համեմելով, կապարանը յարձրեցաւ. տանի ու վայ ըլլալ բոլոր կառատերն ալ մնի բան յափշտակելով և բոլոր Ձանապարհորդները բռնադատելով որ կարմիր ծոպը կուրծքերնին դնեն։

Վերջապէս այս կարմիր Հասարակապետականաց դրօշակն էր որ առաջնորդ Հասած էր՝ որ առաջին օրինաւոր կարգ ու կանոն ազգի տակ առնելով, կը ջնջէր 1792ին Հասարակապետութեան տխուր յիշատակները նորոգելու։ Մանաւանդ ծանուցում մը Հրատարակելով, կը ջնայլին զանազանութիւնը երբ անհատ մը ընկնէր, և անոր տեղը փոխանակել ժողովրդեան կամքը։ Գաւառապահներուն կը վերցնէին, և անոնց տեղը ժողովրդեան գաւառապահը կը փոխանակէր։ Տուքերը կը դադրեցնէին, այլ Հնախց գաւը Գաղղիոյ սկսած եղած գլխոյ սկսած մասնակցութիւնը։ Աւանդնականաց ունեցած պարտքերուն մէջ վարչութիւնը մնանելու իշխանութիւն չէր ունենար։ Այնէն գաւառներէն ալ երկերկու գործակատար կը Հրաւիրուէին, որ Լիոն, Գաղղիոյ երկրորդ քաղաքն ըլլալով, մասնաւոր ժողով մը կազմէն, որուն Հոգն ըլլայ զօրաւոր կերպով Գաղղիոյ պահպանութիւնը ինամ տանիլ։ Միով բանիւ այս կերպ Հասարակապետական վարչութիւնն ամենայարմար էր խռովարարներուն դիմանալու, և անոնց շահերն ալ մեծապէս կը սասանէր, եթէ յերեսի երեսից յոյսերն պատշաճ պիտոյ պահպանէր։

«Այս կերպ յարմարութիւն, կ'ըսէին ի վերջոյ, որուն նեցուկը ընդ ժողովրդեան է, զԳաղղիան պիտոյ ապահ է ի զէն»։

Սակայն այս խռովարարաց սաստիկ պահանջներն է րենց կողմնակցութիւնը ակարացուցին։ Լիոնի ժողովրդեան մեծ մասը վախնալով որ չըլլայ թէ առջի վերադարձ Հասարակապետութեան անդադրութեան ժամանակը Հարկաւոր էր, ամենայն ջանքով եռանդ եղան վարչութիւնն ղրկած քաղաքապետին թիկունք ըլլալու, և ապ նոր իշխանութիւնը զօրացնելու։

Այսպէս Շաղլմէլ, Լաբուռ՝ քաղաքացւոց և վիճուռ բանակաց օգնութեամբ յաղթեցաւ վիձակի ժողովին վրայ զօրանալ և վերջապէս ցրուեց։ Սակայն այն ժողովին անձինքը չէքան, այլ ուրիշ գաղտնի ընկերութեան գլուխ անցան, և ամենայն ջանք բանեցուցին որ զժողովրդը կամնալու վարչութեան դէմ զրդռեն, և այնպէս կոտրած իշխանութիւնը նորէն ձեռք բերեն։

Գաւառապետը իշխանութիւնը ձեռք առածին պէս իր առջի գործերէն մէկը եղաւ այն պատուաւոր և անարգ մարդիկը, զորոնք ապօրինաւոր կերպով վիձակին մարդիկը բանտեր էին, արդեօք նոյն գաւառէ։

Այս գործը խոովարարը պատճառանքը առին ոամ կին ոգիքը բորբոքելու։ Քաղքին այլ և այլ կողմերը մնանաւոր խռովարար ժողովներ գումարեցին, և այն ժողովոց առենաբանից խօսակցութիւններուն մէկ Հատիկ փասան ասոր վրայ կը գառնար, թէ անոնք որ Հայրենեաց բանսարգեալ մնանեցնելուն ազատութեան տուէր էին, զժողովրդը կը մտանեին։ Ցետոյ աւելի գաղտնի ժողովներ ընելով, որոշեցին թէ ինչ կերպով ժողովրգական մարեանքի մը փորձն ընեն։

Որոշեցին որ ժողովրդը ձեռք զարնէ բանտարկեալ զգաւառապետը, ընդՀանուր գործակալը, Հասարակապետութեան իմանատարը, և քաղաքական խոր Տերգոյն շատ մը անձինք, որ յայտնի Հասարակապետականք էին, այլ օրինաւոր Հասարակապետութեան սիրողք, և այնպէս վիձակին ժողովը նորէն կարող ըլլայ ազատաբար քաղաքական պարտաց նստելու։

Հասարակապետութեան իմանատարը, Լուի Ալեռուիէօ, միաբը գրաւ որ այս ժողովներէն մէկուն մէջ, ուր գրգռութեան ոգին աւելի սաստկութեամբ կը բորբոքէր, Հեռիայնոյ ու Քանայ Հինուէղի ժողովականները Հանդիլ, թէ այնպիսի տաեն մէկ Հատիկ Հարկաւոր քանը միաբանութիւն էր։ Սակայն այն բազմութիւնն անոր Հանելու առանձնութիւն, վասն յարձը-

կէցան ու վրնջը բանտարկեցին, և միայն ապագային պահանջրդը կարող եղան վրնջը ազատելու։

Երկրորդ առաւօտը Վ.իմի բոլոր փողոցներուն մէջ Թունալից ծխաղոյժներ հրատարակուեցան, որոնցմով քաղաքական պատերազմը բոլորովրելու կը ջանային։ Այլ նաև գաւառապետը չլռեց, և փութաց ինքն ալ յայտարարել Թիւնը մը ընելու, որով խոռվարարաց դատաստանի Թիւները պահապահելով, կը յորդորէր ժողովուրդը որ հանդարտին, և միաբանութեամբ Ջահան նեցուկ ըլլալ վարչութեան և զինաղնան ազատ ընեն քաղաքական պատերազմին ահաւոր վտանգէն ու նահատակութէն։

Այս խռովչաց գրգռոնեցիչները զան ուրիշ խառնակութեանց պատճառ մըն ալ Վ.իմի ազգային մեծերու հոգիներուն մէջ աշխատող գործատրաց ժժգոհութիւնն էր։ Նէ ասոր պատճառն էր որ այս գործատրը Վ.իմի քաղաքը պարզապատութեան վիճակի մէջ դնելու վրա ձուած ըլլալով, իրենց օգական Թօշակը երեք ֆրանգ էր իսկզբան։ այլ ապա որովհետև աշխատութիւնն իմդրողաց Թիւը հետզհետէ կը չատնար, Տիրկ եղաւ որ տեսչութիւնը գործատրաց Թօշակին գինը 60 հատ րիւ բորդով նուազեցնէ, որպէս զի իր դրամական միջոցներուն հաճ մնան կարենայ զանձնը գոհ ընել։

Այսպէս լուսցաւ սեպտեմբերի 27ը առաւօտը։ Գործատրաց ժժգոհութիւնը ազեկ աւելի մեծ էր խռովիչներուն, որ իրենց պիտատրութեանցը օգտեցնէին. ուստի ձնապարեցնին գրգռիչ ծանուցումներ հրատարակելու, որոնցմով կը հրաւիրէին Վ.իմի ժողովուրդը որ Գէորգ հրապարակը ժողովին, որպէս զի անգործութեան յանցանքով ամբաստանեալ վարչութիւնը բռնադատեն որ աւելի գործունէութեամբ ազգային պաշտպանութեան գործերը յառաջ մղէ։

Նոյն օրը կը Ռծնար բառած տեղը ժողովրդականք ժողով մը ըրին, որմէ մեծաւ մասամբ ազգային գործ-

ծաբանաց գործատրը էին։ Անոնք խռովարարը իրենց խոտակցութիւն մը ըրաւ, և զիրենք ալ աւելի տպաւորելու դիտմամբ, պատմեց Թէ Վ.իմի վարչութիւնը Թոյլ տուեր էր, Թէ երեւ ալ ձեռքի տակէն օգներ էր, որ դէպ ի Բրուսիա տասուերիու բեռնակառք ցորեն տայ և կարմրաւ Թի ղկուին։ Նոյն ձնահաւոյսնան ատ ւոյսչքներու խնդիրը նորէն մէջ տեղ բերաւ, և խօսքը լրմընցնելով երկրորդ օրուան (28) առաջարկուած ժողովին ալգը կարգաց։

Այս խռովիչ շարժմանը գրգռիչներուն վախնանին էր քաղաքական պատասին տիրել, քաղաքապետը և իր խորհրդականները ջանասրգել ընել, տպա բերդապահ զօրավարը իշխանութէնէ վար ձգել և Վ.իմի բերդերուն տիրել։

Ուստի հասաւ սեպտեմբերի 28ը օրը, որ այս գործիս համար որոշուած օրն էր, և ահա Թէ ինչ Տանդիպեցաւ։

Կէսօրուան դէմ Գէորգ հրապարակին մէջ երեք կամ չորս հազար գործատրներէ աւելի ժողովուրդ, որոնց ձեռքը կարմիր գրօշակներ կային։

Ժամի մէկին ատենները այս բազմութեան մէկին երեսուն նուիրակներ, զիրիւզուկ զօրավարը, որ այն բազմութեան գլխաւոր գրգռիչն էր, առաջնորդ ուղնեալով, քաղաքական պատառը տերկայացան։

Հազիւ Թէ այս նուիրակներն պատառը մտան, մէկէն դռներ եռանուն գոցուեցան։

Այն ատեն բազմութիւնը կարծելով Թէ իրենց նուիրակներն ծուզակը ընկան, քաղաքական պատասին վրայ յարձրկեցան, դաշնեցին և քաղաքական խորհրդոյն անկման վճիռը հրատարակեցին։ Մի և նոյն ատեն

այն յաղթական խումբը քաղաքական պալատին մեծ պատուհասներ ժողովրդեան ներկայացաւ։

Աստիճանական մեկը կատարելեան ձգտելով ժողովրդեան ճառախօսութիւն մը ըրաւ՝ զգայնորէն այն բազմութիւնը ամբոխին, որ Վեդռո հրապարակին մեծ մասը բռնած կ'եղած էր, թէ ազգային պահանջպաց հաւաքուելու նշանը կը զարնուէր։

Ազգային պահանջքը յիրաւի այն կոչին ունկնդրեցաւ՝ չուտ մը զինաթափեին առած՝ Վեդռո թաղը վազելին հասան, հաստատուն միաբանութեան դէմ ըլլալով բարեկարգութիւնը պահել տալու։ Ասոր այս ջոջերը հրապարակին ու մարձակայ փողոցները երթալ կարգ չպարտած՝ տեղը բռնեց։

Վերջին առնիներեքշաբթի-Նաբուռ գաւառատիպար կայսերական փողոցը երեւան եղաւ, որուն բոլորը ազգային ջոջաց բազմութիւնը սպոյգ առած՝ իրեն կէսցյէ կը կանչէին։

Քանի մը վայրկեան ետքը քաղաքական խորհրդատուները մէկը բարձր ձայնով ծանոյց թէ՝ քաղաքական ժողովը Վեռադրեր էր՝ Վեռո, և թէ անոնցէ վարչութիւնը առնեցին քաղաքական ու զինուորական իշխանութիւն տուեր էր Շալլեմէ-Նաբուռ գաւառապետին։ Այս ծանուցումէն վերջէ՝ Հասարակապետութեան աղաղակներով ընդունուեցաւ։

Սակայն այն խումբին զգուռիչները պալատին սիւրած ըլլալով՝ չեին ուզեր տեղի տալ։

Ազատագնդից խումբ մը երազրնկաց քալլով հնս հասաւ և զրաքաղէն՝ դէպ՝ի պալատին դուռը յարձակեցաւ, առաւ զայն և ազգային պահանջպաց հետ համաձայն տիրեց անոր։

Ազգային պահանջքը պալատին ներքը մտնելով զԲելիւզոզէ զօրավարը բռնեցին։ Անոնք՝ անոր ընկերքը, այս գործը ժողովրդականաց ծանոյց, յորդորելով զանոնք որ վերջը ազատին։ Անոնցմէ ոմանք այն յոր-

գորեցաց լսելով, յառաջ նետուեցան ու յաջողեցան զզօրաւորն իրենց առնելու. ասկէն ազգային զօրաց ուրիշ օգնական զօրը Հասնելով, նորէն բռնեցին զզօրաւորը և բանտը տարին։

Ժամը եօթին առնիներեքն աղմուկը սկսաւ Հանգարտիլ, և ազգային պահանջպաց Հաւատացեալներէն զօրանոցներէը դառնալու պատրաստուեցան։ Սակայն քաղաքացի զօրաց վարչ մը Տարի եղաւ որ բոլոր գիշերը քաղաքական պալատը անցուցանէ։

Ա.յսպէս զապուեցաւ Լուսի ապստամբութիւնը, ոտոյ և այն քաղաքը ազգային վարչութեան ձեռքը մնաց։ Քաղաքական կուսին չարագուշակ օձը իր գլուխը ցցուց, այլ չուտով Ջախջախուեցաւ։

Ա. Հապիսի ժամնակ յարուց Գաղղիա բոլոր իր որդոց միաբանութեան և անձնասիրութեան պէտք ունէր, շատ ցաւալի բան էր տեսնել թէ՝ ինչպէս ապ մի յիմար կատաղեաց անմիաբանութեան ջահը վառելու կը ձգտէին։ Վասն զի աշխարհի մը ամենէն մեծ չարիքը՝ ներքին կռիւն է, գլխաւորապէս երբ օտար ու զօրաւոր թշնամի մը Հայրենական Հողուն մէջ կ'ալ շաւէ։

Միւս կողմանէ մեծ միխիթարութեան առիթ եղաւ մարդկութեան ու յառաջադիմութեան սէր ունեցող անձանց, տեսնել թէ ինչպէս խնամատուն քաղաքացիոց միաբան ջանիւք, չարաց բոլոր խորհուրդներն ունայն եղան։

Այս չուառականներն որ իրենց Հայրենեաց սիրոը խոցել կ'ուզին, միայնակ չուներ բերանը եկած իր անկախութեան ու բարւոյն Համար յերին ձիրն կը Թափէր, ամենայն և իրենց փուճ էլած փորձերուն ինասովը միացին։

« Այ՛ս, քաղաքակիցք իմ՝ մենք սրբազան պարտք մը համարեցաք ենք մեր Գաղղիոյ եղբարց օգնութիւն ը-նել ։ »

Եւ Նամանկը այսպէս կը լմընցնէր.

« Գարձեալ կը կրկնեմ, ամէնայն միջոցներով ձե-ռնհասք եղէք Գաղղիոյ Հասարակապետութեան, որ անցելոյն դառնըչէն խնամառացած, միշտ մարդկային վերանորոգութեան հզօրագոյն սիւներէն մէկը ալ-տօր ըլլայ ։ »

Սակայն Գաղղիոյ հասարակապետական վարչու-թիւնը, թերևս վատահութիւն չունենալով Խոտա-ցւոց վրայ, չփութաց Կառիպալտիին նաւերն ընդունե-լու։ Երկայն ատեն այն առաջարկութիւնը առանց պատասխանի Թողուց. բայց ասկէց ետև խոտացի ֆրեգատաներ դանդաղութեան ձեւանալուն արգելքներ դրաւ. և նաև այն ատենները Հասաւ՝ որ խոտացի Պատասկ-նեղութեան Հասարակապետութեան Տոզէն դուրս էղե-լու Տրաման Տաներ։

Որչափ և խիստ էր Գաղղիոյ վարչութեանն այս գոր-ծը, Կառիպալտիին գիւրաբորբոք ոգին չզայրացաւ, այլ առ. Մարտ Մաքբի Նուիրակը գրած Թուղ-թի մը մէջ, նոյն գործին այլ և այլ մեհինութիւններ տալով, ջանաց Հասարակապետական վարչութիւնը արդարացընելու։

Սակայն վերջապէս Հասարակապետական վարչու-թիւնը Տաւանեցաւ Կառիպալտիին և իր Հետևողաց օգնութիւնն ընդունելու. և այսպէս այն պատերազ-մասէր մարդը աշնասպերց պատրաստութիւն տեսնալ Գաղղիա էրթալու։

Թէ ինչպէս գլուխ տարուեցաւ այս զօրավարիս ձա-նապարհորդութիւնը, Իւլիս Քեսարն՝ Լաս վէյ տը Բաւռի շրջէնաւուն Տրամանատարին գրէն ստոյգ կ'ի-մացուի. ոլովհետև Կառիպալտի այս նաւով Քաբռէ-ռայէն Մառսիլիա անցաւ.

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Դառիպալտի ՚ի Գաղղիա։

Երբ Գաղղիոյ մայրաքաղաքին մեծաթուռ պաշարում մը կը սպառնար, Կառիպալտի զօրավարը իր կղզւոյն ծո-ցէն առ Գաղղիոյ Հասարակապետական վարչութիւնը դիր կ'ուղղէր, զոր ան մէջ այսպէս կը յայտնէր իր դի-տաւորութիւնը.

« Ինչ զօրութիւն որ դեռ ևս ինծի կը մնայ ձեր օգտին նուիրելու պատրաստ եմ »։

Դիր մըն ալ Նամանակ առ իւր թարգմանն գրելով, իր դիտաւորութիւնները կը զգայցնէր անոնց.

« Երկիկ կ'ըսէի ձեզի. ցյետին Ձիզն պատերազմե-լու է Պոնապարդեան դէմ՝ Այսօր կ'ըսեմ ձեզի. Այմե-նայն միջոցներով ձեռընտու Եղէք Գաղղիոյ Հասարա-կապետութեան։ Ես, անկարող, ինքզինքս Բարիզու-վարչութեան նուիրեցի, և կը յուսամ՝ թէ անկարելի չըլլայ ինծի պարտականութիւն մը գլուխ տանելու։

« Մեսրոպեանի 21ին խնացած ըլլալով որ Գաղղիոյ աշխարհը զօրավարին գալուստը կը փափաքէր, Ռուքարաքացիին, որ շոգենաւուն վրնակատ սէրն էր, Թալլառանթիան ինդրելէն որ երթայ զօրավարն առնելու: սակայն ինքը Թէպէտ և յայտնի բան Թէ՝ ինդիրքին կատարումը ինքն ալ կը փափաքէր, այլ յայտել ըսելու որ դեռ ևս հրամանները սպասեն:

« Նոյն առաւն 28ին ինծի երկու ծանօթներ առաջարկեցին նաւթով տր Բաբի շոգենաւը, Պարսից Լքելի միջնորդութեամբ, որ Մառսիլիա ծովային վաճառարկու էր, վարձքի առնուն:

« Նս իմ առաջարկս շոգենաւուն տիրոջը յայտնեցի, որ անշահասէր սգալով փութաց ընդունը ինծի չնորհելու, թորհովբդ տալով որ պատրաստ կենամ շուտով Ամերայ ելլելու:

« Հոկտեմբերի Կին, առաւօտեան ժամը Կին, Նամբայ ելլելու պատրաստութիւնները տեսանք:

« Նաւահանգիստը շատ լեցուն ըլլալով, Հարիւ Թէ ժամը 8ին կարող եղանք դուրս ելլել: օդը գեղեցիկ էր, սակայն գիշերը շատ գէշ եղաւ, և արեւելեան քամիով ալեկոծուեցանք:

« Հոկտեմբերի Ցին, երեկոյեան ժամը Ցին բերան-ներդը Տասանք: վախնալով որ գիշեր առեն չկարենանք Բաբեդուա կղզւոյն մօտենալ, Պոմիճալիոյի առջև խարխս Նգելու տուի, որպես զի տեղեկանամ Թէ արդեօք Խոսկական նաւերը վերոյիշեալ կղզւոյն առջին կը Տգիեին:

« Ձամբը ելլելով Պոռտուգէսերին և Ֆրանսիացիներուն քաղաքացւոյն Տանդիպեցանք, որոնք նոյն վախճանաւ նաւ մը վարձելու կը փնտռէին: Այսպէս ևնչպէս նաև տեղացի Տասարակապետական վարչութիւնը, մեկին մեզի Տետ միացան:

« Հոկտեմբերի Ցին, առաւօտեան ժամը Ցին, ծովը ծոմը դէպ ի Բաբեդուա Նամբայ ելլինք. երեք ժամ

Եաքը կղզւոյն հիւսիսային կողմէ Տասնինք, ուր զօրավարը ծովեզերք ինձաւ: Հարիւ Թէ Նանչցինք զինքը, մեկին զինեալ մարդկի մը ծովը Նդել տուի, և քանի մը վայրկեան Եաքը, Պոռտուգէս Տազարապետին ընկերութեամբ զօրավարը շոգենաւը Տասաւ, Տեռը իր քարտուղար և Տատաւորիմ բարեկամին ուենալով, գՊասո Տազարապետը:

« Զօրավարին և իր քարտուղարին կարգը, որ սահմի մը մէջ պլած մեկ քանի զգեստներէ կը բաղկանար, շատպաս նաւը մնալիքը, և ապա մեկին դէպ ի Պոմիճալիո ուղղութեամբ, ուր կէսօրլեմէ եաքը ժամը երկուքին Տասանք:

« Ցեղւոյն վարչութեան մարդիկը ցամաքը Տանելէն, և մեկ քանի Տետագիր ղրկելէն ետև, Նանապարհորդութիւնս շարունակելի գէպ ի Մառսիլիա, ապէկ օդ ունենալով, և սնապոր Նամբայ մը բռնելով, որպէս զի սանի Տեղոցութեան ազատ ըլլամ:

« Հոկտեմբերի 8գ. օրը Լա վիլ տր Բաբի շոգենաւուն իր գիտատրութեան գլուխ տարած լսմնցուցած էր. տեղւոյն իշխանական անձինքը շոգենաւը Տասան զօրավարին պյցելութիւն ընելու. »:

Այդչեն մանաւոր Տեռագրատ մը Մառսիլիոյ ժողովրդեան խնացուցած էր Կառխալաքին գալուստը, ոյսպէս.

Գնտ 7 Հոկտեմբերի (ժամ 10 յատ. ք. դիջ.)

« Գուռի Տասարակապետական կենդրոնական վարչութիւնն ատ քաղաքացիսն Լաքերտա գլխաւոր տեսուչ, և Ֆելլեր՝ Հռոդոսեսի Բերանձիերուն գատաւոր գատաստան.

« Կառխալաքին մեծ ընդունելութիւն ըրեք:

« Ցամաքեք երեն յանուն գաղղիոյ մեր շնորհակալութիւնը, այն օգնութեանը Տամար որ մեզի կը շնորհէ:

« Խնդրեցէք որ անհիմնական վարչութեան կեդրոնը մեր քովը գայ։

« Մեծ անհանգիստութեամբ իբեն կը սպասենք։

«ՔՈՒՄԻՆՕ, ԿԱՆ-ՊԻԶՈՒՆԱՆ, ԼՈՒՒԻ»։

Հապա թէ այս հեռագիրս ժողովրդեան հաղորդուեցաւ, բոլոր քաղաքը պատրաստուեցաւ մեծ ընդունելութիւն ընելու Կառիպալտիին։ Փաղքին վարչութիւնը զգացեալ պահանջմունքին և ազատուիլը դունդը հաւաքեալ, ծովեզերքին մինչև քաղաքական պալատը, ուր պատրաստուած էին զօրավարին սենեակները, կարգաւ շարեց։ Ժողովուրդը բազմութեամբ Ճանբան վրայ կը խոներ, և ամէն դին ուրախութիւն Պատանդներէն կը լսուէր։ Ազգային պահանջոդը իրենց երաժշտութիւնը կը հնչեցնէին, և ամէն պատուհանները զարդարած ու բազմութեամբ լցուած՝ զօրավարին անցին կը սպասէին։ Ս. յասիսի ամիսներուն մէջ գիշերը վրայ կը հասնէր ուրախական լուսաւորութեան մը տեսարանը թեքերով։ Այնին պատուհանները լուսաւորուած ըլլալէն զատ, նաև զօրքին ալ իբենց ալաքներուն ծայրը կանթեղներ կախած էին, այնպէս որ բոլոր փողոցները ուսկից զօրավարին անցնէր պիտի, ցորեկուան պէս լուսաւորած էր։

Գիշերադարձ լսա վիլ որ Բաբի շոգենաւը ուշացաւ Ճամբան, անանկ որ իբենկան ժամը եօթին կառավարութեան մարդիկ յուսահատելով որ ալ նոյն օրը Ճամբելու չէր, քաշուեցան, և ազգային պահպանդաց ալ քաշուելու հրաման տուին։

Հապա թէ երկու ժամ անցեր էր վրան երբ յանկարծ Ճայնը տարածուեցաւ թէ՝ այս անգամուն չի բաւի շոգենաւը նաւաՃանգիստը մտեր էր և զօրավարը ցամաք էլլելու վրայ էր։ Մէկէն կատաղութեան մարդիկը նաւաՃանգիստը ինկան, ազգային պահպանդը և ազատագունդը վազեցին տեղը Ճայնելու, և վերջապէս ժողովրդեան եռանդնալից ազաղաղներուն մէջէն զօրավարը ցամաք էլաւ, ու բաց կառք մը նստելով Ճանդերձ Նաբիրոսի, քաղաքական պալատը գնաց։ Հոն գիշերին անցաւ ու երկրորդ օրը առաւօտեան ժամը ինին, ծախՃար ժողովրդեան բազմութեանը մէջէն անցնելով, երկաթուղին գնաց։ Թէ մը եղբը կառաւորը շնաչ դէպ ի Պուռ Ճամբայ կ'երթար։

Հոկտեմբերի 9ին առաւօտեան ժամը եօթին ու կէսն ատենները Պուռ Հասաւ, ուր նաև Թէ կառավարութեան մարդիկ և Թէ ժողովուրդը մեծ ուրախութեամբ ընդունեցան։ Մի և նոյն օրը և քանի մը ժամ եղբը նաև Վեռն Կամինդոս գաղղիացի պաշտօնեային նոյն քաղաքը Հասաւ։ Ս. յս պաշտօնեայս օգտակարութ. Բարիզէն էլլելով, Բրուսպացւոց գիծը անցնելէն ետև, Ամիհնի մօտ վար ինկեր էր, և անոնք երկաթուղով Պուռ Հասնելու ատենպարեր էր։ Բազիզու վարչութեան կողմանէ լի իշխանութեամբ կը դրկուէր որ գաւառաց Հարժումը կանոնաւորելով փութացնէ։

Հասնելուն պէս մէկէն վարչութեան միւս անդինքը քաղաքական պալատին մէջ խորհուրդի կանչեց։ Խորհրդի ժամանակ քաղաքացւոց անհուն բազմութիւն մը, դաղղնացի և ամերիկացի զբօսնիկներով, քաղաքական պալատին գաւիթը ժողովեցաւ և հոն ուրախութեան աղաղակներով Կառիպալտիին և Կամիդեդոսին անուններուը կը կանչէին։ Կամիդեդոս գաւիթը ինկաւ և այն բազմութեան մէկ քանի խօսքեր զուրցեց, զորմնք ժողովուրդը կեցցէի աղաղակներով ընդունեցաւ։ Այս նոյն խորհրդին պահը մնաւ. սակայն ժողովուրդը բանադատելով վինքը որ նոյնն դուրս էլլէ, պատուհանը երեցաւ և ըսաւ.

— Ծանուցում մը պիտոր Հրատարակուի որ Բարիզ զոհ վարչութեան պատուէրներն ու կարգադրութիւնը

նեբը ձեղի ծանուցանէ։ Ես հոս աշխատելու համար եկեր եմ։ Ձեր խրախուսանաց ցոյցերը պէտք է նուա֊ զեցընեք. գործ տեսնալու ենք, վասն զի և ոչ վայր֊ կեան մը կորսընցընելու ժամանակ ունինք »։

Այս ըսելով նորին սրտին մնաս, և ժողովուրդը մէկ մեն ալ կեցցէ՛ Հասարակապետութիւն, կանչելէն ե֊ տև, երաս քաշուեցաւ։

Իսկ Կառխպալթիին անունը ամենուն բերանն էր. ամենը առհասարակ ի՛ուրախանային անոր գալառես֊ նը վրայ, և մանկ մեծ յաջողութիւններ կը գուշա֊ կէին ապագային համար։ Քանի մը օրէն ետքը նաև Քանցիս իր փեսան ու շատ մը Կառխպալեան գըլե֊ խաւորները իրեն քովը եկան։ Հոկտեմբերի 13ին Կա֊ ռխպալի գաղղիացի զօրավարի ատենանաւ Թոդուց գԻտա֊, և իր բոլոր սպայները Հեռատած արձևլեան գաւառները գնաց, ուր տեղի ազատագրուղ Հրացա֊ նաւորաց Հրամանատարութիւնն իրեն յանձնուած էր։

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

Կառխպալտի իր նոր պաշտաման մէջ։

Հասարակապետութեան առ Կառխպալթի յանձ֊ նած գործն էր որ պէտք կրնէր ընել շարունակ Գերե֊ մանացիքը Վոժ լերանց վրայ անհանգիստ ընէ։ Իր գունդերովը Գերմանացւոց իրենց հայրենեաց հետ ունեցած հաղորդակցութիւնը պիտոր կտրէր, անոնց պաշարները պիտոր խափանէր, և ամենայն կերպով ջանար պիտի զանոնք Ալսատիոյ մէջ նեղել։

Կառխպալտի երբ Վոժ լեռները երթալու կ՛ըլլար, Գաղղիացիք սրտէն այն լեռներէն քաշուելու էին։ Ի֊ րենց Կառնպրիել զօրավարը, որուն կանխաս Վոժեանց պաշտպանութիւնը յանձնուած էր, մեծ պարտու֊ թիւն մը կրեր էր, 3,000 շասպոյ հրացան կորսընց֊ նելով, և ուրիշ շատ մը պարէն ու հաղ։

Այս պատահեանը պատճառ եղաւ որ տեղի ազա֊ տագրուղ հրացանաւորը ցրուեր էին։ Նաև Կամ֊ պրիել զօրավարն իսկ անցայտ եղեր պահուըներ էր,

իր բուն զօրքերէն վախնալով, որ այն պարտութեան պատճառ զինքը կը համարէին. և նաև Դաւուի վաթ չուեցնէն ինդրեր էին որ զինքն իր պաշտամունէն վար ձգէ։

Այդ Կամպուխէլի բանակին պզտի մեացորդ մը, Պէր զամոսի ու Պէշխուի վրայէն, Լիմ քաշուեր էր. և սոսից վրայ կը քալէին Բրուսլացիք երեք մսոն բաժ նուած շատ մը դաշտի Թնդանօթներ հետերնին ու նեներալով։ Բոլոր երկիրը քաց էր երբենց առջեւ, վոշ լեռներէն սկսեալ մինչեւ Պրըսսաան։

Այսպիսի վիճակի մէջ գտնուելով երկիրը, Կաւ պալուի Հոկտեմբերի Ա֊ին Պրըսսաան հասաւ, ուր տեղ իրեն մեծ ընդունելութիւն ըլլին. իր ներկայութեամ բը զամենը նոքսնուանալով, նոքին յոյսը աբծաբծեց։

Նոյն այն օրը դէպ ի Տոլ երթալու Համբայ ելաւ, ուր տեղ Հաստատեց իր բուն բանակը, և հետեւեալ օրական պատուէրը տրատարակեց։

ՀԱՅԱՐԱԿԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ԳԱՂԼԻՈՑ

Ազատութիւն, Հաւասարութիւն, Եղբայրութիւն

ԲԱՆԱԿ ՎՈՃԻՑ։

« Ինքնակամ զինուորեալք, ազատագունդ Տրացա նաւորք և շարժուն պահեստորք։

« Ազգային պաշտպանութեանը համար ձեւացած գունդերուն Տրամմնատարութիւնը վրաս առնելու կու գամ։

« Բրուսիա գիտէ որ հետնաւոր զինեալ ազգին դէմ ալ կռուելու Տարի է։

« Ես ձեզի շատ խօսք չեմ զուրցեր։ Ակնատեսիկ ձե զի այն պատուէրներն որ ձեր գործոց օրինակ պիտոր ըլլան արշաւողին դէմ կռուելու, որ ի քանի Հաստատակամութեան ցնծալի է։

« Իմ վստահութիւնս ձեր վրայ դրած էր, դուք այլ ձեր վստահութիւնը իմ վրաս գրեք։

« Տոլ։ Ա֊ի Հոկտեմբերի 1870

« ԿԱՒԻՊԱՅԻՏ »։

Սակայն Վոճից բանակը դեռ ևս ձեւացած չէր, միայն սակաւաթիւ հետապտղներէ բաղկացեալ խումբ մըն էր որ ի Տոլ զօրավարին քովը կը գտնուէին, բա նակը դեռ ևս ձեւանալու էր։ Այն ընկերութիւնն որ նոյն բանակը կազմելու պարտաւորութիւնը վրան ա ռած էր, Լիմ կը նստէր։ Կառխպալին գալուստը առիթ առնելով, Թէ առ Գաղղիացիս և Թէ առ օ տարս Տրաւէր մը կարգաց, որով զամենքը Հրճնակամ զինուորելու կը յորդորէր, և շուտով Վոճից բանակը կազմեցաւ։

Կառխպալի գոհ ու զուարթ էր, և իր հասակին կարողութենէն վեր գործունէութիւն մը կը ցուցը նէր։ Աչառութիւնն վճռելի երկիւղած շարունակ շրջելով կառօք կամ ձիաքարշ կառօք Տոլի շրջակայքները քըն նելու կ'ըլլար։ Տոլի շրջակայ երկիրը գետզետաբաձ է տեսնելուն։ Ջրով գետակներըը, անտառները, լեռնոտ տեղութիւնք ամէն դին սիրուած պատած էն զերկիրը. անով դարանամուտ կուխնելու ամէնպատմար դեպին մը կ'ընտրեն այն տեղերը։

Կառխպալսին քովը գտնուող գլխաւորներն էին իր փեսան Քանդրա, Պատ, Պոռտան գաղղիացի Տա զարապետ մը և տեր Պանդալէնն, որ գինուորելու Տա մար կրճատուրեալ էր։

Այսցայմ զատ Հասան նաև ի Տոլ Մ'էնտգլի կա ռխպալին անդրանիկը, Փիռմնիի Տետ մէկտեղ, և և Ֆուաբգոյի նուիրակը։

Հոկտեմբերի 17ին կառխպալի գտնտապետին մնամուտը Տեռագրատ մը շտապատ ի Պրըսսաան կանչ չուեցաւ, որ զօրքը կանմտատրէ։

Զ. Բանցիոն բուն բանակին հրամանատար անուանելով և զՖուաքքոլի սպայակոյտին գլխաւոր, կարիպալտի՝ Մէնոդդիի, կադգոռնոյի և Վիլալոյի Բասքուայի ձեռընտուութեամբ, Պըզանոն գանուող կամպուխէլլի բանակին մնացորդները սկսաւ կանոնաւորել։ Ասոնք տասը հազարէն աւելի էին, ինքնակամ զօրք, շարժուն պահականորդք և ազատագունդ հրացանաւորք. բոլորը կորիճ երիտասարդք, սակայն առանց առաջնորդի և առանց սպայից։

ԳԼՈՒԽ ԺԷ.

ԿԱՄՊԷԴԴԱ Ի ԳՈՒՌ։

ՕՌԼԷԱՆԻ ԱՌՈՒՄԸ։

Կամպէդդա Գուռ հասնելով ինչ ծանուցում որ հրատարակելու խոստացեր էր, նոյն այն օրը հրատարակեց, և առ ամենայն Գաղղիոյ գաւառս ուղղեց զայն, յանուն հասարակապետական կենդրոնական վարչութեան։

Այն ծանուցման մէջ Կամպէդդա Գաղղիացւոց յորդոր կարդալով այսպէս կ'ըսէր.

« Հասարակապետական վարչութեան հրամանաւը Բարիզ Թողուցի, որպէս զի Բարիզու ժողովրդեան յոյսը ձեզի հաղորդեմ, և այն անձանց պատուէրը և հրահանգները ձեզի խմացընեմ՝ որ զԳաղղիան օտարին ձեռքէն ազատելու ձեռնարկը ստանձնեցին։ Բարիզ 17 օրէն 'ի վեր պաշարուած ըլլալով, երկու

միլիոն մարդոց տեսարանը կը ներկայացընէ, որ բոլոր հասարակութիւնները մեկտի գործ, հասարակապետութեան գրօշուն ներքեւը կը վխտային, փառ՛ հանելով արշաւոդոց յոյսը, որ քաղաքական անմիաբանութեանը վրայ իրենց յաղթանակը կը հիմնէին։

« Ձեզ ասիոնաութիւնը գիարիզ առանց թնդանօթի և առանց պինուց գտեր էր։ Հինա 400 հազար ապգային պահեստ պահանդրգը ունի, 100 հազար շաբաժուն պահանդրգը, 60 հազար կանոնաւոր զօրք։ Շատ գործաւորներ թնդանօթ թափելու հետ էին, և կանայք օր ըստ օրէ մեկտկ միլիոն վառօգի փամփշտի կը շինէին։

« Ապգային պահանդրգաց իւրաքանչիւր վաշտը երկու միդրայլէօզ ունի, և մեկտկ գաշտի թնդանօթ ալ պիտոր տրուի իրենց որ յարձակմանց մեջ գործածեն։

« Բերդերը ծովային զօրաց ձեռքն էն և ահագոր թնդանօթներով զինած էն։ Թնդանօթաձիգ զօրաց կարձութեամբը թշնամին դեռ ևս չէ կրցած ինչ և իցէ գործի մը հիմը դնել։

« Շրջապատն որ սեպտեմբերի հկին միայն 300 թնդանօթ ունէր, հինա 3800 հատ ունի, որոնց իւրաքանչիւրը 400 հարուածի պաշարով հոգացուած է։

« Այդ մեծաւ եռանդեամբ գնդակներ թափելու հետ էն։

« Կուսի նկատմամբ ամեն մեկուն տեղը որոշեալ է։ Ապգային պահանդրգը, որ առաջնէն միշտ իրկուն հայրենասէր և հաստատուն ոգւով ներգնկներին պատերազմի կրթութեանց կը զօաղեցընէն, չարունակ շրջապատին պահպանութեանը հսկելու հետ էն։ Այս շրջապատին եռանը ուրիշ երրորդ շրջապատ մըն ալ կայ, պատնէշներով չինուած. որոնց եռանը Բարիզեցիք

ցիք փողոցներուն մեջտեղ զհասարակապետութիւնը պիտոր պաշտպանեն։

« Այս ամենը հանդարտութեամբ, բարեկարգութեամբ և ամենուն համաձայն ու եռանդուն գործակցութեամբ կը կատարուի։ Ցնորական յոյս չէ ըսելը թէ Բարիզ անառիկ է, և կարելի չէ ոչ առնել գինքը և ոչ յանկարծակիի բերելու։

« Բրուսացւոց ձեռքը ուրիշ երկու միջոցներ կան, կամ կամկիլն և կամ անօթութեամբ ներգնկինքը առնոց ձեռքը յանձնելը. կամկիլն Բարիզ ներգնկինքը չբառ. իսկ անօթութիւնը գալու բան չէ։

« Բարիզ պահպանելն ինչպես որ պէտք է բաշխելով, կրնայ շատ ամիս, հանդարատ պարէնները պատձառուած, թշնամիին դէմ դնելը։ Այս թշնամին ուտելեաց նուազութեան ու նեղութեան պիտոր համբերէ, որ պէս զի գաւառներուն եղբայրք ժամանակ ընդհէ իրեն օգնութեան գալու։ Այսպէսի է առանց կեղծեաց Բարիզու վիճակը։ Այս վիճակը զմեզ մեծ պարտականութեանց ներքեւ կը ձգէ։ Եպէս այն պարտաւորութիւնը զմեզ կ'ենթարկէ, որ պատերազմէն զատ ուրիշ մտածութիւն չունենանք։ Երկրորդ, ի Տարկէ և իրաւամբ հասարակապետական իշխանութեան հրամանատարութիւնը եղբայրապես յանձն առնուլ։ Այս իշխանութիւնը ամենևին փառասէր դիտաւորութեան մը ծառայելու չէ և ուրիշ յորդոր պիտոր չունենայ եթէ ոչ զվաղղեան այն խորհրդատէն հանելը, որուն մեջ ձգեր է գինքը միապետական իշխանութիւնը։ Հասարակապետութիւնը իր հիմնարքը այսպես ամրացընելով, ներգնկինքը դաւաձնմից դէմ ապահոպած պահպանած է։

« Ես ուրեմն պատուէր ունիմ, առանց դժուարութեանց և ընդդիմութեանց ուշ դնելու, ամենուն եռանդուն գործակցութեամբը, մեր վիճակին զարմանը տեսնելու, և գործունեութեամբ ժամանակին

պակասելի՝ ինչը լեցնելու։ Մարդ չպակսիր։ պակասելի՝ ինչը առաջադրեալ գործը որոշելուն և գործադրելուն մէջն է, պակասելի՝ մը որ մեկամի ամենամալի անձնասպառելենէն եւան, ի՝ մէկ և ի՝ մարազպալ զգալի եղաւ, ինչպես թէ յետին եղեռնագործութենէ մը, մեր ձախորդութեանց պատճառ եղողը, իմալուն սանեն ուսած ըլլայ զմեզ սակեն միջոցներէն զրկել որ չկարենանք մեր կործանմանը դարմանս ընել։ Այդ դաշնադիր եղանք որ աշխարհիս վրայ օրական սահմանի հրացան կայ՝ կարենանք առնուլ։

« Չգիտնալովանոյ հանդերձանայ հանքոր ոչ գործածուած պիտոյ պակսի և ոչ սահ։ Մեր բոլոր միջոցները ի՝ գործ դնելու ենք, որոնք անհոն են։ ինչպես գեղացիներու զարհուրանքը վարատել, մեռած երիվարներու դէմ արհամարհ պատերազմի՝ իր կոմիսարիատութեանց կռիւ՝ շատցնելէ, զարմանալու զարմանքը գործել, զձհնամին նեղել և ազգային պատերազմը յարուցանել։ Հասարակապետութիւնը զանձերը ի՝ բեն գործակից ըլլալու կը հրաւիրէ։ Վարչութիւնս ամեն մէկին քաջալերելէն օգուտ քաղել պիտոյ չնայած, ամեն մէկին կարողութիւնը ծառայեցնելու պիտոյ նայի, բան հասարակապետական ուսանդութեանց, երբոտարդ գվնասուցեր պիտոյ ոչնչէ։ երբ կինքը մեր հակառակորդաց օգնելէն պիտոյ զգաստի որովհետև աշխատական անձերնէները վերջապես պիտոյ գան։

« Բրուսացիք մայրաքաղաքին արդիլուած, երեկոյ հայրենիքէն հեռի, ոտը երեսի ժողովրդէն նեղուած, յոգնած և հալածուած, մեր բանակներէն, անօթութենէն ու բնութենէն պիտոյ ջարդուին։

« Կարելի չէ որ Գաղղիոյ ոչինչ հասած պըղոլ, և այն ատ ժողովուրդը թշդլ տայ որ 500 հազար մարդիկ իր տերը գրաւեն աշխարհիս վրայ։ Հնգամ ուրեմն ամենքս միասնաբար ոտը երկնեք, լաւագոյն ընտրեցք մեռնիլ՝

քան թէ հայրենեաց բաժանմանն մը ամենէն յանձն առնուիք։ Մեր այս ձախորդութեանց մէջ դեռ և Գաղղիոյ միաբեան և Հասարակապետութեան անբաժանելութեան ոչինչ կէտնամի է՝ մեզ։ Բարիզ պաշարեալ ատենի չքեղ կերպով Հասասատ պիտի իր անանձական նշանակը, զնորը ատհասարակ բոլոր Գաղղիոյ ազգերով։ կեցցէ՛ ազգ, կեցցէ՛ Հանապարհա պետութիւն մի և անբաժանելի։

« ԿԱՄՊԵՂՈՒ »։

Մի և նոյն ատեն ժառանգ Ռիֆիսիկիի այլ և այլ թիւերն, որ կամպէդոս հետք բերեր էր, Գաուս քաղաքը հրատարակուեցան։ Այն օրագիրը Բարիզու լուրերը կու տայեն, 30 սեպտեմբերէն սկսեալ մինչև ցՂոկտեմբերի։

Կամպէդոս շատ մը անխոնջելի գործունեութեան մէջ ցոյց տուաւ։ Նաև պատերազմի պահանջը զնան նեղով, բոլոր իր ջանքը զինուորութիւնը յաջողացնելու դրաւ։

Սակայն Գաղղիացւոց զինուց նոր ձախորդութիւնը Հանդիպելով և Գերմանացիք նոր յաղթութիւն նեղով յառաջ քալելով, նոյն իսկ ի՝ Գաուս նստած հասարակապետական վարչութիւնը վտանգի մէջ կ՚ընկղմար։

Ոբեան գաղղիացի զօրավարին յաջողութիւնը պատմելիք. սակայն շատ մը երբը այս պզտի յաջողութեան մեծագոյն ձախորդութիւն մը յաջորդեց։ Հոկտեմբերի 11ին նոյն զօրավարին վրայ Գերմանացիք յարձակելով Ազրենեի մօտ, յանկարծակիի բերին զինքը։

Այգընեի կռիւը 6 ժամէն աւելի տեւեց և երկու կողմանք ալ ծանր կորուստներ ըրին, սակայն Գաղղիացիք բռնադատուեցան ետ քաշուելու, մինչդեռ Բրուսացւոց աշխատ ու բազմաթիւ Թնդանօթներ

ըը վիրհնք անիմայ կը Հարուածէին։ Ա՛յս ձախորդու-
Թեամս լուրը Օռլէան տարածուելով, սատիկ էր-
հիւղիս գրաքաքը տակին ու վայ ըլլաս։

Ռըբէան զօրավարն իր զօրքերովը, որ մօտ 15 հա-
զար մարդ կային, անատանեբուն մէջ քաշուելով,
Հոն ամենայն Ջկարգը Հաստատուն կ՚ենալու կը պա-
սպասուէր, որպէս զի Օռլէանի քաղաքը պաշտպա-
նէ, բայց աւելի ևս որպէս զի զԹշնամին Դաւանէն Հեռի
բռնէ։

Բրատրախոքը այսու չաղԹութեամբ Ա՛էռքոդի շըր-
ջակայքը բանակեցաւ. Կարող եղան, Օռլէանի անատա-
նին մօտերը, Աւգրնեի և Օռլէանի միս Համուռն վը-
րայ։ Ուստի այս քաղաքը ուզղակի վտանգի մէջ էր։

Օռլէանի գվատուր պաշտպանութիւնն իր անատան
էր։ Ա՛յս անատաը Լուաւի գետաւին կերգռնի է և
25 Հազարամեդրի լայնութիւն ունի Խմիսի-օ-Պատնէն
մինչև ցՅի-օ-Լուժ, և 20 Հազարամեդր երկայն է Սա-
ռանէն՝ արևմտեան դին, մինչև ցՔռեմոդէօ՝ արևե-
լեան դին, ուր տեղ ուրիշ անատան մը Հետ կը միա-
նայ, որ է Շաղանէօվի անատաը. որ Թէպետ և Օռ-
լէանի անատանէն նուազ լայն է, այլ՝ ի վերայ այսը ա-
մենայն 20 Հազարամեդր երկայնութիւն ունի։

Ուստի այս անատաը զօրաւոր պահպանչ մըն էր. և է-
Թէ ամենակարեւոր էր որ Բրատրախոքը անոր տիրա-
նային, ևս առաւել կարևոր էր որ ազգային պաշտպան
վարչութիւնը ջանար զայն պահպանել։

Ուստի անատանին պահպանութիւնը Լամնէ-Պուժ
զօրավարին խոստերուն յանձնուած էր, որ 15Դ զաղ
գիայի բանակախառնչին Հրամանատարն էր։ 11-12ին
գիշերը իրեն ուրիշ օգնական զօրքեր եկան շատ մը
Թնդանօթներով։

Սակայն Լամնէ-Պուժ զօրավարը անանկ էպտան
կ՚ելլ մը պաշտպանելու և ոչ իսկ փորձ բրաւ, այլ այն
բազմագաբեան անատանն և Օռլէան քաղաքը Թողուց,

և առանց Թշնամւոյն գալուսը սպասելու, Լուաւ գե-
տին Հակառակ կողմն գետափին վրայ քաշուեցաւ, Դու-
լուզ չկան Համբուն վրայ որ Պուռժ կը տանի։

Երեք Տազար Հեծեղ Հարիւր մարդ գրկից որ Թշնա-
մւոյն յառաջապահութիւնը ընդՀատուն, և իրեն նա-
Հանջը պաշտպանէն, որ Ժամը Ժամը և Հաշուով էտ
քաշուելով, Թշնամւոյն ձեռքը բան մը չՀոգուց. այս-
պէս Ժամը Ժամով Պաղտղհացիը Օռլէանի քաղաքը զո-
լորվին Թողլը Հեռացեր էին։

Բրատրախոքը առաւօտուընչ՝ ի վեր, Օռլէանի վերայ
Հայող Ա՛ռն-Ժուա լերան տիրեցին և սկսան իրենց
Հրետանիներուն Տասատուել։ Ակօսրուընչ քիչ մը յա-
ռաջ քաղքին դէմ սկսան կրակ Թափել, և առջի
գնասակները Ս. Պատերնսի եկեղեցւոյն վրայ Հնկան։

Թէպետ և կարելի չէ ստուգիւ ըսել Թէ ինչ դիրք
բռնեցին այն 3,500 մարդիկը որ Պաղտղհացւոց Տա-
Հանջը պաշտպանելու Տամար պրկած էին, ի վերայ
այսը ամենայնի կարելի չէ Չշմարտութիւնը ուրանալ
Թէ այս պարագային մէջ զարհամարել կերպով վա-
րուեցան։

Ա՛յս գործին մէջ մարդոց Թուոյն գումարը անանկ
չքնՀ և միանգամայն ահաւոր կարձուԹեան վիպայա-
Թիւն մըն է, որ անկարելի է Թէ լեզուն կարենայ
բացատրել։

Տասը ժամ ամբողջ ընդՀատուցան Թշնամւոյն, քայլ
առ քայլ դեռնիը պաշտպանելով, և միայն ժամը ևօ-
Թին կարող եղան Բրատրախոքը Պաղտղհացւոց գնականց
վրայէն անցնելով յառաջ քալել։

Ա՛յս խումբս տասպոց լեգէոնէն բաղկացած էր և
քահանայապետին զուարձերէն։

Տասպոց լեգէոնը 1490 Տոգի կը Համրէր, որոնցմէ
միայն 34 Տասն՝ ի Պլըսա. բոլոր սպրգ սպանուե-
ցան, բայ՝ ի մէկ գնդապետ մը և մէկ սեղեկալէ մը,
որ երկուքն ալ վիրաւորեցան։

Բահանայապետին զուարթերը 360 Տոգի էին, և միայն 16 Տոգի միացին։

Այս մեկ դեպքս ալ կրնայ գաղափար մը տալ օտար ըզգեցուին ըլլալ կարելի պարտադանութեանը։ Այն կառուին ժամանակը 150,000 վառօդի փամփշտի պարեղին։ Սակայն Տրամանատարն Սուլտան, ժամը հինգ ու կիսուն առեւտեղը գնդակի մը զարնուելով ինկաւ։ Իր սպաներէն մեկը վազեց զինքը վերուց, ու Ամէ բուն մեկ կողմի սալայատակին վրայ տարաւ։ Ձուր տեղ շատ մը տուներու գռները զարկաւ. և ոչ դուռ մը բացուեցաւ. կիսաբաց եղողներն ալ շուտ մը բոլորովին գոցուեցան. և նոյն առեն նոր գնաս կաց անձրև մը ու Ձայնեղ ռումբեր լինալով, Թէ զՀրամանատարը և Թէ զինքը ազատել ուզող սպայն սպաննելին։

Այն սահաւանեին Հախառակորդաց յաղթելէն և սև, Բրուսիացիք քաղաքը պատեցին, և եղաժշտութիւնը գլուխ ունենալով Օռլէան մտան։

Այսինքն քաղաքը մնացեր էին հսև Բրուսիացւոց զինուորական առաջնորդը զՕռլէան գաւառապետը կանչեցին, որ զօրավարին հետ խօսելէն հսև, արձակուրդ գրուեցաւ. բրուսիացւոց սպայակոյտին սպաներէն մեկը անոր տեղը գաւառապետ անուանուեցաւ։

Քաղաքապետին 8–10 միլիոն տուգանք պահանջելին։ Քաղաքապետը 1,800,000 ֆրանգ տմանիացիս տուաւ. սակայն Բրուսիացիք իրը խնդրուած գումարին առաջին մասն ընդունեցան։

Լամէ–Ռուժ զօրավարը, ուրուն բանած Համբէին Օռլէան Թշնամւոց ձեռք ինկաւ, իրը պատերազմի անհնազանդ սեպուեցաւ, որ Թոյլ տուէր իր Թշնամւոց զինքը յանկարծակիի բերելու. ուստի 15դ բանակախումբին Հրամանատարութիւնը կոչընչցուեցաւ, Տ'Օռէլ զօրավարը տեղը անցաւ։

Օռլէանի առումէն Բրուսիացւոց յառաջադիմութեան մեծ արգելք մը վերցուեցաւ, որով ան կարող եղան ազատաբար դէպ ի Գաղղիոյ կեդրոնը և դէպ ի Տարսա արշաւել։ Պուռ քաղաքը մեծ վտանգի մէջ կ'ինկաւ, որով ան տեղի վարչութիւնը Տարի եղաւ որ իսամ տանի, որ դիպաց բռնադատութենէն վարչութեան աթոռը աւելի վերը դէպ ի ծալ փոխադրէ։

ԳԼՈՒԽ Ժ Բ.

Մեջի աւնձնատրութիւնը.

Տեսանք Թէ ինչպէս Պաղէն մնալաջախտը 14, 16 և 18 օրերուն պատերազմներէն ետև, որոնց մէջ Բրուսիայիք կատաղաբար երբեմն ընդհանմալով չհաղորդին որ Վէրսէօյի վրայ քալուի, չորս բանակախումբով, որոնցմէ էր նաև. կայսերական պահպողայ բանակախումբը, Մեջի մէջ պաշարուած՝ արգելական մնաց։ Մէտանի ձախորդութեամբ ալ Մարմանեն կամ կայսերին օգնութիւն մը գանելու. յոյսը բոլորովին կորսնցուց, և այսպէս Փրեդերիկոս Կարոլոս Բրուսիոյ իշխանին հրամանատարութեամբ նեղբև. եղող բանակին բոլորովին պատած պաշարուած մնաց։ Սեպտեմբերի առջի օրերը Թէ պաշարողաց և Թէ պաշարեցոց կողմանէ հանդարտութեամբ անցան. երկու կողմանք ալ փոխոխակի մէկզմէկ կը դիտէին, և այս կերպով անցաւ երեք շաբաթուան միջոց մը։ Սակայն սեպտեմբերի 20ին ետև Պաղէնացիք շատ մը պղտի

կռիւներու ձեռք զարկին, որոնց վախճանը ուրիշ բան չէր, եթէ ոչ Մեջի շրջակայքերէն պաշար հոգալ։

Ես յիրաւի երբեմն ձիով Համար ոչ խոտ ունէին և ոչ յարդ, ուստի և դէրմանացւոց ձեռքը եղած գերիներուն վրայ յարձակելով կը ջանային գանել և առնել տանիլ։ Այս վախճանին Համար բանակախումբերէն Հինսանեայ յառաջապահ զօրաց վրայ կը յարձակին, որոնք կը ջանադատուէին ամրութեանց եւերը քաշուելու։ Անկէց միշտ քիչ շատ ծանր կռիւ մը կը ծագէր, որուն Հետևանքը նաև շատ մեծամեծ գերին կրնալն էր։ Պաղէնացիք երբեմն վախճանին Հասնելէն ետև, նորէն գերդերուն ետևը կը քաշուէին, և քիչ մը ետքը գէրմանացիք ալ երբեմն առջի դիրքերը կը գառնային։

Սեպտեմբերի 22ին ու 23ին օրերը Ռէյլոի մօտերը Հանդիպեցան, ուր տեղւոյն Պաղէնացիք՝ Բրուսիացւոց 1ին և 7դ բանակախումբերուն գանած դիրքը վրայ յարձակեցան։ Մնոր վրայ երեք Հանդիպումներուն օրերը յաջողեցին. ապա 27ին Պաղէնացիք Մէտոն-լը-Հօ կողմէն նորէն նոյն Բրուսիոյ բանակախումբերուն վրայ յարձակեցան. սակի ծագած կռիւը քիչ մը աւելի ծանր Հետևանքներ ունեցաւ, Բրուսիացւոց քանի մը Հարիւր վիրաւորը ու մեռեալ պատձառելով։ Պաղէնացիք ուրիշ մէկ յարձակմունքը մըն ալ Մոդէլլն Հախակողմեան ափին կողմէն ըրին, Բրուսիացւոց 10դ բանակախումբին դէմ։ Յետոյ ուրիշ աւելի յանդուգն յարձակմունք մըն ալ ըրին, և մինչև Խրմեան Տասան։ Այս յարձակմանց մէջ Պաղէնացւոց մէկ Հատիկ նպատակը պարզ Հոգալ էր. և այս պաշարները կրնալու Համար, մնաս Նաւոք շրջակայք մը կը բերէին Մեջին մէջէն, որուն երթևեկութիւնը մինչև յառաջապահ զօրաց գիծը կը Հաներ. սակայն անկէն ջրերնէրը կը գոյծանգեին։

Սակայն Հոկտեմբերի սկիզբները Փրեդերիկոս Կա-

բոլոր իշխանը պէտք եղած հրամանները տուաւ որ պարտուած աւելի խստացնելով անկարելի ըլլայ պատերազմ ալ պարար հոգալ։ Ասոնի անոր վրայ բոլոր Բրուսիացոց բանակը իր դիրքերը փոխեց։

Մինչդեռ Դերմանացիք իրենց դիրքերը կը փոխեին, Հոխտմէրների Շին առաւօտը, Գաղղիացիք՝ Մէզէլլի ճամբակողմը եղող ձորէն յառաջ սկսան քալել։ Ջանալով Ակ Ռեմի գեղին տիրել։ Լամպերի Բառճ մէջ գտնուելը, որ այն դրից մէջ բանակած էին, դէմ կեցան և զգաղթայինները ետ մղեցին։ Գաղղիացիք քանի մը անգամ նոյն փոքը ըրին, այլ Հէրցան իրենց դիտաւորութիւնը յաջողցնել։

Գերմանացւոց բանած նոր դրից պատճառաւ Գաղղիացիք այլ կարող չէին առջինին պէս գործեր ընել։ բայ ասկէ նաև Գերմանացիք բոլոր գեղերն, ուսկից Գաղղիացիք կրնային պաշար գտնել՝ պրեցին։

Ի վերայայսը ամէնայնի ուրիշ յարձակման մը փորձ ալ ըրին Գաղղիացիք Հոխտմէրների Շին թիմնվիլլ ուղղութեամբ, կէսօրութեի եօթը ժամ մէկին։ Գաղղիացիք բազմութեամբ յարձակելով, բրուսիացւոց յառաջապահ զօրքերը տիեցին ու Բրդիդ և Կուռնա Գաբէ գեղերուն տիրեցին։ Անկէ եօթը իրենց բանակատեղի բերին մէկ կէս ի Մոռէլլի աջակողմը սկսաւ յառաջ քալել։ Այս զօրքերը մինչդեռ ձորին մէջէն կը քալէին, յանկարծ Բրուսիացիք, որ գետին երիւ կողմը իրենց Թնդանօթները տնկած էին, սկսան անոնց վրայ կրակ թափել և Լամպերի 10զ բանակատեղին, որ Բրդիդ և Կուռնա Գաբէի գեղերուն Հանդէպ դիրք մը բռնած բանակած էր, առջինուն եւս և իրենց յառաջադիմելիքնը լնդհատեց։ Լամպերի 58զ գունդին Տրացանաւորաց վաշտը գրեթէ բոլորովին ջնջուեցաւ։ Նոյն գունդին ուրիշ վաշտեր նրանմանապէս շատ կրեցին։ Վերջապէս ժամն չորս ու կէսին Գաղղիացիք բոլոր այս դիրքերէն ետ մղուեցան։

Գերդերուն մէջ երկայն ատեն սպառով կռուեցան։ Պատանդնդալի զօրավարը, որ Լամպերի 3զ բաժինին հրամանատարն էր, վիրաւորեցաւ և երկուստեք ալ մեծ կորուստներ եղան։

Այս կռուին մէջ Գաղղիացիք բոլոր իրենց գաշտի Թնդանօթներուն և իրենց հեռախոսները գործածեցին, և միանգամայն Սէն Փիլլիէն և Սէնթ Լլուա բերդերուն ալ իրենց օգնական ունէին։ Իրենց դէմ կռսղին Բրուսիացւոց 30զ և 3զ ամբողջ բանակատեղիները և Լամպերի մէկ քանի բաժիններ։ որոնց ամէնուն վրայէ՝ 10զ բանակատեղին զօրավարը կը հրամայէր։ Մի և նոյն ատեն Գաղղիացիք նաև կէսզ յարձակմունք մը ըրեր էին Վանի, Շիեւ-յէ, Շաուլ և Օաւ գեղերուն դէմ։ Սէն Փիլլիէնի հարաւային ափերէն դին։

Այս կռիւս, Մէկի պարկապետերուն տակ հանդիպած մեծ կռիւներուն մէջէն յետինն էր։

Այսէկ քանի օր եաքը, Հոխտմէրների 27ին, Պաղէն մարշալատը անձնատուր ի՛ղլար։ Այս գեղերը մանրամասն պատմելը, որովհետև բոլոր Գաղղիաս տրամջէց պատկան անակնկալ գործի մը վրայ։

Հոխտմէրների 12ին ի վեր սկսան բանադնդ ըլլալ Մէկի բերդէ Բրուսիացւոց ձեռքը յանձնելուս։ Պատմութեանց համար Թեն Տիսքան Բրուսիացի սեղակալը զրկուեցաւ, որ Գաղղիացւոց յառաջապահ զօրաց սահմանին մնացորդալ պատգամաւորի տոմսոցը կան նշանները բերաւ։ Անմիջապէս եաքը գաղղիացի սպայ մը երեցաւ Հանդերձ պարկապան զօրքով, և պատգամաւորին աչքերը կապելէն եաքն, զինքը սպառ յակոյսի սպայի տարաւ, որ յառաջապահ զօրաց կը հրամայէր։ Սպայն մէկէն կառք մը բերել տուաւ և գիրուսիացի սպայն մէջը նրատեցնելով, զինքը Պաղէն մարշալատան բնակարանը զրկեց, ուր տեղ աշաց կապը վար առին։ Պատգամաւորը քանի մը ժամ

Եռալը Գաղղիացի սպայի մը ընկերութեամբ Բրուսիայեցոց յառաջապահ զօրաց դիծը գաթձաւ։ Ա՛յս սպային Պուաեի զօրավարին էր, Պաղէնն մարաջախտին առաջին անձնապահ։

Բրուսիայեցոց յառաջապահ զօրաց տեղը Համանէլսն պէս, զօրավարին աչքերը կասկեցին։ յետոյ կառք մը նատեցընելով, երկու սպայք ալ Ա՛ս-լա-Մոզէլ երթեւեկ ունեցող կայարանը գնացին, ուր տեղ Մելսոն՝ ձիաւորաց գնդապետը՝ իջեւց կը սպասէր։ Չեն չորեք կառաց առաջին կարգի կառք մը նատեալ երեք սպայք ալ, Ճանչայ էլան։ Այն առենն ցորեկուան ժամը իրեք էր։ Բանագ-ա-Մ՛ուսն Համանելով, զօրավարին ալացք կապը վար առին։ Ճանապարհորդութիւնը կէս մը շոգեկառքով կէս մըն ալ սուրհանդակի կառքով մինչեւ առաւօտեան ժամը ՅՀն տևեց, որ ժամուն որ Վէրսայլ Հասան։ Չեն տեղ Պուաեի զօրավարին իրը բնակութեան տեղն, Սատգոսի փողոցը առանձին տուն մը որոշեցին, և շուտ մը եռքը Պիզմարքին տունը առնին տարբեր։ Չեն տեղ խնամած ժողովրդեան վրայ իր նեղիպատեհութիւնը անակն տպաւորութիւն մը ըրաւ, որ դաշնակցութեան քարտուղարը Հարկ եղաւ պատահին պահանողական Տրանգէն որ իր պատուհանները առնելի փողոցը բանալն Լենէն դասարկին։

Պուաեի զօրավարը մինչև ՅՀն իրկնուան Վերսայլ ձնայ և այս միջոցիս մէջ պարոն Պիզմարքին հետ երկու անգամ տեսնուեցաւ։ Սակայն Թագաւորին հետ առնելին տեսութիւն մը չունեցաւ։ Հոկտեմբերի ՀՀին կէսօրընակ երեք ժամ եռքը նորին Բրուսիացոց սահմանը անցնելով Մեց գացաւ։

Այսպէս ուրեմն Պուաեի զօրավարը Պաղէնն մարշախտին իրը պատգամաւոր ղրկուելով, Պիզմարքին հետ ի Վերսայլ Մեց բերդին և Հին տեղ պաշարուած բանակին անձնատուութեանը համար՝ պայմանագրութիւնները որոշեց։

Պիզմարքին պահանջած պայմանները շատ խիստ կ՛երեւային, ուստի Պաղէն փորձեց Փրեդերիկա Կասրոյա իշխանին գիմել, որպէս զի անկէ կարող ըլլայ աւելի մեղմ պայմաններ ձեռք բերելու։ Ա՛յս գործոյս պաշտօնը Շանկառնիէ ուծմամեայ զօրավարին յանձնուեցաւ, որ առհասարակ ամենուն սիրելի ու պատկառելի էր։

Շանկառնիէ Թէհամեաց քաղաքը ներկայացնալով, իրեն վայել պատուով ընդունուեցաւ, և նոյն իսկ իշխանը մնանկ որդիական յարգութեամբ պատուէց զինքը, որ նեղձ ծերունւոյն սիրտը էլաւ։

Խօսակցութիւնը ամբողջ երկու ժամ տեւեց և մեծապես նեղացուցիչ եղաւ երկու կողմի ալ, որովհետև իշխանը զօրավարին գալէն քիչ մը առաջ, այս գործոյս նկատմամբ մանաւանդ Տրամմիներ ընդունած էը քանի մը անգամներ, որոնք ամենևին զանց ընել չէը կրնար։ Ուստի Շանկառնիէ Հարկ եղաւ որ լաւագոյն պայմանները ընդունելու. յոյսը մէկդի դնէ և անկէ մերկի։

Երբոր իշխանին սենեկէն դուրս եկաւ, դէմքը շատ պլպլացած եր և աչքերէն արցունքները կը վազէին։ Ձամբուն վրայ գանուող սպայից, որ իրեն Ճամբայ տալու Համար մեկդի կը քաշուէին, եւած սրտով այս խօսքերը զուրցեց։ « Իշխանը Հետս խոտութեամբ վարուեցաւ։ Կը մտքեմ որ գոնը, ինչպէս նաև ամեն քաղ գնուտը, այսպիսի չար բաղդէ ազատ ըլլաք։ Ի վերայ այսը ամենայնի մենք պատասխ կ՛երթանք »։

Ա՛յս խօսակցութիւնը ՅՀին տեղի ունեցաւ։ Հոկտեմբերի ՅՀին, Ֆոնտենպլոյի գղեակը, որ պաշարողաց սահմանին կը վերաբերէր, ըռնուն խօսակցութեան մը եռքը, անձնատուութեան Հետևեալ գաղտագրութիւնը որոշուեցաւ ու ստորագրուեցաւ.

Այձանագրութիւն.

Հոս ներքևը ստորագրեցք մէջ, այսինքն Գաղղիոյ Մէջի տակ գտնուող բանակին ընդհանուր սպայակոյտին գլխաւորին, և Մէջի հանդէպ գտնուող Վերմանացւոց բանակին սպայակոյտին գլխաւորին, երկուքն ալ լիովին իշխանութիւն ունենալով, ի նպատակ վերոհիշեալ Պաղչեն մարաքախտէ և գլխաւոր տրամնատարէ, և ի նպատակ արքայական բարձրութենէն, Փրեդերիկա Կարոլոս Բրունսվիկ Նշխանէ և գլխաւոր հրամնատարէ,

Հետևեալ գաշնագրութիւնը որոշեցաք.

Յօդ. 1ին. Պաղչեն մարաքախտին հրամնատարութեանը ներքև գտնուող Գաղղիացւոց բանակը, պատերազմի դէրի է։

Յօդ. 2դ. Մէջի բերդին ու քաղաքը հանդերձ բոլոր ամրոցներովը, պատերազմի հանդերձանքներովը, ամէն տեսակ պարագաներովը և ամէն բանով որ տերութեան ստացուածք տերմսած է, ինչ վերնոյի մէջ որ կը գտնուին այս գաշնագրութեանս ստորագրութեանը ժամանակ, Բրունսվացւոց բանակին ձեռքը պիտոր յանձնուին։

Հոկտեմբերի 29ին, շաբաթի օրը, կէսօրուան տասը, Սէն Քանդէն, Բլաբրվիլ, Սէն Փիլիէն, Բրլէօ և Սէն Բռիխա բերդերը, ինչպես նաև Մոզել Թուռը (գէպ ի Սարաքրուբրկի ճամբան տայող), Բրունսվացւոց զօրագ ձեռքը պիտոր յանձնուին։

Նոյն օրուան առաւօտուն ժամը 10ին տիւանագրատեութեան սպայից Թղթ տրուի պիտի վերոյիշեալ բերդերը մնանելու, որ վաղօրդի համաքաղաքները բանեն և ակամները ունայնացնեն։

Յօդ. 3դ. Բանակին զէնքերն ու բոլոր հանդերձանքը, ինչպես զրօշակը, արծուիք, Թնդանօթք,

մրգապետ, երիվարք, պատերազմի արկերք, բանակի կազմած, պաշարք, և այլն, Մէջի և ամրոցներուն մէջ Պաղչեն մարաքախտին որոշուած հոգաբարձութեամբ պիտոր Թողուին, որ մնանք ալ անվիճապէս բրունսվացի հոգաբարձուց ձեռքը յանձնեն։ Զօրքը առանց զէնքի, իրենց գունդից կամ բանակախումբից կամնանց համեմատ կարգի մնած գիմնօրական օրի, նօթ, իւրաքանչիւր բանակախումբին համար որոշուած տեղերը պիտոր տարուին։ Սպայք այն առանց զգացուցած բանակետը և կամ ի Մէջ պիտոր դառնան, այսու պայմանաւ որ իրենց պատուոյ խօսքը տան ոչ երբեք բերդին հետ անալու առանց բրունսվացի հրամնատարին Թղթակցութեանը։

Կէսի տասպէք զինուորներն իրենց օթ անոցները ալ որ տանին։ Չիուռազայ պիտոր Տոքհոմի իրենց մնխաղը, իրենց վերաբերեալ առարկաները, և դաշտի հանդերձանքը (վրան, ծածկոցք, պղպտ, և այլն)։

Յօդ. 4դ. Բոլոր զօրավարներն և սպայք, ինչպես նաև զինուորական պաշտօնեայք որ սպայի աստիճան ունին, և իրենց պատուոյ խօսքը գրով կու տան վերմնիկոյ գէմ չհուռելու, և ինչևիցէ կերպով անոր շահուն գէմ չգործելու մինչև արգի պատերազմին վերջը, պատերազմի գերի պիտոր չըլլան։ այն սպայք ու պաշտօնեայք որ այս պայմաններուս ընդունին, իրենց զէնքերնին և ամենայն կամ որ անձնականս իրենց կը վերաբերին, իրենց պիտոր Թողուին։

Ի պատիւ այն արիութեան որով պատերազմի ժամնակ բանակին զօրքերն ու բերդապահք կատարցան, նաև այն սպայից որ գերութիւնը յանձն առնուն, կը շնորհուի որ իրենց սուրերն և ինչ որ անձնապէս իրենց կը վերաբերի, հետերնին կարենան տանիլ։

Յօդ. 5դ. Չիուռազային գիշխիները, առանց բացառութեան, եթե պիտոր ինան վերնոյիներէն հրաւիրուին։ իրենց սակարկութիւնը պատերազմի գաշնա-

դրամ Ձեզ համեմատ պետը ըլլալ. նոյնը ըլլալու է նաև հիւանդանոցաց ծառայողներուն նկատմամբ։

Քոյր. 6դ. Մանր ինդիրներու վրայ, որ դէմառ-ջակէս քաղքին օգտին կը հայեին, ասոր յարակից յա-րերաժէշ մը ևս կը խօսուի, և այս արձանագրու-թեանս մի և նոյն արժէքը ունի։

Քոյր. 7դ. Իւրաքանչիւր յօրուածն որ տարակու-սի մը տեղի կունայ տալ, միշտ ի նպաստ գաղղիացի բանակին պետը մեկնուի։

Ա.բարեալ ի դղեակն Ֆաւսբագի

27 Հոկտեմբեր. 1870.

Լ. ԶԱՌԱՕ — ՇՈՒՀԼ.

Այնճատրութիւնը ստորագրուելուն պէս Պազէն մնարքախտը հետեւեալ օրական պատուէրը հանեց.

Ա.Ո ԲԱՆԱՆՆ ՀՐԵՆՈՍԻ.

« Պետութիւնն պարտեալ բռնադատուած ենք պատերազմի օրինաց հպատակիլ և մենք զմեզ զերի տանք։ Մեր զինուորական պատմութեան այլ և այլ ժամանակներ, արիասիրտ զօրականք, զՄասենա, զՐիվոլպէտ, զԱուստրիան, զՍիկ և Սիռ, հրամանատար ու-նեցաւ, նոյն բաղդին հպատակ եղան, որ ամենևին զինուորական պատուոյն նախատինք չդներ, երբ, ինչ-պէս դուք ըրիք, մինչև յեղին մնարվայրն սահմա-զօրականք իր պարտքը փառօք բնել։ Այսպիսի հետե-ւանքէ մը ազատելու համար, ինչ որ հետապրմաբար կարելի էր ընել՝ բոլորը առանց օգտի՝ ի զոհ դրուե-ցաւ։

« Թշնամեաց ամրացուցած գիծը պատրաստելու հա-մար ուրիշ յեղին չկայ մը ընտրել, հանդերձ ձեր կորը ձուլեցաւ ու հաղարաւոր մնարդոց մահուամբը, որ

դեռ ևս կենան հպարհեղաց օգտակար ըլլալ, անօգուտ պետը ըլլար, որովհետև անհամար զօրք ու զէնք այդ գիծը կը պաշտպանեն. ասոր հետեւանքը ուրիշ բան ըլլալ չէր կրնար եթէ ոչ ձախորդութիւն մը։

« Ձախորդութեան մէջ մեր պատիւը պահենք, յաղ-ղենք այն պատուաւոր դաշնադրութիւնին որ կընքե-քուեցանս, եթէ կ'ուզենք որ ներչակ մեզի վայել էֆ զմեզ պատուեն։ Ցգուշանանք գլխատուպաչս, այս բա-նակին պատիւը պահելու համար, բարեկարգութեան դէմ դնացք ցրցունելէն և զէնքերնիս ու հանդերձանքը փշացընելէն, որովհետև ըստ զինուորական սովորու-թեանց, թէ՛ բերդապահ և թէ զէնքերը, խաղաղու-թեան դաշն դրուելէն ետև, նորէն Գաղղիոյ պիտոյ դարձուին։

« Հրամանատարութիւնը Թողլա ժամանակս հարկ է որ իմ հաշուեքննութիւնս յայտնեմ զօրավարաց, սպայից ու զօրականաց, իրենց հաւատարիմ ձեռնտուու-թեանը և հնչակաւոր արիութեանը համար՝ որով կռիւներուն մէջ վարուեցան, և դարձեալ իրենց անձ-նանուիրմանը համար՝ որով պահպանութեանց համբե-րութեամբ տարին, և ես բերկրալ սրտիս ձեզմէ կը բաժնուիմ։

« Գաղղիոյ մարշալներ գլխաւոր

« Հրամանատար

« ՊԱԶԷՆ »։

ԳԼՈՒԽ Ա'.

Մեցի տուշուկը,

Ահա առաջին անգամն էր որ Մեց Թհնամւոյն ձեռքը կը տրուէր, յետ որ Այտաղան եւ դարուն մէջ զոյն մնիսը դարձուցեր էր։

Մեց շատ պաշարմնոց դիմացեր էր։ 1444ին ուղղոյն տեղ Գաղղիացւոց բազմաթիւ զօրքերը անոր պարսպաց չորս կողմն նստան, որ այն ատեն Գէրմանիոյ կայսերութենէ շքեղազարդ քաղաքներէն մէկն էր։ Սակայն յաջորդ դարուն (1552) մնասնութեանէ Կիզ դբսին ձեռքը ինկաւ։

Ահա միւս տարին Կարոլոս եւ Հզօր կայսրը զօր տեղ վրան յարձակեցաւ։ Տարի երկար որ ետ քաշուի, եւ կայսրութեան այս գոհարը իր Թհնամեաց ձեռքը թողու։

Եւ ոչ 1814ին եւ 1815ին կրցաւ առնուիլ այլ միայն պաշարուելեւ նոյն Բրուսիացւոյմէ, ապա՛ի Ռուսաց, եւ Տուսկ ապա՛ի Հէսսեցւոյ։

Ա՛յն ժամանակէն հաւ առնուն բան՛ի գործ դրին Գաղղիացիք որ զՄեց անառիկ ընեն. և զվատօրապէս Նաբոլէան Գ. անանկ կէտղով կատարելագործեց առ նոր ամրոցներըը, որ բոլոր Գաղղիա կը պարծէը անով և կը յուսար Թէ անառիկ պիտոր ըլլայ։ Եւ սակայն այս ալ ինկաւ Հանդերձ 130,000 զօրքով, որոնց գլուխ երկը մարաջնախտ կէտեր էին և Գաղղիոյ ամենէն փորձ զօրավարներըը, որոնցմէ ոմանք և ոչ կռուի մը մէջ յաղթուած էին, և այլք մանաւանդ, ուրիշ պատերազմոց մէջ, կարծես Թէ յաղթութիւնը եւ տենդն չղթայակապ կը կրէին։

Այսպիսի ձախորդութիւն մը արդի պատմութեց մէջ իրեն նմանը չունի եթէ ոչ Ակամանի անձնատուութիւնը՝ որ նոյն այս պատերազմիս մէջ դիպաւ։ Էին պատմութեան մէջ ասոր նմանն բան մը կայ, և որ աւելի նշանաւոր է, նոյն աշխարհին մէջ Հանդիպած է. սակայն ասոնց բաղդատութիւնը այսօրուան Գաղղիոյ մեծ պարծանք մը չյաւելուր։ Ալէքսիոյ ձախորդութիւնը կ'ուզենք ըսել, որուն մէջ չին Գաղղիան նմանապէս բոլոր իր բանակը կորսնցուցած, և այս է հետսպրըքականը, որ այն գործին յիշատակներըը շատ քննեց Նաբոլէան իր կեանքու պատմութիւնը գրելու համար։

Ալէսիան Գաղղիոյ անախտութեանը յետին ապաւէնն էր։ այս քաղաքս արդի Փռանսայի գտաւորին մէջ ամուր բերդաքաղաք մըն էր։ Հանդերձ այն ատեն որ կռուով որ շատ տարիներէ ի վեր Հռոմայեցւոց լեգէոնեարուն և չին ժամանակին ամենէն հռչակաւոր զօրավարներն դէմ կը շարունակեր, և Հանդերձ անհամար ձախորդութեանց և անցած թշուառութեանց, այն պատերազմասէր ազգը, ամենեւին պարտութիւն խոստովանել չուզելով, ոչ լքանելով, և ոչ ընկճելով, դեռ ևս Հանդարտելով Ձեզ մը թափեց, որ յաւէտ յիշատակ սարսափի Ձեզ մըն է, և որ գուցէ

աւելի պարտէզին փառք կը յաւելու քան թէ յաղթողին։

Այս տարի ամբողջ 80 հազար մարդ կը պարտապանէին ընդհանուր 10 լեզուներով, որոնց նայն ինքն Կեսար անձամբ կ'առաջնորդէր, որ և չորս կողմը պարսպած էր։

Այս առեն քաջ Վերկինգետորիկս յետին անգամին ալ բոլոր գաղնիացեալ Գաղղիացւոց Հայրենասիրութիւնը յորդորելով, դեռ ևս այն սպառած ազդէն 250 հազար զօրք կրցաւ հաւաքել տալ, որպէս մահուդի իրենց հայրենասիրական օգնութիւնը դիմելին։ Սակայն առեն անյաղթուն արիութեան փորձերը Կեսարու հանձարոտ ու բազդին առջին խորտակեցան։ Այնպիսին առնուեցաւ, Վերկինգետորիկս դիւցազն յաղթուեալ գերի բռնուեցաւ. ահաւոր ժժբազդութիւն, գթասրտութեան հետեւանքներուն համար. սակայն միշտ փառաւէդ պարծելոց համար։

Մէկի անձնասրութիւն 130,000 գաղղիացիք զէնքերնին վար դրին։ Նաև կայսերական պահպանդք, տասը 30 գունդք ձիաւորաց, որոնց մեծ մասը Հետի կ'երթային ձիոց նաւազութեանը պատճառաւ, յետոյ 61 գունդք հետեւակազօրաց, 12 վաշտք որսորդաց, 6 գունդք ափրիկեի դրօտդրաց, 215 դաշտի հրետանիք և 24 միջոցայրեհօդսերու հրետանիք։ և Տուսկ տասը պահեստի վաշտերը։ Պատերազմի աւարը 4,000 Թրմեդանօթ եղաւ, 300 հազարէն աւելի շաբօդ հրացան, 3,000 ձի, և 200էն աւելի երկաթուղացոյս կառքեր։

Բայց՝ի երեք մարդաջախտութիւնէն, Պաղէս, Քաիսարէա, Լուսդօք, տնտ յետոյ զօրավարը բաժնի ու ջնախատի գերի եհան։ Վերի կարգէ տասից Թիւը 6,000ի տնտ էր, իսկ վերջատոց ու հիւանդաց Թիւը 30,000։

Անձնատրութեան առաջին լուրը զարհուրելի տպաւորութիւն մը ըրաւ Մէկի բնակչաց վրայ։ Քաղաքա-

ցիք երեից կատաղութեան կիրքը զսպել չէին կրնար։

Սգազգեստ պահանդքը չուզեցին վէրքերը վար դնել, և երեկոյեան առեն վերջապէտ զնդապետ մը խումբ մը զօրաց գլուխ անցած, կ'երդուելնար որ ամէն կ'ընարելին մեռնիլ, քան Թէ անձնատուր ըլլալ։ Ալսկա Քոլլինեան անուամբ մէկ մըն ալ, որ Մէկի Օրագրին տպագրողն էր, պզտի ձեղնայի ձիու մը վրայ հեծած փողոցները կը վազէր և տարձնակով մը կրակ ընելով, զզօքը կը յորդորէր որ երթան ու Թշնամեաց վրայ յարձակելով կամ յաղթեն և կամ մեռնին, և ազատին ծառայուտ վատահարձատութենէն։ Այնոր եւ տեղն կրնկ մը կ'երթար Մարսկլլեզը երգելով. և այս առեն զէպքերը բոլոր քաղաքը ահաւոր կերպով խառնակեցուցին։

Սայր եկեղեցւոյն դռները խորտակեցին, ու բոլոր զէնքը ուռամբ զանգակները հնչեցուցին. և երբ Քոֆիֆիրնիէռ զօրավարը դուրս երաւ որ այն բազմութեան ոգիքը հանդարտեցնէ, զինքը տարձնակի հարուածներով ընդունեցան։ Վերջապէս զօրավարը երկու ռազմագը գունդեր յառաջ քալցնելով ամբոխը յետ եց։

Սակայն բոլոր գիշերը բարկութեան, ցաւոց ու զարհուրանաց աղաղակներ կը լսուէին։ Պահակաձեր խաթունները փողոցները վազելով մոգելնին կը փետռէին, երեից շալերն ու գլխարկները գետինը ձգելով կը կոխկրտուէին, կու լային և յանդիման ու կատաղի աղաղակներով, « Ինչ պիտոր ըլլայ մեր Թշնամւոտ զաւակաց վրնանը », կը կանչէին։

Չկնազրները, անհանգն զօրքերով հանդերձ, գեւ-տինը կնկած կը Թաւալէին, երեից սուերը կը խոցոտակէին, և գլխարկնին մէկդի նետելով տղոց պէս կու լային ու կը պոռային. « Ա՜հ խեղճ Մէկ, որ երբեմն քաղաքաց մէջէն ամենէն պանծալին էիր։ Վայ պիսիկ Թշուառութիւն։ Վայելիկ անլուր ձախորդու-

Թիւն։ Ցմեռ վաճառէին, ալ ամէնայն ինչ կորսուած է։ Գաղղիա՛ն կորսուա մնացուած է . . .»

Գաղաբական պարծանքով ահաբեկ մի՛մի՛կու կը հարցնէին. « Ո՞վ պիտոր ըլլայ հիմա մեր տերը։ Ո՞վ զմեզ պիտոր կառավարէ։ Ո՞ր կրնանք երթալ ալ ոը մեր ազգին դիսած յեաին կործանումը չտեսնենք »։

Լսածս մարթախտին անգրկին, որ հրապարակի մը մէջ տեղը կանգնած է, սև քօղով մը ծածկած էր։ Այդրկին պատուանդանին վրայ այն դիւցազին զոբ-ցած յիշատակաց արժանի խօսքերն արձանագրած էր, որոնք էս առաւել կը սաստկացընէին Գաղղիացւոց կսկիծը։

— Եթէ, ինծի յանձնուած բերդ մը՝ Թ էնամէնցին ձեռքը չէյտալու Համար Հարկ ըլլայ իրանատին առջեր անձս գնեել, կամ ընտանիքս և կամ բոլոր ունեցած-ներս, և ոչ վայրկեան մը կը վարանիի գործադրելու։

Հոկտեմբեր 29ին առաւօտը ժամը 10ին առիներ-ը սասաիկ անձրևի մը տակ Գերմանացիք սկսան բեր-դերը մանել։

Իակ Գաղղիացւոց զօրքը երթեց զէնքերը Մէյն զի-նադրանը կը յանձնելին։ Պաղէն մարթաշխատը գերագե-րեիա Կարոլոս Եշխանին առաջորդը, որ էր Թէ՛ Գաղ-զիացիք ամէնը երթեց զէնքերը ամիոմներէն դուրս Գերմանացւոց զօրաց առջեն յանձնելու, փոխանակ զի-նադրանաց մէջ Թողուս, մերժեց։ Միայն կայսերական պահանորդը այդ պատուին ունեցաւ։

Սակայն ամէն բանահախմբէից զօրքը Հանդարտա-բար Հրապարակեցան անձնատուրնելէն պայմաններուն Հարկին։ Զօամիները յայտնի կերպով Հակառակեցան երթեց զբօշակը յանձնելու։ Այգի օրը կարգաեր կէին և իւրաքանչիւր գնուորը իրրև նշանաբր մէյ մէկ կտոր առեր պահէր էր։

Ամէնէն երիտասարդ սպաներէն չորս Հոգի, փիւռ Հազարապետին ներկայացան լսելու.

— Մենք մեր զբօշակը ազատել կ՛ուզենք։

— Ցաւալ, մարթախտը Հրամայեր է որ գինադրանը յանձնուի։

— Ոչ, կանչեցին, պատրաստեր և կտորները մէջերնիս բաժնեենը։

Եւ այսպես ալ ըրին։

Գրօշակին սերը և յարգանքը նոյնպիսի մեծ-անձն մնաճականներ ազգեր էր ամէն գունդի զօրաց։

8Ոդ գունդին Հազարապետը երկու անգամ Պա-զէն մարթաշխատին գունդ ներկայացաւ, որ առջի ան-գամուն չկրնգ գինքն ընդունիլ սակայն երկրորդին ընդունեց։ Հազարապետը իր զբօշակը չյանձնեալու մտածութիւնը Հաղորդեց անոր։

— Պարոն, պատասխանեց Պաղէն, Հարկ է գինա-դրանը յանձնել ջան։

— Ոչ երբեք. զբօշակս Հետս պիտոր տանիմ, և ա-նոր ծալքերուն մէջ մինչև յետինը մնեզ սպան-նելու թշ պիտոր տանք։

Կայսերական պահանորդաց Թնդանօթաձիգք է-րեց զբօշակը գինադրանը տարին, և ուզեցին որ Հին երթեց առջին պրեեն։ Սակայն զրովՀետև գինադրանը եղողները կը ջանային այն գործը խափանելու, անոնք երթեց զբօշակին առած Եւ զարձան, ու ձողը կոտրե-լով և ազուեն փըրցնելով, բոլորը Մոգել գեռը նե-տեցին։

Սպայից մէջը գործը ալ աւելի ծանր երևոյթ մը առաւ։ Վ իսկ ծերունի զօրավարը Հրապարակա-յանդիմանեց զ լսկօֆի երբ բոլոր այս Հարեաց տերը-բնապատասխան։

— Դուս գնեզ այս կէտը Հասուցիր։

— Սակայն ամրոցները գինաւած չէին, պատասխա-նեց մարթախտը։

— Շատ ապրկ. Հարկ էր ուրեմն որ գուս գարմանը

տեսած ըլլայիր։ Դու զմեզ նախատինքով և ամօթով ծածկեցիր։

Այսպես ըսելով ծերունին, կռնակը դարձուց մանջախտին, որ ինչպես թէ բան մը հանդիսած չըլլար, երկրորդ օրը նորէն բարեկամաբար զինքը կ'ողջունէր։

— Ի՞նչ կուզէք, կ'ըսէր Վիսան. միտ առջինին կը դառնայ. չկայ խոյթ մը որ զինքը խորտ խօցէ։

Այլ և այլ բանակռուիմբը մոքերնին դրած էին յուսահատաբար թէ՛ամէնայ մէջէն ձանձայ բանալ և անցնիլ երթալ։

Քէլէնդան զօրավարն այս յանդուգն մտածումեան գլխաւորն էր, որը գլուխ տանելու համար 20 հազար մարդ կ'ուզէր։ Պահա հազարապետը իրեն խօսք տուեր էր իր 19դ. հազարաւոր զունդը գործին տանելու։

Սակայն ժամը երկուքին առեւտուրը Շանկառնիէ իրեն բաւ թէ՛ անանկ վտանգաւոր գործի մը ձեռք կը զարներ որ հետևանքներուն համար կրկնակի տաքացուշան էր։ Այս առեւտ Քէլէնդան զօրավարն իր առաջադրութիւնը մէկ դի դրաւ։

Մոգէլ դուքը ուսկից գիշերանց այն յուսահատնեքրուն փաղանգը պիտոր գալ յարձակէր, քիչ մը եաքը բազմամարդ պահապանութիւնով ամրացուցած գտան։

Այն օրը Մէկլի գաղղիական կենաց եաքի օրն էղաւ։

Առեւտ մըն ալ եղաւ որ ողջոյն քաղաքը երթալնցաւ, մինչև ցյետին քար փողոցներուն թէ՛ հանդիսին ընդդիմանալու։ Ուսկի ժողովուրդ և զօրականք առհասարակ միաբանեցան այն ընդդիմակացութեան պատրաստութիւններուն տեսնելու։

Ժամը իրեքին, յոր նիւդ, որ քաղաքին պատմական մեծ զանգակին էր, աշատր կերպով սկսաւ հնչել. կամ ցիւռվ զանգակատան դուռը խորտակելը ներս մտեր էին։ Ազգային պահպողքը առանց վնասի, պարկեշտ

առջի օրը իրենց զէնքերը վերադարձը յանձներ էին, Օրկ տը Վիլլի հրապարակը կը վաղէին։ Ամէնան զինուորագրութեան համար որ զէնքերնին յանձնելու տըրտունջ գործն ընելու կ'երթային, դիւրաւ շարժուելու անոնց ձեռքէն կ'առնուէին։

Բարեպահեստը պահպանողաց գնդապետ մը ձի հեծած անոնց յորդոր կը կարդար, և հետևակազօրաց տեղակալ մը անոնց գլուխ անցած կը կանչէր. «Ի մարշ, ի մարշ»։

Ուրիշ բազմաթիւ խումբի մը մէջէն լսագրի խումբ մը կատաղաբար Մառեչեեղը կ'երգեր, և մերթ ընդ մերթ ալ ռըվոլվերի հարուածներ կ'արձակէին։

Սէնն կողմէն առհասարակ զինաթափները վազել սկսեր էր, զէնք առնուլ և աղմկալից ամբոխներ կազմել։ սպառնալից կ'աղաղակէին, և առհասարակ ամէնուն բերնէն Հասարակապետութեան անունը կը լսուէր։ Քոմֆինիէռ զօրավարն որ ամէն բան նախատեսեր էր, շատ մը սպաներ քովը ժողովեր էր ու տակը գալիքը զինեալ մարդիներով լեցուցեր էր։

Այլ ժողովուրդն զրկած նախրակապօտներ ասնոր քովը երթալով, մէկը, պարսն Պոլէ անուանի, այս խօսքերն զուրցեց իրենց. «Երկու Հոգի էք որ զմեզ մատնեցիք, սակայն մերթ երթիք ողջ պիտոր չտանիքը ան որ զձեզ վեր բռնած է՝ պիտոր չթողու որ փախչիք. պատմութիւնը ձեր գասը պիտոր տեսնայ»։

Վերի աստիճանի սպայ մը այս բառն խօսքերուն աստակութեամբ դէմ խօսելով գաւազանի աստակ հարուած մը ընդունեցաւ։

Այն առեն քաղաքացիք դուռը բռնեցին, պահպանութիւն ընելով որ չըլլայ թէ՛ կառավարիչը փախչի։

Ժամը Ճիս յածեցողայ վաշտ մը բռնաւորի փողոցը բռնելով, պատերազմի օրինաք շարուեցաւ։

Չկար աւելի սրատաչափ տեսարան քան տեսնել այն կարիճներն որ սրան պրուքով նախատանոց կը տա-նէին, ընտացքնին կը խածատէին, խուլ խաղաղ և հնչպէս անգթագոյ ձեռքով կատաղած ամբոխին սպառնա-լեաց։

— Մեղի հետ եկէք, կը կանչէին անոնց առջեւ կողմէն։

— Զվախենաք որ զձեզ հրացանաձգել կը սպանենն. լաւագոյն է մեզի հետ մեռնիք քան թէ Բրուսիացւոց գատաստանին հարուածներով կրկեք։

Վերջապէս բոլոր այս ընդդիմախոսութիւններն հանդարտեցան, և Գաղղիացւոց բանակը զիսաթափ եղած, ձամբայ ելլելու պատրաստուեցաւ։ Ցաւալի տեսարան մըն էր. քաղցած զինուորները պատերազմ-քնէն քերելով, պատուհաններուն տակէն ոզորմու-թիւն կը մուրային, ուսկից իրենց կարը մը հաց կը նետուէին։

Հասակ ուրեմն բոլոր բանակախումբը այլ և այլ փո-ղոցներէ ելլելով, Գերմանացւոց ձեռքը յանձնուելու գնային. այս տեսարը արարողութիւնը կէսօրուընէ մինչև իրիկուան ժամը վեց տեւեց։

Այնչափ սպաց որ այն տեսուր գործէն յանձնարարու-թիւնն ունէր, իր գանգրին մնդպտոց հաշիւը կը յան-ձնէր. այլ բրուսիացի հրամանատարները թիւերը ստուգելու փոյթ չէին ըներ։ Ա՛յս գործը լրմընանալեն ետև այն սպայք ըստ պարտաւորութեան նորէն բեր-դը կը դառնային։

Յորիկուան ժամը հինն Գաղէն մնդպմախաղ գոց կառքի մը մէջ նստած, որուն վրայ իր անուան սկզբ-նատառերը գրոշմած կային, և արտաքնամին մէ-ջէն անցաւ, ո՛իրենիհետ երթալու համար, իր սպայակոյտին շատ մը սպաներ ձի հեծած կառքին քովէն կ՚երթային։

Այրտաքնամին կանայք մնոր գալաստը իմացած լը-

լալով, իրեն համերաշն սպառեցին, և անվիճաբան սկը-սան պատալ։ — Մասնիչ, վատասիրտ, նենգաժուտ և գող։ Ո՛չ են մեր երիկներն որ գու մատնեցիր։ Մեր որդիքը տուր մեզի որմնք գու վաճառեցիր։ — Կատ-քին վրայ յարձակեցան, և բռնցի հարուածներով ա-պակիները խորտակելով զմպաքանան ալ կը սպան-նէին եթէ բրուսիացի բարեկարգութեան զինուոր-ները միջը չպահպանէին։

Իրիկուան յաղթական հանդիսիս Բրուսիացիք Մեց կը մտնային, իրենց երաժշտութիւնները լսելցնելով, և Լնդպանօթից կառքերը փողոցներուն մէջէն վազը-նելով, մինչդեռ քաղաքացիք պատուհանները կը գո-ցեին, խանութներուն լցյաերը կը մարէին ու կանայք սեպզգեաց կ՚երկային։

Մեկ քանի գաղղիացի սպայք որ այս պատերազմիս մէջ ալ չկռուելու երդումը դեռ չէին տուած, բեր-դէն փախչելու չյաջողեցան։

Այսոքը Գատ՚ վարչութեան տեղը Տանեբլոյ, սկսան մեծամեծ ամբաստանութիւններ գնել Պաղէնի վը-րայ, որուն մնատնութեան գործ կը սեպէին Մեչին անկումը։

ԳԼՈՒԽ Ի·

Պաղեսի դէմ զորգոտաճ ահաբատանութիւնները։

Պաղէսի գլխաւոր ամէնատանողը պարոն Վալքուան էղաւ, որ Մէյլի սպայակոյտին սպանեբէն մէկն էր։ Ինքն այն սպանեբուն Թուէն ըլլալով որ Մէյլի անձնասըլեանէն փախչելով, յետ երկոց կէսաց վտանգաւը Թէհնաէացց գիծերէն անցնելուն, Դաւս քաղաքը Տաեր կ'ելնու, չուտ մը ամէսպաբեց ազգային պարտսին վարչութեան հանգամագիր մը ուղղէլ։ որուն մէջ Մէյլի պարտքանին ժամանակը Պաղեսի բոնած գիւտարանին ու քաղաքական ձամբուն վրայ կը խօսէր։

Այս համագրիրը պատմական կարեւորութեան մը տտացած է, որովհետեւ հասարակապետական վարչութիւնը տասը վայ հիմնեց իր դատատանութիւնը՝ որով գՊաղեսի մամլոյանը մտնելէ կը կոչէր։

Վալքուա պարտքանին սկիզբէն կը սկսի Պաղեսինի բոնած ձամբուն քննութիւնը։

— Օգոստոսի 18ին էտքը, կ'ըսէ, մարտքանտը ա-

մէնէն էսկան յարձակման մը փորձ չըրաւ, որով իր կամքը յայտնէ Թէ իր բանակը կ'ուզէ այն աշտաղը ուզեշ դիրքէն ազատել, որուն մէջ ձգէր էր։ Եւ ոչ իսկ երկարժամանակեայ պաշարման մը պէտք եղած պատրաստութիւնները տեսաւ։ Եւ հիմա աշա այս բանս կ'ուզենք քննել, որպէս զի մանգամայն Վետանի անձնասրութեան եւ սեպտեմբերի 4ին յեղափոխութէն լուրն առնելէն էտև՝ մարքանտին ինչ ձամբայ բռնած ըլլալը ցուցնենք։

« Այս օտար վիճակին պարզ դիւտարական մտքին քննութիւնը շարունակելով, մենք կրնանք ապացուցնել որ՝ Պաղէսն մարքանտը սեպտեմբերի առջի օրէն էտքը երկու յարձակմանց փորձը միայն ըրաւ. այսինքն 27 սեպտեմբերի Բէյդոզ գեղին վրայ ըրած յարձակումը, որով ձեռքերնիս 40 գլուխ արջառ ինկաւ և 200 կառք խոտ առ առաւելեալ, և. Հակտեմբերի 7ին յարձակումը, որուն վախճանն էր Թիրնվիլլի ուզղութեամբ մեր ընելու շարժմանց աւելի ազատութէն մը ստանալ։ Մեր զօրքերը յարձակմանը պլսի գնեկի մը տիրեցին, որ պարսն Լատոնչանին կը վերաբերի և տիրոջը անուանբ իսկ կը յորջորջի։ կապտերական պատ Համագրաց յաճող բաժինը, անկէ 2 կամ 300 մեղր յառաջ քալեց Սէն Ռեմի գեղին տիրելով և հրամայեաւ։ Դաբ գետակին եզերքը դադարելով։ Այս բաժինն երկու գունդերու հրամանն արուած էր որ մինչև այս պզտի գետակին Տանիին և մինչև ժամը 5 ու կիսուն հոն յարտանէն, ապա այն ժամուն ինքնիրեննուն ետ նահանջին։

« Հաղիւ Թէ 17–18,000 մարդ մտնակից եղան այս պզտի կռուին, որ ոչ երբէք էական փորձ մը կրնայ Համարիլ։ Բրուսիացւոց բանակին գիծերը Ձեղքելու։

« Մինւս կողմնակ գլխաւոր Տրամնատատարը կարծես Թէ ուրիշ մտածութիւն ունէր երեմ ոչ ցրցնելով զօրաց Թէ իրենց Ձգտանքը անօգուտ էին։ Չոկտեմբերի

Ա՛ն պատճառաւ ծանուցում մը հրատարակուեցաւ Ակռի լրագրոց մէջ, որ բռնակալի պաշտօնէ զրկուած ըլլալ կը պատմէր։ Ա՛յս յօդուածին մէջ պ՛ըսուածները այս կէտս դնելս կը ցաւեցնէ զիս թէ՝ Թէոդ Տամեայ երբեք Հանգիստ ձգուած չէ, ան միշտ գործած է, ան միշտ ծառայած է, ան միշտ ալ պիտի ծառայէ։ Ան ոչ մէկ անգամ ինքզինքը ազատ կամ ինքնիշխան կարծած է, ան միշտ ալ ենթակայ եղած է

դրբեր էին, և Թէ վերջապէս Գաղղիոյ վրիւծ֊Թեառը Համար Հարկ էր որ Կայսրը կամ Իշխանական Կայսրու֊Հին Գուլիէլմոս Թագաւորին Հետ խաղաղութիւն ը֊նէին, Հաստատելով որ այս խաղաղութենէն ետև Հռո֊Նոսի բանակը դէպ՚ի աշխարհին ներքերը քալէր՝ որ բարեկարգութիւնը Նորին վերահաստատ և Նորին ան֊ձին դի կայսերական վարչութիւնը և իր ծառաները կանգնէ։

« Այս միջնորդութիւններէս ետև, որպէս մանաւոր յանձնարարութիւն չէր տալ գլխաւորագ որ ծածուկ պահէին, պատերազմի առեւանը որոշեց Թէ Հարկ էր այս վիճակին պայմանը զրոյց ալ յայտնել կանխա֊գայցնելով անոնց Թէ մեզ Հետ երկուց բանակաց մէջ Հաշտութիւն մը պիտոր ըլլալէր »։

Վերջապէս Պալքուռ Հետևեալ Հետևանքները կը Հանէ։

« Պապէն մարաջախտին այս անցած երկուքը ու կէս ամիսներուն մէջ, օգոստոսի 18ին պատերազմէն (Անէ Բրիւխա) մինչև ցայժմ բանած ձեռնարկութիւնը Համառօտելով, վերոյիշեալ պատմիչներէն կը Հետևցնենք։

« 1. Թէ մարաջախտը օգոստոսի 18ին երբը ստոյգ յարձակմունքը մը չըրաւ, և Թէ Բրուսիայոց զօրագ վրայ իր բոլոր յարձակմունքները ուրիշ նպատակ չու֊նէին երթէ ոչ որպես զի ազատ ազգին և պատուհասի առջին ճնշողները արդարացնելու ծառայեցնէին։

« 2. Մարաջախտը յետին Ձգան մը փորձը ընել չուզեց, որ Թէ և յաջող եւլ ունենար՝ իր փառատէր բանակը տակնուվրայ պիտոր ըներ, և Թոյլ պիտոր չը֊տար երբեր իրը Հռոմոսի բանակին գլխատոր Տրանս֊նատար, Գաղղիոյ քաղաքական վիճակին անձնիշխան տէր ըլլալ։

« 3. Նոյն այս խորհրդածութիւններէն կ՚ելնացուի Թէ ինչու Համար մարաջախտը ոչ երբեք ուզեց յանձն առնուլ ազգային պաշտպան վարչութիւնը Ձանձնալ, և միևնոյն ցյետին վայրկեան ջանաց պատնաբաժդի զո֊րութեան նշխարները Տալաքել որ ուրիշ երբորդ կայ֊սերութեան մը յարթացնէ։

« 4. Մեկ մը Տանդուրէնն ետև որ կարելի չէր զՊաղ֊ղիան և զԲրուսիացիս միանգամայն Տանգիլ որ նորին Պատնաբաժդից իշխանութիւնը կանգնեն առանց Մեջի բանակին և նոյն իսկ քաղաքին անձնատուր֊Թիւնը՝ բոլոր այն Թշնամութենէն վերջ աւելցրեե֊լու որ մեր խեղճ Տայրենեաց գլխուն վրայ ծանրա֊ցած էն, մարաջախտը փոյթ տարաւ որ քաղքին տու֊թեան ժամանակը շտապեցնէ։ Եւ այս բանս յա֊ջողցնելու Համար պատրաստ ժամնանակին ջուղեց յանձն առնուլ ձիոց առօրեայ ուտելիքը նաւագեցնե֊լու, որով յանկարծակի իր Տեծելազօրուն ու Թնդա֊նօթից 25,000 ձիերը՝ առանց կէսրկոյ մնացին, փո֊խանակ սեպտեմբերի առջի օրէն սկսելու, որ իր առջի յարձակման օրն էր, ձեռք ունեցած միջոցները կրցա֊ծին չափ երկայն ատեն գործածելու տալու։

« Կանխապէս ներբը Տանդեցաւ յիրաւի ուտելեայ բաժիններբը նաւագեցնելու, այլ միայն երկայն յա֊պաղեցնելէն ետև, և երբ այդ գործութեան օգուտը այլ օրինչ էր, որովհետև մնացած պարէնիներուն քա֊նակը աննշանալիչ էր։

« 5. Համառօտ բսերով ամէն կէտի մէջ Պապէն մա֊րաջախտը մէկ գործութեամբ մը միայն աշխատե֊ցաւ. Գաղղիոյ քաղաքական վիճակին մի միայն տէր ըլլալ ու մնալ. ուսի և կարծելով Թէ կարելի էր Բրուսիացոց ձեռնհասութիւնը գնել իր փառա֊սէր գիտաւորութիւններն ի գործ գնելու Համար, կամովին անոնց ձեռքը թողուց Մեջի քաղաքն ու բերդը Տանդերձ 100,000 գաղղիացի բանակաւոր՝ որ պատնիչական բանակներուն մէջ բանակած էր »։

Պապէն մարաջախտ իրեն կոչմանէ չլսեց այս ամ֊

բաստանում էանց, այլ նոր լրագրին նամակ մը ուղղելով, ինքզինքը ապրպարտելու ջանայ, այսպես.

Բասէլ. 2 Նոյեմբերի. 1870.

Պարոն տէսուչ նոր լրագրոյն.

« Բասէլ Հաստնելով, ուր Բրուսիոյ զինուորական իշխանութիւնը մեր գնալուն էան տեղին որոշած է, ձեր լրագրին նպատակը Ալն քաղաքական անցից հաստատութիւնը կարգալն, որուն մէջ Մեկին զինուորական գաղթադրութենէն զատ նաև պարտն Կանիդդալի աս. Գաղղեացիս ուղղած յայտարարութիւնը կայ։ Իրաւացի է ըսածդիդ. կարելի չէր որ քանակը մատնչէն մը էանէ, երեթ, և իբր պատասխան այդ աստատպատմ Հնարագիտութէան էան, որուն վախճանը ուրիշ բան չէ եթէ ոչ Հաստարակաց կարծիքը մոլորութէան մէջ բռնելու, 26 ու 28 Հոկտեմբերի առաւօտուն, պատերազմի առէանին Համաձայն Հաստնութէանէ ընդունած որոշումնքներէն եւրէ առ բանակին ուղղած օրական պատգէրը կը ղրկեմ ձեղի։ Այդպիսի պատրաստութէան գործադրութիւնը կարծես թէ իր խոստացութէէ իսկապէս չէ Հասկրնար և ոչ իսկ Մեկին բանակին վիճակը կ'ըմբռնէ, երբ սնոր գլխաւորին բռնած Ճամբան կ'արատուրէ, որ երեք ամսէ ժամանակ, գրեթէ կրկին անգամ բաղմութէան զօրագ դէմ կռուէցաւ, որուն թիւը միշտ ամբողջ կը պահուէր, մինչդէս ինքը այդ վարչութէանէն և ոչ լուր մը կ'ընդունէր, թէպէտ և պէտքի փոքրեր ըլլէր էր այդ վարչութէան հետ Հաղորդակցութէան մը հաստատելու։ Այս երեք ամսուան պատերազմի ժամանակ, Մեկին բանակին մէկ մարքաթար, 24 զօրավար, 2140 սպայ և 42,350 զինուոր թէ՛ամէնայն գնդակներէն վիրաւորեցան,

Այսպիսի բանակ մը որ թոզը կռխնեղուէն մէջ իր պատուր ինչպէս պէտք էր պահած էր, չէր կրնար մատնչէնէ և վատ մտքէ խիներէ ձեւացած ըլլալ։ Այսթէ ամէնայն ուրախութէամբ միայն այն երեսէս մեացած 65,000 պատերազմիկ մարդիկ վիճաթափ ըլլէն (Թնդանօթէ սկ ձի չտնեցնալով և Հեծելազօրն իսկ ձիացուրկ ըլլալով) և այս բանս ալ յետ ձեռ շատը ուսնելուն եզան և յետ ամէնայն ուզղութէամբ Հոզուն մէջ խոյս և խնդիրը ընելուն որ այն պահուէն էանը կատը մը դիւրութէան գանան։

Եթէ եւանգէան և Հայրենասէրը ոչի չտնեցնար, Հոկտեմբերէն կիսուն Հարկ էր լիներ, որովհետև այն առէն մարքեղ Հացը 300 գրամ էզնէր էր, և ապա 250, այն ալ ամէնագէչ Հաց։ Այս տեսէր տէսարանին վրան աւելցնենք և նաև 20 Հազարէն աւելի Հիւանդ ու վիրաւոր, զէղէրկ զօրի միացու վիճակի մէջ, և Հեղերգչին թափուղ մնձգիլ մը, որ տասնըչորինգ օրէ ի վեր դաշտերը կ'ոզզէր, և մարդոց Հանգչելու Թոյլ չէր տար, որովհետև իրենց պլսի վրանէրէն զատ ուրիշ պատապարան չտնեին։

Գաղղիան մեր վիճակին նկատմամբ խոչոտած ըլլալով միշտ պախարակելով խօսեցաւ վրան։ Ինչո՞ Զէմ գիտեր, սակայն Ձմնարտութիւնը վերջապէս և բնական սկսած գայ։ Այլ մենք խորհեցնաս վայրկենին ունինք Թէ ըստ որումէ պէտք և Թէ ըստ որում Հայրենասէր մեր պարտքն ըլլնք։

Կ'ըզուսնէ, և այլն։

Ստորագրեալ. ՊԱՁՉՆ։

Այսպիսի պատասխան մը տալով այն անբաստատ նուէնէանց մարքաքսիան Պաձչն կը ջանար ինքզինքը պզտաբարցնել. սակայն իր գործոց վրայէն մեղքը բոլորովին չէր լեցուեցաւ։ Պետարարքս իշխանաւորի կասկածները

անկէ առելի հաստատութիւն մը կ'առնչէին, որ իրեն հնձակայ Պուանէ գօրավարը Մագղիա անցեր էր, ուր առաւելեալ կը գանուէր կայսրուհին, և այս երեքը Մէջին անձնատուրութենէն առաջ էղեր էր։ Այս կռիւը նոր առաւել ծանրացաւ անկէ՝ երբ Մէջ անձնատուր եղող մարաջախտէն, և իրեն իսկ, իբր պատերազմի արգելապահ՝ Վիլհելմհէհէի մօտ գտնել քաղաքը որոշուեցաւ, ուր Նաթոլէոն գերի կը գանուէր, և ուր շուտ մը էտքը նաև Եւգինեայ կայսրուհին գնաց։

Մէջին անձնատուրութեան դէպքը Բրուսիոյ թագաւորին գիտութեանը հասածին պէս իր թոռան փքեգերիկոս իշխանին հետագիր մը կ'ուղղէր, որով հնարհակալ ըլլալով անոր ըրած ջանից և աշխատանաց, միանգամայն և ողջոյն բանակին իր եղած գիտութիւնը կը յայտնէր. և՝ի վերջոյ կ'ըսէր.

« Այս երախտագիտութիւնս բանակին իմացուր։ Որպէս զի գերեզ և զանակոդ, ասմակ մեծ ծառայութեանս համար պատուեմ, գերեզ ընդհանուր մարշալ կ'անուանեմ։ և նոյնպիսի պատիւ նաև որդւոյս, թագաժառանգ իշխանին, կը շնորհեմ։

« ԳՈՒԼԻԵԼՄՈՍ »։

ԳԼՈՒԽ ԻԱ.

Բարիզու Պաշարումը։

Աղջի գլուխներուն մէջ տեսանք Թէ ինչպէս սեպտեմբերի վերջերը Թէհեանին զԴաղղիոյ մայրաքաղաքը բռնած պաշարած էր։

Այս ժամանակէն ետև երկուց հակառակորդ բանակաց դիրքերը մեծ փոփոխութիւն մը վրեցին։ Դաղղիացւոց մեծ փոյթն այն եղած էր, որ իրենց պաշտպանութեան գիծը չերծարգոյն ընեն։

ՎէօռԹի ու Ֆոթսպոխի պատերազմներէն ետքը որ Բարիզ իրապէս ինքզինքը պաշտպանելու միջոցներն ախտ հոգալ, մանաւանդ աշխատութենց ձեռք զարկեր էին, որոնց վախճանին էր Մեծ Վալերիէնի բաց ձիացած պատրաստ միջոցը գոցել և Սէնի ձախ կողմն ափին վրայ գտնուող բարձունքը՝ որ հարաւային բերդից վտոյ կը Տայնէ, պաշտպանել։

Եւ յիրաւի Բարիզու արտաքին շրջապատը երկու տար կէտեր ունի. մէկը հարաւային արեւմտեան դին

կը գանուի, ուր Նոյ և Ման Վալէրիոնի բերդերը մէջերնին եօթը Հարթամակդրէ աւելի պարսպ միջոց մը կը Թողուն։ Այս պարսպ միջոցին վրայ՝ Սէն Քլօի, Սէվռի, Մէօտոնի և Բլանտոի բարձունքը կը տիրեն, և անոր շատ կէսերը բերդերէն պաշտպանութիւն մը գանալ չէն կրնար։ Մինա բաց միջոցը հիւսիսային ա֊բևմտեան դին կը գանուի, Ման Վալէրիոնի և Սէն Ցընիի բերդերուն մէջ աեղացաք, որ տասուերկու Հարթամակդրէ աւելի Հեռու են միմիկ։

Գաղղիացի պետական Հարթարարեմերը Հաս֊կըցան որ ամենահարկաւոր էր որ այս կիսին պարսպ միջոցը ըլլդնելու Ջանային և մի և նոյն ատեն նաև Հա֊բաւական արևմտեան բարձունքն ալ բռնելին, ուսկից կրնար թշնամին քաղքին վնաս Հասցնել։

Ուսոի պէտք եղած աշխատութիւնները՝ չորս այլ և այլ կէսերու վրայ սկսան, որ են Ցընըվիլիէ (հիւ֊սիսային արևմտեան դին). Մոնդոլըտ (Հարաւային արևմտեան կողմը), Շագիլեան և Վիլիւիէի (Հարաւ)։ և այս չորս տեղացաքը լուռ ընդՀանուր յատակագծին ւնտաղութեան, կանգնած ամրութիւններ միացուն և քարաշէն պիսը ըլլալին, որպէս զի կարելուն մեց֊բաքաղաքին պահպանութեանը պահպանական ընձե֊ռել։ Սակայն կամ այն է որ Բալիքեայ պաշտպանութեան աշխատութիւնները գործունեաբար յառաջ չտնեց, և կամ այն որ Սէտանի անձնասրութիւնը թոյլը զի֊նուորական Հարաւարարեալոց նախատեսութիւնները վերի֊ի վայր չընդնց, սայդն այս է որ ժամանակը չատեց առաքարելու, յատակագիծը գլուխ տանելու։ Ուսոի քարաշէն կազմութիւնները մէկ զի գնելոյ, ամբո֊Հոպելութիւնը չնկատելու Հանդ եղան։ Սակայն սոնցմէ ալ միայն երկուքը կարելի եղաւ Ի դէպ ժամանակին լրնդնցնել, որ են Հոզ֊Պաբիեհա և Մուէլէն֊Սաբէ Հոպելութիւնին վ իլիւիէին մօտ և Պիսդոսի բերդին առջև։ Մոնդոլըտ և Ցընըվիլիէ սկսան բերդերը

դեռ Հա լրնդնցած չէին Գերմանացւոց Հասած ժամա֊նակը, որոնք անմիջապես առանց սրուն Թափելու ա֊նոնց տիրեցին։

Շագիլեան կամ Մուէլէն լա Գառա պատապարանին, սեպտեմբերի 19ին Պաղեսթացիք տիրեցին, որ ապա վերջի ասպետնան Ջնաւոյնը եղաւ։ Պաղղիացւոց, ո֊րոյհետև Գերմանացիք այն սարբ պատապարանը քանն բերբ փոխեցին ըրլին, աՀեռացան ապահովուԹեան մի֊ջոցներով։

Գերմանացիք նաև Ցընըվիլիէի պատապարանին ալ տիրեցին, զոր Պաղղիացիք մնանատարապես չնկեր էին՝ որպէս զի այն կողմի Սէնի անկիւնը պահպանեն, տա֊կան չկարենալով անոր միջը օգտակար կերպով մնալ, շուտ մը եռքը Թողուցին, ու դեռին աջակողմեան ա֊փին վրայ քաշուեցան, որպէս զի Սեժանդէյլէի, Պը֊զոնի և Շագնոի կամուրջները գիտեն։

Մուէլէն֊Սաբէի և Հոզ Պաբիեհայի պատապարան֊ներուն այ որ պաշտպանելու վիճակի մէջ կը գըտ֊նուէին, Գերմանացիք առաջանկաբեալ տիրեցին, այլ անոնց վրայ Հոպել բերդերուն պատճառու չկրցան մէջը մնալ։

Ուսոի վերոյիչեալ երկու պատապարանները նորէն Պաղղիացւոց ձեռքը անցան, որոնք Հարաւային կող֊մէն Թշնամւոց վրայ յարձակելու գլխաւոր կերպա֊նեղեն եղան։

Ցամաքէալ Համբանեղով մէկմէկու և Պիսդոսի բերդին Հետ միացուցած ըլլալով, պիտուպները կրը֊Նային առանց Թշնամիներէն սեմնալելու, բազմա֊Թիւ Ժողովել ու խումիչ յարձակումնը ընելու։ Հա֊մար, որ և միանգամայն յարձակման Թէ՛ իրը նեցուկ և Թէ իրը նահանջը պաշտպանելու միջոց կը ծա֊ռայեին։ Այդպէս այս երկու պատապարանը միևչեռս պատրաստոց ամենօգտակար էին, Պիսդոսի և Խնամ բերդերուն միջնաւորութեանը պատճառու Թշնամիք

թողրովին տիրանալու մէջը հաստատուիլ չէին կրնար։

Սակէ զատ նաև շրջապատին այլ և այլ կէտերու վրայ ուրիշ մանր պաշտպանական տեղեր շինեցին։ Եւ գարձեալ նաև այն գեղերին ու տուներուը որ բերդերուն դէմն վրայ կը գտնուէին և կամ բերդերուն անմիջապէս մօտ, մնունատոր պատնէշներով և ամէն տեսակ պաշտպանողական միջոցներով թողրովին պաշտպանուեցան վրնէակի մէջ գրուեցան։ Այսպիսով զգուշութեան գիտցողապէս ի Սիւռէն, ի Բիւբլոս, ի Պուռպիւռս, և յԱկէի գեղերն ի գործ գրուեցան, ինչպէս նաև Սէնի Թերակղզին մէջ, ի Վիլլանէօվ, Բեէ-ֆֆիդի մէկ մասին մէջ, ի Սգէս, ի Պուռնէօվ, Սէն Տընիի թողրովքը, ի Ֆոնթընէ-օ-Պուա, ի Նոժան սիւր Մառնը, և արևելեան բերդերուն մէջ տեղւանք, և այլն։

Հարաւային դին խոի, վանով, Խվռի, Վիդռի, Վիլլեթիւի, Սռբէօլ և Քարան գեղերն ալ, ամէնայն խնամքով ամրցուցին։

Այնանկ որ կընայ զուգցուիլ Թէ Բարիզու նեբբին շրջապատը հարաւային կողմէն երեք կարգ պատպերն ամրաւէիններէ պաշտպանեալ էր, որոնց սակաւաթիւ պահապ միջոցներէ կարելի չէր որ Թշնամին կարեկար պատ անցնիլ։ Ա՛ն գեղերէն իւրաքանչիւրը ինչպէս ինքնին պիտի բերդ մը կը ձևացնէր։

Իակ Գերմանացիք առանց եռանէ ըլլալու որ այն տիրաւթիւն տիրեն, կը ջանային իրենց դիրքերն տանկի տրամադրելու, որ պատրաստ ժամանակին մեծագոյն բերդերը կարենան դիւրաւ և ազդու կերպով գնդատ կոծել։ Ասոր իրենց գիծերուն եռանը ընդարձակ առ բաշխեաներ շինեցին, ուսկից ապահովաբար իրենց պատրանն ազեղ Թնդանօթները կ՚անցունէին, զորմնը Սէնովն և Սէն Քլուի ըլլոց վրայ գետեղեցին։ Այս տեղերէս որոշեալ ժամանակին կընար երկիթ ու կրակ կի փոթորիկ մը Թափուիլ Բարիզու վրայ։

Սակայն սեպտեմբերի 29էն ետքը, որ քաղաքին պաշարուելուն սկիզբն է, Գերմանացիք քաղքին բոլոր շրջակայ բլուրները բռնելով պահեցին։ Իրենց յաջորդաբար զօրքերը մանկ, ամպին գանուող գեղերուն մէջ բանակած կեցեր էին, այնուհետև յանձնարարուեցին, որ յարձակման պայմանի մէջ ընդհմնման և յարձակելն, որպէս զի հետագային տեղուանք գանուող զօրաց ժամանակ ատն վատնգեալ տեղւոյն օգնութեան հասնելու։ Այս տրամադրութեանս հետևանքն այս ի՛ըլլար որ պաշարելոց յարձակումները գիւրաւ ետ կը մղուէին։ Սակայն այս կերպով ալ Գերմանացւոց յառաջադէմ զօրքերը շատ գժուարին դրից մէջ կը գանուէին, և շարունակ Գաղղիացւոց ուժգնութեան են Թակայ։

Այսպիսի պայմաններով Գաղղիացիք Հոկտեմբերի 12ին և 13ին օրերը մէկ քանի լրտեսական շրջմաներ բրին։

Հոկտեմբերի 12ին օրը Ռէյլ տեղական Հազարապետը, պահապրակաց Դր գունդին Տիրամնատար, լրտեսութեան մը առաջնորդ եղաւ, որուն վախճանին եր սատպել Թէ արդեօք Դէյլէի անտառին մէջ և Սվռանի տափարակին վրայ Թշնամիք կը գանուէին։

Սթաֆֆ և ազատ Հրայանատորք սատկապար յաղեակ Բրեսլով Բրուսիայոց յառաջապահ զօրաց վրայ, բռնադատեցին զանոնք որ ետ քաշուին և Նէյլիէն մինչև Վիլլպլը ձգտող անտառին մէջ պահպըտին։ ապա Նէյլէի գիւղին տիրացին, ամէն կողմէն քննելով զայն, մինչդեռ երեք ընկերութիւնք Սվռանի զառ ի վերնէրէն վեր կ՚ելլէին։

Որսորդաց առաջին գունդին բաժին մը բլրին մէկ կողմը քննեց, և բլրին տափարակն ալ առանց ուղղակի պատերազմ առանց Թշնամւոյ մը Հանդիպելու, բայ ի գեղէն անգին վ իլիպլը կողմը։ Գետնին եղևկրին վերջին ծայրէն հետևակազօրք յետաստ

կողմնակ մեռաւոր մեռաւ ու սիրեց, զոր Գաբրիէլեան պարտականութիւն փոխեմ չըրին։

Լռեռւթիւնը այսպէս կատարելէն ետև Գաղղիացիք նոքան իրենց շրջապատը քաշուեցան, և տեղական հազարապետը մեծ զովեստ խօսեցաւ բոլոր այն զօրաց, և նաև շարժուն պահանորդաց, որ այն գործին մնանակից եղեր էին։

Ուրիշ մէկ լռեռւթիւն մըն ալ նոյն օրը Տիւբօս զօրավարն գլուխ տարաւ Մալէզոնէն անդին։ Իր հրամանատարութեան ներքև կը գտնուէին Տիւմոյնի և Լաբէյ գրուիչք, որոնք Ռուէյլի առջևը Գաբրիէլեացւոց հետ կռուի բռնուեցան։ Մի և նոյն ատեն նաև Մոռպիհանի ազգային շարժուն պահանորդը, որ նաև այս լռեռւթեան մնանակից էին, յետ Մալէզոնի եռեցան զինքերուած կրակին դէմ գնելուն, Պուժիվալ և Ֆոնդեռ Նամբանեռուն մի կղզեկ կարող կէտին վրայ, Բրուսիացւոց հրեռանիներուն հանդիպեցան։ Այս հրեռանիք երեքհարիւր մեզր հեռաւորութենէն սկըսան Գաղղիացւոց վրայ կրակ թափել։ սակայն անոնց կրակէն Գաղղիացիք չհաւատացան, որովհետև միգամայրի տուիքերը փոխանակ բացուելու գետակա կէտը միացին։ Շարժուն պահանորդը Նամբանեռ փոսերուն մէջ պատսպարեցան, և անկէ սկսան թշնամեաց վրայ կրակ թափել։

Մի և նոյն ատեն նաև Մոն Վալէռիէնի բերդէն ալ զինեռնացւոց հրեռանիքները սկսան գնդակոծել, որ ապահովելու տեղ մը չունենալով բանադատուեցան ետ քաշուիլ։

Յաջորդ օրուան յարձակողական լռեռւթիւը (Տիւտեմբեր 13) Գաղղիացւոց 13դ բանակախումբին Պլանշառ բաժինը ձեռնարկեց, խոսի դիրքերէն սկսելով, աջ դին, մինչև Շագանի դիրքերը, ձախ դին։

Պլանշառ զօրավարն իր զօրքը երեք սիւն բաժնեց. աջակողմեանը (13դը) Բլանեռի ուղղութեամբ սիւ-

տար քայլեր. ձախ սեռղինը (Սուպիեռ զօրավար) Շագիլեռնի վրայ պիտոր երթար, ձախակողմեանը (Բոզ տ'Օռի և Օպի շարժուն պահանորդք, Կռամէյ Տաշրատեռ) Պանեռէօի վրայ պիտոր յարձակիր։ Բոլոր այս շարժմունքները, Մոռուժի վրայի և խոսի, բերդերնուն պահպանութեամբ, կազդով կանոնով և արութեամբ գլուխ տարուեցան։

Բարիզու կառավարչին, զօրավարն Դուռիւ, ղեկմոյ զօրավարն, ընդհանուր սպայակոյտն գլխաւոր, այն դրկոյ ձախակողմը ղրկեր էր որ այն շարժմանց ամբողջութեամբ ականատես ըլլայ։ Վերոյս զօրավարն, որ 13դ բանակախումբին հրամանատարն էր, իր պահեստի գունդերը Մոռուժի բերդին եռակ բանակեցուցեր էր։

Բօզ տ'Օռի շարժուն պահանորդք զանմնապի քաջութեամբ Պանեռէօի սիրեցին։ Եռև Օպի պահանորդաց առաջին վարդը շատ կարճէ կեռպով վարուեցաւ կռուին մէջ, թէպէտ և առաջին անգամն էր որ կռակ կը տեռնար։ Իրենց Տամբեռև հրամանատարը քաջապառ կռուելով ինկաւ սպանուեցաւ։

Կեռդրնի սեռն Գաղղիացիք, Շագիլեռնի տուներուն մէջէն յառաջ քայլով, գրեթէ առանց կորուստ ընեռլու երկու պատնէշներու սիրեցին, և մինչև եռեկ դիրքին և այն Նամբան որ դնդրնեռն և գիւղատուռ մէկ մէկու։ Հետ կը կապէ, յառաջ գնացին։

Այս երկու կէտերուն մէջէն Գաղղիացւոց երկու վարպետ ամեռնայն բարեկարգութեամբ թշնամւոց սատ մեկ կրակին տակ յառաջ խաղալով, այգեցաց մէջէն սկսան գիշնամիս գնդակոծել, որ Շագիլեռնի տափարակին վրայ Տղոլպատանիշի մը եռակը պատսպարած կրակ կ'բնեռին։

Այ ատեն Բրուսիացիք երկու հրեռանիք բացին, մէկը Գուռ ա-լ'Մնիկ, միւսը Շագիլեռնի մեռտ. սա կոյն Վանվը և խոսի թնդանօթներէն շատ մը անոնց

կրան ալ լռեցուցին։ Ա՛ն առեն տափարակին ծայրերուն վրայ Բրուսիացւոց բազմութիւնը երևան ելաւ, որ դիմագրաւ կ՚ընդունի Թէ յարձակող Գաղղիացւոց Թնդանօթից և Թէ բերդից կրակին։

Ա՛յսպէս լռեսաս Թիւնը գլուխ տարած ըլլալով, Պաշտօն զօրավարը նահանջելու հրաման տուաւ։ Մ՚անուշ ժ բերդապահ ծովային զօրքն ալ այս կռուիս մէջ մասնակից եղաւ, վերջապահ գունդը ձևացընելով։

Ա՛յս հանգստ կռիւը, որով Գաղղիացիք Հարիւրի չափ գերի ձեռք բերին, զօրքը քաջալերեց ապագայ յաջողութեանց յոյսը արծարծելով։ Եւ այս խրախոյսը աւելի ազդու ընելու համար, Դաւշիս զօրավարն ուրախակից եղաւ այն զօրաց որ այս յարձակմանցը ըրեր էին, ինչպէս նաև այն բերդապահաց որ նոյն բանն ձեռնհաս եղեր էին։

Նաև Հոկտեմբերի 21ին Գաղղիացիք ուրիշ նոր յարձակում մը ըրին նոյն կողմէն։ Նոյն օրը, միջօրեկին առեներքը, բազմութեամբ հետևակազօրով դուրս եկան, հետերնին շատ մը գաշտի Թնդանօթներ ունենալով և Մ՚ան Վալէնտինի Թնդանօթներէն ալ պաշտպանուելով։

Դեպ ի՛ հարաւային արևմտեան կողմը յառաջ գնացին, և Բրուսիացւոց հետևակազօրուն 9դ և 10դ բաժիններուն զօրաց Հանդիպեցան։ Ա՛յս եօթիներորդս հետ նաև արքային պահնորդաց Նժոյգները միացաւ, որ գեռ և պաշարման գիծէն նոր մեկ էր։ Սկի գեռ սոին միայ սպրուելեն ալ Բրուսիացւոց Հզ բանակատեղին մը Թնդանօթներն ալ հետ մնացեր էին։ Նոյն իսկ Գաւրիէլնա ալ Հոն վազեց կռուին ներկայ ըլլալու համար։

Մ՚ան Վալէնտինի բերդը Սկի գետին ձևացուած Նամակներ Թերակղզւոյն վրայ կը գտնուի։ Սկի գեղը ալ ուժգն նախ դեպ ի հիւսիս կը վազէ, և ապա դարձեալ դեպ ի հարաւ, և այս կերպով աբանելի

կեդրոնական ապաստանարան մը կը շինէ բոլոր այն զօրձողութեանց համար՝ որ այն բերդին ներսէն շահաւէտ էին, դեպ ի Սկի գետակն, Վերասյլ և Սկի Քլուբ կ՚ուզին գլուխ տանիլ։ Անկէց Գաղղիացւոց զօրքը դեպ ի Կառլի անտառախիտ բարձունքը Նամբայ ելան, որմէ Հանդէպ՝ այն Նամբաներէն որ Վերասյլէն դեպ ի Սկի հիւսիսային կողմը կը տանին, գլխաւորապէս Լուվիէնի ու Մառլի մօտերը, անանկ կերպով կը կազմուին զրեանքը՝ որ այդպիսի գործողութեանց մեծապարանը տեղի կ՚ընեն։

Գլխաւորապէս դեպ ի Պուժիվալ յառաջ գնացին, որ գետակին վրայ շինուած գեղ մըն է, և Գերմանացւոց յառաջապահ զօրաց ձախ թևին զօրքը բանակած էր։ Մ՚ան Վալէնտինի խոշոր Թնդանօթները շատ մօգամ՝ այս տեղը զարկած էին։ Ա՛յս գիւղիս ա ըևէլեան կողմէ գեպ ի Ռուէյլ Նամբուն վրայ, կայ Մալմէզոն բառած գղեակը կայ, ուր տեղ շատ տարի Կարոլէոն առաջին նստած է, և մանաւանդ աւելի Հռչակաւոր է Յոսեֆիինա կայսրուհւոյն երկոյն անտեղ Հոն նստած ըլլալուն Համար։

Բրուսիոյ Թագաւորը Մ՚առլիոն կամարակապ անցքին վրայ գտպարեցաւ կռիւը տեսնելու Համար։ Ա՛յս անցքը 36 կամարով շինած կամուրջ մըն է, որ Մառլիոն բարձունքը կը կապէ, և 643 մեզր նշանառը բարձրութիւնն ունենալով, բոլոր շրջակայքը գիտողին աչաց առջեւ կը ներկայանայ։ Ա՛յս կամարակապ անցքը, որ նաև Մ՚առլիի ջրանցք (կամ Լուվիէնի) անուանով կը յորջորջի, Սկի գետին ջրերը Վերասյլ կը տանի, Հոն տեղի Թագաւորական պալատին ջրախաղաց Թեանց Համար։

Թէպէտ և Գաղղիացիք յանդուգն արիութեամբ յառաջ կը խաղային, Բրուսիացւոց Թնդանօթներուն կրակը, որ գետին միւս կողմէն վերնէն կը Տաքսածէր, բռնադատեց զերնէն որ նոյնէն Մ՚ան Վալէ-

ռիւնի Թնդանօթից պաշտպանութեանը նեքքև պահպանուին։

Այս կռուի երբը Բրուսիացոց աւելի յաղթ գնաց, որոց ձեռքը մնացին երկու Թնդանօթք և Հարիւր ևս ալ գերի։ Ուսի եթէ 12ին և 13ին յարձակմանց մէջ Գաղղիացիք յաջողութիւն գտան, 21ին յարձակմանը մէջ պղտի անյաջողութիւն մը ունեցան։

Սակայն ասոնցմէ ալ աւելի յաղթ գնաց Գաղղիացոց Տիւտէպուէրի 28ին գործը, որով Պուռաժ գիւղին տիրելու յաջողեցան, որ Սէն Տրնիէն անկին կը գրտնուի, այսինքն Բարիզու արեւելեան կողմն, ուր տեղ Բրուսիացիք ամրացած էին։ Այս օտանց կանուխկէ, երբը Հարիւր տղաս Տրացանաւորը էլան ատտուածեամ Բարիզէն, և Թիւաւոց յառաջապահ զօրաց վրայ յանկարծակի լեյնալով, գիրենք բռնադատեցին որ փախչին առանց ինչ և իցէ դիմադրութեան մը փորձ ընելու։

Պէլլանմոս զօրավարն որ Սէն Տրնիի հրամանատարն էր, երբ այս գործիս երբը խնացաւ, 2,300 մարդ գրկեց որ ազատ հրացանաւորաց Թիկունք ըլլան։ Այսպէս Գաղղիացիք Պուռաժէ գիւղին բոլորովին տիրեցին, և այն պատճառներն որ կանգներ էին Բրուսիացիք, Գաղղիացիք Չեն Հաստատուելով, իրենց օգտին ծառայեցուցին։

Կէսօրուան դէմ Բրուսիացիք պղտի փորձ մը ըրին որ կրնաւած գիւրքերը նորէն ձեռք բերեն, և չորս Տրեւանիներով Գաղղիացոց վրայ յարձակեցան։ սակայն չյաջողեցան գիւրքերը անկէ Հանելով քշել։ Գիւղը այս գնդակոծուածէն շատ մնաւուեցաւ, սակայն մարդիան կորուստը շատ քիչ եղաւ։ Երիկուան ժամը եօթին ու կիսուն Գերմանացիք նորէն սկսան յարձակումի ըրին, սակայն զարձեալ իրենց ջանքը պատրաստ գնաց։

Այսօր հրացանաւորը շատ մը սաղաւարտներ և բրուսիացի զինուորական գէտնեներ ձեռք բերին, որ բովէ՛ետև առաւօտուն կանուխկէ և անանկ երագութեամբ յարձակեր էին, որ Թիւնամբ Հայձէով տագնապատ տեղը Թողը էին, բոլոր իրենց Հանդերձանքն լալ Չեն Թողուլ։

Այս գործս մեծ զինուորական կարեւորութիւն մը չունենար, սակայն գաղղիացի զօրաց վրայ մեծ քաջալերական ազդեցութիւն ունեցաւ, որովհետև այս առաջին անգամն էր որ բռնութեամբ տեղի մը գրաւեր լալ, Չեն յարատեւելով կը մնային։

Բայց այն տեղերը երկարն տանէն մնալու չէին։ Պուռաժէ յաջորդ օրերը անօգուտ տեղ գնդակոծուելով, վերջապէս Գերմանացիք Հոկտեմբերի 30ին օրը 15,000 մարդով վրան յարձակեցան, Հետեւեալ բազմութեանը դէմ դնել կարենալով։

Այն զօրաց մէկ մասը գիւղին առջեւի կողմէն Հանկաւեցաւ, մինչդեռ միւսը Բրուսիացոց բանեցուցած կէտերէն Հաւէտնա, Տիւնեւիէն և Պան–Մրնիէն անցնելով Եաւեի կողմէն գիւղին վրայ կու գար։

Այս յարձակմանս Հետեւանքն այս եղաւ, որ այն Գաղղիացիք որ Պուռաժէի Հիւսիսային կողմը կը գրտնուէին, գլխաւոր բանակէն կարուեցան ու մնացին գէրի։ Թնդանօթներն ալ անդադար միւսները գնդակոծելով, բռնադատեցին որ գերը Թողուն։ Այս պէս նաև Տաւնսի միւս պատնարանը, որուն առջի օրը տիրած եին Գաղղիացիք, ալ Հարկադրեցին պաշտպանութիւն մը չտանելով, մէկը գանուող զօրքերը Տարկ եղաւ որ առանց դիմակալութիւն մը ընելու Թողուն ու քաշուին։ Պատպանութեան անկարգ վիճակին պատճառաւ շարժուն պահանոցը 48 ժամ առանց կերակուր մնացեր էին։

Այսպէս Հոկտեմբեր ամիսը Գաղղիացոց պղտի անյաջողութեամբ մը Հեքուեցաւ։

ԳԼՈՒԽ ԻԲ.

Բարիզ պաշարուած։

Բարիզցոց նեղութը հետզհետէ բոլորովին բերդփ մը էրևոյթը ստացեր էր. փողոցներուն լռութիւնը միայն բերդերուն ներսիդէն չառաչիւնեին կրնդհատէր։ Խռնուելիները իրենց տեղին կը գտնէին, և այն ժամէն եաքը ոչ ոք կրնար տունէն դուրս ելլել առանց մտնելու Տրամանի։

Օդապնոց օդապարիկները մէկ հատիկ միջոց էին որով Գաղղիացիք արտաքին աշխարհին հետ կը հաղորդէին. ուստի թղթատանց տեղւոյն հրամանն էրաւ որ Գաղղիա, Անգղիա և օտար երկիրներուն ուղղուած նամակները օդապարիկներու միջոցաւ զրկին։ Այս նամակաց ծանրութիւնը չորս գրամ աւելի չէր կրնար ըլլալ և վճարքն ալ քսան Տարիւրդրք էին։

Ուստի օդապարիկ կանոնաւոր ընթացք մը որոշուեցաւ. բան նամակներ երկաթուղւոյ ընթացքէն, որով բազմաթիւ օդապարիկ գոնուեր չհնարուեցան։

Սամգամ մէկը 2000 խորանարդ մեդր տարածող ունենալով Վիկտոր Հիւկո կոչուեցաւ, և հետը 450 հազարագրամ նամակաթղթի առած, Փիւիլիի պարտեզէն Ճամբայ ելաւ, գնոտալ օդանաւորդը ուղղիչ ունենալով։ Ուռեցուցման և չուելուն ժամանակը, Բիքառ պարծենալէն, Ռամպետ ծովակեզը, թղթատանց տեսուչը և ուրիշ շատ անձինք, ներկայ էին. և երբ գունդը բարձրանալու սկսաւ, Կեցցէ՛ Հասարակապետութիւնը, Կեցցէ՛ Գաղղիա, աղաղակներով անոր երթը ողջունեցին։

Մէկ և նոյն առեն նաև թղթատանց պաշտօնապանը բազմթիւ աղաչնիկներ կը մուտցանէին։ Սամգամ մէկ քանին օդապարիկ Բարիզէն դուրս կը Տանէին, որպէս զի երթեն թռչելով էտ դառնան, և արտաքին լուրերը քաղաքը բերեն։ Եւ իրաւցնէ այս ազատներէն շատերն որ Գուռ քաղաքը տարուած էին, նոյն տեղւոյն տէրութեան գործակատարաց թռղթերովը, նորէն Բարիզ դարձան։

Վարչութիւնը որպէս զի Բարիզու պաշտպանութեանը ձեռնհասութիւն մը գտնայ, 15-18 տարուան պատանեկաց Տպրեներուն յորդոր մը ուղղեց, մնացեալ զանոնք Տրամմներ զրկելու գործածելը, պատերազմներ չվնասել և ամենէն զօրաւորներով ալ մասնաւոր վարժեր կազմել։ Ուսոի մէկէն կամաւորներ գրի մանաւանդ պատերազմական երեք Տարուան պատանեկներ գիմեցին անձնասիրաբար ընտրելով ազգային պաշտպան վարչութիւն։

Սամգամ հինգշաբթին ընտրելոյ մտնելուս ընդհանուր մը ձեւացուցին, որուն ներկայացան հայրենասէրք ամենը գրուեցաւ։ Քանի մը երթը ամենը միաբանելով, Լուվրի գաւթին մէջ աղմուկ յարուցին, որովհետև վարչութիւնը դեռ ևս երեսից ոչ գործ

մի տալու փոխ ըրեր էր և ոչ վճարքին հատուցանելու։ Ազգային պահանջողք յէտ քաղցրութեամբ զանոնք յորդորելու, վերջապէս բռնադատեցան ուժ գործածել և նաև սլաքով զանոնք հանդարտեցնել։

Ասոնցմէ ետեւ ամէնէն փափաքած իղձերին մէկը ազգային պահանջողաց թնդանօթ ձեռք դնելն էր կարծես, իրաւունք սահմանեալ էր. և այս իրաւունքը իբրեւց չորրորդ եղաւ։ Ուստի այս նպաստաւոր ձեւացած դէպքին հրամմտատութիւնը նեղտէն դնաւորը հայրենասիրին և հռչակաւոր գրչին յանձնուեցաւ. որուն մտածութիւն ըլլալու փութացին նաև Շառլ և Յովհաննէս Վիլիսոր Հիւիլիէ, և նաև ուրիշ շատ գրագէտք և Ռաբբին օրագրին գրիչներէն ոմանք։

Բարիզու բոլոր շրջապատին մէջ չարտնակ ուրիշ բան չէր տեսնուեր, բայց եթէ զինուց ու զինեալց շարունակեալ շարժում մը ամրոցներուն վրայ, քաղքին դէմերը, Սէնի ափունքը, մինչ բանիս ամէն դին չարտնակ պատերազմ էր։ Ամէն տեղ հողաթմբեր պատնէշներ կը շինէին, և մինչ նոյնքան հրետանիներ կը կանգնեին։ Այս նմանութիւնն որ քաղքին ներսերը կը տանեին, մանաւանդ ծակերը կը բանային ուցեղը կը տնկէին որ ձիաբոյոց մնացքին խափան ըլլան։ Ինչպիսի տարբեր երեւոյթ կ'առնուին այն տեղուանքը։ Բոլոր շրջակայքը ապահանած կործանած էին. ծառերը գետինը պառկեցուցած, տուները հիմնայատակ եղած, և դէտ ևս տեղ տեղ հրդեհին կը ծխային։ Բլանմանի և Մէնսոնի առջեւի դաշտավայրերին վրայ, խեղճ գեղացիքը կը տեսնուէին որ աւերակաց մէջէն իրենց ստացուածոց մնացորդներն կը փնտռէին, և կամ իրենց բանջարեղէնները ու պտուղները, որ դեռ ևս ձեացեր էին, ազատելու կը ջանային։

Ուրիշ մէկ խորհ տեսարան մըն ալ Քառօտհօն կամ աւարառութ բռնուած գողերուն էին, որոնք հազա-

րաւոր ամէն դին կը վազէին, և անբնակ տանց ու տեղեաց ստացուածքն գողնալով կը տանէին։ Այս անօքէն սիրտերը գէշաւորապէս գերէրը դարս կ'ելլէր, և անհատապէս յանդգնութեամբ երկուց բանակաց դրից մէջ կ'երթեւեկէին, աւարառութեան տեղեր փնտռելով, և ազա աւարով բեռնաւորեալ էտ կը դառնար։

Մոնմարտրի բարձանց վրայ թնդանօթներ զետեղուեցան, ինչպէս նաև Արք սը Վանիսթի տափարակին վրայ միդասյրեկօզիներու հրետանի մը։ Շան սը Մառսի և Վառրաուէրի հրապարակներուն մէջ ալ տախտակ տեղիներ չինած էր զինուորաց իբր բնակութիւն ծառայելու։

Փողոցաց պատնէշներուն մէջէն նշանաւոր էր Պաւիէռ տիւ Վռան բառած տեղը կանգնածը, որուն լայնութիւնը հինգ մեդրէ պակաս չէր. մեծագործ շինած մըն էր, գրեթէ բոլորովին մեծ տրձաքարերով շինած։

Սեպտեմբերի 27ին մշակութեան պաշտօնեին վերձնալ մը որոշուեր էր որ անսիքնապես յաջորդ օրէն սկսեալ օրէ օր հինգ հարիւր եզ և չորս հազար ոչխար բնակչաց կերակուր տրուին։ Միսը ի չահ վաչկատութեան պիտոյ ծախուէր, և ծախսղներէն մնացուածը մսրպիկ եղող զորձք քաղաքական վարչութիւնը որոշած էր. նմանապես մնին գինն ալ սահմնած էր։

Ուտելեաց վաճառանոցներուն մէջ առաւելապէս առաւտութեամբ գնուած նրբերեն էին հաւկիթ, բադադէս, խոզի ձարպ և ամէն տեսակ ընդեղէնք։ Կան ձիու միսն առաւտութեամբ կը գնուէր։ Խոհրոմ միսը մէկ ֆրանգ առ քիլօ գնով ծախել սկսեր էին. այլ հաւեղինաց մեծ պակասութիւն կար, և ոչ իսկ կարաց ու պանիր կը գտնուէր։ Հաւ մը տասուերկու ֆրանգի կը ծախուէր, բայ մը տասը ֆրանգի, սագ մը քսան ու չորս ֆրանգի։ Հացին գինը միշտ տասնա-

կանն էր։ Նոյնպէս նաև Եգիպ և ոչխարի միսը որ տե-
րութեան միջոցաւ կը ծախուէր։ Մասնաւորաց խա-
նութներուն առվիւռ կանգուն երկայն գարակ գիծ մը
կը տեսնուէր որ միս գնելու կարգաւ կը սպասէին։
ազգային պահանջողք գնելէք կեցած պահպանու-
թիւն կ'ընէին որ չըլլայ թէ բռնութեամբ ներս աս-
շաւել ուզեն։

Շահասիրութեան ոգին իսկ պարարուժին օգուտ
քաղել մտածեց, ուստի Բարիզ Փոխադարձ Ապահո-
վագրութեան ընկերութիւնը հաստատուեցաւ։ Տըր-
զեվի վաճագայ դէմ։ Բազբին տուներէն երեք գօսի
որոշուեցան, որով տանտէրերը բան որումի որ իրենց
տուներն աւելի կամ նուազ վտանգաւոր տեղւոյնը
կը գտնէին, Տարին մէկ, կամ երկու և կամ եր-
եք պիտոյ Հատուցանելին։

Բարիզու պարիսպներուն վրայ միշտ նոքատոր ծա-
նուցումներ կը կարդացուէին, որոնք միշտ երեկոյ գիշե-
սուկ ու Հետաքրքրական կողմն ունէին։ Ս. յայտի էր
այն ծանուցումէն որով գիտացուց գիտութեան
կը հասէր, որոնցմէն ձեռացած խոտերը Սենի Ամպռնուց
առաջին վաշտ կոչուելու էր։ Երեկոյ Հատուցը, Ին-
սեր ծանուցումը, պիտոր ըլլայ սև սմպռաշարքով, սև
պոռոգ և սև գլխարկ, բոլորը նորընծայ ձեւիւներով
զարդարած։ Վարտը ուներ ընկերութիւնները պիտոր
բաղխուսայ, իւրաքանչիւրը 120 անդամներով։ Հետ-
գէմեալ այս վարչութիւնն տասնի չափ պիտոր կանոնադ-
րին։ Երեկոյ վէրջը պիտոր ըլլայ «Թէ Թէ Հրացան մը»
որ 200 մէտրի հեռաձգութեան գօրութիւն պիտոր
ունենայ։ Երեկոյ ծանուցութիւնը պիտոր ըլլայ վերա-
գարմանութեան տեղերը Տակելու փողոցայ պատկե-
ները պահպանելու և բան պիտոյից նաև պարապայ
պատկերներուն վրայ ձեռքնաւոր ըլլալ։

Օտար ազգաքաղաքութիւնները միշտ անպահան էին։
Ցիւրաքանչիւր ազգ իր իր գործարանը ունէր, որոնց
մէջ կը գործէին ազգային ոճով կառուցուած
գործիքներ։ Ֆրանսացի ազգը իր ոճին մէջ
ամենէն առաջ էր։ Ամերիկացի ազգը իր ոճին
մէջ ամենէն ետ էր։ Ֆրանսացի ազգը իր ոճին
մէջ ամենէն առաջ էր։ Ամերիկացի ազգը իր ոճին
մէջ ամենէն ետ էր։

բաղմը կը քարոզէր, և Ֆառաջարկեր որ սպարտական
սեղաններ կանգնուէին, որոնց Թէ Տարտասը և Թէ
ապրանք առհասարակ երկայրաբար մնանակէին։

Ուրիշ մըն ալ մանուածոց ստորագրութիւն մը բա-
նալ Ֆառաջարկեր, որպէս զի ամէն բարակիկաց մը
ընծայուի այն մարդուն որ զԲրուսիոյ Թագաւորը
սպանէ։ Այս առաջարկութեանս Հետևանքը քիչ ա-
տենուան մէջ երկու Տազար ստորագրողք գտնուե-
ցան՝ իւրաքանչիւրը տասը Տարիւրդրամ։

Ժողովուրդը շարունակ Տրապարակաց մէջ կը խըռ-
նէր։ Մէկ անգամ մը գլխաւորապէս խմբեցաւ՝ որպէս
զի գվարչութիւնը բռնադատէ որ խաղաղութիւն ը-
նելու յանձն չառնու, «զժողովրդասէրները» իբր ըն-
կերակից ընդունի, և «այլասերկամութիւնը ինչ և իցէ
կերպարանօք ըլլայ՝ չՏատուատէ»։

Բարիզ միշտ Թշնամեաց յարձակմանն մը կը սպա-
սէր։ միանգամայն նաև Լուսաւորութեան մէջ ձեռացող
բանակին օգնութիւն մը ընդունելու կը միար։ Այնը
օգնութեանը կը յուսար Թէ կարող պիտոր ըլլայ
Թշնամեաց պաշարման գիծը Ջեղքելու։ ուստի և քա-
լը յարձակմանց ու լուսաւորութեանց նպատակին ալ
գլխաւորապէս անոր կը Տայէր որ Թշնամեաց պաշար-
ման գծին տակ կողմն գտնեն, և միանգամայն տես-
նան Թէ միւս կողմէն ամենալաւ եղերայրները կը տես-
նուէին։

Մի և նոյն ատեն նաև Բարիզու ձուլարանաց մէջ
երագաբար գործի կը դրուէր Թղթանօթներ Թափելու Ֆաշ-
խատելու, որպէս զի պատշաճ ժամանակին մէծ բազ-
մութեամբ յարձակմանց մէջ գործածելով կարե-
նան զօրաւոր կերպով Թշնամեաց պաշարումը Ջեղ-
քել։ Այս վախճանիս Համար նաև երեսփոխանները
կը պատրաստէին, որպէս զի Թղթանօթներն ու Համ-
բարները միևնոյն Բրուսիացոց գիծերը կարենան փո-
խադրել։

Բարիզեցիք հանդարտութեամբ ու խաղաղութե. պաշարման ձանձրութեանց ու պակսութեանց կը տանէին, և այն յաջողութիւններն որ պզտի յարձակմանց մէջ կը գտնէին, մինչդեռ զօրաց և ազգային պահանորդաց պատերազմական հրահանգին վկայ էին, միւս կողմանէ ազգային յոյս ու վստահութիւնը արծարծ կը պահէին։

ԳԼՈՒԽ ԻԳ.

Ծայրագոյն Հասարակապետականք։

Այն պաշարման հոգոց և անձկութեանց մէջ, մինչդեռ մէկ կողմէն հայրենասիրաց եռանդը կը փայլէր՝ միւս կողմանէ երկմտաց անվստահութիւնը կը տեսնուէր, Կարմիր Հասարակապետութեան կողմնակիցք յուզելով՝ իրենց դարաններն գործադրելու կը ճգնէին։ Ասոնք նոյն այն Վիճակին կողմնակիցք էին, որ ինչպէս տեսանք՝ զԼիոն քաղաքը տակնուվրայ ըրեր էր։ Պատճառելով որ վարչութիւնը պաշտպանութեան գործին համար պէտք եղած գործունէութիւնը չէր ցուցըներ, ամենեւին առիթ մը չէին փախցըներ Բարիզու ժողովրդեան ոգիքը գրգռելու, որ արդէն 'ի բնէ անանկ դիւրագրգիռ է, այլ եւ առաւել հիմա՝ որ անանկ արտաքոյ կարգի պայմանաց մէջ կը գտնուէր։

Այս գրգռիչներուն մէկ հատիկ նպատակը իշխանութիւնը իրենց ձեռքը առնելն էր, որպէս զի վարչութեան ուղղութիւնը իրենց քմայը համեմատ մա-

տակարարին։ Այս կոմիտակցութեան գլխաւորը Նիւա դաւ Ֆլուտանն էր, հին Ծանօթ խոհարար, որ Վիկ տոր Հուգոյի մանուկ ժամանակ ժողովրդեան շատ հաճելի եղաւ։

Ինչն էր որ այն առաջին մեջ, Ռոշֆոռի և ուրիշ խաղաղասէր հասարակապետականաց կարծեցը հա կառակ, ի ուզէր որ սպանելոյն դագաղը Բարիզու փո ղոցներուն միջէն տարուի, որպէս զի ժողովուրդը անդրաժեշտ ապստամբութեան գրգռե։

Քանի որ Հասարակապետական վարչութիւնը տար տարակուսեցաւ ի Բարիզ, Ֆլուտան ուզելի էս Հանգը ձակութիւն տացաւ յայտնի կերպով դամբոխը գրգռելու. պաշտօնը գործադրելու. իր կատաղի խօսակ ցութիւններովը, յանդուգն առաջարկութիւններովը, և նաև ընդդէմ օրինաւոր հասարակապետական վար չութեան ունեցած յայտնի հակառակութեամբը՝ շատ հաչակաւոր եղաւ։

Նոր յեղափոխութեան մը հետամուտ ըլլալով, ամէ նին գիւրացրնկերն ի կիրքերը բորբոքելու ի՛նչասաեր. և ինքզինքը իբր ռամկապետականաց բարեաց հետա մուտ ցուցնելով, և յեղին ասոնցմանէ ազատութեան մը ըղձակեզծ, ամէն զօրութեամբը ի՛նչխատեր նշա նաւոր ըլլալու, և ժողովրդեան սէրը բորբոքին իրեն գրաւելու։

Ըսինք արդէն որ սեպտեմբերի 21ին օրը 93ին հա սարակապետութեան տարեդարձն ըլլալով, Բարիզ խռովութիւն մը եղաւ, զոր ազգային պահանջք կա ծող չէզոն զսպելու, այլ Տարի եղաւ կանոնաւոր զօ բաց ձեռնարկութիւնն ալ գործածել։

Այս գործին մէջ Ֆլուտանի ձեռքը կար. այն խոռ վը յարուցանելով փորձ կը փորձէր Բարիզու մէջ ալ խռովարար վիճակ մը հաստատելու, ըստ նմանու թեան սնոր որ քիչ մը առեն ի Լիոն ի՛նչ ապստամբեց։ Սակայն Ռեհաղրի ասոիկանութեան կառավարչին

գործունէութեամբը, և Ռոշֆոռի առ զօրավարն Դառնիս ըրած հայրենասէր օգնութեանը, և նաև արժան է ըսել, վհուրդասացաց, որոնց յանձնառած էր այն խռովը զսպել, ազգա գործակցութեանը, այն շարժումը հետևանք մը չունեցաւ։

Բայց խռովասէրն Ֆլուտան չդանգ հանդարտիլ. ոչ միայն իր ամէնայն զօրութիւնը բանեցուց որ ստոյնա գոյն կարգի ռամիկն օգնութիւն գտնէ, այլ նաև ազ գային պահանջոդաց վերայ ունեցած ազդեցութիւնը իր չար դիտաւորութեանը ուզեց գործածել. զորմէ հետև կանխատ. այն պահանջոդաց վարչի մը գլխաւո րի առաջնութիւն ուներ, և ապա Սէնի առաջին լեգէա նի հրամանատար ալ անուաներ էր. ուստի այսպիսի ժողովրդեան մը տարբերով զօրացած ուելի յանդուգն գործի մը փորձ ընելու ձեռք զարկաւ։

Հակառակերէն Դին օրը կեսօրւընէ ժամ մը յառաջ մեծ տասը հազար զինեալ ազգային պահանջոդաց գլուխ միցնելով, Բաղաքական պալատին առջևը ձեր կայացաւ, և Տին գանուող վարչութեան անձանց հետ խօսելու գնաց. այս անձինքն էին զօրավարն Դառնիս, Կամիլդոս, Ֆեռոդի և Ռամոն։ Ֆլուտան այն պահեակ բաղմութեան անուններ խնդրեց վարչութեան ան ձինքներէն։

1. Որ ազգային պահանջոդաց վարտերը շաղոյց հրացանով զինուին։

2. Որ անմիջապես Բարիզու մէջ վիճակ մը ըն տրուի։

3. Որ պատերազմի շարժմանց առաջնորդութենէն հրաժարուին, այսինքն այն առաջնորդութենէն զոր ին քը կայսերական դրօշիւն կը կոչէր, որ մինչ գաղ պատի մը հօթը բրտաց դէմ ղեկերուն վրայ կը կայանար։

Երբոյս ու տասը վիճ մը ծագեցաւ այս յանդուգն ռամկապետականաց երթատարգ գլխաւորին և վար

չութեան անձնաց մէջ. սակայն վարչութեան անձինք աներեւոյթ վախի տեղը չտուին և ոչ իսկ մեռը մէկ ու. զածին զիջան։ Այն վէճէն ետքը Ֆլուռան իր վարտի գլխաւորի ատենաներէն հրաժարեցաւ։

Ժամը երեքին այն չհնազ վարտերն որ քաղաքական պատասխան հրատարակը Ժողովէր էին, լրենց գիւաւոր բանաձեւները քարտուղարեցան։ սակայն այս շարժումը միայն պրօտեսթ լլլլինցաւ։ Իրիկունը Բաձիոն Լօճէին պուլ. վարդ Պագարեան պահնին մէջ բազմելիս մարդոց Ժողով մը եղաւ։

Նիստը ժամը ութէն մինչև տասնմէկ տեւեց և ա. ւելի քան երեք հազար մարդիկներկայ կը գտնուէին։ Ներկին առներները կ'ըսուին Ռոզէն խօսիլ սկսաւ, և տաք խօսակցութեամբ մը, որուն մէջ իր նախկին ա. ռնեաբանական բուռն ոգին կը նշմարուէր, Քանոց զքաղաքացիս համոզելու որ եւսւէ լլլան Բարիզու վիձակը անվինակապես ձեւացներեր։

Մեռը ուրիշ առնեսխօսք չայձորդեցին, մէկը լեհա. ցի, միւսը պէլճիացի, ու որոնք ելով ըսին թէ այլ էլեին առած Գաղ. ղնոյ ծառայելու ու Հասարակապետութիւնը պաշտ. պանելու։ Այս Ժողովը այնչափ խռովալից երևոյթ մը չուներ, ուստի և առանց բան մը որոշելու լուծուե. ցաւ։

Յաջորդ օրը (8 Հոկտեմբերի) Ֆլուռան ուրիշ եր. կրորդ յօդուածը մը պատձառեց, որուն նպատակը մի և նոյն էր, սակայն այս անգամ ազգային պահնորդը պիտեալ չէին։ Յաջորդ օրերն ալ նմանապէս այս յօդ. ուածները շարունակեցին, և նաև ազգի կոմիսերը ալ դիպան վարչութեան կողմնակցաց ու Պէլվիլի մար. դիկներուն մէջ։

Խռովարար այս շարունակեալ յօդուածներով կ'ուզէին քանդակատել զվարչութիւնը որ քաղաքական Ժողովին ընարութիւններն փութացընէ, ուզելով ա.

սնցմէն առթիւ առնել վիձակը հաստատութեան։ Այս նպատակաւ եռանդ էին որ իրենց Ժողովատեղիներէն Լօձեռնական Տոգի խորհրդական ընտրել տան, անոնք որ անոնց թիւը 200ի հասնի, որոնցմէն ձևանա. լու էր Տէրհաւսոր վիձակին Ժողովը։ Այս վիձակը, կ'ըսէին, օրինաւորապէս զԻարիզ պիտոր ներկայա. ցընէր, և վարչութիւնը չէր կրնար անոր հակառակիլ։ Ասոնի կը ջանային որ Բարիզու բոլոր Ժողովատեղինե. րը միաբանեցընելով դաշնակցութիւն մը ձևացընէին և այնպէս, 1792ին խռովութիւնը յարուցանեն։ Սա. կայն վարչութիւնը դիանալով որ ազգային պահնորդ. զաց մեծագոյն մասը, ինչպես նաև շարժուն պահա. նորդը, իրեն կողմն էին, զօրաւոր կեցաւ, և ծանոյց Թէ քաղաքական Ժողովին ընորութիւնները պարա. րուէին վերջը կ'ուզէր Թագաւոր Սաղ ղնոյ ծառայելու ու Հասարակապետութիւնը պաշտ. պանելու։ Այս Ժողովը այնչափ խռովալից երևոյթ մը չուներ, ուստի և առանց բան մը որոշելու լուծուե. ցաւ։

Յաջորդ օրը (8 Հոկտեմբերի) Ֆլուռան ուրիշ եր. կրորդ յօդուածը մը պատձառեց, որուն նպատակը մի և նոյն էր, սակայն այս անգամ ազգային պահնորդը պիտեալ չէին։ Յաջորդ օրերն ալ նմանապէս այս յօդ. ուածները շարունակեցին, և նաև ազգի կոմիսերը ալ դիպան վարչութեան կողմնակցաց ու Պէլվիլի մար. դիկներուն մէջ։

Խռովարար այս շարունակեալ յօդուածներով կ'ուզէին քանդակատել զվարչութիւնը որ քաղաքական Ժողովին ընարութիւններն փութացընէ, ուզելով ա.

զաբական պատերազմի տովտական գործունեութեան ընթացքը չէին դադարեր. իրենց շարունակեալ մտածութիւնն էր որ յանկարծական յարձակմամբ մը Բազաբական Պալատին, Գաւառապետութեան, Ոստիկանապետութեան, և վարչութեան միւս կեդրոնականաց առհասարակ տիրել։

Այսպիսով էին ծայրագոյն ռամկավարականաց գործերը։ Իսկ վարչութիւնը միջոցիս մէկ կողմանէ Հաստատուն դնացք մը կը ցուցնէր, միւս կողմանէ կը քանար խաղաղարարութեամբ ոգիները Հաշտեցնել։ Այս նպատակաւ Պէլվիլի Թաղին հետ որ միշտ խռովութեանց բոյնն էր, սկսաւ բանադնաց ըլլալ որ միւս բանտութեան եղբ մը գտնայ։

Վարչութեան սնձիներէն մէկը, Ֆեհի, Պելվիլի Թաղապետէն հրաւիրուելով, դնաց ազգային պահպանողական հինգ վարպետաց, որոնց խակցան Ֆլուռան կը հրամայէր, զօրահանդէս ընելու. իր ներկայութիւնը զամենը խրախուսանց ու վճռով ընդունելու կերդնցէի ձայներով ոգեշունչելու։ Նէ այս բանս նշան մըն էր Թէ այն գունդերուն մէջ հերձուածոյ կայծեր։ Որովհետև անոնց մէջէն նա ինքն խոռվարար Ֆլուռան, հազար հոգի ընտրած էր իրեն իբր պահապան գունդ, որոնք երդումնցեր էին ամէնայն մինդամբով խափան ըլլալու. որ գինքը բանտարկել չկարենան։

Ֆլուռան կ'արհամարհէր նաև զՈլիվիռօ, իր հին բարեկամը, և արդ վարչութեան անգամ, իրեն քաշէ, յորդորելով գինքը որ քաղաքական խորհրդոյն անձանց ընտրութիւնները խափանուած ըլլալուն պատճառաւ, պահպանութեան հրաժարի։ Սակայն Ռոլֆօռ Ժիռոդեան Նամակ մը գրեց իրեն, և մնացը Ռաբբէլ լսագրին մէջ հրատարակելով բոլորովին որոշուեցաւ իրմէն։

Այս ատենս այլ և այլ դիպքեր Հանդիպեցան, և Բաբիզոս Ժողովրդը տասնուվայ լրբին. որոնք և Ֆլուռանի և անոր կողմնակցաց նպատակի տուին որ իրենց դիտաւորութեան փորձը աւելի յանդուգնութեամբ կերպով գլուխ տանին։

Եպս և առաջ Պուռժէի կռուին դէպքը Հանդիպեցաւ։ Այս դէպքը, ինչպես տեսանք, Հոկտեմբերի 28ին օրը յաջողութեամբ սկսած էր. Գաղղիացիք յանկարծական յարձակմամբ գիւղին տիրացեր էին, և կռուին յաղող եղբոյր Բարիզեցւոց յոյսը նպատակ էին. սակայն այս յաջողութիւնը երկայն չէր տևած, այլ երկու օր եղբը Գաղղիացիք նոյն տեղը նորէն կորընցուցին։ Յոյսը ինչպես դիւրաշարժ էր, նմանապէս դիւրաթեամբ անհետանալով մեծ յուսահատութեան մը տեղը տուաւ. և այն անյաջողութեան յանդիպելը գիտաւորական իշխանութեան տրտունցաւ, որով հետևաբար ալ վարչութեան։

Այսպես այս դէպքին ոգեկը տրամեկնաւ պատասխանած ըլլալով, քանի մը օր եղբը Մէկնի և Պազէնի բանակին անձնասրութեան յանկարծական լուրը տարածուեցաւ։

Որովհետև այս լուրս առջի օրերը քաղաքին մէջ տարածուած էր ու վարչութիւնը չանացեր էր բացարձակապէս ուրանալ զայն, հիմա անտեղի կերպով աղդ ըլլալը տարածուելով, սաստիկ գէշ տպաւորութիւն մը ըրաւ։ Այսէ կասկածը ծնաւ Թէ վարչութեան մերկերին ալ Պազէնի Հանձնիա ըլլան. և ժողովրդը որ արդէն անվստահութեան Հանգամանք էր, և անհանգարտ և խռովելու պատրաստ, դիւրաւ Հաւատը ընծայից այն կասկածին։ Նաև խորհրդոյ փոխանորդ մըն ալ պահաս չէղաւ այս կռիվին բոց տալու, որ նախ ծածուկ էր և ապա յայտնի Հռչակուեցաւ, իբր Թէ ոչ միայն Պազէն Համաիա էր կռսրեր, այլ նաև Դուռշիւ, Ֆաւվըը և այլք. որով ուրեմն ամենը մտահոգութիւն էղաւին։

Կարծես Թէ այս կասկածները Հաստատելու Հա-

մար, և կերպով մը ալ ապացուցանելու. Համար իբր թէ իշխանութեան վարիչը իրաւունք ընծայուի հետ խաղաղութիւն ընել ի՛ւղևին, և այդ, ինչպես կ՚ըսուէը, չօգուտ կայսերական տան, ուրիշ անակնկալ դէպք մըն ալ Համդիպեցաւ. և այս Թէհէրն Բարիզ Համանեցուն դէպքն էր որ նոյն տարին նաւակով մը Կ՚երթայ վարչական քաղաքը մնալ և ծանոյց թէ չորս ամ ծաւքութիւնը պիտադատարման մը Համար միջնորդ կ՚ըլլայիս, որպէս զի օրինաւոր իշխանութիւն մը որոշուի, որուն հետ Բրուսիա կարենայ դաշնադրել այս գինադադարութեան ժամանակը, կ՚ըսէը, Բարիզ կարենար պիտոյ պաշար ընդունելու և բոլոր Գաղղիան, նաև այն գաւառը ուր թշնամին արշաւեր էը, իրենց նուիրաբերութիւնները պիտոյ առ ազգային ժողովին ղրկելու. Այսպէս ամենը արդէն ծրել Ֆաւռէին ըրած առաջարկութիւնները էին։

Ամենուն տար գլուխներէն այն լուրերուն մէջ գինադադարութեան, և հետևաբար ալ խաղաղութիւնը հաստատելու գաղտնի միջադրութեան մը գաւը նշմարելին։

Նաև այս կասկածս զօրութիւն տուող դէպք մըն ալ որ կարծես թէ ինծի ասոր հաղորդ էը, այս էը որ Թիէռ հետը ՀԱպա օթագիրը և ուրիշ շատ մը լրագիրներ բերեր էը, որոնք մեծ մասամբ Գաղղիացոց ձախորդ լուրերը կու տային, և Գաղղիոյ վճռակը ամէնագէշ կերպով կրնկարագրէին։

Թէ ինչպիսի աղդեցութիւն ըրին Բարիզեցւոց վրայ բոլոր այս բաներս, կարելի չէ զուրցել։ Մանր բերան կարծես թէ ամենը անդգայութեան մէջ լինկան, այլ ապա յանկարծ այն անդգայութիւնը կատաղութեան փոխուեցաւ։

Ֆրէռոն և իր կուսակիցները այն առիթը ձեռք առնելով, ամբոխը գրգռելին որ եռննուն Գաղղիական պատասը երթայ։

Հակառակորդը 31գ օրն էը, ցորեկուան ժամը երեք։ Ժողովրդը Տրապարակին մէջ կը խռնի, ուր կը Տասնէն նաև Պետիոն և Ա իէդի, ամէնէն խոհեմցող Թաղդեան, ազգային պահանջոդք։

Առաջ, Դանտոն, Սեմեն անոնց կը ներկայանան, և խօսելու փորձ կ՚ընեն. սակայն ոչ ոք անոնց մտիկ կ՚ընէ, որով անոնք կը բռնադատուին պատասը քաշուելու, ուր ժամը հինգին առաջնորդը ժողովրդը յարձակողաբար կ՚արշաւէ։ Աքշաւոցաց առաջնորդը Ցիլոռան է։ Ռազմիկ զօրքը և բարեկարգութեան պետերը, որպէս զի մի՛ կռիւ հետ զարնուելու վտանգին խուսափեն, մէկ դի կը քաշուին։ Ժողովրդը զինեալ, ազգային պահանջոդքը ալ ամենը Տրացայտով, այլը առանց Տրացայտի, գաւեթին մէջ կը լեցուին, կրկին անդդէնի վերը կը վազեն և վարչութեան որոշմանց պահանջը կը գրաւեն։ Վարչութիւնը ան տաեն յանկարծ պահի մը մէջ կը քաշուի։ սակայն քիչ մը ետքը, թէպետ և մեկ քանի պաշտօնատարք և քարտուղարք անոնց դէմ գնելու կ՚աշխատին, գործը կը խոչտակի և ժողովրդը վարչութեան անձանց չորս կողմը կը պատէ։ Ժողովրդական ազեկ ծանօթ տաեններ այսպէս ատելի վայ կ՚երևին ու Թիէռ Ֆաւռէին և Գռանշէրին դէմ կը սկսին նախատինքներ խօսել։ այլ անոնք անկողոդոդ կեցած տեղէը չեն տար և իրենց իշխանութենէն չեն Տրաժարիր։ Մօտիս Ծոլն, ժողովատեղիի մը պատասխանատուներ, անոնց վերջին կանգուն կեցած, կը Տրամայէ որ Տրաժեշտին տան, իսկ անոնք տալին առջևը կանգուն, ամբոխին սպասած, ոչ շարժելու կռնան և ոչ ուրիշ կերպով բողոք բառնալ եթէ ոչ իրենց լռութեամբը։

Ամբողջ այն տեղացին մէջ այս ամօթալի տեսարաները կատարուելու հետ էը. միւս սրահներուն մէջ առժամանակեայ վարչութեան մը անձանց ցուցակները կը պատրաստուէին։ Այս ամէն ցուցակներուն մէջ գրե-

խաւոր ընտրեալը Ցուխան նշանակուած կը գտնուէր, զոր Դադոշէնն տեղը կ'ուզէին փոխանակել։ Թէպէտ և Ցուխան կը բողոքէր Թէ ինքը իր ընկերներէն զատուիլ չէր ուզեր։

Ազգային պաշտպան վարչութեան բոլոր Թշնամիներէն Հին ժողոված էին։ Ֆըլուանն իր մարդոց կը Հրամայէր։ Պէյնքի, Տըլէքլիւզ, Բիա միւս ամբոխը կը կառավարէին։

Այս խառնափնդոթեան վիճակին վրիպարարը՝ վարչութեան անդամներէն մէկն էր, Լուսէատ Բիբաս։ Պատահին մէջ չջտնուելը յայտնած ըլլալով, վեց ժամ ամբողջ բոլոր վարչութեան իշխանութիւնը իր վրայ կեդրոնացուց։ Հրամայեց Հանել ոտքէն ազգային պահպողիչ Հաւաքածոն, ազգային տպագրատան և Պաշտօնական օրագրին ալ պատուիրեց որ ամենեւին լուր մը չհրատարակէ, բերդին զինուորական ոստյան կայսը քալը ժողովէց որ ամենը իր Հրամանին Հպատակելու խոստացան։ միայ բանիւ ամենայն մէկուց 'ի գործ դրաւ որ խռովարարաց գաւազրութիւնը դերև Հանէ, ու վարչութեան միւս անդիմերը ազատէ։

Խռովարարաց պատգամաւորը մէն այս առենս Պէյնքիպաշէի մը առ երբեմնի պահնոցապետը տարած ըլլալով, գնացին ու բանտարկեցուցին։ Բիբաս այն պատուէրը քալը պահչց որ ինչպէս վկայական մը ծառայէ ապացուցանելու Համար Թէ Պէյնքի առանց ազգին Հաւանութեանը իշխանութիւնը յափշտակեր էր։ — Լա Թոնսիէռ և ու Շայլ ծովային ոյժերը Հանդերձ իրենց օպտյակոյտովը Բիբասի քալը վազելին անոր Հրամանացը Հպատակ։ Բիբաս այն առենն մէջ երբ Բարիզու ընդՀանուր պարծանեայ, շատ արեգուն մնոք և պաղ պահուն վարուեցաւ։

Բոլոր այս առենս ազգային պաշտպան վարչութեան անդիմը Հակառակորդ ամբոխին գնացուքը տեղէք տալ չուզելով, որ իրենց Հրաժարումը կը պահանջէր, Ֆըլուանի ազատ Հրացանաւորայ ընկերութեան մը անդիմական պահպանութեանը ներքեւ կը գտնուէին. խակ Քաղաքական Պալատին բոլոր միւս տեղերէն բաղմութիւնը դուրս Հանուեցաւ։

Այս առենին մէջ Թիւլ Ֆալաը քաղաքէս Հաստատուն մնաց ցոյց տուաւ։ Ամենեւին յանձն չառաւ Հրաժարականը տալու, յայտնապէս ըսելով Թէ ինքը ամբողջ ժողովրդեան կողմանէ առած էր այն իշխանութիւնը, որով միայն օրինաւորապէս ընտրուած վարչութեան մը առջին տեղը կ'ուզէր տալ։ Այն խռովարարներն որ Ֆըլուանի չորքին կային, կ'ուզէին որ վարչութեան անդիմը բռնուին և Վինսէն ղրկուին բանտարկուելու Համար։ այլք գործեալ առիթ աւելի Ծանր սպառնալիքներ կ'ընեին։

Երեկոյեան ժամը տասն ու կիսուն ազգային պահպողուայ 106ղ վաշտը առջևէն փող Հնչեցընելով Գաղաքական Պալատին առջևը կը ներկայանայ, և Հանելի կողմի գռնէն գաւիթը կը մտնէ։ Պէյնքի որ Հին տեղը իշխանութեան գլուխ Նստած էր և առժամանակ կեայ անտես վարչութեան մը անուամբ Հրամանները կ'ուղարկէր, կը Հրամայէ որ այն ազգային պահպանութեան գայ վարտուն գուրս երթալու Թոյլ Տորուի։ Սակայն այս առթով կարելի կ'ըլլայ գԴադոշէ զօրավարն ազատել, որ ազգային պահպանութեան տարածը զգեցած, կառք մը կը Նստի ու կ'երթայ Բլաս Վաստոմ կ'երթայ, բերդին Հրամանատարին, ուր կային Բիբաս և Ֆեռէ։

Ամենքէնալս առնէն մինչ ձեռք կ'առնուն որ արգելք վարչութեան անդիմերը ազատեն։ Ազգային զօրաց ընդՀանուր կոչն որ ժամը ութ էն ի վեր կը Տրնչէր, զազգային պահպողս Բլաս Վաստոմ կը Տաւաքէ, որոնք առնէր Դադոշէ զօրավարին Հրամանացը Հը պատասխանելու պատրաստ կը ներկայանան։ ժամը տասնըմէկին 20,000 մարդու չափ զինուած պատրաստ

կեցած են, և Հեռվեհաւ ալ ամէն կողմէն ուրիշներ կը Հաւնին։ Ինչ որ այս առեն վար կ'ինչնայ և յորդոր կը կարդայ ազգային պահանջոդայ որ իրենց պարագան լնեն։ — « Ազգային պատուոյ վարչութեան մը դաժք, կ'ըսէ, անօրէն բռնութեան մը ներքև լինկ-Հեալ կան։ Նաև ձեր Վաճիկին զօրավարն ալ գերի կը գտնուի։ Հապա փութանք զանոնք ազատելու »։ Այս խօսքերուս եռանդեամբ ուխտիկը կ'ելլան ամէնքը, և այսպէս բոլոր այն բազմութիւն դունդերն որ Հեռվեհաւ խմբելու Հետ են, կը սկսին դէպ ի Քաղաքական Պալատը շարժիլ։

Այս առենս նաև 10,000 շարժուն պահանոդը որ զէնք առնելու կանչուեր էին, նամնապես գէպ ի նոյն տեղը կը սկսին ուղևորիլ կնցկէ Դառիւ, կանչելով, կորիցկ վիձակ. կորիցկ Բրուխացիք Բարիզցւոյ։

Ժամը տասնուհինգ ու կէսէն ցմիչ, 100,000 մարդիկ աւելի, ամէնը բարեկարգութեան պաշտպան, Քաղաքական Պալատին չորս կողմը կ'առնուն։

Սակայն Պէլվիլի երկու վաշտը Պալատին Նեբոը կեցած դունդերը պատերազմական ամրացուցած գոց կը բռնեն։ Ժամը երկուքին ազգային պահանոդը Թնդանօթներ կը Հանէին որ պալատին դռները խորտակեն։ Բարեբաղդաբար շարժուն պահանոդը պարզ Հրամանատ մը և առանց արիւն Թափելու կը լուծեն։

Ժամը երեքին Հնտուն վաշտը Քաղաքական Պալատին Հանդէպ գանուող Նաբոլէոն զօրանոցը կը մտնէ, գեներալութիւնը կը բանայ, որ երկու Հէնքերն ալ Հկկնկու Հետ կը Հաղորդէ, և անկէ պալատին գաւիթը կ'անցնի, անագահելը զարմանքը պատձառելով Ֆըլուռնի պահապանոց որ Հին տեղ կը գտնուին։ Ցանան ԹօԹ ափել վիճակը կերպարանափոխ կ'ըլլայ։ Դռնները կը բացուին. երկու վաշտերն իրենք զիրենք ուրիշ Հօմանասուն վաշտերէ պատրաստած տեսնալով

Ինկան կը քաշուին, և իրենց Թոյլ կը տրուի որ ապատաքար երթան երթան, բայ ի Տիրք Հարիւր Տոգիէ որ գեներալութիւնը մէջ կը գանուին, ու գերի կը բռնուին։ Պիւբլուսն ժամը երեք ու կիսուն վարչութեան անձինք ազատելով, կառք կը նստին ու Բլան Վանսոմ կ'ուղղուին։ Ժամը չորսին Դառիւս զօրավարը ձի Տեծած, Հանդերձ իր սպայակոյտովը ազգային պահանոդաց զօրՀանգիպ կ'ըլնէ և վարչութեան անուն նով անոնց չնորՀակալ կ'ըլլայ։

Այսպէս ազգային պահանոդաց մեծ մասին բախտի աջակցութեամբը, անհրաժեշտ դժգոհութեան մը վտանգը դերև երթ։

Եղած երեք Տայրապետներ կարեկցային իրենց անձամբ ձեռնարկը յաջողցնել։ Այդէն շարժուն պահանոդը ծանուցեր էին Թէ իրենք միայն Դառիւս զօրավարին Հրամանատարութեանը ներքև կ'ուզեին պատերազմիլ, և ոչ պլոց. պրդէն այլ և այլ Թաղերուն Հրամանատարք, ծովապետք և կանոնաւոր բանակին զօրավարք, իրենց Հրաժարականը տալու կը պատրաստուէին, որով Բարիզ բոլորովին անվերնայութեան վիճակի մէջ պիտոը կ'իյար, և Բրուտվայտոց ձերբն կ'իյար անհնարէր։

Վ.Իկտոր Հիւկո, Լըմ Պլան և Ջոսեֆան այս խոտորման մէջ անհնարին ճնան չունեցան, Թէպետև խոտորարքը որպէս զի աւելի ազգեցութիւն ստանան, շարունակ իրենց անունը կը յիշեցնէին։

Յաջորդ օրը զօրավարն Դառիւս առ Ա.Ինի ազգային պահանոդաց օբական պատերը մը ուղղեցուց, Հնոր Հակալ կ'ըլլար որ իրենց անձնասիրեր գործունէութեանը, գՀատարակուտեութիւնը մեծ քաղաքական նախատինքի մը, և գուցէ մեծ ընկերական վտանգի մը ազատեր էին։

Մի և նոյն առեն նաև ազգային պատուան վարչութիւնն ալ Հեռեւեալ յայտարարութիւնները կը ծանուցանէր պարոն Լեմոնիեի օրագրին միջոցաւ.

« Վարչութիւնը, անտարակոյս, կրնար աւելի ժրաջանութիւն մը բանեցընելով այս ամենամաղ խոտովանութիւնը վերջացընել. սակայն մեծ զգուշութիւն բանեցընելով, ինչպես Թէհրանէն այս առջին ձայն և լուր ներքին արուեստագիտութեան, խանասիրէն համբերութեան հետզհետէ Թեհրանի կարող եղաւ արհեստներ կոչուած մը վիճակին առնուլ, որ մեծ բաղդ մըն է յիրաւի։ Այլ սոսկ նման գործերը նորոգուելու չէին։ Կարելի չէ բանաստեղծագործութիւն պահպանուած որ շարունակ մէկ քանի խոշոր վարպետաց հանճարէն սնունդ խեղճութիւնը սանձելու ինչպես։ Հարկ է որ բարեկ վերջապէս ինքզինքը բոլորովին յայտնէ։

« Վարչութիւնը վաղը չէ միւս օր, որ ըսել է կարելի եղածին չափ շուտ, բոլոր Բարիզու ժողովրդեան կանքը պիտոր Տարպղնել, որ Տահկինայ Թէ ի՛ուզէ՞ արդեօք իրը վարչութէ՛ն գլուխ գՊլանքի, գՆիկլեօս Ռնա, գՊլըտանան և անոնց կուսակիցներն ունենալ, որոնց Թիկունքը յեղափոխական վիճակ մը ըլլալու է, եթէ ի՛ուզէ գործել իր վասահութիւնը այն անձանց վըրայ շարունակել, որ սեպտեմբերի հին Տպրեներուը ապահովելու վանդալաց ու ցասկի պարտքը բատանձնելու են։

« Վարչութիւնը, այն օրէն և այն չանկարծական յարձակմանէն ետքը, որ քիչ մնաց Թէ յաղթէր, ինքնիրեն պարտական է որ իր քաղաքակից այս կամ ուր Տարցումը ընէ Թէ իրեն վրայ վատաշ է՛ն։ Մէր ներկայ վիճակին մէջ վարչութեան զօրութիւնը պարզապէս բարեացական զօրութիւն մըն է. սեպտեմբերի հին զօրաւոր ազատագործ զօրաւոր հաւանութիւնը ալ բաւական չէ. ընդհանուր քաղաքական Տարկաւ ։ որ է.

« Եթէ ընդհանուր քաղաքական Տարկութիւնը վարչութեան Տակառակ ելլէ, ժողովրդը 24 ժամուան մէջ անոր տեղ ուրիշներ փոխանակելու ազատ պիտոր ըլլայ. Եթէ ասոր Տակառակն որոշէ, այսինքն Թէ վարչութիւնը մի և նոյն անձանց ձեռքը մնայ, նոյն իշխանութեան մէջ գտնուող մարդիկ այս նոր վիճակութեան զօրութիւնը գնդրեր պիտոր շարունակեն։ Սակայն որպէս զի քաղաքական զօրութեանը վրայ ոչ ոք խաբուի, վարչութեան անձինք կը ծանուցանեն ամենուն որ Տոկտեմբերի 31ին օրը, բոլոր պաշտպանեալ յիշեալ օրը պիտոր ըլլայ. և Թէ իրենք իշխանութիւնը ուրիշ կերպով պիտոր չընդունին, բայց եթէ որպէս զի լիովին ամենայն ազատութեամբ և ամենայն խոտութեամբ գնդրը գործադրեն. որով Տնարաւորութեան պիտի որ նեղուին մէկը իրենց արգելք յարուցանել։ . . . .

« Պահպանելու որ վարչութիւնը իր ժամանակը բանաձայ ըլլալու և ինքզինքը պաշտպանելու անցուկ, մեծագոռ անգութ բանադատութեան է Թշնամանքն Տանգստանելու. ուղել որ ազգային պահանջքը և կամենալու զօրքը փոզոցայ մէջ աշխատին և ցրտուն նեղութիւնները քաշեն, ուրիշ բան ըսել չէ եթէ ոչ ազգին և բնական խելքին դէմ էարիք ուզել։ Այդ ըլլալու բան չէ։ Ձեմտին Ձգանց ժամանակը արագ արագ կը մերձենայ։ Բարիզ սի՛ քաղաք չէ. բանսակ մըն է։ Գաղղիան որ մեզի օգնութեան գալու կը դիմի, Տարկ է որ զմեզ միաբան գիանայ և մեզը միաբան ըլլալու Տնար։

« Ա՛յսպիսի խնդուտ մըն է որ վարչութիւնը նոյեմբերի 3ին քաղաքական Տարց ուտ, այս պայմաններով կը որոշէ առեղը Տատատուն ձայլ և կամ էյնալ »։

Մի և նոյն օրը վարչութիւնը Տետևեալ յայտարարութիւնը Տրատարակեց.

« Ազգային պաշտպան վարչութիւնը նկատելով որ իր վարչական պատասխանութեան պաշտօնը ապատաբար գործադրելու Համար կարևոր է որ գիանայ Թէ Բարիզու ժողովրդը վստահ է իր վրան.

« Նկատելով դարձեալ Թէ Բարիզու քսան շրջանակաց Թաղապետներուն յայտարարութիւնները, որոնք Հոկտեմբերի 31ին առաւօտը օրինաւորապէս քաղաքական պալատը ժողովքի դառնալուն, կը տեսնեն Թէ կարևոր է որ կանոնաւոր ընտրութեամբ քսան շրջանակաց Թաղական խորհրդարանաց անդամներն ընտրուին,

« Կը վճռէ.

« Նոյեմբերի 3ին հինգշաբթի օրը Հետևեալ խնդիրները պիտոր ըլլան. « Բարիզու ժողովրդը ազգային պաշտպան վարչութեան իշխանութիւնը անփոփոխ կը պահէ այո կամ ոչ »։

« Այս քուէարկութեան մասնակից պիտոր ըլլան. բոլոր Բարիզու և անոր շրջակայ վիճակաց ընտրողները, որ Բարիզ ապահինած են, և իրենց ընտրողի իրաւունքը ունենալը կարենան Հաւաստել։

« Նոյեմբերի 3ին շաբաթ օրը, Բարիզու իւրաքանչիւր քաղաքական շրջանակին Համար մէկ Թաղապետ և իրեք օգնական պիտոր ընտրուին։

Միևնոյն այն ընտրողք որ Բարիզու ընտրազանական ցուցակներուն մէջ գրուած են, այս քուէարկութեան մասնակից պիտոր ըլլան։

« Քուէարկութիւնը, իւրաքանչիւր շրջանակի Նախագահին, ըստ անուանց ցուցակի պիտոր գործադրուի, և քուէից բացագրական առաջարկութեամբ։ Եթէ Հարկ ըլլայ նոր քուէարկութեան ձեռք զարնել, Նոյեմբերի 7ին երկուշաբթի օրը պիտոր ըլլան։

« Ստորագրեալ՝ Պալատն Քաղաքական.
« 1. Նոյեմբեր. 1870.

« Ջօրաֆար Դիւոնէիւ. — ժիւլ Ֆաւրի. — Էմմանուիլ Արագօ. — ժիւլ Ֆէրրի. — Կամոնիի Բլանկ. — Է. Բէլդանճ. — Է. Բոթեմի. — ժիւլ Սիմոն »։

Այդ օրը աղմկին ժամանակը, և մինդեռ վարչութեան անձինք խոտվարարաց ատեան առնելու պատրաստութիւն կը պատրաստուէին, յայտարարութիւն մը հրատարակեր էր ծանուցանելով Բարիզու ժողովրդեան Թէ Թաղական ընտրութիւնները անմիջապէս յաջորդ օրը, Նոյեմբերի 4ին, պիտոր ըլլանէին. արդ նոյն այն վերջին օրը Ֆաւրը դադարեց ժողովրդեան որ այն ընտրութիւնները ընելը նկատեցին անկարելի եր, և Թէ վարչութիւնը կ'ուզէր քաղաքացւոց մեծագոյն մասին կարծիքը Տարցընել Թէ կարևոր էր որ անմիջապէս ըլլային։ « Ուսոի, կ'ըսէր, արդ իրաւած է Թաղապետաց քուէարկութեան սկիզբն ընելու։ Բարիզու ժողովրդը առաջիկայ հինգշաբթին օրը այո կամ ոչ քուէ պիտոր տայ Թէ արդեօք քաղաքական խորհրդը դին և վարչութեան անդադանց ընարութիւնը շուտ ըլլալէն է։ Մինչև քուէարկութեան երբը վարչութիւնը իր իշխանութեան մէջ պիտոր յարատևէ, և ազգու կերպով բարեկարգութիւնը պիտոր պահպանի »։

Ասոնք ոսոխմանութեան դիմաւորը, տկար գտնուելով, խոտվարարաց Հետ գաշն գրեր էր և անոնց գրած պայմանները ընդուներ էր. ուսոի զինքը իշխանութենէն ձգէցին։

Հոկտեմբերի 31ին անարդ գործէն երբը, որ քիչ մնաց Թէ չարիք Հասցնէր Բարիզու վրայ, ժողովրդեան ոգիները բոլորովին վարչութեան կողմը անցան։ Ուսոի և նոյեմբերի 4ին և 5ին Հասարակաց ժողովոց մէջ առնեղանք միակամ խոտվարարաց ըրածներուն դէմ բողոք վերցուցին։

Նոյեմբերի հինգերորդ օրը վարչութեան հետևեալ առաջարկին վրայ քուէարկութիւն եղաւ. « Ժողովուրդը դէ՝ կ'ուզէ որ ազգային պաշտպան իշխանութիւնը տեղը մնայ, Թէ չէ »։

Այս Հարցմանս հետևանքը 557,976 այո եղաւ,

62,638 ռ.։ Ուսոի վարչութիւնը իր իշխանութեանը մէջ կը մնար, որ և հետևեալ յայտարարութենն ըրաւ Բարիզեցւոց.

« Դուք մեզի կը հրամայէք որ սեպտեմբերի հինգ յեղափոխութիւնը մեզի որոշած վանդակաւոր տեղը մնանք. մենք՝ ձեր մեզի շնորհած ուժովը, և այն մեծ պարտականութեան գիտակցութեամբը որ ձեր մեր վրայ ունեցած վստահութենէն առաջ կու գայ, նոյն տեղը պիտի յարատևենք։ Զգաջին պարտաւորութիւն ազգային պաշտպանութիւնն ըլլալով, մեր բացարձակ հոգը պիտոր ըլլայ։ Սմենայն ապօրինաւոր ազմուկ օրինաց զօրութեանը պիտոյ գալենք »։

Ուրիշ յայտարարութիւ մը մէջ ալ Ֆավրը կ'ըսէր.

« Կարելի չէ հայրենիքը ազատել, բայց եթէ զինուորական գլխաւորաց հնազանդելով և օրէնքները յարգելով »։

Ազգային պահպանողքնուիրակները ղրկեցին որ վարչութեան անձանց ուրախակից ըլլան քաղաքացւոյ հաշտ էլբին նախատմամբ։

Դանուիս զօրավարն անոնց հնարհակալ ըլլալով բաւ.

« Հաստատակամութիւնը միայն կարող է զմեզ փրկել։ Թէ որ զայն կորսընցնենք, մենք ալ անոր հետ միասին կը կորսուինք »։

Ֆավրը ալ բաւ.— « Վարչութիւնը երդումնցեր է և ոչ թէ մը գեամն տալու։ Այս երդմանը հաւատարիմ պիտոր մնայ »։

Այսպէս միաբանութիւնը վարչութեան և բարեզեցւոց մեծագոյն մասին հետ հաստատելով, երկուքն ալ իրենց բոլոր ձգտումը դիմանալութիւնը յառաջ վարելու վրայ դրին։

ԳԼՈՒԽ ԻԹ.

Թիւերին յանձնառած գործը։

Պատմական կարգը մեզի հինգ Թիւերի յանձնառած քաղաքաստեական դործին վրայ խօսելու առիթը կը մատուցանէ, որ անհիշապէս ազգային պաշտպան վարչութեան հաստատութիւնն ի միասին յանձնառած էր իրեն, և յետին գլխուն մէջ պատմած դէպքերուն ժամանակը՝ իր լուծումն առեր էր։

Այսրի Թիւերս անտարակոյս գաղղիոյ պատմիչներուն ու քաղաքագիտաց մէջէն ամենէն հռչակաւորներէն մէկն է։ 1797ին Մարսիլիա քաղաքը ծնաւ կերպասեղուս վաճառական ընտանիքէ մը, զոր յեղափոխութիւնը մանկացուցեր էր։ Նախ 1820ին փաստաբան եղաւ, ապա իրը օրագրապետ Քոնսթիտիւսիոնել օրագրին գրիչներէն մէկը եղաւ, ուր իր մանեռագրական ու քաղաքագիտական բաղդը սկսաւ չինել։ Երբ 1829ին պաշտօնեայն Բոլինեակը իշխանութեան գլուխ անցաւ, և գիտցաւ որ

վարչութեան մարթամբքի մը ձեռք զարնէ, Թիէռ՝ Միկէի և Ալանն Քառէլի ընկերակցութեամբ. Նա-ահոնալ օրագիրը հաստատեց, որ սպրտաբև իբր բուն պատեռազմական մեքենայ մը ծառայելով, զվերքահատ տատեալ թագաւորութիւնը իբր պարտական վիճակի մէջ դրաւ. վասն զի պատիկը, « արքայն կը թագաւորէ այլ չկառավարեր » սիզբնքը, իր խորհրդա-ծութեանց դեմ առնելով, ամենուն ոգիքը դժնեա-լութեան պատրաստեց։ Թիէռ. օգոստոսի 9ին (1830) վարչութեան հիմնադիրներէն մէկն էրաւ, որ իշխա-նութիւնը ձեռք առնելուն պէս, մէկէն զինքը տերու-թեան խորհրդական և էքսմնից պատուոյրանին ընդ-հանուր քարտուղար անուանեց։ Թիէռ. Լքսի ժողո-վարանին կողմնակ խորհրդարանին մէջ նուիրեալ ըն-տրուելով, իր գործունէութեանց բնաւորութիւնը խոր-հուրդ կու տար այն ատեն Հռենոսէն և Ալպեռներէ-րէն անցքերուն, և զնչհաստանը, գնչհիմն և գիտա-լեան ազատէր։

Սակայն ապա, գլխաւորապէս Նաոլիոյ նկատմամբ, կարծիքը փոխեց։ 1832ին նեբբէն պարտութեաց էրաւ և մէկ կամ երկու անգամ իբր պարտութեայ ենթաս ունա-ըէն էրաւ։

1834ին նեբբէն գործոց պարտութեայ ըլլալով, Բա-բիզու. ռամպաբտականայաց սոլորական խոռոլութիւն-նեբէն մէկը Հանդիպելով, իբր ազգային պահանջող հրացանն առաս ու գնաց փողոցայ պատնէշներուն վրայ յարձրկերբս։

Թիէռ միշտ Օռլէանի տան հաւատարիմ կողմնակից եղած է, այլ յուլիսի օրերէն ետքը, որ այն տունը յե-զադրութեան Հորձանքներուն մէջ ընկղմելու, կամ ծեալ Թէ ալ թագաւորական իշխանութեան վերջ Տասած էր, առժամանակ վարչութիւնը ընդու-նելու Հաւանեցաս և բոլոր իր միաբը, իր գործնական գիտութիւնը և իր տերութեան գործոց վարժութիւ-նը, Հայրենեաց օգտին ծառայեցնելու նուիրեց։ Սահ-մանադրական ժողովին մէջ նուիրակ ընտրուելով, Ձախակողմն նստաս. դեկտեմբերի 10ին Լուի Նաբո-լէոնի նախագահութեան Հաստ քուէ տուաս, Թէ-պէտ և կասկած անոր Հակառակ խօսքը էր։ Հանդէս ազատութեանը Հանդէս զրհաւելու գօրագ իմդրջին մէջ նպաստաւոր խօսեցաս։ Նաբոլէոնի վարչութեան մար-թամբը նախատեսելով, Հակառակորդ եղաս, որով և Նաբոլէոն Գ. զինքը բանտարգել ըրաս։

Բայ՝ի ձեղափոխութեան պատմութենին, որ զօ-րեղ երիտասարդութիւնը գործ է, Հիւպատոսութեան և կայսերութեան պատմութիւնն ալ գրած է, որ կա-տարեալ Հատուկի Հզօր գործ մըն է։ այն պատմու-թիւնը մէջ Նաբոլէոն առաջնոյն Հակայ կերպարանքը ամէն բանի կը տիրապետէ, այլ առանց ամէն բան յինքն ընկղմելու։ Ասոնցմէ զատ նաև ուրիշ շատ մը գրքեր գրած է։

Բայ որմ՝ առեղախօս՝ Թիէռ Գաղղիոյ առեղախօս-սիզ Հռչակաւորներէն մէկն է։ Իր յատակ, աշխոյժ-ու երագ խօսակցութիւնը մէջ, մեռոց գաղափարնե-րը անանկ տրամաբանական կարգաւ եռանէ եռանե կը յաջորդեն, Հնչպէս ողբերգութեան մը կամ թատե-րական գործի մը տեսարաններուբ։ Ով որ Թիէռի խօ-սակցութիւնը մտիկ կ'ընէ՝ կը զգայ որ անոր բոլոր Հո-ռանգութեանեան ուժը՝ իմդրջին ազիկ ջնաած ըլլա-լուն վրայ հիմնած է։ Գանօղի իմդրջին վրայ Հեշտ է խօսիլը, սակայն գաղափարը ջնդնելով ու վրան խո-սելով է որ խօսքը պերճախօսու ուժ մը կը ստանայ։ Թիէռ շատ կը խոսէր. անոր Համար ալ է որ սյնպէս ազիկ կը խօսի։

Իր առեղծուածական վարպետութեան իւնդերը ամենա-պարզ են։ իմդրջիրը պարզաբար կը ներկայացնէ և ապա վրայ կը պատճառաբանէ։

Ջունի այն Հռոմանիօսութեան փայլակներբը որ

ուսանկին վրայ կը սիրահան, սակայն վերջի ասիճանի խեղացկութեան և յոռետկութեան կը նշմարուի իր խօսքին մէջ, որ առաջին կարգի սէրաբերչեն. քայ սակիկ նաև հեշտ բացատրութեամ՛ունի որ բարեսրտութեան աչքեն և սիրտը դիւրաբերի, անանկ որ չհակառակի կորոյց գումեան իսկ կը բռնադատի։ Փիէռի մտիկ ընելը՝ հասկնալ լաել է. այնպես յոռետկ է միշտ իր մտածութիւնը։

Ինչպես սեռանը այս պատմութեանս սկիզբն, ինքը այս պատերազմին, զոր Կաթոլիցն և իր կուսակիցք Բրուսիոյ դէմ բանալ կ՛ուզեին, սաստիկ հակառակ կոմսերէին մէին էր։ Սեռանի ձախորդութենէն և Հաւասարակշռութեան հրատարակութէն ետքը, նոր վարչութիւնը փոխ տալու Փիէռի քաղաքագէտ Ճարտարութիւնը, և անոր բոլոր նէրոպայի առջին ունեցած պատիւը օգտագործել և ջանալ իրեն և չզոք մեծ տերութեանց միջնորդութեամբ Գաղղիոյ համար պատուաւոր խաղաղութիւն մը ձեռք բերել։

Փիէռ այս խոհ պարքը յանձն առնելով՝ երկրին Ճանապարհորդութեան մը ձեռք գործաս. որով Լնս արտի, Վիէնային, Բեռլինայի և Ֆիրենցէի արքունի նեռց պիտոք ներկայանար։

Սեպտեմբերի կիսուն կմնար երթալով, սպա Վիէնայ, և յետոյ Բեռլինայ, ամեն տեղ պատուով ընդունուեցաւ։ Այն տերութեանց պաշտօնեից հետ ըրած խօսակցութեանց վրայ, Թիէռ ջանաց համոզելու զանոնք որ միաբան գործին մէջ մնանելով փոխ ընեն Բրուսիոյ պահանջմանցը չափ մը դնեն։

Այն քանակցացուեցութեանց վրայ գլխաւորապես կ՛աշխատեր որ Գաղղիոյ հաստատակացեսական վարչութիւնը ընդունելի ընէ սայ։ Այնուհետ վարչութեան կերպ մը միայն, կ՛ըսէր, կարելի էր ներկայացնել Գաղղիոյ ազգին ազգ տալով անոնիկ, և Թէ այն էր միայն ուկ տարիկ միջոց որ կրնար բոլոր կուսակցութիւնները ազգային պատուան վարչութեանը գրաշուն ներքեւ միաբանեցնել։ ուրիշ ինչ և իցէ վարչութեան կերպ չէր կրնար հնին գանել։ Սակայ գումետով խօսեցաւ այն մարդոց վրայ որ վարչութեան գլուխ անցեր էին, զանոնք նկատեց առաջնոյն, ուղղամիտ և հանդարտասիրող նախարարներ, որոնք ուրիշ փոխ չունէին եթէ ոչ հայրենեաց փրկութիւնը։ Օտար սերտելը, կ՛ըսէր սակայ չէին ոչ կասկածիլ և ոչ երկիւղ մը տալ հաստատակատեսութեան մտնոյ լսելով։ Չարի էր եւ բանին հանդնալ արդի վարչութիւնը և հատուցել Թէ Գաղղիոյ օգտին համար անկէ լատագոյն վարչութիւն չէր կրնար ըլլալ։

Իսկ միջնորդութեան գործին նկատմամբ, Փիէռ կ՛ըսէր Թէ մատուռը եղանակաւ յոյսը Լուսիոյ վրայ գրած էր, երբ սէրութեանց միջէն պատշաճաւորին իր ձախը Բրուսիոյ լսել տալու. սակայ այն պահ ընդունելութիւնն որ ըրին իրեն Բեռլինայ, պէտք է որ մեծաս մասամբ յոյսը կարած ըլլայ, եթէ սոյգ է միւս կողմանէ որ այնպիսի յոյս մը ունեցած է երբեք։

Վերջապես Լուսիոյ մայրաքաղաքէն Փիէռ Ֆիէռէնցէ ուղևորեցաւ. սակայն հոն հանդիպեցաւ առաջ ձաղոյ Խոսքական վարչութեան որ իր Խոսկոյ նկատմամբ ունեցած կարծիքները բոլորովին փոխուած էին, և Թէ այնուհետև կը համարէր, որ Գաղղիոյ գործէ, Խոսկիան, Եւրոպոյ հաստատակշռութեան ու բարեկարգութեան էական մասը մըն էր։ Ցաւել նաև ըսելու Թէ հռոմէական խնդրոյն լուծումը, Խոսկոյ միաբեան բնական հետևանքն էր։

Գաղղիացի հռչակաւոր պատմագրաց, հոկտեմբերի կիսուն Ֆիէռէնցէ հանդիպելով, իրեն հանձնարարն վայել պատուով ընդունելուն։ Փիէռ, Սէնատ Գաղղիական դեսպանին ընկերութեամբ, Վ լսբրունի Վիկտորի պատարէն զոհ ծոյ պատճանին այցելութիւն

ըրաւ. Նաև Թադէոսն ալ զինքն ընդունէցաւ և գրեթէ ժամ մը ամբողջ Հեռը խօսակցեցաւ։

Ցիսէնցի Թիէոս գոհ չեղաւ միայն զվարժութիւնը միւս տերութեանց Հետ միաբան միջնորդութեան մը ձեռք զարնելու յորդորել, այլ նաև Քանաց գիմնազը եթէ կարելի էր Համոզել զնատիան որ զինուք ալ Գաղղիոյ օգնէ. սակայն իր այս ակնկալութիւնը գէրև եղաւ։ Բրուսիոյ Հետ պատերազմ քանալ, ինկլուզ նէ Հետէ անընդունելի եղած էր Խոսլոյի, և միանգամայն նաև տերութեան ներքին վիճակին ալ ամերաշտասակաւ էր։ Գաղղիոյ պարտութիւնները և Մեծաւոի զործը ևս առաւել Համոզեր էին Խոսլեան վարչութիւնը այս գործիս մէջ չերդը կենալու։

Պարոն Թիէոս այս կերպով իրեն յանձնուած գործը կատարելէն եաև, դարձաւ նորէն Գաղղիա, և Լ Գուռ նստող վարչութեան Հաստատելուն ներկայացաւ, իր ըրածին Համար տուաւ։

Իր առաքելութեան գլխաւոր յանձնառութիւնը սասը վրայ կայացեալ էր, որ այն չորս պրօեսներ որոց այցելութիւն ըրած էր, յանձն առեր էին Բրուսիոյ վճռաբարգասման մը առաջարկութիւնն ընելու, որպէս զի կարելի ըլլայ Միաձմռագրական ժողովը Հաւաքել, որ երկրին ապագայ վիճակը որոշէ, և միանգամայն խաղաղութեան գաշնագիրը ըլլայ։

Չկրցը տերութիւնները այսպիսի առաջարկութիւն մը ընդելոլ, որ վճռագրգռում մը ընելու մեծ չյոս կու տար, նոյն իսկ Թիէոսին յանձնուեցաւ որ Բրուսիոյ իշխանաւորաց Հետ կարևոր բանագնացութիւններն ընէ. և իրը առանց ընդդիմանալու. նաև այս նոր ու գժուարին գործն ալ յանձն առաւ, որ ինչպես չարտնախութիւն էր առջինին։

Այսպէս Թիէոս Նանդայ երթալու, որ Բաթիզ պարտզայ Բրուսիացոց գէմ բանակին տէր էր, և Թագաւորն և Պիսմարք իսկ Հոն կը գտնուէին։

Հոկտեմբերի 30ին Վերսայլ Հասաւ, Հեռը երկու քարտուղար ունենալով, Ցան Բրայկնի կոմսն ալ, Բրօսպերի սպայն, իրեն առաջնորդ ընկերը երկու էր։ Թիէոս միայն Համառօտ տեղեկութիւն մը ունենար Պիսմարքին Հետ, որովհետև գեռն բանագնացութեան սկիզբն ընկերն յառաջ, Բրուսիացոց Հաւանութեամբ էր, Բարիզ պէտք երթար, և Հոն տեղի գաղղիոյ կեղծական վարչութեան միաքն ու դիտմնքները պէտք Տարրերէր։

Վերսայլ գանուած ժամանակը Թիէոս Բոպուրկի գբսին Հանդիպելով որ զինքը անձնապէս կը ձանչնար, գտբոր զինքը բարեւեց և մտերմաբար ձեռքը սեղ երկնցրնելով Տարցուց. « Ա՛լ դիս չե՞ս ձանչնար »։

« Ա՛հ, այո, իշխանացուն տէր, պատասխանեց Թիէոս, այլ ներսիսի զարհուրելի պատգայից մէջ պատիւ ունիմ գձեզ նորէն տեսնելու », և անմիջապէս արցունքները սկսան աչքերէն վազել։

Թիէոս առանց ժամնակ կորընչցնելու Բարիզ գնաց, և նոյն այն օրը, Հոկտեմբերի 30, Բրուսիացոց գիծերն անցնելով, քաղաքը մտաւ։ Ձեռաց գործի և վարչութեան միւս անձանց Հետ տեւուելէն եաև, նորէն Վերսայլ գարձաւ, որ զինադադարին բանագնացութիւններն իրապէս սկսի։

Այս բանագնացութեանց ընթացքն ու եղբը, աշխատ նա ինքն Թիէոս մեզին եղանակաւ պատկ կը պատմէ։

— Կարեւոր Թէ այն չորս մեծ տերութեանց որ Գաղղիոյ և Բրուսիոյ զինադադարին մը առաջարկին ըրին, պատասխան եմ, Համառօտ այլ Տարատարիմ Համար մը տալ այն փափուկ ու ծանր գործին վրայ զոր ես գործադրելու յանձն առի. Հեռս այն յանձնաբարութիւնն ունենալով զոր Ռուսիոյ Վեհափառ կայսրը, և Բրիտանական արքունիքը Նեծի Համար խրնգրեր էին Բրուսիոյ Թագաւորէն, Հոկտեմբերի 27ին Գուռ քաղաքը Թողայի, և յետ երկու բանակիցներս

մէկմէկ բաժնող գիծն անդրնեալս, Ովսէան գնացի։ Աբանց ժամանակ կորսընցնելու պէտ չի վէտասյ. Ամէնայ էլայ, հետս ընկեր պատվիրացի սպայ մը ուղեկցելով, զոր ինն Ցէս Դան զօրավար պարծը աղ-նուտեթեամբ մը լնծի ջնորհէց, որպէս զի ձամբուն պատահելի գժուարութիւնները դիւրընցնէ։ Այս գժուարին անցքին ժամանակը, գժզոդգաբար Գաղղիական գտնուած մը մէջ, կարող եղայ քանի իմ աչքս հատատել, թէ օրական ահատը հետևանքները ունի պատերազմը։ Զնոյ պատկառելի ամբոխ պատնատու բրնադատատած ըլլալով գիշերը երեք կամ չորս ժամ Աբաժան դադարելու, կիրակի առաւօտ, 30, Վէտսպայ Հատայ։ Միայն մէկ քանի վայրկեան հին կանկառաւ, որովհետև կանխաւ Պիզմարը կանխեն հետ խօսք դած էի որ իմ երեն հետ ընկեր խօսակցութիւնս միայն այն առեն պիտոր սկսիմ, երբ Բարիզու կեզրոնական վարչութեանը հետ ալ տեմատեղով երկնամութիւնս լրացնեմ, զոր կիսով չափ ընդհէնը էր մնծի Դուռ Տատող վարչութեան հատատածը։ Հետս ընկերը ունենալով այն սպայք որ յատաջապահ զօրագ գիծերուն անգրը մնծի պիտոր գնալ ըլլայնէին։ Սեկվոի կամրջէն ջեն վարեր, որ արդ կործանած է, Սէն գետն անցայ, և արտաբերն գործոց պատճառանին Պալատը մնջայ, որպէս զի առելի հեշտ ու փոյթ կարենամ վարչութեանս ընդհանուր հետ հաղորդակցիլ։ Գիշերն որոշմունքներ ըլնելու հետ անցուցինք, և հետ ամենքս համակամ ուրոշմունքը մը ընդունեցինս, պէտք եղած երկնամութիւնը արուելայ մնծի որ չէզոք տերութեանց մտածած և առաջարկած գինադադարման պայմաններն որոշեմ ու հատատեմ։

Մինչտ միտքս հատատած ըլլալով որ ամենեն ժամանակ չկորսընցնեմ, որովհետև իւրաքանչիւր վայրկեան մարդկային արեանկ կը թափուէր, Հոկտեմբերի 31ին երկուշաբթի իրիկունը յատաջապահ գնծ երկեր

անցայ, և յաջորդ օրը, Նոյեմբերի 1, կէսօրուան առեն Հիւսթայեին Գահընակցութեան քարտուղարին հետ խօսակցելու հետ էի։

Իմ առաքելութեանս նպատակը շատ աղէկ ծանօթ էր Պիզմարը կանխեն, որովհետև, ինչպես Գաղղիա, նմանապես ինքն ալ չէզոք տերութեանց առաքելութիւնները ընդունած էր։ Զէզոք տերութեանց այս պարծոց մէջ միջամտելս ըլլալուն նկատմամբ մէկ քանի բացատութիւններ ընելէն ետև, բացատութիւնը որ Հարկ եղաւ ես մեկ ընեմ առանց ընդհատելու, իմ առաքելութեանս ինդիրը յստակ կերպով իմ ու պարոն Պիզմարը կանխեն միջև Հետևեցաւ ու Հատատատեցաւ։ Ինդիրը վնասագատութիւն մը ընել էր, որ աշխարհս հիս երկու ամենեն քաղաքակատեալ ազգաց միջև արնահեղութիւնը դադարեցնէ, և Գաղղիոյ թագաւոր որ զատս ընտրութիւններով կանոնաւոր վարչութիւն մը Հատատատէ, որուն հետ կարելի ըլլայ օրինաւորապես գործ դնել։ Այս նպատակս ամենեն կերպով յստակ ցուցուեցաւ, որովհետև շատ անգամ Բրուսիոյ քաղաքատեսութիւնը պատձառեր էր, թէ Գաղղիոյ արդի վիճակը գինքը կը շփոթցնեներ թէ որուն հետ Հաշտութեան պայմանագիր ընայ։

Այս առթովս Պիզմարը կանխ ինծի գիտողութիւն մը ըրաւ, այլ առանց շատ վրայ տալու, թէ ներկայս պես Գասէյ այն վարչութեան միացորդներն կը գտնուէին ու կը ջանային ձեւի մնծնալու, որ գեռ ևս էշ բոլար մի միայն օրինաւոր վարչութիւն ձանչցուած էր. սակայն ինքը այս գիտողութիւնս միայն անոր Համար ի՛րնէր որ քաղաքատեսական վիճակը Հատատէ, և ոչ թէ ինչ և իցէ կերպով Գաղղիոյ ներքին կառավարութեանը միջամտելս ըլլայ։ Էս շուտ մը պատասխան տուի Պիզմարը կանխեն թէ ինչը ալ Հնդիւ նոյն բանը կը մտածէինք, և թէ այն վարչութիւնը որ զԳաղղիան խնդեթաբար ձեռնարկած և անչմոռ-

թեամբ յառաջ վարած պատերազմի մը անդունդը դահավիժեր էր, իր չարագուշակ էութիւնը ի Մեհտի լռմնցուցեր էր բոլորովին, և Պաղդատցոց ազգին մնանկնալուց անպատուութեան ու ցաւոց յիշատակ մը ըլլալու էր։ Այսանց բաւական հակառակելու, պարսկ կուսին Պիզմանդը նորէն չպայմի ըսաւ թէ ինքը հակառակ էր ամենևին ինչ և իցի կերպով մեր նեղբերին վարչութեան գործոց մէջ խառնուելու, և նաև բարեհաճեցաւ ըսելու թէ Բրուսիացոց բուն քանակին մէջ նեղութիւն չունենալու համար զոհ եղաւ ինքը, որովհետև առանց ուշ դնելու Քանակէ Էզանճնեբուն, Հիւսիսային Դաշնակցութեան Փաստաբերը կը փութար Պաղդատցոց Հաստատակամութեան նեղն արտաքոյ կարգի ղրկուած գործակատարին հետ բանադատաց ըլլալու։

Այս նախնական դիտողութիւններէն լռմնցնալով ընդհանուր քննութիւն մը ըրինք թղթոց որ օտար տէրութեանց առաջարկեր կը ծագեին։

1. Սկիզբն զինադադարման, որուն էական նպատակն էր արիւնհեղութիւնը գադարեցընել և Պաղդատցոց միջոց տալ որ ազգին յուսահատնալ կամքը վերլուծութիւն մը հաստատել։

2. Այս զինադադարման տեւողութիւնը, որուն պատճառն ըլլալու էր այն յապաղումը որ բնական հետեւանք է իշխեցող ժողովի մը ձեւանալուն։

3. Ընդհանուց ազատութիւնը, որ լռմնկին ազատ Հոլ ըլլալու են այն գաւառաց մէջ որ ներկայապէս բռնահպատակ են։

4. Թշնամութեանց ընդհատումէն ժամանակը պատերազմի բանակաց բռնելու Համար։

5. Վերջապէս այս զինադադարման ժամանակը պատշաճեալ բերդերուն պարէնաւորումը, և գլխաւոր պէս Խարիզուն։

Այս հինգ խնդրոց վրայ, և մանաւանդ այն իսկ զինադադարման սկզբանը վրայ, հնձի երեւեցաւ որ պարսկ կոմսն Պիզմանդը անչափ ցաղթելի Հակառակութիւն մը ցուներ, և այն առաջին խօսակցութենէն ետև, որ չորս ժամ տեւեց, յայս ունեցայ թէ ամէն կէտերու վրայ կրնայինք միաբանիլ և գաղն Հաստատել որ առաջին գործն ըլլալու էր խաղաղութեան, որուն երկու աշխարհէք ալ կամ ողին էին։

Մէր խօսակցութիւնը օրն երկու անգամ մէկմէկու հետև հետև յաջորդելին, որովհետև ես անհամբեր էի անանկ յայտնի հետևանք մը ձեռք բերելու, որ շատ բանակ մեր լսած տրեփոյ թնդիւնը սկիսոր գադարեցընէր. որովհետև իւրաքանչիւր Հարուածը ոչ միայն նոր աւերմանց այլ և նոր մարդկային ոգնահիզոյց երկիւղը կ'ազդէր յիս։

Սհատաւոր այս խօսակցութեանց մէջ, վերը յիշած այլ և այլ կէտերու նկատմամբ հղած առարկութիւններն և անոնց լուծումը։

Զինադադարման սկզբանը և նպատակին նկատմամբ պարսկ Պիզմանդը ըսաւ ինձի, թէ ինքն ալ չէզոք տէրութեանց Հաւասար կը փափաքէր որ Քհշամութիւնները վերջանային, կամ գոնէ ընդհատին, և թէ կը փափաքէր որ Պաղդատ անանկ իշխանութիւն մը Հաստատէր, որուն հետ կարենար Հաստատուն և յարատև պայմանները որոշել։ Ուստի այս էական կէտին նկատմամբ կատարեալ միաբան էինք, և ինչ և իցէ աւելորդ էր ամենևին։

Իսկ զինադադարման տեւողութեանը նկատմամբ, Հիւսիսային Դաշնակցութեան Բարտուղարն ինձ դրեցի որ 25–30 օր Հնարէի, այլ 25 առ նուազն։ Տաս առերիս օր պէտք էին, ըստ իրեն, որպէս զի ընդարձակ կարենան միաբանիլ և իրենց ընդհատութիւնն որոշել։ օր մը Հարկաւոր էր քաւէարկութիւն ընելու Համար. հինգ կամ վեց օր որպէս զի ընդարձակ

Նեռը ժամանակ ունենալու, Աստուածութիւն սրտի անկա-
նեն վերնախիղ պատճառաւ, որոշեալ տեղը Ժողովիլ և
ուրախ մինչև տասը օր, որպէս զի իւրաքանչիւրին իշ-
խանութիւնը Տամուռտիւս տեղեկութի, և ազգային ժո-
ղովը ձեւանայ։ Պարսն կոմսն Պիզմարը այս Տաշինաե-
րուս չհաւանակեցաւ, և միայն պայմանի զուլցեց թէ
որչափ կարճ ըլլար տեւողութիւնը, նպատակ նուազ ալ
ի՛ըլլային այն ժողովութիւնեն որ առաքարկեալ
վերադարձումը Տաստատելու Համար կրնային Ներ-
կայանալ։ Սակայն անանկ երեւցաւ ինչպէս թէ իւ՛ա-
դած քանդրՏինդ օրերուն կը Տաւանէր։

Սակայն եւրոպը ընդունելու ծանր խնդիրը կու գար։
Պարսն Պիզմարը ուզեց զայս ապահովցնել թէ այն
գաւառաց մէջ որոնց սերած էին Թրանսվաթիք, ըն-
դունելութենեն անմիջ ազատ պիտոր ըլլային, ինչպէս
միւս ազատ Գաղղիա։ Ես այս ապահովութեանը Տա-
մար Տնորհակալ եղայ իրեն, և գոՏ պիտոր ըլլալի ե-
թէ Պիզմարը կամը, որ իակզան այս ընդունելութեանց
ազատութեանը Համար ամենեին բացատրութիւն մը
չէր պահանջած, մէկ քանի զանազանութիւն չգիտէր
Գաղղիոյ երկրին մէկ քանի մասանց նկատմամբ, մէկ
տաՏմանափակ, կ՛ըսէր, և գերմանացի ծագմանէ ու
լեզուաւ։ Ես շուտ մը պատասխանեցի որ եթէ կ՛ու-
զէր վերադարձումը ՚ի գործ դնել ինչպէս որ Տա-
տարակայ փափաքն էր, պէտք չէր որ և է խնդիր որ
խաղաղութեան վերջնական դաշնադրութեան մը
առթով պիտոր վԻՏ վերցընել, վասնզի մէջ դնէր և
թէ ես իմ կողմանէ այս առնելս ինչ և իցէ բացառա-
թեան խնդիր չէի կրնար ընդունիլ, և այսպէս վա-
րուելով թէ ինձի տրուած ՏրաՏանգաց Տանձնատա
կը շարժէի և թէ անձնական զգայմունս Տամնատա
Կոմսն Պիզմարը ևս պատասխանեց ինծի որ ներեն ալ
նոյն մտքի վրայ էր թէ պէտք չ՚ը այս խնդիրնեբեն և
ոչ մէկին զգալիչ և առաքարկեց ինծի որ տասը նախա-

մանք ինչ և իցէ բան չարձանագրեմ զինադադարութեան
տեսքին մէջ, որով տասը վերաբերեալ ինչ և իցէ իր
վճռելի մէջ չէր էիաթ. զարձեալ եթէ ինքը չէր
ուզեր որ այս բոլոր գաւառաց մէջ ընտրողական յու-
զումը գործադրուէր, Տակառակ չէր որ այն գաւառ-
ներուն ազգային ժողովին մէջ իրենց ներկայացուցիչ-
ներն ունենան, որոնց որոշումը մեզի կախումն պիտոր
ունենար, առանց իրեն ամենեին մէջը խառնուելուն,
և որոնք իրենց կարծեացը մէջ անսակ ազատ պիտոր
ըլլային ինչպէս Գաղղիոյ միւս ներկայացուցիչները։

Այս խնդիրն, որ ամենէն ծանր էր, այս կերպով
իր լուծումը գտնելու վրայ ըլլալով, զինադադարման
ժամանակը բանակաց բռնելու Համբուն վրայ սկսանք
խօսիլ։ Հարկ եղեր էր որ Պիզմարը այս իրը զօրավա-
րաց Ժողովոյն Տաղորդէ, որոնց նախագահ կը նստեր
ինքն Թագաւորը. ուստի ամէն բան քննելէն ետեւ,
սՏա եկիւռ կողմէն այս արդար երեւցաւ մեզի, որ և
կանխաւ նոյնպիսի պարագայից մէջ ընդունելի եղած
սովորութեան ուժովի պատշաճ էր։

Պատերազմող բանակներէն այն տեղը գադարելու
պիտոր բռնադատուէին, ուր գտնուելու ըլլային զի-
նադադարման ստորագրման օրը. գիծ մը բոլոր այն
կէտերը միացընելով ուր կանկ առնելու էին, սահմա-
նի գիծը պիտոր ձեւացընէր, ուսկից անգին անցնիլ պի-
տոր չկարենային, այլ իրենց սահմանին մէջ ուզածնուն
պէս կրնային շարժիլ, բայց առանց ինչ և իցէ Թշնա-
մական գործի մը ձեռք զարնելու։

Սենք, կրնամ ըսել որ այս գժուարին պայմանա-
գրութեան այլ և այլ կէտերու մէջ միաբան եինք,
երբ յետին խնդիրը մեզ բերաւեցաւ, որ էր ուղա-
րկալ բերգերեան պահեստատուն, և գլխաւորապէս
Բարիզայն։ Պարսն կոմսն Պիզմարը այս խնդրոյս նկատ-
մամբ հիմնական ընդդիմութիւն մը չէր ըներ, և
միայն պահանջատ քանակին կարեւորութիւնը նկատ-

մասը, ի՛ երևաւ թէ ի՛ուզէր Հակառակիլ, ինչպէս նաև պաշարեալը ժողովելուն և քաղաքը մնոյնելուն դէմ ժուռտելէն նկատմամբ, (որ մեա կողմանէ այդ քանը միայն մեզի կը Հայէր). արդէն նոյն իսկ քանակ ներուն նկատմամբ ես յայտնապես կրնեն ծանուցեր եի թէ բաբեկամաբար սիտոը որշէ՛նը այդ խնդիրը, և նաև մենք մեր կողմանե սսոը մէջ շատով սիտոը կիջնանէ՛նք։ Այս անգամ ալ դարձեալ Հիւսիսային Դաշնակցութեան Քարատալորը ուզեր էր զինուորա կան իշխանատրաց կամքը Հաղորդել, որմովհետ արդէն շատ մը գժուարութեանց լուծումը խնդրեր էին։ ուստի որոշեցինք որ վաղուան օրը, նոյեմբերի 3 Հինգշաբթի, Թաղումնը այս խնդրոյս յետին լուծումը։

Հինգշաբթի օրը, նոյեմբերի 3, պատն Պիզմարք, զոր ես մնախորհ և անհանգիստ գտայ, Հարցուց ինծի թէ Բարիզէն ինչ լուր ունեի. ուրուն պատասխանեցի թէ Բարիզէն լուր մը չեի առած։ Պատն Պիզմարք ալ նոյնպիսի պարմանի մէջ կը գտնուէր։ Այն առեն ինծի յառաջապահ զօրաց մէկ քանի Հաւատագիրեր կարդաց, որոնց մէջ կը զուցուեր թէ Բարիզ խռովութեան մը եղեր էր և նոր վարչութեան մին ալ Հրատարակուեր էր։ Այդ Բարիզ ուսկից ա մենափոքր լուրերն ալ Լեզիսլ Լէբերտահանի երագուա թեամբ կը տարածուին, այն առեն խռովութեան մը մէջ կը յուզուեր. և սակայն երեք օր եաքը քաղքին դռները ոչ ոք անոր վրայ բան մը գիտեր։ Այս պատմական երևոյթին վրայ խոր խոցուած, ըսի առ պատն կոմն Պիզմարք, որ եթէ անկարգութիւնը կարող եղեր էր առ վայր մը յաղթահարել՝ ի Բարիզ, Բարիզ ցու ժողովրդին իր բարեկարգութեան սիրոյնը և Հայրենասիրութեանը, շուտ մը խռովութիւնը պիտոր դադարեցնէր։ Հանդերձ այսու եթէ տարածուած լուրը Ճշմարիտ էր, ես ալ իշխանութիւն չունեի,

Ուստի Հարկ եղաւ որ մինչև նոր տեղեկութիւններ ընդունիմ, այս բանագնացութիւնները դադարեցնենք։ Պատն Պիզմարք ինծի մէջնոյ հնորհած ըլլալով որ Բարիզու Հետ Հաղորդակցիմ, նոյն Հինգշաբթի օրը կարող եղայ երկուշաբթւան պատասխարայ նկատմամբ տեղեկութիւն ընդունիլ և ատոնցմէն որ չէի խաբուած երբ կը Հաստատի թէ անկարգութիւնը միայն քանի մը ժամ կրնար տեւել։

Նոյն օրը իրիկուան ատեն պատն Պիզմարքին գնայի, և առաւօտեան ընդհատած խօսակցութիւնին տեղէն սկսանք առաջ տանիլ, գիշերուան մէկ մասն ալ նոյնը շարունակելով։ Մայրաքաղաքին պարկեշտութեան խնդրոյն վրայ երկայն վէճ ըրինք մեջերնիս, ես իմ կողմանէս միշտ Հաստատելով թէ մեր քանակներուն նկատմամբ խնդրածը, մանր վիճաբանութիւն, կրնայինք չափազանցել։

Սակայն անստուգութիւնս երկայն չտևեց, այլ շուտ մը անդրադարձայ որ այն խնդիրն որ առջևս ի՛ելեր էր, ոչ էր մնոյ բաներու. այլ Հիմնական խնդիր։ Ես Պիզմարքին առջին գրի գինագործանոց մեծ սկզբունքը, որ կը պահանջէ թէ ամեն պատերազմողը՝ թէ Հաստութեանց ընդհատութիւնը լրիմնալէն ետև, այն վիճակին մէջ գտնուի ինչ վիճակի մէջ գինագործման սկիզբը կը գտնուէր. թէ այս սկզբունքէն, որ արդարութեան և բնական խելքին վրայ Հիմնած էր, յատաջ եկեր էր զպաշարեալ բերդերը պարէնով լցնելու, և ամեն օր մնոյց սպառած կերակուրներուն տեղ ուրիշ նոր ուտելիք փոխանակելու սովորութիւնը, որովհետև առանց այս զգուշութեան, ըսի առ պատն Պիզմարք, գինագործանմբ աշխարհիս ամենէն ամուր բերդերն ալ կինայինն առնուիլ։

Այս բոլոր անընդհատ վէճերն սկզբնաց և տևելուն Թեանց վրայ ուրիշ բաներ բան մը չկար, գոնէ ես կը կարծեմ

Հիւսիսային Կաշտակոյտի Եան պարտ Քարտուղարին այն առեն ոչ միայն անուն՝ այլ պիտանական իշխանատրաց անուանէն խօսելով, ծանոյց ինծի թէ պիտադարձութիւնը Բրուսիացոց օգտին բարբարոս հակառակ էր. մեզի ալ մը շանչ առնել տալ ըսել էր ժամանակ տալ որ մեր բանակները կամնամատրենք. Բարիզ կը բակրեզինայ գժուարաւ պաշարելը քանակ մը մտցնելու ըսել էր անոր միջոց տալ որ անապահման կերպով դիմադրել կարենայ հարձակել. ուստի և հետաձգութիւնը չէր մեզի առնուի պատճառ մեր ձեռքը տալը (Ռուսիոյ վրայ կռիւ պատերազմի մը Շահ իսկ Պիզմարքի բացատրութեամբ)։ Ես փութացի պատասխանելու որ անապատիկ պիտադարձութիւնը կրնար մեզի նիւթական առաւելութիւններ ընծեռել. բայց Բրուսիոյ արքունիքը կամնաս պիտադարձութիւնը ընդունելով պէտք էր նոյնիսկ նախատաճ ըլլար, և ևթէ միւս կողմանէ, ազգային կիրքերը հանդարտեցնելը, խաղաղութիւնն այս կերպով պատրաստել ու միաձեղնել, և գլխաւորապէս Եւրոպիոյ իրական ըղձին պատասխան կերպով գնդանել. Բրուսիոյ նկատմամբ անանկ քաղաքական առաւելութիւններ էին, որ շատ տգեղ կը փոխարինէին այն նիւթական առաւելութիւններուն որ Բրուսիա մեզի կրնար ընծեղել։ Ես այն առեն հարցուցի իրեն թէ մինչ էին այն պիտադարձական ձառատարակիւթիւններն որ կընային ազդել մեզի. որովհետև պարոն Պիզմարք մեծ խոհեմով կը ջանար զանոնք չայտնել։

Վերջապես, միշտ երկիւղածութիւն մը ձեռացընելով յայտնեց ինծի։ — « Այսպէս, բաւ, Բարիզը բռնցքերը, գիտատրական դիրքը մ'էին »։ — Ես ես գիրքը սարքեցի. — « Բերդ մը, ըսաւ. գուցէ մեկ մրն ալ աւելի »։ — Ես այն առեն շուտ մը Հիւսիսային Կաշտակոյտի Եան Քարտուղարին խօսքը ընդհատեցի. « Բարիզ քաղաքն է, ըսի, որ գազ մեզի կը պահանջէ, որովհետև զինադադարման ժամանակաւորութիւնը չէորհելը, զմեզ ամէնուն մը դիմացը թեղեն զրկել ըսել է. մեզի մեկ կամաւելի բերդ պահանջելը, մեր պարխանելին ուզել է »։

Մեծ բանիւ, մեզի Բարիզ ուզել է, գնդացը գնդակահարելու և սովահաս ընելու միջոցները ձեզի տալով։ Այդ զինադադարման մը համար մեզի հետ քաղաքացի ըլլալով, երբեք հնձի ազդելու չէիք որ այն զինադադարին պայմանը զգուն Բարիզ ձեր ձեռքը տալը ըլլալու էր. այն Բարիզ՝ որ մեր գլխաւոր զօրութիւնն է, մեր մեծ յոյսը և ձեր մեծագոյն դժուարութիւնը, որուն հիւանդ օրուան պաշարումին հարը կարող չէ զանք յաղթելու։

Այս կէսս հասած ըլլալով ար քայլ մ'ընել չէինք կրնար. ես նոյն այս դիտողութիւնն ըրի Պիզմարքին, և հետ եղաւ ինծի ըմբռնել որ այս առեն Բրուսիոյ պատկանից մէջ զինաւորական ոգին հասարակաց զգացմունքը կը յաղթանակէր, որ խաղաղութիւնը կը փափաքէր և խորհուրդ կու տար՝ ինչ և իցէ բան ընդունել քան զնդացը կրնար գիրընդունել։

Ես այն առեն խնդրեցի Պիզմարքին որ թէպէտ տայ ինծի տալէն յառաջապահ գիծը երթալու և այս վիճակիս նախատամբ ժխալ ֆրանսի հետ խօսելու։ Ինքը այս խնդրոյ անանկ ամրաւոր էր մեր հետ ամենեցուս, ինչպէս միշտ սովոր էր առեն անձնական յարաբերութեանց վերաբերեալ պարագայից մէջ վարուելու։ Կանն Պիզմարք ինծի հետևեալ յանձնեց ինծի որ յայտնեմ Գաղղիոյ վարչութեան, որ եթէ ուզեին առանց զինադադարման ընդունելութեան ընել ինքը բոլոր այն երկիրներուն մէջ որ Բրուսիացոց բանակները բռնած էին, լիակիս ազատութիւն կու տար, և նաև Բարիզը ու Վեռսը քաղաքին հաղորդակցութիւնը, միայն այս ընդունելութեանց նպատակաւ, կը դիւրընդունէր։

Ես այս յայտարարութիւնը նշանակելով, վաղուան օրը, նոյեմբերի ՆԻն, Գաղղիացւոց յառաջապահ գիծը գնացի, ուսկից անդին անցայ, որպէս զի մեծնակ տան մը ԱԿԸ փիւլ Վաղելին հետ խօսակցիմ։ Իրեն թէ՝ զինուորական և թէ քաղաքական տեսութեամբ ամբողջ վիճակը լիովին տեղը կը դրի, ժամանակ տալով բոլոր վարչական օրն որ ինծի վարչութեան պաշտօնական պատասխանին ուղղէ, միանգամայն իրեն ամենայն միջոց տուի որ նոյն պատասխանը ինծի Վերսայլ հասցնէ։ Ես յիրաւի միւս օրը, կիրակի, նոյեմբերի 6ն, պատասխանը ընդունեցայ։ Նոյն պատասխանին ԱԿԸ ինծի կը զուգեր որ պարէնաւորման ինդրոյն մերժուելուն պատճառաւ բանագնացութիւնը կտրեմ, և անմիջապէս Բրուսիացւոց բուն բանակը թողլով Գուռնելեամ, կանացս թողլով որ ետեւէ ուզեմ հոն պատասխ կենամ վարչութեան ծառայելու, եթէ յանկարծ գաբեթաղ յետին բանագնացութեանց համար իրը միջնորդ ծառայելով կարենայի օգուտ մը ընել։

Ես այս որոշումը հաղորդելով առ Կոմեն Պիզմարք, ըսի նոյնն իրեն որ մինչ չէինք կրնար ոչ ուտելիքին և ոչ Բարիզու պաշտպանութեանցն պահանջմանը զիջանիլ, թէ ես և ուծատկս կը ցաւէի որ ՀԸԸԸ ցայ մեանկ գործ մը գլուխ տանիլ, որ առ խաղաղութիւն գիմող քայլ մըն էր։

Ա,յսպիսի է ահա այս բանագնացութեանս Ջնանրիտ նկարագիրը զոր ես առ այն տղա ՀԸԸԸ տերութիւնս կ'ուզեմ, որ այս վիճակագրման առաջարկութիւնը փափաքելու, ուզելու և առաջարկելու ատեն միաձայնութիւն ունենայու, որ և այն ժամանակը կրնար մերձեցնել յորմէ ոգնջոյն նչ ըսուա ոգի առնէլ քաղաքականութիւնէ աշխատութեանց նոյնն ձեռք զարնելը և այլ ոչ ևս խոչընդոտ քան մ'ըլլալը, միշտ վախնալով որ չըլլայ թէ մեանկ ահէդ դէպք մը հանդիպի որ պատերազմի տրդէհը ընդհանուր ներսոպայի ՄԸԸ սպասէ։

Հիմա չէզոք տերութեանց կ'երեայ դառել թէ ընդհարդրը բանի տեղ դրուելուն թէ ոչ, և անշուշտ, տարակոյս չունիմ որ յանցանքը մեզի պիտոյ տալուի եթէ այդ խորհրդոյն վրայէ պատիւը ջնարուեցաւ։ Մենք միւս կողմանէ, զիջելով դատարդը կը կացուցանէինք երկու պատերազմող տերութեանց բանաձ Ջասիւնն նկատմամբ. և ես ալ իմ կողմնէս, ըստ որում մտքը և ըստ որում գաղղիացի, չհարձանկալ եմ երեւոց, որ իմ Ջգանցս նեցուկ եղան որոնցմով չանցի խաղաղութեան բարիքները նոքին Հայրենեացս զարձրնելու, այն խաղաղութեան բարիքը, նեղուն որ ինքը ոչ թէ իւր յանցանքովը կորցոյ, այլ այն վարչութեան յանցանքը՝ որուն էութիւնը Գաղղիոյ մի միայն յանցանքն է, որովհետև մեծ յանցանք մը ըլալ և ամբարտաւանելի յանցանք, այնպիսի վարչութեան մը ձեռքը ինքզինքը տալու, և անգթութեամբ իր բաղդը անոր ձեռքը յանձնելու։

Գաւս. 9 Նոյեմբեր 1870.

Ա. Թիէր։

Ա,յսպէս կտրելով վիճակագրման բանագնացութիւնները, երկու կողմանք ալ անյաջողութեան պատասխանատուութիւնը ինքնին վրայ ձգելնին։ Պիզմարք չզիջաբերական մը Ջանեց որուն ԱԿԸ կը զուգեր թէ Բարիզու վարչութեան անձինք չընդունելու պայմաններ առաջարկիր էին, ինչպէս օրինակի համար Բարիզու պարէնաւորումը առանց ինչ և իցէ հատասարկիւն. քան մը Ջորհելու։ Կ'ըսէր նաև թէ թագաւորը մեծապէս զարմացեր էր Գաղղիացւոց այս պիսի չափազանց պահանջմունքներ ընելուն, որոնք և բանագնացութիւնին այն տեսակ կտրելնին, երբ Պիզմարք յարմարութեան մէջոց մը գտնելու կը փափաքէր։ Ուստի կը հետեզընէր թէ Գաղղիացիք այս գոր-

ծիս մէջ Ճշմարտապէս չէին փափաքեր միաբանութեան մը ելքը յարմարցընելու, այլ միայն այն ոգւով շարժեցան որ չէզոք տէրութեանց առաջարկին ժըխտող չերեւնան, որ գործին միջնորդ եղեր էին, և ուրանցմէն նաև օգնութիւն մը կը յուսային։

Ասոր հակառակ գաղղիացի վարչութիւնը ծանոյց թէ՝ Բրուսիացիք էին որ չէին ուզած զինջողաբար կարելի կերպով մը գործը յարմարցընել, որովհետև պատերազմը շարունակել կ'ուզէին։

ԳԼՈՒԽ ԻԵ·

Կառիպալտիին բանակը։

Կառիպալտին, ըսինք, հոկտեմբերի 17ին Պըզանսոն գնաց որ գաղղիացի ինքնակամ զինուորեալքն, ազատ հրացանաւորքն, և շարժուն պահանորդքը կանոնաւորէ, մինչդեռ իտալացի ինքնակամ զինուորները Տօլ բանակած մնացեր էին։

Այն գաղղիացի զինուորներն ամենևին անբարեկարգ վիճակի մէջ էին. ուստի Կառիպալտի աշխուժութ͞ը գործին ձեռք զարնելով, Վոժից բանակը լուացուց ու բարեկարգեց։

Նոյն բանակը երեք ջոկատ բաժնեց։ Առաջին ջոկատը մարսիլիացի Պոսաք զօրավարին հրամանատարութեանը ներքև էր, և կը բաղկանար շարժուն պահանորդաց գունդէ մը, ազատ հրացանաւորաց վաշտէ մը, շատ մը անգղիացիներէ և սպանիացիներէ, որոնց կը

Հրամայեր Օռհնդ. և Հարտարապետական ընկերու-
թենէ մը։

Երրորդ Ջոխաթը Մէհմդի Կառխալաճի Հաջար-
պեհին Հրամանին նեղքև., կը բաղկանար գաղղիացի
շարժուն պահնորդաց գունդէ մը, խումբերու
վաշտերէ, որոնց Հրամիմատաքը էին Ռամիլլի և
Սգալը, և Նիցցացիներու վաշտ մը որոնց Հրամանա-
տարն էր Ջը Մէ, և նաև Հարտարապետական ընկե-
րութենէն մը։ Այս Ջոխաթին մէջ, որ գրեթէ բոլոր-
վին խաղաղներէ կը բաղկանար, բոլոր Գաղղիա գտ-
նուող ինչնական Հեռոպացիք մնան։

Կառխալաճին տուած Հրահանգներին շատ աղէկ
ծանօթացիր այն նորաստղծ բանակին, որ պղտի պղտի
խումբերու բաժնուած ղեհնամիս շարունակ անհան-
դիստ կ'ընէին ու շատ մեծ կը Հասցնէին։ Կառխ-
պալաճի գլխաւորապէս խիստ բարեկարգութիւն մը կը
պահանջէր իր զօրացմէն, և Հնազանդութիւն կատա-
րեալ առ մեծս. գործեալ սէր առ իրեարս, և անդուլ
արձնութիւն միշտ փութալ վասնզը զգացնելու և
միշտ պատրաստ մեհմեհու օգնութեան դիմելու։ Գրե-
խառնարապէս կը յանձնէր որ ջրերը Թէ վարնան Թէ ըն-
նամեայ ցնծութեան, որ առնէ եր, և միանգամայն
մաքուր Թիւն, որ և Թիմամեայ յանգիստութիւնն ալ
կը շահցնէր։

« Վերջապէս, կ'ըսէր, խօսքս կը լրիացնեմ յիշեցը-
նելով ձեզի Մեհմդիվաէյի պարտաւորութիւնն որ
տանելու Հազար պատերազմիկ ամէնաիրեղ զօրաց
դէմ Թէպը տարի գիւնցաւ. այդ քաղաքն այն տաճն
Հարիւ Թէ 30 Հազար բնակիչ ունէր, որոնց մէջ կային
մեզ զիացի, գաղղիացի և իտալացի վաճառականք, ո-
րոնք ամենը առՀասարակ պահպանութեան մնանա-
կից եղան, և վերջապէս երկնց երկրորդ Հայրենակց
յաղթանակը սեմնարս բարեբաղդութեան ունեցան։
Սակայն Մեհմդիվաէյ իր մարքասանց նեղիպ և ա-

պագայ իրաւունքներին Ծախէց, Հին Թագաւորներին որ
փաղաքշերուն մէջ Թագաւոր նշանի տեղ կը ծառայեին,
գեամեին Հանեց, Հրացանից պահանջութեամբ տեղ լե-
ցընելու Համար տեղեր Թափել տուաւ, միւզեռ կա-
նայք միայն իրենց յեսին գոՀարը Հայրենեաց կընուի-
բեին։

« Հիմա Գաղղիոյ ինչ և իցէ գիւղաքաղաք շատ աւե-
լի միջոցներ ունի քան ինչ որ այն տաճն չուներ Մեհ-
դիվաէյ. կրնայը ուրեմն ազգային պաշտպանութեան
յաջողութեանը վրայ տարակուսիլ»։

Կառխալաճի երկու օր Պըզանսոն կենալէն ետև,
ուր ժողովուրդը իրեն մեծ ընդունելութիւն ըրաւ, և
ուր Կանդգդայի Հետ ալ խօսակցութիւն մը ունե-
ցաւ, նորէն Ցոլ գաղնաւ։

Բրուսիացիք Կառխալաճանց բանակէտղէն շատ
քիչ Հեռու կը գտանէին, և Ռնեան գեամեին վրայ գտ-
նուած կամարջ մը փլուցեր էին, որ Կառխալաճանց
անցքը խափանեն։ Բանտին գիշերը Կռէյի սիրեցին,
որպէս զի Պըզանսոն և Պէրիոն մէջի Հաղորդակցու-
թիւնները կարէն. մանակ որ ապատ Հրացանաւորը
Հարկ եղաւ որ Ցունի վրայ քաշուին։

Ցետոյ Բրուսիացիք նորէն Կռէյ Թաղալ, Վ ըզալ
բանակեցան, իրենց իւրանիները, ըստ իրենց պատե-
րազմի գրութեան, Տատուած Տատուած բոլոր մնաս-
կայ Ռամիջանեբոն մէջ յրուէրալ։

Յաջորդ օրը յատկացուած զօրաց գնդին վրայ Թէ Թե
կռիւներ Հանդիպեցան։

Նոյն այս օրը Պըզանսոնի մօտ Բրուսիացիք կամ-
պրիէլ զօրավարին բանակին վրայ յարձակեցան, (որուն
նորէն զօրաց Հրամանատարութիւն մը յանձնուած
էր)։ Երկու կողմնոց կռիւն պլ և պլ անգամ
ընդՀատեցաւ ու նորէն սկսուեցաւ, և տեւից մինչև
գիշեր, երկու կողմի զօրաց ալ քիչ կորուստ պատճա-
ռելով։

Կառխպալտեանք յօժարակամ իրենց քաջալերեան փոխը յայտնելու, միայն առաջին կը սպասէին որ Թէհամէնի Հանդիպին, Թէպէտ և զինքերը և ուրիշ մէկ և կէս պիտոյքի պէտք եղած միջոցները քիչ քիչ կը տրուէին իրենց։ Այսոր Թիւը հինգ հազար էր անց կատար կերպով պահուած, և ամէն տեսակ պարագի կարօտ։ Այսպիսի էր այն բանակը որ Գաղղից վարչապետին կառխպալտին կը յանձնէր։

Այդ չջնջակայ երեխրենները Բրուսիացւոց յարձակմանց վտանգի մէջ գտնուելով, տեղացիք ոչ միայն իրենք զիրենք պաշտպանելու փոյթ մը չէին յայտներ, այլ և Կառխպալտին դէմ ալ Թէհամեան կերպ մը կ'ընդդիմանէին։

Կառխպալտեան գլխաւոր խոչընդոտները հետզհետէ Կառխպալտին քովը հանձնելու կը փութային։ ասոնք ամենը իրեն հին բարեկամներն էին։ Իսկ Սէնեմէնի քաղաքացիք առ Կառխպալտի երթեւեկապատ, իրենց պատերազմի ձեռնամէ ձի մը ղրկելուն և միանգամայն Սէնեմէնի քաղաքացւոց տեղուն ալ իրենց շնորհակալութիւնը զոր Կառխպալտի ընդունելով շնորհակալութիւն յայտնեց իրենց։

Հոկտեմբերի 27ին գիշերը Կառխպալտին տօնական յուցած հուսկ գիշերը սկսաւ իր առջի պատրաստութիւնը տալ։ Օրանի ազատ հրացանաւորք, որ Մէնոգդին ջնջական մնան էին, Ուանեան գետը բերդին մօտ անցան Բրուսիացւոց յառաջապահ զօրաց վրայ յարձակելու նպատակաւ։ Եւ յիրաւի, Թէպէտ և օդը ամենագէշ էր, իրենց վախնալին կրցան հասնիլ։ Թշնամիները վեց գիւղաւոր սպասնեցին, ուրիշ շատեր վերաւորեցին և մի քանի մը ալ գերի բռնեցին։ Ազատ հրացանաւորներէն ոչ ոք վնասուեցաւ։ միայն գնդապետը հրացանի կրունկի ծանր հարուած մը ընդունեցաւ գլխուն վրայ։

Նոյն այն գիշերն ազատ հրացանաւորաց ուրիշ ընդ-

կերթալուն մէն ալ Վըզուզէն անգին քաղելով, Ֆաւժոլի և Սէն–Լուի վրայ, Բրուսիացւոց կառատորմի մը վրայ ինկաւ յանկարծակի, և պահապան գնդաւորները ուժգնապէս ու ձիաշարժութեան մէկ քանին սպանդելով, տասնեւչորս կառք վառօդի և ուսերէայ պարագ ձեռք ձգեց։

Հոկտեմբերի 30ին առաւօտեան ժամը 10ին Բրուսիացիք Ֆիժոմի, Պուռկոնեի հին մայրաքաղաքին վրայ յարձակեցան։ Այն քաղաքին պահապան զօրքը գաղղիացի շարժուն պահնորդներէ և ազատ հրացանաւորներէ բաղկացած էր, որոնք քաղքէն դուրս ելլելով շետակ Թէհամէնի վրայ քալելին։ սակայն քիչ մը տաեն մի կողմէ գնդակոծելէն ետև, ետ քաշուեցան։ Գերմանացիք այն տաեն Մոն Վաղառի բարձրաց տիրելով, սկսան քաղաքը տակնուվրայ գնդակոծել, որով բռնադատեցին որ անձնատուր ըլլայ։

Բրուսիացիք քաղաքը մտնալով կէս միլիոն ֆիւանք պահանջելին քաղաքացւոցմէ իբր ի պատուհասանք 80,000 զօրաց ապրուստին, որ անմիջապէս այն քաղաքէն պիտոյ անցնէր Լիմոնի վրայ քալելու նպատակաւ։

Այդ լուրը Կառխպալտեանց բանակը կը հասնէր Թէ Թէհամիք Ֆիժոմի վրայ յարձակելու կը սպառնային և քաղաքը յուսահատութեան ինքզինքը պաշտպանելու կը պատրաստուէր։ Կառխպալտի այն ատեն որոշեց որ դէպ յառաջ քալելու փոխ մը ընէ, որպէս զի կերպով մը այն քաղքին օգնութեան հասնի։ ուստի հրաման տուաւ որ երկրորդ առաուն պաշարտոցին բոլոր բանակը Օսոն վրայ քալէ, և անկէ ալ Ժանլիսի վրայ։

Այդ իրկուան դէմ յուսահատեցուցիչ լուրեր կը հասնէին։ Հանդէպ պատ, Թէպէտ և օդը ամենագէշ էր, և շարտնակ ի'անձրևէր, դարտերն ալ դէշ տոց ողողելուն պատճառաւ ջրի տակ ծածկուած էին,

ի վերայ այսը ամենայնի, Հոկտեմբերի 31ին օրը կէս-
օրուան դէմ Պասաք և Մէհոդդի երկու Ղոխաներն
Օսմանէն անդին բանակած կը դանուէին։ Կառխլարի՝
զբաղեցիալ և զՊառտոնի Հաղարապետութեանն հետեւ ա-
ւած, Հանդերձ բոլոր իր զաշնի անձնապահներովը,
Ջեհռավայի քարաւլհանապայ ընկերութեամբը, և Օ-
սմանի ազատ Հրացանաւորաց ընկերութեամբ մի, շո-
գեկառք նստելով, միևնոյն Ժամվընէն անդին երկիրը ըզ-
տեսնելու կ'երթար։

Ինչպես օրշեայ տեղ մը Հաստելով երկաթուղւոյն
ձողերը խորտակած և Ճամբաներըը բոլորովին Բու-
սիացոյցի աւերած գտան։ Ա՛լ անկից անդին պէտք
եղած երագութեամբ յառաջ քալել անկարելի էր։
Նաև լուրն ալ չէր ազատ Հասնելու, թէ առջի օրուընի
ի վեր Տիժոն Բրուսիացւոց ձեռքն ինկած էր։ անոնի
որ Տարի եղաւ կասի առնուլ։

Նոյեմբերի առջի օրերը Կառխլարին ուրիշ ըն-
կերակիցք բանակը Հասան, որոց Հետ էր նաև Ռի-
չէոդդի, Կառխլարին երկրորդ որդին։

Նոյեմբերի 3ին Ցոլն մտերը Կառխլարեանը Վեր-
մինայտաց Հետ սպասի կուգա մը ըրին։ Բրուսիացի ե-
լանելու սիրեն մը Հետը Թնդանօթներ ունենալով,
նոյն օրը յանկարծակի Սէն Ժան որ Լորէը դրկից վրայ
յարձակեցաւ, Սան գետին վրայ ձգուած մերձակայ
կամրջին սիրելու նպատակաւ։ Պէտ գիւղատէրին կա-
ռնխլարին յառաջապահ զօրաց Հանդիպեցան, և ա-
նոնց Հետ երկու Ժամ Տրացանով կռուեցան, որմէն
ետև Տարի եղաւ որ ետ քաշուին։ Այսպէս Սէն Ժա-
ն գիւղը և կամրջը Կարխպարտեանց ձեռքը մնաց,
որմնց կողմէն երկու Տոգի մեռան, եօթը Տոգի վիրա-
ւորեցան։ Այս կռուից մէջ Օռանի և Թոլմաի ազատ
Հրացանաւորը քաջապէս կռուեցան։

Հետզհետէ Կառխլարինոր զինուորներ կը Տաս-
նեէին, որոնք մեծ մասամբ գաղղիացիներէն և խառը

ցեկներէն գոլար, սպանիացի և յոյնք էին։ Ճամպռներէն
երկու նոր խումբի վաշտեր Հասան, որմնց Տրամա-
նատարը որոշուեցան Զիոդդի և Լուպար։ Այբջի վաշ-
տուն պրօշ տրուեցաւ այն գրօշակին որ Ճամպռներին
տիկնոջը առ։ Կառխլարի ընծայ ղրկեր էին, և էր ի-
տալական եռագոյն, և անոր Ձերմակ կտորին վրայ ոս-
կեգոյն գրերով Շատնգհաի տիկնոջը առ ց։ կռուո-
պարտի գրած կար։ Իսկ միւս վաշտը որ մեծ մա-
սամբ լանգուդոցի ինքնակամ զինուորագրեալ կը
բաղկանար՝ կարմիր գրօշակ մ'ունէր, որուն վրայ Բա-
դդադաք ձորը գրօշնուած կար։ Մի և նոյն ատեն
նաև Գասդելպոյդ և Բէ՝ Լիոն և Ճամպռներ կը զբօ-
կուէին որ նոր վաշտեր ձևացընեն։

Սակայն բոլոր այս զօրաց պահպանիլը զինքերն
էին. երեկոյ ունեցած Տրացականները Տին էին և գայ-
լահազ Տրահանում. միայն նոյեմբերի 6ին Տազար
Սրէհաէռ քարաւլհան Կառխլարինին բանակը Տա-
սան, և անմիջապէս Ջեհռավայի քարաւլհանատոյց և
Դանառապի վարչուն բաշխուեցան։

Նոյեմբերի 9ին Կառխլարի իր բուն բանակը Տո-
լէն վերցնելով յՕռէօն փոխադրեց, իրեն Հետ առ-
նելով Դանառա և Ռավէլլի վաշտերը, և ձէնովայի
քառապահուածները որոց Տրամանարն էր Ռաֆէլ։
Այս ատեն երեն ուրիշ նոր զօրքեր Հասան, բայց ամե-
նեն էական օգնութիւնն որ ընդունեցաւ այս ատեն,
երկու լեռան Տրետանիք էղան, որոնց շատ սէրք ու-
նէր։ Տէլէֆէք գաղղիացին ալ Մարսիլիոյ քաղաքա-
պետ, մարսիլիացի Հասարակապետականաց բազմա-
թիւ խումբ մը իրեն բերաւ, և իրեն ազատ Տրացա-
նաւորաց ջոկատի մը Տրամադրութիւնը յանձ-
նուեցաւ։ Նաև Կառխլարի իր սպացիացւոր Տոս ատեն
ամբողջացաւ։ Վերջապէս նաև ուրիշ չորրորդ ջոկատ
մըն ալ ձևացաւ և Ռիչէոդդի Կառխլարինին Տրամա-
նատարութեանը յանձնուեցաւ։

Կաւխալոնի իր զօրքերն այսպէս կարգաւորած ըլլալով, կուիւը ձեռնարկելու դիրքի մէջ դրաւ զանոնք։ Զ. Ռիչչիոդդի իբր յառաջապահ գունդ, դէպ'ի Անձէյ Լը տուք և Սոպրանոն ղրկեց. և Մէնոդդի, իր եղբայրը, անոր ետևէն գնաց։ Եւ այսպէս կամաց կամաց կը պատրաստուէին առաջին կռիւները։

ԳԼՈՒԽ ԻԶ.

Տաղիոնի և Լանղընէյի կռիւները։

Նոյեմբերի 16ին Ռիչչիոդդի Կաւխալոնի իմանալով որ Թշնամեաց հատուած մը, 750 մարդու չափ, Տաղիոն-սիւր-Սէն բռնած էր, և 4000 մարդու չափ ուրիշ խումբ մըն ալ 'ի Լէնեը կը ժողովէին, իր Չօկատին մէկ մասն առած Մոնպառի վրայ քալեց, ուր տեղ 17ին գիշերը հասաւ։

Նոյեմբերի 18ին Բուլմիէ-Լը-Սէք (Քոտ տ'Օռ) կը մտնէր, և իմանալով որ 400 մարդու սիւն մը Տոմաւի ճամբով Տաղիոնի վրայ կը քալէր, որոշեց որ անմիջապէս անոնց վրայ յարձըկի. ուստի 19ին կէս գիշերուան ժամը մէկին ճամբայ ելաւ, աջ կողմէն Տոլէ ազատ հրացանաւորաց ընկերութիւնն իրեն օգնական ունենալով։

Հազիւ թէ արշալոյսը ծագելու վրայ էր երբ այն զօրաց հատուածը Տաղիոնի առջևը հասաւ. այս հատուածը 400 մարդէ կը բաղկանար, մասամբ մը

ազատ Հրացանաւորք, մնասուն մըն ալ շարժուն պահանորդք, որ կին Վահէ, Խլիէռի, և Հաւնի ու Ցուսի ընկերութիւնք։

Ղադիեանը բանակող Բրուսիացւոց զօրքերէն Ութն վաշտաց Կին, Չդ և Դդ ընկերութիւնները և պահ Հեսսի հիւսառներու գունդին Ցդ գումարակը։

Ռիչիոդի Հազարապետը իր զօրքը բաժնեց, Մոնպահի Ձորմուն գլխաւոր մուտքը ընկերութեան մը բռնել տալով և պատուիրելով անոր՝ որ Գոդ ա՛ Օռ պանդոկին վրայ յարձակին ուր տեղ սպայից գունդը կը գտնուէր, միւսդեռ ինքը միւս ընկերութիւնով, Դամնեռ Ձորմուն վրայէն, Ղադիեանի գլխաւոր փողոցը պիտոր մտնար։

Այս ընկերութիւնները անվիջապէս Ձորման առին կողմէն բռնելով, սկսան տուներըը պաշարել, և մէջը գտնուող Բրուսիացիքը գերի բռնել, որոնք ասոնիկ կրակ ընելով իրենք ղիրենք կը պաշտպանէին։

Ղադիին գլխաւոր Թաղին բոլոր փողոցները Ցէտ. գՀեռ առնուեցան, այլ Թշնամին որ Հրացանից Ձայ Թիւնը լսելով վտանգը զգացեր էր, Հրապարակները և քառասլիները Ժողովրդ գիրքեր էր, անոնց մնացքը Ջանալով պաշտպանել։ սակայն Ժամ մը ամբողջ կապտաքար կռուելէն ետոյ, բռնադատուեցաւ տեղիք տալ ու քաղաքը Թողալ Եռնաւ Ձորմով դէպ ի Շապօռիքեն քաշալիլ։ Այս առաջին անգամն էր որ Ռիչիոդի իր ազատ Հրացանաւորաց կրակի կ'առաջնորդէր. ուսան առնքը քաջաբար կռուելով, յաջող եղբոլը խրախուսեցան։

Այս կռուոլ, բայ ի սասլած դիրքէն, Ռիչիոդի ձեռքը 260 գերի ինկաւ, որոնց մէջ կային 11 սպայ. սակէ զատ նաև 62 ձի ու չորս կառք վառօդայ պարաքը ու կաշ։ Բայ սակիկ Գերմանացիք նաև ընդ մեռեալ և ընդ վիրաւոր 100 Հոգի կորուսլցին։ Մեռելոց Թուոյն մէջ շատ մը վերի կարգի սպայք կային,

որոնցմէն էր նաև Հաղարապետ մը որ իրը Ղադիեանի կառավարիչ կարգած էր։

Ղադիեանի գերիները Օգէօն փոխադրուեցան։ Լոլսպիա Հազարապետն որ իրը սպայակոյտին գլխաւոր Տէն կը գտնուէր, երբ գերիներուն գալուստը լսեց, սպայ մը զրկեցալ, գերի սպաները Քազաքական պալատը Հրաւիրելոց, որ Կառնսպատեանց սպայակոյտին տեղին էր։

Օգէօնի ռամիկ ժողովուրդը սպառնալիքներով ուներ խոտինքերի նշանակելով ընդունել զդերիները։ Սակայն գինուորական իշխանութիւնը զանոնք իրը եղբայր ընդունելով և ոչ իրը գերի, և գիրենք սիրոլ ընդունելութեամբ պատուելով միսի սրեց, ու Հետը սեպհական կին ըրաւ։ Սեզանը բարեկամաբար և զուարթութիւն ամենուն սիտօժելի եղաւ, ու գիրերը խաղաղ խաղցութիւններով անցուցաւ։ Բրուսիացիք կը յուսալին գնաստխալանին տեսնալ. բայց այդ բանին անկարելի եղաւ, որովհետև Ինքը Օգէօնէն գուրս էր։ Գնոր. չեղոգին կը գովէին իրրև Թէ շատ վարպետութեամբ վարուեցաւ այն յարձակմանը մէջ, և անսակ կանոնաւոր կերպով գիրենք յանկարծակիի բերաւ, որ իրենց մէջ ունեցը գեռ. Ես պանդոկը քնանալու Հետ էին, և մէկը մնմնատրատպէս որ խուռ ըլլալով Հրացանի Հարուածներըը չէր բաժ, անկողնին մէջ գերի բռնուեր էր։

Երկու օր Ետքը բրուսիացի սպայք Ինդոց գերի մնալուն պատուոյ խօսքը տալով, դէպ ի Լիան ուղղուեցան։

Ղադիեանի կռիւը ուրիշ աւելի ծանր կռուի մը յառաջընթացայ նշանն եղաւ։

Կառխալտի նպատակների 2/3ին իր զօրքը ի Բան տը Բաննի ժողովեց։ Բայց Պոատ և Տէլեէք Քոհատները և Ռիչիոդի ազատ Հրացանաւորը չկային, վասն զի Սալեօ կը գտնուէին ու երկրորդ օրը բռնի քայլով Սանկտ-Ռնան անցնելով Կառխալտին քովը պիտոր Հասնէին։

Կառիսպարէին հետ կային նաև գաղղիացի շաբաժուն պահանջորդք, Մինոդիի հրամանատարութեամբ նե՛ւ նեռքե՛ւ երթորդ ջոկատը, Ռամէդոյէ ձենով վացէ քարապետնատրք, երկու հրետանիք և կամնատոր բանակին էրեսուն ձիաւոր դրտդդ, որոց հրամանատարն էր քաջն Պամառէլ. ասոնք ամենը չքոս հազար մարդէ աւելի չկային։

Ամենայն ինչ պատրաստ էր Ամէնայ էլեքլու համար, նաև այն տեղիք ալ ուր պիտոր գամուէին՝ ամէնը նշանակուած էին, սակայն մեծ խոչընդոտն էր գաղղիացի շաբաժուն պահանջորդաց նե՛ւ թաւրյական վէնհակ. և ասոնք այն պզտի բանակին մեծագոյն մասը կը բաղկացընէին։ Ուստի՛ք բոլորովին կը պակսէին, այսինքն հազը, (զրահ՛ետ. հասարակապետութեան զինուորաց կէտակոչ տեղ դրամ՛ կը հատուցուի)։ և այն գաշտերուն ու հովտաց մէջ կարելի չէ բան մը գտնալ եղեկ ոչ գինի, որ ալ չար է։ Սակի գաւ նաև լատեսութենէն բոլորովին զուրկ էին. որովհետև Նապոլիսալի քան օրէն՛ի վեր որ Ցիժանի կողմերը կ՛աշխատէր և ոչ մէկ մարդ մը գաւր էր որ երեմայ Բրուսիացոց թիւր, վէնհակը, գերբերը և գնաւորու-թիւնը հետզհետէ և իրեն անդեհութեան ասց։

Երկիւղն ժամր եօթին կառիսպարեան բանակը էր Ամէնէն խոտորելով դէպ՛ի Մաւնի գերբերը քալէց, իր յատաջապահները մինչ՛ Մանչ յատաջ քշելով։ Գիրերը հասան նաև Պոասք ջոկատը և կայսերական Ամէնան վրայէն մինչև Գիէռանչ յատաջ քալէց, իր յատաջապահները՛ի վ լրատ կարգելով։

Նպոլէոնի 28ին արշաւացոյն Գերմանացոց լատեսութիւն մը կը հատուածէին դէպ՛ի վ լրատ, և Պոասքի յատաջապահներուն վրայ կը յարձակին, որոնք ա-րիաբար կռուելով կը հալածեն զԹհնամին, ու երկու կողմէն ալ Թհեր և կը վնասուին։

Այն առեն Կառիսպարի Պոասքին նեղուկ ըլլալու համար, իր բանակը՛ի Նապոլէոնէ կը սանի, ուր առղ 12ին առեւտեղը կը հասնի։

Լուսի ալատ հրացանատրք, որ Պոասքի ջոկատէն էին, չէտ լրտեղ Թհնամիքը մղելուն, յանկարծակի Քռասել–Ա–Ման տեղացին վրայ յարձակելու փոքձ ըրին, որ 1200 Բրուսիացիք բանած կը պահէին, և անատուին Ամէնէն տեղը էլան։ Վերի տափարակին վրայ հասնելով, գարմանանալ Թհնամիոց Հանդիպելեցան, որնոց հետ քիչ մը կռուելէն եւսև, նորէն Վ լրատ քաշուելցան։

Կառիսպարի որ Նապոլէոնէի դրէսիկէն այն կռիւը կը դիտէր, Ձէնովայի քարալինատրաց ընկերութեան հրամայեց որ երթագարշ վոլեան այն ալատ հրացանատրաց օգնութե՛ն հասնին. սակայն այն քարապետնատրը երբ Վ լրատ հասան՝ ամենայն ինչ լմընցած էր։ Ալատ հրացանատրը Վ լրատ գարձեր էին և Բրուսիացիք գինք հալածելէն գադարեր էին։ Ս.յսպէս հասաս Նոյեմբերի 26ը օրը։ Ձէնովայի քարալինատրը Նապոլէոնէ, Ամանէ, և Ռոսէյ կալուածատունը բանած էին, իսկ Լուսի ալատ հրացանատրը Նապոլէոնի բարձրանդակ տափարակը գրտած բանակած էին։

Նապոլէոնէ պզտի գիւղաքաղաք մըն է անատափոխ բարձր բլրոց տրբը շինած, որ ընդարձակ բարձրադիր տափարակով մը կը վերջանայ։ Հիւսիսային կողմէն գաշտագետին մը կը ձգէ, որ մինչև Վալ Սիւգան կ՛իջնայ. արևելեան գին բարձրանդակ մը կայ անատ-ռափոխ փնդով մը ծածկած. արևմտեան գին Բաք պզտի գիւղաքաղաքը կայ և անկէ անգին անՏուն անատանեք. Տարատային գին և այն գատ՛ի վայրին վրայ որ Նապոլէոնէ կ՛իջնայ, գարձեալ անատանեք կան. արևելեան հիւսիս Ժայռատ գագաթան մը վրայ, Բաքսատ պզտի գիւղաքաղաքը, որ Բաքէն գրեթէ երկու հազարաւոր Հեռի է։ Իսկ այն ըսած բար-

ձրագիր տափարակը անհուն դաշտագետին մէջ է, Թէթեւ մը ծուռումուռ ու ցօղերով մշտամած։

Աշշալուցոյն սկիզբը, դեռ մեռելեան ու լռացոյն անստուգութեան առեն, (օրը ամպամած և անձրեւասէր էր) Կառքապետի զօրավարն իր բուն բանակին տպաներէն չեռն ունենալով, տափարակին վրայ եկաւ, որ մեռելները տեղերը դիտէ, օրովհետև արեւելեան կողմի պզտի բարձրաւանդակին, և անվիճապես տիւ Բիւի կպտռւսատռուներն, Ցիժտեին ի Բլանկեի տապնող Նամբան կը տեսնուի։ Սակայն Նամբան կոպրտատռուիը Հասած էր, երբ Թշնամւոց երկոյն սիւն մը տեսաւ, որ մերկ աչքով Հազիւ կարելի էր տեսնել, առանց կարող լլլալու Հասկնալ Թէ դէպ ո՞ր կը քալէր։

Կառքապետի այն տափարակին վար իջնելու կը պատրաստուէր, գիշատի տպպակիլդի գնդապետն այն պրիչ Հսկելու Թողալ որ Լօսան ապատ Հրացանաւորը դարմանումս եղած շատ առիչ կը զգուշացնէին, երբ յանկարծ գեղացի մը Հեւալով Հասաւ և իրեն լուր բերաւ Թէ Թշնամւոց զօրաւոր գունդ մը Բուրնուպլի վրայ կը քալէր։

Ցօրտաքերը մեկին իր տպահնէրէն մեկը տրարշաւ Բոլորնաւպլ կը դրկէ։ Ղրկուողը Հասնելով Բրուսիացւոց բազմաթիւ վարտերը կը տեսնէ որ Վեռաշէնէ Բաբերնաւս կը մնապլին, եռանիստ իրենց տպերթական իւղանը ունենալով, զրահատրներն ու Տրեռաձիդներըը. ուստի շուտ մը ետ կը գառնայ ու Կառքապետին կը զգայցնէ։

Կառքապետի այն առեն անձամբ կ'երթայ Թշնամւոց գիրքերէն ու զօրաթիւնը Հետազօտելու։ ապա Տրաման կու տայ որ Լանդրնեէին բոլոր իր զօրքը, Թնդանօթները, և ձիաւոր պատրոնները փութան մեր էլլեն, ու Հետ Վեռաշէնէ որ կը Հանգիս, զանոնք Թշնամւոն ներքին անտես տեղւանքը կը դեռներ։ Բրուսիացիք ալ Բաբերնաւս մնապլին եռաև բոլոր բարձունքը կը բռնեն և կը սկսին պատրաստի օրինաք շարուիլ երեկոյ ահաւոր Տրետանիքը կը դեռներն, և յանկարծաբար իւրան ու գիմաւորդ, դէպ յառաջ կը մղէն տեղերը լրատեսլուս։

Սակայն Թշնամւոց ուրիշ մէկ գունդ մըն ալ Վալ Սիւզոնէն վեր եկեալ, տափարակին վրայ երեւցաւ, և Բաբերնաւս եղողներուն Հետ միանալով իր ցրիւ Հրացանաձիգներըը Բաբ գիւղաքաղաքին վրայ գրկեց, խիտ սիւնակներ ձեւացուցած մէկ քանի րոպէ Թիւնեղողով զանոնք պաշտպանելով, և իւրաքանչիւր գումարտակով մը անոնց օգնելով։

Այն առեն Նամառա Հաղարապետին Տրամանն տրաեցաւ որ մէկ քանի րոպէ Թիւնները իրը ցրիւ Տրացաւ Նահիպ չղթայակերպ գեռերէ տափարակին վրայ, և մէկ մըն ալ Բաբ գիւղաքաղաքին Հանդէպ։ Նաև Թնդանօթ մըն ալ Բաբ գիւղաքաղաքին վրայ շտկուեցաւ, որ կը սպառնար Թշնամին և Կառքապետականք ձեռն բռնած։ Եւ այսպէս կռիւը սկսաւ։ Եօթնեկէմ մը չափ Տեռնակամ գիմաւորը քաշքաշաբ բաց դաշտի վրայ Բրուսիացւոց կիրճի զօրաց դէմ կռուեցան, որոնք աղէկ պինած, բազմաթիւ Թնդանօթներ և առաջին կարգի ձիաւոր ունէին Տեռերնին. զօրիկներն զանոնք ու ետ քշելով փախչելու ստիպեցին, մինչև Ցիժմեի պարսպաց տակ զանոնք Հալածելով, և անբեղեացո կեցցէ՛ կանչպարտի, կեցցէ՛ Հաւատարմագեստաբեմն, կանչելով։

Եթէ Թշնամին առանձին մէկին Կառքապետականց վրայ չարձրկեր, Կառքապետի զօրաց Հեծելը անոր վրայ յարձրկելու։ Ուստի և Տրաման զրեր էր Ռեմիժողկին և Վեռաբին որ իրենց քայլը երագելով Բարձրաւանդակին վրայ Կեդրոնանան։

Բրուսիացիք իրենց Տրետիչ կրակը կը սկսին, և մի և նոյն առեն նաև Կառքապետականք դէպ յառաջ կը մղուին։ Կառքապետի, Մէյնոդլի և բոլոր սպայք յառաջ կը նետուին, և նոյն իսկ յառաջապահ զօրքին

ալ յառաջ կը քալէին։ Ջօրավարը առաջինը էն յոր-
ձրկելու։ Ա՛յս բանս ամէնուն ոգիքը կը վառէ. ձիւնա-
վայն քառասնմեայ երթալընթաց Թշնամեաց վրայ
կը վազեն. միւս զօրքը կարգով կամաւով անոնց ետևէն
կ՚երթան։

Ա՛յս յարձակումը յայտնի եղաւ մը կ՚ուշնէնայ. Բրու-
սիացիք կը սկսին իրենց աչքառու Թնդանօթներն ազա-
տելու Ձիերով, և առանց կարգերնին ատրելու ետ կը
սկսին քաշուիլ։

Ա՛յս առեն Ջանգիս Խաղաքաւոր քառասնմայվեց
Ալիբիկեի որտրգաց գլուխ անցած, ամէրիկւոց արձա-
Թեամբ Քաք գիւղաքաղաքին վրայ յարձակեցաւ։ Բրու-
սիացիք զինքը անզնդհատ հրացանաձգ կը ջարնեն,
այլ անօգուտ. այս սպրդի ձիաւորաց խմբիկը խիտ խիտ
կերպով իրենց ընթացքը անէրիկեաղ կը շարունակեն,
և Թշնամին իր ուշադիր Ձգումքը տեսնելով, կռնակը
դարձընելով կը սկսի փախչիլ։ Ջաղթութիւնը կատա-
րեալ եր։ Ալիբիկեի որտրգներէն մէկը միայն սպան-
նուեցաւ. երկուքը վիրաւորեցան. ուրիշ ձի սպան-
նուեցաւ, որմնգին էր նոյն իսկ Ջանգիսի ձին։

Կառավարութեան Ջանգիսի յարձակմանը ետևէն
երթալով շուտ մը Քաք մտան։ Իսկ Բրուսիացիք Բաք
նուա քաշուեցան, և այն տեղի բարձանց և Կառա-
պարեանց ձախակողմը դանուող անտառախիտ բլուրի
մը վրայ ամրացան, ուր ազէն իրենցմէ ուրիշ վաշտեր
ամրացած կեցած էին։

Մեկէն Կառավարի հրամայեց որ Լօտարի ազատ
հրացանաւորը և Գանտասի ընկերութիւն մը սպրդի
ձորէն անցնելով այն բլուրին վրայ յարձակին։ Սպառ
հրացանաւորը և այն ընկերութիւնը (երբորդը, որուն
հրամանատարն էր Մոռելլը), արիաբար յարձակեցան.
սակայն բլուրին ծորը հասնելով, ազատ հրացանաւորը
բիւ մը երիմնեցան, որովհետև դիտէին որ բազմա-
թիւ Բրուսիացիք անոր վրայ պահուըտած դարանա-

մուտ եղած էին։ Խոտակոյտերու յառաջ մղե-
ցան, սակայն քիչ մը շատ դէպ ի ա՛ջ խոտորելով, ո-
րով լեռնձորու յարձակման մը վտանգի տակ կ՚ըլլ-
լային, որ անշուշտ այն սպրդի հովտին մէջ որ գլուխը
Բաբնուպային կը բաժնէր, պահպանած էին։

Կառավարի տեսաւ այն վտանգը և շուտ մը օգնու-
թիւն դրկեց։ Ա՛յն առեն պաքով այն գիրքն առնուե-
ցաւ, և Բրուսիացիք քշուեցան։ Սակայն Բրուսիացիք
դէպ ի Բաբնուա քաշուելով, իրենց հրետանիներու-
վը սկսան գնդակոծել գկառավարականս։

Իսկ վարը դաշտագետինը ազատ հրացանաւորք
Բաբնուայի գուգահեռական ուղղութեամբ յառաջ
քալեցին, շարժուն պահանորդն իրենց օգնական ու-
նենալով, և Կառավարին Թնդանօթներէն պաշտ-
պանուելով։

Կռիւը առանց ընդհատելու կը շարունակէր։ Ա՛ս-
կայն երբ Կառավարականք այն գիւղաքաղաքին մօտե-
ցան, Բրուսիացւոց գիմերը բեկան, և սկսան կանոն
կանոն ետ քաշուիլ։ Մ՚ըսին անոնց Թնդանօթները
զարմանալի վարպետութեամբ իրենց հակառակը կը
պաշտպանէին։

Կառավարի զօրավարն անխոռով ու զուարթ իր
անձնասպահչքն, և զՊոտամոնի և զՏիւռաղը որտրգաց հետն
ունենալով, կռուին կ՚առաջնորդէր։

Նաև Տէրպոսպի շրջակայքից տերեցին Կառավար-
տեանք, և այն բարձրաբանդակաց վրայէն որոշեցին
զՔշտամիքը մինչև Տիժմոյի պարապաց տակը Հաւածե-
լու, և քաղաքը ազատելու փորձ ընէին։ Այնմ Թեմե-
նէն քաղցած եին, որովհետև բեռանոնին ամէնևին
բան մը չէին գրած, և շարունակ անձրևէն ալ վերջին
է վար Թրջած եին։ Ի վերայ այսը ամէնայնի իջան
այն Ձամբան որ Բաբիզէն Տիժմոյ կը տանի։ Ախչիոդ-
դին իր ազատ հրացանաւորներովը և Ձենովացիներու-
վը իրենց հետ միանալով և յառաջապահ գունդը ձե-

ապրելով, եօթնից հասած ձանձուն այն տեղը, ուր Բրամիեի տանող ճանապարհ կու գայ կը միանայ, և հոն մեկին Բրուտիացւոց կրակը վառելն սկսաւ թափիլ։

Այն տաեն սպաթով Բրուտիացւոց վրայ յարձակելով, և բռնադատեցին զանոնք ուրիշ գումարի մը վրայ երթալ՝ որ Ճնաձոլի ծառերով երկայն ձանձու մը վրայ բանակած էր, և ապա վերկուքն ալ միկտեղ քշելով, թեպետ և մուժ գիշեր էր և աստիճ կ'անձրեւէր, բռնադատեցին որ փախուստ դառնան։

Երկիրերը միգապատ աներեսոյթ ինչ մնասես կ'ըներ. սակայն այն միգին մեջէն լուսատու հեռուը սկսան տեսնել՝ որ Տիժոն քաղքին մօտ ըլլալը կը նշանակէր։ Մեկին Կառիպալտեանք յաղթութենէն խրախոյս առած քաղաքը առնել կ'ուզեն։

Ռիչկոզի, որ աջ կողմէն կը քալէր, լուռելայն միւս թշնամեաց յառաջապահ զօրագ տեղերը կը մօտենայ։ Թշնամեաց ամէնեն յառաջագէմ դէմքն սլաքաձեւ հար կը սպանուէին։ Սակայն թշնամին վանդակ կը դնայ ու մեկին հրացանից կրակը կը սկսի։ Ռիչիոզիին եւ տասնապետը առաջ հրացանաւորք առանց կրակին պահ տասնեան տալու, սլաքով երթգնեցաց կը յարձակին, հնգցէ՛ հաւասարահասկանութիւն, կանչելով։

Տիժոնի մէջ 24,000 գերմանացի կար հանդերձ ձիաւորներով ու բազմաթիւ թնդանօթներով։ Կառիպալտեանք միայն 5,000 էին, որոնցմէ 2,000 միայն կրնային ըլլալ անոնք՝ որ Տիժոնի պաշտպաց տակ կրաւ կին դէմ կը քալեին։ Քաղքին պարիսպներէն շարունակ հրացանով ու թնդանօթով կը զգնեն դարձը. գիշերային կռիւը կը շարունակէ, և այն մեծաւեհան մեկին Կառիպալտեանք կը յաջողին գերիներ ըմբռնելու։

Այլք քաղքին արուարձաններուն մէջ մնալու կը յաջողին, սակայն կամ կը սպանուին և կամ գերի կը ձնան, և քիչ կ'ըլլան անոնք որ փախչելու կը յաջողին։

Գերմանացւոց մնհագոյժ կրակը անգադար կը շարունակէ. և այն գնդապետին փոխարինին տակ շարժուն պահանորդը չկարենալով դիմանալ կանչ կ'առնուն ու կը սկսին ետ քաշուիլ։

Այլք անոնց կը հետեւին, և այնպէս իրենց գումարը գերի՛ կ'ելնարտա, Բռնցնա, և Լանդրնէչ կը սկսի քաշուիլ, այլ առանց թշնամիին հալածուելու։ Զօրավարը շարունակ դասպարեցէք կը կանչէր, այլ ոչ ոք իրեն ձայնին ուշ կը դնէր։ Միայն ազատ հրացանաւորք և խոտապիճ տեղը կեցան և հետեւողը պաշտպանեցին, որ Ծանը Ծանը և կանոնաւոր կերպով գլուխ տարուեցաւ, և կէս գիշերուընչ ժամ մը եղած ի Լանդրնէչ հասան։ Այս օրը Կառիպալտին զօրքը տասներկու ժամ գինուց տակ յարատև կռուով դիմացած էր։

Յաջորդ առաւօտը (27) Կառիպալտեանք նորին զառիվերը սկսան երթալ՝ ուսկից օրը թշնամիները հալածելու համար ինջեր էին։ Իսկ Գերմանացիք գաղ ձեալ սկսան յառաջ գալ։ Վերոհշ զօրավարն էր որ իր նուիրեալը Բաքի մօտ Մէնոդրվի վրայ հասաւ։ Մենոդրվի վաղուց մը և Ալբեան Որսորդներով յարձակ մունքը մը ընելէն ետեւ, դարձաւ իր միւս զօրաց քով. և անկէ ձանձոյ երթալով ամէնը մեկին Լանդրնէչ հասան, անկէ ալ՝ Սոմպերնան քաշուեցան, ուր տեղ շաբաթ ժուն պահանորդաց խումբը գնան որ իրենցմէ առաջ ձանձոյ երթեր էր։

Կառիպալտին զորը ապաքէն արիաբար կռուեցան Լանդրնէչի կռուին մէջ, ուստի և շատերուն գինուորագրութեան աստիճանը մեծցաւ։ Կառիպալտի անկէ երթը իր բուն բանակը Գոմմանէն Հասատեց, և օրական պատուէր մը ուղղելով բանակին իրենց քաջութիւնը կը գովէր և խրախոյս կու տար յաղագս պրիանալու։

ԳԼՈՒԽ ԻԷ·

Օդեօնի կռիւը։

Աւջի գլուխն մէջ պատմած նոյեմբերի 26ին և 27ին կռիւներէն եաքը, Կառխպալտիին զօրքը Օդէօն քաղաքը գնաց, ուր նոյն առաւօտ 30ին մնաւ։ Այս զօրքը երկու խառնցի վաշք էին շարժուն պահանոցք, ապատ հրացանաւորաց դունդ մը, Ռեմոլացի օրտրզք և երկու հրետանիք։

Դեկտեմբերի առաջին օրը Բրուսիացիք երկու սիւն ձևացուցած, հեռուկատզօրով, ձիաւորով ու թնդանօթներով, Տիժոնէն կ'ելլէն, մէկը Սանգէոնեն և Սանեն–Լը–Տիւք գեղերէն քաշելով, միւսը Բան սը Բանեն–Լը–Տիւք գեղերէն քաշելով։ Երկուքը նիհէն և Պլինեհիէն, և երկուքը միանգամայն Օդէօնի վրայ կը դիմեն, ուր դէպօրըմնի եաքը ժամը երկուքին կը հանդիպին ու Կառխպալտեանց յատաջապահներուն կը հանդիպին. որոց ոչ գեղացի մը և ոչ քաղաքացի մը փոյթ ըրեր էր կանխաւ Թշնամեաց մերձենալը զգացընելու։

Իրենց յանկարծական գալուստը խափանն զօրքը չխոճեցոյց, և քաղաքացիներն ալ վախցուց։ Սակայն այս չխոճուելիւնը երկայն չտևեց, և առջի Թնդանօթի հարուածներուն, բոլոր Կառխպալտեանք նշանակուած տեղնուանը ժողովելու փութացին. անանկ որ քանի մը վայրկեանի մէջ Օդէօն գտնուող բոլոր զօրքը, իրենց կարգը մնած, կանոնաւոր կերպով յառաջ քալեց Թշնամւոյն դէմ երթալու, զոր արդէն Կառխպալտիին Թնդանօթներն, աղէկ դիրքի մէջ գետած ըլլալով, կը գնդակոծէին ու ճաքնան կ'արդիլէին։

Կառխպալտին մէկէն բաց կառք մը նստած, փութաց կռուելն տեղը հասնելու, ու Պօսի հաղարապետին հրամայեց որ իր երկու գունդերովը, որ էին առաջ հրացանաւորք և շարժուն պահանօրդք, Թշնամեաց ձախ թեւին վրայ յարձակին։

Բրուսիացւոց գլխաւոր ուժը Թնդանօթներն էր, որ լալ, անդադար զկառխպալտեանս կը գնդակոծէին։ Սակայն Կառխպալտիին Թնդանօթներն ալ անդուլ կը պատասխանէին Թշնամեաց կրակին, և իրենց յարմար դիրքը պատճառաւ, շատ կորուստ կը պատճառէին անոնց։

Վերջապէս Կառխպալտեանք սաքով յարձակեցան և արիւնահեղ և անելդիւնաբեր թշնամեաց վրայ հնձեցին։ Այս կռուելս մէջ բոլոր զօրքն առհասարակ քաջաբար երթեց պատզին բրնի մնալնուդ շարժուն պահանորդք, որ 26ի կռուելն մէջ մեծապէս պախարէ էին, այս կռուելս մէջ իրենց զնուազական պարուրը չհանեցան։

Երեկուան ժամը վեց ու կիսուն Բրուսիացիք բռնադատուեցան ետ քաշուելու, սակայն տեսնելով որ Կառխպալտեանք զերիներ չէին չալածեցին քաղաքէն հեռու հրետանիները կանգնել, քաղքին և բուն բանակին դէմ։ Ես յիրաւի սիսան գնդակներ ու

ուսմբերը արձրևել քաղքին վրայ, այլ քիչ մնաս կըրցան հասպրնել։ Կառխալաեաններ նորէն անոնց վրայ քալել սկսեալ, Բրուսիացիք Թողուցին ու փոլըռալին եա քաշուեցան։

Երկրորդ օրը Կառխալաեանք երկու կողմի մեռելներն Թաղելու զաղեցան, կեա որպ Պոռտոնակ սպասկիրսի հաղաբապետն իրենց օրական պատուէրը մը ուղղելով, իւրաքանչիւրին քաղաքացիութիւնը կը գովէր. միանգամայն կը զգայցներ որ կուէն փախչողներն անմիսայ սիսոր հրացանահար մեռցուէին։

Հոս հարկ է իմացընենք որ Կառխալաեին աջ կողմը ուրիշ նոր բանակ մը ձևացեր էր, որ կանոնաւոր զօրաց միացորդներէ և շարժուն պահանորդներէ կը բաղկանար, որոնց հրամանատարն էր Բռէմի զօրավարը։ Ա՛յս զօրավարս ինքը գլուխն գործ կը տեսնար, առանց Կառխալաեին հետ միասին շարժելու, և առանց ալ իր շարժումներն անոր իմացընելու։

Բռէմի դէհտեմբերի առաջին օրն իր բուն բանակը Պօմ գրած էր, երբ, ինչպես ըսինք, Բրուսիացիք երկու սիւն ձևացուցած, Օգէօն գամառղ Կառխալաեանց բանակին վրայ քալեցին։

Երբ այն սիւներըը Պլմենէի և Սգանկ–Լը–Տիւք անցնելով դէպ՝ Օգէօն կը յառաջէին, Բռէմի գիւրին էր Պանգէն, Պալամեն և Լիւմնեէին անցնելով, Թշնամւոց վերջապահներուն վրայ իյնալ, ու երկու կրակի մէջ առնելով զանոնք, այսինքն իր ու Կառխալաեին մէջ, բոլորովին կոտրել։

Սակայն Բռէմի չուզեց տեղէն շարժիլ, միայն երկրորդ օրը սկսաւ Հալածել զԲրուսիացիները, երբ Կառխալաեանցներէն տնտեսելով եա կը քաշուէին։ Եւ այնպես Պլմենէին կը սերէր, որ արդէն Թշնամին Թողած էր, և մինչև Սգանկ–Լը–Տիւք յառաջելով, Բրուսիացւոց ու Կառխալաեին մէջ տեղը կ՚իյնայ։ Այնէ, Լիմնի հեռագիր մը, առնելով յաղթութեան

պատիւը Բռէմի կու տայ, ըսելով, Բռէմի զօրավարը առտեաքար զԹշնամին կը Հալածէ։

Ա՛յս դէպքով Խոալացւոց ու Գաղղիացւոց միջ ժԹգոհութիւնը սկսաւ առտեանաբար Խոալացի Կառխալաեանք արդէն ժԹգոհ էին որ Գաղղիացիք, Թէ վարչութիւնը և Թէ ժողովուրդը, իրենց օգնութիւնը բանի տեղ չէին դներ, և ոչ ալ իրենց կարտուԹիւնը վարձաբերլու փոյԹ ունէին։ Հիմա ալ այս դէպքով մոքերնին դներով որ ամէն արդեանց պարծանքն ալ զերենք զրկել Գուզէին, ժԹգոհութիւնը առտեացաւ և առՀասարակ ամէնուն սրտին մէջ արմատացաւ։

ԳԼՈՒԽ ԻԲ.

Գաղղիացիք նուիրեն Օռլեանի կը տիրեն.

Աստիպատները գործերը պատմելէն ետեւ, հարկ է որ այս մեծ պատերազմիս միւս դէպքերուն պատմութեանը դառնանք, և ամենէն առաջ մը ուզենք, թէ նպաստելէն սկիզբը երկու հակառակորդ բանակներն ինչ դրից մէջ կը գտնուէին։

Գերմանացւոց տիրած Գաղղիոյ երկիրը ձիու անհուն մեծութեամբ պայտի մը ձեւն ունէր, որուն կողքերէն Հիւսիսային ամմինագլխին վրայ կը հանպէր։

Արեւմտեան Ճիւղն որ զՎերթոպ մէջը կը բռնադատէր, Օռլեան կը լմննար, միտզեռ արեւելեան Թեւը որ Վերտոյսի բանակին ձեռացած էր, Տուպլ և Սոնի հովիտներէն անցնելով Տիժոն կը լմննար։

Այս ընդարձակ բոլորակի ազեղին մէջ քաղաքները կու գային կը բռնադատուէին քանակներու բերդերով, որոնցմէ տասը (Պէչ, Յալտպուրգ, Թիոնվիլը, Սեռէ, Մոնմէտի, Լենկիւեռն, Լենկվէ, Մէզիէռ, Պէլֆոռ և Նէօ-Պռիզաք) պաշտպանած էին, և միւս տասնուհինգը որդէն Գերմանացւոց ձեռք ինկած էին (Սարալպուրգ, Շեվէշդաս, Լա Բրիտիզ Բիէռ, Լիմոգիսպէրգ, Մասալ Դուլ Մեց, Վէռտէօն, Սէտան, Լան և Սուասսոն)։

Այշատած երկրին ամբողջ գօտին 850 Հազարամեդրի մօտ էր, (200 փարսախ քիչ մը նուազ), երկայնութիւնը 75–100 Հազարամեդր։

Այս ընդարձակ գծին վրնասոտական դիրքերն ու կապերը ինդրելով, արեւելեան կողմը Սարազպուրգի էական բերդը կը գտնենք, որ դէպ ի Տարասս յատաջացող բանակին իրը յիմնական կը ծառայէր։

Մեց, Դուլ և Նանսի, կերդրնը՝ եռանկիւն մը կը ձեւացընէին, որ արեւմտեան բանակաց Տաղորդակցութիւնները կը պաշտպանէր, անոնց նահանջման գիծը և պաշարները ապահովցընելով։

Վէռտէօն արեւմտեան դիր, Սուասոն և Լան դէպ ի հիւսիսային արեւմտեան դիր, ասոր նման պաշտօն մը կը կատարէին, Թէպէտ և առջիններուն Տատասը կաբեւոր չէին։ Այս երկու եռքի քաղաքները Գերմանացւոց ձեռքը երկու յատաջապահ պահակերք կը նմանեին, որ Թշնամւոյն վրայ կը Տսկեին և զինքը Տեռու կը քշնեին։

Այ նշանակութիւնն ամենաարեւոր էին, որով Տեւև Գերմանացւոց պատերազմի գիծը շատ ընդարձակած էր, և գժուարին էր այն գիծը ժողովրդեան Թշնամական յարձակմունքներէն ազատ պահել։ Եթէ այն գիծերը նաև մէկ քանի օր ալ և քիչ Տեռուտը միջոցով ընդՏատէին, արեւմտեան բանակը կրնար մեծ վտանգի մէջ ելնալ։

Հիւսիսային կողմն արշաւանքը մինչև Լուսամպուրգի և Պէլֆեայի սահմանը կը ձգէր, ուր՝ ինչպէս ոտը դեալ գետի մը մէջ կղզիներ ըլլային՝ Լենկիւեռն, Լենկ

Մռանգի, Լենկիւեռն, Լենկվէ, Մէզիէռ, Պէլֆոռ և Նէօ-Պռիզաք) պաշտպանած էին, և միւս տասնուհինգը որդէն Գերմանացւոց ձեռք ինկած էին (Սարալպուրգ, Շեվէշդաս, Լա Բրիտիզ Բիէռ, Լիմոգիսպէրգ, Մասալ Դուլ Մեց, Վէռտէօն, Սէտան, Լան և Սուասսոն)։

Այշատած երկրին ամբողջ գօտին 850 Հազարամեդրի մօտ էր, (200 փարսախ քիչ մը նուազ), երկայնութիւնը 75–100 Հազարամեդր։

Այս ընդարձակ գծին վրնասոտական դիրքերն ու կապերը ինդրելով, արեւելեան կողմը Սարազպուրգի էական բերդը կը գտնենք, որ դէպ ի Տարասս յատաջացող բանակին իրը յիմնական կը ծառայէր։

Մեց, Դուլ և Նանսի, կերդրնը՝ եռանկիւն մը կը ձեւացընէին, որ արեւմտեան բանակաց Տաղորդակցութիւնները կը պաշտպանէր, անոնց նահանջման գիծը և պաշարները ապահովցընելով։

Վէռտէօն արեւմտեան դիր, Սուասոն և Լան դէպ ի հիւսիսային արեւմտեան դիր, ասոր նման պաշտօն մը կը կատարէին, Թէպէտ և առջիններուն Տատասը կաբեւոր չէին։ Այս երկու եռքի քաղաքները Գերմանացւոց ձեռքը երկու յատաջապահ պահակերք կը նմանեին, որ Թշնամւոյն վրայ կը Տսկեին և զինքը Տեռու կը քշնեին։

Այ նշանակութիւնն ամենաարեւոր էին, որով Տեւև Գերմանացւոց պատերազմի գիծը շատ ընդարձակած էր, և գժուարին էր այն գիծը ժողովրդեան Թշնամական յարձակմունքներէն ազատ պահել։ Եթէ այն գիծերը նաև մէկ քանի օր ալ և քիչ Տեռուտը միջոցով ընդՏատէին, արեւմտեան բանակը կրնար մեծ վտանգի մէջ ելնալ։

Հիւսիսային կողմն արշաւանքը մինչև Լուսամպուրգի և Պէլֆեայի սահմանը կը ձգէր, ուր՝ ինչպէս ոտը դեալ գետի մը մէջ կղզիներ ըլլային՝ Լենկիւեռն, Լենկ

վե, Մամախ, Մէղիւռ, Ռոթուա, Ժիվլ, և այլն, բերդերը կային։ Անոնց մեծագոյն մասը պահպանած էր։

Հարաւային կողմը Շապտախ եւ Օուչէմի մէջ տեղ՝ 30,000է աւելի բանակ մը կը գտնուէր Գան զօրավարին հրամանատարութեան ներքեւ, որուն գործն էր Լուառ ձեացող գաղղիացի բանակը զբաղ ունէր, և դէպ ի կեդրոնը ու հարաւակողմը գործ տեսնալ։

Այս բանակէս 200 հազարամարդ Հեռատեսութիւնէ դէպ ի հարաւակողմը, Վերտէռ զօրավարին բանակը կը գտնուէր, որ էր զօրաց յատկացեալին Տիժմանէն մնացեալ մնացեալ նեւ և Սէն Ժան տը Լոզնը յատկաջ քաղցուցեր էր, մինչդեռ իր զօրաց մէկ մասը Գաղղիացոց արեւելեան բանակը պիտոյ դիտէր, և զՊէլֆոռ և զՊըրգանան պիտոյ զգուշացրնէր։

Այս երկու դէտերուն մէջտեղը այն զօրքերը կը գտնուէին՝ որ առաջ Մէյնի պահպանին գործածուած էին, և Մէյնի անձնատուր ըլլալովը՝ ազատ մնացեր էին և պատրաստ ուրիշ գործի ծառայելու, Փրեդերիկ Կարոլոս իշխանին և Մանդպիթլ զօրավարին հրամանատարութեանը ներքեւ։

Գերմանացոց պաշտպանուց Հանդէպ Գաղղիացոց զօրքերէն զատ և այլ բանակ բաժնուած էին, որոնցմէ էր Բարիզու մէջ փակուածը։ Մինչ Լուառի բանտին էր, 100,000 մարդու ուժով, որուն հրամանատարն էր Օհէլ տը Բալատին զօրավարը, և Լուառի հարաւային կողմը կը գտնուէր Պաուի և Պուժժի մէջ տեղ, ի Ժիվէն, ի Սանաս և ի Նըվէռ զօրաց հրամանատարներ ունէին զատ։

Ուրիշ երրորդ բանակ մըն ալ արեւմտեան դին Փեռանդիին հրամանատարութեանը ներքեւ ձեւանալու հետ էր, բայց բանակը Սէն Քուդիկի ի Ֆինիստէռ ուղեւորելով, և այս բանակիս վախճանին էր Գաղղիոց հիւսիսային և արեւմտեան նաւահանգիստները պաշտպանել։

Զօրրորդ բանակը հիւսիսային էր, որուն բուն բանակը Լիլ կը գտնուէր։ 80,000 մարդու ուժ ունէր, և հրամանատար զօրավարն էր Պուռպաքի։

Սէվէնեան կողմը ուրիշ հինգերորդ բանակ մը կար, որ գլխաւորապէս ինքնակամ զինուորեալներէ բաղկացած էր, Կառնոյտոյի զօրավարին հրամանատարութեանը ներքեւ, և իրեն նպատակն էր Ցուպի և Սոմի հովիտը Վերտէր զօրավարին բանակին դէմ պաշտպան պահել։ Այսը մեծ և քիչ մը էսքը ուրիշ վերջերորդ բանակ մը ձեացաւ Բռեմի զօրավարին հրամանատարութեանը ներքեւ։

Վերջապէս ուրիշ եօթներորդ բանակ մըն ալ Լիոնի էր, որ շարժուն պահանոցներէն, ազատ հրացանաւորներէ և հարաւակողմեան ինքնակամ զօրքերէ կը բաղկանար, որոնց յանձնուած էր մանաւանդապահ Լիոն քաղաքը պաշտպանել, և արգելք ըլլալ թշնամւոյն որ դէպ ի հարաւ առաջ չգար։

Այսպիսիք էին երկու կողմի բանակաց դիմացի դէմ մնց ձեռնասած զօրքերը։ Գերմանացոց կողմանէ մեռ 730,000 մարդ, որմէցմէ 300,000 Բարիզու զորքերը, 200,000, նոյն քաղքին հարաւային դին, 100,000 հիւսիսային դին, և դրեթէ 130,000 հաղորդակցութեան դիծերը պահպանելու և բերդերը պաշտպանելու զօրաց։ Գաղղիացոց կողմանէ 400,000 մարդ Բարիզու մէջ, և գուցէ նոյնչափ մըն ալ հինգ այլ և այլ ուղղութեամբ ցրուած, առանց միանաւոր յարտակագծի մը։ Գաղղիոյ այս զօրքերէն ըստ մեծի մասն նոր և վիճաբութեան ասենեսին անշնուտ էին, ոչ իրենց իրենց վրայ վստահութիւն ունենալով, և ոչ իրենց զօրավարաց վրայ. այլ մի և նոյն ժամանակ հայրենասէր ոգւով ոգեւորեալ և լի յոյս ունենալով կռուին վերջնական յաջող ելքին վրայ։

Մենք հիմա Գաղղիացոց Հայրենասէր ոգւոյն արթընալէն յառաջ եկած պատերազմին այլ և այլ դէպ

ծերը պիտոր պատմէնք, Օռլէանի առուձին սիրելցն ը-
նելով, որ Լուսաւ բանակին գործն եղաւ։

Ցետոյ թէ ինչպես Լամոթ Ռուժ զօրավարին վրէ-
պակաս մը, Օռլեան Գերմանացւոց ձեռքն ինկերը էր։
Հրամանատարութիւնը, ըսինք, այն զօրավարին ձեռ-
քէն առնուելով Օռէլ ոը Բալատին զօրավարին յանձ-
նուեցաւ։

Նոյն հոկտեմբերը ամուսն վերջերը Դուս պատերազ-
մի խորհուրդ մը եղաւ, որուն մէջ որոշուեցաւ միա-
բան գործել ձեռք զարնել, որպէս զի Օռլէանն քա-
զաքը նորէն ձեռք բերեն։ Այն յատակագծին համե-
մատ Օռլեան քաղաքին հարաւային կողմէն Օռէլ ոը
Բալատին զօրավարին ուղղակի հրամանատարութեա-
նը ներքև. եղող բանակը պիտոր յարձակէր, և արևել-
եան կողմէն Բալլիէռ զօրավարին զօրքը, որ երկուքն
ալ Լուսաւ գետին աջակողմեան ափամերձին վրայ բա-
նակած էին։

Նոյեմբերի Ն-ին իրիկունը որոշուեցաւ գործն ձեռք
զարնել, և որ Բալլիէռ զօրավարին, որ Սուժան և Օ-
պլեանէ Վիլ կը գտնուէր, հրամանն տրուեցաւ երկրորդ
օրը (6) Ճամբայ ելլել, և Ժիկնեին և Օռլէանի մեծա-
ձին միջտեղով այս երթի քաղքին վրայ յարձակիլ։ Նոյն
զօրավարին ազատութեանը Թողուեցաւ պատշաճ տե-
սանելին պէս զօրքը շարժէ, անանկ որ իրիկուան տաս-
նին, կամ ըստ դիպաց, առաւօտեան տասնըմէկին Օռ-
լէանի տակը Հասնի։

Լուսաւ բանակին մնացած զօրքը, Օռէլ զօրավարին
հրամանատարութեանը ներքև մնալով աջակողմէ և
Մառշնուան անտառին եռանը, Մէհէն մինչև Վիլ-
Լը-Ռէկլէէ յառաջ քալելու չէր բայց եթէ նոյեմ-
բերի Ցին, որպէս զի ոը Բալլիէռ զօրավարին ժամա-
նակ տրուի իր շարժմունքը գլուխ տանելու։

Նոյեմբերի Ցին առաւօտն այս բանակը հետևեալ
դրից մէջ կը գտնուէր։ Մառդվնօ և Բուաղվլէնի զօ-

րավարները Մէհասի և Բուտոի դղեկին մէջ տե-
ղաւորեալ բանակեցան։ Շանզլի զօրավարը Բուտոէի և
Ուզմնէ Լը Մառշէլի մէջ տեղ։ Ռրէեան զօրավարը ձիա-
ւորներով Բրնուվըլըն և Սեհռմվիլէ գուն բանակը
Բուաղլի գրուած էր։

Երկրորդ օրուան յառաջ խաղալու պատուէրը Մառ-
դվնօ զօրավարին զօրաց մէկ մասին կը պատուիրէր որ
Պատոմի, աջակողմը, և Դուան դղեկին, ձախակող-
մը, մէջ տեղը դիրք մը բռնեն ու բանակին. Բուաղը-
վլէն զօրավարին ալ կը պատուիրէր որ Հնդկեհատ Պա-
քոնի, Ռընատոիէռն և Կռանս Լիւսի տիրէ, որպէս զի
ապա Շանզլի զօրավարին աջ Թևին ձեռք կարկառէ,
որ ապա միաբան Ֆռանիիէռ գիւղին վրայ յարձակին,
ուր Թշնամին ամուր պատնիշաց եռանը պատսպա-
բած էր։

Պահեստի հրեռաձիգք և Ցիւռի զօրավարն իր պա-
հեստի վաշտերովն, այս գործիս նեցուկ պիտոր ըլ-
լային։

Շանզլի զօրավարը Շառամոնվիլէն, Լբիկէն և Ժըմմ-
նեինէն քալելով, պատղ. ղրկան մը պիտոր ընէր, ձա-
խակողմը Ռրէեան զօրավարին ձիաւորներուն օգնութիւն
ունենալով։ Բարիզու ազատ հրացանաւորը Լիբռվըլի
Հաղարապետին հրամանատարութեանը ներքև, ձա-
խակողմէ ձիաւորաց շարժմանը նեցուկ ըլլալու պա-
տուէրն ունէին։

Նոյեմբերի Ցին, առաւօտեան ժամը ութին զօրք
զօրքը սկսաւ յառաջ քալել։ Յետ իրենց նախաձաշն
ընէլուն։

Մառդվնօ զօրավարին զօրաց Տատուածն, որ աջա-
կողմէն յառաջ պիտոր քալեր ու գործ պիտոր տես-
նար, առանց Թշնամւոյն Տանդիսելու իր շարժմունքը
գլուխ տարաւ։

Բուաղվլէնն զօրավարին զօրաց մէկ մասը, պահես-
տի հրեռաձգաց օգնութեամբը յարձակելով նախ

Պաքօ գիւղին տիրեց, և ապա Ռիվիէռա գիւղին և Վը-
նատուէռ գղեակին վրայ քալեց. Գնդամնացիք բոլոր
գիւղին տանց և երեսցին մէջ աղէկ ամրացած էին։
Երբէք վաչուք այս գիւղիս վրայ յարձակելով տիրելին ու
նոյնց, Թէպէտ և Թշնամին աստիճ Ձիգն Թափից վա-
նոնք պաշտպանելու։ Այս յարձակմանս մէջ, որուն
անձամբ կ'առաջորդէր Բուռգոյնէն զօրավարը, Գաղ-
ղիացիք նշանաւոր քաջութեամբ կռուեցան, Հան-
գէած որ իրենց Թնդանօթները չէին կրնար իրենց մէտ
օգնութիւն մը ընել։

Բուռգոյնէն Հրամանատարին զօրաց միւս կէսը յա-
ռաջ կը քալէր, և մինչդեռ միւսները Ռիվոնատիէռ
գիւղը յարձակմամբ կ'առնէին, իրենք Կռան-Լիւս
գղեակին կը տիրէին առանց գիմակալութիւն գտնելու,
և իրենց ձախ թեւը Բուլիկ գիւղը կը յեղյեղէին։
Ձախ կողմէն Պաոի զօրավարին զօրքը դէպ ի Ֆան-
տի և Վիլլառսօ կը քալէին, որ Թշնամիոց գծին
կեդրոնն էր և ուժով ամրացուցած բռնած էին։ Բու-
սիացոց Թնդանօթներն իրենց յառաջադէմ քայլը
ծանրացնելով, Հազիւ Թէ երկաթ ու կիսուն առեւ-
ները կարող եղան Բուլիկի Հանելու, որուն առջևը
պզտիկ Բուռգոյնէն զօրավարին յղիս Հրաձիգ զօրքերը
կը գտնուէին։

Այս յղիս Հրաձիգք, որոնց հետ միացան նաև Պա-
ոի զօրավարին Հրաձիգներէն, կկցդ. Գաղղիա կան-
չելով երազմնեցաց յարձակեցան այն պարտկիճնե-
րուն վրայ, որ Բուլիկի Հարաւային կողմն էր գտ-
նուէին, մնան ներս, Թէպէտ և Թշնամին աստիճ դի-
մակալութիւն կ'ընէր, սակայն գղեկին տիրէ չկրէ-
ցան։ Թշնամին որ այս տեղը պատնէշներէ կանգներ էր,
և իր զօրաց ու Թնդանօթից մէտ մեծ
խոչներ էր, յետին անգամ Ձիգն կը Թափէր Հոն միա-
լու Համար, որպէս զի իր նախ Թևին զօրաց նահանջը
պաշտպանէ, որոնք գաղղիացւոց զօրաց յառաջմամբ

լուկը մէծ վտանգի մէջ կը գտնուէին։ Այս գիմակա-
լութեան վերջ տալու Համար գղեակոր զօրավարն Օ-
ռէլ, Տիւռէ զօրավարն և պահեստի Հրեանեղին յա-
ռաջ կանչեց։ Այս յեաննը Կռան-Լիւս գիւղին մօտե-
րը գիզը մը բռնեցին, և կէս ժամէ աւելի աստիճ
կռիւ Թափելէն ետև, բռնադատեցին Թշնամեաց
Թնդանօթներն որ լսէին։ Այս առենս յղիս Հրաձիգք,
Պաոի զօրավարին մէկ քանի վաշտերուն օգնութիւը,
որոնց նա իւրոյ զօրավարն անձամբ կ'առաջորդէր,
սկսան նորէն յառաջ քալել ու գիւղը մտան, ուսկից
իրիկուան չորսին առնելնին զՇնամին դուրս մեր-
ժեցին։

Այս կռուիս մէջ Պաոի զօրավարին զօրքը շատ
կորզնեցին ցրցուցին։ Պաոի զօրավարին ձախակող-
մը, Ֆօռէ-Կիսէլի փոխած-պատէպատ զօրաց մէկ մա-
սը, իրենց ձախակողմը Լիմոտա Հրամանատարին ա-
զատ Հրացանաւորներն ունենալով, Շատ մոլեռնի և Ն-
բեհին մէջէն անցան և Շբեմնեին առջևը Հասան, ուր
տեղը ալրջաց անձրև մը սկսաւ վռնին Թափիլ։

Այն առեն սոսկը իրենց ցրիւ Հրաձիգները պարզէ-
ցին, և իրենց Թնդանօթներն ալ աղէկ դրիք վրայ զե-
տեղելով, Հրացանակոծ ընելով զՇնամին յառաջ սկը-
սան քալել։ Այս զօրաց ըրած Հուժն շատ տաժանելի
էր. որովհետև Թշնամիք երկայն առեն իրենց Ձակատին
դէմ, Ակն Սիմժանմագէն և Թրմինեհէն և նաև Բուլ-
միկ և Ռոզիեր գէղերէն ալ, որ գէտ էս Պաոի զօրա-
վարին ուշադրութիւնը չէին գրգռած աստիճ կռիւ
կ'արձակէին։ Այս առենս ժամը երկուսը ու կիսուն մօտ
էր։ Ռիբեան զօրավարը մնալ զղեկոյ Ֆանդի զօրավա-
րին գգացնելու, Թէ իր ձիաւորները աստիճ դիմա-
կալութեան մը դիպեր էին, և իր Հրետանիքը Թէ
մարդու և Թէ ձիու ծանր կորուստներ ըրեր էին. և
գաթեալ որ տարագոյն էր, Թէ վատօդոյ պատերը
լընցած էր, որով բռնադատած էր ետ քաշուե-

լու։ Որպէս զի այս նահանջմանս պատճառաւ չըլլայ Թէ Թշնամին պատող չըլան մ՚ընէ, Ենանդի զօրաւարին որ այն օր շատ անդրադարձող և արձեռն միաք մը ցրցուց և անցողողող կամք, իր պահեստի գունդին հրամայեց որ Սէն Սիժիամոնդի ուղղութեամբ յառաջ քալէ, և ինքն իր պահեստի մնացած Թնդանօթներուն մնոր նեցուկ կ՚ըլլար։

Ժօռէկիսէրի փոխած-ոմպատեղը 37դ գունդի վաշտով մը Եաո գիւղին տիրելու յաջողեր էր, բայց Հալիւ Թէ Հին Հասած գազաած էր, Թշնամին նոր հետևակազօրով ու Թնդանօթներով վրան յարձակեցաւ, և ստիպեց այն վաշտն որ զգիւղը Թողու։ Ի վերոյ այսր ամհասյի փոխած-ոմպատեան իր անցողողող կամքը յաջողեցաւ զԳաղղիացիներն իրենց գրից մէջ կեցընելու մինչև ժամն չորս ու կէսին, որ առենն որ Տրէսանի մը Իրէն օգնութեան Համանելով կարող եղաւ Թշնամեաց կրակին ընդՀէմ։

Ժամը Հինգին փոխած-ոմպատեանն զօրքը յառաջ խաղալով Գան և Օռմիդան գիւղից տիրեցին։

Սկյս գիւղերն առնուելէն Եաքը, որմնցմէ երկրորդը Դէ Հնամքով ամրցուցած էր, որտեղ օր կար գնաս, Գաղղիացոց Թնդանօթներէը վնասնդող Թշնամին գնդակոծելու շարունակեցին։

Սկյս կռուէս Եաքը Գան զօրավարը, որ Գէրմանեցւոց Տրամանատարն էր, Օռլէանի քաղաքը Թողուլ Գուռի քաշուեցաւ, ուր Վիլիք զօրավարին և Սէսէդէ իշխանին Հետ, որ Շատգոհէն կռւ գային, միացաւ, և ուր նաև Մէքմահոնի մեծ դաւքան ալ Հասաւ։

Գէրմանացիք այս կռուես մէջ 700 Հոգիէ աւելի մեռնելու վիրաւոր ունեցան, որոնցմէ 42ը սպայք էին. 2000 ալ գերի կօրսընցուցին։

Գաղղիացիք պատճէրացոց առաջին բանակռումնբէն Հետ կռուած ըլլալով, որոնց օգնական էին Իրուսացոց մեծ գործերէն ու Տրեսանիսներէը, Գէրմանացւոց զօրքերն ալ միացան։ Ասոնք նաև ոչ միայն Օռլէան քաղաքը Թողուցին, այլ նաև բոլոր այն պատնէշներուն դիրքերն՝ որ Մոլ գեղին եւսև բռնած էին։

Թէպետ և աստիճ անձրև ու ձիւն կ՚իջնար, ի վերոյ այսր ամհասյի Գաղղիացիք մինչև Գեռաւի երկիրը լուսեղալու յառաջ մըուեցան, և Հին երկու Թնդանօթ ձեռք ձգեցին, մէկ կատաղի մը վատօդոյ պատշար և Տարիւրն չափ գերի, որոնց մէջ կար նաև Հինգ սպայ։

Բալլիէռ զօրավարն, որ Օռլէանի վրայ քալելով Թշնամւոյն դիմակալութիւնն աւելի երկայն Հաշուեր էր, Նոյեմբերի 9ին օրը, ամբողջ 14 ժամ քալեց, և Հանգերձ բոլոր իր ըրած ձգմաբը, իր յառաջապահէն Հազիւ գիշերանց Երկրորդի կրցան Հանդիպիլ։

Գաղղիացիք Նոյեմբերի 9ին կռուին մէջ 1,500 մարդ կօրսընցուցին ընդ մեռեալ և ընդ վիրաւոր։ Տը Ֆոլմէ Հազարապետը սպանուեցաւ։ Որքան բաժնի զօրավարն որ 16դ բանակխոսութիւնս ձիաւորաց կը Հրամայէր, ռումբի կտորէ մը վիրաւորեցաւ։

Բոլոր Գաղղիացւոց զօրքն որ այս կռուես մէջ մնան ունեցան, շատ քաջութեամբ կռուեցան։ Շարժուն պահանորդը որ առաջին անգամ Հրակ կը տեսնէին, մեռելներէ և անցողողոց՝ ամհասյն վատնգաց դիմադրեալ Եղան։ Հրեռաձիգը շատ արդէ երեից պաշտօնն կատարէցին, որովհետև Թշնամեաց գնդակներուն առձգելի տակ աշխատելով և շատ կօրուստ կրելով պաղարիւն և անխռով և մեծ Ձգտութեամբ գնդակոծելու շարունակեցին։

Կամպէդրա պատճառեան պատերազմին յաջող ելքը Հանգաճէին պէս, Գաուէն Նշանաւոր բանակին ուրախացութեան գիր մը ուղղեց, որուն մէջ Հրամայեալ գէտ խօսքերով կը գովէր զզօրքը պատրաստ մը Համար՝ որով վերջապէս յաղթանակը Գաղղիացոց

գրօշուն տակ կը բերէին։ Ուստի խօսքն առ յաղթող զինուորս գարձնելով,

— Դուք, ո՛ղբեր, ցըցուցիք որ Գաղղիան, անզուր պարտութիւնները չվհատելով, սաստիկ յարձակմամբ Թշնամեաց պատասխանելու միջոցն ունի։ Ա՛յսօր Բաբիոնս Ձամբուն վրայ կը գտնուիք։ Ջմեռնաբ որ Բաբիոնս մեզի կը սպասէ։ Մեր պատիւս մեզի կը պատուիրէ որ զՔարիզ ազատենք այն բարբարոսներէն որ ասպատակութիւն ու Տրտնջ կը սպառնան անոր։ Արդիսկ պատիկիցէք ուրեմն ձեր յարատեւութիւնս ու եռանդը։ Մինչև հիմա Թշնամիք ոչ Թէ քաջութեամբ, այլ իրենց բազմութեամբն ու Թնդանօթներովը զմեզ գերադանցեցին։ Ջանացէք նորէն այն գաղղիական բունի Թափը տատապալ՝ որ աշխարհիս վրայ զմեզ Տիրական ըրաւ, և որ զՏպրեներըը ազատելու պիտոյ օգնէ մեզի։ Ձեզի նման զինուորներով Տասարակապետութիւնը պէտք է յաղթող ելլէ, որովհետև պաշտպանելեան միջոցները կարգաւորած ըլլալով, հիմա կարող է ազգային յաղթութիւնը նորէն ձեռք բերելու։

Այսով Կամպեդոս Լուտովի բանակին յանձնուած նպատակը ի՛նչպարկերը, որ էր Բարիզու պաշարումը Ձեռքերնէ և Հին ներսը Դաուֆիս զօրավարին Տրամադրութեանը ներքև ձեացած բանակին Հետ միաՏնալու։ —

Եւ յիրաւի նոյեմբերի 9ին կուգին եղբը կինալ պատիսի Հետևանքը մը ունենալ եթէ Գաղղիացիք գիտացած ըլլային գինին օգտագործելու։

Վերապրյլ գտնուող Գերմանացւոց բանակը մեծ վտանգի մէջ պիտոյ էրնար՝ եթէ միշտ Օռլէ զօրավարը Դան զօրավարին բանակը սաստկութեամբ կը մղէր, Դաուֆիս զօրավարը դէպ ի Տարաս բազմութիւն յարձակմանը մը ընէր, պաշարման գիծը Ձերքերնս Տանար։ Սակայն այն օրը Դաուֆիս առիթնևին կենդանու-

թեան նշան չտուաւ, որ յայտնի նշան մըն էր Թէ Բաբիոնս ու Դաուֆի մէջ Ոչ օրաւան գործին նախատմամբ միաբանիլ Տնարը չէր եղած։

Մինչդեռ Օռլէանի արևմտեան դին գանուող Պաւիլիացիք գաղղիացի բազմութիւն զօրաց յարձակմանը քէն բռնադատուած էին ետ քաշուելու, Օռլէ զօրաւ վարը Տարկ էր երագաբար իր ձախ Թևը Բեռաւիի և Բաղէի վրայ քայլերէր, որպես զի չձողոս Դան զօրաւ վարին Շառդրը գանուող Բրուտիացւոց բանակին Հետ միանալու, և այնպէս զինքը զարնելով կարէր։

Այս առնով Պիլիք բաժինը Դաուֆի վրայ քաւած ժամանակը գաղղիացւոցմէ զարնուելով ու կորը տուէլով, պիտոյ էկարէնաք 10ին այն տեղը Տանիլ և նահանջող պաւիեզացւոց նեցուկ ըլլալ։

Սակայն Գաղղիացիք փոխանակ իրենց յարձկողաբ կան շարժմանցը յառաջ վարելու, Օռլէանի և Շեմիլի լերի առանից գոհ եղան, որոնք իրենց Տանար մէկ մեծ զինուորական կարևորութիւն մը Տատնէին։

Այսպես Գերմանացիք զգուշաւոր և պատրաստ, ժամանակ ունենալն իրենց յատուկ եղաւնքանիք սպառնացած կողմին օգնութեան Տասնիլ և ամրցընելու Փրեդերիկոս կարօտս իշխանին, որ Մեկլի առնուէլէն էտև իր զօրաց մեծագոյն մասովը կարող եղաւ դէպ ի Գաղղիոյ Տարաւային կողմը քալել։ Դաուաչէն անցնելով, և Բարիզու Տարաւային կողմը յառաջ քաւած ըլլալով, Եօնի վրայ չհնուած Դամպէռ և Օռլեան քաղաքներէրը Տասաւ, ուսկից լուռի քայլով յառաջ Թաղաց Դան զօրավարին օգնութեան Տամնելու։ Այսով Օռլէ և Դաուֆիս զօրավարաց գործն աւելի գժուաբացաւ, որոնք քիչ մը եաբր միկիկու ձեռք տալու փոյթն ուղեցին ընել։ սակայն յաղթող առիթէն անցած գնացած էր։

ԳԼՈՒԽ ԻԹ.

Բարիզու տան նոյեմբերի 28, 29, և 30 օրերը։

Այս տունս Բարիզ կատարելապատրաստական բան նախի մը երևցեր էր։ Անանձնական արուեստաբանաց շնորհած Թեղափոխներէն հետզհետէ բազմաԹեւոմբ զինուորանաց ու բերդապահից մէջ կը դիզուէին ֆԹեատրոյք և ամիսԹեատրոյք հանդերձներուց դեր ձակատուք դարձած էին, ուր անդադար զինուորագ զգեստները կը շինուէին և սանիկասուկ այնպէս ինքնաեամ զօրքերը կը հագուեցնէին։ Բարիզու կանայք մնծասուր ընկերուԹիւն մը ձեւացուցած էին Բարիզեան հիւանդապահաց տնտեսուԹ, որոնք պատերազմի վիրաւորաց հոգը պիտոյ առնէին։

Ուտելիք չէին պակսեր, և Թարմ միս ալ ամեն օր անվրէպ պրոշեալ։ Բարիզու քանի հզարնակաց մէջ կը բաշխուէր, Թաղապետին ձեռքը յանձնուէր ըստ որ ասոր ժողովրդեան բաժնի։ Այս կանոնին դուրս խոտորիլ կարելի չէր, որով և սպանդանոցն իսկ մէկու մը ուզելովն միս յանձնելու իշխանուԹիւն չունէր։

Ոչ միայն հիւանդանոցներն էրկաԹուղեաց կայարանները տակ պատրաստած պահած էին։

Մինչդեռ շոգեշարժ աղօրիք ամեն օր ցորեկը առաւաւոտ կ'աղալին, էրկիկագործք ամեն օր բանվանԹիւ ձեոց միսը կ'աղային ու կը պահէին։ Հարիւր Հազար ձիոց մէջէն որ պահպանին սիկոզը Բարիզու մէջ կը գտնուէին, նոյեմբերի կիսուն արդէն 30,000 աղած էին։

Օռլէանի յաղԹուԹեան լուրը Բարիզեցւոց վրայ մեծ քաջալերուԹիւն տպաւորեց։ Այնով ամենը ապահոյսալ ԹէՀ լիրաւի նպատակ մը կար, իրաւ խոյս առին և յոյս ունեցան ԹէՀ իրենց ակնկալած օգնուԹիւնը Հասնելու վրայ էր։

Դաոշիս զօրավարն Օռէլ զօրավարին հետ գաղտնի հաղորդակցելու միջոց գտած ըլլալով, Հետս խօսք դրաւ որ Բարիզու պահպանուԹը վերցնելու մեծ փորձը փորձէին։

Այս վախճանին Համար նա ինքն Դաոշիս Բարիզու մէջէն որպէս գործադրուԹիւն զօրք կրնար գտնալ ժողովի վրը պիտոյ է անոնցմով յարձակման մը յանձնառնալ կան փորձը պիտոյ ընէր։ Մինչդեռ Տ' Օռէլ մի և նոյն ատեն իր բանակի դիտակէն դէպ'ի նոյն կողմն Բարիզ պահպանի գործին վրայ ուղղելով, նոյն կէտին վրայ պիտոյ բռնուԹեամբ յարձակէր՝ դէպ ուր նաև նեղուԹիւն պիտոյ դիմէին։

Այս կերպով կը մնայ էին ԹէՀ կարող պիտոյ ըլլան ԹշնամուԹ գիծը Ձեղքելու, և զինքը ապատելու։ ուսոի և այս երկու իրենց օրոշմնքն այլ Դաոշիս զօրավարն պատրաստ ամենայն ինչ որ այն գերագոյն փորձին Համար Հարկաւոր էր փութաց պատրաստելու։ Ջօրահանդէս ըրաւ, հետազօտեց զինուերը, վառոդոյ պահեստները, փողոցաց պատնէշներուն մնծնայ ժողովին տրամադրեց որ յարատև Հսկող վիճակի մէջ

Ծնան, և ամեն պատահարի պատրաստ, և մի և նոյն առեն գաղտնի կերպով Տիւքօ զօրավարին հետ յար. ձախման բոլոր յատուկ ծեն որոշեց։

Վերջապես գործին որոշուած վերջնական օրը հաս. նելով, Դանշիկ հետևեալ յայտարարութիւնը հրա. տարակեց։

Քաղաքացիք բարիգոռ, ազգային պահանողդաց և բանակի զօրականք.

« Արշաւանաց և աշխարհակալութեան քաղաքա. կանութիւնը, իր գործը լսացընելու կը մնայ է։ Այլ քաղաքականութիւնը նեղոսյ բռնութեան իրա. ւունքը մոցընելով՝ զնոյնը Գաղղիոյ մէջ հաստատելու ի՛նչիսոսի։

« Նեղոսյս կրնայ լուծելուն այդ նախատատնաց համ. բերել, սակայն Գաղղիա կուրիլ ի՛ուզէ, ուստի և դրը. սէն մեր եղբայրքը զմէզ զերազոյն կուռւն կը կանչեն։

« Այսչափ արիւն թափուելէն ետև, դեռ ևս նոր արիւն թափելու Տարկ կայ։ Թող անոր պատասխանա. տուութիւնն անոնց վրայ ծանրանայ, որոնց առելի փառասիրութիւնն արդի քաղաքականութեան և ար. գարութեան օրէնքներուն ոտից կոխան կ'ընէ։

« Աստուծոյ վրայ վստահութիւննիս դնելով, հայ. բնենայ Համար յառաջ քալենք։

« Բարիզ 28 նոյեմբեր 1870

« Բարիզու Կառավարիչ
« ԴՒՈՒՇԻՒ »։

Մի և նոյն առեն նաև Տիւքօ զօրավարն, որ իր երկրորդ բանակախումբովը յարձակման գնացած գործը գլուխ տանողը պիտոյ ըլլար, հետևեալ օրա. կան պատուիրը ուղղեց իր զօրաց.

Զօրակալիք բարիգոռ երկրորդ բանակի.

Եկաւ վերջապես ժամանակին որ սէն երկնէ ջնջա. նակին որ զմեզ շատ ժամանակէ ի վեր կը պատ և կը սպառնայ ծանր ու ցաւալի հոգեվարքով խեղդելու, կոտրելնք։

Զեզի յանձնուած է այս մեծ ձեռնարկը փոզձելու պատիւը. և ես վստահ եմ որ զուք առող արժանի ապ. տող ցուցընեք զձեզ։

Տարակոյս չկայ որ մեր գործին սկիզբը դժուարին պիտոյ ըլլայ։ Ծանր արգելքներու Տարկ պիտոյ ըլլայ յաղթել, սակայն պէտք է Տանդարտութեամբ և ան. յողոդ անոնց ձեռք զարնել, առանց չափազանց մեծ. ցընելու և առանց տկարութիւն մը ցուցընելու։

Սկսա Ձնհարեան այս է. անվիճապես որ սկսինք գէպ ի Թշնամեաց յատաքագոյ գիծը քաղել, անողո. քելի Թշնամեաց պիտոյ Տանդիպինք, որոնք էրենց բազմաթիւ յաղողութիւններով յանդգնութիւն ու վստահութիւն ստացած են։ Հոն տեղ Տարկ պիտոյ ըլլայ զօրաւոր Ձիգ մը Թափել, սակայն այն Ձիգը ձեր ուժէն վեր չէ։ Ձեր ընելու գործը պատրաստելու Համար, գնեալոց Տրամայուսարն իր նախատեսու. Թեամբը 400 Թնդանօթէ աւելի Հոն տեղ Տաւաքել տուեր է, որոնցմէ առ նուազն երկու երրորդը մեծա. գոյն փորձով են։ Ամենևին նեղութիւն արգելք մը ձեզի ընդդիմանալ չկրնար, և որպէս զի այն բացատ. քին կարենաք նեղոս յարձակիլ, դուք 150 Տազար մար. դէ աւելի պիտոյ ըլլաք, ամենքդ ալ առիկ զինեալ, առատ պաշարով լցուած, և ինչ յուսամ Թէ ամենքդ ալ անբեկորելի եռանդեամբ ս. գեղրեալ պիտոյ ըլլաք։

Այս կուռիս առաջին ժամանակին մէջ յաղթելով, ձեր յաղողութիւնը կ'ապահովացնայ, որովհետև Թշն

նամին իր զօրաց բաղմադ-ոյն և լաւագ-ոյն մասը կոտո-ի սպառնալը պնդած է։ Մեր եղբայրը իրենց գեւեցադ-ան ու յաջող Ձգամբը, զսնուր Տնս ազգեական կը բռնենն։

Ա.քեայեք ուբեմն, և վատահ լերուք։ Մաածեցեք որ այս գերադ-ոյն կոտո-ն ձեզ մեծ մեր պատուոյն համար պիտոյ կոտո-ք, մեր ազատու-եանը համար, մեր սիրելի ու գնդադդ հայրենեաց փրկու-եանը համար. և եթէ այս զրկո-ք չբաւեր ձեր սիրոյ բաջա-քերու-ս, մեր ապահանեալ զաշտերը մտածեցեք, մեր Ձեռաւաացեալ ընտանիքը, մեր քոյրը, մեր կողակիցքն, մեր անմխիթար մայրը։

Ո՛վ Ձեզ այս իղձը զձեզ իմ վրէժիմդրու-եանս ծարաւն և անգարգաւս կրիցս մնունակից ըներ, և վատգը արհամարհելու ոգին ձեզի տայտորէր։

Իակ ես Հաստատուն միտս դրած եմ, և բոլոր ապ-ին ալ առՁին երգուըցած եմ, ևս քարիս կամ չատ-բախան և կամ մեռնեալ պիտոյ դառնալ։ Գուք իմ մեռնիս կրնաք տեսնել այլ ոչ ես քաջալ-ս։ Ո՛վ ատեն դուք կանկ մի առնուք, այլ վրէժս ինդրեցէք։

Ձառաք ուբեմն, յառաջ։ Աստուած մեզի պարտպան։

Բարիզ 28 նոյեմբեր 1870։

Բարիզս 2ր բանակին գլխաւոր զօրավար

Ա. ՏԻՒԲՈՒ։

Վերջապէս նաև վարչա-ն ան ժողովրդը յայտարարու-եան մը ուղղելով, ծանր գործ մը տեղէ-կացնէր զարմիզեցիս, և անոնց Հայրենասիրա-եանը յորդորելով կը պատրիզեր որ իրենց նեբբին բարեկարգա-եանը նեցուկ ըլլան բանակին, որ Հայրենիքը փրկելու համար մեծամեծ վտանգ դիմագրաւելիքներ ունէր։ Կը զգուշացնէր որ չըլլայ թէ խռովարար մարդոց ձայնին ունկնդիրը, նեբբին խռովներ յարուցանելու Ձգտին, և անով բոլոր բանակին Ձգտունքը դէպի Հանիւն։

Բարկա-ա բանակին մեծ յարձակմանը Համար պէտք եղած պատրաստու-իւններէն, նոյեմբերի 28ին իրի-կունը, ծրըտվիլլիէ Թէթայդդի բառած գրից մէջ սկը-սան Հոգացուիլ, ուր տեղ Գաղղիացիք բաղմա-եւ ուժիվ-իներ ու Թնդանօթներ գետեղելին Թշնամեաց բառնած տեղերը զրաւելու Համար։

Իրիկուան ժամն վերչին սկսան զինՀամիս գնդակո-ծել, և շուտ մը եղբը Թշնամեաց բանակած տեղերը հրդեհը բռնկեցաւ։ Քիչ մը գադարելէն ետև, կէս գիշերը նորէն սկսան գնդակոծուիլ շարունակել, և զօրականք գիշերն անցնելու Համար Մառանդ կղզի և կամ-իլը Ա.նգղնայ-ոց բառած տեղերը պահպնե-պակ ամրացան։

Երկրորդ առաւօտը (29) Գաղղիացիք Հէյ և Շըվի-լեի գանուող Թշնամեաց վրայ յարձակեցան, և մի և նոյն ատեն նաև Վիլիէով և Սէն Ժաւժ տեղերայ վրայ ալ քալեցին։

Գերմանացիք որ գիշերուան գնդակոծուիլն վառե-լը զգացած էին, դէմ դնելու պատրաստուեր էին։ Ոդ բանակախում-իին Թնդանօթները պատրաստ՝ Սէն Բլուի Համբուն վրայ կեցած էին։ Ոդ բանակախում-իս Հատուածները շտապաբ կը ժողովէին, մինչդեռ Գաղղիացիք իրենց բաղմադ-ոյն Թնդանօթներով երե-կոեան ճէն մինչև առաւօտուն տասը շարունակ գրե-գնդակոծելու կը շարունակէին։ Այդ ժամս Վեն շատ մը գաղղիացի զօրաց ոազմիկ վարչերը և շարժուն պահա-նորդը պատեհ-եր բրէն եկան, ու կուռի գիծը շարուե-լավ շուտ մը գերմանացի զօրաց Հետ կուռիլ սկսան։ Այն առաջին յարձակման ժամանակը խոսի Գաղղիա-ցւոց բերդն էր կրակը կը շարունակէր։ Վեռ. ամբողջ ժամ Գերմանացւոց գիրքերը Տարուածելով։

Մի և նոյն ատեն նաև Գաղղիացւոց ուրիշ վարչերը

Սէն Քլուի մօտ Բրուսիացւոց վրայ կ'ինայինն։ Բրուսիոյ Թագաժառանգ իշխանին 7դ և 47դ գունդերն այն կողմէն կառւին մէջ նետուեցան, մինչդեռ Մին Վալէռևիկի Թնդանօթներէն Գերմանացւոց Սեվռի կողմի պատնէշները կը Տարուածէին։

Ժամը 6է ն՝ վեր նայն Մին Վալէռևիկի բերդէն զօրաց սիւն մը ելեր էր, ու կառաղի կռուի մը ետքը վերջապէս յաջողեր էր պատնէշի մը տիրելու, զոր բրուսիացի Ծդ բանակախումբի զօրաց խումբ մը կը պաշտպաներ։

Կռուին ժամանակը Գաղղիացւոց բերդերէն գրեթէ դադարումը կը շարունակէր, որոնց տակր կերպով կը պատասխանէին Գերմանացւոց պատնէշաց Տիեսներէն, որովհետև իրենց գրիչը պատճառաւ դիւրաւ կընային իրենց բուն զօրքերը Տաւրուածել, որ կռուելու Տետ էին։

Ժամը ութին Գաղղիացիք կէզծ յարձակումմ մ'ըրին Մինդրըդուի դրից վրայ, որպէս զի Թշնամեաց ուշադրութիւնն այն կողմն կանչեն։ Սկսի Թնդանօթաձգութիւնն այս գործիս օգնական եղաւ, իրենց գնդակներէը գերմանացի զօրագաց վառօդատան մէջ պատնկելով։

Ս.յն կէտին վրայ գաղղիացի սպայք մեծամեծ նետ Թեամբ իրենց կեանքը վտանգի մէջ դրին, որպես զի իրենց զօրքը պէտք եղած տեղը կեցուցանեն, ուստի և գերմանացի զօրագաց բուռն կրակը շարժուն պահանոցագաց շատ մեծ հասուց։ Գաղղիացի սպայ մը յաջող նետուեցաւ և ուղղակի դէպ ի գերմանացի զօրագաց տեղը դիմեց։ և անմիջապէս եռ գառնալով զր երկիւղ զօրքը յառաջ նետուելու խրախուսե, գնդապետ մը զարնուեցաւ ինկաւ։

Կէսօրուան մօտ Մին Վալէռևիկի կրակը սկսաւ նուազիլ, և շարժուն պահանոցք ի Սիւռէն քաշուեցան։

Մինդրըդուի կէզծ յարձակումէն քիչ մը ետքը Գաղղիացիք սուելի բուռն կերպով Շուազի Լը Ռուայի վրայ յարձակեցան։ Ժամը իննին ատենները քսան Գաղղիացի վաշտեր վերտիներէն եղելով, դէպ ի Բրուսիացւոց Ցգ բանակախումբին գիրքերը յառաջ գնացին։ Վերտիներէն ամրաշէն Թնդանօթներուն անդադար կրակով յարձակման նեցուկ եղան, իրենց գնդակաց անձրևը գվնասրարեալս պահեցուցած Ցգ բանակախումբին վրայ Թափելով։ Գերմանացիք այն ատեն իրենց դաշտի Տրետանիներուն բացցին, որոնցմով շատ նեղեցին զԳաղղիացիս։ Աւրդ Բրուսիացւոց զօրքը Տետզետե Շուազի Լը Ռուա կը ժողվեր ու յարձակումը վաներ։ իրենց զօրաց սիւներըը զինուորական եռաժամեայ Տնչեցքներով երգե լով յառաջ կը թողային։

Մի և նոյն ատեն Բաղնս գաղղիացի փոխադրովա պետը Կառ-օ-Պէօվի գրից վրայ ուրիշ բուռն յարձակման մը կ'ուսումնարկեր, և վերջապես ծովային հրացանաւորը, որ իրեն Տրամանի տակ կը կռուէին, Տանդերձ 106դ և 116դ ազգային պահանոցագաց վառ տերովը, այս գրից տիրեցին։ Գերմանացիք այն կողմէն քաշուեցան, Գաղղիացւոց ձեռքը քանի մը գերի Թողուով, որոնց մէջ նաև սպայ մըն ալ կար։

Մի և նոյն ատեն Հէյի կողմէն, Վալանգէն Տազա բասէաը, որ Մանդ՝ Ին բաժնին Քոհատի մը կը Տրամայեր, 109դ և 113դ ազգային գունդերովը և ազգային պահանոցագաց Ցգ ու չորրորդ վառտերովը, գիւղին վերջայ կը յարձակէր։ Այն գրից վրայ Գաղղիացիք Տասաստան ոգւով յարձակեցան, և արևաբար առաջին գիծերը մանելով տիրեցին։

Մի և նոյն հետ, Թումանէ վաշէլոյի Տրամայատաբրին գաղղիացի Տրետաբարձ վաշքատիերը, Այգզվնացւոց Կառնուլը բառած տեղէն, Տանդերձ պահպանող շղեհատաց վրայ գրուած մեծափողը Թնդանօթներէ

բով, որ երկաթուղւոյն վրայ կեցած էին, և Հանդերձ Վիզաւիի բազմութիւնը գնուտղ Հրեաստանիերոնին ու Շաւանդոնի բերդին Թեղտասնօրեայ մէկ մասուր, կրցած նուն չափ ապահովեցուիը Գերմանացւոց կեցած տեղերուն վրայ երթեց կրակը ի՛ւղղելու, մեծ կորստեր պատճառելով անոնց։

Վերջապէս կա Ռամիէլ փոխադրավարժան որ Սէն Տընի գնդապետ Տրամնասարն էր, նաբատանեի ջոկատը, որուն հետ Հէրօվի և Սան և Լուսաւի շարժուն պահեստը միացած էին, Օգոստվիլիէ գաշտագետնին վրայ ուղղեց։ Հէնէրալօրայ օգնութեամբին այն գունդերը Տոնափի տիրէյին, և երթեց յատաջադիմելու Թիր բանտահերթով, մինչև Կոզրւէյ Տասան։ Բրուսիացիք ան ատեն բազմաթիւ Թեղտասնօրեայ Մատևի եաւը և քանց պատնիշայ մէջ կեզրնացան։ Բիչ մը եաքը Հանուան ջոկատը բերվեց սատիկ կրակէ մը եաքը էքսկնէ պատնիշաիսկ գիւղին վրայ յարձակեցաւ։

135դ. ռազմիկ գունդը, ծովային Հրացանաւորաց երկու բնկերութիւնը, և Ալն, 2դ, և 10դ Սէնի շարժուն պահեստոցայ վաշտերը, յայտնեցան այն գիւղին տիրելու, քանի մը գերի ձեռք ձգելով։

Ա՛յսպիսիք եղան այն օրուան այլ և այլ գէպքերը։ Իւրաքանչիւր գէպքն իրեն առանձին երբն ունեցաւ, որովհետև մէկերինին մասնաւոր կապ մը չունէին այլ իրը պէսպէս մէջոց կը ծագային Թշնամւոյն զօրաբանիւնը բաժնելու, և բուն նպատակը պատրաստելու։

Եւ յիրաւի մինչդեռ այսչափ զանազան յարձակումներուն կ՛ըլաէին Թշնամւոց շրջանակին վրայ, Տիւքոռ զօրավարն իր զօրքերովը Շանբլեների ճամ Մառնը պետոր անցնելու, որպէս զի Վիլլեռ և Բոնվիլէ գանատոզ սաքսոնիացւոց վրայ յանկարծակիի եկոյ, այն գրկից տիրէ, և այնպէս պաշարման գիծը Ձեղքելով անգրը բանայ։

Դժբաղդաբար Մառնը գետին ջուրը յանկարծակիի

ձէր էր, անանկ որ զօրաց անցքին Համար պատրաստուած կամուրջները շատ կարճ էին, և Հարկ եղաւ որ Տիւքոռ զօրավարը նոյն օրն իր յատաջադիմ շարժումները գադարեցնէ, Սպասկս 29ին պատհաճ այլ և այլ մարդ կտիներ, պետի ըստեսութեանց կերպասրանք առնու, որով այն օրը յաջող օրուան գործագրուելի մեծ պատերազմին իրը յատաջաբանն եղաւ։

Մինչդեռ Բարիզին գուռ այն կռիւները կը Տանդիպէին, նեբոյ մէկ քանի շրջանակաց մէջ ազգային պահանորդաց ընդՀանուր Հաւաքման կոչը կը Տիւնչը նէին։ Թողուելու տեղին Բլաս Վանտոմին էր, այն Տրապարակը Ժամը եօթին պատերազմի կանոնաւ շարուած զօրքերով լի էր, որոնք իրը պահեստի գունդ Հաւաքուած էին պետոյից Տամեմատ գործածուելու Համար։ Ժամը ինոին Բէյման Թաւն զօրավարը ձի Տեծած և Տետը բոլոր իր սպայակոյտն ունենալով, զօրաՀանգիստ ըրաւ այն վաշտերուն և իրենց այս խօսքերն ուղղեց։

« Բաղաքացիք։ Նոյն այս առհաւ մեր 130 Տազար քաղաքակիցք գործի ձեռք զարկած Բրուսիացւոց գէմ ու Ձեզքելու ի՛աշատին։ Մեր նեղբին միաբեռնքը պատերազմողաց նեցուկ ըլլալը, պատրաստ, ինչպէս էնք, մեր Ձգաքը անոնց օգնելու և անոնց Տետ մէկտեղ Թշնամւոյն գէմ քալելու։ Ցաղթութեան ժամանակը Տասած է։

« Բաղաքացիք։ Ձեր գործողներն միշտ ամէն բանի պատրաստ, ձեր վրայ գրած էն իրենց վստաՀութիւնը։ դուք ալ անոնց վրայ վստաՀ եղէք »։

Պահանորդը կկցէ՛ Գաղղիա, կկցէ՛ Ձատասկապետութիւն կանգնելով, այն խօսքերն ընդունելան։

Ժամը տասնմէկին այն վաշտերուն Տրամանն տրուեցաւ իրենց զօրանոցները դառնալու։

Նչսեներէն 30ին առաուն Մառնի ջուրը Տիմնալով, կամրջ եղաւ անգին անցնիլ։ Տիւքոռ զօրավարը յեա

Մէլլի և Մմակլի սիրելուն, դէպ ’ի ձախ կողմը դարձաւ, և իր բանակին ուղի այլ և այլ կէտերի Մատնը անցաւ։ Շամբիւեին մինչև ցՊոի կառուն սիրուքն եղաւ, և Գաղղիացւոց յարձակման նեցուկ կ’ըլլային Մատնի և Ակնի վրայ ձգուած Թղթամօթաբարձ ճանապարհը։ Վիրաւորեալներուց բաժինն որ այն երկու գետերուն մէջ տեղ բանակած էր, ուժով դէմ դրաւ։

Կառուն սիրտը, Գաղղիացւոց նոթակալ հետևակազօրը Թշնամեաց միլուայլեէն Հարուածելով, և բռնադատուած ըլլալով քաշուելի կրակի մը տակ բարձունքը եկաւ։ քիչ մը երկիւղ ցուցուց։ Ջանացը յաւազ մելու համար Հարկ եղաւ որ սպասը առջի գիծը շարուէին։ Այնմանկ շատը եկան, սակայն մէկմէ զօրաց եռանդը վատնելն եւս, ալ բան մը չկրցաւ զիրենք ետ կեցընել։

Տիւքօ զօրավարն իր անձին չխնայեց։ Իր տուրը Բրուսիացւոց մը կրծոց վրայ խորտակեց, և երկու ձի ալ իր ներքեւէն սպանուեցան։ Իսկ Վատրիւ զօրավարը, վեհ յանդուգնութեան մը ըրաւ։ Ան կ’ուզեր գալաց կրակն աւելի ասպահակութեամբ կ’անձնեւէր, ինքը ձի չեզած բոլոր իր սպայակոյտովը կառուն երկու գիծերուն մէջէն անցաւ։ Բարեբաղդաբար իր սպանեքին միայն մէկը վիրաւորեցաւ, և Գաղղիացւոց հետևակազօրն անոր արիութենէն երբեքարացած, յարձակմամբ յառաջ նետուեցաւ։

Այն առեն Գերմանացիք իրենց Պռնէցյ–սիւռ–Մառնր, Շամբիեռի և Վիլլէռ գերբերին քշուեցան։ Սակայն երբ Գերմանացւոց Ձգ ու Ճգ բանակախումբերը օգնութեան զօրք հասան, նորեն կռիւը սկսաւ և վերջապես Գաղղիացւոց՝ իրենց բերդից գծին ետեւը քաշուելովը մերցաւ։

Մինչդեռ Մատնի գլխաւոր յարձակումն այսպէս գլուխ կը տանուէր, Բարիւռ պահապան զօրքը Էվլի և Շերվիեի գիւղերուն վրայ կոլինաի կը յարձակէր

Գաղղիացիք, Վիլժնեւիի բերդէն և մօտ պատնէշներէն եկնելով, շատ Թափով այս դիրքերուն վրայ քալեցին։ Բրուսիացւոց վերջերը բանակախումբին զօրքերը իրենց Ճամբուն առջեւն ելան, որոնց Հետ սաքմէտանց ու պաջոիզայ մէջ կռուեցան։ Այդ գաղղիացի գունդերը որ այս տեղս կռուեցան, Տիւքօս զօրավարին բանակին էին, և Մանդիւի բաժնի զօրավարին Հրամանատարութեամբ նեցուկ կ’ելլ–Ռոմա տարածեցան, որմէ 260 Հոգի Վիլնեօվ–Լը–Ռոմա տարածեցան, ծեր զինուորներ կային, 40 տարուան մարդիկ, որ խռնքնա, Խաղիոյ և Մէքսիքոյի պատերազմից մէջ մներ էլեր էին։

Այս կռուին ժամանակը Բարիզու չզնապատը զարթուրելի կրակի մը տակ Ծածկուած էր։ Թնդանօթներէն Թշնամեաց բոլոր պաշարման գիծը կը Հարուածէին։

Բարիզու Հարուածին կողմի Ժողովուրդը մեծ տագնապի օր մը անցուցին։ Այնէս դասի Ժողովուրդ խումբ խումբ քաղքին շրջակայ տեղիներէն վազելով Ակեռնէռմինի դաշտագետինը կը խռնէին, ուսկից աչքը ընդարձակ տեսարան մը կը տեսնէ, բոլոր Բարիզու շրջապատն ամիփոթելով մինչև յԱկն Տրնի։

Ուսոի ամբողջապես կռիւը Ձախորդ գնաց Գաղղիացւոց։ Թէպէտ և զօրքն աղէկ կռուեցան, և տեղ տեղ ալ յաջողութիւն ունեցան, սակայն իրենց գիտմունքը յաջողցնել չկրցան, որ էր Թշնամեաց պաշարման գիծը ձեռքերէ Ան մնայեղ յարձակութեան եռքը Գերմանացիք զգալով Գաղղիացւոց դիտաւորութիւնն ալ աւելի ամրցուցին պաշարման գիծը։ Որով Գաղղիացիք յաջորդ օրերն որչափ ալ քաջութիւն ցուցուցին, չկրցան նոյնիսկ իրենց դիտմունքը յաջողցնելու Հաւատ, բոլոր իրենց ջանքը անօգուտ սլետը ըլլար։

Նոյեմբերի 30ին իրիկունը Վատրիւ զօրավարը Հեռեւալ կերպով ծանոյց վարչութեան կուսին եղբը, որ և նոյն իրիկունը Հրատարակուեցաւ.

Կրաւորական առ վարչութիւնն.

Բարձրաւանդակ ՝ի մէջ Դուռ–սիւռ–Մաունը և Եամբլնեի։ Նոյեմբերի 30.

«Ա՛յ Թէնն իր փիջէրն որ քաղաքէ Թէամբ առաւ՝ պահէց։ Զոխ Թէնը, քիչ մը ԹէհԷնէլէն էուև, Տաւ տատուն կէցաւ, և Թէշամին՝ որուն ան֊ծ էն կորաստ նէրը, բանտատաւէցաւ. քարձանց էուև քարտէրու։ Վիրքէրնիս ազէկ է։ Հրեաստանիզ Ցուրըլ զօրավա֊ րին Տրամանատարու Թէհանը նէրըն կոմանտաւ ղան։ Եթէ ամիս մը յառաջ զուբցուէր Թէ Բարիզ բանակ մը պիտոր կարմէ, որ կարող ըլլայ Թէշամէնյն առջին դիտաւորնայանելի գէտ մը անցընել և աշա֊ ւոր կերպով Բրուսիացոց պատնիշապահ բանակը վա֊ նել ոչ ոք Տաւատք պիտոր ընծայէր։ Ցիւքսօ զօրավա֊ րը զարմանալի եղաւ, և ես կարող չէմ ըստ բաւա֊ կանի անոր վայել պատիւը տալու։ Սապիէլ բաժինը, որ ընդհանուր կոմանտ֊ղան ձախ կողմին, շատ քա֊ ջութեամբ յարձակէցաւ Մարտախիի գրկոյը պիրեց, չիրցաւ ան֊ծագոյն զօրաթեան դէմ դիմանալ ոլով Քառըգէլ քաջաւեցաւ. սակայն իր ձեռնարկը շատ օգտակար եղաւ։ Պիշէրը կոմէին տեղը կ՚անցնեմ՞ որ վաղը գնոյնը շարունակէ՞։

« ԴՒՈՇԻԻ »։

Ա՛յս Համարագիրը հրատարակէլով՝ պարտճանան լսագիրը հետևեալ պիտոյութիւնները կ՚ընէր։

«Նոյեմբերի 30ին օրը մեր պատմութեան մէջ նշա֊ նաւոր օր մը պիտոր ըլլայ։ Ա՛յս օրը մեր զինուորական պատիւը վերականգնեցինք, Բարիզու փառաՏէղ Ձիրը նուիրական կ՚ընէ։ Նոյն այս օրը, եթէ վաղանցն ալ իրեն նանահելու ըլլայ, կինայ զՔարիզ և զՊաղնա֊ փրկել։

Մէր նորակազմ բանակը, որ երկու ամսուան մէջ ձևացաւ, յոյսի ցոյց տուաւ Թէ մրջոյի զօրաւոր է ազատ երկրի մը զօրականը։

Ա՛Տաւոր պատնիշայ Էուևը պաշտպանեալ Թշնամիէ մը պաշարեալ, Տինաւուրց զօրականի պաղարիւն ոգւով և քաջութեամբ անոր Տետ պատերազմեցաւ։ Մա՛Տա֊ գոյժ կրակի մը տակ 12 ժամ կռուեցաւ, Թէպ առ Թէպ ձեռք բերելով բոլոր այն փիջէրները, որոնց վրայ իակ գիշերօթիկ կ՚ընէ։ Այնոր առաջնորդներն այս ան֊ծ փոքրիս մէջ իրեն պրժանաւոր Տրամանատար և նե֊ցուկ ըլլալու արժանի ցրցուցին Թնդրնիքնին։ Մ՚ենք դեռ և չենք կրնար բոլոր այն քաջերուն անունը տալ, որոնք իրենց քաջութեամբը գինքը երեւցուցին։

Կառավարիչն գՑիւքսօ նշանակեց, և արդար էր, այլ Թնդրնիքը մեզ֊ցաւ. անոնք որ գինքը կռուին մէջ տեսան Թէ ինչպես իր օրինակին ամենուն խրախոյս կու տար, այս երախտիքն իրեն կը նուիրեն զոր ինքն իրեն անձամբ ընծայել չէր կրնար։ Ուրնով զօրավարն, երկրորդ բանակախումբին գլխաւոր Տրամանատար, գինք վստանգին մէջ առաջնին, ծանր վիրաւորած, կռուի գաշտին էս քերուեցաւ։ Լարեզէլ որ էս Շա֊ ռնիզ զօրավարն ալ Տնկաւ վիրաւոր։ Ամենապէս ու֊ րիշ շատ մը սպայք ալ փառաք Տնկան դաշտին վրայ։

Ցինուորական Համարագիրը շատ չուշանան պիտոր այն քաջերուն անուններըը մեզի ծանուցանելու. որ Ե֊ րեից գիշատակիր պատուհան։ Ա՛յսօր կռուին շարու֊ նակութիւնն պատճառաւ. չենք կրնար մեզմէ պահան֊ ջած զրուցքները Տնչել ընել կռուին Էջերը, ստոյգ է որ մեր բանակին Թնդրնիքը Տայրենեաց արժանաւոր ցրցուց։ Մ՚ենք մեր երախտագիտութիւնը և մեր յարգանքը պարտական ենք անոր. և այս երախ֊ տիքը միշտ իրեն մնայէ պիտոր ըլլան մինչև որ գլուխ առնի այն գործը առ որ Տայրենեաց փրկութիւնը գինքը կը պարտաւորի։

ԳԼՈՒԽ Ի.

Բարիզու տակ դեկտեմբերի առջի օրերը։

Դեկտեմբերի առջի օրն առանց մանուշակ ծախը կատարի մը անցաւ։ Երկու կողմէն ալ նոյն օրը պատրաստութիւնը ու զօրամատակարարութիւնը հետ անցուցին, պատկան ղեկավարութիւնը ու որոշէ գործի մը ձեռք զարնեն։

Յաջորդում մը չէր կրնար էական հետեւանք մը ունենալ առանց քանի մը օր անդադար կռուելու, և նոր մանապահ Գաղղիացւոց բանակը չէր կրնար առանց հանգիստ յաղթութիւններ ընելու, կռաւոի բանակին հետ միասին, միշտ ու Բրուսիացւոց զօրավարներն ամէնայն միջոցներով դէմ կը գնէին որ Տիւքօ օգտավարին բանակին յառաջխաղթները խափանեն։

Ա.րդ դեկտեմբերի Հին առաւօտը Վիրդինիերիցոյ զօրքը, Հանգերձ Բրուսիացւոց Ձգ բանակախառնիմով և Սաքսոնիայի բաժնով մը այն գրից վրայ յարձակեցան, որ նախընթերի 30ին Տիւքօսի զօրքն առեր էին երէկցմէ։ Գաղղիացիք, այն անակնկալ յարձակմանը

քէն յանկարծակիի եկան։ Շարժուն պահանորդաց երկու վաշտը, որ դէպ յառաջ զբաղած էին, անկարգ կերպով էս քաշուեցան։

Սակայն այս տեղատեղեանց գնացքական կերպով դադրման եղաւ։ Ժամը 11ին Բրուսիացիք Տարկ եղան որ երկրորդ անգամ Վիլեհմի գահակալեանէն էս քաշուին և Բանկրէի անտառներուն մէջ պատսպարին, ուր տեղ աշխոյժ կերպով պատրաստական պատրաստութեցան։

Նոյն օրը Գաղղիացիք շատ զօրք Մառնի գետէն անդին անցուցին, որոնք Պոի, Վիլլեռ և Բէշրլեի գրից վրայ յարձակեցան։ Կռիւը կատաղի եղաւ և միայն իրիկուն առեներէրը Գաղղիացւոց յաղթական ելլելը լսեցնաւ, որ դիրքերն իրենց սաստած գրէնքը վրայ անցուցին։ Սակայն երկրորդ օրը պարտէցին նորէն զանոնք Թողու և Մառնէն ապին անցնելու, որոնց հետևէն իյալ չհամարձակեցաւ Թշնամին։

Այս դեկտեմբերի Հին Բարիզու տակ դեպած կռիւն որպէս արիւնահեղ եղած ըլլալը, աշխ անհատներս գերմանացւոց մը պատմածէն առաւ գայթ կերպով կը տեսնուի։

«Դեկտեմբերի Հին առաւօտը ես կռուի գաշտի մը վրայ կը գտնուէի, որ շատ աւելի ահաւոր էր քան առջի օրուան կռուի գաշտը։

Բրուսիացիք, Վիրդինիերիցիք և Սաքսոնք, արշալոյսին ծագելուն պէս Շամբիեռէի և Պոի–սիւր–Մառնը գիւղերուն վրայ սկսան յարձակիլ, որոնց երկու օր յառաջ գրաւած կռիւներով Գաղղիացիք տիրած էին։ Սաստօսեան ժամը Տէն Նժոյն բերդին և Բլէզանս ու Սէն–Մօռ գիւղերուն ամբարտաւանութեան Թնդանօթ էր տիրուր Թնդիւնը լսելի։ Ձեռոց ապա լսուը Տասա՝ Պուասե, ուր էր Վիրդինիերիցոյ գլխաւոր բանակը, Թէ շատ արիւնահեղ օր մը կը պատրաստուէր։ Նս այս առնա, ամբիւ ընդունելութիւն գայ Շաւօ–Գաս–

ռիւեռ գանատղ բուն բանակին սպանելէն։ Եգուսն բանակի երիցուն Հետ դէպ՚ի կռուին տեղը դնացի։

Ի Շերվուիէռ՝ դեռ այն ինչ զինակոցած մէկ մը գառաջը, որ բոլոր արեան մէջ Թաղխած, պարտիզ մի պատին էառնը գետինը պատկած էր։ Ան իւր կեղեւին բռնաԹեռանը մինչև Հոն քաշկըռտեր էր ինքզինքը և գուշակեր կու տար Թէ մահուան Հետ շատ կռուած ըլլալու էր։ Այնէկ անգին Վիրկինալիոյին որ տորգ մը տեսանը որ դէպ՚ի մեզի կու գար, աջ ձեռքը Թաչկինակի մը մէջ պատած և վերարկուին տակը ծածկած։ « Վիրաւորուեր էս։ — Ան, երկու մատ կորուսի։ — Բանէդին ինչպէս կ՚երԹան Հոն տեղը։ — Պէշ, դէշ։ Մէր որտրգայ Ձոլ վարը առջինն եղաւ այս առաուն Շամբիեռին վրայ յարձակելու։ Գաղղեաց ցոյց մը երեսը տեսնելէն յառաջ գնդակայ անձրևէ մը ընդունելացաւը։ Այնուր տուներու մէջ ամրացած էին, — և շատ Հեռու կը Հասցնէին Իրենց գնդակները — 1500 քայլէն աւելի։ Մեզմէ շատը դեռ Հազ բուած մը յարձրկած, զարՀուրելի կերպով Հաչաքատ էին։ Ի վերայ այսը ամենայնի մեր ընկերաց դիմանոց վրայէն յարձակումը յառաջ տարինք։ Սակայն դեռ եա գիւղին Հասած, մեր սպաներէնն և ոչ մէկը կանգուն մնացեր էր — ամենը կամ վիրաւոր էին և կամ մեռեալ։ Հանդերձ այսու առանց Տրամայողի յարձրկեցանք գիւղին վրայ, ուր Քարփին մնացորդը լացաւ։ Հարի եղաւ որ մենք տեղիք տանք։ Մեր վարան ալ Հարձ. ամենը կամ գիակ էին և կամ գեռ նին վրայ վիրաւոր պատկած կը մնային»։

Շերվուիէռի մարձակայ ամրաստուածը շուտ մը վերադարձուց տեղիք և օգնուԹէ ապահինը փոխուեցան. գիւղին բոլոր անկողինները Հոն փոխադրուեցան։ Այս ցաւոց տուներէն մէկի մը մէջ մնայ։ Գեռ նպաստին տեսնելու արդէն վիրաւորներուկ լեցուն էին, և շարունակ ուրիշ նորեր անհամար բազմութիւն կը Հասնէին։ Մեծամասնութիւնը ԹեԹե վիրաւորած էին։ Գանը վիրաւորեալները դեռ եա կռուի դաշտին վրայ, անօգնական, ահռելողով և յուսահատ պատկած կը մնային։ Մինչև այն տաեն անկարելի եղած էր գանոնք անկէ վերցնելը։

Ուրիշաց ու գնդակաց կարկտին մէջէն, Շամբիեռիի Հանման բռնեցին։ Շամբիեռի և Վիլելեռի մէջ տեղ, ուր Հանգիստը մի Հզմիկ կ՚որ կարեն, գետաեռեքէն կէս մը կործանած չէնք մը կայ, որ « Արսորգայ տուն » կը կոչուի։ Պզսի պատով մը պատած է չորս դին։ Այս պատին էառնը, Թէպէտ և ամենատանգաւտ տեղ վերքերը կապելու տեղ մը շնուեր էր։

Այս պատիս էառնը երբայն ժամանակ կանկ առի, ուրիշ Հետաքրքրութեամբ չորս Հանգիստըու վրայ կը ձգէր, ուսկից շարունակ Թնդանօթները և Հեծելազօրայ գումարտակները կ՚երԹևեռին, որոնց դեռ Հին ալ դիակներով լի էր։ Վիրաբերդիչ ընկերաԹիւնները շարունակ կուռն գաշտը կ՚երԹային ու կու գային, Հոգևարայ ու վիրաւորեալ արիւնաԹաթախ մնալ-միւնները կրեալով։ Շերվուիէռին կարմիր խաչերով պատած կառքերը Հասան, որոնց մէջ Ծանր վիրաւորելոց պատգամաւորները կը գրուին, Ձնդիս ինչպէս մեռելոց Համար կ՚ընեն։ Այս կառքերս Շերվուիէռի, կա Ռիւի, Բանատղ, Բոմպղի, Լամէնվիլի, Գաուագիի և Գիւրիէռի ուղղաԹեամբ կ՚երԹային ու կու գային։

Երբաշատաց ընկերաԹիւնս մը կ՚անցնի որ կուռի դաշտէն կը դառնայ, ուր երբաշտական գործիներն ալ օգտատ մը չունին։ Այնտղ մեծաԹեամբ ուռմբ մը այս առեաեն իմ ոտքատանաբանիս առնեաց գագաԹին վրայ կը զարնուի և անկէ ցատկած կոտրտերն ապտիս անգին վարը կեցած մարդոց գլուխներուն վրայ կ՚իյնան, և այն մեռնու զարՀուրելի գործին երբաշտաց խոսքերին մէջ կ՚երԹայ կը գանվիլ։ Այսուհետ, ինչ տեսարան. ինչ զարՀուրելի բան։ Վայրկեան մը կ՚ան-

ցոի, աչքերս կը բանան։ մնչն այն տեղը մարգկային անդամներով ցանկոր է։ Թնդանօթի ապյ մը կ'անցնի. սնոր մէջէն մէկ քանի հրետանիզ զինուորը կ'նետվի կարելիցաչափ այն երթասարդաց մարմիններէը Ճամբուն կողմնակի փոսին մէջ կը Տանգչեցնեն։ Ճամբուն եզերքը գտնուող գաղղիացի վառօդապ սպյի մը վրայ ուժմը մը կ'իյնայ ու չորս ձի կը սպաննի, և սպյին ծածկոր կ'ազատ կը տանի։ Մէկը միգապյէհօզնե-րու տուփերը կը տեսնայ, այն մահաբերներ որ արծաթէապ զդօգով մը պատած էն և. քսանհինգ մեծ հարեր գնատեղերով Հարուած մը կը բռնանդակեն։ Այն պահը դպեմբերի 30էն ի վեր Հին կեցած է։ Աչքը կռնքը քիչ մը առելի անգին Մատնի ափունքը կ'ընկնի։

Չեմբերնեի և զՊաի Հարկ է ամենայն Ջիղն Թափել և առնել Գաղղիացւոց ձեռքէն, որովհետև միայն Գերմանացւոց ձեռքը գանուելով է որ կարելի կ'ընկայ Մատնի անգքը խափանել։ Չեմբերնեի Տանգէպ բաղ-ձրամղոգակին վրայ երեք բրուսիացի Տրետանիք շա-րուած կան, և այն բարձրաթեռնէն Չեմբերնեին վար բոլոր Մատնի գաշտավայրին կը տիրեն, որ պյսօրուան կռուի գաշան է։ Ես Հին կ'երթամ։ Մատնէն անգնին բարձրաւանգակի մը վրայ 6 միգապյէհօզ կայ։ Գե-տակով կարելի է զանազանել Ձիոց գդնեղին որ վառօ-զի արկղերուն կառաց կապած կան։ Ձիերն ազելկ մնացած կ'երևան, և ինչպես Թէ վեց բաժին գաբի կերած ըլլան, սնանկ կը քալեն։ Միգապյէհօզները Կապյճախտի պատրաստ գէմ կրան կը ժպյթքնեն, որ Չեմբերնեի վրայ կը յարձրկին։ Հարկ է այս միգապյ-լէհօզները լսեցնել։ Քոլպէրնի Թնդանօթներէն այն Տրետանիին վրայ գնդակաց անձրև մը կը սկսին Թա-փել։ Սակայն անոնք չէն լսեր։ Ինչ Տախտակներ Նո-ժան, Ընչպան և Սէն-Մօռ բերուերը, մէկ երկու Տա-րուածովնաին Հեռաւորութիւր չափելով, ռումբերով

ու գնատեղերով Բրուսիացւոց Տրետանիներէն կը ծածկուին։ Ռումբ մը երեք ձի մէկ Տարուածով կը պատճէ-ղեն, ու Հողով և արեամբ զանոնք կը ծածկէ։ Բրու-սիացւոց Տրետանիքն երկնոց մարդիկը կոտրտըն-ելով, չէն կրնար բերդերուն ծովային ծանր Թնդանօթ-ներէ դէմ դիմանալ, ու Տետ կը քաշուին։

Նոյ Տրետանիներուն Տետ քաշուելուց և դէպ ի Չեմբերնեի տանող Ճամբուն Թումբին վրայ գալն։ Գեղջուկ տուն մը ինծի պատսպարան եղաւ։ Այս ա-ռաւօտ այս յատաջապահ տեղերն ալ իլդէմպէրնի ոզ-ներզը թերը էին։ Պատերնին մը եաևը գադաբե-ցայ և Չեմբերնեի բոլորտիքն եղած կռիւը դիտեցի։ Ամէն տան մէջ կռիւ կ'ըլլար։ Կապյճախտի ար-ներզը անհետացեր էին։ Բրուսիացի հետևակազօրայ վաշտեր անոնց յաջորդեր էին։ Չեմբերնեի տանող Ճամբան տեսայ որ Վիլդէմպէրնցի գնակնոց գաշտ մը գաբեր էր։ Այդ գրեթէ գժգոհաբար կրնար Տո-ղոն վիրաւորները գտնել։

« Մէկ վաշտ մը դեռ ևս 30 Տոգի կան. տպյզը ա-մենը մեռեր էն », ըսաւ ինծի իրկիմէնը անսպասի մէ-կը։ Մէկ քանի գաղղիացի գերեաց խոսմբերը տեսայ որ դէպ ատիս կը բերէին։ Ռումբ մը պյաբաւ. տասը-նորգ պահապանը և գաղղիացիը առՃասարակ գեռե-նը ներտուխցան։ Սակայն անոնցմէ մէկ քանին նորէն ոտք չէգան։ Նան շաբաթներբա գնատեղերն ալ Ճամբուն մէջէն կը տուէին։

Իրիկունը կը մտաՏնար և չէի կրնար Տասկընալ Թէ ծր կողմին էր յաղԹութիւնը։ Այսպս առջևը եզած տեսարանէն զարՏուրած էի։ Իրիկուան գէմ Տոզով լի պարկ մը կամաց կամաց գետնէն կըզըզնելով ու կոր-միր խաչով գրօշակով մը ծածկած՝ դէպ յատաջ գնացի։

Շատ գիահներ տեսայ ռումբերէ ջախջախած։ Այս վերջերն ահատր էն։

Իրիկուան ուշ ատեն Տքաջանից կրակը նուազեցաւ՝ ի Շամբինեի։ Խաչակիրը վիրաւորից՝ ի խնդիր կը վազէին։ Սակայն շատերը ժողովել կարելի չեղաւ։ Գիշերուան սառցոյը մահուան դատ կը լացուց։

Ալ ուժաթափ էի և աչքերս բոլորովին յոգնած, որոնք շարունակ ուրիշ բան չէին տեսած բայց եթէ արիւն։ Սիրտս կեղեքեալ էր, և ալ ես ինձ չէի զգար։ Եւս դառնալու ատենս երկու Կոպիվեսլատի զօրագլուխ հանդիպեցայ։ « Մենք վաշտին Տակից Թէ 300 հոգուց էինք։ Մինչև 700ը Շամբինեիի մէջ մահուան քունը կը հանգչէին »։

. . . . . Ինչպիսի օտար տեսարան այս մեռելոց դաշտին մէջ։ Հինա ես Ռուինա պարսին Վէհուէնի դղեկին սենեկի մը մէջ նստած եմ։ ամենայն ինչ փառաւորութիւն է և Հնութիւն։ Եւ այս պատեցազմի տեսարանները, այս արեան պատահարները՝ փայլուն տողի մը վրայ քեզի կը գրեմ։ Հոս ինծի հինգտասնեան որ Վիրդինիզերկի բաժինը 61 օպայ կորսուեր է և 1900 մարդ։ Սաքոնիացւոց և Բրունսիացւոց կորուստները նուազ ըլլալու չէին։ Ես Հանգերձ այս անապատին զՀէրովլ, մինչև երկի իրիկուն դեռ ևս Շամբինեի կիսով չափ Գաղղիացւոց ձեռքն էր, և Պաին ալ բոլորովին։ Այս առաւ Գաղղիացիք այն դիրքերը Թողլմ ծանր ծանր Մառնէին անգին քաշուելուն։ Սակայն բոլորովին Թողլու էն այն դիրքերը։ Մօտ օրերը կ'իմանայի անշուշտ։ Այսօր շատ բռնուիացի զօրք Շամբինեի և Վիլիէս կ'երթայ, որպես զի այն Ջարդ կերած զօրաց տեղը փոխանակէ, որ դանոնք բռնած կը պահպանեն։ Ո՛վ Թէ կարենայի քիչ առեն նէ աւելի ուրախալի լուր մը գրել քեզի »։

Եւ արդ որպես զի կարճ Տակառակ կողմի տեսարեմ ալ քեզնէդ, գաղղիացի Հարժուն պահանջդ մի պատմածդ դնեիք Հոս տեղս, որ այս արուեստ Տեղ տեսարանիս զօրձակիցներէն մէկին եղաւ։ Նոյն

իսկ կռուի ականատես զօրձակից եղողներէն և պատմութիւնները կարելի է Թէ աւելի ստոյգ գաղափար մը ստանալ Տոս կռուին վրայ, և Թէ երկու կողմի Տաւատարմագոյ բնաւորութիւնը և ոգին ըմբռնելու։

« Դեռ ևս ելեքտրացած Հոգի մեր երեկուան կռուէն՝ որուն մէջ զիՀամին սլաքով վանեցինք։ Իմ բնակեցուիւնս 28 բրուտիացի գերի ըրաւ, որմց մէջ կային մէկ գնգապետ մը և մէկ սպայ։ Երկուքին առաւօտը լի վտահութեամբ ու եռանդութեամբ դէպ ի Գերմանիա, դէպ ի Գերմանիոյ քաղաքացիք, մանուկ պատճառի մը Համար՝ որուն մեկնութիւնը չկրցանք տալ, մեզի օգնութիւն ընող չեղաւ։ Բիչ մը ետքը մեր երեք վաշտերովը միայն մէկ գծի մը վրայ շարուած Բրուսիացւոց Հրետանեաց դիմացը գտանեցանք։ Ժոռէկիպէռի փոխադրավարեաը շարունակ մեր գիրաւորութեան ցառաչ, յառաչ կը կանչէր, և անվերապահ Մոլօռ, Բլօղել և Պրեա սպայք այնչափ կը յառաջէին գէպ ի Թշնամիս, որ մենք վանելով որ չզլայ Թէ միասի Թշնամեաց գնուտիներուն նպատակ ծառայեին, սկիզսանք մեկ մեկու իսպասլոց տալ ըսելով։ Վազենք, վազենք, որպէսզի ստոյգ է որ անոնք ի մահ կը դիմեն։ և այնպես փութ ապրնք անոնց քունը Համնելու։

Մեր վարը չՀմտրատեալ բոլորովին։ մեր երեք կարճ Տրանհատարներն, երեքն ալ վիրաւոր Եւ գարձան։ Ի սկզբան զարտն Բլոզել մեռած կարծեցինք։ ուսմի մը իր ձիուն նեղքեր Տնչեցնելով, սրունքին վրայ վիրաւորից գինքը։ Պարտ Մոլօռն իսկ սրունքին վրայ վիրաւորելով Ինքզինքը կրցեր էր ձիուն վրայ բռնել, իսկ սարսն Պրտա ուսմի մը կառքին գլխուն վրայ վիրաւորելէ էր։ Այս մեր Տրանհատարք սպ վիրքերը զմեզ գանացուցելէն, և յատաջ խոզալով տեսանք որ մեր վրայ սպիտակ գլխՀատրը կը յարձակեին։ Ուրեն Լրկէ մեր գնդապետը միայն մեացեր էր մեզի Տրամհատատ ըլլալու։ Պարտ Բան-

դէն ենթ առեղծվածը մահացու վերաբերեցաւ, և մինչ դեռ մեր ընկերներէն երկուքը վիրքը վերացած կը տանէին, Տօվմ աւանդեց։ Երկարաձիգ իակ քիչ մը խորը փորուն վրայ վիրաբերեցաւ. ուսմերը շարունակ կ'անձրևէին։ Այն առեն ես 7դ. ընկերութեան մէջ խառնուած գտայ ինքզինքս, և զարմուն Ռաուլը Սէն Վէնսան տեղակալը տեսայ, որ Տրամմատաու ըլլալու կ'ուզեր, որովհետև իր գնդապետը պարոն Շնայ-աեռ վիրաւորեր էր։

Ցանկարծ յուսահատ աղաղակ մը կը լսեմ, և կը տեսնեմ գՎաուլը Սէն Վէնսան որ ջախջախած կուզայ գետինը կը կործանէր։ Ծխլնչէ իր երեսպուն իրեն կը մօտենայ, և ապա մեզի կը կանչէ. երկու Տոք է յաւազ գան որ տեղապահը առնեն տանին. ապա գլուխը անդին գարձնելով կարմրաթոյր լեցուն ուսլքի մը պատրաստը մարելու վարեց որ քանի մը քայլ անդին ինկեր էր։ Քանի մը վայրկեան եարը աշ Թևին վրայ գնդակէ մը զարնուեցաւ, և սուրը ձախ ձեռքին մէջ առնելով, ցառաչ, յառաչ, կանչեց մեզի։ Հապա Թէ այս խօսքերն արատարերեց, յանկարծ ոտից կռնկին վերայ գնաւակէ մը զարնուեցաւ։

Ա՛ն դէպքին եարը Ոզ. ընկերութեան մէջ խառնուած գտնուեցայ, որուն գնդապետը քանի մը վայրկեան յառաջ գերի ընկեր էր. ժամը երեքին մօտ էր. բոլոր մեր սպայք մեկ-մեկ եռանկ. կիյոմպին. Ոզ. ընկերութեան տեղակալէն, պարոն Ֆրէօ, քանի քայլ Տեռու էի, երբ ան ալ միւսներուն պէս ռումբի կոտրէ մը սրունքին վրայ վիրաւորեցաւ. քանի մը վայրկեան շարունակեց քալելու, այլ ապա ցաւէն խոցուելով Տարի եղաւ որ քաշուի։ Ա՛յս սպայն Տրամմատաուս Թիւնը պարոն Պոիզալ էնթ առեղծակային յանձնելով բաւ մեզի. Ցառաջ քայք, շարժուն պահանորդք, յառաջ, Տայրենիքը փրկենք։

Սակայն պահաւորդը զմեզ պատելու վրայ էին, որովհետև քաջալերեցինք. մենք չկարենալով դիմադրել սպանելէ անոնց ձիերուն վրայ կրակ Թափեցինք, որմցմէ շատը սպանեցինք։ Երկիրը մութ էր, աստղերկ յուբա կ'ընէր, և Տարի էր ետ քաշուելինք։ Վերջապէս հին առեղծները 17դ. բանակախումբին օգնութիւն գտնելով, ետին կատաղութեամբ յարձակեցանք։ Մեկ-մեկ կ'ըսէինք. Զօրավարը որ այս գիշերը մեր խնդիրները կատ. դարձին վրայ վիրաւոր մնաւ. անդուշ ցրտէն կը մեռնին խեղճերը։

Ալաքով յառաջ քայեցինք, զարմուն Պոիզալ առջևնորդ անեղեալ, որ Թշնամիներէն շատ մարդ զարկաւ, մինչև որ Թևին վրայ գնդակէ մը զարնուելով յետ մեկ մըն ալ, Տանդերձ իր վերջապէս, յարձակելուն, քանզի առաջուեցաւ կանի առնուլ։ Սակայն ժամ մը հինգ էր. գիշերը Տամակելու վրայ էր, այլ մեզը գոհ էինք։ Մեր վիրաւորները ժողովեցինք, և յետ վեց Դաղրկայի Թնդանօթ ետին ձեռք ձգելէն, մեր գիշերուն վրայ գիշերօթիկ ըրինք։ Կնծի ըսուեցաւ նաև որ 17դ. բանակախումբին զաՏաւորները Բրուսիացոցմէ 24 Թնդանօթ առեր էին, զորմնք մեր Հեծելազօրը Ոռէյան տարեր էր. սակայն առոր վրայ ապա Տալ չեմ։

Մեծ կռուանները ըրինք. սակայն այն Բրուսիացիք շատ անօգնեն մարդիկ են։ Ցեսայ որ Տրացանելուն կրունկը վեր գարձուցած էին. յետոյ երբ մենք երկու Տարիւր մեզը Հեռաւորութենէն չէինք Տարուածէը պիտինք, կարծելով Թէ անձնասուբ պիտոր ըլլան, պատի մը եռանէն, ու վազեր էին պատպատելու, գնդակայ անձրևի մը Տարուածեցանք։

Պազուան օրը շաբաթ (3), մեծ ցաւ զգացինք Թանի նոսալ որ մեր մարդիկներէն 10,000 մարդ, չկարեռացլով Թշնամեաց գէմ դնել, Թոզ տուեր էին որ 10գ բանակախումբը կռուի։ Ա՛յլ շատ է. ատոր փոխարէնն ընդունեցայ, որովհետև բաժնի օգնական մը երկիկ

առաւօտ ի Պէտ ձեռքս սեղմելով ըսաւ ինծի. տղիկը Լուսա և Շեհի շարժունք. դուք փրկեցիք 16դ բանաս կախումը։

Քանաքերէք տարուան կամ, և հին ու ծրդի մ՚ունեմ։ Սակայն այնչափ կիրք եւած եմ այն սրիկայ մարդ գոց գէմ, որ միայն մէկ իդի մ՚ունիմ. այսինքն շուտ մը նորէն գանդատ դատաստ և ընկերացս վրէժն առնում՚»։

Հինա մէկ երկու խօսք զուրկեցը Ցիւբռօ զօրավար ին վրայ, որ 1870 դեկտեմբերի 2ին կռուի դիւցազն եղաւ։

Ցիւռօ տարուան մարդ մին է, բարձր հասակաւ և ամուր կազմուածքով, և շատ աշխոյժ ցցող դիմքը։ Աչքը ծանրակչիռ ու թափանցող. քիթը նշանաւոր, ծծրուքը կարճ, թաւ ու սպիտակախառն, առնապի և նշանաւոր կերպարանք մ՚ունի։ Ձախաղ խոհուն, միշտ մտածմունքեան մը հետ կ՚երևայ և միանգամայն անդորդող կասկած գաղափար կ՚ազդէ։

Բնաւորութեանէ վերջին աստիճանի սակաւախօս, ծանր ու ցուրտ, մեծ բարեսրտութեան մը տէր է։ Ջօրավարը ոչ երբեք, ևս քարի ևսի, կ՚ըսէ. այլ նորը գուշակել կը թողու, և շատ անգամ իրապես կ՚ապա ցուցանէ։ Ձարի է նաև ըսենք որ Ջնմարիտ Հայերասու թեան մը օրինակ է, որ երբեն բնաւորութենէն կը բզկի, և խելացիութեամբը կ՚ամրապնդի։

Ցիւբռօ զօրավարը Հռչակը, չբերասիրութիւնը, ուրիշներուն փառասիրութիւնը կ՚ատէ։ Ոչ երբեք յանձն առեր է իր լուսաւոր պատկերը Հանել տալու. և երբեն Հանձն անցրնելու Համար մեկ Հատի միջոցը՝ իր վրան խօսելին է։ Ա՛յս մարդը եթէ կարելի ըլլար, կ՚ուզէր, անանուն մեկի մը քօղին տակ թշնամին դէմ քալել։

Ծիլ կը խօսի, սակայն խոսակցութիւնն ընարը և պարզ ալը է։ Իր մտածութիւնները Հանէատ ու խոհեմ։ Իր եռանդուն բնաւորութիւնը կարծես թէ վանգաց դիմացրան ըլլալու Համար միայն ե-

ղած է։ Իր լուսաւոր բարեկամը զօրավարն է, այս ինքն լաւ զօրավարը։ Սակայն զարդասեր զօրաց ու սպայից աշխատը թշնամին է։ Ինքը միսկ բանիւ զօրն ինքն բանակպատրաստելը կը նեղկայացնէ, զօրավարի Հանդերձով։ Ցիւբռօ՝ Սէն Սիւի մարտաստին աշխէտ է։ Սիրելիկ անցաւ, և Ֆին տեղ տրուը բոլոր իր զինուորական աստիճաններուն սանդուխ է։

Դեկտեմբերի 2ին Բարիզու տակ Հանդիսած կռիւը, այս մարտագործ պատերազմիս սանհնին արձիւնը Հեղուելն մէկ եղաւ։ Ուրնոյ Բագիւանէլ Պատասանի զօրավարները, և Տրեսաձրգաց Վիլիէս Հալաթապէտը վիրաւորեցան։

Կռանսի և Վիեննայ Հաղարապետներն, և Իկ և Վիլիեի բոլոր վարչի գլխաւորներն սպանուեցան։

Նաև Արվիռոլի կոմն քաջաքեաութիւնը կռուելով գրեթ մը սպանուեցաւ։ Ա՛յս սպայիս Տրամանատարութեանը նեղքև եղող 143 մարդիկներէն, Հինգը միայն ողջ մնացին։ Բոլոր միւսները իրենց դեմքին բոլորը սպանուեցան, երբ ուրիշնած ըլլալով որ գնդին թշնամւոյն ձեռքը չմնայ։ Նոյ այս իրենց երդումը պահեցին։

Դեկտեմբերի 2ին օրը առաւ քաջքաքեաութեան ցրցուող բանակամարտից մէջէն էն 33դ սպայիկ գունդը, և 113դ ու 142դ գունդերը, և նամնապես շարժուն պահ Հանորդաց վարչ մը։ Ցիւսիսէրեու առաջամնահեաց գունդը ներկայիներէն բարձրաստիճանական յարձակմանը մէջ զարմանալի եղաւ քաջքաքեաութեամբ։

— Գնահի վայելն չեմք քաղեր, կ՚ըսէր անոնցմէ մէկը որ սրոնցներն վրայ վիրաւորած էր, այլ գիտակցոց վայելն։

Այն ընդարձակ դաշտն որուն վրայ այն բարմիդէպ բուռն կռիւը Հանդիսեր էր, գետահեղուկ, ուռիներ կաղամախներով, յանդիսաց պէսքերով ու բլուրներ չի Թնդանօթներով ծածկուած էր։ Բարիզեցի Հե-

ապրիլիր մարդոց բազմութիւն մը Մամմռռիւն ու Բէհռաշէզի բարձունքներէն ջանացին կուռւին այլ և այլ գիպաց հանդիսատես ըլլալու։ Հմմկէց կարող է զան կուռւին մէկ քանի ապահովից ակամատես ըլլալ։ Մինչդայ միջոց Թէպտաօթից գնդակներն ու գրմբկէն նետրուն ռումբերը, ինչպէս Տրախոզուքեանց կռակը, անատաց և Վիլհե–սիւռ–Մառնի վրայէն ի՛ անձրեւ էին։ Այս գնդակներէն երբեմ առարկային գիպէ ըսա տեն, ձեան գուռտերու նման վար կը Տռնէին, ապա յանկարծ կը Ձայթեցին, և Տանդերձ ցորեկուան լռասոնը, աչք խայթող կարմրագոյ լուսաւոր ատղ մը կ'երեւցուներ։ Ժամը երկուք ու կիսուն ատենները այն անատնի ձախակողմը, որուն վրայ այն Ձայնող գուռտերը դ'անձրեւին, յանկարծակի երկայն ու Տզօր Տրեանի մը տեսուեցաւ։ Բրուսիացի Տրեանի մըն էր այս, այլ իր կռակը Տալու Թէ քառորդ մը տևեց։

Իրիկուան ժամը Տինգին ատենները՝ մինչդեռ Դուռ չու զօրավարն իր Ռուսի բնակատեղը կը գառնար, Շառիեռեի ազգային պահանորդազ 2/Տզ վաշտուն ընկերութեանց Տանդիսկեցաւ։ Զօրավարն առ վարր մը այս քաջ զօրաց առջեւ գագաթեցաւ և ըսաւ.

« Պարոնայք, տակի լուր մը ունիմ ձեզի տալու. առաւօտեան ժամը եօթէն ի վեր մեզի դէմ Տարիւր Տազար մարդ ունէցանք, որոնց դէմ Տարկ եղաւ կռուիլ Տոգատան բանակաւ մը, և այս երկրորդ անգամ Տինաւորեց բանակը բոլոր Ռնկատեան եռ միուեցաւ։ Ես զարՏուրելի փորձի մը ձեռք զարնած եմ, որուն ոչ երբեք ձեռք կը զարնէի Թէ որ ազգային պատՏանողաց բարեյաջող ու գիմազրական ուժը չիս չունչ։ Եղաւ. ժամանակ մը որ կարծէցի Թէ Տարկ կ'երթէր։ Եղաւ. ժամանակ մը որ կարծէցի Թէ Տարկ էր զձեզ առաջին գծին վրայ քաշելուն, սակայն զարձեալ Տոգատան բանակը յաղթականորեն զՏինաւորց զերբը. այդ բանը կընաք Թարիզ զուգել»։

Այս խօսակցութիւնը ծափահարութեամբ ընդունուեցաւ։

Դեկտեմբերի 3ին առաւօտը ժամը 11ին բազմութիւն մը Խոպէյ պատուարը կը Տանէր գէզմանացի գերեզաց մեռնելու Տամար։ Անոնց ՏամբաՏնչելը կուռւ կարիկ պարկի մը միջէ ուտելիք կը կրէր։ Երբայրներն ծանր էր, բոլ բոլ Տոգի կարգմնած կը քալէին, յանձնապաՏիկ ծխատիպերով ծխելով, և ուշադրութեամբ այն Թաղերը գիտելով որոնց միջէն կ'անցընէին։

Դառիւ. զօրավարն որ բոլոր այս կռիւներուն գերազոյն Տրամանատարն եղած էր, Տեռեւեալ կերպով ծանոյց վարչութեան կռուին եղբը, առ Շմիլ պատերազմի պաշտօնեայն ուղղելով իր գիրը։

Բարձրաւանդակ 'ի մէջ Շաւիխինի և Պիւէռի.

« Այս առտու արշալուսոյն՝ Թշնամիք անՏամար բազմութեամբ վրանիս յարձակեցան, եօթը ժամէն ասկէր կռուեցաք. Տետ ենք։ Այս ատենս որ ձեզի այս գիրը կը գրեմ, Թշնամին Տարիւր երիզորդ անգամ բոլոր բարձունքը մեր ձեռքը կը Թողու։ Մեր ցրիւ Տրաձգաց գիծերը Շաւիխինէն ցՊուի քալէքով, մեր զօրաց ուժախտութեամբ ահռեռատես ըլլալու պատճ. ունէցոյց, որ սատկի կրակի տակ անընկիլուզ կ'արհամարՏէին։ Անատաւոյս Տարին յարձակման մը ձեռք պիտոր զարնելու, և այս երկրորդ կռիւը, առջիններն պէս, բոլոր օրը պիտոր տեւէ։ Զեմ գիտեր Թէ ինչ պիտոր ըլլայ այս Հասարակաժողովութեան զօրքերուն մեծամասն Ձգտոց տագաղայն. սակայն պարտական եմ Տրնձոց այս կրաւորքը Տատուցանելու, Թէ Տայրենեաց արժանաւոր եղայն։

« Այս ալ կը յաւելում, որ այս երկու օրերուս պատիւը Տիւթօռ զօրավարին է »։

Բարիզ, Դեժան (լիմկուն)։

« Ռոճկի բերդը ժամս հինգկէս, քոլըրովին խանձ, ալ արատաբոյ կարգի գոհ քնակարանս կը դառնամ։ Այս երկրորդ մեծ կռիւն ալ աւելի որոշէ ի քան զառաջինը։ Թշնամին կանատկնկիլ իր պահեստի զօրքերուն ուշադիր ամրոցներով մէր վրայ յարձակելէն առաջ։ մենք անոր դէմ ուրիշ զօրութիւն չենք կրնար դնել, բայց եթէ առջի օրուան խանձ հակառակորդներս, անհատար հանդերձանքով, որոնք անձամբ կոյսի անցուցած ձմեռնային գիշերներէն զրկեցէ սաւառած ելլեն, որպէսզի թեթեւնալու համար, հարկ ե՛ղէր էր ամէն բան բարիզ թողուլ։ սակայն մէր զօրաց զարմանալի եռանդը, ամէն բանի տէրը լէցուց։ երեք ժամ կռուելնէ մէր դիրքերը պահելու համար, և հինգ ժամ՝ որպէս զի թշնամւոյն դիրքերէն առնունք, ուր և գիշերօթիկ կ՚ընենք։

« Շատը են մանր որ ալ իրենց տուները պիտոր չդառնան. սակայն այս աշխարհամարտին մէր հայրենեաց պատմութեանը մէջ փառահեղ էջ մը կը դրօշմենք։

« ԴԻՒՑԻՒ »։

Ազգային պաշտպան վարչութիւնն առ Գաւրէլ զօրավարն նամակ մ՚ուղղելով, հնարհակալ կ՚ընծայ իրեն, որ իր անձնուիրացութեանը և օրինակովը բանակին ոգին երեքապարացուցէր էր, հայրենեաց փրկութեանը աշխատելու։ Նա որովհետև զօրավարն իր ընկերակցաց քաջութիւնը հռչակելով ինքզինքը, ինչպես վայել է մեծանձն ոգւոյ, կը մոռնար, վարչութեան անձինքը մեռած վայել պատուոյ յիշատակը և զոլէսար այն թղթին մէջ կը հռչակեին։

Ազգ այն երկու օրերը Գաղղիացւոց չայթող գնայ։ Գաղղիացիք արիաբար կռուելով թշնամւոյն առ-

հասու դիրքերուն տիրեցին. սակայն և հանգերձ այնու իրենց դիտած վախճանին չկրցան հասնիլ, որ էր Բրուսացւոց պաշարման դիծը ձեղքելով անգք մը մէ բանալ և Բարիզու պաշարումը վերցընել։

Այն յաւահաստ բռնութեան թափը որով թշնամւոց շղթանակին զանուեցան, ձեռք բերած գետինը, ըրած ձախջան, բանական չեղան թշնամւոց զօրքերուն խիտ գիծերը ձեղքելու, որ ինչպես գիտեալ օդ մը պատրելի կերպով զրաքիր պաշարեալ կը բռնեին։ Վասն որ այն առանձին յաջողութիւնները անօգուտ եղան, և երկրորդ օրը հարկ եղաւ որ Գաղղիացիք այն ամէնքի արեամբ ստացած դիրքերը թողուն, զՎառնը նորէն անցնին, և դարձեալ իրենց բերդերուն պաշտպանեալ գծին մէջ ամփոփուին, ուսուից երբեր էին։

Այն գետերն որ Վէրսոյնի առջեր կը գտնուին և նոյն օրը կրկին և կրկին երթալ կողմի գտածոներէն առնուելուցան, թէպէտ և՝ վերջը Գաղղիացւոց ձեռքը մնացեր էին, ի վերայ այսը ամենայնի գետնախնդիրն ձին նորէն զանոնք թողուցին։

Գաղղիացւոց յաստակագիծը, որ գլխաւորապէս պնդեամին յանկարծակիի բերելու վրայ կը կայանար, հարկ եղաւ մէկ դի գրուի, յետ որ թշնամին ժամանակ ունեցեր էր սպառնացած կողմն անթիւ զօրքեր գտնելու։ Այլ եթէ մէկ կողմնէ անօգուտ եղան Գաղղիացւոց այն բարիգու տակ դիտած հռչակաւոր պատերազմներն, և գլխաւորապէս նպատակին 30ին և գետնախնդրի Ձին հասնելը, որովհետև բանական չեղան իրենց դիտաւորութիւնը յաջողցնելու, միւս կողմնէ իրենց չատ շահաւոր եղան, որովհետև այն նորահաստ զօրքերը սկսելով կռիւին վարժիլ և թշնամւոց վրայ յաղթական ելլել, սկսան իրենց զինուց վրայ վստահութիւն ստանալ։

Այն օրերը Գաղղիացիք Գերմանացւոց դէմ իրաւ-

ցրնե բանակ մը հանեցին հանդերձ ահեղ Թնդա-
նօթներով. մէկ քանի կէսերէ վերնէք բռնադատե-
ցին որ ետ քաշուէին, ուրիշ տեղեր ալ գյարձակող
Գէրմանացիներն ետ մղեցին։ Եթէ չյաջողէցան այն էր-
կրեթէ շրջանակը խորտակէլու որ վերնէք կը պատէր,
՚ի վերջ այսր ամէնայնի ամրապէ բաղկի զօրամէնն ցը-
ցուցին, որ կարծէլ տուին Թէ այն զօրծն անկարելի
չէր։

Ա՛ն կռիւներուն մէջ երկու կողմի կորսուսներն
ալ ծանր եղան։ Գաղղիացւոց կողմանէ չորս Հազար
մեռեալ և երեք Հազար վիրաւոր Թուեցան։ Մանրա-
գոյն էգան Բրուսիացւոց կորսուսներին, որովհետև
Գաղղիացիք անոնցմէն այս առաւելութիւնն ունէին
որ իրենց զէրդոպրից Թնդանօթներէն կընային պաշտ
պանուիլ, երբ յարձակմանց փոխու դէպքերը վերնէք
նահանջելու կը բռնադատէին։

Գաղղիացւոց Թնդանօթներն որ կրկան կողմէն կը
լեցուէին, և Ֆօրման պաշտօնեին իմանք շխնաւէր էին,
զարմանալի Հանդիսացան իրենց երկայնաձիգ հա-
րուածներովը, որովհետև մինչև վեց Հազար մեդր հե-
ռու կը պտնէին։ Գէրմանէրէն Թին Գաղղիացւոց
զործածած վառօդը 100,000 Հազարագրամ կը Տա-
շուէր, ան վայրկեան 250 Տարուած արձկած ըե-
լալով։

Ա՛ն Ջարկին զարհուրելի հետևանքները շատ ադիկ
նկատագրեց Գայմլի Թղթակիցն որ երկրորդ օրը Վ՛ի-
լլերէռի մօտ կռուի դաշտին այց եղաւ, ուր տեղ Գաղ-
ղիացւոց ու Գէրմանացւոց մէջի կռիւն աւելի բուռն
ու կատաղի եղած էր։ Ասանկ կէնդանի նկարագրու-
Թիւն մըն է, որ անանկ պատմաչափ տեսարան մը, որ
մարգուն սրտիները կը գրգռէ։ Ա՛նա այսպէս կ՛ըսէ
այս անգղացին։

« . . . Վ՛իլլերէռ–սիւր–Մ՛առնը՝ Պաբի և Շաբերնեների
մէջ տեղ կը գանուի։ Գիւղին մօտերտղով զառանի մը

դիակը գտայ որ երկու ձիով գիակներուն քովը գրը-
ւած էր։ Վ՛իլլերէռ գիւղը զարհուրելի կերպով գնգա-
կոծուած էր։ Ռումբերէն ամէն դին Թափանցեր էին,
ծածքերը խորտակելով, պատերը խրամատելով և ա-
մէն տեղ աւերելով։ Ի վերջ այսր ամէնայնի միայն
մէկ տուն մը պահպանուեր էր, Թէպէտ և գնգակ-
ներու անոր չորս կողմի գետինը տասնուվայ ըրեր էին։
Գաղղիացի տիկնոջ մը բնակարանն էր որ արիաբար
բոլոր կռուին ժամանակը մէջը մնացեր էր, և այսօր
կարեկցաբար ծանր վիրաւորեալ սաքանիայի տղայ մը
հիւրասիրութեամբ կը պահէ։ Ա՛յս տիկինը գիւղին
մի միայն բնակիչն է։ Ա՛շխարհս ամէնէն արիասիրտ
Էնիին ըլլալու է, որովհետև, առանց Եաքի կռիւներէն
յետքը, ոտքերէրը շարունակ վերցուելով գիւղին վրայ
կ՛անցրևէն։

Վ՛իլլերէռ ծայրը, գէպ՚ի Բարիզու կողմը, երեքտղայ
դղեակ մը կայ։ բուն այս տեղամասին է որ նոյեմբե-
բի 30ին և գեկտեմբերի 2ին կռիւները տեղի ու-
նեցան։ Ա՛յն դղեակը հիմա տղայից իբր բնակարան
կը ծառայէ։ Մէյտիսի աւերը. պատուհաններն առանց
փեղկի. Հակառակ վերնէն՚ի վար բոլոր ծակերկած։ Ա՛ա-
ջի առարկան որ այչիս զարկաւ, տասը սաքանիացւոց
դիակներն էին։ Դէմքերնին ծածկած էր և իրենց ե-
րեք գնուտրակիցք պահպանուեին կ՛ընէին։ Երեւ-
ոյն ինչէն Բարիզու ազգայնեաւերը յառաջ երեսալով,
շրջապատող պատին վրայ բացուած խրամի մ՛անցայ
և բարձր Տղու մը վրայ եկայ։ Տեր Աստուած, ինչպէ-
սի տեսարան։ Ա՛յն գնուտրայ տեսիլն որ բերդերէ կրաս
կինն տակ յատակը կը քաշէին և ամէն քայլին զանազա-
լով կ՛էյեային, Գաղղիացւոց ու Սաքսոնիացւոց տեսա-
րանը, որ Թնդանօթէից բուռն շառաչմամբը սաստկա-
բար մէկզմէկ կը գնգակոծէին, զօրաց կրանով խառն
հոտառայի աղաղակներն . . . այս ամէնն ինծի զարհու-
րելի երևցաւ. սակայն այս կռուի գաշտին նման բան

մը դեռ ևս չէի տեսած, որ Տաբիւրասոր դիահերեալ ծածկած էր, և որմոց պատած անպատմելին ու տխուր դէմքը պայծառ արեւու մը լոյսը կը լուսաւորէր, մինչ դեռ Հեռուանց Ալմանի և Նաժմանի Թեղմնօթեներ կը Թեղպային։

Իմ տեսած առաջին կոյսը, վաճառուն գաղղիացի գինուորմէկի կը բաղկանար։ Մէկ քանի Սաքսոնիացիք և Վիրգիմպէրկցիք իրենց մօտ փառած պատահած էին, սակայն Գերմանացիք գրեթէ ամէնը վերցուած Թողուած էին։ Այս տխուր կոյսին կերպարը Ա6 գիւղ կանց քառասուն գիծէ մը ձեւացած էր, մէկիկ վայ պատկած։ Մեծագոյն մասը կռնկովի վայ փրուած էր, գլուխը դէպ ի Վիլնէա, ոտքերը դէպ ի Բաբիլ։ Ցայտնի էր Թէ այն Թշուառներէն շատը, մէկէն մեռած չէին, այլ երկայն ատեն չարչարուելէն ետև, առանց ուշադրութիւն մը գանելու և աստիկ յուրտի մը տակ անշնչացած էին։

Խեղճ տղայ մը երեսին վայ գետինը փռուած էր, կռնակը երկու Հարուածով զարնուած։ Կը տեսնուէր որ խեղճը մեռնելէ առաջ գրչեսը Հանել ուզեր էր, ուստի և ամէն մէկ վէրքին վայ ձեռքերը բռնած մեռած էր։ Ա.յլը իրենց մահացը գլխու տակ գրած մեռած էին։ այլք իրենց սրունկը ձեռքերնուն մէջ բռնած էին՝ որուն խիստ անօգուտ տեղ աշխատած էին Հագուելիքնին մահճակալ բանալու։ Շատ քիչ էին անոնք որ կողնակի պառկած էին։ Կային ոմանք որոնց կերպարանքին վայ մնայկական անոյշ ժպիտ մը կը նշմարուէր. շատին կերպարանքն ընդ Հակառակն չարչարանքէն խեղաթիւրած էր, ծնկուըները կծկած, բերաբ սպառած։ Ա.յս մեռելներէն ոմանք ձեռքերնին ատղեթի եղմնակաւ միացուցած էին, և անոնցմէ մէկուն քով Աստուածածնայ գաձէ միտալ մը գտնուէր։ Այնչքան իրենց զէնքն ունէին։

Նոյն ցաւալի տեսարանին կրկնութիւնը կը տեսնուէր այն բարձր տափարակին վայ՝ որ Վիլնէայի և Պաբիի մէջ և Վիլնէայի և Նաժրինեանի մէջ կը ձգի։ Այն գիականց մէջ խառնափնդոտ ցրուած կային քարտէզք և թէթիք, պարք և շատ մը ներքեւ նամակներ որ Գաղղիա ու Գերմանիա գանուող ազգականաց ուղղեալ էին »։

ԳԼՈՒԽ ԼԱ.

Լուշառի թանակը։

Տէտանը Թէ ինչպէս Տ՝ Օռէլ զօրավարն իր Լուառի բանակաւը Օռլէանի տիրեր էր. այս բանակին Լուառի գետառնին մէջ կազմուելու. Հետ ըլլալով, իր անունն ալ անոնկ առեր էր. Լուառ գետն իսկ այս գետառնս մէջինչ կ՝անցնի։ Ս՛ր յաջող ձեռնարկին համար Տ՝ Օռէլ իր բանակին կեդրոնն Օռլէանն Հաստատեց, ասկէ Թէսը ՝ի Թիէն, և ձախը գետ ՝ի Պլուա։ Իրեն ընդդէմ քանի մը փարասին Հետաւորութեամբ գերմանական բանակ մը բանակեցաւ, որ Մէքլենպուրկի դքսին և Փրեդերիկոս Կարոլոս Իշխանին բանակատեղիներն կը բաղկանար։

Ս՛ր բանակին զօրքն անանկ կերպով չարուած էր որ ընդարձակ կիսաթոյր մը կը ձեւացնէր, և իր նպատակն էր, քան Թարտուց Մորգերի, Թշնամեաց Թևերը տկարացընել։ Երկու բանակներն ալ գրեթէ Հաւասար ուժով կ՝երևնային, և զուտ Գաղղիացիք քիչ մը աւելի բազմաթիւ ըլլային, որոնք պատերազմի պատ-

նեկին յայտարարութեան մը Համեմատ 200 Հազար մարդու չափ կային 300 Թնդանօթով։ Ընչից նախագէնն Գերմանացիք. սակայն իրենք այս առաւելութենին ունէին որ շատացընել ՝ի վեր կրթի էին զինուց, և հինգ ամսուան կռիւներէն ալ բոլորովին պատերազմի Համացած։ Այս դէպքը մեծապէս կը փոխարինէր Թուոյն նուազութիւնը, որովհետև Օռէլ զօրավարին բանակը, որ մեծաւ մասամբ նորամուտ զինուորներով ձեւացած էր, շատ աւելի վար էր քան զԹշնամիս։

Ս՛յսպէս Հակառակ ըլլալով երկու բանակներն, նպատակներն վերջի կիսուն օրերն այլ և այլ Հետազօտութեան կռիւներ եղան միջերնին։

Նոյեմբերի 24ին Գերմանացւոց 10դ բանակախումբ բէն երկու Ջոկատ Գաղղիացւոց 20դ բանակախումբ բէն Հանդիպելով Լաամնէն վանեցին զայն, ու 146 Հոգի ալ գերեցին։ Այս գործին մէջ Գերմանացիք 200 Հոգիէն աւելի կորսընցուցին։

Նոյեմբերի 26ին այլ և այլ Գաղղիացի ընկերութիւններ Գերմանացւոց 10դ բանակախումբին վրայ քալէցին, ու եթա մերձենալ 40 մեռելա ունեցան և մի զօրավար մըն ալ գերի։ Նոյն օրը Գաղղիացիք Գեօվիլն մեռ կռուի մը միջ, Թեպէտ և Նուազ էին Թուով, ՝ի վերայ այսը ամենայնի յաղթող ելան և 80 Հոգի ալ Թշնամիներէն գերի առին։

Ուրիշ մի կռիւ մըն ալ 28ին տեղի ունեցաւ Լաառի բանակին բոլոր Հակառին վրայ, որուն միջ երկու կողմէն ալ Հազարական Հոգի ելան, այլ ոչ մի կողմն մըն ալ մասնաւոր առաւելութիւն մը տուցաւ։ Սակայն այս կռիւը գերմանիացի առջի օրուան մեծ կռուին յառաջընթացն եղաւ։

Ս՛ր օրը Լուառի բանակը վերջի Հիգը Թափելով մեծ փոքռին ձեռք զարկաւ, որուն նպատակն էր օգնութեան ձեռք տալ Բարիզու բանակին որ Թշնամւոյ շրջանակը Հեգձելու. Համար կ՝աշխատաէր, ինչպէս որ մի կին Հետ խօսք դրած էին։

Սակայն Թէպէտ և երկու բանակաց զօրավարութիւն զործը մէկ յատակագծի մը հետևանք էր, ՚ի վերայ այրզ ամենայնի երկուքին զործն ալ առանձին առանձին մնաց, որովհետև երկու բանակին ալ երեք հազարապետը հետևում մէկմէկի կուտեցան, որ և ըսել երեք օրուան հետաւորութեամբ։

Ցետանք արդէն որ Բարիզու բանակին փոքրը նոյեմբերի նախընթաց 29 և 30 օրերը դէպև եղեր էր, ինչ պէս նաև դեկտեմբերի 2ին նոյնանման կռիւն ալ տեղի ունեցաւ։

Սակայն դեկտեմբերի առջի օրը Տ՚Օռէլ զօրավարը յանդուգն ու զօրաւոր հարուած մը տալու կը պատրաստուէր, որ Դաւուս զօրավարին ձեռնարկին օգնական ըլլայ։ Ուստի հետևեալ օրական խրախուսիչ պատուէրն ուղղեց իր զօրաց։

« Ապաքէ, երեքապաքէ և զօրականք բանակին Լուարայ։

« Բարիզ ապիասիրտ և հայրենասէր զերազդին ՀՂզամբ մի, Բրուսիացւոց գիծերը Հետքեր է։

« Տիւքրօ զօրավարն իր բանակին գլուխ անցած՝ դէպ՚ի մեզ կը քալէ, և մենք ալ Բարիզու բանակին մեզի տպաւորած Թափոլը՝ դէպ՚ի անոր կը քալենք։

« Ես բոլոր զօրավարաց ու զօրաց զգացմունք կ՚ապահեմ։ Մենք Վիաղղիա կրնանք փրկել։ Դուք ձեր առջին այն զբօսանքի բանակն ունիք, որուն քիչ մը յառաջ Օռլէանի տակ յաղթեցեք։ Դուք գարձեալ ուրիշ անգամ մըն ալ պիտոր յաղթեք անոր։ Հայտ ու բեմին, Հաստատուն ոգւով ու վստահութեամբ յառաջ քալենք։

« Ցառաջ, առանց վտանգին ուշ դնելու։

« Աստուած է Գաղղիոյ պաշտպան։

« Սէն–Ժանի բուն բանակ.

« 1 դեկտեմբեր. 1870

« Տ՚Օռէլ. »։

Նոյն այն օրն իսկ կռիւը սկսուեցաւ, և սկզբան Գաղղիացւոց յաջող գնաց։ Գաղղիացիք մեծագոյն զօրութեամբ Պավիէթացւոց Հաստատած մը վայ յաղթելով, որ Բաղէյի կողմէն յառաջ քալեր էր, զբա–նադատեցին որ բուն բանակին վրայ ետ քաշուի։

Յաջորդ օրը, դեկտեմբերի 2ին Մէքէնմոթրիի դբսին Պավիէթացիք նախ յարձակեցան Պաղշ–Վ–Հօդ տեղը Գաղղիացւոց վրայ, ու զանոնք Լուանեիի և Սբզրնէյի վայ մղեցին։ Ետա դէպ ևս 11 Թնդա–նօթ Հանուելց ձեռք ինկան։ Գերմիներուն Թուէն էր նաև Սուի զօրավարն, որ մինչդեռ իր զօրաց գլուխ անցած կը կռուէր՝ վիրաւորեցաւ։

Դեկտեմբերի 3ին, Գերմանացւոց ձախ Թևը, Փրէզբիթիոս Կաղոլս Իշխանին հրամանատարութեամբ նեբքև, աջ կողմն անցնելով որ Մէքէնմոթրիի գլուխին շարժմանը նեցուկ ըլլայ, Շելէհօռ–օ–Պուա և Շելվիլեի տեղերը Գաղղիացւոց Հանդիպեցաւ, ու վիրքեր Օռլէանի վրայ մղեց։

Նոյն օրուան իրիկունը երկու զերմանացի բանակները միանալով, Սէն–Ժան արուարձանին և երկաթ–ուղւոյն կայարանին տիրելին, յետ Գաղղիացւոց Հետ կռուելով անոնցմէ 1000 զերի և 30 Թնդանօթ առնելուն։

Այն կռիւներէն ետքը Լուսաւ բանակը բռնադա–տուեցաւ բոլոր Օռլէանի գիմացը բռնած տանը գիր–քերը և նոյն իսկ զբաղաքը Թողուլ, և այսպես Բրու–սիացիք Ա–Ն գիշերը քաղաքը մտնելով Հարէն տիրեցին անոր։

Դաւուի վարչութեան Հատուածը Հրամայ տուեր էր որ ցրտին Ձիգն և ամենայն միջոցներով Քանան այն գիրքերը պաշտպանելու. սակայն Տ՚Օռէլ զօրա–վարն անհրաժեշտ պէտք Համարեցաւ որ ամբողջ իր բանակաւը նահանջէ, որպէս զի զրկուի Թէ անոր էու–Թիւնը վտանգի մէջ գնէ։

Երկայն տաեն Դաւս Օսլէանի նկատմամբ ամենևին լուր մը չունենայեն, ուր և նոյն իսկ Կասիդոդայ պաշտօնեայն փորձ փորձեց երթալու, կարծելով Թէ միշտ Թշնամւոց դէմ կը պաշտպանուի. սակայն իր կառաւորմբն Տալի եղաւ. որ ի Շաբէլ գազաբլի, որովհետև անկից անվրձն Բրուսիացոց Հեծելազօրը սիրած էր երկաթուղւոյն։

Հիմա է երևակայել Թէ որչափ ցաւ պատճառէցին ազգային պաշտպան վարչութեան այն ձախորդութիւնները։ այսինքն Լուսաւի բանակին ետ քաշուիլը և Օռլէանի կորուստը։ վասն զի անով միտքն ցոյս առնէն բոլոր կարգի գրած և ձեռնարկած յաջակոդէ ծը վրը ի վայր չքվեցաւ։

Ուստի Տրամանն տրուեցաւ որ քնեամէթիան մը ըլլուի Թէ ինչ պատճառաւ այն նահանջն եղեր էր, և անոր վրայ Տ՝Օռէլ զօրավարին ալ իր Տիւժտրուէն տուաւ։

Մնիկ Տրամանատարութիւնն անցաւ Շանզրիին, որ չուտ մը բանակը Լուսաւի աջ կողմն անցուց դէպ ի Պլուա, գՊուա քաղաքը, որ վարչութեան տեղուն էր, յաւազ քաղղ Թշնամիներէն պաշտպանելու վախճանաւ։

Դեկտեմբերի 7ին Գէրմանացիք Մէօնի մօտ Շանզրիի զօրաց վրայ Տասան. Մէօնի Օռլէանի և Պլուայի մէջ տեղը կը գտնուի, Օռլէանէն Եօթը Տաղարամիղը Տեռու. Կաուին Նահապետ, Ֆոյի և Պոշմանի գիւղաստեղէայց մէջ տասնուհինգ Տաղարամիղը ընդարձակ գիծ մը բռնեց։ Կաուին երբը անատդ եղաւ, սակայն յաջողդ օրը (8) Բրուսիացիք Նորէն գարձան յարձրկեցան Պաղղիացւոց վրայ, և անոնցմէ վերց Թնդանօթ առին և Տաղաբ գերի։

Ի վերջ այսր ամենայնի Շանզրի զօրավարը Թշնամւոց դէմ դնելու կը Տարմնահակը և երկու օր Տաբը դեկտեմբերի 10ին Տարէին Թշնամիք իրենց վրայ յարձակեցան առաւօտեան ժամը 8ին։ Կռիւը մինչև երեկոյեան ժամը հինգին երկարաձգեցաւ։ Պաղղիացիք ընդդիմանալով յաջողեցան իրենց գրիցը մէջ ձեպալ։ Սակայն Բրուսիացիք կը քանային Պաղղիացւոց բանակին առնելու։ գերմանացի բանակախումբն մը ոտ ձախ գետափին վրայ կը քալէր, Շամպոռ երկոցին մէջ գաղղիացի բանակախումբի մը վրայ հնկաւ յանկարծակի ու գերի ըրաւ զանոնք, որ կը բաղկանային շուրջ ժուն պահանոցներէն, ազատ Տրացանաւորներէ և ազգային պահանոցներէն։ Նաև գաղղիացի Տրետանի մըն ալ Թշնամւոց ձեռքն ինկաւ։

Ս.յսպէս դեկտեմբերի 7էն ց10 Շանզրիի բանակին Պաղղիացիք Պօշմանի–Մառչնաւս գծին վրայ չորս օր շարունակ կռուեցան, և այն ժամանակին օգտակցնելով իրենց բազմութիւնը, որ Լուսաւի ձախակողմեան գետափին վրայ կը գտնուէր, իրենց աջ Թևէն ձախ Թևը անցուցին։ Կռիւ Նոյն արևմտեան ուղղութեանը վրայ քաշելին այն գրքին ալ որ վերջին օրը կռուեր էին։ Ս.յսպէս Պլուա և Դաւս անպաշտպան՝ բաց կը մնային։ Սակայն Դաւս քաղքին պաշտպանութիւնն ալ կարևոր չէր, որովհետև Հին նստող վարչութեան Տատուածը, Տ՝Օռէլ զօրավարին Նահանջին Տարը Թշնամւոց մերձաւոր վտանգին տակ ըլլալով, աւելի նեբսերը, Պատսո քաղաքը փոխադրուեր էր։

Բրուսիացիք այն տաեն դէպ ի Դաւս յառաջ քայլեցին, և Մեքլենպուրգի դուքսը դեկտեմբերի 12ին իրկուան ժամը ինմին, իր զօրքովը Պլուա քաղքին դուռը կը Տասնէր, և անվիրապես իր տրիպքը զբաղեցնու որ իր զօրքը նեբս ընդունի։ եթէ չէր ուզեր որ մանր Քաղաք սկսի գինքը գնդակոծել։ Քաղաքը Խրգինքը պաշտպանել չկարենալով, չուտ մը անձնատուր ըլլալու էր, եթէ Կասիդոդա որ Տին կը գանէր՝ Պօշմանին զօրք բերել տուած չըլլար։ ան տաեն որոշուեցաւ որ ամուր կերպով այն գիրքը պաշտպանեն, որուն անկմամբ բը Շանզրիի բանակին գիրքը վտանգի մէջ կ'իյնար։

Թշնամիք ան ատեն սկսան մեկին գբաղաքը դնդա-
կոծել, որ երկրորդ օրը չկարենալով ալ ինքզինքը
պահպանել՝ հարկ եղաւ որ անձնատուր լլայ, և այնւ
պէս Թշնամիք ներս մտան։

Նոյն օրը Գերմանացւոց յառաջապահ գունդերն Ուբ
և Մաւլ տեղեաց մօտ գազղնայի Ֆանապարհորդող
զօրաց հանդիպեցան ու զանոնք գերի բռնեցին։ Վերջ
Յապէս Մայիս և Յունիս Ֆռէդվալի և Վանտոմի մօտ,
որ երթալէն ալ Լուսաւոր վրայ գանուող գերեր էն, վերջ
Յապահ զօրաց կռիւներ հանդիպեցան։

Շաբաթ զօրավարն իր նահանջը կը շարունակէր, և
17ին Վանտոմ անցրնելով, 19ին Սէն Քուէ հասաւ,
ապա՛ ի Լը Մանս Սաւթ գետին վրայ։ Սկսա կերթալ
ազատեցաւ. Գերդերիկոս Կարոլոս իշխանին բանակէն,
որ քիչ մնաց Լուսաւի ձախ սիրին վրայ զինքը կը պաշա-
րեր։ Սկսա նահանջը շատ աղէկ կերթալով ու բարեկար-
գութեամբ գլուխ տարուեցաւ. միայ Թշնամիքն ընդ-
հանրապէս, երբ ան վերջապահ զօրագ կը հանկերք ու
վրանին կը յարձակէր։

Սբր Մերկուլիպուրկի գուքսը գնդապետ մօտանց հա-
լածելով, և յետ վերին քսան կիլոմետրոն գնալուան
գետն անցընելուն, իր զօրագ մեծագոյն մասը դեպ՛ ի
ետին գերդերը յառաջ կը մղեր, և Սէն Քալէի սիրե-
լով, Լը Մանին ալ կը գանաւէր իր հակառակորդը,
քանի մը մղոն հեռու կը բանակեր։ Այսպէս այս երե-
կու հակառակորդք ալ Մէկի ու Դուռնէկի գերդեկի
ու բարգաւած գառաձներուն մէջ, որոնց մէջէն հա-
րատարկ արևմտեան ուղղութեամբ Լուսաւ ու Սաւթ
գետերը կը վազեն, գիմագ գիմաց Ճակատած կը
գտնուէին։ Բոլոր այն գետինն որ Լուսաւի ազ ափուն-
քէն մինչև. Դաւսի շրջակայքը կը ձգի, ինչպես նաև
այն հատուածն որ երթու վերոյիշեալ գետոց մէջ տեղ
կը գտնուի, Մերկլիպուրկի գբսին ու Փրեդերիկոս
Կարոլոս Իշխանին զօրքերը բռնած էին։

Այսպէս Թշնամիագ բաղմութեան գէմ գնելու
համար Շանդի զօրավարը Սաւթ գետին եռանը պա-
պրպտած, կը ջանար մերձակայ Նորմանտիայ և Պրը-
գանի գաւառագ բոլոր գործածելի զօրքն իր քովը
Ժողովել։

Այսպիսի եր գեկտեմբերի վերջերը Լուսաւի ափանց
վրայ երկու Թշնամի բանակագ վրնակը։ Սկա ատեն
եղաւ որ Շանդի զօրավարը պատգամաւորի մը ձեռքով
այսպիսի բողոք մը ուղղեց առ Բռունսիայաց Հրաման-
նատարն։

« Առ հրամանատարն Բրունսիագոց՝ ի վանտոմ.

« Կը լսեմ որ անպատճառ բռնութեիւններ բանե-
ցուցին ձեր հրամանատարութեանը ներքև. երկոյ զօր-
քը, Սէն Քալէի անմեղաւ Ժողովրդեան դէմ։ Թէպէտ
և ձեր հետագագ, վերաբերեալ և սպասիկ տղեկ խը-
նամք կը տարուի, ի վերագ այսր ամենայնի Թշդ տուք
որ տեսակ պահանջներ և աւարառութիւններ բնեն։
Ցայսմանի բռնութիւնք են այդ գործերդ, որոնցմով գուք
ձեր խոհերը կը ծանրաբեռնեք և որոնց մեր Ժողո-
վուրդն իր Հայրենասիրութեամբը համբերութեամբ
կը տանի։ Սակայն եթէ կայ բան մը որու կարելի չէ
համբերել այս է, որ գուք յանդգնեցաք ձեր բռնու-
թեանը վրայ դահասանիք մը աւելցընելու։ Գուք ըսեր
էք Թէ մենք յաղթութեամբ։ Այդ բանը տեսա է ա-
մենուին։ մենք գեկտեմբերի Ա֊ն՝ ի վեր գձեզ շաբու-
նակ զարկինք ու զուսդ բռնեցինք։ Գուք իշխեցիք վատ
կռել այն մարդկի որոնք ձեզի պատասխան չէին կրը-
նար տալ, և յանդգնեցաք Հաստատել Թէ ազգային
պաշտպան վարչութեան կամագ բռնութեամբ կը լսեն,
որ վերինք կռուելու կը տեսակ մինչգեռ իրենք խաղա-
զութիւնը կ՛ուզեն։ Ես կը բողոքեմ, այնուհանդերձ
որ, ինչպես լսեմ, բոլոր Գաղղիագ ժխամիալութեանն

ինձի շաղհատած է, որ ձեր առջին բանակ մը Համեց որուն դուք կարող չէզոք յաղթելու։ Մինչ գարձեալ ձեզի դէմ կը գնանք, և մեր ըրած դիմակալութիւնն այս հեռաւորը մեզի տալիք։ Թէ ց յետին Ձիրն պիտի կռուինք Տաճատաուն կամը ունենալով, Համ. գերձ առնեայն գտնելը, յաղթանակելու։ Այսօրուան օրս ալ ոչ թէ անկերջ թշնամեաց դէմ կռուելի է, Հապա սպասելիք խուժանութիւն, որոնց մի միայն կամքն է անանկ ազգ մը կործանել ու նախատել որ իր պատիւը, իր անկախութիւնը և աշխարհիս վրայ իր պատուոյ տեղը պահել կ'ուզէ։ Այն մեծամեծութիւնն թէեան որով մենք ձեր գերեզմանը ու ձեր վերաբերութիւն կը ներսանինք, դուք անօրինութեամբ, Տրդէհով և ապարատութեամբ կը պատասխանէք։ Ցանուն մարդկութեան և ազգաց իրաւամբ զայն զաւը ոչթի տակ ի՛ատնուք, ես գժկամակեալ՝ ձեզի դէմ բողոք կը վերցնեմ»։

Մինչդեռ Լուսաւի գաւառին մէջ դիմացի դիմաց Հանատած կը գտնուէին Գաղղիացւոց Լուսաւի բանակը և Մեքլենպուրգի գբօնի բանակը Հանդերձ Փրինգերիկոս Կարոլոս իշխանին զօրաց մնասածէ մը, Ման. գարիքը զբոսնելի զօրավարը՝ Գաղղիացւոց Հիւսիսային բանակին դէմ կը քալէը, որուն Տրամանատարութիւնը Պուռպաքի զօրավարին ձեռքերուին անցեր էր։

Նպոլէոնի եաքի օրերէն ի վեր այն Գաղղիական նոր բանակը Տաղու. Թէ ձեացած էր՝ սկսաւ մեկնի Թշնամեաց Հետ գործելու։ Երբոր Լսնկաստը Սոմ գետին մեաց Հետ գործելու։ Երբոր Լսնկաստը Սոմ գետին առջեր Վ իլլեռա Պոռպոս բանական ըլլալով, նպոլէոնի բերի 24ին Բրուսիացւոց բռնած գերբերը լստեսելու յարձակելեցաւ։ Ցաղվիի Հետևակազօրի, շարժուն պա. Համազրկներէ և ծովային Հետևակազօրաց վաշտի մը բաղկացած ըլլալով, բոլոր այն մնատուններէը Հետազօ-

տեց որ Հիւսի վրայ կը Տպրին և Սիմանէ Ռուան գնացող Համբուն երիու կողմն եղած բարձունքը կը պահ. կեն։

Այս գունդերը Պօքուս և Մէկլինէ գիւղերուն մօտ Համաեալով, Թշնամիին Համպիպչեան որ անտառի մը մէջ, որուն մէջէն Ձամբան կ'երթայեր, աղեկ ամրացած կեցած էր։ Թնդանօթներ օգնութիւնը յարձկելով բոլոր այն գրից տիրեցին գԲրուսիացիս մինչև ցԲէօզնէյ մղելով, Ա Հազարաւորը տեղ։

Այս յաղողութեամբ շատ խրախոյս առնին Հիւսիսային բանակին զօրքերը, որոնց յատկացատկեները շարունակ գԲրուսիացիները Տալածելով կը նեղեին։

Սակայն Բրուսիացիք ալ շատ չուշացան պարտութեանց փոխարէնը Տատուցանելու։

Նպոլէոնի 27ին առաւօտը Մէմ Տիէօ անտառին տիրեցին, Պովէն քիչ մը Հեռու, ու Համրխիկի ի. րենց Հետազօտիչ խնդրանքները գրկեցին որպէս գի Գաղղիացւոց յատկացատկեները նեղեն։ Կէսօրուան դէմ գերմանացւոց բանակին մեծագոյն մասը երթ. անտառէն և Գաղղիացւոց զօրաց վրայ սկսաւ յարձակիլ Վ իլլեռա Պոռպոսս բարձրաւանդակին վրայ, 18 Թնդանօթով։

Կէսօրուան մինչև ժամը մէկ ու կէս մեծ կռապատերազմ եղաւ։

Գաղղիացւոց վեց Թնդանօթ օգնութեան գալով, մինչև ժամը 4½ կրակը շարունակեցին։ Այս առեն յաղողեր էին Հունն տեղն գԹշնամին մինչև չորս Հարամերզը տեղ Հեռու Տարածել։ Սակայն քիչ մը ետքը Բրուսիացիք տեմեռով որ կրակը երթալով կը նուազէր, նորէն յարձակեցան։ Գաղղիացւոց զօրաց քաշուելուը Տրամանը տրուեցաւ։ Թնդանօթք և Հետևակազօրք գէպ ի ետ սկսան յարժիլ։ Մկ մնաը Պռուպի վրայ քաշուեցաւ, միւսը Սիմանի վրայ։

Բրուսիացիք այն առեն Վ իլլեռա Պոռպոսս մնան,

սակայն Համոզելէն առաջ, շատ մը գեղերու կրակ տուին, որմնցմէ Կիլն Քանեի և Փէ։

Այսպատմելը եղաւ բնակչաց երկիւղն երբ Բրուսիա ցիր ընելոց քաղաքը մտան։ Կանայք վախերնուն չկրնալ բեռ, աներն կողմէն կը փախչէին, իրենց տղաքը եւ նուն քահանաները։ Շատերը, զարհուրանքէ շփոթած՝ Թշնամւոյն ուղղութեամբ վազելով, քիչ մնաց որ ռուսը բերէն ու գնդաւհրերէն սպաննուէին։ Վասնզը տես նալով առ որ դիմագրաւ կը վազէին, բռնադատուեցան ՁահիՀներու մէջէն փախչիլ, որ այն օրերը Ջրով լեցուն էին։ Շատերը մէջը խղդուեցան։

Ա֊յս կռուին մէջ երկու կողմէն ալ մօտ երեսնական Հազար մարդ կռուեցան։

Գաղղիացիք մինչև այն տեղն որ վառօդի պահուեստեան պատձառաւ ետ քաշուելու բռնադատեցան, զարմնալի արիութեամբ կռուեցան։ Մոլլկին Հեռաւակաղզայ ընկերութիւն մը բոլորովին Ջնջուեցաւ։ Մ֊իայն երեք սպայք ազատեցան, որմնցմէ երկուքը վիրաւորած։

Շատ շաբժուն պահանորգայց վաշտեր որ առջի անգամ կրակ կը տեսնէին, կարճաձայր շարժեցան։ Հետաւակ զրսզրգիք մնացաւոր կերթոյվ Նշանաւոր եղան։

Ա֊յն կռուէն ետքը Գաղղիացւոց քաշուելվը Մանդայիքը Ալիան քաղաքին տիրեց։

Ալիանի տիրելով Մանդայիքը, իր զօրքերը յատաջ քշեց որ Ռուսաց Ձոխ և արուեստագործ քաղաքին տիրեն. քաղաքն առանց ընդդիմնութեան անձնատուր եզաւ։ Ա֊յն քաղքին առմնմբր, որ Նորմնանթիայ գաւառն էին Հին մայրաքաղաքն է, բայց ի բազմագումար տուն գանաց օգտուն, Գնդմնացիք նաև այս առաւելութիւնն ունենգան, որ իրենց բանակին յատաջ քաշելվը գտաւած երկրին միջոցն ալ կրնայ պատկիր, անանկ որ Ծոլէն երկու օր Հեռու կը գտնուէին։ Այսվ նաև Բարիզ պաշարող բանակին պահպանելը Հոգալու միջոցն ալ ընդարձակեցաւ։

Կառավարութեանց քանակը։ — Նիւխի Կռիւը։

Գառնմանք Կառավարիչին։

Օգնծի բուն քանակը Թողուցինք գինքը, յետ գնեկ տեմբերի Կին նոյն տեղերը յաղթութիւն մը ընելուն։ Ա֊յս առթին մէջ Բռնէմի գաղղիացի զօրավարն իր քանակովը Կառավարչին աջակողմն քանակը էր, և յաղթութեան արդիւնքն իրեն սեփականեր էր։

Ա֊յս գործն ուրիշ ժամանակ վայ աւելնալով, Կառավարչութեանց մեծ գործ եղաւ։ Այդչին զօրքր Կառավարչին սպայք Պոռամնէ Հազարապետին Հակառակ էին։ Այնմնկ որ երեք Թշնամնէն առջին մեծ նախատինք սեպուած չըլլար, Մէնտոդի Կառավարչութեանց սկսաւ։ Քանցիոյչին սկսաւ։ առիներն իրենց պաշտօնէն կը Հրաժարեին։ Սակայն մէկ մը անպատուութեանէն վախնալով, մէկ մըն ալ Կառավարչին սիրոյն Համար, Համբերութեամբ կը տանէին։ միայն Ձէնոն վայր քարապետօրներուն մէկ մասը բանակը Թողլով եղան գնացին։

Յաջորդ օրերը գեղեցիկ մկ գործ մը Հանդիսե-
յաս, պատշաճ ամենևին Գաղղիացւոց և Խոսլացւոց
մէջը սիրոյ զօրը տնձնուկ կերսլով շաղկապելու։

Նոյեմբերի 26ին Ցիժոնի գիշերային յարձակմանը
մէջ, շատ մը կառխլատեան Խոսլացիք Գերմնաս-
ցւոց ձեռքը գերի ձեացեր էին։ Նոյն խակ քաղաքին
մէջէն անցնելով, մնմնատը պահապանները Վ.ըլոլ
զրկուեցան։

Վ.ըլոլէն քանի մը հազարամեդր հեռու, մինչդեռ
գերիները կամկ առնելով քիչ մը կերակուր կ'ուտէին,
անտառի մը մէջէն քառասուն ազատ Տրացանաւորք
յարձրկեցան, ու պահապանց վրայ սկսան կրակ
Թափել։

Հիւռ գնդապետն էր, Ցուլի ազատ Տրացանաւորաց
երբորդ ընկերութեան Տրամանատար, որ իր մարդոց
մէկ մասովը բրուսիացի պահապանց վրայ կը յարձ-
կէր, որոնք 70ի չափ կային։

Սատկիկ խառնուրդ մը կը Տեռնէր. պահապան զօ-
բաց Տրամանատարը կը սպանուի, դժբաղդաբար նաև
105 գերի կառխլատեաններէն ալ երկուքը կը սպան
նուին։ Վերջապէս Գերմնացիք կը փախչին, և գերի-
ներն ազատելով Կառխլատիին բանակը կը տարուին,
ուր այն անակնկալ դէպքն ամենուն քերնէն կէցցէ ա-
զատակը կը Տանէ, և ամենը սիրով մկկզմկի կը Տամ
բուրեն։

Սյն օրերը Դուռն վարչութիւնը Ռիչմոդդի Կա-
ռխլատիին Լեգէոնի շքանշանն ընծայեց, զոր ինքը
Տօրը Տատանութեամբը մերժեց, ըսելով. «Ես բա-
րեգործ եմ Գաղղիոյ Հասարակապետութեանը Տա-
մար կռուելու. սակայն չեմ կրնար անանկ շքանշան
մը իբր փոխարէն ընդունելու, որուն ծագումը Գաղ-
ղիոյ կայսերութենէն չատաչ կու գայ»։

Կառխլատիին բանակը դեկտեմբերի 2ին դէպ չա-
ռաչ քալելու շարժմունք մ'ըրաւ։ Իր ղօրքերը Տետ-

զՏետ աչելու Տետ եկին նոր եկոյնեբով։ Տան լուա-
գան կերսլով ալ կը պետէին, որովՏետև վարչութիւնն
իրեն ուրիշ լուագան զինքը ղրկեց։

Մատիկիոյ քաղաքական խորՏուրդը դեկտեմբերի
17ի Տանին մէջ 'ի նպաստ Կառխլատիի բանակին
100 Տազար ֆրանգ վճռեց, և անմիջապես Տեռագիր
քարէց առ զօրավարն Տարցնելով Թէ ինչ կարելոր
բաներ կրնայ գործածուիլ այն գումարը։

Դարձեալ Գաղղիոյ պյլ և պյլ կողմերէն պատուց
ու սիրոյ ցոյցերն առ Կառխլատի անպակաս եկին։ Նաև
Լիոնի մէջ մնմնատը առաքելութիւն մը կը պատ-
բաստուէր, որուն վրնՀանին էր զկառխլատի ազգա-
յին պաշտպան վարչութեան և Գաղղիոյ Հասարակա-
պետութեան անգամ անուանելը։

Օգէօն մնմնատը գինուորական ատեան մը Տատաս-
տուէր էր, գաղղիացի Տազարապետի մը գառը տես-
նելու, որ Ցիժոնի նահանջէն եռաև իր տեղը Թողուցեր
Տեռացեր էր։ Սյս Տազարապետն 'ի պաշտպանութիւն
իր անձին բառ՝ Թէ ոչ գինուխլատի իբր իր գիմաց
կը Նանչնար, և ոչ իր ատեանը, որ օտարք եին։ Հրա-
ժանատար սպանութիւնը գատապարտուելով, Կառխ-
պատի մեծանձնութեամբ վարչութեան Թնդիր ուղ-
ղեց որ կեանքը ՏնարՏալի անոր. ուստի պատիժը մըշ-
տնջնաւոր կալնատորութեի փոխուեցաւ։ Նչ պյս-
պէս գեկտեմբերի 14ին Օգէօնի Տրապարակին մէջ գա-
ընկից ըրին գինքը։ Նաև գինուորը մեն ալ օր մ'յբենաք
ուրիշ գինուորականից մը սպանմներ էր և նմանապես եին
Թապպպ մեն ալ որ Թշնամիոյ իբր լրտես ըլլալու
ատելութիւր էր, երկուքն ալ Տրացանահար սպանուե-
լու գատապարտուեցան։

Շատ Տարկաւոր էր որ Կառխլատի և Քոնվինգ
մկմկու Տետ միաբան գործելին, և մկմկու գոր-
ծակից ըլլալով երկոց պատերազմի գործերուն մէջ
միաբան շարժելին։ ըսդ. Տակառակին երկուքն ալ առանձ

Ձին առանձին շարժելով երեսը նպատակին մէջ կը տարարապղեր։ Այսպէս դեկտեմբերի 18ին Վերամնաց ըլլը Ռուէմէռի վրայ յարձակելով՝ Նիւի կողմէն զինքը, և կարելի չեղաւ որ Կառիպալտեանք երեսն օգնեն Թեհեան հասնին։ Որ եթէ Գաղղիացւոց և Իտալացւոց մէջ երկպառակութիւն չըլլար, և Կառիպալտիին հանիսաւ զգացուցած ըլլային իրենք, Գաղղիացւոց պարզ տուեր հեռուն անշուշտ յաղթութեան կը փոխուէր, Կառիպալտիին վրայ հասնելովը։

Դեկտեմբերի 18ին առաւօտը Ռուէմէռ զօրավարն որ իր բաժինովը՝ Նիւի և անոր շրջակայքը բանակած էր, իմանալով որ երկու հազար Բրուսիացիք վերջ Թրին դանօթով Փրէմանսիի և Նէյրպէօֆի կողմէն յառաջ սլաւոր քալելին, հեռը շատ մը զօրք առած Թօղ տ'Օռի բլուրց վրայ դէպ՝ի Կոլվի երթ ընտրելու քալեց։ Գաղղիացւոր կ'երևայ Թէ նոյն զօրավարը չէին իմացուցած որ ուրիշ աւելի բազմաթիւ բրուսիացի խումբ մը Տիժոնէն ելլելով արքունի Ճամբէն Նիւիի վրայ կը քալէր։ Եւ այսպէս մնացեռ ինքը կովելի վրայ կ'երթար, Տիժոնէն եկող Բրուսիացիք երեսն վրայ յարձակեցան։

Մինչև ժամը տասնուհինգ Հաղագնասի լեգէոնին վարտ մը և ապատ հրացանաւորաց մէկ քանի ընկերներ Թիւնք արիաբար ընդդիմացան ու դիրքերնին պահեցին. սակայն գնացին մը զգացուցած ըլլալով երեսնց որ ուրիշ բրուսիացի խումբ մը բռնաբարյոյ Սիդոյի Ճամբէն կու գար երեսց Ճամբան կտրելու ապատնալով, բաբեկարգ կերթայ Նիւիի վրայ քաշուելցան։

Եւ յիրաւի Հաղիւ Թէ Հան Հասեր էին, անդրէն Ծիլեի-լը-Սիդոյ անտառէն Բրուսիացւոց խումբ մը դուրս կը նետուէր, և գրեթէ մի և նոյն ատեն Հանդէս սպան կողմէն ալ ուրիշ մէկ Բրուսիացւոց խումբ մը Նիւիի մօտ երեսց վրայ կը յարձակէր. սակայն Գաղղիացւոց Տրեսաձիգք այս յեսմիներս սասակի կը գնահատ

ձէին, ու ծանր կորուստներ պատճառելով անոնց Հա կը մղեին։

Այն ատեն կռիւն առջի երկու խումբերուն դէմ կը կեդրոնանայ, որմէ արգելն իրարու հետ միացեր էին։ Կռիւը հետզհետէ կը սաստկանայ ու կատաղաբար Նիւիի և Պոթրուի միջև աեղուանք կը շարունակ կի, պիտի որ այս յետին կռիւն ալ կը Տրդէհի։

Գաղղիացի 32ղ ռազմիկ գունդն որ երկաթուղւոյն զառիվերին հետը դարանամուտ եղած էր, Թզլ տը ւաւ որ Թշնամին Հարիւր մեդրի չափ մնաներայ. յետոյ յանկարծ Հրացանները արձակելով սլաքով անոնց վրայ յարձակեցաւ։

Բրուսիացի հետևակազօրն այնպիսի յանկարծական ու բուռն յարձակման մը առջին տեղը տուաւ, և 32ղ գունդին աջի յարձակումներն կը բռնադատուեին Հոս քաշուելու։ Թէ որ երեսնց Թնդանօթաձիգք զՂաղղիացիս կոչնակի Հարուածելով, չէ զսկեր անոնց Թարը։ Վերջապես Բրուսիացիք յաջողեցան Նիւիի սերբելու։

Գաղղիացիք այն երկիրներէն քշուելով Հարկ եղաւ որ շտապաւ Հոս նահանջին, և շատ բարեբաղդ եղան Շոյի դրիջ սերբելու, որ անմիջապէս Նիւիի վրայ կը նայի։ Բրուսիացիք որ երկաթուղւոյն կողմէն այն աբատաձանը գնդակոծելու զբաղած էին, չէին մնաձած այն դրիջ սերբելու։

Շոյի դրիջը պահպանելի է, սակայն Ռուէմէռ վախնալով որ չկարենայ պաշտպանել շտապաւ նախ Սէռվ Նեի, ապա Պօմ քաշուեցաւ, պատրաստ մնալով որ անկից ալ անդին մինչև Շանեի քաշուի։

Բարեբաղդաբար Կառիպալտի զօրավարը Ռուէմէռի վերնակը լսելով, Օդէոնի երկաթուղով զՆիչիզդդի ուժ Հարիւր մարդով և զՊոսաք իր Քոկատովը, ընդ ամենը երեք Հազար մարդ, անոր օգնութեան ղրկեց։

Ռիչիոդդի երկաթուղիով մինչև Սըսնեի յառաջ

քալելով, գիշերուան տասնուվեցին տասնիններորդի Տուէ դիրքը մը բռնեց ու բռնակեցաւ, և այնպէս Բրուսիացոց ու Ռուէմէդի բաժնին մէջ տեղը բռնելով, բոլոր տասնուվեցին օրը Շան հաստատուն, կեցաւ իր սպառնական դիրքովը Թշնամեաց յառաջադիմելիքները արգիլելով, և Ռուէմէդի վիրաւորներն ու ցրուածները ժողովելով։

Ասկէս Պոսաբիին իր երեք հազար մոտրզով Պօմ Տանիէրովը, և Ռիխտոդիին՝ իր Տուէ ցրցուցած սպառնալից երեւոյթովը և նոյնպէս Կառիսպատեան զօրաց Շամպէ ժողովելովը, ուր նաև Կառիսպատի իսկ գնաց ինքը էր, Բրուսիացիք չհամարձակելով գործի մը ձեռք զարնել, Ֆիժոն քաշուեցան. որով Ռուէմէդ նորէն կարող եղաւ կօրուասաճ դրկելը տերելու։

Նիւիի կամրջին մէջ Կլուէդ զօրավարն էր որ Գերմանացոց կը հրամայէր, որոնք մնաց երեքշաբաթ Տոգի ընդ մէջ եղած ընդվիրաւոր կռուանին։ Ասկէ կռուիս մէջ վիրաւորեցաւ նաև Պաղտնի Գումբէտոս իշխանը։ Պաղտնացոց կօրուասը քիչ մը աւելի եղաւ։

Ասկէ կռուէս եօթը Պաղտնցոց սպանեալներն կային, ուր կառիսպատի և Ռուէմէդ զօրավարներէն կը հրամայէին, քիչ մը առէն վիճաբանական գործողութեանց չարժմունքներէն դադարելուցան։

ԳԼՈՒԽ Լ.

Ագռաւք դէպք Լիոնի։

Տեսանք թէ սեպտեմբերի վերջերն ինչպիսի էր Լիոնի վիճակը, ուր այնպէս մը կ'երեւար ինչպէս թէ ծայրագոյն կռուտիցութիւնը Հաստատուն որոշած էր անկարգութեանց վերջին ծայրը Տանիլ։ Սակայն անհնարինութիւնը զսպուեցաւ, գլխաւորապէս աղգային պահառուց զօրերէն վարմանքը, որ իրենց ձեռնհասութեանքը Շալմաէլ Լաբուս գաւառապետին իշխանութիւնը զօրացուցին, զոր Հասարակապետական կանոնաւոր վարչութիւն այն գաւառը կառավարելու ղրկէր էր։ Սակայն ժամանակէն եւս քարեկարգութիւնը շարունակել՝ ի Լիոն և օրէնքն և կանոնաւոր վարչութիւն իրենց ուժը պահելին։ Բայց ոչ անանկ որ անիշխանութեան խառնակիչք մերթ ընդ մերթ Հասարակաց խաղաղութիւն իրենց անօթեւն ձեռնասրկութիւններովն չվրդովեն։

Ասկ գործերէն առհասարակ զարհուրելին՝ ազգային

պահանջոտ հրամանատարի մը սպանութիւնն է, որ նոյն իսկ Լիմն քաղքին մէջ դեկտեմբերի 21ին օրը առնելն կատաղի խռովարարաց ձեռքովը կատարուեցաւ։

Դեկտեմբերի 19ին իրիկուընէ՛ի վեր Լիմնի մէջ սաստիկ յուզում մը կը տիրէր, որովհետև Նիւելի կառվէն մէկ քանի մարդ լուրեր հասած էին։ Ռուսա Ռուժ Թաղը, մէկ քանի անօրէն մարդիկ, որ միշտ պատրաստ կը գտնուէին դժբաղդութիւնն իրենց օգտին ծառայեցընելու, փութացին այս առիթէն իրենց մտածած անկարգութիւնները գործադրելու գործաձեռ։ Վաղանդէն սրահներուն մէջ ժողով մը դումարուելով որոշուեցաւ, որ երկրորդ օրը սուգ հագուած հինիենրով և կարմիր դրօշակով քաղքին մէջ ցոյց մը ընեն, և բռնութեամբ Պաղաքական Պալատը գրաւել տան։ և այնպէս յեղափոխական ժողով մը կազմին որ բռնադատ գրաՀանայս և զաղնաւականս որ պետութիւն ու բանակը երթան։

Երկրորդ առաւօտը Վաղանդէն ժողովատեղւոյն մարդիկն, որ բոլոր գիշերը նոյն տեղը Հանէր էին, մեծ դժուարութեամբ վերջապէս յաջողեցան այն առաջարկել ցոյցը կանոնաւորելով մէջ տեղը Հանելու։ Մէկ քանի կառք փութացեր էին այն հրաւէրքին երթալու, որոնց մէկը կարմիր երիզ մը կը կրէր ուսոց վրայ, սակայն հրացանները ամենաքիչ էին, և Քաղաքական Պալատը դատարկելու Համար առանց հրացանի կարելի չէր։

Այս առաւօտը ժողովականերով և ազատականներով անցաւ։ 11 ½ որոշուեցաւ որ Ռուսա Ռուժի ազգային պահանջոտ վաշտի գլխաւորներէն մէկը ընտրուին, որպէս զի անոր միջոցաւ ազգային պահանջոտից Հաւաքը եւ ընդՀանուր կոչը Տնեցընել տան։ Այս գործը խաւտրներէն մէկը, առ որ նախ գիմեր էին զրկուած նուիրակներուն, յանձն չառաւ գործակից ըլլալու,

այն պատՃառաւ խռովարարը սկսան զինքն անագգաստ եղած բռնադատել։ բայց ինքն ամենևին տեղը չտուաւ ու մէկ քանի ազգային պահանջոտ նիւԹականի օգնականներով, որոնք զինքն այն կատաղիներուն ձեռքէն կորզեցին, Հասստատուն կեցաւ։

Այսպէս անօգուտ եղած ըլլալով այս կողմին երեսից քաշելը, այն խռովարարները մտածեցին պարսն Սահօին երթալու, որ գործատան մը գլխաւոր էր, և Տիմոն Տ' Խոռվիլ փողոսը կը բնակէր, ու 12զ վաշտուն հրամանատար էր։ Այսպէս շնորհ անոր տունը գնացին և ազատէցին որ Վալանդէն երթայ, ուր իր պաշտամանն վերաբերեալ ծառայութեան մը Համար իրեն կը սպասէին։

Պարսն Սահօ շուտ մը իր աստիՃանին գլխաւոր կը հագուի, գրպանը ռևոլվըրէ մը կը պահէ և այն նուէր բախտաւոր տեղ Ձանձայ ի՛նչպէ։ Վաղանդէն սրահին մէջ երեւն կը հրամայէն որ իր վարտովը որուն արգէն ամեն կողմէն Թմբուկ հնչեցընելով հաւաքուելու Հրաշանը կու տային, Լիմն իմնակ, որպես զի Քաղաքական Պալատին ընկերի յարձակմանն օգնէ։

Խելացի և պատիւը գիտցող մարդ ըլլալով պարսն Սահօ, բայց ի բաց մերժեց այն հրամանը, և քանզի այն խռովաւոր մարդամիտ բազմութիւնը խաղաղութեան խօսքերով Տաշտ բռնելու Սակայն իրմէն խնդրածը քարոզ մը չէր։ Ամենքը առնացած զինք քաշկռտելով սենեակին դուրս Հանեցին։ Փողոցը ելլելով պարսն Սահօ մէկ քանի հրացանով զինեալ մարդի վրան վազեցին ու զինքը նախատել սկսան։ Ինքը սպառնալիքը տեսնելով և ինքզինքը վտանգի մէջ դտնելով գրպանէն ռևոլվըրը Հանեց։ ան ատեն սպարի մը Հարուածով Ձակատին վրայ զարնուեցաւ։ Այն գործին ռևոլվըրէն երկու Հարուածներով պատասխանեց, սակայն օդը պարպելով առանց մէկու մը վնաս Հասցընելու։

Բայց երանի թէ ամէնևին ըրած չըլլար. անոնք որ չորս կողմն առած էին, վրան ինկան ու զինքը ձեռքէն առին, և նորէն Վալտիդէնի նեղս տարին մնդհա. տաղոյ ձայները Տանելով:

— Ժողովրդեան վրայ հրացան պարպեց, կը կանչէին, սպանելու է զինքը:

Նիսոը շարունակած առէնը, խոտվաներ Ժողովա. կանութենին տասուերիսը ոչ-ոյ չափ պատերազմի ա. տեան կը ձևացնէին, և իսկոյն զգժացուցին Աշնս Տրա. ցանհար սպանուելու կը դատապարտեին:

Քանի մը վայրկեան եաքը՝ Ռուտա Ռատժէ Տրապա. բակը, զօրամոցէ մը երեսուն քայլ Տեռու, որուն մէջ ոսպնի զօրք կար և ազգային պահանորդաց պահպան. նութեան տեղի մը, այն դատապարտութիւնը գոր. ծադրուեցաւ:

Այս յետին ժամուն պարսն Աշնս պաղատանօք խրնս. պրեց որ իր կինն ու որդիքը յետին անգամ մը Տամ բուրել: Սակայն այս յետին միխթարութիւնն ալ ժրխս տեցին Խրնս: Այս անօրէնները որ զինքն խրնդ Ձի. բանութուն մէջ բանած կը պահէին, ցրիս Տրաձիք շարութեան առջևը, և Լաբեհէս անուհով մէկի մը Տրա. մայեցին Խրնդ Տահձիքը Տանձնատ կրակ ըրին:

Աշնս վարտի գլխատրը կորձաքար մնռուս, առանց զող ելլելու: Իր զգեստը Տանելով կուրծքը բացաւ և իր քեռին Տեռու նետելով, կեցցէ՛ Հատարակատոռ. թիւն կանչեց:

Այն անարգ կատաղի կանչէք որ այս ամբարիշտ գործէն գրգռիչ էգան, Տարուածող մարդոց քովը շա. բուած կեցեր էին տեսարանը վայելելու Տամար:

Աշնս Տրանմնատարը Տինգհերորդ Տարուածքին միայն ինկաւ. սակայն վերքը ծանր չէր: Տատնուհինգ տա. բուան ազատելի սրինգին մէկը խեղճ տանջուղին քո. վը մճռեցաւ ու քարտպինան կուրծքը պարսկեց . . . . Սակայն գնա. ևս եղկելին չէր մնռած:

Այն գահիճներն այն տաեն նորէն խրնց գինքերնին լեցուցին, և որովհետև Աշնս իր յետին Տոգեվարքին մէջ ըլլալով գործադրութենս վրայ կանգ. նուելս, ծնոտնց զարկին ու գինքը սպանեցին:

Կանգէք մնացին գիակին քովը պահպանուելիուն ը. նելս, մինչդեռ արդ ամէնայն անսարքերուեցաւ պատգարակ մը գանելս և Լերթալին որ գինքը վերցը. նեն քաղաքապետին տեղը տանին:

Չեմ սիրտը կիզէքիչ յուսահատութեան տեսարան մը եղաւ: Աշնս տիկնին արիւնաշաղախ մարմինը տեսնելով, մարելով գեմինը փրուեցաւ, և Տարկ եղաւ կէս մնռած գինքը վերցընելն առնը տա. նին:

Ձեռոց սպանուողին գիակին վրայ, զոր քաղաքա. պետին պատարը տարեր էին, պաշտօնական քննու. թիւնները եղան:

Մինչդեռ Լ Ռուտա Ռատժ այս զարհուրելի գործը կը կատարուէր, Լիսն քաղաքն անհանգստութեան մէջ էր ժողովակին խռովայոյզ առջի օրուընէ Լ վեր շարունակած յուզմանը պատճառաւ. առնը խռռնաա. կութեան մը ծագելուն կը սպասէին և Լ վերայ պոր ամէնայն ամէնքն ալ ուշադիր ձայնին էրթ սպանութիւ. նը լսեցին, որ խրնդ անհետաւորալի կ'երևնար: Եր. թեք կարելի չէր Տաւատք տալ որ կիրքերնին այս աստի. Տանի անօրէնի ու վայրագ կերպով խոտորին ուզիղ շաւիղէն:

Ազգային պահանորդաց վեց վաշտեր միջօրէկէն երկու ժամ եաքը կանչուելով, մինչև իրիկուան ժամը ութ. կէսօ Տրապարակը և քովի փողոցները Տսկեցին. ապա Գաղաքական Պալատը, մեծ Թեատրոնը և Ալեն Բիեռ պալատին գաւիթը պահպանելով դիշերն անցուցին:

Մեկ քանի մորդիկ բանտարկուեցան, որոնցմէն էր նաև այն մէկն որ սպանութեան պարպելու Տրա. մանը տաւեր էր: Այս մէկն քիչ մը առեն ատագ օգ

նական եղած էր ազգային պահանջոտաց դէմ վաշտուն։

Նաև այն կանայքն ալ որ այն անօրէն գործին գործակից եղեր էին բռնութեան, որոց մէջ կար նաև զարհուրելի կառապետ մ՚որ կարմիր գլօշակ մը կը կրէր և այն աւազակ սրիկային առջևէն կը քալէր. նաև այն սրիկայ պատանին ալ բռնութեամբ որ խեղճ Աւետիս յետին հարուածը զարկեր էր։ Շատվ անունով մէկ մին ալ, որ ի Քռուա Ռուժ ծառայանակ մին էր, նոյն գործին համար բռնուելով, քանզի այն ազգային պահանջոտաց ձեռքէն պիտի առնելու, որ վրան հսկելու էր Սուրբ Յովսեփայ բանտը կը տանէին։ Մէկ ծագած կռուին մէջ արժանիքի հարուած մը ընդունեցաւ, ու հիւանդանոց տարուելով, քանի մը ժամ ետքը մեռաւ։

Այսօգուտ է ըսել որ այս գործիս վնասատարանութեան գաղտ շատ գործունէութեամբ սկսեցաւ և ա ոաջ տարուեցաւ։

Բոլոր քաղաքը խռովեցաւ ու գժկամակեցաւ այն ա նօրէն գործին համար։ Դեկտեմբերի 22ին փառաւոր յուղարկաւորութիւն մը ըրին Հանգուցեալին։ Այսոր գաղաղին եւևէն բոլոր քաղաքը շարժեցաւ մինչև Հանգստեան վայրը, որոց ընկերացաւ նաև Կամպէդա որ Պաուժէն մնմնաւոր փութաջեր էր Տեն Տասնեալ։

Լիմի քաղաքական խորհուրդը հետևեալ որոշումը վճռեց.

« Քաղաքական Խորհուրդը,

« Նկատելով որ Ազգային Պահանջոտաց 12ղ վաշտուն Աւետ Տրամնատարն, վաղաբար սպանուեցաւ մինչդեռ իր պարքերն ընելով կը Քանար Հասարակաց բարեկարգութեան սպառնացած վտանգին դէմ առնելու,

« կը վճռէ,

« Յօդ. Ա. Լիմի քաղաքն Աւետ քաղաքացիին երկաթ արձանը կը դրէ։

« Յօդ. Բ. Կէտաք չափ Թօշակ մը տրուի պետը ա նոր այրուն և առաժանակեաց Թօշակ մըն ալ անոր որդւոցը։

Յօդ. Գ. Աւետ Տրամնատարին յուղարկաւորութեան ծախքը քաղաքը պետը մատակարարէ, և կասը մը դէմին ալ ինքնիշխանապետս իր ընտանեաց ձրի պետը Տարհուի »։

Բոլոր քաղաքին Տաճոյ անցաւ այս Քաղաքական խորհրդին վճիռը։

Այսպէս մինչդեռ Գաղղիոյ ազգն ոգևորեալ Հայրենասէր և անձնուիրաց ցոյցեր կու տար, այն ատեն Թեան և ամէն երկրի անօրէն և յանիներ Թշնամիներն, Տայրենեաց գիւցազնական ոգին և Թշնամութեան արհամարհելով, քաղաքացի արեամբ ազգային պահպանութեան անբիծ փառքը ի՛արատաւորելին։

ԳԼՈՒԽ ԼԴ.

Բարիզու պաշտպանութիւնը:

Դռօշիւ զօրավարը դեկտեմբերի 5ին անյաջող փորձէն ետքն իր զօրքը Բարիզու բերդէն գծէն ասդին բանակեցուց, անանկ կերպով բաժնելով զանոնք որ Բարիզու պաշտպանութեանց այն տկար կողմն, որ Վէնսէնէ դէպ Սէն Տընի կը ձգի, պաշտպանէ:

Այս վիճակիս մէջ գտնուելով, Դռօշիւ զօրավարն Բարիզու կառավարիչ, Մոլդքէ կոմսէն, գերմանացի բանակին սպայակոյտին գլխաւորէն, հետեւեալ նամակն ընդունեցաւ.

Վէրսայլ, 5 դեկտեմբեր. 1870.

Կրնայ օգտակար ըլլալ ծանուցանել ձեր վսեմութեանն որ Լուարի բանակն երէկ Օռլէանի մօտ խորտակեցաւ, որով և նոյն քաղաքը նորէն գերմանացի բանակին ձեռքն անցաւ:

Եթէ 'ի վերայ այսր ամենայնի ձեր վսեմութիւնը պատշաճ կը դատէ ձեր սպաներէն մէկու մը ձեռօք

այդ բանին համոզական ապացոյցն ունենալու, ես պատրաստ եմ իրեն երթին ու դարձին ապահովագիր մը տալու:

Ընդունեցէք, տէր զօրավար, իմ մեծարոյ յարգութեանս հաւաստիքը, որով պատիւ ունիմ ըլլալու ձեր ամենախոնարհ և ամենահնազանդ ծառայ,

Սպայակոյտին գլխաւոր
ԿՈՄՍՆ ՖՈՆ ՄՈԼԴՔԷ:

Կառավարիչն այսպէս պատասխան տուաւ.

Բարիզ 6 Դեկտեմբեր. 1870

Ձեր վսեմութիւնը մտածեր է թէ կրնայ օգտակար ըլլալ ինծի ծանուցանել թէ Լուարի բանակն Օռլէանի մօտ խորտակեր է, և թէ նորէն Գերմանացիք այն քաղաքին տիրեր են:

Պատիւ ունիմ ծանուցանելու Ձեր վսեմութեանը այս ծանուցումն ընդունիլս, զոր պատշաճ չեմ սեպեր Ձեր վսեմութեան նշանակած միջոցներով հաւաստելու:

Ընդունեցէք, տէր զօրավար, իմ մեծարոյ յարգութեանս հաւաստիքը, որով պատիւ ունիմ ըլլալու ձեր ամենախոնարհ և ամենահնազանդ ծառայ:

Բարիզու կառավարիչ
Զօրավար ԴՌՕՇԻՒ:

Ազգային պաշտպան վարչութիւնը նոյն նամակը Բարիզու ժողովրդեան հաղորդեց հետեւեալ խօսքերն աւելցնելով.

« Այս լուրն որ մեզի թշնամին կը հաղորդէ, չկրնար մեզմէ այն յուսոյ իրաւունքը կորել, թէ ողջոյն Գաղղիա մեզի օգնութեան դիմելու կը շարժի: Նոյն այն լուրն ոչ մեր առաջադրութիւնը կրնայ այլայլել և ոչ մեր պարտքը:

Այս ամէնը մէկ խօսքի մը մէջ միայն կը բովանդա-
կուէին. Կառավիլ:

Կեցցէ՛ Գաղղիա, Կեցցէ՛ Հաստատակամութիւն »:

Մէկ և նոյն ատենն նաև Գաւլէլմոս Թագաւորն ալ
յայտարարութիւն մը հրատարակեց իր զօրաց, որով
կը ծանուցանէր թէ ինչպէս աղջկան Թագուհին բարե-
կարգութեանցը և գիւղացիական ձգձմքերը, Թշնա-
մեաց բոլոր ջանքն ունային եղեր եր, այլ և անանց եր-
կրօղ բանակն ալ ընդհակառակն. ու կը յորդորէր վի-
ճակը որ նեղութեանց մէջ անտրտունջ յաջառևէն և
պատրաստ ըլլան միշտ Թշնամեաց յարուցած դժուա-
րութիւնները յաղթելու:

Ապահոս ուրեմն երկու կողմերն ալ ամէնայն կերը
պով Հաստատուն դրած էին մարդերնին կռիւը կատա-
ղաբար շարունակելու, որ արդէն երկարաձգէն ա-
ւելի սաստկութեամբ կ'երթնեար:

Դատաւորի բանակին իր ապահով գրից մէջ կեցած
կրած պիտակերը կը գաղտնէին, և իր զօրաց դասերը
նորէն կազմրնելով կը կանոնաւորէր: Բարկրնու ժողո-
վուրդն ալ, հետզհետէ դիմակալութիւն Համոզուած,
երկայն պատրաստ զօրերուն ու նեղութեանց Համ
բերութեամբ տանելու պատրաստ կը ցուցնէր ինք-
զինքը:

Բարկրնու բոլոր քաղաքացիք պաշտպանութեան դոր
ծոց զբաղած էին:

Որոնք որ կարող էին զէնք կրելու, ազգային պա-
Հակորդաց գունդերուն մէջ կը գինուորէին, և բեր-
դերուն պահպանոց պահպանութեանը կը ծառայէին:

Ապրելիք ծառայութեան անկարողներն կը մնային,
ինչպէս նաև Բարկրնի գանուող օտարականք, որոնք չէին
կրնար Բրնակից դէմ զէնք առնուլ առանց չէզոքու-
թեան օրինաց դէմ յանցաւոր գտնուելու:

Այս պէս և այլ գաւառ մարդոց ուժէն օգուտ քաղե-
լու Համար, մանաւանդ խումբ մը ձեռացաւ քաղաքա-

կան պահակորդք անուանէր, որ կը բաղկանար օտա-
րականներէ և տարիքն առած մարդերէ, և կամ
անանկ պատանեակներէ, որ դեռ ևս պզտիկ էին ազ-
գային պահանորդներէ ըլլալու:

Այս խումբս պէս և այլ գործեր յանձնուած էին,
Նպս կը Հակէր որ անոնց կարող զբաղեցնէ քանակին
մէջ ծառայելու պէսպէսութեան. ասպա պաշտպանու-
թեան մանաւանդ պէսպէս գնդակոծման դէմ առնելու
տուած պատուէրներէն խստիւ գործադրելու փոյթ
կը տանէր, նէ վերջապէս մնին բաժնից բաշխման Հոգ
իրեն յանձնուած էր:

Իւրաքանչիւր չքնաղական իր յատուկ քաղաքացի պա-
Հանորդն ունէր, որոնց Հրամանատարն ուղղակի Թա-
գաւորէն կախուած ունէր. այս Հրամանատարներէն
դարձեալ իրենց իշխանութեանը ներքև ուրիշ կողմա-
յեալ չինից գլխաւորներ ունային: Այս ամէն գլխաւո-
րաց որոշեց նշանակն բաղկան մըն էր, որուն վրայ իր
սեփական չքնաղականին Թիւը նշանակած էր:

Քաղաքական պահանորդք իւրաքանչիւր Թաղին
մէջ այլ և այլ զօրանիստ ունէին: Գիշերը ցորեկ Հասա-
րակաց պետութեան Համար պատրաստ կը կենային, այլ
առանց զէնք կրելու:

Անոնց կողնացեալ չինից գլխաւորն ստէպ ստէպ այն
տանց խումբերն այցելութեան կ'երթեր, որոնց ինքը պա-
տասխանատու էր: Իր պարտն էր իրմէն վերադարձն
Հրամանատարին նշանակելու այն տանտէրերուն՝ որ ի-
րենց տան գաւթին մէջ պէտք եղած աւազն կայսր
չունէին, որ կպրանութեի ռումբերէ պատճառեալ
Հրդեհներէն մարելու պիտոյ ծառայէր, կամ Թէ ան-
Հոգ ըլլալ ստէպ տակառներուն ջուրը նորոգելու, որ
տանը իւրաքանչիւր դասիկին միշտ լեցուն պիտոյ գըտ-
նուէին:

Երբ խակզան մնին առօրեայ բաժինն չափն որոշուէ-
լար, նորն իսկ քաղաքացի պահանորդը եղան որ տան

տուն և գտիկոնեի գտնելին անձանց համարը տուա-
գեցին, և անոնց աշխատութեանը հետևանքէն որո-
շուեցաւ Թէ որչափ մեծ քանակ տալու էր իւրաքան-
չիւր Թաղին։

Մի և նոյն առնելով նաև կարող եղան բոլոր Բարե-
զէն փախածներուն նշանակել և պահանջելի տուգանաց
ցանկը շինել։ որովհետև. ամեն բարիքէնի որ առանց
բանաւոր և անընդհմանդրելի պատճառի մը իր տունը
Թողուցեր փախեր էր, տան վարձուն համեմատ՝
60–500 ֆրանգ. ամնական տուգանք մը պիտոր հա-
տուցանէր։ Այս քաղաքահամարէն իմացուեցաւ. որ
15,000 բարիքեցիք իրենց տուները Թողեր հեռացեր
էին։

Իւրաքանչիւր քաղաքական բնակիչ պահանջողաց
միջոցաւ Թուղթ մը ընդունեցաւ, որուն վրայ նշանա-
կուած կար Թէ որչափ բաժին առնելու իրաւունք ու-
ներ իր մնայնացուածին իւրաքանչիւր երեք օր մէկմէկ։
Որչափ կերակրելու բերան, նոյնչափ բաժին։ այս-
ինքն իւրաքանչիւր անձին համար 150 գրամ մաս։

Առաւօտուան կանուխ ժամը հնգին, ժողովրդը
մնայնացնաց գնացեր, որ իւրաքանչիւր երեք օր մէկ
մը կը բացուէին, երեխին բարակ գինի մը կը ձեւացը-
ներ։ Քաղաքական պահանողաց բաշխման ուշ կը գը-
նեին և կը հակէին որ չըլլայ Թէ անկարգութիւններ
ու խորդանոցութիւններ հանդիպին։

Միսվ բանիս. քաղաքական պահանողաց պարտքն
որչափ և չափաւոր էր, ի վերայ այսր ամենայնի մեծ
կարևորութիւն մ՚ունէր. և այս կարևորութիւնն ալ
աւելի մեծցաւ անով որ մնայնացը ջնջանիներ ալ առին
որպէս զի հրվերհներու առնելոյ մէջ գործածէին։

Նաև վիրաբարմանը ալ Բարիզու պահպանութե-
մէջ նշանաւոր պատճառ մը կը կատարէին։ Պահպանն
սկիզբէն ի վեր բացմաթիւ տուները ձնհնվածայի դադ-
նադրութեան դրօշակը պարզեցին։

Տուն մը վեց անկողին կրնուիրեր այդ գործին հա-
մար, ուրիշ մը չորս, ուրիշ մէկ. այլ այս առանձնա-
կանաց նուիրմներուն մէջ ոչ բժշկական կարգադրու-
Թիւն մը կար, և ոչ գիրք, և ոչ ինչ և իցէ բան օրնց
վրայ կը կայանայ քուն վիրադարմանն տեղւոյ մը էա-
Թիւնը։ Այսոք մէկ հատիկ նպաստուին այն ատեն ան-
պատճառելի Թիւնեղէն ազատ մնալը էր, որ եԹէ բա-
ցիկ առնուելը կրնային ենԹակայ ըլլալ։ Ասոր հարկ
եղաւ որ վարչութիւնն այն ատենները վրայէն,
որոնք իրապես վիրաւորելոց օգնութիւն ընելու միջոց
չտնկէին, է դրօշակը վար առնէ։ Իսկ անոնք որոնց
Թողուեցաւ դրօշակը կրելէ մեծ ծանրութիւն կը-
նկէին զինուորական հիւանդանոցներուն օրնց վրայ
շատ ծանրացած էր գործը։

Վիրաբարմանութիւնն ամենը նաև միջոց առին
պատերազմի ծանրութիւններէն ազատելու։ Շատ մը
երիտասարդք զբաղ ամենևին ինչ և իցէ բժշկութեան
ու վիրաբուժութեան սկզբունքներէն, ապահովու զօրա-
ւոր միջոց գտան այդ գործով զինուորական ծառայու-
Թենէն ազատելու, սակայն այդ բանը հասարակաց
արհամարհութիւնը դամեղով վերցաւ. մէջտեղէն, և
այնուհետև կարվիր խոչը միայն հասարակաց ծանծաղ
Թևին վրայ կը տեսնուէր և կամաց կամաց։

Գիշերը Բարիզ արտաքոյ կարգի անսովոր ու տխուր
երևոյթ մ՚ունէր։ Ամէ ինչ և իցէ փողոցի մէջ կաղ
վար. բոլոր ձրագները կպանայեցած էին։ Ցորեկը
միայն այն խանութներէրը կը բացուէին որ անհրաժեշտ
կարևոր պիտոյք կը վաճառէին. իրիկուան 3–6 ատեն
նեին անոնք ալ կը գոցուէին, և անկէ ետև միայն մէկ
քանի տրձանոցներ բաց կը մնային։ Այս ատեն Բարիզ
խաւարի մէջ կը Թաղուէր. տասը քայլէն անդին քան
տեսնալ կարելի չէր. և այն ամենը որ փողոցները կը
պարահէին, ձեռքերնին վառած լապտեր մը կը կրեին։

Ի վերայ այսր ամենայնի Բարիզեցւոց աւանդական

զուարթամտութիւնը անջնջելի էր. և նոյն իսկ պաշտ-
րումն անոնց կատակաբանութեանց և խեղկատակու-
թեանց առիթ կ'ըլլար։

Սենդ Ուան փողոցը գոց խանութի մը դիմաց վայ
հետևեալ ազդը կը կարդացուէր. « Փակեալ 'ի սակս
օդային չուղ 'ի ծառայութիւն Տպրեհեաց »։

Այսպէս նաև կատակաբանութեանց նիւթ էին
տատանումներ, որոնք ամուսնութիւններու էին։ Բարիզ
Լիսպէս ծանօթ է, պատահիլ կարգի բազմաթիւ ապօրինաւոր ընտանիքներ կային,
ամուսնութիւնը զօրս ոչ կրճատ և ոչ ընկերութիւն
վաստ կը համարի։ Այդ պատճառէ ազգային պաշտ-
պան վարչութիւնը վճռով մը ծանոյց թէ շարժուն
պահանջադրաց հիմնիներուն օրը տասնհինգ տուի վճ-
ձառը ըլլ պետք պրուէր, և որովհետև Բարիզու մէջ
ամեն ջինք վերցնելու կարող մարդ իրենց պարտք սե-
պեր էին շարժուն պահանջադրաց թիւը գրուիլ ասկէ
հետևեցաւ որ այն ամէնքն որ վերցրնելու պայմանին
մէջ կը գանուէին, որպէս զի իրենց ինկատը այն օրա-
կան նպաստը շահել տան, յանձն առնուն օրինաց հիւ
պատակիլ և իրենց շրջանակին Թաղապետին առջև ի
բաւէս ամուսնութեան։ Եւ այսպէս Բարիզու Թաղական
պաշտօնատրութիւնն արտաքոյ կարգի բազմաթիւ ամուս-
նութեանց յաճախութեանէն խանգեցան։ Այս բանս
դիտաւորելով և հետևեալ պատճառը հասկցնելով,
բարիզեցւոց անսպառելի զուարթամտութիւնը տատ-
նուանելով տուի ամուսնութիւնը մեռաւ զա-
նոնք։

Պարտական պահասութեանց զուարթ հպատակու-
թեան մը ցոյցն ալ ամբոխականաց դասը տուաւ։ Այն-
նէս ամուսնականաց ժողովատեղւոյ մը մէջ, կատակա-
բան ազարտղութեամբ, մեծ Նաշխարհի մը տրուե-
ցաւ, ուր Բարիզու խոհակերտութի պարտութեան կերա-
կրեղինաց ամենէն նոր արտիւնքներն էրևան էյան,
ինչպես.

Ախորժակբեր. — Նոթպակ. քացախի մէջ պահպանեցած բրնիկներ. ամբոխ
բան սնդ Բառնանախ. քացախի մէջ պահուած վարունգ և
հիմնապուրէ։

Նախընթաց. — Ազատ ձիու մասլ Թան ընդհանրաբ. Լաւ Թարմ կոկոր՝
տատպղինեղով. Ջուրէ ձկարդ սուկիկով՝ խառնաձան. ձիու
Թոզ՝ սպիսակ սալապով. խորշած ու տափած ձուկեր,
կարագով եփած կարաս։

Մանրեղէն. — Շան չորս մասին մէկը փուռը եփած. շան պուրեզ մը
խոտոված. կապարպի վրայ եփած միսեր. միսից պղա-
կունոր սուկիկով խառն. չամիսորի վրայ խորված օձա-
ձուկ. կարասի ապգան և հասարակ ապգան։

Աղանդեղ. — Չոլանասի պանիր. ենձոր. սամոն. սերկևիլի անուշ
բան Քեռչ. խոսլեան պղակունոր Ձհասրբի պանրով։

Ազգային պահանջադրաց 19դ վաստուն 7դ ընկերու-
Թիւնն որ Բարիզու պատմիչաց վրայ պահպանութիւն
կ'ընէր, իր անձանց մէջ, քանի մ' անուանի արուեստա-
ւորներ ունէր, նկարիչք և արձանագործք։ Ջեան տա-
րուն որ գեհետնիներուն մէջ շարունակաբար կ'էյնար,
երկու դասաւորկաեաց արձանագործաց միաբը մար-
մարիոնը ձգեց, զոր խաղաղութեան առեն ազնւական
պատրոնաբը կը ձեռնածէրին։ Մ'էին պարսն Ֆալ-
ժուակոն էր, միւսը պարսն Մուլէն, երկուքն ալ Բա-
րիզու մէջ հռչակաւոր։

Այս երկուքը մէկն գործի էրևան, ու քանի մը
ժամուան մէջ իրենց ընկերաց օգնութեամբը խրա-
խուսած, պատնիշաց վրայ՝ առջինը Դիմակպատրեան
արձան մը կանգնեց, իսկ երկրորդը Հասարակապե-
տութեան յաղթ անդրի մը։ Այս երկու անդրձներն
շատ գեղեցիկ կերպով յաջողեցան, որով իրենց վե-
նուորակիցքն աղաչեցին որ նոյն արձաններուն օրինակ
մըն ալ բրուտի կաւով շինեն, որպէս զի երբ արեւն այն
արձաններն չնուսյանեալով հալեցնէ, յիշատակին
մնայնենաւոր ունայ։

Սկն գեհեն նաւարկութիւնը գադարեցաւ, որովհետև
ահագին մեծութեամբ սառի կտորներ անոր երեսը
կը ծածկէյին։

Սառչէն առաջ ջրհոն հասնելը շատ մը ձիերը կը քաշէր ի բարիգ, որմոց մէջ նամանիներ գրուած կ՚ըլլային։

Պատերազմի այրեցատարած նիւթոց պատճառը փոխադրելու համար, բայց ի ձիերուկ ու ջորիներուկ, տակաւ 4–5 հազար հոգ կը գործածուէին։ Այս երկերը բազմութիւնը մանաւանդ առանց ամենուն հետաքրքրութիւնը կը շարժէին, որ նաև չափ մըն ալ խորհրդական ազատ չէր։

Բերդերէն ասդին գտնուող մէկ քանի գեղերու բնակիչը, որ առջի երկիւղին ժամանակ իրենց տուներէն Թուղէ հեռացեր էին, նորէն իրենց բնակարանները գարձան։ Այսպէս Յունդրնէյ–սու–Պաւա, Վէնսէն, Պանեօղլ, Մահմուտչլըներնոց բնակիչքն նորէն տեսան։ Նղմանին ցրտութիւնն առանձնիներուն չնայած պարտրուելութեանը վրէ ներէր, սակայն և այնպէս չդադրեցին իրենց արտաքին եղերաց հետ հաղորդակցելու առնն միջոցէ զուրկ չեղին։ Նաև մարդ մըն ալ գտնուեցաւ որ ոչխարի արուներ ունենար, մինչև գեհենեակերի ամով ժամ մը ամբողջ Սէհի մէջ լողայ։ Այս մարդուն անունը Ռիշատ էր, և ահաւասիկ իր ըրած գործին նկարագիրը։

Գեհենեակերի 16ին իրիկունը Բարիզու Ռիւէլլի մծտ գտնուող Սէհի գետափնայ յատկապահ պահակերը, արտաքոյ կարգի ապրեցան տեսնալով որ գետին մէջէն մարդկային մարմին մը կ՚ելլէր։ Սչին զննատորը ներէն յառաջ գնացին որ այն մարմինն ինչ ըլլալը հասկնան, որ անմիջապէս կերցէ Գաղղիա կանչելով ողջունեց զիրենք։

Սէհէն օգնեցին այն Ճանապարհորդին որ շունչ առնու, որովհետև վրան ուրիշ զգեստ չունէր եթէ ոչ գլխարկ մը և գոտ մը կօշիկ։ Ասոր Տարի եղաւ որ մինչև Նանգէտ երթան, որպէս զի ազատ հրացանաւո-

բի վերարկու մը և անդրավարտիք մը գտնեն, և այնպէս Հագուեցուցած Նանգէտ տարին առ Բարիզու ազգաս հրացանաւորաց հրամանատարն՝ պարոն Շապօ–Մոլլառ։

Ճանապարհորդը շուտ մը իր ով ըլլալը հասկրցուց։ Ազգ ոտքին կօշիկը Հանելով մկրատ մ՚ուզէց. յետոյ կօշիկն ատաղը քաչելով պղտի նամբը ծրար մը Հանեց մէջէն։ Ապա նոյն գործը նաև գլխարկին վրայ ըրաւ և անոր մէջէն ալ նոյնանման ծրար մը Հանեց. և այս երկու ծրարներն հրամանատարին տալին վրայ դնելով,

— Ահա այս են, ըսաւ, իմ վկայագիրը Թուղթերս։

Պարոն Շապօ–Մոլլառ այս երկու ծրարներն բացաւ ու ներքնատներին մէջ տասնեակ թղթեր գտաւ, որոնք մանրագիտի տառերով տպուած էին։ Այն Թուղթն որ ծրարներէն մէկին իրր արտաքին պատեան կը ծառայէր, պարոն Մոնաքէռլ նամակ մըն էր զոր առ Բարիզու վաղչաքիւրը կը գրէր, և իր այսպէս.

« Ցէր Ջօթաւար,

« Մանուշտ կերթայով ձեզի Ռիշատ սուրհանդակը կը յանձնեմ, որ Հակառակերի 13ին Թղթակցութիւնները ձեզի կը բերէ։

« Չեր պատուէրներն անոր յանձնելէն ետև, կը խնդրեմ որ անմիջապէս զինքն օգտապարկով ինծի ղրկէք։

« Մատրագիրկ ՍՏԻՆԱՔԻՆ »։

Այն կարիճ սուրհանդակը նակերերի Ցին Պուռէն էլեր էր, Հակառակերի 18ին մինչև իր Ճամբայ էլած օրուան նամակներին Հետը կրելով։ Իրէն պատմածին Համեմատ, շատ փորձեր ըրեր էր Բարիզու մտնելու, և ոչ երբեք կարող եղեր էր այն առենին առաջ իր նպատակին Հասնելու, առնչը էլած արգելքնե-

բուն պատճառաւ։ Նախ երկաթուղով Փարէն մին-չեւ Վիշտոն գնացէր էր, լը Մանէն և Ալամանէն անց-նելով։ Վիշտոնի Տարի երեք էր մինչև Ռուան ոտ-քով եւս գառնայ, ատիկ Թշնամւոց զօրաց բազմա-թիւ Տատուածներու Հանդիպելով։

Ուիշար յետ Ռուանի, Վիլատայլ, Սէն Գէոմէն, Շա-լոն, Մոնգրոսօ, և Քառիէռ Սէն Տըլի տեսնելուն, վերջապէս յաջղեղացաւ Բրուսիացւոց գիներէն քանի մը քայլ ատեն ցանքը ելլելու, յետ Ժամ մը ամբողջ լողալուն։

Ձմեռնային եղանակին ցրտութեամբ կիզելի փայ-տին սպառումը երագելով, շուտ մը բոլոր Բարիզու փայտի Տաճլատանոցները պարպուելացան։ Այս անհրա-ժեշտ պիտոյից Տոգ տանելու Համար, քաղքին մատա-կարարութեան գլխաւորը Տրամայեցին որ Վիճակների և Պալընների անտառներուն Ծառերը, ինչպէս նաև պուղ-վառաց և քաղքին շրջակայ բոլոր Ձամբաներուն Ծա-ռերը կտրտուին։

Նաև կերակրելիոց նուազութեանը Տոգ տանե-լու Համար շարունակ նոր նոր միջոցներ կը մտածէին։ Քաղաքական վարչութեան Տրամմատ պարտիզպան-նոց ընկերութիւն մը ձեռք զարկաւ բոլոր Բարիզու գետիններէն ուր Չինը չկար՝ պարտէզներ մշակելու։ Ի վերայ այսը ամենայնի քանըարեկիցը Տետզետէ կը նուազէին, անանկ որ կաղամբ մը վաճառանոցը Տինգ կամ վեց ֆրանգէն պակասով չէր տրուեր։ Այս պա-կասութեանս տեղը փագատէսի ալիւրով Ջամայկեան լեցրնելու, ուսկից քաղաքը քսան Տազար կենդիւնար պահաչը կար։

Նաև Ժառանգն տէ Բլանգի երեք փիղերու յետին Ժամին ալ զարկեր էր, զորմնք պարսն Տրտօ, Համման Պուլվարի մսավաճառը, 27,000 ֆրանգի գներ էր սպանելու Համար։

Հանդերձ այնպսի նեղութեանց Ժողովուրդը միտ

Համոզմտ էր վարչութեան Տետ ցյետին Ձկն դիմա-կալութիւնը Հարուստակելու։

Պլանքիին օրագիրը, Հայդեկիր Ի վտանգի, որ յայտնի կերպով Դառնչի Տակառակ մէկ Տատիկ օ-րագիրն էր, Տրատարակուսի գագաթեցաւ, իր յետին Թուղթի մէջ անկեղծութեամբ Ծանուցանելով եթէ Հանդերձ ամենայն զգուշաւոր խնայութեամբ և զրկոյ ձրի Ձեռնհասութեամբ, օրագիրն իր Ծախքը Տատուցանելու կարող չէր։

Բարիզու արուարձանաց մէջ կրկից գրկիրը վերջը աստիճանի էր, գլխաւորապէս կանանց գասուն մէջ։ Դամբլի արուարձանին մէջ, օրթիակի Համար, շատ մը կանայք կրնէնց սենեակներուն մէջ խորը քարերու պաշար պահած կէին։ Եթէ Հանկան մի կրկի ձգած Ծագկանոն մը գտնային, շուտ մը առնելով առներնին կը տանէին։ Ջերմուներ կային որ կատարեալ գիտա-բանութիւններ փորձած կէին։ Բոլոր այն միջոցներ պաշարեա-լը անոր Համար Տին գիւտած պահուած էր, որ Բրու-սիացւոց պատահելի արշաւանքի մը դէմ գործադրելու։

Ջինուորաց կարգերուն մէջ ընկերութեան ամէն աստիճանի մարդ խառն կը գտնուէր, Հոն ամենա-կանը գործածուելին քալ երբեմնապէ մարդկոյը իր Տին ձիավարման ապասաւորելն քալ։ Ռոշիֆոռ և արբէ գրա-կան ու քաղաքագէտ անձինք լրեցնց գրչը թողուցէր էին Տասարակ գինուորի Տրացանն առնելու Համար։ Բարիզու պաշտպանութեան Թուին մէջ, Քառասնալուսյն յատկապէս տեղերը, նաև Պանտեռտ մին ալ կը գտնուէր, որ էր պարոն Գէոմ՝ Բագերըսն, Տանգուց-ցեալ Վերսաիլոյ Թագաւորին Թոռն։

Ուհնեօլ և Քահուռ Տռչակաւոր տարբաբանները մասնաւոր Թնդանօթ ամէնէ խումբ մը կը կանոնաւո-րէին. այս խումբս Տռչակաւոր Պէռնոզէնի Տնարած տեսակ մը գնասակներուն փորձն ըրաւ։ Այս տարբա-բանից խումբը, Բարիզու ռազմիկական պաշտպա-

ներքեւն մասն էր, որուն գլխաւորը նա ինքն Պէտ-
Թոլէ էր։

Դեկտեմբերի 8ին գիշերը Լուվրը պատերազմի մե-
ծաւեան մը դառնալու եղաւ։ Ամբողջ պատեհապնդի մէջ բոլոր
զօրավարները ներկայ էին, և նաև այն ծովապետերն
ալ որոնց հրամանատարութիւն մը յանձն էր։

Այդ նշանակին օգնութիւն մը գանելու յոյ-
սը վերնալով, ամենուն անհանգստութիւնը հիւսիսային
բանակին վրայ դարձաւ, որուն հրամանատարն էր նա
ինքն զօրավարն Գէտեռայ։ Մտածելով որ այս զօրա-
վարը կրնար դէպ ի Բարիզ քալել պաշարումին վերջը
տեսնելու համար, որոշուեցաւ ուրիշ նոր փորձ մը ընել ա-
նոր ձեռնարկին օգնելու համար։

Այս որոշմանս արդիւնքը էին բոլոր այն գործողու-
թիւնները որ Վառոլիս զօրավարն դեկտեմբեր ամսուն
մէջ գլուխ տարաւ, որոնց հետեւանքն եղաւ Բրուսիա-
յոց գիծերը պատռելը չեղաւ, սակայն այս առաւե-
լութիւնն ունեցան որ պաշտպանութեան գիծն ըն-
դարձակեցաւ դէպ ի Թիւամին նոր գրեց տիրելով։

Գաղղիացւոց ամենէն առաջին տիրած գիրքն Սվա-
նի բարձրաւանդակ տափարակն եղաւ, որ ինչպէս կ'ե-
րեւնայ, մինչև նոյն ատեն անհոգութեամբ մնկղի
Թողած գիրք մըն էր։

Սվասնի բլուրը Ռոմնիի գերդէն ու գեղէն աւելի
մղեղի կ'ամառնայ, այն սուր անկեան մէջ որ Մարգ-
պուրիի և Միւլուզի երկաթուղեայց երկրորդական
կը ձեւանայ, ի լրիվ օպլէն անդին։ Բարձրաւանդակին
ամենէն բարձր մասը կռան բրդուզ ըսուածը կը կազ-
մէնէ, որուն լայնութիւնն է 200 մեդր, իսկ երկայ-
նութիւնը 700։ Գաղաձէն երեք չորս պղտի ամրու-
թիւններով ու ռօմմրիկի թումբերով պահած է, և
ամենէն նման է Մոնթէռոմիլի գագաթին ուր Բրու-
սիացիք իրենց հրետանիները կանգնած էին։

Գաղղիացիք 6000 լաւիր զօրականով և զօրաւոր

Թնդանօթներով տիրեցին այն գրեց. և անոր վրայէն
սկսան միդասպլեհար ընել Բրուսիացւոց դեմ բար-
ձրաւանդակին վրայ կանգնած ահաւոր հրետանին։
Այսպէս կամաց կամաց կը պատրաստուէր այն մե-
ծ յարձակումն որ Գաղղիացիք դեկտեմբերի 21ին գլուխ
տարին, ինչպէս որ յաջորդ գլուխն մէջ պիտոր պատ-
մենք։

ԳԼՈՒԽ ԼԵ.

Բարիզու բանակին մեծ յարձակումը.

Գեներալները 24ին առաւօտը պշրաղատմեան սկսեցին՝ ի վեր Թղպանօղի շաւիղը մեծ կռուին նշանը կու տար։

Ամէնին առեհներըը գաղղիացի կամաւորը զօրաց բաժնեթիւ Տաճատաճներ Մոդ Ալմանէն վար ինջան, և շղթայակերպ տարածուելով դաշտին վրայ, դէպ՝ի սաբանիացւոց յատաջապահները քալեցին, որոնք Մառնի աջակողմը կը գտնուէին ու Վիլլնվառա և նոյն տեղւոյն աջակողմը գտնուող անտառը բռնած էին։

Այս տեղս շատ մը տասերի կռիւ մը սկսուեցաւ։

Մի և նոյն տաեն երկու դաշտի հրեռանիք, և Նոժան բերդէն ալ երեք երկու միդտալեէօզ, յատաջ քալեցին, ու պլտի դեղի մը մէջ դիրք մը բռնեցին, որ Մառնի և Մոդ Ալմանի մէջ տեղ կը գտնուի։ Այն տեղէն տաստիկ կրակ սկսան Թաթեր Սաբանիացւոց վրայ որ անտառը բռնած էին. և այսպէս Սաբանիացիք բռնադատուեցան Թէ այն դիրքը և Թէ Վիլլնվառա դիրքն Թողուլ։

Մինչդեռ այս դէպքերս կը հանդիպէին, տասնուհինգ գաղղիացի վաշտեր, երեք սիւն բաժնուած, վէհահոգի անատաէն ելան, և յատաջ քալելով Մոդ Ալմանի հանդիպ գտնուող դաշտագետնին վրայ աստիճանաբար շարուեցան։

Բոլոր այս տաեհս Նժան և Նոմնի բերդերն, ինչպէս նաև Մոդ Ալմանի վրայ եղող հրեռանիքը, ամենևին կենդանութեան նշան մը չէին տար։

Գաղղիացիք յատաջ քալելու կը շարունակէին, և դէպ՝ի աջակողմը խոտորելով կարծել կու տային Թէ Լմնելի բարձրաւանդակայ տիրել կ՝ուզեն որ վերջէն Կառնեթի վրայ դիմեն։

Վիրգէմպերկցոց երբորդ Հրամատն որ Նուազի լը Կաան կը գտնուէր, Մառնի ձախակողմը հրեռանիք մը պետեղեց որ Թշնամւոյն ձախակողմը նեղել, և անով զՍաբանիացիս պաշտպանել որ դէպ՝ի Սէլ կը քաշուէին։

Հաղիւ Թէ այն հրեռանիին տեղը դրուեցաւ և Թշնամեաց բանակ Թիւնը գնդակոծել սկսաւ, որմնք ձախակողմէն անպրկել յատաջ կը քալէին, Մոդ Ալմանի հրեռանիք գերմանացի հրեռազգաց դէմ սասիկ կրակ սկսան Թափել, անհամար ռումբեր վառելին անձրևելով։ Այս հրեռանին անկէ մեծ վնասներ կրեց. մկ սպայ, հինգ զինուոր և տասը ձի կորսնցուցաւ և մկ Թնդանօթ մըն ալ խորտակեցաւ։ Սակայն հանդերձ այն մեծ վառնգաւ որուն մէջ կը գտնուէր, տեղը չլսուաւ, այլ իր տեղը հաստատուն մնաց մինչև որ բոլոր իր վառօգը լմնցուց։ և այսպէս Գաղղիացւոց վաշտերուն մեծ կորուստներ պատճառեց, որոնք Սաբանիացւոց դէմ կը դիմէին։

Այս տաեհս Գաղղիացիք Նուազի լը Նուա դիրքը

կը գնդակոծէին, ուր տեղ Վիրգէմպերկցոց 3դ ջոկա-
մին երեք վաշտեր կը դանուէին, որոնցմէն էր նաև
որսորդաց առաջին վաշտն երեք կումի հրեամանի-
ներով։

Այս խելագէտ գիւղատէրին Նոժանի բերդէն և Մշոյ
Սվաճնէն ներառած ռումբերէն գրեթէ բոլորովին
կործանեցաւ։

Սակայն այդ բանը կանխատեսուած էր։ Քանի
մի օրէ ՚ի վեր բռնաւորի զօրավարն այն տեղերէն
հեռացուցէր էր այն սակաւաթիւ բնակիչներն որ դեռ
ևս մնացեր էին։

Նաւասղի լը կռան գնուոզ զօրքը գետնայարկի նը-
կուիրքերը քաշուեցաւ։

Ժամը երկուքին առեհնիերը գնդակոծումն դադա-
րեցաւ։ Գաղղիացիք Լմնացին զսպաբանիացիս այն
բարձրաւադարձներէն վանելու. սակայն մնացք մինչև
իրիկուան ուշ ատեն դէմ դրին։

Մինչդեռ էին երբք ժամը մէկին Գէրմանացիք փորձե-
ցին Մաուկի վրայ հրեամանի մը դեռեղելու որպէս զի
զթշնամին վիրաւորէն վանեն. սակայն Հարկ եղաւ
որ շուտ մը ետ քաշեն զայն, որովհետև Մշոյ Սվաճ-
նի հրեամանաց հարուածներուն անվիճելի ենթա-
կայ եր։

Այսպէս Գաղղիացիք միդոպոլէօզներով Մաուկի վրայ
Նաւասղի լը կռան մնացեան, և թշնամեաց յառաջա-
պահներուն դէմ քանի մը հարուածներ արձկեցին,
այլ առանց անոնց միտս մը հայցընելու։ Գիշերը վրայ
հասաւ և ամեն բան վերջացաւ, իւրաքանչիւրն իր
դրիչ մէջ մնալով։

Իրիկուան ժամը ութին, Սաքանիացիք որ Սիլ քա-
շուած էին, ետրէն Վիլ Նվառաւի տիրելու փորձն ը-
րին, բայց գիշերուան մէճութեամբը պատճառ շատ
զգուշութեամբ յառաջ քալեցին, և երբ 500 քայլի
չափ թշնամիոյն մօտեցեր էին, սլաքով յարձակում

մը ըրին յանկարծակիի բերելով զՊաղղիացիս։ Անկէ
նառաջ մը պատահեցաւ, որմէն ետև Սաքանիացիք նո-
րէն ետ քաշուեցան քանի մի գիրկ հետեւնին տա-
նելով։

Գիշերը Մշոյ Սվաճնի հրեամանքը ներքին սկսան
գնդակոծել և կռան գնդակոծել և վերջապէս նոյն
գիւղատէրին բոլորովին կործանեցին։

Այս կռանս մէջ բայ ՚ի Գոռոշ և Տիւրեռ զօրա-
վարներէն, նաև Մառպաս, Պլէզ, Վիննաս, Նէլ
գաղղիացի զօրավարներն մնայնակից եղան, Լիչպէս
նաև Լա Ռոնսիէռ փոխադիվապետը։

Պուռժէի յարձակումը, բերդերէն ութը Հազարա-
մեղր հետաւորութեամբ, կռումին սոնինն հետաւոր
կէտն եղաւ, զոր փոխադիվապետին զօրքը գլուխ տա-
րին։ Այս փոխադիվապետը հետևեալ Համարագիրը
գրեց այս գործոնս վրայ.

Լա Ռոնսիէռ փոխադիվապետն առ
վարչապիւնն Բարիզու։

« Ձեր պատուէրներուն Համեմատ, այս առաւ-
Պուռժէի վրայ յարձակեցանք։ Նաւաստեաց վաշտն
ու 133դ վաշտի Լամոթ գունդապետին եռանդ-
դուն առաջնորդութեամբը գիւղին հիւսիսային կող-
մը յարձակումն առին, մինչդեռ մի և նոյն ատեն Նա-
վոմանեի զօրավարն նոյն գիւղին հարաւային կողմը
յարձակելով, Հանդերձ իր ըրած քաջ գործքը
բռնադատուեր էր կանգ առնուլ չկարենալով առջի
տրած առնութեան սնդին անցնել. որովհետև թշնա-
մին մօտեցուր պահեստներու և պատերուն եռանը
պատպատած, տեղը կատաղաբար կը պաշտպանէին։

Մօտ երեք ժամ զօրքը Պուռժէի հիւսիսային կողմը
եկեղեցին անդին թշնամեաց ընդդիմանալով հաս-
տատուն կեցան, չարձնաի կռուելով որ տուներն մէ-

ևիկ մէկիկ առնուն Թշնամեաց ձեռքէն. սրովք գնա-
նապարհ նիւթուներէն ու պատուհասնեբէն, գնդակաց
կարկտի առնդուն մը կը Թափէին վրանին։ Հարկ է-
դաւ որ զօրքն վերջապես քաշուի. սակայն իրենց նա-
հանջը Հանդարտութեամբ գլուխ տարուեցաւ . . . :

« Մեր ըրած կորուստները քիչ մը ծանր էն, մաս-
նաւորապէս 13րդ և 138դ վաշտերուն կրածները։

« Թէպէտ և մեր նպատակին Հասնելու կարող չէ-
ղանք, ՚ի վերայ այսր ամենայնի չեմ կրնար ինչպէս որ
վայել է մեր զօրաց ցըցուցած արի և անձնդիւզ է-
ռանդը գովել։

« Պատուիրէն Հետեւեալս Հարիւր գերի բերինք » :

Ուրիշ կարիճ գործ մըն ալ գաղղիացի Թղթասօ-
Թաձիզ զօրքն ըրաւ։ Բրուսիացւոց քսան Թղթասօթեք
ընտիր տեղ մը գրաւած կը բռնէին, որպես զի այն
բանակատեղիին որ Ծեղն գրկց տիրելու փորձն ընէր՝
Հանկան ազգերուն։ Այդ Ամենի բարձրաւանդակին
Թղթասօթեները և Նժարան բերդին Ծովային Տրեռանեբն,
այն Թշնամեաց Տրեռանին զանեզուլ առանձին ա-
ռանձին քիչ առնուսան մէջ բոլոր անոնց Թղթասօթե-
ները կործանեցին։

Այս օրուան կռուին մէջ Բրուսիացիք սպրատի Հար-
տար չգտնուեցան։ 57 մեծափորք Թղթասօթեներ
Թշնամեաց դէմ մնացեր էին։ 27 Թղթասօթե ՚ի Ռհէն
սի կար, տասուերկու ՚ի Բոնիսի, տասուերկու ՚ի Ն֊ենջ-
լեի, 6 ՚ի Վիլհելմսլը, և մնացը ժամ՝ չարուհան կրակ
Թափեցին։

Հանդերձ այս շարունակեալ կրակին, միայն 23 Հո-
գի զարնուեցան գնդակներէն. և ասոնց մէջ 8 Հոգի
Հաշուելու է որ սեղանի վրայ կը գանուէին և մէկ ռումբ
եւ մը միայն ամենը զարնուեցաւ։ Ահեղ ազգային շար-
ժուն պահանջեաց Ճգ վաշտուն Հրամանատարը, պա-
տրաստ Քայլելու, իր հնչակը գալուտը առնել տալ,

որ առաւօտուն գինքը տեռնելու եկեր էր, իր մէկ քա-
նի բարեկամներ նախաճաշի Հրաւիրեց։ Ամենայնէն
որ առաջին կերակուրը սեղանը բերին, ռումբ մը վրան
ինկաւ, Հրաւիրեալներն սպաննեց, և զսպաոն Քայ-
ցեղ և իր կողակիցը ծանր վիրաւորեց։

Այս կռուին յաջորդած գիշերը խաղաղ անցաւ-
ցաւ, այլ սաստիկ ցուրտ ըրաւ։ Մեկ քանի Թղթասօ-
Թի Տարուածներ արձակուեցան Ամենի կողմէն։ Մոն
Վալերիենէ ցՊատժէ, առանց ՚ի բաց առնելու զՄենդ
Ուան և զՄէն Տընի, բերդերուն Հրեռաձիգք, Հրուա-
սացոց նման ուրիշ բանի Հոգ չըրին եթէ ոչ Հիւսե-
սային Տովուն դառն շունչն իրենք վրերնը պաշտպա-
նել և քիչ մը Հանգիստ առնուլ։ Միայն գաղղիացի
Սպ որ Դանիեին և Մոնմառդուի պահակերուց նշան-
ները կը լսէին, որ փոխն ՚ի փոխ մէկիկ ձայն կու
տային։ Մոնմառդուէն մինչև ցկալերդ քաղաքը,
երէքտրական լուսցոյն երկայն շառաւիղ մը, որ մերթ
Օդժամանի վրայ կ՚ուղղուեր մերթ Ավժամանէյլերի վը-
րայ, երկնից մեռթ ենթակայնին վրայ կը փայլէր, գաղ-
ղիացի սպայակոյտին՝ Թշնամեաց օգնութեան Հաս-
նող զօրաց շարժմունքներն գգացընելով, որ Սէն Գեռ-
մենէ և Պըզոնէ՝ Ֆրնեէ և Պլանմընիլ, և ուրիշ սպառ-
նացած տեղերը կը գիտեին։

ԳԼՈՒԽ ԼԶ.

Բարիզու գնդակոծումը։

1870 տարւոյն դեկտեմբերի 27ը օրն այս պատեր-բազմիս ամենեն նշանաւոր օրերէն մէկն է, որովհետեւ այն օրն սկսաւ Բարիզու գնդակոծումը, որուն ձեռք զարկաւ պաշարողաց բանակը յետ երկայն ու տաժանելի պատրաստութիւնների տեւողութեան։

Որպէս զի զինուորական տեսանկիւնէն այս գործիս մեծութիւնն ու կարեւորութիւնն ըմբռնենիք, բաւական է հայեցուածք մը տալ այն ահագին գժուարութեանց՝ որոնց հարկ եղաւ յաղթելն պաշարողք այս կէտիս հասնելու համար։

Բարիզ անհուն մեծութեամբ բերդ մըն է, որուն գլխաւոր ուժը բազմաթիւ անձնատ ամրոցներէն կը կազմուի, այսու պայմանաւ միայն որ նոյն բերդերն ալ բաւական զօրաւոր բանակ մը պաշտպանուին։ Սակայն այս բանակին, որ հարկ է Բարիզու ամրոցներուն մէջ տեղ գտնելը գրաւած բռնել, ամրոցներն սպառի սո-

վորական թերդերէ ուրիշ կարեւորութիւն մը չեն ունենար, որոնք և ան ատեն կրնան գնդակոծուիլ և համ կանոնաւոր կերպով պաշարուիլ։

Այդ այս պաշարման ժամանակը Բարիզու առջեւի գետինը ընդ հակառակն ամբացուցած կուտ դաշտ մը կը ներկայացնէր, որուն վրայ պաշարման գործերը մեծ գժուարութեամբ կրնային գործադրուիլ։

Այս գժուարութեանց գաղափար մը ունենալու համար, բաւական է մտածել Թէ պաշարողք Բարիզու Հարաւային Ճակատուն կողմէն որչափ արգելքներ ունէին, ուր հինգ ամրոցներ քայքին ամբացուցած շրջապատին առջեւը կը գտնուէին։

Իսկ ամրոցին շրջապատը Բարիզու քաղաքին ամբացուցած շրջապատէն 3200 քայլ հեռու էր. Վանվը 3000 քայլ. Մոնռուժիւը 3400 քայլ. Պիւէդոր ամբոցինը 2600 քայլ. Իվրի ամրոցինը 3000 քայլ։

Բոլոր այս մեկնկիսու մեռ ամրոցներէն, փոխ-փոխ մեկմեկ կը պաշտպանէին, և անոնց քաղաքին շրջապատէն ունեցած միջին հեռաւորութիւնը 3500 քայլ մեռ էր։

Մեծաւորոք Թեդանօթներով զինուած ըլլալով, բոլոր երեցոց հանդէպ եղած երկինքերուն, մինչև 4–5000 քայլ հեռաւորութեամբ կը տիրէին. անոնց որ երեցոց գնդակներով զՄէօտան, զՊօնթա, զՇէվրիւեի և զՇուազի գետերն կը պաշտպէին, և անկէ ալ անդին կը հասցնէին երեցոց հարուածները։ Թէ և գետինը Թզլլ տուած ըլլար Վերսայեցոց որ աւելի մեծ տեղեան, քանզի օրինակի համար Բլանտի բարձանդվայ, չէին կրնար երեցոց հրետանիներն քաղքին շրջապատէն 6000 կամ 7000 քայլէն աւելի մեռ զետեղել։

Ամրոցներն անանկ զինուած էին որ պաշարողք զանոնք ձեռնելու համար հարկ էր առնէն մեծ փորձով ըլլիկներ գործածէին։

Գերմանացիք իրենց զուգահեռական փոսերն լցնելով և իրենց հրետանիներն վեռեղելով, մոտ եկան որ Բարկու մէջ փակուած երկու միլիոն ժողովրդեան Հարկաւոր ուտելիքները հետզհետէ սպառելու հետ էին, և այլ պաշարման վերցուելուն վախ չկար. ուստի որոշեցին յետին գնդակոծման միջոցին ձեռք արձակել. Մտեպ պատերազմի գործոց անհմտութեամբ ամենեին տարբերութիւն մը չէն դներ գնդակոծման ու քուն հրետանիոց յարձակման մէջ. և սակայն Չէդիս իրենց խնայուն մէջ առնուելով, այս պատերազմի երկու գործողութեանց մէջ տարբերութիւն մը կայ։

Հրետանեայ յարձակումը գլխաւորապէս այն նպատակին կը Հայի, որ գիտուած առարկայն, ինչպէս այս դէպքիս մէջ ամրոցներն են, բռնադատուի իր կրակը դադարեցնելու. որ է ըսել անոր թնդանօթներէն կոր ծանելու և կամ խրամներ բանալու որ տպա յաջող աներևակայելի մը կարելի ըլլայ վրան յարձակիլ։ Այսպիսի գործի մը ձեռնամուխ ընելէն նախապէս զէչ առաջելովս կը գնդակոծեն, որպէս զի նախ և առաջ Հարձարանոցները փշացրնեն, և մնացեալ տրամէս վառօդանոցները, զինուորաց պատսպարանները Հանքը ծածկած տեղերը, և այնպէս պահապանները անձնատուր ըլլալու. Հակառակ ընեն։

Ուրիշ բան է նոյն իսկ քաղքին գնդակոծումը, որ ինչպէս պատահեցաւ Մորպոլոբրի և ուրիշ գաղթեաց երկրորդական ու երրորդական բերդերու նկատմամբ, միայն այն տանեն կընայ տեղի ունենալ երբ առջև ռումբերու և գնդակաց ձգելուն նպատակը քաղաքացւոց Հարստաթ գործերը կործանելը ըլլայ, որոնց Համար անհաշուելի ծախքեր և զարհուրելի խնդրոյ թեանց պատճառ եղեր է, և այս սնոր Համար որ զնոյն իսկ քաղաքացիները բռնադատել, որ զՀրաժարուրը անձնատուր ըլլալու Համոզելու։

Բարկու պաշարման սկիզբէն պատերազմական գործ

ծոց Հմուտ և անհմուտ մարդոց մէջ վիշտ նեթ եղած էր, թէ արդեօք կարելի էր գնդակոծել զՀաքրիզ, որ է ըսել զնոյն ինքն գքաղաքն, առանց կանխաս մեկ կամ երկու ամիոց առնելուն։ Նոյն իսկ թնդանօթաձիգք արդի շերտաւոր թնդանօթից երկարաձիգ Հարուածներուն վրայ հիմնելով իրենց կարծիքը, միանգամայն և բարկու շքեղապ գեղեցիկ գիրքը նկատելով, պայմանաւոր կերթայվ ըսին թէ կարելի էր, և այն գեղմին կիտեին իակ նշանակեցին, ուսկից թնդանօթները կընային բարկու տուն եղերուն մեծ խուճքերը գնդակոծել։ Այս կիտեր բարկու Հարաւային արևմտեան դին կը գտնուին, և Սենի մեծ թերաղզիին մէջ, Գրնսրիլլիեռա, Մոմանտդեռ արևմտեան ուղղութեամբը։ Այդ այս երկու կէտերն ալ թշնամեաց կրակը միայն մեկ քանի ատրաձանեներու կրնայ Հանձիլ, որոնք անկարապէս գլխաւոր շքջապատին մեռ են, որով անկարելի է զօրաւոր և աղդու կերպով գնդակոծել զբարկու։

Ուստի Բրօսպայիք որպէս զի կարեհայնին գքաղաքը զօրաւոր կերպով գնդակոծել և ժողովրդեան սրտին մէջ երկիւղը տպատարել, Հարկ էր կանխաս մեկ կամ աւելի բերդեր առնելին, և ան տանեն քաղքին գնդակոծումը, աւելի պատեհ և անպաղպատելի կերպով յարմարագոյն պայմաններով սկսիլ։

Այսպէս ուրեմն դեկտեմբերի 27ին օրը սկսան քաղքին արուարձանները գընդակոծել, ինչպէս նաև մի և նոյն տանեն գյերդերն ալ կը գաղնեին։

Գնդակոծումը Բարկու թէ հիւսիսային և թէ Հարաւային կողմն սկսաւ գործադրուիլ։ Հարաւային կողմի գնդակոծման նպատակին էին Վոժիռատ ու Կոզնեզ արուարձանները, ապա Շեն տը Մաոսի Հարատարոցուեսից պատրոյ, մինչդեռ անդին Հատ ռումբերու անձրև մը Պլեդրսի և Խիւի բերդերուն կրակը լուռ կը բռներ։ Հիւսիսային կողմէն մի և նոյն տանեն Սբե

ւելեան և Օպեռվիլլէն բերդերը կը գնդակաճուէին, Բալիոզ զօրանալու համար գործածուած Թնդանօթից Թիւը 600էն աւելի էր, որմից երկու երրորդը Տարաս սային կողմը պետեղած էին։

Ա՛յս Թնդանօթից մէջէն 200էն աւելի նոր չնուած էին, որմից մէջ 10 Հատ ռումբկիչներ կար, 21 Տարիս րորդաձոյլ փորոքով։

Պահպանման Թնդանօթից իւրաքանչիւրին Համար 500–1000 Տարուածի գնդակ պատրաստած էր։ Իսկ ձերասաւոր ռումբկիչից գնդակաց ծանրութիւնն էր 200 լիտր, (մօտ 120 Հաղարագրամ)։ Գրեթէ ամէն հինգ վայրկեան մէյ մը Հազար ռումբ երկինքը կը Թռուչէին։

Մի և նոյն տաեն Աաքսոնացւոց գաղտի Տրեատնիքը մէկ քանի խորը Թնդանօթներով Մ՛ոդ. Ազուռնի բարձրաւանդակը կը գնդակոծէին, որպէս զի բնակաւա տեն զՔաղղիացիս որ շուտ քաղաքը գաւնան։ Ռումբի և Նժան բերդերն այս գնդակոծման կը պատասխա նէին, այլ առանց յաջող ելք մը ունենալու։

Գնդակոծման սաստկութիւնը Նուազաղ, Բանսի և Նժան բերդերուն վրայ ուղղուեցաւ, ինչպէս նաև Ազուռնի անցքին վրայ։ Ա՛յս վերջնոյս Համար Բրու սիացիք երեք Տրեատնի պատրաստած Էին ի Նա նսի, երեք ի Կաներ, ուրիշ երեք ի Նուազաղ լը Կռան, և վերջապէս ուրիշ երեք Կոմնէյ կաղնիվեց քով։ Ա՛յս տասնեւերկու ահաւոր Տրեատնեաց յանձնուեցաւ որ այն զարՏուրելի Տարուածին սկիզբն ընեն։

Գնդակոծումն մինչև 27ին իրիկունը շարունակեցաւ, քիչ միայ Հասուց Գաղղիացւոց որ գնդակոծած բերդերուն մէջ պաշտպանեալ կեցեր էին, սակայն յաջորդ օրը Գաղղիացիք ամենայն լռտեալ Թիւն մը ընելու եղած բլալալ դէպ ի Պա Մէտոսն և Վալ ու Բլէսի, սկ աւելի սաստկութեամբ սկսաւ շարունակիլ։ Բայց Գաղղիացւոց Տրեատնիքը ալ Պահուն անտառին մէջ գոնուող Գերմանացիքն շատ կը նեղէին։

Այսոքը յետին գործերն եղան որոնց պաշարեալք գրսէն ձեռք զարկին։ որովհետև բոլոր զօրքերն, շար ժուն և առգային պահեստոդք, որ յատաջապահ Ծա ռայութեանց Համար անհրաժեշտ Տարկաւոր չէին, քաղաքը մնալին։

Ա՛յս օրէն Գաղղիացիք ևս չէին ուզեներ իրենց վատնուդ պաշարներուն ետևեն քիչ կամ աճեռնեւին չսպատասխանեցին Թշնամեաց կրակին։ Սկիզբնց Թշն դանօթ աձիդք իրենց ամբոդ գետնայարկ ապատանա րանաց մէջ պատսպարած, ոչ միայն իրենց Թնդա նօթներըն չէին գործածեր, այլ և պարսպաց մնՏար ձաններէն մէկ դի կ՛առնուին զամոքը որ չքլայ Թէ Թշնամեաց գնդակներէն կործանին։ Ա՛յս լուռ վար մունքը մեծապես կը զարմացնէր զՎերմոնտիս։

Գնդակոծումն ՏեռզՏեռէ աձելով կը սաստկանար, և Թէպետ և գետ ևս քաղքին շրջապատին չէր Տաս ներ, այլ ամրոցներըդ, գլխաւորապես Ռոքնի և Կռա զի, ահաւոր կերպով մեծ վնասներ կը կրեին։ Բրու սիացւոց Թնդանօթից արձրկած ահաւոր մեծաքա ռումբերը, նաև գետնայարկ ամուր պատսպարանաց յարկը կը ծակէր, ու վար կործանելով կը ՏկրՀեր, Ջարդ և ապականութիւն ընելով ամէն բան։

Երկու վերջին՛ակ բերդերը գրեթէ անպնակելի եղած էին։ բաց ասկէ նաև մէկմէկու Տետ ու մնաս ւոր Նժան բերդին Տետ ալ ունեցած Տաղորդակցու թիւնին կտրուեր էր։ Սակայն անոնց պահապան զօր քը, որ ծովային գինուորներ էին և Տաստատիք, անդող դողդ ու գիւղական կերպով դէմ կը դնէին։ Ա՛յս անխոով անդողդողութեամբ որով սոսկ էին ովկիա նոսի ահէդ ալեկոծութեանց գեմնգրաւ նահատա կելոյ, անայլայլակ իրենց տեղը կը մնային այն կատա րի, երեքն ու կրակի փոթորկաբեր կարկտին տակ։

Մ՛ոն Վալէռիեին բերդին մեջնաւոր գնդակոծմանը կոմիսարդած, մեջնակայ Ռիւիլլ ու Նանդէռ ազուալ

ձմեռ քնակիչք, վարչութիե ազգելովը, փութացին Բարիզ մտնելու, որ ուսմբերուն վտանգէն ազատուին։

Պաշարոզաց կրակը 28ին երկուքը շատ ստակաւոր, երբ Բրուսիացիք Քառաս Թնդանօթներով նոր հրետանիներ կամդնեցուին։ Այս Թնդանօթից գնտակներն Ավեռնի բարձրաւանդակին վրայէն անցնելով, անկից անդին գնուորական Ճամբուն վրայ և քաղքին շրջապատին մօտ գամուող գիւղորեից վրայ կ'իյնային։ Այն առեն ալ այն դիրքը պահպանելու չէր կրնար։ Մէջը գտնուող գաղղիացի զօրքերը բռնադատուեր էին իրենց տախտակամած անասներուն ու վրանները Թողլու, պատնէշաց եռակը պատսպարելու համար, ուր մնալով կարելի չէր երեկոյ կէսգիշերը քաշուելու։ Ուստի Գուռնը զօրավարը Տասիլոնալով որ այն զօրքն ալ այն տեղը դա դարել չէին կրնար, հրաման տուաւ որ եան քաշուին։ Այն Թնդանօթներն որ հան տեղ մնկուած էին և եօթնամաստն կործ չուի կային, երկայն ու տաժանելի աշխատութեամբ մերձակայ բերդերը տարուեցան։ Այսպէս 28-29 գիշերը Մնդ. Ավեռնի բարձունքը դատարկեցան։ Այս գիշերը պահելը Գաղղեացիք մեծագին կարևոր կը համարէին։ սակայն ցաւալի բանաւ դատութեամբ մը Հարկ եղաւ որ Թողուին։ Յաջորդ օրը 29՝ դեկտեմբերի գնդակոծումն ալ աւելի սաստկացաւ, ու Թշնամեաց Թնդանօթներն ալ աւելի մեծ տեղան քաղքին։

Դէռ Լա աւելի գնդակներըը Բարիզու քնակարանաց գիծը չէին անցուցած, սակայն մնատ էր այն օրն որ առաջին ռումբը նոյն իսկ Գաղղեից մայրաքաղաքին սիրտը պիտոր խոյար։

Այսպիսի Թշուառ վիճակի մը մէջ Գաղղիացւոց բուռն ոգին կարծես Թէ նոր եռանդ ու զիւցազնական անցողոդոգութիւն կը ստանար։ Մինչդեռ Բարիզ այն ինչ մերձ էր Տրկիզիլ գնդակաց անձրևով մը ծածկուելու, Ժողովուրդն ալ աւելի Հաստատուն միաբ մը կը ցուցներ՝ անընկճելի արիութեամբ դիմանկալութիւնը շարունակելու։

Մանաւանդ Թէ ժողովրդեան վրայ քան զվարչութիւնն աւելի աներկիւղ եռանդ մը և աշխոյժ կ'երեւար, և արդէն շատերը կ'ամբաստանէին զԴուռնը զօրավարն ինչպես Թէ իր պաշտանան պահանջած ու ժը չունենայ։ Ցուզիչք ամեն տեսակ չանգուածն խոշտանգերով կը ստիպէին այն բանաւնելու, որ այն չափ ծանր պատասխանատուներէ պաշարեալ՝ Լա առաւել դիւրագրգիռ ու գոռոզ եղեր էր։

Պէլվիլի Թաղն ըստ սովորութեան ամենեն խռովայոյզ տեղն էր, և այս Թաղին մէջն էր որ Ցաւվիկ ժողովական իր ժողովները կ'ընէր, որ ամենեն կատաղի ռամկապետականաց ժողովատեղին էր։

Ոգեներն օր օրաւան վրայ երթալով կը զորզորէին։ Ամեն չարեաց բժշկութեան միջոց, վիճակախաղ վարչութիւնը կը քարոզէին, որ Լիսի վիճակին նմանին էր։ և այն դրութեան փրկարար արդիւնքները կը մեծագանէին։

Այս ժողովոյ մէջ շատ մը խռովարարք մարդիկ այլ և այլ կիրքերէ յուզեալ, այն հասարակաց տագնապին օգուտ քաղել ուզելով անհանդարտ և ցասկոտ բանաւութիւն այլ և այլ անկարծութեանց կը գրգռէին։ և այսպես ատոնց խռովայոյզ կրից հեռանալը՝ շատ մը անկարգութիւններ Տանգիսեցուն։ Շատ խռովարար խոսքերը արդէն փայտեր Տոգալու պատրաստ, շատ տեղեացնը կործանելով ապականելու ու գողութիւններ ըլլին։

Սակայն բարեկարգութիւնը շատ մը նորէն հաստատուեցաւ և ազգային պահանդութ միջոցաւ պահուեցաւ։ Գուռնի զօրավարն ալ Տեռևեռալ յայտարարութիւնն ուղղեց ժողովրդեան.

Քաղաքագիտ և զօրավարութիւն.

« Մեծ Չինաց կը թափէն ոմանք որ այն միութեան ու փոխոխ վստահութեան զգացմանց կասը խզէն, այս զգացմանց կապին պարտական ենք եթէ հարիւր օրուան պաշարումէն ետքը Բարիզ դեռ յոտին կանգնած կայ ու դիմակալելիքը կը շարամակէ։

« Թշնամին յուսահատելով զԲարիզ, իր ծանրացմանը համաձայն, Յունուարի օրը Վերսալիոյ յանձնելու, ուր բերդուղէից ու յատկապահ տեղեաց գնդապետութեան, այն այլ և այլ երկիցս յիշոցներու վրայ Կաւելցնեմ, որոցմով պաշտպանութիւնը չկատարելը կանգաց։

« Ա. յս արտաքոյ կարգի ձմեռով մեր կրած աշխատութիւնները և անհիւ նեղութիւնները դէրև ելած քարոզելով, կը կամայ խոստանիլը հասարակաց կարծիքն իրենց օգտին շահեցնելու։ Կ'ըսեն նաև թէ վարչութեան անդամը, որոց վարչութիւնը յանձնուած են հայրենեաց օգտութիւնը, այլ և այլ կարծիքներով պատահտեալ են միջնեմին։

« Բանակը ծանր վնասներ կրեց, չկրաւ, և զգուի հանգստութեան մը պէտք ունէր, որպէս թէ չնչամին աստիճական ընդհակծմամբ. չնեղեր։ Այս բանակը Բարիզու ազգային պահանորդաց հետ կռուի գործին կը պատրաստուի, և ամենքն միկին մեր պարտքը պիտոր ընենք։

« Ի վերջոյ ես չոս կը ծանուցանեմ որ վարչութեան խորհրդին մէջ ամենևին պատահման մը տեղի չէ եղած, և մենք ամենքս հայրենեաց վտանգներուն ու թշուառութեանց առջին, անոր ազատութեան յուսոյն մնացեալ ենք, սերտ միութեամբ համամիտ ենք։

« Բարիզ, 30 Դեկտեմբեր։

« Բարիզու կառավարիչ

« Զօրավար ԴՈՒՇԵԻՒ »։

Վարչութիւնը ժողով մը ըրաւ որ որոշէ թէ ինչ կերպով ապստամբութեան անդիշխանութեան փոյթերը գտնէ։ Որոշուեցաւ որ ամէնուն միջոցաւ բարեկարգութեան և օրինաւ ուժը պահպանուի։

Վարչութեան անդամներէն մէկն ամենէն յետին միջոցներն առաջարկեց։ Վճռաւ զօրավարն առաջարկեց որ անխոթը լսուեր, չարագործը և վատը, հրամայեցնելու։ Թիւր Սիմոն իր սկզբանց ատենաբանութեան մը դէմ բողոքեց։

— Պարոն Սիմոն, պատասխանեց իրեն զօրավարը, ես գրեթէ քու մտածութեանդ հակառակ եմ։ Սակայն մենք հիմա արտաքոյ կարգի վիճակի մը մէջ կը գտնուինք։ Պատերազմին երբը վճռեցիք որ մահուան պատիժը խափանուի, օրուն ես ալ ծախհաւ որոշումը կը հաստատեմ։ Սակայն այսօրուան օրս հայրենեաց փրկութեան խնդիրը կայ մէջ տեղ։ Մենք ուրեմն պատերազմական առեւանգներ պիտոր օրշնենք, պիտոր դատենք, պիտոր դատապարտենք, պիտոր սպանենք և յետոյ ձեզի պիտոր խնայշնենք։ Այսպես ձեր սկզբունքներուն բանի մը տեղեակ պիտոր չըլլան....

Սիմոն վերցաւ ժպիտը բռնել ու զօրավարին ձեռքը սեղմելով լսեց։

ԳԼՈՒԽ ԼԷ.

Բռուսիացւոց քաւնակը։

ԵԹԷ Բարիզու պաշտպանողաց վիճակը դժուարին էր, խիստ էր նաև պաշարողաց պարտաւորութիւնը։ Անտարակոյս դիւրին բան մը չէ միշտ անարատ պահել 40 մղոնէ աւելի չրջապատի մը վրայ, մարդոց շրջելու մը, անակնկալ եւ հողապատնիշաց եւ ուրիշ պատրաստած, որ միշտ աչքով կը լսուեսէն, ականջնին ամէն ձայնին արձագանգ եւ մատուցմին միշտ պատրաստ հրացանը պարպելու։ Ցառաջապահ տեղերը ծառայող իւրաքանչիւր վաշտ, չորս օր և չորս գիշեր կը մնար և ապա զօրանոց կը դառնար չորս օր և չորս գիշեր Տանգիտ անցընելու համար։ Պահակները ժամ մը Տակելու պարտուը կ'ընեին, որմէն եսքը երկու ժամ կը Տանգչէին։ Նոյն ընկերութեան պիտուրը որ եւսև կը մնային, յառաջապահ տեղերը գտնուող ընկերներուն Տամար կերակուրը կը պատրաստեին։

Պաշարման Տրեսաներաց մէջ կային նաև ծովային

մէ ծափոտը Թնդանօթներ, որոնց ծառայութիւնը դերմանացիներուն ետեւց Տատուածներու յանձնուած էր։ Սակայն այս պատերազմս այլ և այլ անասկը դիպաց մէջ այս ալ տեսնուեցաւ, որ երկու կողմէն ալ ցամաքի կռիւներուն մէջ ծովային մարդիկ ալ խառն կը գտնուէին։

Ցեւակ տեսակ տորաՏնար զէնքեր կը գործածուէին, որոնցմէն էր պաշտպանեալ Ձրացանը, որ նեղուկի մը մը վրայ Տանգչեցընելու պէտք ունէր։ տասով Բրուսիա ցկը շատ Տեռուէն Գաղղիացւոց յառաջապահ պահակները կը զարնէին։

Նաև ուրիշ Տետաքրքրական բան մըն ալ չուներու գործածութիւնն էր, զորմէ յառաջապահ տեղերը պահպանութեան Տամար կը գործածէին։ Այս վանդակս Տամար Գերմանացիք բոլոր գաշտերը թափառող չուները կը ժողովէին, ու զանոնք Ռուանիի անասունն եղերքի պատնիշաց բոլոր գծին վրայ՝ ծառերուն տոքը կապած կը պահէին։ Այն չուներն ամէն չնկոցի ստոսիկ կը Տաչէին։ որով վտանգը զգայընկալ մէկ Տատիկ մէջտ կեն, մանաւանդ գիշեր ատեն։

Բրուսիոյ Գանլեյլմս Թագաւորը Գերմանացւոց բանակին ընդՏանուր Տրամանատար, իր բուն բանակին Ի Վէրսայլ Տաստատած էր։ Այս տեղս էր որ ընդՏանուր Գերմանիոյ պորտումը Տասու էրէն, որով ողջոյն Գերմանացւոց կայսր Ի'անատանուէր։ Եւ նոյն այս տեղս ծննդեան Տանդէսը կատարեց բոլոր Գերմանացի իշխանութեանց միկտեղ։

Վէրսայլ դատաձանութիւն մը յայտնուեր էր քիչ մը յառաջ, որուն նպատակն էր Սկզբ Պատերկելի նը մանն Ջարդ մը տալ Բրուսիացւոց սպայակոյտին։ Պիզմարքի ապանութեամբ սկիզբն ընելու էին։ Սակայն Պարոն Տեիսէլ ատենկատութեան գլխաւորը դատիւանգաւ, և Պզիկ-Ռեց բերդին Տրամանատարին Տետ Տամաձայն պէտք եղած զգուշութիւնները ըրաւ որ

գործին կատարումը խափանել։ Ջօքըթով բոլոր քա-
քին փողոցները բռնեցին, պահպանութեան տեղաց
զօքըթը կրկնապատկեցին, և առա թնդանօթը վան-
դին ապէը զգալընելու վրայ դրեց քաղքին դուռ
գանուող քաղաքացիքն որ իրենց տուներուը դառնալու
փութան։ Այն ատեն սկսան տուները հետազօտել
կասկածաւոր ու յանցաւոր մարդիկ բռնել ու բանտ
դնել։ Այս և այլ տուներու մէջ գէնքեր, զինուորական
զգեստներ և այլեւայլ գործ նկատուածներ, որով
շատ մը քաղաքացիք բռնուելով, պատերազմական ա-
տեանի ենթարկեցան։ Բոլոր տուներուն հետազօտու-
թիւնը նոյն ուսումնասիրութեան գլխաւորն անձամբ
գործադրեց։

Այս գործին հետեւանքը շատ մը զգուշութեանց մէ
ջտղներու ձեռք զարկին Բրուսիացիք։ Այգի կտրեցաւ
քաղաքացւոց առանց մանուածոց հրամանագրի քաղ-
քէն դուրս դաշտերը պտըտիլ։ Գիշերը ժամ իննին
բոլոր քաղաքացիք իրենց տուները պիտոր քաշուէին,
որմէն ետքը ինչ և իցէ պատրուակաւ դուրս ելլել
չէին կրնար։

Այդ Վեհապետ ծննդեան Տանդէսն ոչ միայն արքու-
նի ձաշին կատարուեցաւ, այլ և մանաւոր Տանդիսու-
մը որ միայն ազգատ վերաբերելոց համար որոշուած էր։

Այս Տանդէսն պալատին ամենէն չքեղ տեղը կատարեցաւ։ Ոսկի տեսարան յիրաւի, և ա-
նանկ որ մարդու խորհրդածութիւնը կը յորդորէ։
Լուսաւիկաս ֆԻլն սրահը վերնայարկինը, որ ոսկեզօծ
զարդերով ծեփած է, և պատերը մարմարիոնագոյն
նկարներով ու պատերազմական պատկերներով ծած-
կած են։ Բոլոր ջահերը վառած է, պատերն ալ բա-
զեղէ պատկերով զարդարած, և սրահին մէկ ծայ-
րէն միւս ծայրը ահագին երկայնութեամբ ստալ մը
դրած է, որ վերէն՝ի վար ամբողջ տեսակ տեսակ բա-
ժանելով ծածկած է. վրան երեք ծննդեան ծառեր

ալ կան տնկած բոլոր պատկաղարդ ու լուսաւորած։

Սահայն մարդուս աչքն ուրիշ տեսարանի վրայ կը
հանգչի. պատին մօտ դրած նստարանները. վրայ քաղ-
մնձիս վերաւորեալը կարգալ նստած կան։ Այսոյ
մեծագոյն մասին երեսին գոյնը շատ նեղուած է, ոչ ոք
առողջ կերպարանք կը ցուցընէ. և թէպէտ այս Տան-
դէսը մնալուածը իրենց համար պատրաստուած է, ՚ի
վերոյ այսը ամենայնի ամենը տխուր երեւոյթ մը կը բե-
րեն։ Զահակողմն սրահին լուսագոյն ջերմացուցած
ծայրը, տասը տասնուամեայ անկողնի չափ տեղ որոյց իւ-
րաքանչիւրին վրայ մէյմէկ վիրաւոր պառկած է. այս
խեղճերը կամացուկ մը իրենց անկողնին մէջ կը շար-
կուին ու հեծաքրքրութեամբ բազմութիւնը կը դի-
տեն։ Այն խեղճ մարդոց փոսփորած աչքերը, նե-
ղար դէմքը, տեսնողին սիրտը կը կեղեքեն։ Վերապրելի
մէկ քանի խաթունայք կարեւորապէս հոն կը գտնուին
և այն խեղճերուն ցաւոց դարմանն ընելով, կը ջանան
վշտերնին թեթեւցնել։

Ցանկարծ դուռը կը բացուի և բանակին հրամա-
նատարն իր սպայակոյտովը ներս կը մտնէ, մինչդեռ
զինուորական երաժշտութիւնը ծննդեան եղանակը կը
հնչեցընէ։ Այնտեղ զինուորական երդից մը յառաջ
կը մատչի և առաջարկին պատմութիւնը կ՚ընծեռ-
նէ. այս պարզ ու սրտաշարժ պատմութիւնը, որ այն
սուրբ օրուան ամենապատշաճ պարագրութիւն մըն
է, կէս մը քարոզ, կէս մը աղօթք, որուն մէջ խառնա-
զութեան գովեստները և Հեռի Տայրենեաց յիշատակ
ները խառնն կը զարթնուն, վիրաւորեալ մեծագոյն մա-
սը աչքերնին գետինը ուղղած, լուռ և տխուր մտիկ
կ՚ընեն։ Մէկ քանի սպայք դժուարաւ կրնան իրենց
արցունքը զսպել. այս տեսարանս անչափ տխրութիւն
կ՚ազդէ ամենուն, թէպէտ և նպատակն այն պատե-
րազմի զոհ եղողներուն քիչ մը զուարթութիւն պատ-
ճառել է։

Աղջիկը լռեցնելէն ետև, սպասէք, մայրապետը ու խաթունայք, այն խեղճ վիրաւորելոց որոշեալ պարգևներն փութացին ձեռքերնին յանձնելու։ Սկիզբն ընծայն Հետևնաև ուտելու բան մըն ալ կար։ Ջինուորներէն իրենց էրախտագիտութիւնը կը յայտնէին այն իրենց ցցուցած կարեկցութեանը, սակայն ոչ ոք կարող եղաւ և ոչ վայրկեան մը իր արտմութիւնը մոռնալ։ Հանդերձ այն ամենայն ձգտումներով, երաժշտութեամբ, զուարճութեան ու խաղաղութեան խօսքերով, ունայն ձեռագ մէջ դրուած ընծաներով, և այն բարի դիտաւորութիւններով՝ որ ընծաներուն յարդը կը կրկնապատկէին, այն հանդէսը՝ յուղարկաւորութեան մը տիրութիւնը կ'ազդէր։

ԳԼՈՒԽ ԼԸ.

Վիլհելմահելի գերին։

Մինչդեռ Գուլիելմոս Բրուսիոյ Թագաւորը, զոր զինուց բաղդն ընդհանուր Գերմանիոյ կայսր ըրեր էր, տարւոյն շրջանը Գաղղիոյ Թագաւորաց հին արքայանիստ քաղաքին մէջ կը լսացրնէր, Նաբոլէոն՝ որ պատերազմին սկիզբը Գաղղիացւոց կայսրն էր, տիրութեամբ նոյն տարին իր Վիլհելմսհէհէ ձանտարեղին կը լընցուներ։ Այսպէս անհատատ է մարդկային տարագուշակ բաղդը։

Այս տեղս Նաբոլէոն առանձնակեաց ու հանդարտ կեանք մը կ'անցուներ. միշտ իրը Թագաւոր կը համբուներ, և յարգանաք իր անցած մեծութեան պատուն իրեն կը տրուէր։ Երբեմն մինակ, երբեմն ալ ընկերութեամբ դրեցին Հետ կը պարտէր, և նաև կառաք ալ դրեցին դուրս ազատաբար ժուռ կու գար։

Դրեցին մօտ վեցտկն վրայ, 36 Հոգւոյ ու մէկ սպայի պահպանութեան տեղի մը կար. սակայն այս

տեղիս ոչ թէ անասլօր, այլ միշտ երբ գրեմին իշխան մը բնակելու կու գայ, նոյն պահապանները հոն իրենց տեղը կ'երթան ու պատուոյ պահպանութիւնը կ'ընեն։ Ա.յսպէս ուրեմն այս գործոյ յանձնուած պարտքին ու բիչ բան չէր, բայց եթէ Նաբոլէոնին անցած առեւնն արքունի պատիւն իրեն մնալ ցաներ։

Նաև ժողովրդեան ալ Թոյլ տրուած էր գրեանք մըտնելու մինչև Պարտոր մտնելնալ. և այսպէս ժողովրդէն ալ հետաքրքրութեամբ մը գրաուն առնելն նշանաւոր մարդը տեսնելու կը վազէր։

Պարտոր գեղեցիկ կերտիլ զարգացած է և առնն պէսքով Հոգացած. միայն խոհակերտիկն պիտոյքը պակաս էր, և անկորնի սենեկայ գիշերային առնն անհրաժեշտ պիտոյքներ. ուստի Նաբոլէոնին Տանեցիները, բոլոր այն կարեւոր բաներն Պեռլինէն զրկուեցան։ Աչխատութեան սենեակը գեղանյարկին վրայ կը գտնուէր, ուսկից պարտիզին վրայ գիտողին աչքը գեղեցիկ տեսարաններ կը նշմարէր։

Ա.յս տեղը բաց պատուհաններուն միջէն Նաբոլէոն կայսրը կը տեսնուէր սեղան, որ իր գաշտ անձնապահ Հայ և սպայից հետ կը վերճաբանէր։

Ցաւագոյը կանուխիկին անկոնդնէն կ'եղէր ու քաղաքացիկի Հագուստով Երկոցին մէջ ժամերով ժուռ կու գար, մերթ ընդ մերթ գազարելով ու պարտիզպանին հետ խօսակցելով։ Սովորութեանը Տանեմնատ ժամը 11ին, կայսրուհի յառաջ, իր սենեակը կը քաջալերէր, և ժամը 2ին կառքով ժուռ գալու կ'երթէր։ Ժամը 7ին ճիշտ, ամէնը կայսեր սենեակները իր ժողովին, ճաշի երթալու Համար։

Բանի որ այս պատերազմին գերին, որուն անունը արդէն աշխարհաճանաչ եղած է, Վիկտորհէ սկսեր էր բնակիլ. նաև Գասել խաղաղ ու տխուր քաղաքին ալ չշնչող դուռ մը բացուեր էր. որովհետև Տարիներուց ի վեր անոնք մեծամասն էրկիրը

տեղէն հոն կը վազէին, որ այն մեծամասն մարդը տեսնեն։

Ա.յսպէս օրերը միակերպութեամբ կ'անցնէին, երբ Մ'էլի առնուէրէն եան, կայսերուհւոյն այցելութեամբն այն միակերպութիւնը կոտրեցաւ։

Ցեսնելը արգէն թէ ինչպէս նչդինեալ կայսրուհին Տատարախուեստութեան Տրատարակուելէն եան բաւ բիւը թողուց։ Անկէ եան իր տղուոյը, զոր Նաբոլէոն կայսրը Սկսանի դժբաղդութենէն յառաջ Պեշհիա անցուցեր էր, Մեզ ալ պատարագեցաւ։

Իր բնակութեան տեղին Հասնելնս պղտի քաղաքն որոշեց, որ Նմարպէն երկուք ու կէս ժամ Տեռու է, և Ֆոնթենպլոյին ու Բորդոմբլոյին գրեթէ մէկ ու կէս ժամ բացակայ։ Նչդինեալ կայսրուհին Բորդոմբլոյի կողմէն Հոն Տասաւ, Սբը Ձոն Պուրիսոնը անգղտացի մը յատուկ նատուը, և Հատգէ կղզիին մեսերը, Հաւերն ու Բիսի մէջ սեղանը, ալէկոծութեան Տանգիստցաւ։ Բիա ամենեն նատահանդիստ մը չտեսի. սակայն այս սեղանը խորհուրդ տեսնելը գիւրին բլլալով, պատեղադրի նատաց, ալէկոծութեան ժամանակ, ապահով պատսպարան մը կ'ընծայէ։

Սբը Ձոն Պուրիսոնը իր անակնկալ զաղթականի հիւրընդունելը, ոչ թէ ինչպէս մեզմէ աբերգին, որպէս զի կայսրուհին Հատգէ կղզին իր տղուն սպասէ, Տոն Տատաց, այլ որովհետև անանկ ալէկոծ գիշերով փոթոռ նեղու լոյսը տեսնել անկարելի էր։

Կայսրուհւոյն Բարիզը Թողլէն յառաջ կայսրորդին ապահով տեղ Հասած էր Տատատարիմ բաբեկամի մը ձեռօք, որ Գասլի Ձամբով զինքը Մնդրկեր անցուցեր էր։

Ի Բիա կայսրուհին, աչքերէն արցունք Թափելով, Սբը Ձոնի և Լէտի Պուրիսոնի Շարժական Երդսն իրենց լրած մարդուն օգնութեանը Տամար (երկուքն ալ մինչև ցայն առնեն իրեն բաղարացիներ էին), և

այն առեն նաւաստիք ալ Հակոբեան Թէ ալ էր այն տէ-
կինն որ նաւուն մէջ իրենց նաւասիրող խոլիկը բըռա-
նած էր։ Կայսրուհին առանց ուշանալու մէկէն առջի
շոգենաւով, որ Բոզդսմբըթի անցը կ'ընէր, Հաճեայ
Ելաւ։

Հանդարտ ծովով անցը կէտ ժամէն աւելի չտևեր.
մանաւանդ որ ամառ առեն շարունակ շոգենաւները
կան որ մարդ գլուխ մէկ շէլլինով գՀամբորդները կը
տեղափոխեն։

Ս. Յակոբի մէկ շոգենաւով մըն էր որ Եւգինեայ
կայսրուհին Բոզդսմբըթ Հասաւ։

Ժամը 8 ½ էր, ծովը սաստիկ ալեկոծեալ, և ցա-
մաքն ու ծովը առ Հասարակ Թանձր մառախուղ մը տակ
ծածկուած էր։ Նաւուն վրայ Թաց էր ու ցուրտ. կայ-
սրուհւոյն բոլոր կահը պզտի արկղ մըն էր և երկու
ձեռքի քուլաներ. իսկ իրը ընկերակիցք՝ երկու կանայք
ու մէկ ծառայ։ Նաւուն մէջն միւս Հաճախորդները և
ոչ իր ներկայութիւնը զգացեր էին։

Բոզդսմբըթի ցամաք ելած տեղերնին Հասարակաց
կառք մը վարձէցին, ու քաղքին ծայրը գնացին, ուր
քիչ մը դադարեցան դէպ ի Հաղիճնա Հանձայ ելաս-
լէն յառաջ։

Հանգան Տարաւային ծովերէրքին քովէն կը քերէ,
և Հանդիպումի եան ժամանակ Հարկ է գնել մէկ կամ
երկու անգամ ձի փոխել. այս պատճառաւ շատ մուԹ
էր երբ կայսրուհին Հաղիճնա Հասաւ։ Բնութիւն Տե-
ղագրեալ խնդացեր էին կայսերորուհւոյն մերը գալուս
ատ, որում և իշխանը պանդոկին առաջին սեղը կը
սպասէր։ Հին տեղի գանուածներէն քիչ մարդ կար որ
գկայսերորուհին կը Հանդիպէր, և ոչ իսկ գնեին Թէ ով
էր այն տրամագրեալ տիկինն որ այն առեղը գնացեր իր
բաղկացը մէջ կը գրկէր։

Կայսրուհին իր որդւոյը ծովային պանդոկը բռա-
կեցաւ, որ անշուշտ տեսքով տուն մըն է, և Հակառին

կողմէն միայն երեք պատուհան ունի. մէկ կողմէն ծո-
վուն վրայ կը Հայի, միւս կողմէն աղտոտ փողոցի մը
վրայ, որ Թէ իբր ծովի վաՀառանոց կը ծառայէ, և
Թէ հին քարվոքեր ծախելու տեղ։

Պանդոկը մէկ մեծ մը միայն ունի, սակայն երկու
սանդուղք կան. սանդուկ մէկը կայսերական անձանց
ծառայութեանը Համար պահուած է, միւսն ուրիշ
սակաւաԹիւ հիւրոց գործածութեանը Թողուած է,
որովՀետև կայսրուհւոյն ընտանիքը տան մեծագոյն
մասը բռնած է։ Իրենց բնակարանին առջին շարու-
նակ ոստիկանութեան պահապան մը կեցած է, որ
պէս զի հետաքրքիրներն ու գողերն անկէ հեռացընէ.
այս է այն մէկ Հատիկ զանազանութիւնն որ քաղաքը
կայսերական հիւրոց կը Տարբերէ։

Այնքան հետաքրքրական Տեղ կը վաղեն կայսրուհին
կամ կայսրորդին տեսնելու. կանայք մանաւանդ ոչ սրեւ-
ու կը նային և ոչ Հոգուն դառնութեանը, այլ
գոՀ էն և բարեբաղդ եՀեՀ յաջողին գնկը կամ գնե-
կաղը, և կամ երկուքն ալ միՀտեղ տեսնելու։

Եւգինեայ Հաղիճնա Հասնելէն եան. միայն անկէ
դուրս կ'ելլէր մօտ եկեղեցին երեքշաբ Համար. սև
մետաքսի Հագուստ մը Տգուստ էր, և նայն գոյնով
քողով մըն ալ երեսը կը ծածկէր։

Ծաղովարդը կ'ըսէր Թէ օրուան մեծագոյն մասն
անկողինը կ'անցուներ. սակայն այս ստոյգ է որ իր
Տասնեան սենեկին պատուհաններէն ոչ երբեք լոյս կը
տեսնուէր, և ցորեկ տառեն ալ պատուհանաց վանգա-
կափեղկերն միշտ գոց կը մնային, և միայն առաւօտանց
քիչ մը առեն բաց կը Թողուէին, գուցէ սենեկին օդ
տալու Համար։

Կայսրուհւոյն հետ կ'Հաղիճնա կը բնակէին նաև
Պարոն տիկին, Միւռա իշխանուհին, Մ'ինը գուբան
ու գքսուհին, Լավալեդ մորգիլը, Փանոպտե տի-
կինն և ուրիշ շատ մը անձինք որ կայսրուհւոյն ընտա-
նի էին։

Եւ դիմեալ կայսրեանն Մեծի առնուելէն ետեւ իր Հաւատիակի առանձնութիւնը Թողալ գնաց իր գեղեցիկ Երիվը տեսնելու, և իր ներկայութեամբն այն Վիրհելմնհէհէի միայնութիւնը քանի մ՚ օր զուարճացաւ։

Մեծի առնուելէն ետեւ նաև երեք մարդաձեռ ու վաճառուկեց զօրավարը դէպ ի այս դղեակը կ՚ուղղուին, սակայն այս նոր հիւրոց գալովը, այն Վիրհելմնհէհէի գեղեցկատարքի բարձունքը, տեսը եւ բնակի մը ուրիշ տեղ։ որովհետեւ հին ու նոր հիւրոց գալուին այն բաց բանտին մտնդատութիւնը աւելի զգալի եղաւ։

Երբ կայսրութիւնը կործանեցաւ, անոր կռապաշտիք փախչելով նեղութիւն ամէն դին ցիրուցան եղան. ոմանք Զուիցերի գնային, այլք՝ ի Ներոլ, և այլք դարձեալ ի Վեռատ։ Լսելօք ու Քանոսպէռ Մեծ փառաւած էին. Մաք Մահն վերատրած՝ խեղճ գիւղի մը մէջ կը գտնուէր։ Օլնիվեռ փախաւ, առանց ուր ըլլալը գիտցուելու։

Սակայն Մեծի անկումը հին Կայսերական Սքքսնեքերին այլ և այլ ցրուեալ անձանց ժողովելու նշան մը եղաւ։ Վիրհելմնհէհէ դղեակը մասնաւոր սենեակներ պատրաստեցաւ, որպէս կարելի եղաւ գուշակել տպաւորած հիւրը։ Այգուստէ Թագաւորին նոր այցելելին համար պէտք եղած պատրաստութեանց հոգ տարաւ, որով բազմաթիւ կառապետ դղեակը Տասան։

Այս առիւծը նոր կերակը մը կու տային այն ընդարձակ ու տխուր բնակարանին։ Վերջապէս Տօկտեմբեր 30ին երկիրները Քէլան անուանով կամն մը Տասան, Տեան ընկերը նշանաւոր կերդ կռմնհի ժ՚ունենալով. գազանները վերջապէս յայտնեցան. կայսրը Տինն էր որ Վիրհելմնհէհէ կը գանուէր։ Երեն գալատամ քը այն տեղը կերակը առաւ, ու Նաբոլեան Գին բնակարանը գրեթէ աղբունիքը մը ձևացաւ։

Կայսրը Տին Պաղհնէն յատաք Տասա՚ի Վիրհելմնհէհէ. մարդաձեռը բազմաթիւ վերնատանիներ երկրորդ օրը Քասել Տասա։ Նոյն այն օրը Տասա Նաև Համդտնի զբաղտին. երեքշաբթի օրը 21 զօրավար Տասան ու Նաև Միւռա իշխանը։ Չորեքշաբթի Տասան Քանոպէռ, Լ ըսկօֆ և Լասմիսօլ ու Ֆաւռատ զօրավարները ուրիշ շատ մը սպանեցան։

Այս կայսրը Տէրն Նաբոլեան Գին Տետ ըրած տեսնութիւնը, պատմութեանց մէջ յիշատակած ամենէն սրտաշարժ տեսարաններէն մէկն է։ և կը կարծենք որ կայսրը Տէրն վրայ մեծ տպաւորութիւն ըրած պիտոր ըլլայ։ Ինչ մեծ տարբերութիւն իր Տէմանան վիճակին մէջ։ Ինչպիսի գոռ, գլխատ բռպէս երբ Պաղհէն, Գաղղիոյ բանակին գլխաւոր, ինչպես գերի եկաւ առանձնակեաց կայսեր այց ընելու, Թրուսիոյ Թագաւորին թոյլտուութեամբը։

Ոտան Վիրհելմնհէհէ խորհուրդ գումարեցաւ, ոբուն նպատակն էր մտածել Թէ ինչպես պէտք էր դիմացրնելիքը նորին վերահանդիսէ՚ի Գաղղիա։ Այս ժողովին մէջ որոշուածը գաղտնիք մը եղաւ. բայց ապա պատմելիքնին անշուշտ սխալ չայտնէ։ Եռաս մը երբը Նէպհնեայ կայսրը Տէրն նորին երթ Տեռացաւ անկէ։

Իր երեք օրնայի ճամբուկ կերթայ գալս տարուեցաւ, որ ոչ որ կանխագգած եղաւ անոր չուերթն։ Կէս օրը մը երբը կայսրը, բան ամէրջականի, Քասգէլնս զօրավարին Տետ ժուռ կու գար, և ամենէն բան մը կայսրը Տէրն մնատարտ ընդ չէր չայտնէր։

Ժամը 3 տասնուՏնկ վայրկեան անցած, կայսրը Տին, քօղարկեալ Տետն ուրիշ սև ու պարզ քօղով մը ծածկուած խամճուն մը ունենալով, երկու մարդոց ընկերութեամբ գուխ իջէն անցան ու կառք մը նստան, դէպ՚ի Քասլի երկաթուղին մեկնելով։ Անկէ ժամը 6 տօս վայրկեան անցած, Ճամբայ էրան և Հանոնի վրայէն Մագդա անցան։

Ձեռով ասաց Նաբոլէոն իր մարդիխներուն հետ ե֊
լեդոցը ժուռ գալով Գաղղիոյ գահը վերադառնալուն
հաւանականութեանը վրայ այսպէս խօսեցաւ.

— Ես կ'ուզեմ որ ամէնը գիտնան թէ ես ամէնէն
միաբս գրած չեմ զինադադարի միջնորդութեամբ
և կամ Բրնւսկոյ ձեռնադրութեամբ նորէն գահը վե֊
րադառնալու. Ես մի միայն ինքնակալն եմ որ բայ'ի
Աստուծոյ չհարցնել նաև ժողովրդեան կամքը ալ թա֊
գաւորած եմ, որով երբեք չեմ ուզեր իմ վարչութեան
ծագմանը անհատաւորիմ ըլլալ։ Բոլոր ժողովուրդն
որ չորս անգամ ազատաբար իմ ընտրութեանս հաւա֊
նեցաւ, իր ազատ կամքը պէտք է որ գիս նորէն կանչէ.
ապա թէ ոչ ես ոչ երբեք նորէն Գաղղիա կը դառ֊
նամ։ Ո՛չ աւելի իրաւունք ունի բանակը գիս նորէն գա֊
հը նստեցնելու, որչափ այն փաստաբանը ու հրապա֊
րակաց մարդիկ որ գիս անկէ վար ձգեցին։ Միայն
գաղղիացի ժողովրդեան է այդ իրաւունքն, որուն ես
ինքնակալն եմ»։

Ա֊յսպէս անցաւ 1870 տարին ու 1871 սկսուեցաւ։
Տարեգլխուն օրն որ միշտ Գաղղիոյ արքունեաց մեծ
կարեւորութեան օր մը սեղուած էր, ի Վիշէլսմնէ֊
հէ շատ տխուր կերպով անցաւ, անցած տարեգլուխ֊
ներուն հետ բաղդատուելով։ Նաբոլէոն սովորականին
քիչ մը աւելի կանուխ եղաւ, և նախ իրեն ընտանի
անձանց բարեմաղթութիւնները ընդունեցաւ։ Այս
դղեկին սրահը գնաց, զոր մատուռ մը փոխեր էին
էին, ու Ջերմեռանդութեամբ պատարագը տեսաւ։
Բայց իր տան մարդիխներէն նաև Մաքդոլսի իշխանու֊
հին ալ կար Հանդերձ իր երկու որդւովքը, Լապե֊
տուաեկո կոմսն, բաժնի զօրավար, Փորդո մարդիզը,
Պիւռէնի կոմսը, Լաուէռս պարոնը Հանդերձ իր որդ֊
ւովը, Պասսոյրի կոմս ուժ սենեկապետն, որ առջի
գիշերը Տաճեր էր։

Պատարագէն ետքը Նաբոլէոն նորէն ընդունելու֊

թեան սենեակները գնաձաւ, ուր Պասսոյրի գուբսն
իր սենեկապետի պաշտօնը կատարեց, ինչպէս երբեմն
ի Դիւիլըրի։ Նախ Նաբոլէոնին բարեմաղթութեան
համակարգ մեծ ծրար մը յանձնեց. ապա վերադարձի
իշխանուհին, սուգ Տաղած, Նաբոլէոնին ներկայաց֊
ցուց. իշխանուհւոյն երկու որդիքը յատուկ մատչելով
կայսեր ձեռքը պագին։ Ձեռով անձնասիրապէսք ե֊
կան, առանձնորհութեամբ Մաքդոլսի իշխանին, որ
նմանպես հետեւեցին ալ գուբս եղաւ։ Ռէյլ կոմսը Նա֊
բոլէոնին բարեմաղթութեան գիր մը ներկայացուց,
զոր աւելի քան 1000 գերի սպայք ստորագրած էին։

Կայսրը ժողովուլ բոլոր ներկայ եղողներուն ձեռքը
սեղմեց։ Ձեռով ասաց ի Բասէլ գերի գտնուող սպայք
ներկայացան. ասոնց առաջնորդ էին Յոռդան և Տիւ֊
բլեսի զօրավարները։ Իրենց հետ մնան նաև կայսեր
տան քաղաքական անձինք, ու Բասնօ, Բոռվիսառ և
Բիւդօի բժիշկները։

Ամէնը նախաճաշի հրաւիրուեցան, որ երբ լմընցաւ,
Պաղէն մարշալաման իր սպայակրօտովը կայսեր քովը
գնաց, և գրեթէ կէս ժամ քովը կեցաւ։ Որուան բո֊
լոր միւս ատենը Նաբոլէոն իր սենեակին առանձին
մնաց։

Շատ մը բարեմաղթութեանց հետագիրներ ալ հաս֊
ան այլ և այլ քաղաքներէն, ինչպէս Պուիսէլէն,
Լիտրայէն, Բեզբայսկէն, Վիէննայէն, Պէռլինէն,
Հռոմայէն, Ֆիւռնցէն, Հէյէն, Սաարլուէն, Ալիսեվ֊
բայէն, Կարմագնիէն և Կոստանդնու֊
պօլսէն, և նաև Աշգղոյ ու Պէլճիոյ մէկ քանի գա֊
ւառներէն։ Մի֊ջօրէին ատենները Բասէլի Տրամնա֊
տար Մոնց կանն ալ Տասաւ և իր բարեմաղթութիւն֊
ները ըրաւ։ Ամէնը բոլոր օրն իրենց Տանդիսաւոր
զգեստովը Տիացին, Պասսոյրի գուբսն ալ իր պաշտա֊
ման զգեստը կրեց։

Բասէլ խօսք մը կը քալեր Թէ Նաբոլէոնի կինացը

դէմ դաւաճանութիւն մը կ՚ըլլայ։ Մէկ մը, կէս մը գերմանացի կէս մըն ալ ռուս, Անշըլայն անունով, Բասէլ հասաւ, և զՄոնց կոմսն այս վտանգաւոր դաւաճանութեան տեղեակ ըրաւ։ Այս մարդուն խօսքերէն այսչափ կարելի եղաւ իմանալ, թէ ինքը Ճանապարհորդութեամբ Մառսպուրկէն անցնելով, և դաղղիացի գերիներուն մէկ քանի խօսակցութիները լսելով, հետևցուց անոնց խօսքերէն որ մտքերնին դրած էին զկայսրը սպաննելու եթէ յանկարծ Բարիզ գընդակոծուէր։

Այսպէս ահա սկսաւ տարին այն ինքնակալն որ երբեմն Գաղղիոյ կայսրն էր։

ԳԼՈՒԽ ԼԹ․

Պելֆորի պաշարումը։ — Վիլլերսէքսէլի կռիւը։

1870 տարւոյն վերջերն երկու հակառակորդ բանակները չորս այլ և այլ տեղուանք կը կռուէին։ Մէյ մը Բարիզու չորս կողմը, ուր Գերմանացւոց ծաղիկ բանակին առաջնորդ՝ նա ինքն Գուլիէլմոս Թագաւորն էր և Գաղղիացւոց Դռօշիւ զօրավարն ալ, վարչութեան նախագահ, զԲարիզ կը պաշտպանէր. Լուարի գետափունքը, ուր Գաղղիացւոց Շանզի զօրավարը, Մեքլէնպուրկի դքսին ու Փրեդերիկոս Կարոլոս իշխանին զօրութեանը կ՚ընդդիմանար. Հիւսիս, ուր Մանդայֆըլ գերմանացի զօրավարը, Ֆէտէռպ՝ գաղղիացի զօրավարին հետ կը կռուէր. և վերջապէս Արևմտեան դին ուր Վէռտէռ զօրավարին զօրքը, Կառլսրուհին և Բաւէմէռին զօրաց կ՚ընդդիմանային։

Ցունուարի առջի օրերը մինչև բոլոր այն տեղերն, ինչպէս նաև ուրիշ մանր տեղուանք, կռիւներ կ՚ըլլա-

յին, ուրիշ գաղղիացի բանակի մը Պուռնապարթ զօրավարին հրամանատարութեանը ներքև, գործիմ մէջ մտաւ։

Ս. յս զօրավարս որ պատերազմիս սիկզբը կայսերական պահպանութեան հրամանատարն էր, Պաղէնն մեռաւ. Քահանան հետ Մէյնի մէջ վախճած ըլլալով, անկէ դուրս ելլելու միջոց գտեր էր. այսպէս անձնասպանութեան կասկածներէն ազատելով՝ ազգային պատկան վարչութեան ծառայելու անձնանուիրեալ եղաւ։ Վարչութիւն ի սկզբան Հիւսիսային բանակին հրամանատարութեան յանձնեց մնալ, ապա Պուռնապարթ այս բանակը Փէտէռսպուհ յանձնելով, ուրիշ նոր բանակի մը հրամանատարութիւնը վրան առաւ, որ Լուսաւ սպատնեներէն հեռանալով՝ արևելեան կողմն պիտոր քալէր ու Կառլսպաղտի օգնութեանը Վէռտէռի դէմ պիտոր երթար։

Պուռնապարթ զօրավարը գվարդապետս կը ղրկար Վըզուվի ու Պէլիթոն մէջ տեղ բանակիլ որպէս զի այս բերդին պնդութեան համար, զոր Վերմանտիք պաշարած բռնած էին. այս բերդն Գաղղիացւոց երկրին այս կողմի յերկար ամբարտին է։

Պելիթոն պաշարումը գեկտեմբերի 3ին կսկսուվերի բաժնէ մը սկսուեցաւ, որուն Գռնէսթով կը զօրավարէր։ Սակայն պաշարումը կարելի չեղաւ գործադրել գեռևին գժուարութեանցը համար, ուսկի և բրուսիացի զօրքերը բոլորչի ձևով բերդին չորս կողմը նստան։ Հարի էր զօրաւոր դիրեր բռնել բերդապահաց յարձակմանցը դէմ դնելու համար։ Պաշարատութեան աշխատութիւնները նոյն ամսուն 23ին աւարտեցան, երբ բուն բանակը կս Շաբէլէն փոխադրուեցաւ։

Գաղղիացիք իրենց եօթնամսուան դիմադրութեան կրակոսը Քանպլին զինուորին վանել, Հանդերձ այնու Գերմանացիք յաջողեցան Պավիլիոն, Շերվըբուին, Ֆէռռէռ

և Բռասվանը գիւղերուն տիրել որ Պէլֆռոնի չորս կողմն էն։ Մանպլեւսան ալ տիրելովը, պաշարման գիծը բոլորովին լրացաւ և ամրցուեցաւ։ Պաշարողաց Թնդանօթներն խակզան բերդին 3000 քայլ հեռու նախ և Պավիլիոնի մէջ տեղը գանուող բլուր մը վրայ դնուած էին։ Իրենց զօրագնդից պատասխանները որ ընծացան, նաև իրենց կրակին ալ զարհուրելի եղաւ. ռումբ բերին արտարձակութեան մէջ ալ կիլոմետրին ծանր կոթուածները պատնեշելով։ Պէլֆիւ և Լէ Պառ արուարձաններին, մեչպես նաև զինաբանը, բոլորովին փճացան ռումբերուն։ Պնդակոծման ամենէն սաստիկ օրերը եղան դեկտեմբերի 8 և 9 օրերը, որ քաղքին կէսը շատ մնաս կրեց։

Ռումբ մը Մակաղէն արուարձանի տան մը վրայ իյնալով կործանեց, որուն մէջ ութ ոգիէ բաղկացեալ ընտանիք մը կար, որմնը ամէնը աւերակաց տակէն Հանուեցան. չորս տարուան աղջիկ մը մնացած էր, միւս անձինքը քիչ շատ ծանր վիրաւորած, հիւանդանոց տարուեցան։

Գրեթէ 20 տարուան աղջիկ մը Ֆռանս արուարձանին ու քաղքին միջտեղուանը ռումբի կտորէ մը սպանուեցաւ։

Բռուհօ արուարձանը թնճուկաց հարուածներուն գվնասը նպատակ էր. գնակիններէն շատ Տոգի վիրաւորեցան։

Ձոյց խոսին համբարանոցը Տրվիզող ռումբէ մը պրեցաւ։

Հանդերձ այս ամէն ծախորդութեանց ու վտանգաց ժողովուրդը Տատատուն կանգը չկեցին ձիկն դիմանալու որոշած էր։

Եղական դէպք մըն ալ այս էր որ բերդին հրամանատարն այն հռչակաւոր ու եռանդուն Տրամնատարն որդին էր, որ 1813ին գՊերլիոս Պավիկ բացաց դէմ պատգամներ էր, որոնք գաշնակցաց օգ-

նախան էին, և առանց բան մը յաջողցնել կարենալու էին դեպի։ Ա՛յս Տրամաբանաբար առաջ մղուելիքայ վարչութենէն անուանած էր, որով Պէտիոս, Բարիզէն դուրս, ու միայն բերդն էր զոր Տարապարտական Տրամադրատար մը ընդդէմ Պերմնացուց կը պաշտպանէր։ Բերդապահ զօրքն ըստ մեծի մասին թնդանոթայ, տեղեայ շարժուն պահաս նորդներէ կը բաղկանային նաև այլ եւայլ ազգերի մէկ քանի ընկերութիւններ ալ կային, ինչպէս նաև Նաթանապարտական զօրքեր և Ծովային Տրէտաձիրք. ընդ ամէնը 6–8000 մարդ։ Զինուոյս վերջն արեւելեան դին և զգանձարանի Տարաւային դին Հողէ պատնէշներով ամրացուցած էին և առվէ դարաւթեամբ կը պահպեին։ Բերդապահք սովորաբար առաւօտեան արշաւելուն Թշնամւոյ վրայ կը յարձակէին, և իրենց պարտպանութիւն կ՚ընէին Մինչ և Ֆիւզիս ամրոց ներու։ Ա՛յս յարձակումներուն Գերմանացիք մեծ կորուստներ կը կրէին, որովհետև Գաղղիացիք յանկարծակի կ՚ելլէյին վրանին և մեծ սատկութեամբ. յետոյ շատ մը կռիւը կը գադրեր ու Գաղղիացիք նորէն իրենց բերդերուն պաշտպանութեանը տակ կը քաշուէին։

Որպես զի ընթերցողը կարենայ գաղափար մը ստանալ պատերազմ Ժողովրգեան կրած տարտնութեան, Պէլֆոռի բնակչի մը գրած յիշատակարանայ հատ մը գնենք հոս, որ կենդանի կերպով կը ստորագրէ այն վիճակը։

«Ա՛յսօր որ քեզի կը գրեմ, քաղքին երեւոյթը շատ տխուր է. դիրեր տանն ռումբերը շատ յեռմներ հասուցին և այս գնդակաց տնձրեը կ՚երեայ թէ դուս եւ գաղաբիլ չուզեր։ Ցաւոս արուարձանին մէջ Տրուե. հէն երեք չէրեք ծխդուեցան։ Այդն տեղերն տուներն ջիչ շատ ամէնը ինաստած էին։ Ֆանիքներին, ինչպէս բնական է, աւերն ինաս կրումներն են։ երեւակայէ, մէկ ռումբ մը միայն քանդած է բնակարանի մը ծածկերն երկու երրորդերը փշացներու։

Իմ քաղաքակից օրինակին հետեւելով, ես ալ դեռ նայարի նկատղ մը մէջ պատրաստած եմ, և այս տղերս պզտի կամնեղի մը լուսանը կը գրեմ, որ իմ աչքս է։ Իր տժգոյն ու դողդոջուն ձեռագրերը, ինծի երկնային լուսոյն վառ պայծառութիւնը աշխարհ կու տայ։ Ո՛վ Թէ ինչպիսի ցաւալի տպաւորութեամբ այս տողերիս երեսը, անցեալին վրայ մտածել կու տայ ինծի։ Ինչպիսի տխուր երեւոյթ ունի մարդկութիւնն այս սերտը խրճատող տեսարանին առջեւ, որ աչքիդ առջեւը կը ներկայանայ։ Նէ դեռ ես այս ոչինչ է կ՚ըսեմ սանձ դին, գնդակոծումը միայն այն տանեն իրապես ծանր պետը ըլլայ, երբ սկսին Տրիվզղ ռումբերն սուձիկել։ Հայտ յառաջ ոչ ինչ ես բնաւորեալ անմիաբ, կատարեալ օրծնեցիք, ընդառաձիկեք ձեր ապահանաբար գործը։

Մինչև ցայժմ ուխէն տասը մեռեալ կը հաշուէինք և նոյնչափ վիրաւոր, այդ ոչինչ է։ Թնդանները նօշնեցուել կործանած ու ծակծկված տուներուն կատրելով լի են, և այս ալ դեռ ես ոչինչ է։ Հիմիկ հետեւանց իրենց ազետալի փոփոխութիւնը կը ցուցնեն... ոչինչ է։ Կամապբ, տղաք կու լան և գրեթէ կը պատասին, անանց ձիներին պետս կը կեղեքի, և այս իսկ ոչինչ է։ Ոչ, Տարկ է որ քաղաքին աւերակաց կոյս մը ըլլայ. Տարկ է որ իրականքը անծանօք առանց ապատանարանի մնան. այն ատեն, միայն այն ատեն Գերմանացւոց ուրախութիւնը կատարեալ ըլլալու է։

Եւ որպէս զի կատարեալ ըլլայ իրենց եղեռնագործը, Տարկ է որ Պէլֆոռ՝ Սարսղոլուբրի, Նէօ-Պռիսաբի, և այլն, վերջը չարունակէ։

Ժողովրգը կը գոչակէ թէ ինչ վիճակ կը մնայ իրեն. անտեղեակ չէ թէ ինչ կերպով սովը են վա-

ըուելու մեր Թէոմիքը, և անոնց մարդասէր բարուցքը վրայ ամենեւին անկասկածելի մը չունէր։ Հանդերձ այսու հաստատուն որոշած է ցյետին Հիմն դնելու։ Իր անյողդողդ առաջադրութիւնքն՝ վասն գաւը կ՚առաւելու։ Փողոցները մը արիւնի հունը եւ ըեն սպառնացած շուառումեան ջարիւն և իրմէն պահանջուած գոհերին կը չափուի։ Այս գերագոյն ժամը հասած է Պէլիքոսի համար, և Պէլիքոս սա բազպիդ պահանջմանն արժանաւոր պիտոր Հանդիսանայ։

Պաշարեալը մէկ յիմարական մտածութեան մը վրայ սեւեռեալ է, որ միւս կողմանէ դիւրաւ կը մեկնուի. ամէն օր բանակի մը կը սպասէ որ իրեն օգնութեան պիտոր գայ։ Նշմարեալ եղաւ նաև Մարպոսը. ին նկատմամբ, ուր ոչ ոք գնայ։ Ի Պէլիքոս ամենուն սիրտը մերձաւոր օգնութենէ մը յոյսեր կը բաբախէ»։

Պատրաստելու համար յառաջ կը քալէր։ Վէռոնա զօրաւարին ալ նոր նոր զօրագ օգնութիւններ ընդունելով իր բանակը կը զօրացնէր։ Նաև. Կոլց զօրավարն ալ իր բաժինքը Վըզուլի վրայ կը քալէր։

Այդ ամիսներուն Վըզուլի մօտերը սկսան երկու բանակաց յառաջխաղաց զօրքերը մէկմէկու հետ կըռուի սկիզբն ընել։ Ի Ռոքռուա յատնարի Տին Գէօմմայրը եղան յաղթողը, 300 գերի, մէկ գրօշակ, Թնդանօթք և պարէնապուծ նիւթեր ձեռք ձգելով։ Սակայն այս գործը Վիլնէոսէսելի մեծ կռուին սկիզբն եղաւ, որ նոյն ամսուն 9ին տեղի ունեցաւ։

Այս կռիւս Վիլնէոսէսել—Մոռմէյ—Մառա գծին վրայ դիպաւ։ Ուսոի գիրքը Վիլնէոսէսելի մինչև. Մոռմէյ կը ձգէր, Ուանեեն գետին աջ կողմի ափին վրայ, ուր Կռան Ֆուժրըձ անուանախիտ բարձրաւանդակը կը գտնուի։ Վիլնէոսէսել Ուանեեն գետին ձախակողմեան ափին վրայ կը գտնուի, ուր բանակած էր Գէօ-

մմնացուց ձախ Թևը։ Մոռմէյի մօտ Լօսինպաք գետն Ուանեեցին մէջ կը Թափուի, և Մոռմէյ գետին սկիզբ սեալ մինչև Հազար քայլ հեռաւորութեամբ Գէրմնացուց գրից յատաքագէմ Ձախասը կը ձեւացնէր, որ բլրի մը վրայէն իջնելով մինչև Հալանին մէջ եղող Մառա գիւղը կը ձգէր, և Տին Պուլուա անուանին մօտ բանակած ալ Թևին հետ կը միանար։ Ուանեեն գետը մինչև յԻլնէոսէսել Հիւսիսէն Հարաւ ուղղութեամբ կը վազէ։ Այնմիջապես այս քաղքէն ետքը, ուղիղ անկեամբ դէպ ի արեւմտեան կողմ Թողլով Մոռմէյի մօտ նուիրեն իր առջի Հարաւային ուղղութեամբ խոտորելով կը Հոսէ։ Գետին բոլոր այս պտոյտներն ոչ միայն Գէօմմայրց գրից աջակողմեան Թևին աւելի ուժ կու տային, Հապա նաև նոյն Թևին Թոյլ կուսային որ Վիլնէոսէսելի մօտ գետին վրայ օգտակար կերպով յենուս։ Գործեալ նաև Ուանեեն գետին Մոռմէյի մօտ նուիրեն իր Հարաւային ընթացքն առնելուն պատՀառաւ, երկու մասն կը բաժնէր այն գետինը՝ որուն մէջէն Գաղղեացիք իրենց յարձակողական ընթացքը կ՚ընէին, որ միշտ յայտի ձախորդութիւն մըն է. որովհետև այս կերպով շատ գժուարին է զօրքը միացեալ ընտել և փոխոխակի իրարու օգնութեան Հասնիլ։

Գաղղեացւոց յարձակման վախճանը Վըզուլի ու Պէլիքոսի մէջ տեղն էր։ Այս նպատակին Հասնելու Համար Տարկ էր նախ Վիլնէոսէսելի տիրել ու զրկոր բանալն էր, ապա Լիւռ։

Վիլնէոսէսելի կռուն երկուտեք ալ յամառ յարձակութեամբ յառաջ տարուեցաւ։ Բրուտիպաքը իրենց դիրքերն պահելու Համար յետին Ձիերն Թափեցին, սակայն յաղթութիւնը Գաղղեացւոց եղաւ, որոնք անկ տուն սպառով գիւղերուն տիրեցին։ Կռիւն առաւոտեան մինչև իրիկուան մահագոյժ կատաղութեամբ տևեց, և ոչ ալ մէկուսն ի Գերմնացիք Վիլնէոսէսելի

դղեակը քաշուած ըլլալով, յամառութեամբ անոր չորս կողմը կռուեցան, անանկ որ լուսոյն ծագելովը, այն դղեակն որ Կռամնի դքսին յատուկ ինչքն էր, աւերակաց կոյտ մը դարձեր էր։ Նոյն առտուն Բրուսիացիք բոլորովին դէպ 'ի Վըրզուլ քաշուեցան։ Իսկ Գաղղիացիք յաղթութենէն խրախուսած յառաջ քալեցին, դէպ 'ի Պէլֆոռ նոր գետնի տիրելով։

ԳԼՈՒԽ Խ.

Լը Մանի կռիւը։

Որպէս զի ընթերցողք պատշաճ գաղափար մը ստանան թէ ինչ կերպով 1871 տարւոյն սկիզբը՝ Գաղղիոյ մէջ պատերազմը յառաջ կը տարուէր, կարգաւ պատմելու ենք բոլոր այն գործերն՝ որ մի և նոյն ատեն Գաղղիոյ երկրին այլ և այլ կէտերուն վրայ կ'ըլլուէին։ Հարկ է նորէն յիշեցընենք որ Բարիզէն դուրս, Գաղղիացւոց ուժն երեք կէտի վրայ բաժնուած՝ Գերմանացւոց զօրացը դէմ ճակատեալ կը կենար. արեւելեան կողմը՝ Վոժ լերանց մէջ, Հիւսիսային դին Ամիանի մօտ, և Հարաւային արեւմտեան կողմը՝ Լուառի վրայ։ Յետ առջի գլխուն մէջ տեսներնուս թէ ինչպէս Պուռպաքի արեւելեան կողմէն Վէզուլի վրայ քալեց, որ Գերմանացւոց կողմանէ մի միայն զօրավարն էր որ Վոժ լերանց կողմը թշնամեաց հետ կը կռուէր. և ինչպէս նոյն Պուռպաքի զօրավարը Վիլէռսէքսէլի կռուին մէջ յաղթելէն ետև դէպ 'ի Պէլֆոռ սկսաւ յառաջել, որպէս

զի բռնադատել զՀնամէս որ այն բերդին պաշարումն վերըցնեն. Հնամս տեմնէր պիսի Թէ մի և նոյն ատեն, այսինքն յաննատարի առջի կիսուն, ինչ գործ բրաս Շահղի զօրավարը: Չկինքն այն տեղը Թոզուցինք որ Թիլ առ Թիլ երկիրը պաշտպանելով ընդդէմ Մէքլէմպուրկի գբսին, որ Լուտաի մէջ մօտանց վինքը կը նեղէը, ի Լը Մանն Սարի գետին եռևը քաշուեր էր:

Այն ատեն Հնամսին Շահղի զօրավարը չատ վարպետութիւն ու Հմուտ առաջնորդութեամբ գըռելս տարաւ, որ անվնաս մօտանց Թէշամէյին կրպակին կը նեղուէր: Այս հասարակապետութեան յանկարծ ատեղծ զինուորներին այսպիսի պարագայի մէջ մեծապես արիացան անձնուրաց յարատևութեան մը ցոյց տալով: Սաակին ցուրտը մեծապես կը նեղէը զերկինք. մանաւանդ որ շատերուն կօշկիները պատառած ըլլալով, գրեթէ բոպիկ ոտքով սառած գետնի վրայ բռնադատուած էին քալելու: Սակիկ զատ նաև ուտելեաց ալ պակասութիւն կար, և քանի մը օր ալ այն նեղութիւնները սաստից Տացի միացին: Հանդերձ այսու նեղութեանց և աշխատութեանց Հանրապետութեամբ կը տանէին, և այն պատերազմիկներէն Թէշամէյին ընդդիմացողը զուսպ կը բռնէին, որ շարունակ երկնց վրայ կխուսէր կը նեղէը զերկինք: Շահղիի բանակը, իր կրած կորուստը ներկին եռևս, գրեա Էս 60,000 մարդ կը Տաշուէր, և այս Թուոյս վրայ նոյնչափ Տազար ալ չզինակից գաստառ ներկին ժողոված չարժուն պահանորդք ասէլացած ըլլալով, զօրավարը 120,000 մարդու բանակ մ'ունէր ձեռքի տակ, սակայն սատցած միայն 80,000 կռուելու վիճակի մէջ էին:

Մէքլէմպուրկի գբսին, Փրէդերիկա Կարոլս Իշխանին և Սաքսոնիոյ Իշխանին բանակակռուիները, Շահղիի Տանդէպ Նահատած, Պլուպէ, Վահտամ և Օպէհտան ձեռացած եռանկիւնը բռնած էին: Այս կերպով Լուտաի Տորագաշտը բոլորովին Թրուպհացւոց ձեռքն էր:

Այն երկրին մէջ տարեդրձութը և չայնորդ օրերն ոչ Թէ ուբախ Տանդիսներով այլ կռիւներով անցան: Մեծ կարեւոր Նահատամարտք չեղան յիրաւի, այլ բաւականապէս արիներ Տիւ ու կատաղի մարտ կռիւներ: Շահղի Ի Լը Ման չարունակ նոր ներքնակամ զօրք ընդունելով կը զօրանար, որով ալ պաշտպանական կերպը ևս կրկին գբսաւ, և սկսաւ չանալ զինչաւ մին Լուտաի Տան ափին վրայ նետել, որպէս զի նորին Օպէհան ձեռք Տգելու փորձն ընէ: Այս կերպով նաև մէկ քանի առաւելութիւններ ունեցաւ, որովՀետև իր զինուորական լրտեսութիւնները մինչև ցՖրուդրձէն Տասան, որ Շադօսէճնի Տարիւր Թէ 15 մղոն Տեռի տեղ մին է, իսկ Օպէհանի 35 մղոն բացակայ է:

Շահղի զօրավարը, չատ կարճ, չանդուդն և զինուորական գործոց Հմուտ մարդ մը ըլլալով, առիկ առիՃակ էը այն գեռնին օրուն վրայ կը կռուէր: Այս յատկութեանց պատՃառաւ կարող եղաւ արշաւող Թշնամւոյն գէմ գնել ամբոխ:

Իր չորս գին Գերմանացիք սովորական մարդեմարդի քան Տշդութեամբ երթից գործողութիւններն յառաջ կը տանէին, Փրէդերիկոս Կարոլոս իշխանին աջ Թեւը Լը Մանի Տարաւայնն գին կը գիմէր և վերջ ժամ կռուելէն ետև. Սպասելէ էական գրկց կը տիրէր, և Բէդհոեհ Վիլլէը բարձրաւանդակը բռնելով իր զօրքերը մինչև Շանժէ գիւղը չատաղ կը քալցներ, որ Լը Մանի վից Տազարաւերը Տեռի է: Մի և նոյն ատեն Գերմանացւոց աջ Թևը Հիւրնի աջ եղերքէն քաշելով, չուտաւրի Ցին մինչև Սաւիսեհ և Մոնթոտ կը Տասնէր, Շահղիի բանակը ետ մղելով. անով Շահղի բռնադատուեցաւ Թոզուլ իր այն գիրքերն որ Լը Մանի առջևը բռնած էր, և այն երկրին եռևը քաշուիլ:

Փրէդերիկոս Կարոլոս Իչմանն Աւստրիէն անդին յառաջ քալելով, 2000 դիբի, մէկ թնդանօթ և երեք միզոպալէհօղ ձեռք ձգեց, և յունուարի 10ին Լէ Մանէն մղեն մի հեռու մնացաւ։

Շաբաթին բանակը ամէն գիչեր յարձակում կ'ընդունէր, և անոր ու թշնամւոց մէջի ընդհարումը կուգար, յունուարի 11ին տեղի ունեցաւ Շաբէէ և Լոմանոն քարձանց վրայ, Լէ Մանի եռակը։

Կուիւը կատաղի և արիւնահեղ եղաւ, և մինչև Միւէ գաղ Բառի Լ'Էվէք, Աւստրէդ, և Գուռնէյ ձգեցաւ։ Բոլոր այն տեղերէն քնակիչք արտրոյսք Լէ Մանի քաղաքին մէջ կ'ապաստնէին, որով և քաղքին քնակչաց զօրհնաբանքը կը կրկնապատկէին։ Այդ բարձանց վրայ կուիւն առաջ կ'երթար։ Թէպէտ և Գաղղիացիք արիաբար դէմ կը դնէին, ի վերջոյ այսր ամէնայնի ի ըրիկուան դէմ Շարի եղաւ որ թշնամւոց զօրաւոր բազմութեանն առջին տեղի տան։ Ձէռն տարաքիը խիտ խիտ կ'ինկնար և այն բազմաթիւ դատկարծոյս զինուորներն, վոհ որկաւերով ձեռն ձգի կը կարուէին։

Որպէս զի գաղտիքար մը տանք Թէ ինչ կատաղութեամբ կռուեցան երկուստեք այն կռուին մէջ, և ինչ արիւնաշէղ դէպքեր կը հանդիպէին հաղարաւոր մեռուածաք, Շանկի ընդհատ զինուրի մը պատմութիւնը դնենք հոս, որ Գերմանացւոց յարձակմանը դէմ արուարձան մը պաշտպանողաց Թուէն էր։ Անա այսպէս կը պատմէ իրեն հանդիպած դէպքերը։

« Մինչ մարդ ու զօրաւորութեամբ արուարձանին կէսը հաստեղով, միզոպալէհօղներն երկնց տխուր երաժշտութիւնն սկսան լսելցնել։ Ջարգը բոլոր իր ահաւորութեամբը սկսեր էր կատարիլ։ Միզոպալը՝ կարգ կարգ կը Տարուածէր. ռումբերն, գնդակներն ամէն կողմէն կ'անձրևէին։ Ահաւոր էր տեսարանը։ Ջօրաց ամբողջ կարգեր ջախջախած, արեան մէջ շարժող մարդիկ, ամենք առանց Թևոց, այլը առանց զլուխի,

այլը որ փորերնէն կախուած աղիքներնէն զսպել կը ջանային։ Ազաղակք, Ձիչք, զարհուրելի ձայնք, և այս ամէն բանի երգածախակից՝ միզոպալէհօղներուս տխուր շաչիւնն իրենց միանգամն Ձնուէթեամբը։ Այս զարհուրելի տեսարանին ինչ և իցէ գաղափարը և ոչ ահաւորութեանը կէսը կրնայ ներկայացնել։ Քակ ես կատարած զլուխ, ամէնայն ինչ կարմիր կը տեսնայի, ա կանջներս կը բզզային։ Կարծէի Թէ գլուխս պիտոր կրսկրզնէր։

Չբացանս կը պարսիի այն մուխ գիծերուն վրայ որ ինչպես Ջսկայ օձեր առջևնուս կը նետուէին, երբոր կ'ընեին, տարին Տրացանս կը լեցնեին, առանց գիտալ բաղարու Թէ ինչ կ'ընեմ։ Ինչ որ կընամ յիչել այն ժամանակն է որ Թշնամին արուարձանին վրայ յարձակեցաւ (ժամը 8ին)։ ուրիչ ուխ ընկերներով և մէկ տեղակալով մը տան մը մէջ կը գտնուէի։ առաջին գտածկոնը եղեր էինք ուսկից պատշհանիներէն կրակ կ'ընեինք, որովհետև Ձանձան տունն, տուն և Թիզ առ Թիզ կը պաշտպանէինք։

« Ձոն կէսպով զարգարուած սենեակ մը բռներ էինք ուր կէսժամ՝ ի վեր կը գտնուէինք, երբ յանկարծ տանտիրհինգն չարի Պաղիեբացիք գեռնպաղիը յարձակեցան։ Մեր տեղակալն առաջինն եղաւ մեզի զգացընելու։ « Տղաք, ըսաւ, կորսուած ենք, պէտք է արիաբար մեռնինք։ » — Շիտակն ըսելով ես գոհ չեի այդ կորստեան մտածութեանը վրայ, այլ Շարի էր պաշտպանեինք զմեզ ու պարաբերնիս ընեինք։ Սանդղին վրայ եղեյզը առաջնորդակիր գլխուն Շետ, տեղակալն իր ուլոզիչ հարիւր տեսաւ, սա կասն վայրկեան մը եղբը յանկարծ սենեը սրահը լեցուելով սենեկին առջևը շարուեցան. մեզի կը Տրաժկեն որ անձնատուր ըլլանք, այլ տեղակալն ուրիշ նոր գնտակով մը անոնց կը պատասխանէ, և այսպէս սենեկի մը մէջ այս անասելը Ջարգը կը սկսի։

«Ելեւէսպայեցիք այդ սեռեակը վաճառող կերթայով զարդարուած այլ նեղ, և հին նեղոց երեսուն հոգի որ իրարու կեանքը վէրպրելու կը կռուէին, մէկզմէկ կը պատառէին և արեան մէջ կը թաւալին։ Այս զարհուրելի կռիւը քառորդ մը ի վեր կը շարունակէր. հայլինները կտոր կտոր եղեր էին, կախիարասիքը ջախ-ջախեր էր, ամէն բան ահաւոր կերպով տակնուվրայ եղած էր ու մէնք մէկմէկու հետ հրայանի կրունկով ու սլաքով կը կռուէինք. ալ միայն երեք գաղղիացի էինք ասկի վրայ, դեռ ևս շրիճի կերպով այն վայրկեանը կը յիշեմ. ոտքերս արեան մէջ կը սահէին, կը զարնէին առանց գիտնալու. Թէ ուր կը զարնեմ. երբ այն միջոցն որ գիս մեր հակառակորդներէն մէկ մը կը բաժնէր բաւական երեսին էր, սլաքի հարուած ի՛ սրձըկէի։ Բայց զրահէհատև սանդը դեռ ևս ինծը հոգի էին ոտքի վրայ, հաւանական էր Թէ մեր բանը գեշ պիտոր լինուար. յանկարծ գլուխս վրայ հրացանի կոունկով հարուած մը ի՛ զգացուխի և ինքզինքս կորնչելու չափ գետինը ի՛ լիցուայ։

«Երբ նորէն վրայ գալով ոտք ելայ, բոլորովին մոռացեր էր, և այլոց տուներուն բոցերը կը սեւնային. սեռեակը կը կարմրորակ լուսով մը լուսաւորած էր և որով կը սեւնային այն գիւղերուն որոց գէմ կը զարնուէին։ Այն առեն միայն սկսայ վախնալ. այն արեան հոտը վիս կը խղդեր, և վերէն ի վար անով ծածկուած էի. հեռուանց Բրուսիայի զօրայ ձայները կը լսէինք, որ իրենց աղաչալին երգերը կ'երգէին, և սլաքեղէ տանց ձնծղիւնը։

«Ամէն լինելին բոլոր քաղաքը Բրուսիացւոց ձեռքն էր։ Ա՛յն սեռեակին վար ինչպէս, այլ հազիւ Թէ այն տանգղին վարը հասեր էի, յանկարծ նպիտ որ մէկը զգեստս կը քաշէ և գէշ գաղղիարէն լեզուով լինծի կը կանչէ. «Ձքացանգ ինծի տուր», զոր և առանց ընդդիմանալեան մէկին տուի. յետոյ վիս հրապարակ

մը տարին ուր ինծի պէս դեռ ևս 200 մեր գերիներէն ժողովեր էին։ Ա՛յսպէս Բրուսիացւոց գերի մնացի, և մեծ խնամք ցոյցերին վրաս. ոչ ծխախոտ և ոչ օղի կը պակսեր ինծի»։

Յունվարի 11ին կռուողը Շանզրի բանակը վանուելով, Գերմանացիք Լը Մանի տիրեցին. նոյն օրն տասը հազար գերի, եօթը թնդանօթ, չորս միթրայլէօզ և առատ պատերազմական ձեռքբերին իսկաս։

Շանզրի բանդագատուեցաւ դէպ ի Պորդոաներն գաւառը ետ քաշուիլ, ուր ի Լալայ զօրքը բանակեցուց։

Սակայն այս գլուխս լինելիքին յառաջ Շանզրի վայ մէկերկու աեղեկութիւն տանք որ բաղմանի թէ նաւատաց գէմ արշաւած կռուելով Ալէքսանի ձախողութենէն ետև, իր տնտեսն այս պատերազմիս մէջ լաւագոյն կառուցած կարգը գրաւ։

Ատրճատանի արշաւանքին ժամանակ, 1860, Օգոստ զօրավարը, երբ քաղաքական գործոց վարիչ ընտանի տեղակալ Տալարտրեան ուղեց, բան որուհ արեւելեայց սովորութեանց ու լեզուաց տեղեակ։ Շանզրի շատ Հարաստութեամբ ու Հնդութեամբ գլուխս տարաւ իր այս յանձնարարական գործն, որով լեգէոնի պատասխան ալ արժանացաւ։

Շանզրի 1864ին 48ր ռազմիկ գունդին Տալարտրեան անուանեցաւ, և Ափրիկէ գտնելու խրնդիրքն զրած ըլլալով, իրեն Թալ տրուեցաւ որ երթայ։ Սկսի-պէր Սպէս Եղմզարաճոին իբր Տալարտրեան գրուելով, յետոյ ապա 1866ին զօրավար անուանեցաւ, և իր վարած պատասխան մէջ միշտ մեծ ընդունելութիւն ցոյց։ Նոյն տարւոյն սկիզբը Վիմֆֆէն զօրավարին հետ Տարատրեան արշաւանքին մասնակցեցաւ, որուն յաջողութեանը Համար իր կողմանէ մեծագոյն ձեռքնտու եղաւ։

Երբ Բրուսիոյ ու Գաղղիոյ մէջ պատերազմը հրատարակուեցաւ, Շանզրի ինդրեց որ պատերազմոյ ջո-

կատի մը հրամանատարութիւնն իրեն տուաւ· սակայն այդ պատիւը ժխտեցին իրեն։ Միայն հոկտեմբերի սկիզբը զինքը Աֆրիկէէն կանչեցին, երբ Գաղղիացւոց թշուառութիւններն սկսած էին, և Գաղղիա ալ անանկ զօրավարներ չունէր որ բաւական ըլլան պատերազմին ձախորդութեանց դարման ընելու։

Անկէ ետքն իր ըրած գործերն պատմեցինք, որ եթէ զբաղդը միշտ իրեն ընկեր չունեցաւ, այլ գոնէ մեծ արիութիւն և արտաքոյ կարգի եռանդն ցցուց։

ԳԼՈՒԽ ԽԱ.

Բոնդ–ա–Նուաէլի, Պաբօմի և Սէն Քանթէնի կռիւները։

Անցնինք Գաղղիոյ հիւսիսային կողմը։ Տեսանք թէ ինչպէս այս տեղուանք Մանդայֆըլ Բրուսիացի զօրավարը նոյեմբերի վերջերն Վիլլէռ–Պրըթոնօ կռուին մէջ Ֆէտէռպ զօրավարին յաղթելով, անմիջապէս Ամիանի ու Ռուանի տիրեց։ Այս երկու զօրավարաց մէջ դեկտեմբերի 23ին ուրիշ կռիւ մըն ալ եղաւ 'ի Բոնդ–ա–Նուաէլ, որ Ամիանէ երեք փարսախ հեռու գետակի մը վրայ շինուած գիւղ մըն է։

Գերմանացիք Ամիանի հիւսիսային կողմը բանակած էին, այն քաղաքն իրենց շարժմանց կեդրոն ընելով և իրենց աջ թևը Սոմ գետին վրայ յեցնելով։ Գաղղիացիք նոյն գետին ափունքը բանակեր էին Տուալ և Բոնդիի մէջ տեղուանք։ Այս կռիւս ամենէն կատաղիներէն մէկն եղաւ, և Ֆէտէռպ զօրավարին ձին, ամենէն խիտ խառնուրդին մէջ սպաննուեցաւ։ Այն գիւղերն շատ անգամ մէկմէկու ձեռքէն կրկին և կրը-

կին առնուեցան։ Ժամն ՅԹն յաղթութիւնը Գաղղիացւոց կողմն էր. սակայն ցիչ մը ետքը Բրուսիացիք զօրացան ու Գաղղիացիք Հարկ եղաւ, որ ետ քաշուին։ Բայց այս կռիւս ոչ միկ կողմին ալ ամենասոդ առաւելութիւն մը տալով երկու կողմի զօրավարք ալ իրենց կողմի յաղթութիւն սեպեցին։

Ա՛լ աւելի ծանր եղաւ այն կռիւն որ յաջորդ առ Ջի օրերը Պազեմ քաղքին մօտերը տեղի ունեցաւ։ Գաղղիացիք որ Սէտայի առջևը բանակած էին, յանապարի Շին Ճամբայ ելլելով՝ գէպ ի Թիոնվիլ քալեցին, որ Պաճարի չորսղին բանակած էր։ Բուռն Թափով մը յարձակելով, էսկան զրկց մը յաջողեցան տիրելու։

Շդ բանակախումբին Կին բաժինն Ձդ զօրաքար, Աշխեդ–Լը–Դուռն և Պօքուա գիւղից տիրեցին։ Ընդ Հակառակին Շդ բանակախումբ ին Կին բաժինը, Տանդերթ իր ըրած կորձանքներովը, չկրցաւ Պկ Տանեին գիւղին տիրել։ սակայն Բրուսիացիք տեսնալով որ Աշխեդ–լը–Կռանի առնուելովը կը պահպանէին, դիշերանց Պկ Տանեին Թողալ Հեռացան։

Յաւնաւարի Ցին արշալոյսն կռիւն ընդհանուր Ձակտին վրայ սկսաւ։ Նաև այս օրուանս մէջ ալ Գաղղիացիք արաքոր կարգի եռանդ ցրցուին, և երբեմն քար շարժելով յաջողեցան Թիմնեերու դիպան։

Շդ բանակախումբին բաժինը Աաբիանի և Ֆօռեռնիլ գիւղից կը տիրէ. Շդ բանակախումբին Ձդ բաժինը ընդհանուր Ժէֆվիլէ գիւղը կը մանչ, որ կռուին կէզրանն եղեր էր, և Բուռնայացւոց զրկից կը տիրէ, Թէպետ և անոնք կատաղաբար կը պաշպանէին այն դիրքերը, և նոյնպես նաև Ալէյն լէ Պաքոմ գիւղն ալ կառնեն։

Մին և նոյն ատեն Շդ բանակախումբին Կին բաժինը, Կաբվիլէի և Լիմեի–Փիլուա գիւղից կը տիրէ։

Երեկուան ժամն վերջին գիշերայինները մոտը կռուի

դաշտին, որ լի էր իրենց մեռեալներովը, մեկ գի վաներ էին. շատ մը Բրուսիացի վիրաւորը Գաղղիացւոց ձեռքը մնացին, այն գիւղերուն մէջ ուր տեղ կռիւը տեղի ունեցեր էր. այսպես նաև շատ մը գերիներ իրենց ձեռքն ինկան։

Մեկ քանի գաղղիացի զօրաց ընկերութիւնք լուսն Թափով յառաջ նետուելով, անկարգ կերպով Պաբամ քաղքին արուարձաններուն մէջ մտան, ուր Բրուսիացիք տուներուն մէջ ամրացեր էին. սակայն նոյն այն գիշերն այն կարիճ զինուորներն նորէն էս իրենց բանակը կանչուեցան։

Յաջորդ օրը (4) Դանդիսեցաւ որ գերմանացի սպէտակ զրահաւորաց երկու գունդեսակ, Հետեան գաղղիացի զօրագունդ մը Դանդիսեցան. մեկին այս եաբհներս բոլորակ մը ձևացուցին ու յիստն քայլ Հեռաւորութեամբ Թնդանեաց վրայ կրակ ըրին, և այն գունդսակներէն մեկին բոլորովին ջնջեցին, որոնց մնացեկ ու երեկաբը գետնը մեռած փռուեցան. իսկ միւսը սանձարձակ փախաւ։ Ոյսօրագաց կողմանէ միայն երեք Հազ Թեթև մը վիրաւորեցան։

Այս կռուէն եաքն ալ Շանը կռիւներ տեղի չունեցան Գաղղիացւոց ու Գերմանացւոց միջ Հիւսիսային կողմը, մինչև յունաւարի 18ը, որ Սէն Քանդէնի արևմտահիւս կռիւը սկսաւ, և մինչև երկրորդ օրը (19) շարունակեց ու լմընցաւ։

Յունաւարի 18ին առաւօտը Գաղղիացւոց Հիւսիսային բանակն իր բանակեցած Թողալ գէպ ի Լաւվիլէռ և Մեկզե–սիւռ–Ուազ կը քալէր։ Սկզբն Շշդ բանակախումբին Ձդ Հետքը Աուբի Տասած էր, երբ Բրուսիացւոց յանկարծակի զօրագ Հանդիպեցաւ։ Շեռւ մը Ճամբան զաղարեցաւ, որպէս զի ժամանակ տայ միացած բանակին և իր պատրաստութեանց կատարելու։

Այս առենս Բրուսիացիք Ֆէօռտէռն գաղղիացի Ջո–

կատին վայ կատաղաբար յարձակեցան, որ վ ո հասած էր։ Ա՛յս Ջոհասն առաւօտեան 10 ու կէսէն մինչև 3 ու կէս, այն բոլոր յարձակմանը դէմ դրաւ։ Գաղղիացի հինգ ռազմիկ գունդը միասին քիչ մը ժամանակ բոլոր յարձակմանն մը ընդդիմացաւ, որուն սպա հէնրիսոն որսորդաց 20դ. գունդն օգնութեան հասաւ։ Ա՛յսպիսի զօրաւոր դիմակալութիւնն մը առանց ծանր կորուստներու կարելի չէր։ ուստի և այս կարճ գունդը զը կուռէն եղբը հինգ սպայ և 100 զինուոր ևնկած հաշուեց։

Կառավ շարժուն պահեստորդը չկրցան Բրուսիացի հեծելազօրուն յարձակմանը ընդդիմանալ, սակայն Սէն–է–Մաւնի շարժուն պաղպրիւնուեանբ դէմ դրին այն հեծելազօրուն ու բռնադատեցին որ ետ քաշուի։

Հանդերձ այս անակնկալ բոլոր յարձակմանբ, գաղղիացի առաջին Ջոհասը, Թէպէտ և առանց եր. կրորդ Ջոհասին օգնութեանը, որ Ռուբիի Ճանփուն վայ կը սպասէր, իր յառաջադէմ քայլը շարունակեց ու կարող եղաւ Մէզիէռ–սիւռ–Ուազ և Սէռի Լէ Մէզ զրէհ Հասնիլ։

Նաև Գաղղիացւոց 23դ. բանակախումբը Թնդանօթին շարէները լսելով վազեց. սակայն Վօի կողմնակ հասաւ երբ Լին Ջոհասն արդէն Ակռանքուռ հասեր էր։ Եւ այսպէս օգնութեան գլխաւոր սիւնակները շատ կրնային ու Տարի եղաւ որ մէկ քանի կառք Գերբ մնացաւոց ձեռքը Թողուն։

Սակայն այս առաջին օրուան գործն երկրորդ օրուան մեծ կռուին յառաջընթացն եղաւ։

Գաղղիացիք այսպէս շարուած էին։

1Դգ և 2Դգ բանակախումբը Սէն Քանդէնի մօտ կը գտնուէին. Լին բաժինը Նէօվիլի և Կօշի մօտերը բանակած էր, իսկ 3դ բաժինը ի Կռէժի և Քասգրը։ Գերմանացիք ի սկզբան Քաղդի վրայ յարձակեցան,

զոր փրկելի Ջոհասն ուժով մը պաշտպանեց, Թէպէտ և տեղւոյն վրայ Նայող բարձանց տեր էին։

Փէչ մը Եղբր Նաև Կռէժիի վրայ յարձակեցան Բրուսիացիք, մինչդեռ Թնդանօթը Նաև Սավիէռ կողմը կը Թնդար, դէպ ուր գիմից Հասնելու ամբողջ 23դ բանակախումբը, իր Նախ Թէևը Ջոհացքին վրայ յերջանելով։

Ցետոյ գաղղիացի բաժինը, որ դեռ և Թէևա ևացած յարձակում մը չէր կրած, այն բարձանց վրայ գնաց ուր Գու. Վան Ջաղացքը կը գտնուի, և նոյնպէս Նաև Նօվիէօի կատարները, իր աջ Թևը Նմնանալ Ջոհացքին յերջանելով. սակայն մինչդեռ Պրուղ բաժինը հասնի կողմէն զառիվերը կ'երկնէր, Ցետոյի սիմահարեցին անգղալի կերպով գէպ ի Նախ կը խոտորելին ու Նէօվիլի և Մըրսիլ–Սէն–Լօռանի բարձունքը կը Հասնէին։ Ա՛յս կերպով կռուին գիծը Ջոլմանէ, Սավիէ, Կռէժիէ, Մուէնը Վան, Նօվիէօի և Նէվիլի ցՄըրսիլ–Սէն–Լօռան կը ձգէր։

23դ բանակախումբը 32դէն Ջոհացքով մը բաժնուած էր, որուն քալէն անմատոյց ՁհաՀէՀներ կան, անանկ որ անկարելի էր զանոնք Տաղղրձակցութեան մէջ դնել. առանց Սէն Քանդէնի վրայէն երկար Ջոհան մը ընել տալու. Ժամը 10ին առեներեը փրկելն զօրավարին Տրամայն գրկուեցաւ որ Քաղդը Թողու և բարձանց վայ երԹայ։ Մի և նոյն առեն Թշնամիք Ցէռոժա զօրավարին բանակախումբին վայ կը յարձրկէին, զոր և բարկանեին. Թնդանօթներով կը գնդահոցէին։ Բրուսիացւոց Թնդանօթաձիգք Հանգուռ բարձունքներէն իջնալով, անանկ յանդուգնեցան յարձակեցան Գաղղիացւոց վրայ, որ Գաղղիացիք ի սկզբան Հետաոտական Թէ Թշնամւոց զօրք ըլլան ու Թոզուցին անանց որ գրեԹէ 20 Տազարամարդ տեղ յառաջ գան, որպէս զի վրիպակ մը չգործեն. այլ երբ

Հանդյան որ Թշնամիք են, սկսան անանկ սաստիկ կռա-
կով Հարուածել, որ բռնադատեցին զանոնք յարձակ-
մունքին աւելի երթալ քայլով եւ դառնալ ու փախչիլ։
Այն տեղը Բրուսիացիք ահագին կորուստներ ըրին,
անանկ որ գետինն իրենց մեռելոց դիակներովը ծած-
կած էր։

Գերմանացիք ան ատեն բոլոր իրենց վաշտերը միանա-
գամայն յառաջ քայցուցին. այս գահավիժ բաղմու-
Թիւնը դադարեցնելուընէ Համար Պէսով զօրավարը հրե-
ամանի մը յառաջ կոչեց որ անպատճառ եղաւ, և շուտ
մին ալ Բրուսիացոց հրետանեաց շէշտ կրակին բոլոր
անոր Թնդանօթները կործանեցան. սակայն շուտ մը
անոր տեղ ուրիշ ատելի զօրաւոր հրետանի մը անցաւ,
որ անվիճապէս սկսաւ բռնադատել Թշնամեաց հրե-
ամանիներն որ իրենց կրակը մեղմացնէին։ Սակայն
Բրուսիացոց ուրիշնոր հրետանի մը օգնութեան հա-
սաւ ու բռնադատեց զԳաղղիացիս որ իրենց դիրքը
փոխեն, և մինչդեռ Պէսով զօրավարն սնդամբ այն
գործին հ'յառաջտգաբեր, ռումբերէ բեկորէ մը փորուն
վրայ ծանր վիրաւորեցաւ։

Նաև Ֆէլտժաս բաժինն ալ իր ցրիւ հրաձիգներովը
բայձր գագաթներու վրայ ամրացած էր, ուսկից
Թշնամեաց յառաջ մնալիք կը խափանէր. հրետանի
մը Մէգան սը Ռօլիէօ ըսուած տեղը գետեզած էր, որ
ամբողջ Հունի ժամմանակը գերազանցեց մինչ քան
զԲրուսիացոց հրետանին։ Ժամը երկուքին առաւոտե-
ան Բրուսիացոց բոլոր դիմը 2Զդ բանակախումբին
առջին եան կը քաշուէր. սակայն 2Զդ բանակախումբը
ծանր գործի դիմաց էր ու հետզհետէ գետին կը
կորնչցնէր։ Ֆէտեռալ զօրավարը 22դ-ին քանի մը
վաշտուց Հրաման տուաւ 23-ին օգնութեան վազելու.
սակայն այս օգնութիւնը ժամնանակին չհասաւ. 23դ
բանակախումբը դժալի կերպով տեղի տուաւ, և հա-
րեւի եղածին չափ շուտ եան քաշուեցաւ. ժամը 3 եր
միջօրէին էր։

22դ բանակախումբին այն ժամուն շատ գետին շա-
հեր էր, որով իր Նախատուն գիծը, շրջանակի մը ա-
դեղը կը ձևացնէր որ հետզհետէ յառաջ քալելով
աւելի ի'ընդարձակէր, և անով վտանգաւոր ի'րլլար իր
դիրքը, ինչու որ այն գիծը շատ նօսր էր։ Վտանգն ա-
նով աւելի ծանր էր որ Գաղղիացոց պահեստի զօրքը
շատ քիչ էր, և Թշնամին բոլոր իր զօրքը, որ արդէն
շատ բաշտնեմիւ եր քան զԳաղղիացիս, երբ չորս կէ-
տի վրայ կէ զրմացուցեր էր, և անոնցմով կընար որը-
չեալ կէտի մը վրայ Գաղղիացոց նօսրացեալ գիծը
Ձ'ղբեր։ Որ և Ձ'ընարեր շատ յուշացաւ։

Երբ ու կիսուն առնուերը չարժուեր սկսան էտ
քաշուիլ։ Ի վերայ այսը ամենայնի կարելի եղաւ զանոնք
Ջօշելի վիրաւորմանն տեղւոյն հետևը դադարեցնելու
ու Հիւսիսային զօտաձևերու Հետ գասակարգելու։ Նա-
Հանջը պաշտպանելու գործը յանձնեցաւ անոց։

Ֆէլտժաս բաժինին Հանդէպ, բրուսիացի զօրաց Հզօր
սիւն մը կը ջանար Գաղղիացոց ձախ կողմէն պատող
շրջան մը ընել. սակայն Մրմգէպէրը Հրամանատարին
Հրամանին նեբքև եղած հրետանի մը իր երագ ու
Ձիշտ Հարուածներովը անոր ընդացքը դադարեցուց,
ծանր կորուստներ կրել տալով անոր։

Ժամին չորին Գաղղիացիք իրենց դիրքերէն և ոչ մէ-
կը Թողեր էին, մանաւանդ Թէ բոլոր իրենց դիրքերը
մեծ եռանդուածք կը պաշտպանէին. սակայն Բօյց ա' Ի
վրա բաժինը վարեցնալով Թշնամեաց սաստիկ բրա-
նութեանը ընդդիմանալ, Հրաման եղաւ որ բանակը
նահանջի։ 22դ բանակախումբին մէկ քանի վաշտեր
նահանջը պաշտպանեցին, որ սկզբան բաբեկարգ կերպ
պահ սկսաւ կատարել վաշտը ու հրետանիք իրենց
տեղը կենալով, սակայն յանկարծ Բրուսիացոց հրե-
ամանիքը այն բարձանց վրայ տեսնուեցան, որ Գաղղիա-
ցւոց բանակին վրայ կընային, և անմիջապէս սկսան
ահաւոր կրակ մը Թափել Գաղղիացւոց վրայ։

Գաղղիացւոց սիւնակներէն ՚ի սկզբան իրենց քայլը փութացուցին որ Թշնամեաց Հարուածներէն դուրս ելլեն. սակայն անանկ սաստիկ ջարդ ի՛նկնեին այն Հարուածք, որ Տարկ եղաւ երթալնէթաց վաղել ու հեռանալով ուրիշ տեղ կարգի մտնալ, ոչ առանց ծանր կորուստներ կրելու։ Բոլոր այն գոլքերը Բրուսիացւոց կրակին տակ Սէն Քանդէնի մէջէն անցան, որոնք զքաղաքը կը դնդակոծէին Քանալով տունեերուն իրար տալ։ գիշերը Հալածուանը դադարեցուց, և Ֆէռէուռ զօրավարը կարող եղաւ Շամպռէի վայ քաշուիլ առանց Թշնամեաց նեղելուն։

Այսպէս Սէն Քանդէնի կռիւն որ երկու օր քշեց, որուն մէջ երկու կառոզք ալ յաղուռ քաջութեամբ մը կառնեցան, Գերմանացւոց որոշիչ յաղթութեամբ մը լրնցաւ ու բռնադատեց զԲազղիացիս որ ետ քաշուին։

ԳԼՈՒԽ ԽԲ.

Դառիպարտի, և յունուարի 21, 22, և 23ի կառիպարտեանց յաղթութիւնք։

1870 տարւոյն վերջերը զԿառիպալտի Օգէնն Թողլուկը։

Ձեռ Ռէմէռ զօրավարը Նիւիի կռուէն ետքը ետ քաշուելուն, Բրուսիացիք Կառիպալտեանց Հանդէպ իրենց դիրքերը կեցած կը Տակէին, Տիժոնի մէջ ամուր կերպով պատսպարած և Նիւիի ու Տիժոնի մէջ տեղ իրենց զօրաց գունդերն բանակեցուցած, և իրենց յաջորդակները միւնւ ի Քոռսէլ Բրամիհէռ և Մոն Վաւլեն ունենալով։ Սակայն 26-27 գիշերը, յանկարծակի շաստլմոնի Տիժոնը Թողլին, որուն անմիջապէս 28ին սիրեցին Կառիպալտեանք Հանդերձ Ռէմէռի մէկ քանի գունդերովը։ Այնի օրը Կառիպալտի մեծաթիւրը միգուպլէօզներու գէղեցիկ հրետանի մը ընդուներ էր, իւրաքանչիւրը քսանեւեօթը վողով։

Ձունուարի 31ին առաւօտ Կառիպալտի, Հասարակապետական վարչութեան գործակատարի մը միջո-

ցաւ, հրամայեց որ իր բոլոր զօքերը Տիժոն հաւաքեն։ Մինոգովի Աձանէյ Լը Տիւքէն եղեալ Վալ ս՝ Ուշէն պիտոր անցներ. Ռիչխոգովն Ավալոնէն պիտոր գար։ Միւս երկու Քոկամաերը, առաջին և երկրորդ, Օգիճօն երկաթագլի պիտոր նատնէին, և Շաճաեի, Պօմ և Ալիւի գծով, Պուռկոնեի Հին մայրաքաղաքը պիտոր Հաճնէին։

Զօքավարը նոյն յունուարի 3 օրը առջինն եղաւ Տիժոն Հանձնելու։ Չոն Կառխլալսի իր սպայակոյտն հետ ոչ մի ընդդիմացաւ, որ իրեն կ'իմացընէին Թէ երկաթուղեայ կառատրիներուն պահուեցեր պատհաստ, անկարելի եր որ զօքերը կարենար Տիժոն ժողովել։ Ուստի չուտ մը Պոռտոյի վարչութեան կանքը Հարցընելով, Կառխլալսի նորէն Տարի եղաւ որ Օգիճօն իր քուն բանակը գտնայ։

Վերջապէս յունուարի 8ին կարելի եղաւ իր բոլոր զօքերը Տիժոն երեկոյ Եղնանակը չափաւոր ազիկ էր. դաշտօրէք ձեամբ սպիտակացած, գրեթէ մնապատի մը երեւոյթն ունէին, սակայն մեծաղբան սնանկ գառն խստութիւն չունէր ինչպէս անցած օրերը։

Չօքավարը Տիժոն մնալէն յառաջ ուզեց բարձրանալ մը դիտել ուսկից Բրուսիացւոց Թնդանօթաձիգք նպատակի 2ցին օրը զնառկալսեանս կը գնդակոծեին։ Այս Բանցիս Տաղարապետին հետ կառք նստած քաղաքը մնաւ, որուն քաղաքացիք մեծ սիրոյ ընդունելութիւն ըրին։

Քաղաքացիք նոյն իսկ զնառկալսեանս մեծ պատուով կը յարգէին, և գրեթէ ամէնքն առանձնակատնաց առներուն մէջ կը բնակէին։ Կնակարան գանելու Համար քաղաքապետին տունակի մը պէտք չունէին, այլ գոնա մը կը զարնէին և պատկելու տեղ մը կը ինդրեին։ Եթէ տեղ ըլլար սիրով կը տրուէր իրենց։

Աբդ Ռիչխոգովի Կառխլալսի իր ազատ Հրացանաւորներ Բրուսիացւոց Չնադռով զօքավարին բանակ-

կին դէմ կը գներ, մինգեռ Վէռտէռ զօքավարը բոլոր իր զօքերը Պուռսաքերին դէմ կը դիմէր։ Ռիչխոգովի առէպ առէպ Թշնամեաց հետ սկսի հաչնեռով կը զարնուէր, գրեթէ միշտ զանոնք յաղթահարելու յաջողելով։ Յունուարի 9ին քիչ մը դէպ՝ի Մոնպատ շատ յառաջ գնացած ըլլալով, Թշնամեաց բազմութեան զօքերը սպառուեցան. սակայն առանց վհատելու կարձատ կառուելով ազատեցան ձեռքերնէն։ Տիժոնէն գրեթէ քառասուն հազարամարդ հեռու, Դեբմնացւոց հետ զգուշացեցաւ, և անանց գրած դարանին ազատելով նաև տասը գերի և երեք կտոր ալ ձեռք ձգեց։

Ա՛յն գնգրէն եաքը Ռիչխոգովի իր ազատ Հրացանաւորները Վիլդօի վրայ քալեց։

Նախ Կառխլալսեին հետ՝ի Տիժոն Ձհետզացի ընկերթեհնեալ կը գտնուէր, որ գարձեալ ձեռքերը էր. որովհետև անանգամ յետոն Տոգի տժգոհութեամբ եաք գնացած ըլլալով, միայն 60 Տոգի ձեռքը էին, և ապա ուրիշ նորերու Հանձնելով 120 եղաւ իրենց թիւը։

Աբդ Բրուսիացիք Տիժոնի յարձակին երեկոյան կը բաղմնային, որով Վոժից բանակին ինքզինքը պաշտպանելու կը պատրաստուէր. Կառխլալսի ամէնէն վերանգաւոր լրտեսութիւններ անձամբ կը կատարէր։

Տիժոնի շրջակայից գաղափար մը ունենալու Համար Տարկ է ըսել որ այն քաղաքին Հիւսիսային արեւմտեան դին լերանց գօտի մը ի՛նքնաշարժ՝ որոնցմէ կը ձեռնայ Լանկոն ըսուած բարձրանգանակը։ Այս լեռները կիսաբոլոր ձեւով դէպ՝ի Հիւսիս կը գիմեն, ուր տեղ Մարն Ցոպի անունը ի՛նչուան, և անկէ դէպ՝ի արեւելք ի՛ինչնան ու Վոժից հետ կը միանան Պէլֆոռի մօտ։ Այս լերանց շրջապատ տեղւոյն մէջ վերին Մարն Հովիտը կը բռնադատուի, որուն մէջէն շատ մը գետակներ ու հեղեղատներ կը Հոսեն, որոնք առնելին այն լեռնային շրջանակներէն ի՛ինչնան. ասոնց Թռուէն է նաև

արևելեան դին Ուանեծն դեռը և Դիլը ալ արևմտեան դին։ Տիժանին նպատելով Դիլ գեղը հիւսիսային դին կը գտնուի։ Լանկոի բարձրաւանդակին կը ըղնէի, բաւական տեղ դեպ 'ի արևելք կը հասէ, մինչև յԻԸ սիւռ– Դիլ։ Յետոյ դեպ 'ի Տարաւ կը խոտորի, ու Տիժանի Տարաւային արևելեան կողմէն Ուանեծնի մէջ կ'ելլէ ու կը Թափուի։

Բրուսիացիք կը պատրաստուէին այս յետին քաղաքին վրայ յարձակելու և Կառիպալեին բանակին անկէ վանելու, որպէս զի աւելի դիւրաւ կարենան զՊուռպաքին առանձնացնել, որ դեպ 'ի Պէչհոռ կը յաջողէր։ Պուռպաքի Կառիպալեին ազգակցութիւնը կը գիտնուէր, որով և իր Հայկական Թևը Վոժից բանակէն պաշտպանեալ էր։ Յոյսի է ուրեմն որ Կառիպալեին բանակը վանուելով և Տիժան Թշնամեաց ձեռքն իյնալով, նաև Պուռպաքին Հայ Թևն ալ անպաշտպան կը մնար, և դիւրաւ կրնար Թշնամին դիմքը պատել։

Այս էր Բրուսիացւոց նպատակը, որմէ լսած սոսկալի Թղթատուերէն էին որ Պուռպաքին արևելեան բոլոր բանակը Ծուզակի պէս տեղ մը մնայ, որպէս զի ապա զայն ալ իրենց Հնարքին կարելի և անոր զօրաԹիւնն ամենևին անօգուտ ընեն։ Այդ այս բանիս Համար էր որ ահագին Ոհիւն ու բազմաԹիւն զօրաց Թափելուն Վոժից բանակին դէմ, Քանալով տիբել Տիժանի։ Սակայն Կառիպալի ամուր կեցաւ և Հաստատուն դէմ դրաւ, և շքեղ յաղԹականէմ վերնեց զԹշնամին։

Գերմանացիք յունուարի 18ին 'ի վեր Կառիպալեին դէմ Հաւաքուելով, 10,000 մարդու բանակ պահ զօրք ղրկեցին որ Սավինեաի տիրէ ու Տիժանի վրայ քալէ։ Այդը Համար Կառիպալի Հրամայեց որ իր զօրքը Հաւաքուին ու կեդրոնանան. ուսի Փիլոյի շարժուէը, այն Հրամանին Հետևանք, Հեռացաւ ու սպանիացի գունդերուն մնաց։

Թշնամին Հետզհետէ կը բազմանար։ Ուսի և Կառիպալեանք իրենց դեպ 'ի Իւսիս–Դիլ քայլը դադրեցուցին, որովհետև Հակիրցան որ լուսադէմ էր Տիժանի դրից առջին Թշնամւոյն սպասէր։

Յունուարի 18ին և 19ին գիշերն 'ի բուն բանակին Հասած տեղեկութիւնները կ'ևնացուէր որ Բրուսիացիք զօրաւոր բազմաԹեամբ Լբանեի և Սավինեաի Լը Սէք երկերէ կու գային, բազմաԹիւ պահեստի զօրքեր 'ի մասն ունենալով։ Այս բազմաԹեան Թիւը քսան Հազար ըլլալը զուրցուելով, Կառիպալի Նոյն գիշերն որոշեց որ արշաւանքն ծագելուն պէս մեծ հետազոտութեան մը ձեռք զարնէ։

Այս հետազոտութիւնն ընդհանրին՝ երբորդ, չորրորդ ու հինգերորդ Քնհատներն եղան, որ էին Մէնոդիի, Ռիչիոդիի և Քանցիօի մարդիկն։ Ասոնցմէ Քնհատն, որ էր Պոսաբին, անոնց օգնական կ'երեւար եաև։

Հինգերորդ Քնհատը (Քանցիօ) միւսներէն յառաջ քալելով, չորրորդին ընկերութեան արքունի Համբակ յառաջ քալեց մինչև ցՆոժ–Լա–Վիլ տեղին, զոր և գրաւեց։ Մինչդեռ չորրորդը (Ռիչիոդի), Նոժի Թև կանգ կոպին երդոյ անտառին մէջ ամրացաւ, և երբորդը (Մէնոդի) Մէսմաինի կողմէն յառաջ կու գար։ Հինգերորդ Քնհատը դեռ ևս այրեաի բազմութիւն չէր, ոմովհետև Նպեսի չորեքուկը դեռ չէին Հասած 'ի վերոյ այսը ամենայն արիաբար Թշնամւոյն առջեն եղաւ, և ամբողջ օրը բրուսիացի վիշապազօրայ մէկ քանի գումարտակներու դէմ դրաւ։

Այդ Քանցիօ Հաղիւ Թէ Նոժ բռներ էր, մինչև Թշնամին երևան եղաւ, և բրուսիացի վիշապազօրքը շատ բոնադ առջևէն սկսան երթևեկիլ, ինչպես Թէ յարմար կէտ մը ուզեցողին պետուէր վռնդելու Համար։ Սակայն Հետևյալ Թէ յարմար կէտը չգտան, որովհետև Հետամուտ երթևեկիլով միայն գոհ եղան, մինչդեռ Կառիպալեանք զանոնք Ձգիւս Հարտատելով կը նեղէին։

Բանտիսի Ջնհատուն Հանիսին Հանիսկողմը, Լբա-
նեի գիւղը՝ Թէհրանից ձեռքն էր։ Ջօրաւոր բազմու-
թեամբ վաշտեր այն գիւղին առնելը բանական էին։
Լավագը քան սովորութեան առեն կռվին Կատարա-
կեին։

Այս փոփոխ դիտողութեան տեսարանը բոլոր օրը
շարունակեց, որովհետև Կառխալտի պատշտ չեե-
պեց այն գրից մէջ Թշնամացը վրայ յարձակելու։ Բրու-
սիացիք ալ իրենց տեղերնին շարժել չուզելով, մեր-
նաու առաջնեները Կառխալտեանը ետ դարձան, ու գի-
շերը գարձեալ իրենց Տիժանի գնդերերը գառնած էին։

Այսպէս անցաւ յունուարի 19ի օրը։

Իսկ յունուարի 20ին Հանդիպածներէն ահա Յով-
սէփ Քաղաղդի անունով Լոմպարդացի մը առ իր
եղբայրը գրած Թղթի մը մէջ կը պատմէ, որուն մէկ
մասը մենք ալ Հոս դնենք. այս երկիսասգրգռ երկրորդ
օրը, 21 յունուար, կռուի գաշտին վրայ Եհաւ։

Տիժոն 21 յունուար 1871.

« . . . Բրուսիացիք միշտ բոլոր օրը, (20), այսինքն
առաւօտեան 6ին մինչև երեկոեան Ցը, իրենց գրերը
մէջ յիսուն մեզմէ 300 մեզր Հեռի, մերթ ընդ մերթ
ասպատակութիւններ ընելով։ Մենք 12 Հազարամեզր
Հեռի ասկի ցՅամիներէն-Լը-Սեբ բանական էինք, Ո-
նովայի քարավնեւորաց Հետ մէկտեղ, որ մեզի Հետ
Հինս մէկ Հատիկ բաժին մը կը ձեռացնեն Բանտիս
Հազարապետին Տրամմատուրութեանը ներքեւ, որ
մեզի առաջնորդ էր։ Մեր վաշտուն Տրամմատուրը միշտ
նոյն այն ազատասեր Բնդա պետն արի զօրականն է,
որ այս օրս մեծ պատերազմ եռանդս ցրցուց։

Մեր վաշտը միայն Ռիհինլեպդր քարավնեայով գի-
նուած ըլլալով, որոնք 18 Հարուածի գնտակ կը բռնկին
գահկեն, առնչի գիծը գրուելու պատիւն ունենալնիք որ
այս պզտիկ միդռայլեւօգնիկտ փորձն ընենք։

Այսջինն ընկերութիւնն, որուն սրտ իբր Հեծաւոր
գահակ կը վերաբերիմ Ես, առջինն Եղաւ քայ գաշտի
վրայ տարածուելով Հանատուլ, միւս զօրաց առջևը,
որ խումբ խումբ կերած, Շավիմեի պզտի գիւղին անց-
քերը կը գոյներ։

Գնաց Եա ասելի Եա՛ր ձհնուելոյն քառասնամեայը
կը գառնային, և մեր աջ Թևին պաշտպան, կարծեմ
Լառպա վաշտն կերեր էր, իսկ ձախ Թևին Ովէնտդի
իր ազատ Տրացնատօրմներովը, և ուրիշ զօրքերով ա-
ռանց անունը չեմ յիշեր։

Ինչպիսի սարսափ այն պզտի գիւղին մէջ. տուները
գրեթէ բոլորը գոց էին, և կանչք գառնապէս կու-
լային, Ես այս Հիմիներէն մեկին ինդրեցի որ գաշտի
ծածկոցս վրաս կարէ՝ որպես զի շարժելու ատելի ազատ
ըլլամ, սակայն կարելի չեղաւ ինդիրքս կատարել տա-
լու, որովհետև տներէն Հոսել տեղը՝ մնանկի
կը դղայիս։ Բրուսիացի զօրաց սիտեն որ այս կողմերէս
կը պտըտի, կ'երեւայ Թէ Վերատես զօրավարին Տրամա-
նատուրութեանը ներքեւ է, որ Կառխալտիին գրկեց
ըսելու Թէ Տիժոն իր գնդակնական է, առ որ Կառխ-
պատի Համառօտիւ պատասխանեց, կամ իմն և կամ
քռւիդ։

Այսօր Ժամը տասնըմեկին կէսօրուընէ յառաջ, նո-
րէն դէպ ի սահմանած տեղն մը Հասնելու էինք։
Ժամը կռուի մը կը սպասուի։ Ես անվիջապես քեզի
պիտոր գրեմ, ինչպէս նաև ամեն անգամներն որ նոր
բան մը ըլլայ . . . . Ցիաբգեղի գաղձեալ Լիոն միայ
որ նոր վաշտեր կամնատուին . . .

Կը մոռնայի ըսելու որ մենք օր մը յառաջ Բրուսիա-
ցւոց Հետ փոփոխակի գնդակոծմամբ մկկղմկի Հա-
լուածեցինք, բայց որովհետև Բրուսիացիք իրենց դիր-
քերնին չէարժեցան, մենք իրմիական դէմ նորէն Տի-
ժոն գարձանք։ Մեր քարավնիմներուն Հարուածները
մինչև 1500 մեզր Հեռու կը Հասնին։ Եթէ ոչ ամենը,

գնել շատեր անոնց կը նախանձին։ Ա՛յս առյդ է, որ շատ մը երիտասարդք միւս գոնդերէն եկան որ մեր խումբին մէջ մնանն և Ուենչէսթըր քարապինայով գինուին։ Մ՛ենք ամէնքս ատով կը պարծինք։ Կ՛ուզեմ մէկ մը տունը բերել։ Եթէ մնասուցա՛ս ջարդէն ազատ սիրտ. . . ։ Խօսքս կը լինցնեմ, վասն զի ձանձրացուցի՛ չեմ։ գրեթէ ժամը տասնմէկի անցած է։ Ողջ լեր»։

Խեղճ երիտասարդը։ Վերջի ժամերն էր որ կը խօսէր։ Անկէ ետքը, կառնէն ազնուկը, խառնուրդին զոքոքը, և Տուսկ ուրեմն մնացը։

19ին և 20ին նախակռիւներէն ետև, յաղթական կռիւներն յաջորդեցին, որ յունուարի 21, 22 և 23 օրերը տևեցին, Տիժմոնին բոլորը։

Յունուարի 21ին առաւտուն 12 հազար Վերմնացիք, գրեթէ ամէնը Բոմպոնպին, Հզօր Թնդանօթներով ու Հեծելազօրով, Դաման և Մէսնիեի մէջ տեղամաքը, Կառխպատնայ յաջորդներուն վրայ հնհան։ Տուռուսէլ գերմնացի զօրավարն անձամբ Հզ, Հզգ, և Ճկ գունդերուն կ՛առաջնորդէր։ Իրենց ամէնէն հզօր Ճիգը Տիժոնի հիւսիսային արևմտեան դին, Դաման և Ֆոնդկոն մէջ տեղանքը կառխպատնայ գիծը Ճեղքելու Թափեցին, որպես զի մինչև այն քաղաքը կարենան Թափանցել։

Դաման Տիժոնէն երկու Տաղարամէտր բացակայ գեղ մըն է, դաշտավայրին մէջ ամէնէն ցցուած սեպաձեւ լերան մը վրայ շինուած։ Ֆոնդկէն Տիմգ Տաղարամէտր աւելի Տեռու ուրիշ լեռնակի մը վրայ շինուած գեղ մըն է։

Գերմնացիք իրենց Տրեռանքին Ի Ֆոնդկէն գրկին, սակայն Գաղղիացիք ու Կառխպատնայք իրենց Դաման Թնդանօթներովին, գրեթէ անոնց բոլոր Թնդանօթները կործանէցին։

Կառխպատնի զօրավարն Դամանի բարձրաւանդակին վրայէն իր զօրաց շարժմունքներուն կ՛առաջնորդէր, և իրեն Հրամանատարութիւնը ներքև՝ Խոպացիք, Գաղղիացիք և ամէնքն արիութեամբ մեկնելէ կը գերազանցէին։ ամէնն առՀասարակ Հրաշալի Տանդիսացան։ Շատ և շատ լերան Կառխպատնայ կորստները, սակայն յաղթութիւնն ալ իրենց եղաւ։

Դամանի, Տէի և Ֆոնդկէնի մէջ տեղ եղած կռիւը յամառ կատաղութեամբ մը մինչև իրիկուն քշեց։ Վերջապէս շատ մը ժամ մեկնելէ գնդակոծելէն ետև, Կառխպատնայք սկսան յարձակեցան, և Գերմնացւոց բոլոր դիրքերն առին. որոնք շատ մը դիրի ու վերաւոր և մեռած կուռի դաշտին վրայ Թողացին։ Կառխպատնայք գինէրն առած դրիսը վրայ անցուցին։

Ա՛յս կռուից մէջ Քանցիս մեծ կորստութիւն ցցուց. իր առաջադրութեանը ներքև եղող Հինգերորդ Քոկասը, որ գեռ ևս անկատար էր և անվարժ կրակի, շատ արիութեամբ իր պարտքը լցուց, սնոր Համար ալ շատ կորուստներ ունեցաւ։ Ձեռնասցի քարապինաւորը իրենց Համբաւոյն արժանի ցցուցին իրենք զիրենք իրենց սովորութեանը Համեմատ, միշտ կարիճ և զըւարթ գնան տարին բոլոր իրենց սլաքով յարձակմունքները։ Իրենց սպանելն Թէպէտ և խառնուրդին ամենէն վատթարը տեղը կը նետուէին, ի վերայ այսը ամենայնի անվնաս եղան։

Նաև Ռիչխոդի իր ազատ Հրացանաւորներովը և Մէնոդի ու Պասաք ալ շատ արիութեան ցոյց տուին։

Միխլ բանիւ ամենը կարելաւաբար իրենց պարտքը ըրին և գործեցին արիացան։ Նաև ռիչինն Մաւիս Բրուսթացոց գնդակաց մէջէն անեղկլուզութեամբ քալելով, վերաւորները գարմանալու կը պարտէր։

Ա՛յս կռուից յաջող եղբէն խրախուսած Կառխպատի, առ Գնէրգիա իւր գնացը Ի Ձէնռալայ, այսպէս հեռագրեց փաթով։

Ցիժոն 22. յունուար (ժամ 9, 23. մ. ա.)

« Երեկ Թշնամիք սաստկաբար վրանիս յարձակած ըլլալով, տասնեքիս ժամու սասկի կուգէ մը եռքը բանտառեցինք որ էս քաշուիմ։

« Վաճից բանակը մէկ մըն ալ աղէկ սրժանացաւ Հասարակապետութեան։

« Ց. ԿԱՒՒՊԱՅԻՏ »։

Այսպէս իր զօրաց օրհան պատուէր մը ուղղեց, և քաջ Ջութիհնին գովելով ուրախակից եղաւ Հետերին սասացած յաղթութեանը Համար։

Գերմանացիք երկրորդ օրը (22) նոյն փորձը նորէն ուզեցին քաղաքին փորձեցին։ Այլ Թեպետ և ա՛լ աւելի բազմաթիւ էին, ի վերոյ այսր ամենայնի անվըտանգ կերպ մը ցրցացին։ Հարվիլ և Տատուա գիտցից բոլոր դիրքերը Կաւխալտեանք սլաքով առին, իրենց Համրանք քիչ կորուստ ունենալով, մինչդեռ Գերմանացիք շատ մարդ Թողուցին դաշտ վրայ։ շատ մը վէրք սատհանի սպաչք վիրաւորած Կաւխալտեանց ձեռքը մնացին, որ նահանապետ շատ մը դաշտի կահ ալ ձեռք ձգեցին։

Սակայն Կաւխալտեանց սւելի մեծապանծ և սւելի կատաղի կռիւը, յունուարի 23ինը եղաւ։

Այս սրգամ Գերմանացիք սւելի բազմաԹիւ յարձակեցան։ — Բրուսիացի սրքունի պահանորդաց գունդ մըն ալ յարձակողաց Թուէն էր։ Գերմանացիք կերդ յարձակումը մը ըրին նախ Տիժոնի հիւսիսային դին, ապա Տարասպին, և յետոյ ժամը տրուն, միջօրէէն եաքը, սրպէս զեան կողմը Բայլէնի վրայ յարձակեցան ։ Ի Բայլէի 400 գաղթացի շարժունք կային ։ 3,000 գերմանացիք յանկարծակի վրանին հասալով, զերկնք փախուցին։

Այն ստեն է որ Ռիչհոդի 400 կառխալտեաննե-

րուվ եբազմեՀաց կը Համի ու փախչողները կհալշեալ կը գասակարգէ ու զանոնք կրակի կը տանի։

Այնհան արիաբար սլաքը Հրացանի վրայ սկսած, Բայլէի կը մնային։ սակայն իրենք 800 Հոգի էին, մինչդեռ Թշնամեաց Թիւը 3,000 էր։ Թշնամիք ամէն կողմէն կը պաշարեն զիրենք։ Ռիչհոդի սն ստեն իր մարդիկներովը սլարն Պատժիի գործատունը կը մըտնէ, ինչը կ'ամրանայ, պատերէն ծակեր կը բանայ, և օրսոի Գերմանացիք վրայ յարձակելու Հետ էին, կառխալտեանց Ո՛չըտ Հարուածներէն կ'ելնան։ Սակայն կառխալտեանց այն վիճակն երեՀալով անասնելի կ'ըլլայ. Թշնամեաց օգնութեան զօրք կու գայ. կառխալտեանք այն ստեն դուրս յարձակմունք մը կ'ընեն։ Ռիչհոդի Հրամէն քիչ մը Հեռու գերմանացի Հրամանատար մը կը տեսնայ, որուն եռանէն Գերմանացոյց 6Ո գունդին զօրավարիքը կ'երեՀար. մեկնի երկաբլին վրայ կը յարձակին. օրսոք զին կը վիրաւորէ, և զրվարքնումն վրիպած կը սպանէ, ու զօրաքը ձեռքէն կ'առնու. այս գործը Գերմանացւոց փառքս սեան նշան մը կ'ըլլայ, որմց եռանէն կ'էլնան Կաւխալտեանք ու մինչև Ա՛ջնէր անտառը սլաքով կը Հալածեն զերկնք։

Գիշերը կառնին վերջ գրաւ։ Այս երեք օրուան մէջ Գերմանացիք ընդ մեռեալ, ընդ վիրաւոր և ընդ գերի 8000 մարդէ աւելի կորուցուցին։

Այս յաղԹութեանս մէջ, որ գլխաւորապէս Ռիչհոդի Կառխալտերին յանդգն քաջութեանն սլադինք եղաւ, Կառխալտեանք վերջի աստիճանի յանդգնութեանց մէջ մտան։ Կառխալտեանք վերջին անգամ մեծ եռանդուն ստուղը Կառխալտերին ներկայութիւնն էր, որ կռուին ժամանակը միշտ ներկայ էր, և անձամբ կ'առաջնորդէր զիրենք։

Կառխալտի և իր որդիք Տիժոն գառնալով, քա-

զաբայիք մեծ գովասանական ցոյցերով ընդունելան ղիրկնք։

Ոչխարդկին ստացած Բրուսիացւոց 61դ. գունդին դրօշակը, Գալան և Ֆրանդին տարուելով, փողոցնեբուն միջէն ուրախութեան ձայնեբով ընդունուելայաւ։ Ամէնը հետապրբրաբար զայն տեսնելու կը վազէին։ Ձողին վարի կոտրը ջախջախած էր։ Բրուսիացւոց սպառազինները Տիժոն բերուելով, քաղաքացիք ձեռքէ ձեռք կը պտրտցընէին, և ամէնքն իրբ յիշատակ մանկ սոսնալ կ՚ուզէին։

Գերմանացի գերիները կ՚բսկէին թէ այնչափ դիմադրութեան գտնելու յոյս չունէին. և թէ եթէ կարողութեանց կատաղ դիմադրութիւն եղած չըլլար, անշուշտ Տիժոն կը մնայինն։

Վերը պատմած կռիւներէն ետև. Կառիպալտեանք Տիժոնի բոլոր ամրացան, և իրենց պաշտպանութեան շրջանակը շատ հեռու ընդարձակեցին։

Յունուարի 24դ. օրը Տիժոն և անոր շրջակայքը Համադարտաբեմբ անցաւ. Թնդանօթք Հանդարտ իրենց տեղը կեցած էին. ամէնևին վտանգի մը արձագանքը տեղ մը չէը լսեր, և գերեցիկ պայծառ արև մը այն կռիւներուն դաշտայ վրայ կը փայլէր։

ԳԼՈՒԽ ԼԹ.

Բարիզու գնդակոծման շարունակութիւնը։

Պաշարողայ հրետանիքն հետզհետէ աւելի գազղնոյ մկրաքաղաքին կը մօտենային, և 1871ին յունուարի սկիզբներբը, գերմանացի առջի գնդակներբը ական անոր գային։

Դեկտեմբերի վերջերբը Գերմանացիք գնուազի, զՈռնէի և գնաժան բերդերբը կարկատանեան գնդակոծելով, և Մոնդ Ավրոնի բարձունքին գազդնացիս հեռացընելով, իրենց Թնդանօթեի ու ռըմբկիչներբուն ստատկութիւնը Բարիզու հարաւային կողմի բերդերբուն վրայ դարձուցին, և գլխաւորապէս Իսի բերդին դէմ օր ըստ օրէ աստիճանաբար իրենց կրակին կը պատրաստէին։ Մի և նոյն ատեն գերմանացի ռահվիրայք և նաւաստիք Սէն գետին անցքը ջրատուզակ հրացէնեբով կը խափանէին։

Այս ծովային Թնդանօթներն որ վերջի օրերը բաւիղ չկնաած էին, շատ աւելի հեռու կ՚երթային քան

Թէ Գերմանացւոց մեծամտութիւնը. մանաւանդ որ զաղղիացւոց Թնդանօթներէն մինչև 11,000 քայլ կը հասնէին։ Հանդերձ այսու այս պատերազմին պատմութիւնը կը ցուցնէ որ Բրուսիացւոց հրեռաձիգք՝ իրենց հարուածներուն Հզօրութեամբը գերազանցին քան զՖաղղիացիս։

Գնդակոծումն օր օրուան վրայ կը սաստկանար, և ռումբերը հետզհետէ շրջապատին մեղմն հետզհետէ կը հասնէին։ Գերմանացիք առնէն օր 20,000 ռումբ կը նետէին Բարիզու վրայ, որոնցմէն Ա–500 շրջապատին մէջ կ'իյնային։

Այս ռումբերը 22 հարիւրօրդեամբ տրամագիծ ունէին, 63 քարձրութիւն, և 80 հաղարագրամ կը կշռէին։ Այսոր հարուածած յետին կէտերն էին Սուֆիլը, Վանուս և Պուտկեղլ փողոցները։

Նաև կարծես թէ մանաւոր հարուածելու նպատակ ըլլեր էին գԱյն Քհոմէն արուարձանը. յատուկ բի 8ին առաւօտը չորս ռումբ Մատամ փողոցն ինկան, երկուքը Սուրբ Հաղորդութեան տիկնոջ պարտէզը, և մէկ մըն ալ Սէն Ճաք փողոցը։

Սէն Սիւլբիս եկեղեցւոյն վրայ ալ երկու ռումբ ինկաւ. մէկը Ֆոսկոդմեան աշտարակին եզերքը քիչ մը աւերց, միւսը Պատուհածածոյ մետաղն ծածկը ծակելով վար ինկաւ ու Ճաք եղաւ, առանց ամենևին ինչ և իցէ պատճառելու։

Վաղ ատ Կոտա Հիւանդանոցն երկու օրէ ի վեր զատարած էին, այսպէս նաև Սէն Տրնի վերադարձին տեղին։ Որմէնց անձրևը այլև այլ տեղէ կասկ բռնկցուց. ուսի և ամենէն վտանգաւոր տեղերէն գկա նպատ հեռացուցին։

Ի վերջ այսր ամենայնի այն ռումբաց վտանգներուն, կէրակոց նուազութեան, և ամենայն տեսակ նեղութեանց մէջ, Բարիզու ժողովուրդը յետին Հուսատութենէն ալ աւելի խրախուսած, ընդհանրապէս արի,

վստահ, և ամենայն դառն փորձերու պատրաստ կը ցուցնէր ինքզինքը։

Փողոցաց պատնէշներուն մամուժողովն ուզելով մինչև արեւն ու պատրաստ պահել զքաղաքացիս Հնամեայ յարձակման մը դէմ, յայտարարութիւն մը Հրատարակեց, յորդորելով իւրաքանչիւր ընտանիք որ կանխաւ երիկուան պարկ Հող պատրաստ ունենան տուներնին, որպէս զի մամուժողովին առաջին ազդէն, մէկէն յանձնեն որոչեալ անձանց, որոնք առնելով քանի մը ժամուան մէջ Բարիզու փողոցները պատնէշ ներով ծածկելու էին։ Իւրաքանչիւր պարկ 70 հա. լիւրօրդեամբ երկայն պիտոր ըլլար ու 35 լայն, որ դիւրաւ կարենար փոխադրուիլ։

Մի և նոյն ատեն նաև ազգային պաշտպան վարչութիւնն այն քարբարոս գնդակոծման դէմ ընդհանուր բողոք մը Հրատարակեց, յայտնելով որ ընդդէմ էր ամենայն օրինաց և իրաւանց, և ամենայն քաղաքակրթեան սկզբանց Հակառակ։

Բարիզեցիք իրենց սովորական զուարթամտութիւնը՝ բոլոր այս չարէաց կը տանէին։ Ազատիկ կատաղութիւնը Հետզհետէ օր օրուան վրայ կը սղայրին։ Այլ եզան կամ ոչխարի միս չէր գտնուեր, և ձիու միսն ալ երթալով կը նուազէր. Հայն չհետզհետէ մէջ ալ սկսուն իբր երբոյծ միս կը մնային, մանաւանդ վարսակ, գարի, բա դադեսի սկսը և բրինձ էր։ Կարագ գտնալ անկարելի եր. խոզի գիրուցի տեղ Հարկը կը գործածուէր. կենդանեաց ոսկրներէն նոր տեսակ մածդոյց մը կը Հանեին զոր ոսկրիտ կ'անուանէին. շուն ու միւնոյ սովը բաւական կերակուրը դարձեր էին։ Բան մը որ սովին Հետևանքներուն գաղափար մը կընայ տալ, այս է։ Մուկը Բարիզու մէջ Հին կերակուր մը սկսեր էր Համարուիլ և շատ Համ-դասաւ խոզուկի մը, անանկ որ պուլվարաց սրձհանոցներուն մէջ շատ սուղ կը ծա-

խուճէր։ Գանի մը օր մինչև 15 Փրանգ ծախուեցաւ հատը։

Կարծուածքեանը հետևեալ ցուցման ալ կարդացաւ, անանուն սահմանի ձանուցման մը ցուցաքար, որ շատոնց ի վեր չէր յիշուեր։ Հանրային ածուխը խնայելու համար, որպէս զեռ ևս քիչ մը պահճու պահած կայ, Բարիզցւոց փողոցներուն սալայատակին ասիալքը կ'այրեին։

Կամաց կամաց Դառչիւ զօրավարին և մեծ պատրաստութեան յատակագծին դէմ հակառակութիւն մը կը յառաջէր հասարակաց մտացը մէջ։ Մինչև նաև այն օրագիրը որ առաջ զինքն ամենայն միջոցներով կը պաշտպանէին, հիմա ինքն դէմ կ'ելլէին և իր անգործութիւնը կը մեղադրէին։ Այսինք կ'ուզէին որ Բարիզցւոց մէջ փակուած բանակը Թշնամեաց դէմ գործ տեսնար, որպէս զի յանկարծ չըլլայ Թէ օր մը մայրաքաղաքն առանց կէսակրոյ մնալով, բռնադատուի իր 300,000 պաշտպաններուն անձնատուր ըլլալու։ Կ'ուզէին որ ամենայն կէսպիսի բանակը Ջանդ Թշնամեաց չզինանակը պատռելու և անցք մը բանալու։

Դառչիւ որ ուրիշ անգամ նոյն բանը յաւահաստատութեամբ մը փորձեր էր առանց յաջողութեան մը գտնելու, անգործուտ մնալուանդ Թէ ինքնին կալ կը սեպէր նոյնը նորեն փորձել։ Այնոր համար իր ըրած առաջարկութիւնն ալ տակաւ և անգամական կը զուգորդէր, և կ'ըսուէր Թէ պաղպայից պահանջած ուժը և գործադրութեան եղանակին անհնարին չունէր։

Այս հասարակաց տժգոհութիւններն երբեմն շահան գործի կ'ընդհեն այն Տպրեներուց անօրէն Թշնամիք, որոնք ոչ մէկ կուսակցութեան մը կը վերաբերին եթէ ոչ յափշտակութեան։ Այնպագութեան միջոցներ Քննուտը բարեհաճիք, և ամենայն բարեկարգ վարչա-

Թեան Թշնամիք, որոնց առջին հասարակաց Թշնամութիւնն ուրիշ բան չէր երևնար, եթէ ոչ իբր շահ գուռ։

Քանոնարի 8ին փողոցաց անկիւններն կարմիր Թուղթեր փակցնելով կը պահանջէին որ վարչութեան անձինք փոխուին, ամենին աղքատ ժողովրդեան ուղեղաց բաժինը ձգի ընորհուի և Համնգումեան բազմութեամբ յարձակում մը ըլլալ։

Դառչիւ զօրավարն անուղղակի կերպով այս յայտարարութեամբ պատասխանեց այն խռնհանիչ տախանեաթիւ խռովարարաց։

« Ա յսպիսի ժամանակ որ Թշնամին իր ամենայն ձիրքն կը կրկնապատկէ որ զմեզ երկիւղիւ զարհուրեցնէ, ոմանք խոչընդոտութեամբ ու զրպարտութեամբ զմեզ Բարիզու քաղաքացիքը մորթցընել կ'աշխատին։ Պաշտպանութեան դէմ մեր վշտերն ու մեր ըրած զոհը կը գործածեն։

« Սակայն ինչ և իցէ բան կարելի չէ որ մեր ձեռքին մեղի զինքերը ձգել տայ։ Ազնիւթիւն, վստահութիւն և Հայրենասիրութիւն։

« Բարիզու կառավարիչն անձնատուր պիտոր չըլլայ։

« ԹԻՒՇԻՒ »։

Այսոր մեզ ժողովուրդն ոճնապարեց այն խռովարար Թղթերն ամեն դին պատռտելու, սակայն այն անօրէն մարդիկ ուրիշ միջոցներու ձեռք զարկին որ ժողովրդեան վստահութիւնը Թուլացընեն և անմիաբանութիւնը և ապստամբութիւնը տածեն։ Ակսան սուտ ձայներ տիրել մէջ տերը ըրլոլ Թէ շատ մը սպպէք զօրավարը և այլ մարդիկ բանտարգել եղեր են, վնասարարան շարժմանց գաղտնի յատակագիծը Թշնամեաց մնացած ըլլալով։

Այս ամենավճռական զոպարթիչ ստուգեան հետևանքներէն վախնալով, Դաւիթ զօրավարն ու Սիկէն աձապարեց մնալու յայտարարելու մը առաջ ստուգիչները ցուցընելու և ժողովրդեան ոգիները հանդարտեցնելու։

Յունուարի 10ին երբը Բարիզու գնդակոծումն ալ աւելի բուռն սաստկանալու եղաւ գործադրուելու Վերսայլեանք սկսան հակայարձակ ընդհակինակը գործածելու, որմով առաջին ռումբերը Սէն Սիւլպիսի և Սէն Ժաքի աշտարակներուն վրայ ինկան։ Գիշեր ցորեկ շարունակ Վօժիռար, Օդէօյլ, Կրենել և Վոնռուժ արուարձանները և քաղքին ուրիշ այլև այլ տեղամասը ալ Տրեզէ կը բռնկեր։

Սէն Ֆեռմէն արուարձանին մէջ ռումբերը կարկտանման կ՚տեղնկէին, որով բնակիչք ուրիշ աւելի ապահով տեղամաս սկսան պատսպարանք փնտռել։ Դադրելիք գնդակոծուած թաղերէն ոմանց կտորները ժողովելով, տարին կը հաւաքէին ու գետակ չձևելով նարին Թիւաճաց կը զարձնէին։

Այն քիչ ուտելիքն որ կը տրուէր ժողովրդեան, որ և մէջը քիչ մնդապար մնասնը կը բռնադատէր, վնասակար հետևանքներ կը բերէր գլխատրպոյս ծնողաց, տղայոց, վատառողջ անձանց և յոլ կանանց վրայ։ Մեռելոց թիւն օր օրէան վրայ կը շատնար, և շատ մարդ ուժասպառ ալ մեռնէր։ Սեպտեմբերէն երբը Բարիզ ծնած տղաքը շատ տկար էին կազմածքով և անոնց մեծ մասը կը մեռնէր։ Բարիզեցիք զանազան, պաշարման թղուատ սնդրանդք կը կոչեին։

Սէնի ձախակողմեան ափին Թաղը, որ մէկ Տասիկ Թաղն էր ուր Բարիզ մէջ Թշնամեաց ռումբերը կ՚ընկային, նաև Բարիզու հին ու նոր յիշատակարանաց մեծագոյն մասը կը բռնկանէին։ Սակայն մեծագոյն մասը ռումբերէն Տարատածեցան։ Բանեկեան, Սուպան, Ինվալիտը, Քլիւնի Թանգարանք՝ որ լի է

հնութեանց նախնի թուներով, Սէնդ Ժրմեվիեվի գրատունը, վերը յիշած Սէն Սիւլպիս եկեղեցին, Օտէօն, Լուսանպուրկ, և Օպզէռվատուար, ամէնը միասուեցան։

Ժառանգ Օթիսիկ օրագիրը մնմնատոր յօդուածով մը պատկեր կը պատմէ մինչև փետրուարի 11 գնդացնծման հետևանքները։

« Երբէք ամեն աւելի քաղաքը պաշարելէն ետև Թշնամին սկսաւ գետնմերէն 30ին մեր թեղերը գնդակոծել և վեց օր եռքը նաև գնդին ինչն գլաղաքը։ Գնդակաց անձրև մը, որմոյմէ անմուռ 94 հազար բաղադամ կը կշռէին, Բարիզու այն մասին վրայ տեսուեցաւ, որ Յինվալիտներէն մինչև Մատճին կը ձգի։ Գիշեր ցորեկ անընդհատ կրակը շարունակեց, և առաջին սաստկութեամբ որ յատնարի 9-10 գիշերը քաղքին այն մասն որ Սէն Սիւլպիսի և Օտէոնի մէջ տեղը կը գտնուի, ամէն երկու վայրկեան մէկ մը ռումբ մը կ՚ընդունէր։

« Ամենայն ինչ Հարուածեցաւ։ Մեր սխտացեալներ լի հիւանդանոցը, մեր վիրաբուժութեան տեղը, մեր գպրատունը, Թանգարանը և գրատունը, բանտատեղիք, Սէն Սիւլպիսի եկեղեցին, Սուպոնի և Վալ որ Կռասի եկեղեցիք, և շատ մը տուներ։ Փողոցաց մէջ կանայք սպանուեցան, այլք նոյն իսկ իրենց անկողնին մէջ Հարուածելով անշնչացան։ և նաև փոքր տղայք իրենց մօրը գիրկը սպանուեցան։ Վօժիռարի գաղատան մը մէջ մէկ գնդակի միայն չորս տղայք սպանուեցան, Հիմք ալ վիրատրեցան։

« Լուսանպուրկի Թանգարանը, որուն մէջ սրգի գեղարուեստից գեղեցկագոյն գործերէն կը գտնուին, և նաև մեռը պարտէզն ուր վիրաբաժնին տեղն մը կար, զոր Տարկ եղաւ շտապով գատարկել մէկ քանի ժամու միջոցի մէջ քսան ռումբ ընդունեցան։ Մու-

սէրմի հռչակաւոր ջերմանոցներէն, որոնց նմանները աշխարհիս վրայ չկան, բոլորովին փշացեր էին։ Ի վայրս գիշերանոց երկու վիրաւորը նոյն իսկ իրենց անկողնին մէջ սպանուեցան, սասկայն մէկը ազապին պահանջեց եր։ Այս հիւանդանոցն որ շատ փարախ հեռաւորութեամբ կարելի է ճանչնալ իր գմբեթին պատճառաւ, սակայն տեղ գնդակոծման հետքը կ'երեւցնէ, թէ գաւիթներուն մէջ, թէ հիւանդաց սրահներուն մէջ և թէ եկեղեցւոյն մէջ, որուն մեծ շրջանակը կործաներ է։

« Այս կառոյցի գնդակոծման կամեսաւ ազգ մը չէ եղած ։ Բարիզ յանկարծ երբու կուռի գաշտ մը փոխուած տեսաւ ինքզինքը, և մէկը պարծանօք կը ծանուցանէր, որ կամապ քաղաքացի արանց հաւասար անէրևիւղ չրշուցին ինքզինքին։ Այնէսը կիրք եղան յերաւի, այլ ոչ ոք երևիւղ զգաց։

« Այսպիսիք են բրուտիայի բանակին և անոր թաղաւորին գործերը, որ մէկ իր զօրաց մէջ կը գտնուի։ Այսչափ ինչն նոյն գործերը՝ Գաղղիոյ, եւրոպիոյ ու պատմութեան համար կը հրատարակէ։

« Այսպիսին գործոց պաշտօնեայն Բարիզու գնդակոծման դէմ ազգային պատրաստ վարչութեան զօրազոր մը ուղղեր է առ մեր քաղաքապետ գործակատարս։ Այս բողոքը եւրոպական ներկայացուցիչներուն պիտոյ ներկայացաւ ։

Վարչութիւնը ժողովրդեան իրաւոյս տալու համար յայտարարութիւն մը հրատարակեց, որով կը ծանուցանէր թէ ամենայն գաղղիացի որ Բրուսիացւոց գինտահիներէն զսպուելէլու բլլար, թօշակի իրաւունք ունենալու էր նոյնն չափով ինչպէս թշնամեաց դէմ կռուելով մեկոզ զինուորները։

Սակայն ուսերնաց կարօտութիւնն երբ ալով զգալի կ'ըլլար, և վերջապէս վարչութիւնը Տարկ տեսաւ որ նաև Տացի բաժանման չափն օրոշէ. այսպէս Տաչին օրական չափն եղաւ 400 գրամ մարդ գլուխ առօր, որ չատերու Համար սեբաւարան էր։

Քաւնուարի 6ի մինչև 13 գնդակոծման զոհ եղող անձանց թիւը 189ի Տասաւ, որոնցմէն 31ը անմիջապէս Տարուածին տակը սպաննուեցան։ Ուսի այս սպանեաններն այսպէս կը բաժնուին. 39 տղայ, 43 կիսի, և 93 երիսի մարդ։

Բարիզ գանուող օտար սերութեանց գործակատարը այս Բարիզու գնդակոծմանը դէմ բողոքոյ գիր մը գրեցին, և առնոյն ինքն Պիսմարքը ուղղեցին զայն։ Նոյն բողոքին մէջ կը սրսնքէին ինչպէս առանց կանխաւ ազգ մը եղած ըլլալու նոյն գնդակոծումը սկսեր էր։ Իրենց Տպատանիներէն շատին մահ պատճառելով, որոնք ժամանակ չունեցան իրենց պատսպարելու տեղ մը գանելու։ Ուսի կը խնդրէին Պիսմարքէն որ զինադադարի Տրամայնատարաց Տետ խօսելով, գիւղերնէն այն օրինաւոր միջոցներն, որոնցմով կարենային իրենց սեփական ազգայինք ապահով տեղ մը Տասցնել ընտանիքներին և իրենց ստացուածքնին։

Այս տխուր տեսարանաց մէջ բարիզեցիին զուարթամտութիւնն ոչ երբեք կը դադարէր։ ամենայն միջոցներով կը ջանար իր ծաղրաբանութեանց նիւթ ընել ամեն Տանդարձ Տանդուցքները։ Պանդոկաց տղաներէն կ'եղածները էին. Consommé de Chien á la Bismark և. Oreille d'âne á la Saxonne : Ազգային պահանջատիրներէն ոմանք Նոր Կամբրիկ վրայ եղող Հիպոդրոմ Գ. անգլիին Տետ վրայ Թուղթի մը կանեցին այս խօսքերով. Միինչև որ այս նիւն չուտուի Բրուտիացիք բարիզ մուսիպի չուներին։

Թշնամեաց ռումբերուն չափերը և ոչ Բարիզու մուտքերը կը լսեցրնէր, մնացուածք Թէ այսպէս կ'ելլար ինչպէս Թէ անոնց ոգի ազգէր։ Ուսի և այն գնդակաց սուձգութեան տակ շատ մը ազգային քերթուԹիւններ Տրատարակուեցան, որոնց Տեղինակ էին

Պէռժրուա, Քոբբէ, Լաքրօսսա, Լըքօմդ տը Լիզլը, Քաղիւլ Մանտէ, որոնք ուրմէաց վտանգէն ազատելու համար Լըժէռ գլխաւոր սենեակները պատսպարեր էին։ Այսպէս նաեւ ուրիշ գրիչք այլ եւ այլ հեղինակութիւններ հրատարակեցին, որք ամենն այս պատերազմիս դիպաց կ'ակնարկէին։

ԳԼՈՒԽ ԽԴ.

Յունուարի 19ին յարձակումը։

Բարիզու բերդերը գիշեր ցորեկ թշնամեաց գընտակներէն ծեծուելով՝ վերջապէս իրենց լռութիւնը մէկ դի դրին եւ սկսան իրենք ալ սաստիկ կրակով պատասխանել. անանկ որ թշնամեաց թնդանօթներէն քանի մը հատը կործանելու յաջողեցան։

Ասկէ զատ բերդերուն մէջ գտնուող բերդապահ զօրքն երբեմն երբեմն դուրս կը յարձակէին Բրուսիացւոց անհանգիստ ընելու համար։ Սակայն այս յետինքս ալ հանդերձ այսու, միշտ ալ աւելի կը մօտենային բերդորէից։ Գերմանացիք Մուլինօ գիւղին տիրելով երկու հարիւր որսորդք գերի ըրին. նաեւ Մէօտոնի եւ Քլամառի առջեւ ալ մէկ քանի դիրք տիրեցին։ Գաղղիացիք անգամ մըն ալ յարձակում ընելով Քլամառի մօտ պալլիէրացի պզտի խմբի մը վրայ՝ յանկարծակիի եկան, սակայն յաջողութիւն չգտնելով ետ մղուեցան։

Ալեքսեան կողմը գործիք մեծ յարատեւութեամբ կը պահպանէին։ Պահպանողը թշնամւոց կրակին տակ նոր ամրութիւններ պատրաստելու կը զբաղէին, և նոր թնդանօթներով հետզհետէ բերդից պահպանողական զօրութիւնն աւելի կ'ամրացնէին։ Այսպէս նոր նոր հրետանիք թշնամւոց առջեւն կը բանային։

Բարիզու ամրոցներէն ամենէն շատ վնաս կրողն Խոր բերդն էր։ Նոյնատուն մերձակայ գիւղն ալ աւերածի կայ կոյտ մը եղեր էր։ Նամնապէս Պէլֆոռտեան բուրգանման ալ բոլորովին կործանեցաւ։

Նաև Գաղղիացւոց հրետանիք շատ վնաս կը հասցնէին թշնամւոց։ որոնց ամենէն ծանր վնաս կրող դիրքերն էին Մուէրն ու Լա Գուռի մօտ Պավիէրեացւոց պատնէշը և Բլէսի–Բիթի հրետանին, ուր հինգ օրայ ծանր վիրաւորեցան։

Յունուարի 12–13 գիշերը Վերմանտուիը կրկին և կրկին փորձեցին այլ և այլ տեղերէ բռնութեամբ այն պատնէշները անցնիլ որ Բարիզու բերդերը միկնէկու հետ կը կապէին։ Սակայն ամեն տեղերէ ալ ետ քշուեցան ու բռնադատուեցան իրենց վիրաւորները ձգել ալ Տան Թողուլ։ Յաջորդ գիշերը, Թնդանօթ մըգի մը պահպանութեամբ, կանոնաւոր կերպով Ցամանիի յարաձայապահ գրից վրայ յարձակեցան, սակայն այն անգամուն ալ ելքը անյաջող գնաց, և երկայն կռուե մը եաքը ետ քշուեցան։

Նոյն գիշերը, նաև ուրիշ տեղերէ ալ աւելի բազմութեամբ յարձակեցան, սակայն նոյնպէս ամեն տեղերէ ետ մղուեցան, և նաև այս անգամուն ալ բռնադատուեցան իրենց վերաւորները կռուի գաշտին վրայ Թողուլ, և նահ. իրենց սպանուածին մէկիկ ալ գերի ընկան։

Այսոր Հակառակ Գաղղիացիք ալ յունուարի 15ին յարձակումն մը փորձեն բերին գերմանացւոց Նօգաթը

Տամ որ Բռանտա, Լը Վալ Ֆէօռի և Մալմեզոն գրից վրայ, ուր տեղ գերմանիք Բարիզու շրջապատէն 4100 քայլ հեռի էին։ Սակայն երբեք ալ նամնապէս ետ մղուեցան։ Նամնապէս նաև յունուարի 17ին ալ ուրիշ պատի յարձակումի բերին, առանց մեկ յաջողութեան մը։

Այդ Գաղղիս զօրավարը հասարակաց կանքէն մղուելավ որ բռնուն յարձակման մը փոքր կը պահանջէր, Թէպէտ և ինքն անոր անօգուտ ըլլալուն համոզուած էր, ի վերայ այսը ամենայնի հարկ եղաւ որ տեղիք տայ ու 19ին մեծ յարձակմանը հատնի։

Բարիզու բանակն երեք գլխաւոր սիւն բաժնուեցաւ, որ կը բաղկանային ռազմիկ զօրքերէ և ազգային պահպանդներէ։ Զախակողմեանը, Վինուա զօրավարին հրամանատարութեանը ներքև, Մանգբրդուի ապատամարանին պիտոր տիրեր, ինչպէս նաև Պէատի տանց, Բիւի տիւ Պուռ, Ազանկո և Ծիմէռանան տեղեաց։ Կեդրոնին սիւնը, Պէլիւռտ զօրավարին հրամանատարութեանը ներքև, Պէռժերիի բարձրաւանդակին արևելեան կողմին վրայ պիտոր յարձակեր։ Աջակողմեանը, Ճիւթօռ զօրավարին հրամանատարութեանը ներքև, Պուռգոնվալ երկոցին արևմտեան կողմը պիտոր յարձակեր, և մի և նոյն ատեն նաև Լամպռանեանի վրայ ալ պիտոր քալէր, որ ապա Լիւբէնի երկոցին վրայ երթայ։

Բոլոր այն հաղորդակցութեանց միջոցներն որ Ծրնովիլիէռ թերակղզին կը տանէին, Հանդերձ երկաթուղեաւ, այս բազմաթիւ զօրաց հատաքանչաւոր համար գործածուեցան։ և որովհետև յարձակումը երկոցդ առտուն պիտոր գործադրուեր, աջակողմեանն որ շատ երկայն հանգոյ ուներ ընելիք (12 հազարամեր), որով և գիշերանց սկսեր էր շարժիլ չկրցաւ իր որոշեալ տեղը հասնիլ եթէ ոչ ան ատեն երբ նախայ կողմը և կեդրոնը կռիւ սկսած էին։

Գերմանացիք առաւօտեան 8էն ՚ի վեր սեմսոլով որ Գաղղիացիք Հղ և Ծգ բանակախմբից դէմ մեծ բազմութեամբ կը յարձակէին, շուտ մը Վէրսայլէի պալատական զօրագլուխներ, որ անվիճապէս 9 ½ փութաց Ճամբայ ելլելու։ Վճռապէս հրետանգութեան Ձգտումն Թնդանօթներէն ալ Ճամբայ ելլելու պատրաստուեցան։ Առաւօտեան ժամը 8էն առեներորդ Գաղղիացիք մեծ բազմութեամբ, գրեթէ 100 Հազար մարդ, Հարաւային և Հարաւային արևմտեան կողմի բոլոր գիշեր ցերեկ յարձակեցան։

Կռիւը Ակռան մօտերը սկսաւ և դէպ ՚ի Մէօտոն, Կառշ, Ակն Բլուր, Վանբուան, Մարկզոն և Պուժիվալ գաղաւառ։ անտեղ որ 7գ, 47գ, 38գ, 39գ, 6գ, 46գ, 37գ և 50գ գերմանացի հետևորդ և տանտերորդ բաժնից գունդերը, Հարկ եղաւ որ անվիճապէս կռուի մէջ նետուին Գաղղիացիք իրենց հրետանիներով, միզոպայլեհօվներով և շասպոներով, անանկ զարհուրելի կրակ մը բացին, որ ոչ Վէօռեի և ոչ Ակռան տեղն ունեցեր էր։

Գերմանացւոց պատրաստութեան հրետանիքը գեռևին անհամեմատելի մեծ պատճառաւ շատ անյաջ կերպով կրկնային գործ տեսնալ։ Խակըան Գաղղիացիք գրեթէ կրկին բազմութեամբ Ձգ բանակախումբին վրայ հնանան, որ պերճեր արիութեամբ հետ մնեցը։

Գերմանացի զօրագլուխ հինգերորդ վաշտուն երկու ընկերութիւնը շատ ծանր կորուստներ ըրին, և գլխաւորապէս երկրորդն որ հինգ անգամ դարձակալ Թշնամին ետ մղեց Ակն Բլուրի Հանդակողմը Մանուքզուի պատնէշին մօտ։ Սակայն չեռ շատ կորուստ ընելուն զօրագլուխ Ձգ Ձգ 60 գերիով Մանգոբուի պատնէշը Գաղղիացւոց Ձեռքը Թողուլ։

Սչ առեւտ Պերկառտ զօրավարն ստացերէրուն տան տերերէն եւս Պերժըրուի կառաքը Հասեր էր. սակայն սպասելով որ իր աջակողմին Ձեռնտու զօրք

գայ, Հարկ եղաւ որ իր պահեստի զօրաց մէկ մասը գործածէ՝ զրպէս զի ստացած դիրք մնայ։

Մրի և Նոյն առեներ Ֆիւքօս զօրավարին սիւնը կռուին մէջ կը նետուէր։ Իր աջ Թևը որ Ռիւէլ Հասեր էր, Թշնամւոց Ակռի միւս եղերքին վրայ ցերեկ ամ Հետ Հրետանիներէն սկսաւ գնդակոծուիլ։ զրպէս փոխադարձաբար տան Թէ իր ունեցած Հրետանիք և Թէ Մտն Վալէռնիէի Թնդանօթներէն սկիսան Ձեծել։

Լռնպուտեանի գունդը կռիւը սաստկացաւ։ որովհետև Գերմանացիք երեցոյին չորս դին գնուող տանց էտւը պատպարան՝ սաստկութեամբ դէմ կը դնէին Գաղղիացւոց։ Ֆիւքօս զօրավարը շատ անգամ իր ռազմիկ զօրքը և ազգային պահանջութիւն յարձակման տար, առանց կարեհատու յառաջադիմութիւն մը ընել։

Կռուի դաշտը հետզհետէ աւելի Ձ՚ընդարձակեր, անանկ որ երկու փարեան տեղ կը բռներ։ Ժամ ժամ Թնդանօթից ու Հրացանները կրակին ալ աւելի կը սաստկանար։ Լուսցնեն ու Ակն Ժեռանին եղող Գերմանացւոց Հրետանիք, մեծ Ձգռութեամբ Մտն Վալէռնիէի յառաջապահ Հրետանիներն կը գնդակոծէին։

Լա Ակլի և Պուժիվալի մօտ զետեղած Հրետանիք, Ռիւէլլի կողմէն յառաջ գալով Գաղղիացիք կը գնդակոծէին։ Գերմանացւոց Հղ բանակախումբին Հրետանիքը կեսօրեան դէմ յարմար դիրքեր մը գրտած ըլլալով, երեց Թնդանօթները զետեղելին, և Շադրնի ու Բառիէռ Ակն Ցրնի մէջ տեղ գտնուող բարձունքներէն, սկսան սաստիկ ու Ձիշտ կակով մը Գաղղիացւոց Թնդանօթները գնդակոծել։

Այն առեն պաշտպան Հրետանիքն աւելի սաստիկ կերպով սկսան կռուին մէջ Հիմայ, որով Գաղղիացիք ամէն կողմէն կռ միջեցան։ Այն գաշտի գործերն ու պատնէշներն որ երեք տանի ՚ի վեր Գերմանացիք շիներ էին, անպաղելի արգելք մը էին պաշարելոց։

Ժամը չորսին առեներները գաղղիայի զօրքերը բըռնադատած էին ամէն տեղերէն ետ քաշուիլ. սակայն օրուան ըմբռնալուն առեներները, նորէն դէպ յառաջ քալեցին ու Պէռժըռիի կատարին նորէն տիրեցին. բայց գիշերը Հանձնելու վրայ էր, և գետնին անհարթութիւնը չնեղելով որ շատով հրետանիը բերուին այն տեղը, և այնպէս նոյնը ամրցնելով ոտից կռուան մը պատրաստել. Գաղղիացւոց Ճիզը գադաթեցաւ։

Ս. յսոիսի վիճակի մէջ շատ վտանգաւոր էր իրենց այն տեղերն ուշանալը, որոնք այնչափ արեամբ ստացեր էին. Թշնամին ամէն կողմէն բազմանալու զօրք կը խոնէր, և երկրորդ առտուն քուռն յարձակմամբ մը կրնար նորէն նոյն տեղերը ձեռք ձգել։ Ցօրքը 12 ժամու կռուէն և գիշերը երկայն քալելէն խոնջ էին։

Ուստի այս ամէնը բռնադատեցին զՊաղղիացիս որ նորէն պատնիշաց մէջ ետ քաշուին, Քռուշա տանց և Մոն Վալէռիէնի մէջ տեղաւանք ապաւինելով։

Ա.յս կռուիս մէջ, որ Գաղղիացւոց Թշնամեաց գիծը պատռելու յետին փորձն եղաւ, երկուստեք ալ մեծ կատաղութեամբ կռուեցան։ Հետեւակազօր և հրետանեաւ հաւասարապէս յամառ եռանդեամբ կռուեցան առաւօտեան ութին մինչև երեկոյեան վեց։ Ուստի և երկուստեք ալ մարդոց կորուստները մեծ եղան։

Գիշերը պաշարողք նորէն Գաղղիացւոց Թողած բոլոր զրիցը տիրեցին։

Յարձակման սաստկութիւնը գլխաւորապէս Ժանշէռի և Պուժիվալի դէմ ուղղուեցաւ, Մոն Վալէռիէնի պաշտպանութեանը ներքև։ Եթէ ձեռնարկը յաջողած ըլլար, յարձակող բանակը Մաուլիի անտառները պիտոր գանուէր, Սէն Գեռմէնի և Վէռսպլէի մէջ աեղ, ուր տեղաւանք Թշնամին իր զօրաց մեծագոյն մասը կրպահէր։

Թէպէտ և Գաղղիացւոց ըրած փորձն ունայն եղաւ, ի վերայ այսր ամենայնի զարմանալի եղաւ զօրաց և ազգային պահանջութեաց ցուցցած արիութիւնը։ Ուստի և Դուշէս զօրավարն անիկայի չքրաւ մատնաւորը գրով նոյն քաջութիւնը գովելու։ « Եթէ յաւնաւորի 10ին կռիւը, կ'ըսէր, չունեցաւ այն հետևանքներն որոնց Բարկը կընար յուսալ ի վերայ այսր ամենայնի պատերազմին ամենէն մեծ դիպուածներէն մէկն է, այն դէպքերէն մէկն որ շքեղ կերպով կը հանդիսանէն մայրաքաղաքին պաշտպանողաց արիութիւնը »։

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Յունուարի 22ին ապստամբութիւն.

Այս առիթն որ ի Բարիզ վարչութիւնը զգօրանալը կը կանչէր որ յաջորդ 19ին յարձակման փորձն ընէ, նաև շատ մը նախապատրաստութենէ ալ ձեռք կը զարնէր, որմէն կ'իմացուէր թէ ինչպէս Բարիզու պահպանութ ու տեղեակ կոմմիւն կիւտին կիշտ հասած էր։ Այնտեղէն առելի ծանրը այն պահեստական ազդն էր որով Հայկին շուրջ 300 գրամի կը վերածուէր առ մարդ։ ապա հետապօտիչը կ'երևցնէին որ մշակութեան համար պահած ցորենը գաւեն։ այս ցորենին որուն քովը գանուելը զգացընելին 20 ֆրանգ առ կենդինար մրցանակ խոստացած էր։ սակայն այս պատմութեան առելի երևնալով Ժողովրդեան, եա առնուեցաւ։ վերջապէս շաքարին չեմին գիմեն որոշուեցաւ, և մի և նոյն առեն նաև վարչութիւնը կը հրամայէր որ Բարիզին հեռացած բնակիչները տուներնը հետզհետէ և հին պահուած ուտելեաց պահարները գրաւեն։

Ցորչափ կառավարութիւնը կը շարունակէր և ամենուն ոգիքը անստուգութեան մէջ կը յուզէին, այս յետին դիւրութեանց ոչ ոք հակառակորդ երևցաւ, որովհետև ամենքն այն նոր ձեռնարկին ելից ուշադիր կը սպասէին։ Սակայն Հայկ թէ այն գործին ձախորդ ելքը ծանուցուեցաւ, բնդհանուր վիճակին անհանգիստ կերպարանք մը առաւ, ինչպէս երբեք առաջ չէր առած։ Պարտութեանց խորհրդակիցներն անմիաց հաս մեկնկաս եւանէ եւան կը յայտնէին։ Այնքան Պան վախճանին էրան գնացին և հին Գուազիս զօրավարին հետ Բարիզու ծանր վիճակին վրայ խորհրդակցեցան։ Միւս կողմանէ նաև Բարիզու թաղապետք Ֆաւրէին հետ կրկին և կրկին խորհրդակցեցան, և այսպէս ծանուցին որ ծանր նախապատրաստութենէ ձեռք զարնելու էին։

Այդ ծայրագոյն կատարութեան խանգարիչք անգործ չէին կենար։ Այս ժողովականութեան մէջ, ուր ժողովրդեան ամենէն անհանդարտ մասը կը ժողովէր, շարունակ նախատական խօսքերով ու սպառնալիքներով կը խօսէին վարչութեան անձանց դէմ։ Յունուար 21ին իրիկունը այն ժողովներէն յետին աստիճանի ազդեցոյց եղան, և մինչև ի գիւ ձայներն ալ լսուեցան։

Չգիտեալ ժողովրդեան խումբ մը ձեացաւ որ Վաճրէի փողոցին դէմ ի Բաղաքական Պալատը ուղղուեցաւ. սակայն այս յուզումը միայն պարզ ցոյցիւ մը վերջացաւ։ Այլ երկրորդ օրն առանկ չեղաւ։

Գիշերը, մինչեւ վարչութիւնը կրցաւ թէ ինչ նախապատրաստութեանց ձեռք գիտոր զարներ անհանգիստ պարագայից մէջ, ազդն ընդունեցաւ որ խռնդակիչ մարդոց խումբ մը Մարսէյի բանտին վրայ յարձակեր էր, և չատ մը քաղաքական յանցաւորներ, որոնցմէն էր նաև պարոն Ֆլուռանս, բռնութեամբ ազատեր էր։

Այս բռնութեան գործէն ետքը խռովարարք, սակաւաթիւ մնացինք, 20ի չափանակին թաղապետութենէ տեղին գնացին, որպէս զի հոն ընդհանուր ապստամբութեան իշխանատեղին հաստատեն։ Սակայն իրենց այն ձեռնարկը երկայն չբերաց. բայց և այնպէս այնչափ երկարեցաւ որ ամենէն առելի գործերն կարող էղան գլուխ տանելու։ Այստանիքը, արգասիք, Պէրվիլի թաղին բոլոր առքաւ ժողովուրդն անօթութեան դառնութեանց մէջ ձգելու վտանգաւոր, 2000 բաժնի հաց ձեռք ձգեցին։ Սկիզ զատ տակաւ մը գինի խմելին, զոր ամենեին կարօտութեան համար պահած էք, և գերազանցութիւն մը խմոցութեան ալ յատկանիշին։ Պարոն Ֆլօրանան էլաւ քաշուեցաւ, լսելով որ բանական բազմաթիւ չէին գործ տեսնելու, և ձեզ նոքին գտնուելու էր։ Այս չըվանակին գնուորական հրամանատարն ապստամբաց յարձակումն խմնալով, մէկ քանի աղգային պահանջողաց ընկերութենէն դրկեց, որոնք առանց սրբունհելու թաղապետութենէն տեղին դատարկեցին։ Ժամն վեց ու կիսուն ամենայն ինչ հանդարտած էր ի Պէրվիլ։

Աջուսաթ քաղաքին երևոյթը խաղաղ կ'երևնար, անանկ կը կարծուէր ինչպէս թէ ամեն խառնակութեան վտանգ դադրած ըլլար։ Վարչութեան խորհուրդը նստի գումարուած, յայտարարութիւն մը կը պատրաստեր, որուն մէջ յանուն հասարակաց փրկութեան, յանուն օրինաց և այն նուիրական պատուոյ՝ որով ամենը միաբան պաշտպանելու էին վտանգի մէջ գտնուող քաղաքը, յորդոր կը կարդար բոլոր քնակչաց և մասնաւորապէս ազգային պահանջողաց, որ զօրաւոր կերպով ինչ և իցէ խռովարարաց շարժումն զսպեն։

Նոյն այն ժամն որ այս ժողովը կ'ընէին, այն խռովարարք որ առաւօտը ի Պէրվիլ ցրուեր էին, նորէն իրենց առին և գործ սկսան իրենց խռովարար

շարժումն։ Քաղաքական Պալատին հրապարակին երթալով յանգիստ բազմութեան մը կը լեցնէր, սակայն դեռ ևս բռնութեան մը վտանգ չէր երևնար, երբոր նուիրակախօսութիւնը հետզհետէ քաղաքական խորհրդոյն մտանոց ներկայացան. Վասզը Տաղարակեան, որ գնուորական հրամանատարն էր, դառնալու առիթներն մնչև արտաքին վանդակախիտը անոնց ընկերանալ, երբ յանկարծ 100–150 ազգային պահանջողք, որոնք մեծաւ մասամբ 101գ գունդին կը վերաբերէին, մէկ քանի սպանեցով ուժգնութեամբ Քաղաքական Պալատին հրապարակը ետևնուն։

Այսպէս ուրեմն այս 101գ գունդին ընկերութիւնը քաղաքական պալատին վրայ յարձակեցաւ, երբ այն նուիրակախօսներն որ բարեհամբոյր ընդունուած էին, վար իջնելով երկեթէ վանդակապատին մօտ հասեր էին, և ուսկից դարս եղելու վրայ էին։ Քաղաքական Պալատին հրամանատար Հազարապետն և իր երկու սպայք որ վանդակապատին մէջէն հին խռնուած սակաւաթիւ մարդոց խօսելու հետ էին, սաստիկ կրակէ մը հարուածեցան։

Շարժումն պահանջողաց վարտուն օգնականքը, երեք գնդապետներ զարնուելով ընկաւ։ Միայն այն տեղն Պաղդասեղ շարժումն պահանջողաց որ քաղաքական Պալատին պահպանութիւն կ'ընեին, այն կրակին պատասխանեցին։ Մէկ քանի հոգի սպանուեցան, սպստամբ բայց կողմէն ազգային պահանջողաց գնուորն մը ոտքը կտրեցաւ, և որ աւելի ցաւալի է, կանայք ու տղայք այս խռովարարութեան զոհ եղան։

Մէկէն սկսք եղած հրամանները տրուեցան որ այս ցաւալի անկարգութեանց վերջ մը տրուի։ Մօտաւոր զօրավարն ազգային պահանջողաց մէկերկու վաշտեր և հասարակապետական պահանջողաց գունդով մը, հրապարակը բռնեց ու գնատարիլ տուաւ։

Կրակին ան առեն Պալատը պաշտպանողներուն կողմանէ գաղարեցաւ, սակայն խռովարարը քոլոր այն տուներէն որ Պալատին երկու կողմի Ճակատուն Տանդէպ կան, առաջուց բռնած էին, անոնք որ տանց պատուհաններէն սկսան աւելի սաստիկ կրակ ընել Քաղաքական Պալատին առաջին դասակարգին վրայ։

Ազգային և Հասարակապետական պահպանողաց Համաձայնեալ ամէն բան գաղարեցաւ։ Ցաւուերկու ազգային պահպանողք և մէկ սպայ մը, որ տուներուն մէջ պահուըտած էին, բռնուեցան. սպան 101գ դունդին զնդապետն էր որ կրակ ընելու Հրամանն առած էր։

Քաղաքական Պալատին յարձակման ժամանակը, Սարազպուրին պուլվառն անկիւնը պատնէշ մը կանգնած էին։ Կրակը երկու կողմէն ալ ժամու մը չափ շարունակեց, և երբ ուրիշ ազգային ու շարժուն պահպոլքը տեղը հասան, Հրազպաքակը բոլորովին գադարեցաւ և ապստամբք բոլորովին բռնադատուեցան Հանդարտելու։ Այսպէս բարեկարգութիւնը նորէն գարմանալի երագութեամբ մը Հաստատուեցաւ։

Վարչութիւն ինչպէս թէ իր նախընթաց անգործութեամբ փոխարէն, Քաղաքական Պալատին Հրապարակն ոչ միայն Հետևակազօրով, ազգային ու շարժուն պահպոլքներով լեցուց, այլ և բաւական բազմաթիւ թնդանօթներ ու միթրայլէօզներ ալ շարեց Հոն, որ բաւական էին նաև բոլոր բանակ մը զսպելու։ Ապրձակայ փոզոցներուն մուտքերը բոլորն ալ զօքքը բռնած կը պահպաներ։

Նաև Հետևակազօրաց բազմաթիւն մըն ալ Համբ թնդանօթներով Պելվիլ զրկուեցաւ, խիստ զօրավարի մը Հրամանատարութեամբ ներքև, որ առանց շատ քաղաքավարութիւն բանեցընելու ամենևին պատրաստ էր առջի խռովարարութեան նշանին միթրայլէօզներով փոզոցներն աւերելու։

Նաև ազգային պահպոլաց ընկերութիւնը մինչև երկրորդ առտուն փոզոցները պարապեցան, որպէս զի խռովարարաց ամբոխները ցրուէին։

Վարչութիւնը և Հիւսւա զօրավարը մտածարար յայտարարութիւններ Հրատարակեցուլ, այն առեղի ձեռնարկը ծանուցին ընդՀանուր ժողովրդեան, որուն վախՀանը Հայրենեաց վտանգները բաղմացընելն էր։

ԳԼՈՒԽ ԽԶ.

Պուռպաքի զօրավարին քանակը։

Գաղղիոյ մայրաքաղաքը, յէս հրաշալի արուեստ ու համբերութեան ցոյց տալուն, ամենքիւն ձանաւոր գրին ներքեւն ընկճած տեսնելէս յառաջ, այն արեւելեան բանակին հետացը եռանդը, որ Պուռպաքի զօրավարին հրամանատարութեանը ներքեւ էր և որուն վրայ այս գրքագրին ժամանակ, բոլոր Գաղղիոյ յոյսը կը կեդրոնանար։

Շանզի Նուառէն վանուելով, և Ֆէտեռալ ալ Հիւսիսային կողմէն յաղթուելով, միայն Կաթալոնի մնացեր էր Տիժոնի յառաջադէմ տեղը, Գերմանացոց արշաւող զօրութեանը դէմ։ Պուռպաքի զօրավարն, ինչպէս տեսանք, այն նոր Արևելեան բանակին հրամանատար որոշուեր էր, որ Վոժ լեռներէն անդին Պէլֆոռ բերդը ազատելու պիտոր երթար։ Ան բանակ շտապաւ ժողոված զօրքերէ կը բաղկանար, որոնք չափաւոր կրթութիւն մ՚ունէին, և բաւական աղէկ ալ զինուած էին։ Պուռպաքի յուսնաւարի 9ին Վիլլեռսեպէլի կռուին մէջ յաղթական, յառաջ քալեց։

Ինչ էր իր յատակադիծն։ Պէլֆոռի պաշարումը ցրուել, ապա թիկունց կողմէն Վէռտէռ զօրավարին վրայ իյնալ, որ այն կողմի անցքերը բռնած էր, և եթէ բաղդն իրեն հաշտ նայէր, թշնամեաց բանակին Գերմանիայ հետ ունեցած հաղորդակցութիւնները կտրել, որ Գերմանացւոց կործանումն ըլլալու էր, և պատերազմին վիճակը բոլորովին կերպարանափոխ ընելու էր։ Կամ թէ չէ զօրաւոր կերպով պատերազմին գիրքը փոխել, թշնամեաց երկիրներուն մէջ յարձակելով, անանկ որ Գերմանացիք իրենց բուն հայրենեաց օգնութեան դիմելու բռնադատուելով, անանկ տեսարան՝ ի Գաղղիա, որ Գաղղիացիք կարող ըլլան զօրաւոր կերպով վրանին ելլելու։

Այսպիսիք էին Պուռպաքի զօրավարին դիտաւորութիւնները, որոնց յաջողութեանը համար կառիպալ սիին արիութիւնն ալ ձերպնտու ՚ըլլար, որ իր հասատուն կենալովը, թշնամեաց անցքը կը խափանէր, անով զՊուռպաքին կը պաշտպաներ, որ շատ յառաջ նետուած ըլլալով, եթէ թշնամիք կարենային Տիժոնը առնելով յառաջ քալել, եւևէն ի՛առնուին զինքը ու պաշարելով իր ձամբան կը կտրէին։

Եղաւ սակայն մը որ Վէռտէռ զօրավարը զկասխալսիին իր աջ թևին դէմ ունենալով, և զՊուռպաքին իր ձախ թևին դէմ, դէշ վիճակի մէջ գտնուեցաւ. սակայն սանկ ին չկրնացաւ, և ոչ իր հանգարտ յառաջանալութիւնը կոպտնցուց՝ որ Գերմանացւոց բնաւորութեան տուրք է, և որ միշտ արգելքներու կը յաղթէ։

Վէռտէռ անխոով համբերութեամբ մը Պուռպաքին բառն յարձակմանց դէմ դնելով, և անոր անցքը խափանելով, այնպէս յապաղեցուց անոր յառաջադիմութիւնն որ ժամանակ տուաւ մեւս Մանպայ-

ֆիլ դերմանոյի զօրավարին կուտէն տեղը հասնելու, և իր զօրաց ու թնդանօթից բանտելեանները գործը կերպարանափոխ ընելու։ Ս. յոյս Պուռապաքի ազգի-լուեցաւ. Պէլֆոտի դռները հասնելու. որով Վիլէռոսէսկեղի յաջող օրէն ետև իր վիճակը բոլորովին կերպարանափոխ եղաւ։

Զարմանալի եղաւ Վէռոէսկի յարատևութիւնը, Պէլֆոտի հանդէպ։ Մանուկեան և Շամուժ կուսնեբուն մէջ, յոյնոսարի Ն֊ին, այսինքն Վիլէռոսէսկեղի կուսէն չորս օր ետքը։ Պուռապաքի բոլոր իր զօրաց բանտելեանին մնոր վրայ յարձակած ըլլալով, գերմանացին զօրմանալի կերպով աքի երեւցաց ինքզինքը. անանկ որ Թէսկա և Գաղղիացիք կարող եղան կոտը մը գերեն շահիլ՝ ի վերայ այսր ամէնայնի չկրցան Պէլֆոտի պաշարողաց վրայ հասնիլ։

Գաղաւար մը տանը Թէ ինչ դիրքեր բռնելով Վէռոտէռ զօրավարը, կրցաւ այնպէս երեկոյանգել կուսէր Պուռապաքին զօրանեանը դէմ, մինչև Մանգայիքլ ժամանակ ունեցաւ Համպիլ ու Գաղղիացւոց եաևն առնուլ. որովհետև Պուռապաքի այնչափ յառաջ դնեցուեր էր որ Կառնեպալի Ցիժմունդն ալ անոր աջ թեւը պաշտպանել չէր կրնար և ոչ ալ խափանել որ Վերմանացիք դիրքը չպահեն։

Վէռոէռ. վտանգները նախատեսելով, Պէլֆոտի ա բևելեան ու Հարաւային կողմը, Լիզէն և Ալզէն գետերուն վրայ՝ պահնիչախումբ դիմեր չմեր տուած էր, որոնց կեդրոնն էր Մանուկլեան։ Լիզէնի գիծը Պէլֆոտի արեւելեան կողմի անցքը կը խափաներ, և Ենն. Ժէյնն, Հէռիքուէն անդին (ուսկից գետը Համպան կարելով կ'անցնի), Պիսսուռէզէն ու Պէֆոյքուռէն մինչև ցՄանուկլեան կը ձգեր (ուր Լիզէնը Ալզէնի մէջ կը նետուէր)։

Գիրքին ձախակողմը գիւրաս առնուիլ չէր կրնար, որովհետև Մանուկլեանէն կը պաշտպանուէր, որ

ամրացուցած էր. ընդ հակառակն աջակողմը, Լիւռէն մինչև լեռները, շատ ուժեղ վտանգի մէջ էր։ Պէլֆոտի Հարաւային կողմի անցքն Ալզէն գետէն պաշտպանեալ էր, և նաև այս Ջլիցգերբի սահմանագլխին կուսը Ցելի մօտ, Կռամվիլառէն, Պոբռժամպէն և Սոշպէն մինչև Մանուկլեան ամրացուցած էր։

Կարելի չէր ուրանալ որ Գաղղիացիք այս գիծը պահելով անգամ, որ մէկ կողմէն Ջլիցգերբի վրայ կը յենուր և միւս կողմէն Մանուկլեանի վրայ։

Սակայն Գաղղիացիք ազատ տիրացմանօրայ միջոցաւ Ալզէն գծին վրայ կէզդ յարձակումներ կը նեղէին։ Ս. յոյս շարունակեալ կռիւներ եղան Սպրլլեդէն, Հէռիմիպուռէ, Բռուսյի և Սուէնբուռի տեղուանք, որմէ առնոր Ալզէն գծին առջեր կը գտնուին։ Պուռապաքի իր գլխաւոր յարձակումն սրեւելեան կողմի ձախաւոյն դէմ ուղղեց, որ Լիզէնի գծէն կը ձեւանար։ Գաղղիացիք յետ Վէռոէռի յառաջապահ զօրքն Ալզէլի և Սէնգ Մառիի մօտ Լիզէնէն անդին մղելնուն, յատնաբի Ն֊ին նոյն իսկ այս գեղին գծին վրայ յարձկելեցան։

Ս.յս յարձակմանս մէջ, որ Շամժէլլէն մինչև Մանուկլեան տեղն ունեցաւ, Գաղղիացիք շատ թնդանօթ գործածեցին։ Սակայն Գաղղիացւոց չորս բանակամբրձիկ յարձակումներեն եւս մերձեցան և Գերմանացիք իրենց դիրքերը պահեցին։

Ս.յս Մանգայիքլ զօրավարին զօրքը բուռն քայլով յառաջ կու գային, որոնք մինչդեռ Գաղղիացիք Շամժէլլէն մինչև ցՄանուկլեան գծին վրայ յարձկելու զբաղած էին, անանց կռնակը եղած երկիւղեալ տեղերին, անանկ որ յատնաբի վերջերը Ալբեհեան բանակին ուրիշ պատապարանք մը չմնաց, բայց եթէ Ջուլցգերբի մերձակայ երկիրը պատսպարելի, թէ չէր ուզեր պատերազմի դերի մնալ։ Ս.յս վախճանիա համար Բլէնհան զօրավարն, որուն յանձներ էր Պուռ-

պաքի այն վտանգաւոր ատենը բանակին հրամմասատարելութիւնը, Ջուխցիներին բանակին հրամմասատարելութեան հետ դաշնադրութիւն մը ըրաւ, որուն զօրութեամբ Գաղղիոյ արևելեան բանակը կարող կ՚ըլլար Թշնամեաց ձեռքէն խուսեւելով Ջուխցիներին չէզոք հողը մտնել։ այս դաշնադրութեանէ Գաղղիացիք իրենց գիներէրը, Հանդերձ ամենայն կահիւ, Ջուխցիներին զնաւօրական իշխանութեան ձեռքը պիտոր յանձնէին, որ ապա խաղաղութեան վերադառնալուընորէն Գաղղիոյ պիտոր դարձնէին։ Սպասք իրենց գիներէն, ձիերն ու կահը ազատ էին պահելու։ Ջուխցիներին վարչութիւնն ազատ էր ինչպես կ՚ուզէր Գաղղիոյ բանակին զօրքերուն և սպասքն իր երկրին այլև այլ տեղերը ցրուելու։ Խաղաղութիւնը վերահաստատուելով Գաղղիոյ վարչութիւնը բոլոր այն ծախքերը հատուցանելու էր, որ Ջուխցիներին վարչութիւնը գաղղիացի զօրաց համար պիտոր ընէր։

Շատ յաւելի վիճակի մէջ էին Գաղղիոյ այն զօրքերն որ Հէրլհոյ Հասարակապետութեան երկիրը պատսպարեցան։

Այս զօրաց երկայն գիծերն տեսողին, որ առանց մանաւանդ կարգի, և անօթի քաղցած, ձեամբ ծանր հուած Ճամբաներէն մեծ նեղութեամբ կը քալէին, միտքդ ձեան տարաւրը չարունակ մեծ մեծ Հատիկներով վար կը թափէր ըսկեր, Ռաւսիոյ նահանջին գաղափար մը կ՚առնուր։

Վատուժցած ձիերն ալ բոնի ինքզինքնին կը քաշկրտային։ մեռեր ընդ մեռելն այն խեղճ կենդանիներն ոմանք Ճամբան կ՚իյնային որ մէյմըն ալ վտանգնուին։ զինուորներէն ոմանք զանազան միելով, Ճամբուն եղեռքը կը թողուին՝ ուր և կը սատկէին։ սակայն Հեծեալքն խակ լաւագոյն վիճակի մէջ չէին։ սպասք կային որ սեռնելի Հոդամասի կը կրէին ոտքերնին։ սոսկաչնորհ զօրականք որ ոտքերնին սանդալ դրած էին, վերջապզօքը դարձեալ, որոնց կարմիր լայն վերարկուն տղմի մէջ Թաթխուած էր, և ոտքերնին լաթերով պատած էին։ ոչ սաղաւարտ, ոչ մխտաղ, և ոչ այն զանազան ծանկոյթներէն ունէին որ անցած Հանդիսի օրերն իրենց պերճագոյն զարդն էին։

Հետևակազօրուն վիճակն ասկէ աւելի խեղճ, աւելի Թշուառ և անբարեկարգ էր։ Ոչ ոք կրնայ զանազատ մ՚ունենալ Թէ ծրագիր նեղութիւն կը կրէին այն Թշուառ մարդիկ։ Տաւական է զուխցիքրացոյց մը պատմածներուն դէպք մը յիշել որ այն տեսարանին Հանդիսաւոր եղեր էր։

« Համբա մը մեկնի կ՚երթայի կ՚ըսէ, որ լի էր զաշնակցեալեան երկիրը պատպատող զինուորներով ու սպանեցով. յանկարծ սպրլի մը վրայ, որ Համբուն ե. զերը Թողուած էր, պատկեցուցած զինուորի մը մաը մինը կը տեսնամ։ և սակայն անցող զինուորներէն — ոը գրեթէ 3000 էին — և ոչ մէկը մտածեցաւ Նայելու Թէ արդեօք այն մարդը կենդանի էր Թէ մեռած. վերջապես շարժուն պահանորդի մը կը մտածեամ ու կ՚ըսեամ։ Ա,յն մարդը չէը տեսար. գուցէ դեռ ևս կենդանի է։

— Կ՚ՀՀ, դու ալ պատասխանեց Հնծի շարժուները, եթէ մեռած է լաւ ևս է իրեն Համար, ալ ոչ անօթ Թումիւն և ոչ ցուրտ պիտոր կրէ։

Սպրլին մտածեաց ու քիչ մը օղի Թափեցի այն զինուորին շրթնամյը վրայ։

Մեծ մը աչքերը բացաւ և երախտագէտ Հայեցուածքով մը նայեցաւ Հնծի։ Սակայն ես ալ բան մը չէի կրնար ընել իրեն, որովհետև ուրիշ Հինչ և իցէ օգնութիւն ընելու ձեռքէս չէը գար։ մեռանիլ արդեօք եթէ կարող եզաւ ազատիլ չեմ գիտեր, սակայն այս առթիվ գիտեմ որ սահմանագլուխը Հազարաւոր մարդիկ կան, որ եթէ ժամանակին իրենց տալ արգասիքի գաւաթ մը տրուի, անշուշտ մնհուրնի կ՚ազատին »։

Ս. յոսիսի Թշուառ վերջ ունեցաւ Պուռպաքինի բանակին որուն վրայ Տաճատուած էր Գաղղիոյ յաջողին յոյսը։ Ս. յս բանին պատճառ եղան դիմաւորը զօրավարաց անբաւականութիւնը, շարժմունց գանգատները եւ վերջապէս պարենից սեղմութիւնը։

Ս. յս նոր ձախորդութիւն ըմբռնելու համար, պէտք է մնացեալ որ այն Թշուառ զինուորաց կրած վիշտերն, որոնցմէ կարելի ձեռնհաս մը և պարենից սեղմութեան պակասութիւնը պատճառաւ, քան զոր միւսը կրնայ երեւակայել վեր են։

Ձմեռվոյն անցողաց հետագայ ու վերաւորելոց մէջէն, կային այնպիսիք՝ որոց ոտքերը սառած էին. սոնք կը տարաձգէին որ առջի օրեր առանց ուտելու անցուցեր էին, և ձեռն վրայ իրենց պարզ զգեստները ծածկուած պահիկը էին։ Եթէ այս Թշուառութենէ վրայ շատ օրուան կառաղի կռիւներուն նեղութիւնները ալ աւելցուին, որոնց մէջ սոքերն ըլլալով քան զԹշնամին Թէ զինուորական կրթութեամբ և Թէ Թնդանօթից տպաւորիչ Տարուածներով, կը հասկընայ միտք Թէ ինչպէս յուսահատութիւնը կամայ կամայ տիրեց այն քաջ գնդից վրայ, որ այնպէս մեծ անձնուիրութեամբ և արիութեամբ Մարտնչեցած առջև իրենց պարտքը ըրած էին։

Իրենց նահանջը շատ ձախորդ պայմաններով բռնադատուելնուն գործադրելու։ Թշնամին, անմիտաբար մնալէն, սանի կողմէն գիրերը կը պաշարէր, իրենց ոչ օր մը և ոչ ժամ մը Թողալով որ Տանգչին և իրենց չիմով կարգերը կանոնաւորին։ Որ զօրաց սխեմերուն առաջքը սանի կողմէն դուրս կը յարձակէին, եւսևէն, կողմնակի, քաղցէն, որպէս զի սնոնց նահանջման գիծը կարնէ և Տարբրակցութիւնին ընդՏատէն։

Յանկարծ զոլոր Ձմեռնամերը կը բռնուէին. զօրքերը կը քաղէին, կը քնանային, կամ Թէ լաւ ևս կը Տանէին, սանի տեսակ վանդնեղէ պաշարեալ սանի վայրկեան վանդին ադէզ կը տրուէր։ Տալկ էր կռուիլ Թէկ աս Թէկ գիւղի մը մէջ, տան մը Տամար կռուիլ. յետոյ փոխանակ դադարելու և շունչ առնելու, քալլել քալլել և դարձեալ քալել, եռանէն վիրաւորագ ու Տիւանդագ, երբեմն բարակ գիծ մը Թողլով։ Եւ այս ամենը առանց կերակրոյ, զրեթէ առանց այրեցագործ նիւթոյ, և ամենեն ուէրն առանց յաղԹութեան մը յուսոյն, որ ամենեն զառն կաթսաս Թեանց Տանդարտութեամբ. Տամբերել կու տայ։

Ս. յսէս 12 օրուան մէջ, Բլեղուիէ, Պաուճեմ, Բան սը Ռուատ և Սինդ Խբրոտիզ մինչև Մառգօ և Բանգաւելիէ Տասան, Ջուխյսէրիի սահմանագլուխն միայն քանի մը փարասս Տեռու։ Ձամբան շատ զառն եղբ եր այն խեղճ զինուորաց, որ ձիւնով ծածկած ամէնագէշ Ձամբաներէն բռնադատուած էին քալլել, անանկ ցուրտով որ Տագիւ երբեք նուազ քան զ8 աստիձան։ Մանք որ այն ցաւալի նահանջին ականատես եղան, կսկծալից սրտիւ՝ ինչպէս զարՏուրելի բանի մը վրայ կը խօսին։

Սակայն դեռ ևս այնչափ վշտաց ծայրը չէին Տասած։ Եթէ ժամանակ մը յոյս ունեցան Ջվիցցերիի սահմանապահին քերելով Լնա-լը-Սոնիեի վրայէն Պաուճի Ձամբան երկնալ, և կամ Ջուճիի վրայէն Ճէսի Ձամբան Տասնիլ և անկէ նոթեն Գաղղիա մտնել։ Տարկ եղաւ շատ մը այս գիտաւորութիւնը մեկ գի գնել, որովՀետև անկարելի եղեր էր սնոր գործադրութիւնը։ Այն Թշամեաց բանակին եռանէն գիտէին որ ուրիշ ծանր Տետևակազօրու բազմութիւնք գումարեր բուռն քայլով Տրիվոյնին սանի գիծն յառաջ կու գային, ու Տետերնին այն ահաւոր Թնդանօթից բազմութիւնն ընկերք ունէին, որոնց վարպետ Տարուածներէը բաւական էին այն նահանջող բանակին կարգերը տանիս ուվրայ ընելու։

Յանուարի 28ին օրը Բրատիսլաւայ Ձգ բանակա-

խումբը (Բոմհոմիա), որ Բարիզէն նոր հասեր էր, Ֆրանսիզէի զօրավարին հրամմնատարութեամբ ներքեւ, Նոզատւայի մօտ, Բնդդաւլիէն միայն 30 հազար մարդով հեռու, կառաց կառատորմին մը տիրեց։ Նոյն օրը Գաղղիոյ արեւելեան բանակը, Մարգայֆիլ զօրավարին զօրաց ու Ջուիցերիի սահմնադրիչին մէջ տեղ բորբոքին փակուած էր։

Յունուարի 30ին, Ա՛դ բաժինն (7դ բանակախումբ) որ Բրուսիացւոց հարաւային բանակին իբր յառաջապահ գունդ կը ձեայրներ, Ամպագուռ և Շաֆհաւսի դիւղերուն մօտերը, Բնդդաւլիէի արեւմտեան կողմէն քանի մը հազարաւոր հեռաւորութիւ, Գաղղիացւոց բանական բազմութիւ զօրաց վրայ յարձակեցաւ, որ հին տեղ աւելի խոնաւ կէցած էին քան թէ կարգով կամնալ կերպասած։ Գաղղիացիք այն տեղուանք մէկ քանի դիրք բռնած էին, ու թնդանօթներով քիչ մը ամրացուցած էին։ Գերմնացիք այն դիրց տէր ըեցին, և երբէք հազար հոգի ալ դէրի ըբին վերց թերն դանօթով։

Ա՛ւ գաղղիացի զօրավարը կարելի չէր որ անգք մը կարենար բանալ իր զօրքը կրած նեղութիւններէն և ամէն քանի հոգնութեան եղեն, գլխաւորապես ամոթանքեն, բարոյապէս վհատած էին։ Ժխտական հիւրասեաց ու ցուրտ շրջակայքը, այն խեղճ բանակին ինչ և իցէ օգնութիւն ընելու անկարող էին։ Գաղղիացի պարէնից տեսչութիւնն որ պատերազմի սկիզբէն իր անբաւականութեամբը և պէտք եղած պաշարները հոգալու անհոգութեամբը նշանաւոր եղեր էր, և ոչ խակ Պրուսանակի բերդը պաշարով նախահոգացեր էր, սակայ թէ ոչ Պուռապաքի Ջուիցերիի երկիրը չէր ապաւիներ։ Բանակը կրնար Պրուսանն դադարիլ ու շունչ առնուլ և կրած նեղութիւններէն դարմնուելով, նորէն Գերմնացւոց վրայ յարձակիլ։ Սակայն ա նման յուսահատ վիճակի մէջ Պուռապաքին ուրիշ բան

չէր մնար, եթէ կ'ուզէր բաց դաշտի վրայ անձնատուր ըլլալէն ազատիլ, բայց միայն իր անօթի քաղցած զօրքերը Ջուիցերիի երկիրն անցնելէ։

Ա՛յն զօրքերն որ պՈւռապաքին չորս կողմէն պաշարեալ կը նեղէին և իրեն կ'ելնի հետ ունեցած հազրզդակցութիւնները կարելի էին, Գաղղիոյ այն ամէն երկրներէն ժողված եկած էին, որոնց սիրած էին Գերմնացիք։ Օրինակի համար Ա՛դ բաժինը Մէզիէռն, հիւսիսային ծայրէն, 13դ բաժինը՝ Լուառէն, և 2դ բանակախումբը Բարիզէն։ Յունուարի 14ին Պան. դայֆիլ հարաւային բանակին հրամմնատարին բուն բանակը դեռ ևս ի Շագիլճոն սիւռ-Սէն էր. 2դ և 7դ բանակախմբից զօրքերն որ նոր հարաւային բանակին հետ պիտոր միանային, ամէն ձամբանէրէն դէպ ի այն քաղաքը կը քալէին։ Յունուարի 20ին արդէն Տուսի վրայ ի Վոհչ և Տօլ հասեր էին, և յունուարի 24ին Գերմնացւոց բանակը Գաղղիացւոց Թիկնոց կողմը հասած էր։ Ուսոի Գերմնացւոց զօրքը վեց օրուան մէջ տասնուհինգ մղոն քալեր էին, և տասը օրուան մէջ գործէալ քան մղոն քալեցին, բայց դառաւած ըլլալով Ֆիւմնի գրկէն շրջան ընելու, ոբովհետև Կառխալտի գնդիը արդեաւոր կը պաշտպանէր։

Եթէ Պուռապաքին բանակը, որ յունուարի 18ին սկսաւ Մոնպելեառէն քաշուիլ, օրը միայն երկու մղոն տեղ քալեր, 23ին Լոնս-լը-Սոլնիէ կրնար հասնիլ և անով ազատիլ սպառնացած վտանգէն։ Ուսոի եթէ մէկ կողմանէ Վէռռէա զօրավարն իր Պէլֆոռի առջին ըլած սրի դիմակալութեամբը Գերմնացւոց գործէն յաջողութեամբ գործակից եղաւ, նաև միւս կողմանէ Մարգայֆիլի սպայակոյտն և զօրքերն ոչ նուազ գովեստի արժանաւոր են իրենց ձգտելի և բազմութեանը համար՝ որով վերկրնել գործը դլուխ տարին։

Ս.յս զարմանալի պատերազմին պատմութեանը մէջ նաև հէ մին ալ դէրմանացի պարեկից զինուորական տեսչութեանը պիտոյ պահուի, որ նաև ինքն ալ իր պաշտամանն մէջ հետաքրքիր գործեց։

Հայրենեաց Հողէն 200 փարսախ հեռաւորութենէ չորս մեծ բանակ և անհամար զօրաց հատուածներէ մնայցմանելու և զգեցմանելու համար, անանկ բարեկարգ տեսչութեան մը, անանկ շարունակեալ ձգանց և նոր խառնեսեալ ապահովութեանց, և անանկ համաձայնութեան ու մանր Հոգոյ ուշադրութեան պէտք է դաւ, որոնց նման օրինակ մը ուրիշ ինչ և իցէ տեսչութեան տուած չէ։

Ս.յս ձեռնարկին գժուարութիւնը, բարիզու առջևը նստող բանակին առօրեայ պարէնից հարկաւորութենէն հրնայ ըսնուելու։ Ս.յն բանակին պետոյից համար ամեն օր հարկաւոր էին 148,000 հաց, իւրաքանչիւրն երեք լաւ ծանրութեամբ, 1020 կէնդէ նաը բրնձ, 595 եղ կամ 1020 կէնդինաը խոզի ձարպ, 144 կէնդինաը աղ, 96,000 կէնդինաը վարսակ, 24,000 կէնդինաը խոտ, 28,000 քառորդը օղի և կամ ուրիշ օգելից ըմպելիք։ Նմանօրինակ ձգութեամբ տասը օր միչտ ծախսուզ կը բաժնուէր։ Իւրաքանչիւր բանուկախումբ, (25–30,000 մարդ) տասը օրուան համար 60 կէնդինաը ծախսու կ'ընդունէր, 1,100,000 սիկառ. զինուորաց համար և 30,000 սիկառ. սպայից համար։

Ս.յս հսկայ պաշարմանց փոխադրութիւնն Աբևելեան երկաթուղւոյն գծոյը կը գործադրուէր, որ Հոկտեմբերի 31ին ի վեր միայն Նամպէկոլ կ'երթևեկէր, և նոյեմբերի 2ին ալ միայն Բարիզու պաշարման գիծը։ Դեկտեմբերի և յունուարի ամնոց մէջ, Սիմանի, Օռլէանի, և Ռուանի գիծերն ալ շինուեցան, որոնք նոյն ծառայութեան համար ալ գործածուեցան։ Պաշարմանց փոխադրութեան օրը երկաթուղւոյն տնող

կառատորմիզ կը պահանջէր, իւրաքանչիւրը 32 կառքով։

Այսու հ ալ դէրմանաց տեսչութիւնը մեծ օգնութիւն գտաւ Գաղղիացւոց Հանքարանէրէն, որոնք ամեն անգամնուն որ բերդ մը կամ բանակատեղ մը Գաղղ. կը բռնադատուէին, պաշարանները կանգնուն կը Գաղղիացիք մեծ օգնութիւն ըրին իրենց Թշնամեաց։ Նաև Գաղղիացւոց այրեցեալգործ նիւթերէն ալ մեծապէս կրնային օգնուիլ Գերմանացիք, եթէ զինուց տարբերութիւնն արգելք չըլլար Թշնամիներէն առած այրեցագործ նիւթերը բանի բերելու։

Պատպանելին ձախորդ նահանջին հետևանքը ուրիշ Թշնամութիւն մը եղաւ, որ էր նոյն զօրավարին անձնասպանութեան փորձը։ Երեք անգամ մը աւելի կամ ոչ զօրավարն իր տնուր մտածութիւններն իր բարեկամ ներուն կը հաղորդէր։

— Գժբաղդութիւնը վոս կը հալածէ, կ'ըսէր։ Մեց փակուած ըլլալով Հիւսիսային բանակին հրամանատարութիւնը յանձն առած էի, և կարծեմ, զօրաւոր բանակ մը կրցեր էի ձեացընել որ կարող էր յաղթել ելից բարեբաղդութիւնն ունենալ ուսկից և ֆեյեդալ իսկ օգուտ քաղեց։ Եթե շատ մը ազետալի բռնութեանց, որոնց նպատակ եղեր էի, նորէն Պուռ. գործայ, հաստատուն միտքս դրած ըլլալով առանձնական կեանք վարելու։ Սակայն Տան ինծի հայրենեաց վերադարձելն սկսան ցուցընել, որուն փրկութեանը համար ես կրնայի ձեռնտու ըլլալ, և այսպէս պատշաճ դատեցի նորէն ուրիշ նոր հրամանատարութիւն մը յանձն առնելու։

« Բայց ի զուր։ Իմ նոր բանակս չկրնար երեն գնացը ձախատած զօրութեանը յաղթանակել. ետ քաշուելով մեկ մը կրնար փրկեցի. դարձեալ երկրորդ անգամ մըն ալ ետ քաշուելով սիտոր ազատեմ կրնար.

բայց կարելի չէ որ Պուռպաքի միշտ ետ քաշուի ... ինչպէս կրնամ ապահով պիտոր պոլ սպասմանէն »։

Իր բանակին Թշուառ վիճակէն վշտացած, և շատ մտածելէ Կամպէդպոյին հակառակաբան և անիրաւ հեռագրութիւնէն պլպլացած, Պուռպաքի անանկ սրտի ալէկոծութեան մը մէջ կը գտնուէր, ուստից ամէն բան վախնալու էր։ Պետ Համար ալ իր սպայակուտին սպայք ջահայեր էին որ ամէն ջիղը իրմէն հեռացընէին։

Յունուարի 27ին Պուռպաքի Կամպէդպոյին հետևակ մը կ'ընդունի, որուն մէջ անանկ կ'ելեւէջներէ ինչպէս Թէ ինքն ալ ուրիշ զօրավարաց նման մտանիչ կը կարծուէր։ — « Պուռսո մուտքեր էն, կանչեց, գլուխկը պլպլալ Թեհնէն ձեռաց մէջ աղէտաբերվ, որ այս 80,000 մարդու բանակին մէջ, միայն 35,000 մարդ է ունեցածս, միւսներն ամենևին բանի չեն գար »։

Իր սպայակուտին սպաներն այլ և այլ պատճառաբանքներով յանձնապարտութիւններով քովէն հեռացուց, և միայն անոնցմէ մէկը, որ յանձնապարտութեան մը համար երթալու հանգամանք ընելէն ետև յոգնած տունը դարձեր էր, նախասենեակը մնաց։ Պուռպաքի սպասներէն մէկուն սենեակը գնաց, հանկից լեցուն սաղը-հանակ մ'առաւ և իր անկողնին բարձին տակը պահեց։

Իրիկուան դէմ շատ մը նամակներ գրեց, և գետնաս իր թուղթերը կարգի դնելու հետ էր, երբ սպայակուտին բժշկապետն իր սենեակը մտաւ։ Երկուքն ալ վատաբանին քովնստելով քիչ մը տաքն խօսակցելու զգաղեցան։ Բժիշկին զզօրավարը շատ այլայլած գտնելով, խորհուրդ տուաւ իրեն որ քանի մը ժամ քունն ընայ։

— Իրաւունք ունիս, ըսաւ Պուռպաքի, հապա գուն չես ուզեր պառկելու երթալ։

— Եթէ ինծի թոյլ կու տաս, զօրավար, հոս կրնան քովը ի'ուզեմ կենալ, պատասխանեց բժիշկը։

Պուռպաքի անկողին մտաւ ու վարագոյրները գոցեց։ Շուտ մը եաթը բժիշկը ատրճանակի մը ձայնը լսեց։ Վեր ցատքելով մէկէն անկողինն քովը վազեց։

— Ախոյ, ինքզինքս վիրաւ սպաներ էր, ըսաւ Պուռպաքի, որ և ոչ վայրկեան մը ինքզինքը կորսնցուց։

Ատրճանակը պարտէզը Համար Թէը անկողինն ելքերը Համեցուցեր էր, զինքն ալ շրեմունքն ալ քրնքաց մտեցուցեր էր. սակայն գնտակն անվնաս քունքը վիրաւորելու տեղ, գլխուն վրայէն կոր գիծ մը քաշեր էր և ապա մէջը մտեր էր։

Ս. յսէս զօրավարն մահագոյժ հարուածէ մը ազատեցաւ։

ԳԼՈՒԽ ԺԷ.

Բարիզու ապնձատրութիւնը։

Այգ Բարիզու վերնէն օր օրաւան վայ աւելի անտանելի կ'ըլլար։ Մարը հետզհետէ աւելի բազմանալ սնունդը կը քաղէր։ Ակռաիրայ սակաւութեան և մնուն դին գէշութեանը պատճառաւ մեռելոց թիւը 3500 առ եօթնեակ Հասաւ։

Հոս ամէն պարագաներն էրթի օրերուն կերակրելիության գնդին յուցակը կը գնենք։

Ձիու միս առ մէկ լիտր 7 ֆրանգ։ — Շան միս 8 ֆրանգ։ — Կատու մը 20 ֆրանգ։ — Մուկ մը ֆրանգ 1,75։ — Ի՛շու միս առ լիտր 8 ֆրանգ։ — Ձագար մը 40–100 ֆրանգ։ — Հաւկիթ մը ֆրանգ 2,75։ — Սոխ մը ֆրանգ 1։ — Կաղամբ մը ֆրանգ 7։ — Սաեպղին մը ֆրանգ 1։ — Կարագին լիտրը ֆրանգ 7,60։ — Փղին պատիճը քառասուն ֆրանգ առ լիտրը ծախուեցաւ, իսկ ծնացած մանրիկը 15 ֆրանգ առ լիտր։ — Տեսակ մը հազիւկին արտաղաղ 80 ֆրանգ։ — Սագ

մը 100 ֆրանգ։ — Բրնձին լիտրը ֆրանգ 1,75։ — Եթէ տարտան Տոտած մրացորէնի ալիւրը, առ լիտր 1,75. և այսպէս ուրիշ ամէնայն ինչ ասոր Համեմատութեամբ։

Այսչափ նեղութեանց մէջէն ազգային պաշտպան վարչութեան գործը գժուարացնողը, ժողովրդեան ամէնէն առատակ մասին ապատնացած խռովութիւնն էին, որոնք սովին յետին նեղութեան ժամանակը կրնային ալ աւելի կատաղի և անգութ գռնութեանց ձեռք զարնել քան արտաքին պատերազմին և գնդացկոծման բարբարոսութիւնը։

Յունուարի 22ին ապստամբութիւնը, թէպէտ և շուտով զսպուեցաւ, ի վերջ այսր ամէնայնի մեծագոյն խառնակութեանց երկիւղ կը Թողուր, սովին և նեղբին նեղութեանց աձելովը։ Ուստի ասկէ աւելի շարժեալ վարչութիւնը միաբը գրաւ առ Թշնամին անձնատուր ըլլալու։

Վարչութեան անձինք Փիւլ Ֆաւռին յանձնեցալ որ անձնատուրութեան գաշնագրութիւնները գլուխ տար, յունուարի 23ին Ֆաւռը իր փեսային հետ Բարիզն եկաւ Վէռսայլ երթալու։ Պիզմարը կանոն իր կառքը յատուկ պատիւով գիմը պրեր էր այն վարձանին Համար, և առավ Փիւլ Ֆաւռը նոյն օրը Ժամը 5ին Վէռսայլ Հասաւ։ Ֆաւռը շատ ծերացած ըլլալու է, ըսուի։ կապտերական քառասունգլխին պատասխանները ինքնաւ և Հեն երթալն առեն խօսակցեցաւ։ Պիզմարքին հետ, որուն հետ նաև Հաշէց, և ապա Գռլվառ փոխոգը իրեն բնակութիւն տրուեցաւ։

Ֆաւռը յետոյ Պիզմարքին հետ հինգ ժամ առ բողջ միակերպ խօսակցեցաւ, որմէն եւս նա ինքն Պիզմարը Գուլէլէմոս կայսեր գնաց, որ գիշերուան ժամը 12ին Թագաժառանգ իշխանները, և Ռօօն, Մոլթքը, և Պրօմէնթալ զօրավարները կանչեց պատերազմի խորհուրդ մը ընելու Համար. այն խորհրդին մէջ Ֆա-

վրէն առաջարկութեանց վրայ երկայն ատեն վիճա-
բանեցին։

Յաւրը իր փեսային հետ մինչև առաւօտը ժամը 3
աշխատեցաւ։ Միջօրէին յառաջ ժամը 11½ կայսե-
րութեան քարտուղարն իրեն այց եկաւ, ու հետը կէս
կամ խօսակցեցաւ։

Ա.յս ատենս ուրիշ աւելի խիստ պատերազմի խոր-
հուրդ մը եղաւ։ Ժամը մէկին Յաւրը նորէն Պիզմարք-
քին քովը գնաց, ու դարձեալ հետը երկու ժամ խօ-
սակցեցաւ։

Վերջապէս ժամը երեք ու կիսուն Յաւրը Բարիզ
դարձաւ իր փեսային հետ։ Մէկիկէն ժամնակը
Պիզմարք երկու անգամ ձեռքը սեղմեց։

Ցվերադարձման նախընթաց պայմանագրով Բա-
րիզ հաստատելով, Փիլ Յաւրը շուտ մը վարչութեան
միւս անձանց հետ խորհուրդ ըրաւ, որուն ետև Վի-
նուա զօրավարը, որուն Վառոշիւ զօրավարն ընդհանուր
պինուրական հրամանատարի պաշտօնն յանձնած էր,
հետագրաւ ծանօթ ամէն բաժնի ու ջոկատու զօրա-
վարաց, ծովապետաց ու փոխածովապետաց և Բարի-
զու ու Սէն Տընիի ամրոցներուն հրամանատարաց, որ
կէս գիշերուն կրակը դադարեցնեն։ Մի և նոյն ա-
տեն նաև Բրուսիայի ալ գինադադարը կը դադարե-
ցընէին։ 1871ին յունուարի 26ին յետին թնդանօթի
հարուածը ժամը 11,55 կ'արձակուէր։

Ա.յսպէս Բարիզու գինադադարը ամիս մը ամրողջ
տևեց։

Յաջորդ առտուն (յունուարի 27) Պաշտօնական Օ.
րագրին մէջ հրատարակուած ծանուցումով մը, էղա-
ծը կը ծանուցուեր Բարիզեցւոց։

« Վարչութիւնը ցորտի կրնար յուսալ որ բանակ
մը իրեն օգնութեան կրնար գալ իրեն պարտք մըն էր
որ ինչ և իցէ բան զանց չընել Բարիզու պաշտպանու-
թիւնը երկիցընելու. Համար։

Ա.յս ատենս Թիւրքիա և մեր բանակներէն յոգին
կանգուն կան, այլ պատերազմի բաղդը զանոնք էս
մեզը է. մեկը՝ Լիլի տակ, միւսը Լաֆէյէ անգլիս. Եր-
կրորդը՝ Ալբերտեան սահմանագլխոյն մօտ կը կռուի։

Ուստի մենք ալ յոյս չունինք որ անոնք կարենան
իրարու մօտենալ և մեր պարէնից վիճակին ալ մեզի ա-
նոնց սպասելու չենք։

Ա.յսպիսի վիճակի մը մէջ վարչութեան բացարձակ
պարտք մըն էր դաշնագիր ըլլալը։

Դաշնախօսութիւնը նոյն իսկ այս ատենս ըլլալուն
հետ եւս։ Այնու մարդ կ'ըմբռնէ անշուշտ որ մենք այդ
պայմանաց մանրամասն տեղեկութիւններն տալ չենք
կրնար եթէ կ'ուզենք անպատճառ իմանալ այսաս
ըլլալ։ Կը յուսանք թէ վաղը կարող պիտոր ըլլանք
զանոնց հրատարակելու։

Սակայն մենք կրնանք հիմնակարծել ծանուցանել որ
ազգային իշխանութեան առաջորդութիւնը անմիջա-
պես հաստատելի ազգային ժողովի մը ձեռքը պիտոր
յանձնուի. դարձեալ Թէ այս վճռագործութեան ժա-
մանակը բանակը (Բրուսիացւոց) բերդերը պիտոր
բռնէ, այլ Բարիզու հզօրապահի մէջ պիտոր չմնայ.
և դարձեալ Թէ մենք մեր ազգային պահանջքին առ-
ջորդ պիտոր պահենք և նաև բանակի զօրաց բաժին
մը, և նահանգին Թէ մեր վճռագործելին և ոչ մեկը
հպարտանալ Թէ մեր վճռագործելին է. »։

Բարիզու ժողովրդեան մեծ մասը մեկիկ այս որո-
շման դէմ էլաւ։ Ազգային պահանջաց վաշտուց
գլխաւորը Թոմաս զօրավարին գնացին և անձնատուր-
Թեան դէմ բողոքեցին։ Զօրավարը պատասխան տուաւ
անոնց Թէ հզօրաց անձնատուրթիւն մը չէր այլ վճռա-
գործումն։ այլ անոնք իրենց խօսքը պնդելով զօ-
րավարն բռնաւ անոնց Թէ անանկ ծանր պայմանի մէջ
ոչ իրենք անանկ բողոք կընային ընել և ոչ ինչն իրենց
բողոքն ընդունիլ։ Փիլ մը էաքը ազգային պահանջ-

գաց ամէն աստիճանի սպայք ի դառնալ Օդիլ Ժողովեցան, որ ամէնքը միաբան ուրիշ բողոքի մը տողաբերեն։

Նաև Պուլվառնէրեան մէջ պիտի տպած Թուղթեր կը բաժնեին այս իմաստով. — Ազիկ ուշ դնենք որ լըսոյ թէ բարիք քան զվնասն և զմէկ ազգի անուանոքանար իմաց . . . եւ այնպէս գատղիոյ ապրագայն վտանգի մէկ դնէ . . . ։—

Մայրաքաղաքին յետին Ժամերուն Հոգևբէյեն մէկը Տիւքոս զօրավարին դէպքեն էր։ Սկսի կարճ ու զրժբադդ զօրավարն, Սէտանի անձնասրութենէն եաքը փախեր էր, առանց պինուրական պատուոյն նախատինք մը բերելու, քան Գաղղիացւոց. այլ քան Բրուսացոց, իր տուած խօսքը չպահելուն։ Պրուէը Թէ Մոդբը զօրավարին առաջին պահանջներեն մէկը, այս խնդրոյս կ'ակնարկէր։

Սակայն փափուկ դրից մէջ գտնուելով Տիւքոս, իր երկրորդ բանակին հրամանատարութենէն Տրաժաբեցաւ և առանձնական կեանքը մեծնելով, ինքզինքը պինուրական սահմանի մը ետեւ արկէց, որպ անձինք հաւասար չափով կէս մը գաղղիացի սպայք կեն, կէս մըն ալ գերմանացի։ Բոլոր իր սպայակոյմն անձինք Սպաղանչի փողոցը պինքը տեսնելու գնացին, որպէս զի իրենց երախտագէտ զարմանքը յայտնեն իրեն, որ անանկ տխուր պայմանի մէջ այնպիսի մեծամտեն կերպով շարժեր էր։

Նոյն յունուարի 27ի օրը Ցաւքը, Տէրը զՊօֆիոս զօրավարն ունենալով, անասհմին իշխանութիւն տուին Վէնսայլ գաղաքս։ Գերմանացւոց բանակատեղը, Բարիզու տակ, ամէն ուրախութենէն կը սիրէր։

Մէկ քանի խօսակցութիւններեն եաքը, որոնցմով գաղղիացի պատասխանները որսալ կարելի եր լուսաբան պայմաններ ընդունիլ, Տէրանէաղ կերպով պինադարութիւն հաստատեցաւ։

« Պիսմարք կոմսին, գերմանական դաշնակցութենէ քարտուղարին, որ յանուն Ն. Վ. Գերմանիոյ կայսեր, Բրուսիոյ Թագաւոր, դաշնադիր կ'ըլլայ, և Պ. Ժիւլ Ֆաւրը, ազգային պաշտպան վարչութեան արտաքին գործոց պատասխանին մէջ, երկուքն ալ օրինաւոր իշխանութիւն ունենալով, հետեւեալ դաշնադրութիւնները որոշեցան.

Յօդ. 1. Գերմանական ու գաղղիացի բանակաց մէջ գործադրութիւնը հետ եղող պինուրական գործոց նը կատմամբ, ամրողջ գծին վրայ ընդհատուր պինագադարմ մը կը սկսի, Բարիզու հանգը նպատ իակ այս օրութենէն, իսկ գաւառաց համար նպատ իակ այս օրութենէն, իսկ գաւառաց համար իրեք օրուան միջոցի մէջ։ Զինագադարութեան տեւողութիւնը 21 օր պիտոր ըլլայ, այս օրութենէ հաշուելով, անանկ որ, եթէ հարկ չըլլայ գադեւաշնորհել պինագադարութիւնը փերարուած 19ին կէսօրը լրիւնալու է։

Պատերազմող բանակներէն իրենց սեփական գիրքերն պահելու են, որոնց սահմանին որոշիչ գիծը սիմոր նշանակուի։ . . . . . Երկու պատերազմող բանակներէն, և իրենց յատաքապահներէն, եթէ մէկ և եթէ միւս կողմեն, իրենց որոշուած գծէն 10 հազարս մեդր հեռու պիտոր կենան։

Իւրաքանչիւր բանակ իրաւունք ունի իր բունած երկրին մէջ իր իշխանութիւնը վարելու, և այս վասն Հանգիս Հաստելու համար կրնայ բոլոր այն միջոցները գործ գնել, որոնք պատշաճ դատեն իր տիրանութեան առաջնորդներեն։

Զինագադարութիւնը նաև հաւասարն զօրութեամբը նը կատմամբ ալ կը հակրցուի, Տիւքեսնքի միջօրեակաները եթէ սահմանիչ գիծ ընդունելով. օրուն արեւմտեան գին գադաքի պիտոր գաղղիացի նաւատորիները, և արեւելեան գին գերմանացի պատրաստական նաւերն որ արեւմտեան ջրերը կը գտնուին, ազդու առաջնուն պէս արեւմտեան գին պիտոր քաշուին։

Չվնաղադարժէն ստորագրուելէն առաջ կամ էտքը ինչ նաև որ բռնուի, էտ պիտոր գարձուի. այսպէս նաև վէբոյիչէալ միջոցը պատահելի կռիւներուն մէջ երկու կողմէն ալ բռնուելու գերմեզրն էտ պիտոր գարձուիր։

Տուլի, Թիւռապի և Քօզ ա՛ Օռի գաւառաց մէջ գինուորական գործերն, ինչպէս նաև Պէլգիռաի պաշտուքը, գինադադարումէն գուրս՝ շարունակուին սկիզտոր, մինչև ցայն ատեն որ երկու կողմանը համաձայնին սահմանին որոշող գծին վրայ, այս երեք գաւառաց մէջ սահմանը նշանակող գիծը եաքը որոշուելու Թողուած ըլլալով։

Յօդ. 2. Ա՛յս կերպով որոշեալ գինադադարման վաղեմեան ազատաբար ընտրելու Ժողով մը հաւաքելու, որուն Հոգն ըլլալու է որոշել Թէ ազգերէ պատրաստի վարչեան հաստատութիւնը կրնայ մէկ մասնաբաժին ունենալ Ժողով մը հաւաքելու, որուն Հոգն ըլլալու է որոշել Թէ ազգերէ որոնք պատրաստի են մասնակցելու Թէ ոչ, և Թէ ինչ պայմաններով մասնակցելու է

վարչութիւն որոշէ պիտոր, որ թէ գաւառներէն և թէ մերձութենէն գուբս էրթան պարէնից պատրաստութիւնն տեսնելու և քաղաքին մերձեցնելու բոլոր այն պաշարներն որ իրեն համար որոշուած էին։

Յօդ. 9. Բերդերը յանձնելէն ետեւ և շրջապատն ու զօրքը զինաթափ ընելէն վերջը, ինչպես որ 5 ու 6 յօդուածոց մէջ որոշուած է, Բարիզու պարէնաւորումը ազատ կերպով թէ երկաթուղեայ միջոցաւ և թէ գետին կողմանէ, գործադրուի պիտոր.....։

Յօդ. 10. Մնէն մարդ որ Բարիզէն հեռանալու ըլլայ, կանխաւոր հրամանագիր մը ունենալու է, գաղղիացի զինուորական իշխանութենէն տրուած ու գերմանացի յատաջապահ իշխանատրայ կողմանէ տոքտրուած։

Այս հրամանագիրն ու անոր գերմանական իշխանատրայ ստորագրութիւնն, քան իրանց, գաւառներէն առաջարկեալ նուիրատիներուն և ժողովին նուիրակայ պիտոր Տուրէնուի։

Այն անձինք ալ որ այդ լսած հրամանագիրն ընդունին, միայն առաւօտն վեցին և նոյնպես իրիկուան վեցին պիտոր կարենան անցնիլ։

Յօդ. 11. Բարիզ քաղաքը 200 միլիոն ֆրանգ իրը պատերազմի քաղաքական տուգանք պիտոր վճարէ։ Այս վճարքը զինադադարման հնգհատասներորդ օրէն յառաջ պիտոր ըլլուի։ Վճարելու կերպը, գերմանացիներ ու գաղղիացիներէն բաղկացած խառն մասնաժողով մը պիտոր որոշէ։

Յօդ. 12. Զինադադարման ժամանակը հաստատակայ մինչեւ երբ իրէ բան որ պատերազմի տուգանց յատուցմանը իրը գրաւ կրնայ ծառայել, տեղէն պիտոր չշարժի։

Յօդ. 13. Զինադադարման ժամանակին այրեցյագործ նիւթեր կամ մեռելի իրէ բան որ գինուց շինութեանը կը ծառայէն, Բարիզ մտնալ չէն կրնար։

Յօդ. 14. Աշխիջապէս պատերազմի սկիզբէն գաղղիացի զօրաց ձեռք ինկած գերեաց փոխոխութեանը ձեռք պիտոր գայնուի։ Այս վարձանին համար գաղղիացի իշխանատրայ շուտ մը գերմանացի իշխանատրայ ձեռքը Ռէմիան, Ի Ման, Ռուէնան և Ի Վերսալ ղրկեն գերմանացի պատերազմի գերեաց անուանցնան ցուցակները պիտոր յանձնեն։ Այդ պատերազմի գերիք տահմանագլխին ամենեն մերձաւոր կէտերը ազատ պիտոր թողուն։ Գերմանացի իշխանատրայ անոր փոխանակ և նոյն կէտերը, կարելի եղածին չափ շուտ, նոյնչափ թուով գաղղիացի պատերազմի գերիներ, նոյն աստիճանի համեմատատխանող, գաղղիացի իշխանատրայ ձեռքը պիտոր յանձնեն։

Այդ փոխոխութեանը մէջ կը հաճարգուին նաև քաղաքական վիճակի գերիք, ինչպես գերմանացի վաճառական նաւուց նաւապետք, և այն քաղաքական գերիք որ Գերմանիա տարուեցան։

Յօդ. 15. Բարիզու ու գաւառաց մէջ, Վերսալցի բուն բանակին միջորդին միջոցաւ, բայ նամակաց թղթատար պաշտօնատան մը պիտոր հաստատուի։

Ի հաստատութիւն այսը ամենայնի, ներքորդ գրեալը այս գաղտնագրերը իրենց ձեռագիրն և իրենց կնիքը գրին։

Վերսալ, ի վ. Հասոյ, 28 յունուար, 1871.

« ԹԻԶՄԱՐՔ. ՖԱՒՐԻՒ »։

Այսպես զինադադարութիւն հաստատուելով, որով կը հաստատուէր նաև Բարիզու անձնատրութիւնը, ազգային պաշտպան վարչութիւնը գիր մը ուղղեց առ Գաղղիացիս, որպես զի հասկրցնէ անոնց թէ ինչ պատճառներէ շարժեալ թէշտուեաց գէմ գիմակայութիւնը գադարեցուց և զինադադարման որոշումը յանձն առաւ։

Սյս հետաքրքրական վիպասանին մէջ Բարիզու բոլոր պաշարումը կը բանաստեղծուի, որ արդի պատմութեանց ամենէն յիշատակաց արժանի պատահարներէն մէկն է, զոր և ահա հոս կը դնենք։

Բաղաքացիք.

Մենք ի՛նչ ընենք խնայելու Գաղղիոյ թէ ինչպիսի պայմաններու պատճառաւ և ինչպիսի ձգտումներով եղաբը Բարիզ նկուն եղաւ։ Պաշարումը սեպտեմբերի 16էն մինչև յունուարի 26 տևեց։ Բոլոր այս ատենը, մէկ քանի նամանաւորեալ դէպս, մենք աչքաթողհէս բոլորովին առանձնացած կեանք մ՚անցուցինք։

Բոլոր մանր ժողովուրդը դէպի առաւ, ցորեհներէը զիրաւորական կրթութեանը անցնելով, և գիշերնեը պատնիչով վազ ու յատաքպատհայ տեղերը հրա կելով։ Նախ և առաջ կազը պակասցաւ մեզի, որով քաղաքը, իբրև ուսա ատեն, խաւարի մէջ կը թողուէր։ ապա ածխոյ ու փայտի պակասութենէն ըսկսան։ Հոկտեմբերը ամէն սկսեալ Հարի եղաւ. ձիու միս ուտելով, սովորական մսի պակասութեանը տեղ լեցնելու դեհատեղերի 15էն սկսեալ ուրիշ ուտելիք չունեինք։

Վեց եօթնեկաց ժամանակ Բարիզեցիք միայն 30 գրամ ձիու միս առ օր կ՚ուտէին։ յունուարի 18էն եւ, մարդ գլուխ առ օր 300 գրամի հաց որոշուեցաւ, որուն երրորդ մասը միայն ցորեհի ալիւր էր։ որ ամ բողջապես առողջ մարդու մը համար 300 գրամի կեբակուր կ՚ընէ։ Պետրոպոլ Թիւն որ 1300 էր, շաբաթական ծագրի հիւանդութեան պատճառաւ և ամէն տեսակ նիւեթոց պակասութեանը համար, 3000էն ա ւելի եղաւ։ Ամէնայն ստացուածոց տեղը վաճառէ ցան, ամէնայն ընտանիքը իրենց սուղի հարուածեն ու նեցան։

Գնդակոծումն ամիս մը տևեց, հարուածելով գԱյն

Տիսի քաղաքը, և Բարիզու բոլոր այն մասը որ Սէնի ձախակողմը կը գտնուի։

Վախնալութիւնը գադարեցուցած ժամանակնա, մենք գիտեինք որ մեր բանակները սահմանագլխնեերէն մէկդի քշուեր էին, և ամէնէն անկարող էին մեզի օգնութեան գիմելու։ Բարիզու բանակը, ազգային պահպանողաց օգնութեամբ, որ արիաբար կռուէցաւ և շատ մարդ ալ կորսնցուց, յունուարի 19ին անակն փորձի մը ձեռնարկեց, զոր ամէնքը յուսահատութեան գործ զուգեցին։ Այս փորձը, որուն վախճանն էր Թշնամեաց գիծը ձեղքել, ունայն եղաւ, ինչպես ալ ունայն ըլլալու էր նաև Թշնամեյն մեր գէծը ձեղքելու ինչ և իցէ փորձ։

Հանդերձ մեր ազգային պահպանողաց եռանդին, որոնք միայն իրենց արիութեբ հետեւելով պատրաստ էին նորէն կռուի դաշնալու, Բարիզու պաշարումը վերցնելու ինչ և իցէ հաւանականութիւն չէր մնացած մեզի, և ոչ ալ կրնայինք Բարիզ Թողուլ զգաստութիւնը հանելու, և նորը օգնական բանակ ձեռ ցընելու։

Բոլոր զօրավարք կը վկայէին, որ առանց խնդ ըլլալու այդ փորձն ընել կարելի չէր։ վասն զի Գերմանացւոց շինած գործերն, իրենց բազմութիւնը, իրենց Թնդանօթներն, ամառնի կ՚ընէին իրենց գիծն։ և սակէ զատ, եթէ անկարելի պատճհաս մը, կարենայինք առնոց վայրէն անցնել երեք ալ, երեսուն փարախի մնապատ մը գտնելու էինք, և անօթութենէն մեռնելու էինք, որովհետև կարելի չէր մարել պաշարելիք Տեսերը նիս ուտելիք տանելու, մեր ուտելեաց վերջին ծայրը հասած ըլլալով։

Բանակաց զօրավարներէն էաքը, բաժնից զօրավարներք հարցուէցան, որոնք նամնօրինակ պատասխանմ տուին։ Բարիզու պաշտանեից ու Թաղաքաբաց ներկայութեամբ, ամէնէն կարեւ՚ ու նշանաւոր Հան-

դիսացող Հազարապետք և վաշտուց գլխաւորը կանչուեցան, կարելի էր սպասուիլ, այլ յաղթել անակնկալ կը։

Այս ժամանակը և յետ ամէն օգնութեան յոյսը և յաջողութեան հաւանականութիւնը կտրուցընելուս, ապահովագիս ութ օրուան հաց կը մնար մեզի և 15 օրուան ձիու միս, բոլոր միւները սպանել տալով։ Քանի դեռ երկաթուղագործք աւերած Համիտիեին գոյացած Սկնով և ոչ իսկ հաւանականութիւն մը կար պաշար հոգալը յաջողցնելու Նոյն իսկ այսօր մենք մեծ տարակուսի մէջ ենք որ դեռ պաբենից առաջին կատաղութիւնը չմասած, գուցէ հացն և ուրիշ պաշարը պակսին մեզի։ Սկսանք ուրեմն մենք կարելին անգին դնելացնիք, 2,000,000 ժողովուրդ սովու աշխարհութեանը ենթակայ ընելու հաւանականութեանը համեմատուի։

Մենք յայտնի կը ծանուցանենք, որ Բարիզ բացարձակապես և առանց բացառութեան ինչ որ պաշար դեռ քաղաք մը կրնար ընել՝ ըրաւ։ Մենք վճռադատ դարմանք ազատած ժողովրդեան վիպ ենք, որ մինչև ցվերջ դիւցազնական յարատևութեամբ և արիւնքիչ վարեցաւ։ Գաղղիա, որ ե ամէնէն երբէք նորէն իր բախտը կը գտնէ, կրնայ պարծիլ իր մոլորաքաղքին վրայ։

Մենք դիմակալութիւնը գադարեցուցինք, բերդերը յանձնեցինք, շրջապատն ամպէն բռնինք, և մեր բերդապահ բանակը պատերազմի գերի է. մենք 200 միլիոնի տուգանք կը տուժեցանենք։

Սակայն Թշնամին Բարիզ մտնելու չէ. ժողովրդին դերադգոյն իշխանութեան սկզբանը կը հպատակին. ձեր ազգային պահանջատիրութիւնը և սէրը վհուրապահան կանոնաւորութիւնը ազատ կ'ընէ, և նաև Բարիզ բանակին բաժին մը անարատ կը թողու։

Մեր զօրաց գունդերն իրենց զէօշաներէն պահե-

լու են, ինչպէս նաև մեր սպայք ալ իրենց վիճակին, Ոչ ոք քաղաքին դուրս գերի պիտոր տարուի։ Երբեք պաշտպանել բերդ մը ասկէ լաւագոյն պայմաններով անձնատուր եղած չէ. և այս պայմաններս այն ատեն ձեռք բերուեցան, երբ մնալիքն էր ոչ ուտելք օգնութիւն մը Տանիէր, և Տանի իսկ սպառած էր։

Վերջապէս եղած վիճակագրական անվիճական հետևանք մըն է ազգային ժողովի մը հաւաքումը, զոր ինքն Հաստատակատարեալ Վարչութիւնը պիտոր գումարէր, որպէս զի իշխանապէս կամ խորհրդով նը և կամ պատերազմի շարունակութիւնը վճռէ, և կամ պատերազմի շարունակութիւնը վճռէ։

Կայսերութիւնը, այլ և այլ միջոցներով անձնամոյտ կ'ըլլար առ Թշնամին դաշնադրութեանց ընկերցոյց ընելու։ Ազգային ժողովը ժամանակին Տանի պիտոր ոչ այս գաղտնի գաւակցութիւնները ոչնչացնէ և ազգային գերագոյն սերբութեան սկզբունքը ամրապնդէ։ Գաղղիա ինքնին Գաղղիոյ ապառազին պիտոր վճռէ։ Հարկ է վճռել մեր այս վիճակին մէջ յապաղելը ամենէն մեծ վտանգին դիմագրաւ երթալ է։ Ուրեմն օրուան մէջ Գաղղիա իր գործակատարները պիտոր ընտրէ։ Թող ամենէն Հայրենասէրներն, ամենէն անչահասէրներն և ամենէն անսոգիւտ եղողներն նախադասէ։

Մեր մեծագոյն շահը՝ Տպրեներուց արիւնաշաղախ վերքերն գարմանելն ու ջջիելն է։ Համոզուած ենք որ այս արիւնահամախ և աւերեալ երկիրը, Տունձը ու մարդ պիտոր պղտաբերէ, և պիտոյ Թշուառութիւնները երբէք բաներազուելիքը նորէն պիտոր վերադառնայ. շատ է որ անցապաղ օգտագործել գիտնանք այն մէկ քանի օրերն որ զմեզ վերահարգելու ու բնակելու ունինք։

Նոյն իսկ ժողովին հաւաքուած օրը, վարչութիւնն իշխանութիւնը պիտոր յանձնէ։ Այն օրը Գաղղիա ինքնիրեն նայելով շատ Թշուառ գտնե-

լու է ինքզինքը, բայց եթէ այնպէս ինքզինքը Թշուառութենէն փրկած գտնայ, և իր աշխոյժ եռանդին ու գերազոյն իշխանութեանը տէր, իր ապագայ մեծութեան հաւատքը չկրնայ կրկին սիտոր վերահաստատուիլ։

« Ջօրավար ԴԻՒՇԻՒ, ԺԻՒ, ՖԼՈՒՒ, ԿԱՒՆԻՒԵ
ԲԼԱՆՔ, ԼՄՈՆՈՒՎ, ՄՈՒԱՒՕ, ԺԻՒ,
ՖՈՒԼՈՒՔ, ԺԻՒ, ՍԻՄՈՆ, ԼԻՆՆԱՍ
ԲԻՒՖՈՒՆ, ԼՕՃԻՆ ԲՆԻՒՄՆ։

Սնճեռատուի իւնը ստորագրուելով, Բրուսիայուց առնչ սիրելու կ'ուռ եղաւ Սէն Տրնիի բերդին ու քաղաքը։

Ցունուարի 29ին առաւօտը ժամը 3ին, Գառնուլ բրուսիացի աւագ զօրավարը սէտք եղած պատուէրները Վէսապլէնէն ի Մառժանան տարաւ, և անմիջապէս Ֆոն Վէլբը աւագ զօրավարը Սէն Տրնի գնաց որ գաղղիացի հրամանատարին հետ պէտք եղած որոշմունքները ընէն։

Ժամը 10ին Սաբսոնիայ իշխանը, զօրայ գլուխ անցած, գէպ ի Սէն Տրնի Նամբայ ելաւ։ Կանչ առաւ ի Լապառ, որպէս զի նուիրակութեան սպասէ։

Սէն Տրնիի հրամանատարը պատուէրին դէմ անել չէր ուզեր, և իր զօրքերը սպառնալից երեւոյթի մէջ կը ցուցընէին։

Վերջապէս Ֆոն Վէլբը զօրավարը դարձաւ և իշխան նը Նարէն Նամբան սկսաւ շարունակել Հէրը շատ մը Թնդանօթի ունենալով. առջևէն ի Սէն Տրնի Նարտարապետական սպայ մը դրկեց և բրուցայ ու Տրեատքը գայ մէկ քանի Հատուածներ, որ ախտները Ջնջելն և Թնդանօթներն գրաւելն։

Ժամը 2ին կէսօրւընի եաքը, դէու ևս Գաղղիացիք զբերդը բոլորովին չէին գատարկած։ Ֆոն Վէլբը աւադ զօրավարը խորհուրդ տուաւ իշխանին որ բավմաթիւ բերդապահներով զՍէն Տրնի բռնէ։ Իշա-

կէսօր գիտեալ ըլլալով Թշնամական ոգի կը ցուցընէին։

Ժամն ի Սէն Տրնի։ Փողոցները պատնէշներով գոց էին և տուներն ամենը, կամ գրեթէ ամենը, կոթճատած։ Քաղաքացիք, արք և կանայք, խոր լռութեամբ կը նայէին։

Հրամայուածը Հանգիստով Հետեւեալ զօրհաւորագ սրզոտի խումբն մը զրկուեցաւ որ տեղին Հետազօտեալ երթայ։ Հետեւեալքն մտրակ ի կուշտ սրընթաց գործերնին գնացին, և քաղաքացիք, իւրանք, իւրանք կանչելով ատիս մնդին ցրուեցան։

Իշխանը մեծ զօրամասին առջևը գադարեցաւ ու Դգրամատիրութեան 1/4ը ջոկատը որ ի Սէն Տրնի պահպանութեան պիտոր ըներ, առջևէն անցնել տուաւ։

Այս առենս երաժշտութիւնը փոխանիսոս Parrisienne և Je suis prussien, եղանակները կը հնչեցընէր։

ԳԼՈՒԽ ԽԸ.

Պատասխանի վարչութիւնը։

Բարիզ եղած զինադադարուն մեծ սրտմտութիւն պատճառեց Պոտոտոտոյ վարչութեան հատուածին, որուն ոգին էր նա ինքն Կամիլդա, որ պաշարուած Բարիզին եղած օրէն՝ ի մէր կրնայ զուրցել Թէ զուլոր Գաղղիոյ վարչութիւնը ձիրքն ամիսոված էր։

Թէ այն գործէն ինչ ստացնամի հերձուած ծնաւ Բարիզու ու Պոտոտոյի վարչութեանց մէջ, ահա հետևեալ վիպագրէն կը հասկըցուի։

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄՊԱԴՈՒԱՑԻ ԱՒՆ ԴԱՂՂԻԱՑԻՍ։

Քաղաքացիք,

Ստացան այս անիծեալ պատերազմիս ամէնէն դառն նահատակութիւնը ընդունէ վերադարձ։ պատերազմ, որ մեծ ժողովրդեան մը տկարութեանց ու վերստանքը ներքուն ահեղ պատուհաս մըն է։

Բարիզ քոնտրեամբ անատիկ, սովէ պատճառալ ալ վերցաւ ելեմնտացի խուժանին դէմ դնելը։ Յունուարի 28ին ընկճեցաւ։

Քաղաքը դեռ ևս անարատ ինացած է, և այս իրը զօրութեան, իրը բարոյական մեծութեան բարբարոսութեան ձեռքէն կորցած չէ՝ մին վարկ մըն է։ Բերդապետը միայն անձնատուր եղաւ առ ի հնամին։

Սակայն Բարիզ ընկճելով մեզի իր գիւցազնական դիմադրութեանց պարգևը կը Թողու։ Հինգ ամսուան կրած զրկումներով ու նեղութիւններով, ժամանակ առաւ Գաղղիոյ ինքզինքը գտնելու, իր ոտքը տրաւէր կարգալու, զէնք գտնելու, բանակներ կազմելու, որոնք յիրաւի դեռ ևս իրը նորակոչիռ անհնազանդ են, այլ արի և վամպդողդ դիմագրաւ, որոնց յայժմ մի միայն պակասութիւնն ամուր կանգնաւորութիւն մըն է, որ երկայն ժամանակի փորձառութեամբ միայն կը ստացուի։ Բարիզու մինչդայս, եթէ անդողդող Գայրենասէր էնք, այն ամէն բան որ վրէժ նիս առնելու և զմեզ ազատելու Տարկաւոր է՝ ձեռքերնիս ունինք։

Բայց ինչպէս Թէ անգութ բաղդը զմեզ ընկճելու զուարձանար, Բարիզու անկումէն աւելի ձախօղ ու ցաւալի բան կը մնար մեզի։

Մեզմէ ծածուկ զինադադարում մը ստորագրուեցաւ, որուն ստգտանելի Թէ Լամուռութիւնը շատ ուշ իմացանք։ ասով մեր զօրաց ձեռքը գամուող մեկ քանի զաւառներ, Բրուսիացւոց կը մնանային և զմեզ իակ կը պարտաւորէի երեք եօթնեակ Տանգիստ գադարիլ, որպէս զի մեր Գայրենեաց այսպիսի Թշուառութեց մէջ ազգային ժողով մը գումարենք։

Սոսը վրայ Բարիզ տեղեկութիւն ինդրեցինք։ այլ Բարիզ լուռ կեցաւ։ Զէզի խօսք ընելէն յառաջ, սպառելով որ վարչութեան խոտացած անձ մը գայ, որուն և որոշած էինք մեր իշխանութիւնը յանձնելու, միա-

քերնիս հնազանդելն էր, և այնպէս խաղաղ ոգւոյ և հաւատարմութեան նշան մը տալ, և մեր այն պարտքը լեցնելէ որ կը պահանջէ մեզի յանձնառած տեղը չթո՛ղուլ՝ բայց եթէ երբ զմեզ անկէ հանեն. որպէս զի յայտնի ընենք ամենուն օրինակաւ, եթէ բարեկամացս և եթէ հակառակորդաց, թէ ռամկապետութիւնն ոչ միայն ամենեն մեծ կատակերգութիւնն է, այլ և ամենեն խղճմտանքաւոր վարչութիւնն։ Սակայն ցարդ ոչ ոք հասաւ. Բարիզէն. և Ֆարի է գործ տեսնալ Ֆարի է ամէն միջոցներով Գաղղիոյ Թշնամւոյց տնօրէն դատակցութիւնները դէպի Հանեբ։

Բրուսիա յոյսը զինադադարման վրայ դրած է որ մեր բանակները տկարացնէ, ջնջուէ, ըսուի, բրուսիա կը յուսայ որ շարունակեալ ձախորդութեանց և Բարիզու անկման զարհուրելի տպաւորութեան ազդեցութիւնը հաւաքուած ազգային ժողով մը, ի Ֆարիէ դուրսով պատրաստ պիտոր ըլլայ ամէնալի խաղաղութեան մը տորպակրելու։ Մեզմէ հաւատացին ունի տասնվ չոյսերը դէպի Հանել և անանկ ընել՝ որ այն գործիներն որ դիմանալութեան ոգին ջնջելու պատրաստեցան, ընդ Հակառակն զինքը խրախուսեն ու հետևդհետէ ընեն. զինադադարութիւն իբր պղտոց ու կրճատութեան միջոց ծառայեցնելնիք մեր նպատակաւ բանակաց. և այս երբէք ևօթնեակներն պաշտպանութիւնը կանոնաւորելու և պատերազմի աւելի աշխատիւ յառաջ վարելու գործածէնք։

Օտարին փափագած խորհրդարանին ու վատ լուծմանը տեղ, իրաւցնէ ազգային հաստատակամութեան ժողով մը հաստատուիը, որ խաղաղութիւն ուզող ըլլայ եթէ խաղաղութիւնը զոյութիւն անսպիտան կը՛նե, որ մեր Հայրենեաց անջատանալութեան վրայ կը հպատայ. և նմանապէս ալ աւելի պատերազմին ուզէ և ամէն բանի պատրաստ ըլլայ՝ քան թէ զՀայրենիս աւազակաց կամակից տեսնել։

Գաղղիացիք,

Ձիշդ մեր Տարբը որ մեզի սերտ միացած և անբաժանելի Գաղղիա մը աւանդեցին։ Զուզենք մատնել մեր պատմութիւնը. մեր աւանդական երկիրը բարբարոսաց ձեռքը չթո՛ղուլը։

Ո՛վ ուրեմն անպատիւ խաղաղութիւն մը ստորագրելու կրնայ յանձն առնուլ Ազգ մը օրինաւորապէս՝ որ այնպես կարճաբար հաստատակամութեան գօշուն ներքև. հռուեցաք, որպէս զի Գաղղիոյ հիմնադրոց թագաւորութեան երկիրը պաշտպանէք. և ոչ գուք 1789ի քաղաքացիք՝ որմոց գլխաւոր գործը՝ հին գահաւորներն անբախտելի միութեան կապով մը զօրել եղաւ։ Ազգ մը ըլլալու էք քաղաքացի գործակցողը, որ ձեր խնամոյն ու գործունեայ հայրենասիրութեանցը զՀաղղիա իր միութեանն և զօրութեանը միշտ ժողովոդ արգի ազատութեանց առաջնորդ ցրցոյցիք. և ոչ իսկ գազ գործածողը՝ դաշտարեից տեսաբը, որ ոչ երբէք ձեր արիւնը վաճառելը՝ ի պաշտպանութիւն յեղափոխութեան, որուն պարտական իսկ էք ձեր գեռնին սեփականութիւնը, և քաղաքացւոյ պատիւը։

Ոչ, ոչ, չըլլայ պիտի գաղղիացի մը որ այդ անօրէն դաշնադրութիւնը ստորագրելու յանձն առնու. օտարբին չոյսը դերեւ պիտոր ելլէ. Տարի պիտոր ըլլայ որ զՀաղղիա յօշելու մտածելնէն ետ կենայ, որովհետև ամէնքն մեր Հայրենեաց՝ մի և նոյն սերտիլը վառեալ, անխուսի՛ի ձախորդութիւնս, նոյնն պիտոր զօրանայ և զեշտամին դուրս պիտոր մերժէնք։ Այս տուրք վախնալին Տանելու Համար, Տարի է որ մենք մեր սերտ, մեր կամքը, մեր կեանքը նուիրենք, և որ աւելի գժուարին զոհ մըն է, մեր անձնական նախամեծար ընթացութիւնները մոռնանք։ Պէտք է ամէնքս Հասարակաւորութեան բոլորը խմբենք և պաղարիւն և անյողդողդ կամօք գործ տեսնենք։

Ուրեմն ոչ չափազանցութիւն և ոչ սխալութիւն։ Նրդոնեաք ճիշդ էին Հնդկաստան ազատը, զինաղրեան և դէսպատիական ամենուն դէմ պաշտպանելէ։

Ի զէն. ի զէն. Կեցցէ Գաղղիա, կեցցէ Հասարակապետութիւն մի և անբաժանելի։

ԿԱՄՊԵՆԴԻՆ.

Ահ աւելի ծանրացաւ հերձուածը վարչութեան երկու կողմանց մէջ նոր ժողովին անձանց ընտրութեանն առթիւ։ Այս ընտրութեանց նախամարթ Պոռաց նատող վարչութեան անձինքը յայտարարութիւն մը հրատարակելով ծանուցին որ ըստ օրէնք ժողովրդեան երեսփոխան ազգային ժողովին նուիրեալ չէին կրնար ընտրուիլ այն մարդիկ՝ որ 1851ին դեկտեմբերի 2ին՝ ի վեր մինչև 1870ին սեպտեմբերի 4ին՝ կայսերական վարչութեան պաշտօնատարք եղած էին, և ըստ օրէնք պաշտօնեայ, ծերակուտի անդամ, տէրութեան խորհրդական և քաղաքապետ ծառայած էին։

Սակայն ինքնահամ վէրնե մը, որով շատ մարդիկ ազգային ազատ իրաւունքէ մը կը զրկուէին, մեծ աղբատութիւնք պատճառեց. օրագիրը, նաև ամենէն ազատասկանը այս վճռոյս դէմ էրան, որ հասարակապետական էռանդեան կերպարանօք, ամենէն քուռն անգլոզողութեան մը արդիւնք էր։

Մի և նոյն ատեն Կամպէդոս հզօքաբերական մը կ'ուզղէր առ քաղաքապետս, Եթէ պատգաքապետս և բաժնի զօրավարս, որով կը զգացնէր անոնց Թէ ինչ քաղաքականութեան հետեւելու էր Պոռտոյի վարչութիւնը։

«Ներքին գործոց և պատերազմի պաշտօնեչին հետեւած քաղաքականութիւնը, միշտ մի և նոյն է և պիտոր ըլլայ. ցյեանին Ազգն պատերազմ և դիմակալութիւն մինչև ցսպառնալին։

«Զէր բոլոր էռանդն ուրեմն ի գործ դրեք ժողովրդոյ բարեյաջող ոգին վառ բանալու համար. զինադադարման ժամանակն օգտեցրնելով, մեր երեք բանակներըդ մարդով, պրեցագործ նիւթերով ու պատրաստով զօրացրնելու է։

«Ձօրքը խիստ բարեկարգութեան մը հպատակեցրնելու է, առ որ՝ զինատուպան գլխաւորաց հետ հաստատուն, ամեն հազ պէտք է տանել. ամեն օր երթային ժամեր կրթութեանց պատրաստրնելու է զանոնք որ պատերազմական գործոց մէջ հմտանան։

«Հարկ է ամենայն կերպով զինադադարման ժամանակն օգտեցրնել, որպէս զի մեծ արձակութեամբ գինուան պատրաստութիւնները յառաջ տարուին. մենք այս ժամանակէս կրնանք մեծ օգուտ քաղել։

«Վերջապէս նաև ընտրութիւնը ալ կընան և պէտք է մեզի օգտակար ըլլան։ Գաղղիոյ պէտք եղածն ազնիւ ժողով մըն է, որ պատերազմն ուզէ և նոյնը յանձն առնելու համար ամեն բան յանձն առնելու պատրաստ ըլլայ։

«Վարչութեան անձն որ կը սպասուի, անսպասելի գոյս վարը հասնելու է։

«Պաշտօնեչին որչափ ժամանակը, վարը ժամը երթթիւն կը ծրծնայ։

«Գործ վարը առ քաղաքացիս ուզղուած յայտարարութիւն մը պիտոր ընդունիք, հանդերձ այն ամենն վհուներով ու նախազգոյշ զգաստութեամբ, որ ըստ պաշտօնչին, արդի վիճակին պահանջներուն գործադրելու է։ ուրեմն հաստատութիւն, անդորդութիւն, արիութիւն, միաբերութիւն ու բարեկրթութիւն։

«Կեցցէ՛ հասարակապետութիւն։

«Ներքին գործոց և պատերազմի պաշտօնեայն
«ԼԵՒՈՆ ԿԱՄՊԵՆԴԻՆ.»։

Ս. յոպէս միշտ վարչութեան երկու կողմանց բռնադատ ձգտման կը խոտորէր միմիայն, և հետզհետէ հերձուածը միջնորդին աւելի կը զօրանար։

Թէև Սիմոն Բարիզին Պոռոտց գնաց Հաշտութեան մը փորձն ընելու։ Կամպէդոյի և իր բարեկամաց հետ ըրած առաջին խօսակցութիւնը շատ ախորժ ուցուցած նկարագրութեանց պատմութիւն մը եղաւ։ Սիմոն Բարիզու անկամայր պատճառաւ բնակեալ գրեթէ Պոռոտց կը համարէր. ուստի բարեկամներն տեսնելուն պէս, դառն արցունք սկսաւ թափել. ինքը գուցէ ինչքը տրտունջ ընել գտաւ առց Բարիզու ըրած օգնութեան մերձաւորութիւնը համար, և ապացոյց հարկ եղաւ որ ինքը նախ Պոռոտի վարչութեան յանդիմանութիւնը լսէ։

Շատ պէտք չեղաւ հասկընալու որ ամէն հաշտութեան յոյս անկարելի էր. կարելի չեղաւ համոզել որ Պոռոտի վարչութեան հաստատը, Բարիզու կեդրոնական վարչութեան վճռոց հպատակի։ Մինակ որ վերջապէս Թէվ Ղամբը խնդրեց որ Պոռոտի վարչութեան հաստատը հրաժարի այն իշխանութենէն որ Բարիզ պարտաւած ժամանակին իրեն յանձնուած էր։

Վերջապէս շատ մը հակառակութիւններէ ետև՝ Բարիզու վարչութիւնը յաղթեց, և Կամպէդոյի քաշուելովը, ամէնուն գժտութիւն դադարեցաւ։

ԳԼՈՒԽ ԻԹ.

Կառավարութիւն։

Ձ Կառավարչի յունուարի 21ին, 22ին և 23ին յաղթութիւնները եղաք Տիժոն Թողցինք, մինչդեռ միւս կողմանէ Պուռպաքի դէպ՝ի Պէրթոս շատ յառաջ խաղալով, Կառավարութեան բանակէն այնչափ կը հեռանար որ ալ անոնցմէն օգնութիւն մը դանել չէր կրնար։ Եւ անոր հետևութիւնը տեսանք որ Գաղղիացւոց աշխարհ ձախողութեամբ մը կը լրնար, որ ուրիշ բանէ առաջ չէր գար՝ եթէ ոչ Գաղղիացւոց բանակ կամ առաջնորդութեանը մէջ միաբանութիւն չըլլալէն։ Շանզի, Ֆէյեռով, Բաէմէռ և Պուռպաքի առանձին առանձին գործ տեսան, և ամէնը Տարուածելով յաղթութեան։ Ասոնց մէջէն իրը յետին ապաւէն կը մնար Կառավարչին բանակը։

Բրօսպայքը զՊուռպաքին զրկելէն և Ջուխցկէյի բշնելէն ետև, սկսան Վոժից բանակին դէմ խանգիլ և գնացը յաղթահարելու Քանալ, որ հաստատուն դիրքի մանց արշաւանացը կ'ընդդիմանար։

Ուխտաւոր Հաղարջ մնաղ, յետ Պատուիրիչին յայտնութեան, սպառնալից Տիժոնի կողմն կը խոնարհին։ Եւ մինչդեռ Բաղիզու անձնատուրութեամբ Համար բաց դահլաց կ'ըլլան եր, Պատգէին առ Կառխլալի կը Տեղացէ թէ իր վայ դրած էին Հասարակապետութեան յետին յոյսը։

Ս. յսպէս Կառխլալի վճռած իր ձեռնարկած գործին յաջողութեան մէջ, յունուարի 28ին Վերապատրաստ զինադադարման լուրն առաւ, որ իրեն մեծ ցաւ պատճառեց։ Ինոր վայ հետեւեալ օրական պատուէրն ուղղեց իր բանակին.

« Զօրականք Մոժիկ բանակին.

« Գալ 21 օրուան զինադադարաւ ունիք, և որով հետեւ ձեր յանձն առած մեծանձն գործը լրիւցած է, որպէս զի մինչև հարը ազի լրիւցնէք, գուք պէտք է ժամանակն օգտագործելով կրկին գնէք։

« Գուք կարէք։ Կուսի գաշտաց վայ ցրցուցիք։ Պէտք է այս Հանգստեան ժամանակն աշխատալով կրկին եւ իրը Հասարակապետութեան զօրաբանայ վայել բարեկրթութեամբ պատրաստուիք։ Գաղղիոյ Տոգին այն բռնաւորին զօրքերը վանելով՝ որ գՓադղիա ընկճել կը բռնէն »։

Գործերն այսպէս ընթացքի, Կառխլալի Նիցցայէն հետագիր մը ի լոյս ունէր, որով իր Տպարեհաիցքն իրեն կ'իմացնէին թէ Պետրոսալի 15ին Պռուսոյ բացուելի ժողովին, զինքը իրենց քաղքին երեսփոխան կ'ընտրէին։ Այս որ Կառխլալի շուտ մը պատասխանեալ, ընտրութեանը կը Տաւանէր։

Սակայն Կառխլալի այս զինադադարման գործին էական կէտ մը կ'անգիտանար։ Ս. յս վախձանաւ եղած դաշնադրութեանէն գուրս կը Համարուէին այն գաւառներն որ Կառխլալին բանակին ձեռքն էին, որմէն կը Տեւեր որ Բրուսիացիք կրնային բոլոր իրենց

զօրութիւնն այն բանակին դէմ կեդրոնացնել և զայրնեղով։

Այսուհ վճռաւոր վիճակի մէջ գտնուելով Կառխլալի, յունուարի 30ին զինադադարման լուրը Տասաւ ի Տիժոն առ քաղաքապետն, որ մի կէն անմպարեց եւեած Հետագիրը Տրատարակելու։ Ժողովուրդը և շարժանք մեծաւ ուրախութեամբ ընդունեցան այն լուրը, առանկ որ գիշերը զուարճ երգերով քաղքին փողոցները կը պտրեէին։

Հետագիրն առնելնին բացառաւութիւն մը չէր բովանդակէր. որով Կառխլալի կը յուսար թէ իր բանակն ալ քառասունհ օրուան Տանգիստ պիտոր ունենար։

Յաջորդ առաւօտ Պատուն զօրավարը, սպայակուտին գլխաւոր, Տանդերձ Հետագրատան գլխաւորաւ, քաղաքական Նորատարութեան գլխաւորաւ, գասնաժողովոյ և Տրէտուձոց Տաղաբաժինաւ, բաց կառք մը նստան և Ջերմանի դրօշակի պաշտպանութեամբ Բրուսիացոց յատաջապահ տեղերը գնացին, ուր տեղի զօրավարն ընդունեց զիրենք։

Իրենք յատաջապահաց գծին տասմնան որոշելու դիտաւորութեամբ ի՛երեն ալին, տասկան, ինչպէս ապէզեցան միացին երբ զօրավարին լսեցին որ Գադ ա՛ Օռն, Ժիւռայի և Տուպ գաւառաց մէջ գտնուող բանակները զինադադարման գործին մէջ մնան չտնեին։ Ս. յսպէս ի Տիժոն գարձան այն օտար լուրը բերելով, ուր ոչ որ կ'ուզէր Տաւատը ընծայել, կարծելով եղեծա գրել որ Պռուսոյի վարչութիւն ասանկ էական կէտի մը վայ լուսնիւն պահէր, և չիտնար զօրավարին ծանուցանելու։

Սակայն ի Տատատաութիւն Բրուսիացոց զօրավարին բանծին, լուրն Տասաւ որ նոյն առտուն Բրուսիացիք Ռիւխոգդիի ազատ Տրացանաւորաց վայ յարձակեր էին։ Ս. յս ատեն Կառխլալի շուտ մը Պռուսոյ Տեռագրեց, որպէս զի ընկերը գիտնայ։

Յունուարի 31ին Բրուսիայիք բազմութեամբ երթը սիւն ձևացուցած Ֆիժոնի վրայ կը քալէին։ Վերջապես Պոռոյենն ալ պատասխանեց եկաւ, որով կ'իմացուցնէր Կառիպալտիին որ Բրուսիացոց զօրավարին բանջը Հնմարիա էր. Կառիպալտեանք զինադադարը մէկ դարձ էին, և անոնք վերսկսան մը թշնամութեան սպառոյ կարգի բազմութենէ ըմբռնուելու վտանգի մէջ կը գտնուէին։

Ուստի Կառիպալտի առանց շփոթելու, պատրաստ սրելութեամբ բանակը նահանջելու պատրաստեց։ Ի սկզբան զօրքն անանկ շարեց որ օրուան մէջ կարելի պէս բլսոր կարենային կռուիլ, միայն դնելով որ նահանջը գիշերուայ սկսի ընել։ Այլ բոլոր օրը մէկ քանի թնդանօթի հարուածներով մէկ քանի հատ կռիւներով և յառաջապահոց մէջ մէկ քանի հրացանի հարուածներով անցաւ։ Սակայն Բրուսիացիք քաղքէն քիչ մը հեռու բանակեցան, դաշտավայրին կողմանէ անոր սպառնալով։

Յունուարի 31ին, ժամը վեցին միջօրեին երթը նահանջն սկսաւ։ Ժամը 7ին Կառիպալտի իր սպայակոյտովը Ֆիժոնը թողուվ, Շանեի ուղեւորեցաւ։ Գաղաքաքսկը ու զօրքը վերջի աստիճանի կիզը երթը կին վաքսութեան ըրած զինադադարման գործին նպատակին։

Քանցիս Ջոկատը բոլոր գիշերը ճամապարհորդեց։ Գիշերը քիչ մը ցուրտ էր, այլ պայծառ, ու գեղեցիկ լուսին մը լուսով լուսաւորած։

Երկրորդ օրը Մանտայիլը զօրավարն որ 100,000 զօրքով յառաջ կու գար, սիրեց Ֆիժոնի։

Շանեիէն Կառիպալտեանք Շալոն–սիւր–Սոնի միջէն անցնելով մինչև Մաքոն իրենց ճամբան շարունակելին։ Այս ճամբան շատ գեղազարդ էր։ Ժողովուրդը մեծ սէր կը ցուցնէր բոլոր ճամբան։ Շատ անգամ իրենց քայլն ընդհատեցաւ. որովհետև ամբ և կանայք կը վազէին, իրենց գինի ու հաց բերելով որպէս զի զինուները կազդուրեն։

Գեղացիք, հասարակ ժողովուրդ և գործաւորը շատ աւելի սէր կը ցուցնէին Կառիպալտեանց՝ քան թէ ազնուական քաղաքացիք և գաւառապետք ունէր։

Իակ գաղղիացի ժողովրդեան ոգին, Գաղղիոյ այն թշնամութեան ժամանակ, աւելի ապշութեան կերը պարանք մը կը ներկայացնէր. ունէր թշնամ. Նապատգրկն Տպատակութեամբ կը տանէին, այլը ուրախ երեսով մ'ունէին մեծամօր Տանտիական խաղաղութեան յաւով։ Այլը գարձեալ ժողովութիւ կիզը եղած, մանուկ իւրն է, կ'ըսէին, Պատերազմ ցնոտիւ ձիով։

Յաջորդ գիշեն մէջ տեսնէիք պիտոր լինչպէս այդ դիմակալութեան ոգին զինադադարման Տրատարանը կաւելին, Գաղղիոյ գիշաւոր քաղաքաց մէջ երեան եկաւ։

ԳԼՈՒԽ Ը.

Բարիզու և գաշառաց յոշգումը։

Ինչպես որ ըսինք յունուարի 29ին Բարիզու պաշարումը լմընցեր էր։ Գերմանացիք առաւօտանց կանուխ հինգ սխտեր էին բերդերուն տիրել։ Ֆռոնսուրդին ապշած և կիրք էլած, Թիւամիները կը դիտեր որ հետզհետէ իր այրուժի քրտամիջը կանգնած ամրութեանց տիրելով, անոնց Թնդանօթներն դէպ ի իրեն կը դարձընէին, և կը Տասիլաար որ եղածն ոչ Թէ երազ մըն էր այլ երազի մը վերջը։

Ծովային զօրքն էզաւ մի միայն զօրականն որ այն էր կայն ցաւոց օրերուն մէջ միշտ բարի գնացք ցըցուց իր բարեկիրթ վարմունքը։ Ոչ քաղաքական խնդրոց մէջ մնաւ, ոչ ազգային զօրաց սէտ խառնակութիւններ յարոյց, ոչ շարժուն պահանջոտաց նման իրենց ծնողաց դէմն տեղերն դառնալ ուզեց, և ոչ իսկ ռազմիկ զօրաց նման անվատահութիւն ցըցուց, այլ գիւղացիաբար սեպտեմբերի Հին մինչև յունուար 28 իր պարտքը կա-

տարեց լռելեայն։ Այնինչ, յետին հրետանագէն սկսաւ մինչև ցծովախալ, փառաք շբեղ Հանդիսացան. անանկ որ այն ամէնքն որ յետին ժամերն յուզուելով կ'ուզէին Ձիգ մը Թափել ու կուտիլ, պաշտպանուԹեան առաջորդութիւնը Սէսէ ծովախալին ձեռքը յանձնել կ'ուզէին։

Խաղաղաւ զինադադարման հրատարակուելովը՝ ամէնքն Հակրցան որ Բարիզու անձնատուԹիւնը վրձռեալ էր. ուստի զինուորական գլխաւորը ամէնը յուզելով կ'ուզէին կուսակից գանալու զօրամասով կռիւը ցյետին Ձիգն շարունակել։ Բայց ալ ժամանակն անցած էր, եԹէ անձնատուԹիւնը դեռ ևս երկու կամ երեք օր ուշանար, բոլոր քաղաքը անօԹուԹեամբ կը սպառէր. օրովհետև ալ ուտելիք սպառած էին, և ՁմեռապարՁը, երկաԹուղիք և գետի Ձամբան ալ առրուած ըլլալով, շատ գժուարին էր Թէ ժամանակին կարենային կերակուր Հասցընել այն երկուք ու կէս միլիոն սովեալ ժողովրդեան։

Ազգային պահանորդք բողոքոյ գիր մը գրելով առ վարչուԹիւնն ուղղեին. անոր մէջ կ'ըսէին. « Սատրագրեալքս, ամէնքն ազգային պահանորդաց սպայք, իրենք զիրենք Տպրեմեակաց Համար մեռնելու պատրաստ նախրելով, ազգային պաշտպան վարչուԹենէն կը խընդրեն որ պատերազմը ցյետին Ձիգն շարունակէ »։ Այս բողոքոյ 550 սպայք ստորագրած էին, որոնցմէն 300 գնդապետք էին, և ամէնը 75 վարչ կը նեղկայացընէին։ Ժողովրդեան Հրապարակները ժողովելով տաք տաք խօսակցուԹեանց կը պատպեէր. այլ ամէնէն Ծանր գործոյ մը ձեռք չէր գրներ. վասն զի գիտէր որ պարհանն անանկ Ծանր էր, որու Հակառակիլ կարելի չէր։ Ցեղ տեղ որսոց վրայ Թղթեր կպուցած կը տեսնուէին այս իմաստով. — Ջոտալք մեր թերդերը. յոտալք մեր Հրետանւորն։ Սակայն ոչ ոք խօսովանան յուզումի յարուցանելու կը գրգռուէր. մանաւանդ Թէ

այն թղթերը պատերին վար առնելով կը պատռտէին։ Ապստամբներուն մէկ քանի վայրէ դէմերը գրաւեցին, ինչ որ երեսից թշնամին այս կամ այն բերդն երթալու պատրաստութեան։ սակայն գիւրաւ կարելի եղաւ համոզել զերեզմանը երեսից ձեռնարկին անմիտ ըլլալուն, որով ամէնքը նորէն երեսից տեղերը դարձան։

Վճռուա զօրավարն ամէն զգուշութիւն տեսեր էր ինչ և իցէ խռովութիւնը համար։ Ուիկ տէր Վիլ և անոր մերձակայները զինուորներով բռնած էր։ Բոլոր շրջակայ տուներէն զինուոր դրած էր։ Սէնի բոլոր կամուրջները խումբ խումբ ռազմիկ զինուորներ զինեալ պահպանութիւն կ'ընէին։

Այսպէս մէկ կողմնակ ընդհանուր լռելեայն յուզում մը կը տիրէր գլխաւորապէս զօրականաց մէջ, ո՛րոնց ընդհանուր պատճառն էր « մասնաւորին, տասխոտեր ենք պլիւարեցին. սակայն միւս կողմնակ ալ անխոստովելի հակառակորդին համոզեալ, ծանր գործոց մը ձեռք չէին զարներ։

Վերջապէս այս ժամանակ հանդարտութիւն մէջ պահ գային ժողովին անձանց ընտրութիւնները սկսան. սակայն վարչութեան անձանց վրայ ժողով, որոնցմէն և շատերը, ինչպէս Պասշիւ, Ֆիւլ Ֆաուլը և Ֆիւլ Ֆեհ, երեսից պաշտպանին անկարող կը համարուէին, և ոչ իսկ ազգային ժողովին անդամ մնալնուել կ'ուզէին։ Այլ և այլ կուսակցութեան ժողովական յուզուելով երեսից կողմն մնալուկ յանձնելցնել կ'աշխատէին. սակայն ինչ որ հաստատուն կ'երեւար, շատերը հաստատապետականք յայտնելու էին այն ընտրութեանց մէջ։

Այս ընտրութեանց յուզմունքը նաև պարապորդ զինուորաց բաղմութիւնը մեծ երիւղ կ'ազդէր. դասատու և անհրահանգ, քաղքին փողոցները կը պտըտէին, երեքնիքնին զինուորութեան տալով։ Վաշտուց վերապրեալ խորհուրդը կու տային վարչութեան, որ

նեղբին աշխատութեանց ու փողոցաց չինութեան գործածել զանոնք։ Վարչութիւնն ընդհակառակին ձեռ խից գասուն կը խնդրէր որ ինչպէս կրնան զանոնք աշխատութեանց զործեցնեն, որպէս զի քաղաքին անկարգ բռնութիւններէ ազատ մնայ։ Վասնզը մեծ էր յիրաւի այն դատարկապորտ մտքերէն պատճառուած, որովհետև զինեալ պահպանողաց թիւը շատ քիչ էր այն քաղաքի մեծութիւնը զսպելու։

Այս առենս օտարականք և վախկոտք խարխլեին փախչելի կը ջանային։ 20,000 անձինք անցագիր խնդրեր էին. այլ անցագիրը ձեռք բերելու համար շատ ժամանակ պէտք էր, որովհետև առանց բռնակալի պաշտօնեի մը ստորագրութեան վաւեր չէր կրնար ըլլալ. որով հարկ էր նախ Վեռսայլ ղրկուելին որ ստորագրուին։

Այսպէս ընտրութեանց սոխը յուզմունք կ'անցընէին պետարարի առջի օրերը. կերպարեղինաց յաղագաւոր մեծ հոգ կ'գադէր. եղած պաշարները, գէշ և վատառողջ, երեքալով կը հանանէին. արդէն ժողովուրդը մեծ վանձառանոցը յարձակելով, այն քիչն ալ վանձառուելու դրած էր յափշտակելը։ Այսը վերջապ վանձառողը երեսից ունեցածը ծածկելով, գաղանի ձեռքի տակէն կը վանձառէին, որով պահանջութիւնը ալ աւելի զգալի եղաւ։ Պետարարի Շին քաղքին դէմերը սկսան գէշացիը ուտելիք բերել, այլ պզտի քանակաւ. գիշերը 3,000 պարկ ալիւր մտաւ քաղաքը. սակայն այդ ոչ ինչ էր. բուն խռովարարած պահանջին ամէն գիւղ հանելու վրայ էին, անանկ որ վարչութիւնը պետարարի հին առատ ուտելիք կը խոստանար ժողովրդեան։

Այս կերպով կ'անցընէին Բարիզ զինադադարման առջի օրերը։

Իսկ գաւառաց մէջ այս զինադադարման պատճառաւ նախ Լիոն քաղաք մեծ յուզում մը կը ծագէր,

որովհետև ցյեսին Ճիգն դիմակալելն է կատարելութիւնն՝ այն քաղքին մէջ աւելի զօրաւոր էր։

Վիձակի կատարելութեան մարդիկ միշտ քաղաքական պատրաստ կը նստեին, որուն վրան կարմիր գլօշակը անկած էր փոխանակ եռագոյնի։ Այնտուտ տեղ խաղաղասէր հասարակապետականք բողոքով աշխատելէն այն խոովութեան նշանը վար առնել տալու. ան միշտ նոյն տեղ կը ծածանէր։

Վերջապէս զինադադարման լուրը հասնելով մեծ յուզմամբ պատձառեց. նոյն վիձակին անդամը յայտարարեցաւ մը փետրուարի առաջին օրը նոյն վերագարձումը ծանուցանելով ժողովրդեան, կը յորդորէին որ չվհատին այն ձախորդութենէն, այլ ամրացնելով բարկոցը անկումէն, պատրաստ կենան պատերազմը շարունակելու։

Ժողովրդը շատ խռովեցաւ. երիկուան դէմ շատ մարդ Վէռօ հրապարակը ժողովելով ցոյց մը ըրին։ Ձառախօսք ունէր ժողովրդեան խօսելով կը յորդորէին որ ցյեսին Ճիգն կռիւը պահանջէն։ Այսպէս երեք ալիք յուզումը կը տևեցնէր, մինչև որ ազգային պահպանութեան հետևակները կոչը զարնուելով. ամէնքը ցրուեցան։

Սակայն երկու օր ետքը, փետրուարի 3ին, աւելի ծանր եղաւ յուզումն. ժամը 9ին աւետնելուն 120 մարդ դոց խումբ մը Վէռօ հրապարակը ժողովեցաւ։ Ազգային պահպանութեան 6դ վաշտուն մէկ քանի ընկերութիւնք քաղաքական պալատին պահպանութիւն կ'ընէին։ Վռնդուելուն առտիձանաց պահապանը, հետևտուելիքն երեսդ ելած չգիտնալութեանը, ուղեցին արգելել բազմութեան որ առտիձանները չելլէ. սակայն ժողովուրդը վրանին յարձակելով զինքերնին առաւ, և այն խռովութեան մէջ հրացանին մէկին ալ կոտրեցաւ։

Պահապանդ աղաղակներէը լսելով նեբոլ գնաւոդ պահապանք շուտ մը զինք առին և աստիձանաց տափարակին վրայ շարունեցան որ ժողովրդեան միացրը խափանեն։ Պարոն Լոռէն 6դ վաշտուն հրամանատար, սկսաւ ամբոխին հետ խօսիլ ու ջանալ հանդարտեցնել։ Այս ամբոխն արհամարհանօք մերժեց անոր խօսքերը։ Հրամանատարն այն առեն հրամայեց վհուատրաց որ պալատին նեբոլը քաշուելն և մարդ վանդակապետին դռնեն. այլ այս գործիս ժամանակը պալատին նեբոլէն և զօրաց հետևի կողմէն մը հարուածը արձկուելուաւ, և անմիջապէս անոր հետևէն ալ ուրիշ երկու հարուած։

Այս հարուածոց մեկնէն ժողովուրդն ի վեռ կը պրոյայ, զժողովուրդը կ'արագակեռ։ Մեկնէն հրացանքին ու շրջակայ փողոցաց խանութներէը կը փակին։

Այս այս առեռս ազգային պահանջապետ հատարտեռան հրամանը կ'ելլէր։ Զորս Թմբուկ, պահպանութիւն հանգերձ, քաղաքական պալատին Թէատրոնի կողմի դռնէն դուրս ելան։ Այն կոչին ազգային պահանջապետ 16դ վաշտն անապարեց տեղը հասնելու, և առանց ընդդիմադիմելու գանելու Վէռօ հրապարակը շուտ մը դասարկեց։ Բարեբաղդաբար այն ուրիշ վէռնի երեք հարուածներէն ոչ ոք վիրաւորեցաւ։

Քանի մը օր ետքը զինադադարական հանդիսս մը եղաւ Ի Լիոն, որ մեծ եռանդ ազդեց ամենուն։ Հռոմանսս դատաւորն մէջ ապացուցիչներն և լսելեացներն երեք Վերդիոն ձևացեր էր, որոնց դէօշակը յանձնաձեցաւ Ի Լիոն։

Այս հանդէսը փետրուարի 9ին տեղի ունեցաւ Պելքուռ հրապարակին մէջ, ուր ժողովուրդը խռովութեամբ լեցուեր էր։

Այս դրօշակներն տիկնոջ յանձնաժողովի մը ընծայ էին որ և նոյն Վերդիոներու կազմութեանը աւելի եղեր էին։

Լիոն գնաւող ապացուցիչը և լսեննողիը այն հանդիսի

դեսպոտ լեգէոնաց առջևէն քալելով փողոցով մը քէն ի քէն կ'երթար, առանց առջևէն գրաշակ մը կ'երթար, որուն վրայ գրուած կար. Ազատիան և Լուսնեան գաղութացի պիտուր սէնաւ։

Ամբոխի հայրենասէր բողոքը մը ամէնքն եռանդագնալից աղաղակներով ողջունեցին։

Ժամը 12 1/2 երբէք լեգէոնէն, Տանդէրձ երկնց գրնդապետներուն, Պէլքուռ Տրասարակը ժողոված էին, շքեղակազմ փողոցաց մէջ երկնց հետեւակօրեայ և հրետանեղէն ունենալով։ Այս լեգէոնից թիւը 10 հազար մարդէ աւելի կար, սակայն կարճ պատերազմիկ և ազնիւ պիտեր։

Ժամը մէկին Հռոդոմոսի գաւառապետը հասաւ, լեգէոնից սպայք, Տանդէրձ յանձնաժողովին անդամ ներուին, որոց մէջ շատ մը տիկնայք ալ կային, դրօշահարներուն բոլորը պատերին։ Պարոն Ռոդէնվիլար, ըստ կերպի հանդիսաց, հայրենասէր ձառ մը խօսեցաւ, որով ունկնդրաց ոգիքը վառելով ծանօթացուց Թեմսի ընդունելեցան իր խօսքերը։

Ձառէն ետքը տիկնայց ընծայ գրօշակներն լեգէոնաց հազարապետներուն ձեռքը յանձնուեցան։

— Մենք զանոնք յաղթական պէսով գարձընենք, կանչեց անոնցմէն մէկը։

— Կ'երդնուինք — պատասխանեցին եռանդագին սպայք սրերնին ձգելով։

Կարելի չէ խօսքով բացատրել Թէ ինչ մեծ տպաւորութիւն բրաւ այս առ Գաղղիա ցըցուցած սիրոյ նշաններն, և հայրենական Տողուն անբաժանելի ծառայուն վառուելի եղաւ։ Այս Տանդէրն ամէնուն կերպով շքեղ էղաւ։

Գաղղիոյ ուրիշ քաղաքներ ալ զինագարման ծանուցմամբ, որ խաղաղութեան յառաջադէմ նշան մը կը գտնուէր, ուրիշ յուզմունքներ տեղի ունեցան։ Մասնաւորապէս այն տաներն որ զինագարման լուրը Տասաւ Ժողովուրդը փողոցները սկզբան տագնապ մեղմ խռնիլ, ու տալ խօսակցութիւններու զարգիլ. ամէնքը վճռած սրտութեամբ էղած էին։ Ազգային պահանորդներէն շատ մը խանութպանք՝ խաղաղութիւն ընելուն Տակառակ կը խօսէին. ուսանի և տեղ տեղ ժողովներ ըրին ցյետին ձիշդ պատերազմը շարունակելու Տամար։ Մինչև նաև գաւառապետն ալ, Կամպէդպոյի մասճութեանց Տետեւումնա, խաղաղութեան Տակառակորդ էղաւ, ու ժողովրդեան յայտարարութիւն մը ուղղելով, կը յորդորէր որ երկիրը ալ առանց լքանելու անհրաժեշտ ցյետին ձիշդ պատերազմը շարունակելու պահանջէին։

Ի Գաւրդ ալ նմանապէս ասոր նման յուզում մը տեղի ունեցաւ։

Յունուարի 31ին, երկնկասն ժամը 9ին, Գաւրդի Քոլեճէի մեծ սրահին մէջ, երեք Տազար ռամկապետ տանջք ժողով մը ընելով, Տետևեալ որոշումներն ըրին.

« 1. Գործոյ կատարգութիւնը կը ծանուցանէ որ ազգային պաշտպան վարչութիւն Տիմնած է։

2. Կամպէդպա քաղաքացւոյն կը յանձնէ որ իր կառավարութեանը ներքև Տասարակաց փրկութեան յանձնաժողով մը գոյանրէ, որ զինագարման մէջ ժէ, պատերազմը ցյետին ձիշդ շարունակէ և Տասարակական վարչութիւնը ապահովէ »։

Ասոնք այն ժողովին նախագաՀն առաջարկեց որ անմիջապէս Պոռտօ երթալ գործակատար ղրկուին որ յիշեալ յանձնարարութիւնը Կամպէդպոյի յանձնեն։

Նաև Պոռտօ փէտրուարի 2ին յուզմունքներ եղան։ Բազմութիւն ապաստիացիք և լըռեհայիք գումարուելով բոլոր մը ուղղեցին առ ազգային պաշտպան վարչութիւն, երկնց գաւառաց Գաղղիային բաժնուելուն խնդրոյն նկատմամբ, ոչ որ կ'իմանին իշխանութիւն ունի այդպիսի բաժանման խնդիր մը յուզելու։

Սակայ բողբոջ դիպն առ Կամիլդդայ ուղղեցին, որ խոստացաւ շուտ մը պատասխանել։

Նոյն Պոռւտօ քաղաքը մեծ թէատրոնին մէջ արտա- քոյ կարգի բանաստեղծ Ժոզոլ մը եղաւ, որուն մէջ բողբոջեցին վէրադարձման գործին դէմ, և որոշեցին խնդրելու վարչութենէն,

Որ իշխանութիւնը Կամիլդդայի ձեռքը մնայ։

Որ պատերազմը ցկեանս Հիպն շարունակուի։

Եւ հասարակաց փրկութեան համար յանձնաժո- ղով մը հաստատուի ի Պոռւտօ, որուն անդամքին Գաղ- ղիոյ առեղնէն մեծ քաղաքներուն մէջէն ընտրուին։

Սակէ եաքը Ժոզոլ-ըդը ի պատէ. Կամիլդդայի մեծ ցոյց մը ըրաւ։

Փետրուարի ՅԵն նամանապէս ուրիշ ցոյց մըն ալ ը- րաւ Ժոզոլ-ըդը. այլ քաղաքին վարչութիւնը կան- խաւ խմնդրով, յայտարարութիւն մը ուղղեց առ Ժո- զոլ-ըդն յորդորելով որ մնչգէռ Թէհանէն իրենց հանդէպ կեցած էր, բարեկիրթ հանդարտութեամբ մը վարուին, որ Տպրնեանց վանդներըը չծանրանան։

Ժամը 4 ու կիսուն 2-300 հոգւոյ խումբ մը, քող- արկեալ դրօշակ մը առջևնուն ունենալով, քաղաքա- կան պալատին առջևը գնացին։ Երբ որ բոլոր այն հետաքրքիրը որ շատ ժամերէ ի վեր կը սպասէին, դէպ ի Տան վազեցին։ Այնտեղ մէջէն պատգամաւոր մը ելաւ Կամիլդդային երեսալու համար. այլ Կամ- պէդդա իր բժշկներուն ձեռօք պատասխան զրկեց Թէ իր առողջութեան վրնաւին անամեկ էր որ վեր նեղեր իրեն ոչ մտրդ ընդունելու և ոչ խօսելու։

Այն առեն Նուի Թէատրոնի պատուհաններէն մէկ քանի առնետասոք սկսան Ժոզոլզեան առնետաբա- նութիւնները ընել, որոնց խօսքերուն Ժոզոլը ըդն ոգե- ւորեալ ծափ կը զարնէր։

Ըմբոստութեանց դէմ բողբոջեցին, հասարակաց փրը- կութեան ՁանՁնաժողովի մը անդամոց ցուցակ մը կար-

դացին, որոնց կարգն էին Ռոշֆոռ, Վիկտոր Հիւկօ, Ռաւեաեան, Լիւլլիէ, և այլն, Կամիլդդայի նախա- գահութիւնը։ Վերջապէս Կամիլդդային խնդրեցին ան- միջապէս հեռագիր մը ուղղել զինադադարութիւնը ժըխ- տելու համար, և թէհանութեանց ձեռք զարնելով ամեն կողմէն Բրուսիացւոց վրայ յարձակիլ։

Այս խօսակցութիւնները եաքը բաղմութիւնը կա- մաց կամաց քաշուելով ցրուեցաւ։

Այսպիսիք էին Գաղղիոյ գլխաւոր քաղաքաց մէջ դիպած յուզմունքները, որոնց վախճանին էր ցյետին Հիպն պատերազմը շարունակել։ Եւ ամենուն միաքը Կամիլդդայի վրայ կը կեդրոնանար, որ ամենայն յան- դուգն և անյողդողդ մնացութեանց աղբիւրն էր։

ԳԼՈՒԽ Ծ Ա.

Նիցցայի խառնակութիւնները.

Ա֊պետմքերի սկիզբն ի վեր նաբոլէոնեան իշխանութեան անկմանէը Նիցցայի ժողովուրդը սկսաւ յուզիլ, և իր խոտեան ազգայնութեան արձագ֊գը յայտնել։

Ա֊պետմքերի հին կայսերական վարչութեան անկումը քաղաքին մէջ տարածուելով, ժողովուրդը սկսաւ ազխս անդին խոնիլ, և ապա մեծ ամբոխ մը ձևացընելով, սկսաւ փողոցները քարել կկոչէ՛ Ֆրանսական կառավարութիւն ազազակաւ։ Այսմ Հանդերձ նաև վիլդոնիա սրձանոցին առջևէն անցած ատենը, որով֊հետև նոյն սրձանոցը գաղղիական ժողովատեղին էր, կանկ առաւ բարձրաձայնել, և յետին աստիճանի յուզեալ, կկոչէ՛ խոսվիա, սկսաւ ազազակիլ, կկոչէ՛ կաբիտալտի, երբ ի քաց չիտալիոյ ո՛չ օտար դու։

Երկրորդ օրն աւելի ծանր դէպքեր Հանդիպեցան։ Նիցցայեցիք գաղղիացի իշխանութեան դէմ ապստամ֊

բելով, ոստիկանութեան պաշտօնաբանը յարձակեցան, բոլոր Թղթերն այրեցին, մաքսատան պաշտօնաբանները կտրծանեցին, բանտերը բացին, ամէնն կարելի եղաւ ժամանակին Հասարակաց յանցանօք պատժապարտ փախչելէն արգիլելու։

Եթէ խռնութիւնն աւելի ծանր Հետևանքներ չունեցաւ, ի՛նչ շնորհն Կառավարիչին եղաւ, որ Գաղղիոյ վշտերը չուզելով շատցնել, իր Նիցցայի բարեկամաց գիր գրեց խնդրելով որ Հանդարտին ու Համբերութեամբ տանին։

Այդ Նիցցայիք բազմաթիւ առորագրութեամբ գիր մը կը պատրաստեին Խոսվիոյ խորհրդարանին ուղղելու, որով կը խնդրեին որ նոքին Խոսվիոյ Հետ միանան։

Ազգային պահանջատց գլխաւորներուն ընտրութիւնն ըլլալով, բոլոր գաղղիացի Ծննդեամբ անձինք և այն տեղը Նիցցայիք որ գաղղիասէրը էին, դէպ֊ի Թողուեցան։ որով ազգային պահանջատց գլխաւորը ամէնքն Խոսվացի ընտրուեցան։ Այս ընտրութիւնն նոքին անսակ երկիւղ ազդեցին գաւառապետին, որ մէկէն ազգային պահանջողը ցրուեց։

Այս ամէն բանի Հետևանք այս եղաւ որ պարբերական վիճակի մէջ գրուեցաւ քաղաքը, և շատ մը Տրամաններ եղաւ որ շաբաթուն պահանջողը Հետևանքները, որովհետև Նիցցայի զօրաց վրայ ալ վստահութիւն չէր մնացած. ասկի զօր նաև 3,500 զուարճ Հասարակաց քաղաքը և երեք պատերազմական նաւ ալ նաւահանգստին մէջ խարխսխ նետեցին։

Սակայն այս իրենց խոսվացին զգածմանց նոր կայծ մը, Բարկոզա զինագադարավճիռ էսքը Պառտոյի ազգային ժողովին ընտրութիւնները եղան։ Ցեանք որ դէն ինչպես Նիցցա վիճքը ներկայացընող նուիրյակ զկառավարչի մտքերը էր։ Այդ այս նուիրակութեան Հետևանքն նաև Նիցցայի գաղղիացի գաւառապետն Ցիւֆքէս ալ եղեր էր։ Հետևաբէն այս եղաւ որ գաւա֊

ուսպհան արշամարհուեւլով, ոչ միայն Կառավարիչին տեղը ինքը չընտրուեցաւ, այլ և միւս ընտրուած անձինքն ալ, բաց ի Կառավարիչէն, ամենը խոպոպիկ էին։

Այս քուէարկութեան հետեւանքն Ճանչցուելով, անհուն բազմութիւն մը Տանդիսացաւ փողոցները պարպեցաւ, և խռնուելի հիւպատոս պալատը Տանուելով, սկսաւ, Կեցցէ Խռպոն, աղաղակել, Կեցցէ Կառավարիչ, Կեցցէ ազատաձայն Նիցցա, արտաքսեցինք Գաղղիացիք։

Ձեռով ամբոխը էս դառնալով, բոլոր քաղաքին մէջ Ջէն անցաւ, և ընտրեալ նուիրակաց պատուհանները տակը դադարելով, ծափահար աղաղակներով անոնց նպաստաւոր խօսքերը լսեց։

Ահա գիշերանոյնի եղբը բազմութիւնը ուրախութենէն յիմարեալ, դեռ ևս փողոցները կը քալեր, Ժամը մէկին Տանդարտութեամբ քաշուելով ցրուեցաւ։

Նիցցացիք առ Կառավարչի գիր մը ուղղեր էին, ուրուն մէջը յիշեցընելով Կառավարչին Նիցցայի ընտրելը, կը յորդորէին որ իրենց ազգային իրաւունքը պահպան ըլլայ Ժողովին մէջ։

« Այս պատերազմիկ, կ'ըսէին, դուս ամենուն մէջտղայ ձեռք առիր պատերազմին դէմ բողոքելու Տամար. Եթէ Ամերիկայի և Իտալիոյ պատերազմայ մէջ մեծ եղար, ոչ ինչ նուազաս եղար այն ատեն երբ ի ձինեվաւ նայ Իտալուհեան Ժողովոյն գահակից բազմեցար։ Ինչ ալ ըլլան, զօրավար, արդի պատերազմին նկատմամբ ունեցած կարծիքներդ, մենք երկու բան միայն կը ինդրենք քեզնէ. կը ինդրենք որ ծանուցանես Ժողովոյն Թէ Նիցցա, յանուն մարդկութեան և նոյն իսկ ի շահ Հասարակապետութեան, Իտալուհեան Ինանձիայ, կը ինդրենք Թէ յիշեցընես քու ընկերակցայդ մէր ազգային սուրբ իրաւունքը, այն իսանունն որուն Տամար փառաց և անձնուրացութեն կեանք մը անցուցիր »։

Նիցցայի իրաւունք օրագիրն այս առ Կառավարչի ուղղեալ գիրը Տրատարակեց։ Նոյն այն օրն Տասարակապետութեան գործակալն, ոստիկանութեան մարդիկ Տետ առած, և շատ մը զինուոր, օրագրին պահպանատունը գնաց, որ անոր խափանումը Ծանուցանէ, և այն Թուին բոլոր օրինակներն գրաւէ, այսպէս տեսչին բոլոր Թուղթերն ու Տաշիւներն առնելով եղան գնացին։

Ժողովուրդն այն զինուորականներն և ոստիկանութեան մարդիկը տեսնելով, խռնուեցաւ, և սկսաւ սուլելով զօրքերը նախատել։ ապա կեցցէ, սկսաւ կանչել օրագրին. և որովհետև այն ամբոխը երթալով կը բազմանար և սպառնալից երեւոյթ մը կ'առնուր, ոստիկանութեան չկրնան ձեռք զինուոր Տասան, և մէկէն առանց ազգ մը ընելու սրով Ժողովրդեան վրայ յարձակեցան, մինչդեռ միւս կողմանէ զինուորները սլաքով սկսան յառաջ քալել։

Ամէն, աշա ահագնաեսի մը պատմածին Տամեմատ, ինչ պատահեցաւ։

Ժամը Ե մ. Ե.ա. — Զօրաց ընակերութիւնը մը կը Տանդի սլաքը Տրացանին վրայ. Ժողովուրդը աղաղակելով ու ձեռքով սպառնալքներ ընելով զինուին կ'ընդունի, Եթէ ութ Թուխն մը և անպատուելի խառնակութ մը կը ծնանի անկէ. Ժողովրդեան ալիքները զօրաց վրայ Տյնալով զանոնք էս կը մղէ. անոնք ալ զառնալով նորէն զժողովուրդը կը մղեն։ Վայրկեան մը Տանդարտութէ կ'ըլլայ։ Ձինուոր մը Տրացանը կը վերցընէ. Ժողովուրդը աշեղաձայն զօրաց վրայ կը յարձակի։ Առանձին առանձին կռիւներ կ'ըլլային։ Ժողովուրդը սլայի մը վրայ կը յարձակի և կը Քանայ անոր ձեռքէն սուին առնել. զինուորներն իրենց սլաքը կը սկսին գործածել։ Ժողովուրդն այն զէնքերն կորզել կ'աշխատի. քանի կռիւ մըն է կը ծագի. ապայ մը գլխուն վրայ կը վիրաւորի, ուրիշ մըն ալ այսին ու ձեռքին վրայ։ Զգնպա-

պետք զօրաց մէջէն կը կոչէն ու գէտինը նետելով ոտքով ձեռքով կը զարնեն, հազիւ կարելի ի՛ըլլայ գէմ քը մէրձակայ տուն մը տանիլ և ազատել։

Ժամ 3 ½։ — Բիւրեղ և Պռոնիլմանէ նուիրակներն Ժողովրդեան կը խօսին. պարձակալ Տանդարտուճիւն մը կը տիրէ, և ապա, սլաքները վար առէք ազատակները կը լուծին։ Զինուորները սլաքները կը վէրցընեն, և Ժողովուրդը Կեցցէ՛ Իրաւունք (օրագիրը) կը կանչէ, Իրաւունքը ի՛ուզենք, և անիկայ ալ գնուորաց վրայ կատաղաբար կը յարձակի, որոնք փախչելու կը բռնադատուին։

Ժամ 6։ — Ոստիկանութեան ձիաւոր զօրքն այլ և այլ անգամ Ժողովրդեան վրայ կը յարձակին։ Ժողովուրդը փողոցին եղէրքները կը քաշուի և արհամարհանքը զօրաց դէմ ի՛աղաղակէ ու կը սուլէ. ապա եաև նուռ առնելով փողոցը կը փակէ և սպառնալից ազատներով անոնց եռանդն կը վազէ։ — Ժողովուրդը օրագրին պատուհաններուն տակը կը գտնուայ կը խօսի, և խրախուսանքը ի՛աղաղակէ։ Յանկարծ ձայն մը, գաւառապետին պարտաւոր երթալը կը կանչէ։

Ժամ 7։ — Ժողովուրդը գաւառապետին պալատը կը պաշարէ, և ուրիշ ելիք չունենալով, կը սկսի քարեր նետել և ապակիներն ու պատուհանները կոտրատել, ապա վանդակաբեռներն խորտակել և ջանայ նեղը մնացեալ հանգուցեալ Նալատակը, ոտքերի զօրք և ոստիկանութեան պահապանք զգալատը կը պաշտպանեն։

Ժամ 7 ½։ — Ձօրքը Ժողովրդեան վրայ հրացան կը պարպէ. Ժողովուրդն անյողդողդ տեղիք չտար, ու երկու գերանով կը սկսի պատնէշ մը շինել։ Ոստիկանութեան մարդոց հալածականը քարի մը ձակտին վրայ կը զարնուի։

Ժամ 8։ — Վիլլաֆրանքայի հաւատարիք շտապօրէն զինեալ կը հասնին։ Ժողովուրդը գաւառապետութե-

հրապարակին կը քաշուի. փողոցին բոլոր անցքերն ոստիկանութեան ձիաւոր պահապաններն բռնած կը պահպանեն։

Ժամ 9։ — Զիաւորը գլխաւոր փողոցին մէջ խրտնած Ժողովրդեան վրայ կը յարձակին, որոնք տեղի տալով փողոցը գրաւածին։ Հաւատարիմ մէկէն փողոցը բռնելով մէջ տեղը կը դադարին, և ոստիկանութեան պահապանք երկու անկիւններէ կեցած պահպանութիւն կ՚ընեն։

Ժամը 10էն մինչև կէս գիշեր Ժողովուրդը հանդարտելով լուռ կը կենայ, գաւառապետութեան հրապարակին մէջ միզոպոլէօզներ և գաշտի թնդանօթներ կը շարուին։ Այլ Ժողովուրդը յամառելով զօրաց հանդէպ իբր բանակուած կը նստի։

Ցերեկուն գաւառապետն այն փոթորկին վախնալով, յայտարարութիւն մը ուղղեց առ Կեցցեայներս, խոստանալով անոնց երթևեռ Հին քաղաքական ազատութիւններն Հաստատելու. և անմիջապէս նոյն գիշերը դէպ՚ի Պառաս Նամբայ ելաւ։

Այդ ոստիկանութիւնը սկսաւ շատերն բռնելով բանտերը լմնցնել և միւս կողմնակ քաղաքը զօրք կը լեցուէր, և հաւանական էր, քաղաքին Հանդէպ, երկու պատերազմական նաւ ալ շարուեցան, կասկ ընելու պատրաստ։ Հանդերձ այսու երկրորդ օրը Ժողովուրդն այ աւելի մանրկրկռանութեան ցրցուց քան զառաջի օրը։ Օրագրին պատուհաններուն տակ խռնելով, կեցցէ՛ սկսան կանչել օրագրին և խոտալոյ։

Մէկէն ոստիկանութեան ձիաւորք, հաւատարիմ ու զինուորք Հին Համաձայն։ Ժողովուրդը գրգռուելով անոնց հետ կռուիլ սկսաւ։ Զօրքն երեք անգամ սլաքով Ժողովրդեան վրայ յարձակեցաւ, վերաարձակելով ու սպանելով։ Ժողովուրդը սկսաւ զանոնք քարկոծել զրոսել և զօրաց մէկ մասը փախուց։

Ան առեն ժողովուրդը գաւառապետութեան պալատին վրայ յարձըկեցաւ. սակայն զօրաց կրակը շատերը սպաննելով ամբոխը ետ մղեց և ձիաւորաց յարձակմունքներովը բոլորովին ցրուեցաւ։

Զօրքն այնուհետև զինեալ՝ փողոցները սկսաւ քալել բարեկարգութիւնը պահպանելու համար. Թնդանօթք գաւառապետութեան հրապարակը միշտ կազմ կը կենային, և խումբերը հետզհետէ կը բանտարկէին։

ԳԼՈՒԽ ԾԹ.

Ազգային ժողովը։

Ըսինք թէ ինչպէս Կամպէգգա մասնաւոր յայտարարութեամբ մը ազգային ժողովընուիրակ ընտրուելէն դուրս հանեց կայսերական վարչութեան կուսակից պաշտօնեայք և այն ամենը որ 1851էն 'ի վեր տէրութեան պաշտօններուն մէջ մասն ունեցած էին։ Այն յայտարարութիւնն ըսինք հակառակ էր Բարիզու վարչութեան մտաց, որ և փութաց ոչնչացընելու։ Նաև Պիզմարք կոմսն ալ բողոքեց նոյն բռնութեանը դէմ, որ հակառակ էր զինադադարման դաշնադրութեան. մասնաւոր գիր գրեց առ Ժիւլ Ֆավրը իր աժդոհութիւնը հասկցընելու, առ որ փութաց Ժիւլ Ֆավրը պատասխանելու և իմացընելու Կամպէգգային յայտարարութեան ոչնչացումը։

Ասոր հետևանք այս եղաւ, որ Լէոն Կամպէգգա ներքին գործոց և պատերազմի պաշտօնեայ, փետրուարի 7ին իր պաշտօնէն հրաժարեցաւ, և իր տեղը Է.

Առաջո ընարուելցաւ քան զրուժ նեղբին գործոց պաշտօնեայ, և նաև պատերազմի առաջնորդեալ պաշտօնեայ։

Այսպա Գաղղիա եռանդեալ սկսաւ նուիրականեալ ընարութեանց զօրելոյ. ամեն կուսակցութիւնք, յաջորդ հասարակապետականք, կարմիր հասարակապետականք, նաբօլէոնեանք, Օռլէանիստք, պուռպոնեանք, ամենքն առհասարակ իրենց հարցերը զոր ծածկելին որ իրենց կուսակից մարդիկն ընարուին, և գրեթէ ամենքը յաջողեցան։

Եղած ընարութիւններէն կ'ելնացուէր որ ընարողաց փափաքը խաղաղութիւնն էր. քիչ էին ցմեռին Հնդկ պատերազմ ուզողաց կուսակցութիւնը։ Սակայն էր Բէլլէոն Ալսատիոց հին նուիրակը։ Այս ընարութիւնը զարմանալի բարեկարգութեամբ մը գլուխ տարուեցաւ, և ընարեալքն իսկ զարմանալի փութով շտապեցին իրենց կոչման տեղը հասնելու։

Բարիզու և Սէնի գաւառին մէջ ընարուած 43 նուիրակը մեծաւ մասամբ զուտ հասարակապետականք էին։ Հաւատարիմ այս անձանց անուններուն ցուցակը և քուէից թիւը։

Լուի Պլան, 216,000 — Վիկտոր Հիւկօ, 214,000 — Կառիպալտի, 200,000 — Լոկառ. Բ[illegible], 199,000 — Կամպինդան, 191,000 — Ռաշֆոռ, 163,000 — Սէտ Ծովակալ, 154,000 — Ֆըլէքլիւզ, 153,000 — Ժուանոռ, 153,000 — Շէօլշէ, 149,000 — Ֆելիքս Բիա, 141,000 — Հանռի Մարտէն, 139,000 — Բուդիւօ, 138,000 — Լա. Լքռուա, 134,000 — Կամիսյոն, 129,000 — Տուխան, 128,000 — Ռան, 126.000 — Մալեն, 117,000 — Հանռի Պահան, 115,000 — Ֆուիէ, 102,000 — Սօլաժ, 102,000 — Մարտէն Պէռնուա, 102,000 — Մարք Տիւֆռէյ, 101,000 — Նէպէօս, 101,000 — Լանկլուա, 95,000 — Ֆոբօզլ զօր. 93,000 — Բլէմմաս, 95,000 — Վաշոս, 94,000

— Ժան Պուիսէ, 93,000 — Հաքէ, 93,000 — Բուռնէ, 91,000 — Պալէն, 89,000 — Լիգուէ, 87,000 — Ժիւլ Ֆաւռը, 81,000 — Ռաշոս (տը Լ' Սուիժ), 79 000 — Լըտրիւ Ռոլէն, 76,000 — Լէմն Սէյ, 75,000 — Պիռաս, 75,000 — Ռաղծաս, 74,000 — Լա. Սուամ, 73,000 — Միլլիէռ, 73,000 — Բէյռաս, 72,000 — Ֆաւռօլ, 69,000։

Գիտելու է որ ընարելաւն որաշող քուէից թիւն էր 68,200։

Ալսպէս Գաղղիոյ ազգային ժողովը փետրուարի 12ին Պռաս քաղաքը գումարեցաւ. ԿատակերգուԹեան ըսուած Թեատրոնին մէջ։

Պռաս Կառան գեաին ափունքը չնուած շատ գեղեցիկ քաղաք մըն է, և նախ ափին կողմը ընդարձակ դաշտ մը վրայ կը տարածուի. փողոցները շատ լայն են։ Քաղքին երեսկին այն ատեն շատ կենդանի էր, որովհետև բայ Ի նոր ժողովին անդիրնեալներն նաև այն հիւսիսային քաղաքներէն փախոտներն ալ հոն կը գտնուէին, որ գերմնայուց ձեռքէ էին։ Սակայն քաղաքն անակն խռնոտ էր, որ կամ բնակութիւն չէր գտնուեր և կամ առասպելական գիներ կը պահանջուէին։

Ժողովարդը հրապարակը կը խռնէր որ նորընտիր երեսփոխանները դիտէ։ Օքնատրաց մէկ քանի արգատի խուժերը Թեատրոնին մուտ առքնէ կեցած, միայն նուիրակաց Ճոյ կու տային նեղբ մտնելու։ Ընթերակ նեղբան մեծագոյն մասը բողոքին անձանօթ էր ժողովրդեան։

Ժողովատեղին որչափ կարելի էր շուտով պատրաստուեցաւ. ժողովրդեան երեսփոխանները ընդունելու. այլ տեղին անյարմար էր, որով կը գուշակուէր որ շատ նեղուելին պետը նուիրակք, որ կ'անձնապարհին իրենց տեղերն բռնելու։ Կառապան տեղին առջի եկողնէ բան ըլլալու էին. շատերն իրենց մնուացք տոմսակներն քանի կու տային իրենց ամուսնացեալ վրայ։

Նաւ իրանիները հետզհետէ ժողովելով, վեր վար կ'ելլէին ու կ'ինկնէին։ Աչքն ժողովոց նաւ իրանք գործին վարժ և ակնկալու ծանօթ, ատոր համար անոնք իսկոյն կը զգային։ Նորամուծ անարժէք, երկիւղած երևելի մ' ունէին, և Տաճիկ ակռվկէ կ'ողջունէին։

Ժամը երեքին նիստը բացուեցաւ։

Նաւիրանց մէջ կային Բարեզուռ վարչութեան անդամներն, և նաև Շանգի, Տ' Օռէլ ոը Բալատին զօրավարները, Յաւուրյոն ծովակալը, Թիեռ, Պաղ և Բօլ Ռէմիւռա։ Պոռտոյի վարչութեան հասուածնին երկու անդամէ և Կամպէդոս պահաս էին։ Նաւիրանց Թիւն երեք Տարեմի չափ կար։ Ուշիմ ալ անոնց Թուէն, կարմիր շապիկ մը կը կրէր։

Հանուռօտ վէՀՀ մը եարբ, Թէպէտ և նաւիրանց Թիւը բաւական չէր, ՚ի վերայ այսը ամէնայնի ժողովը օրինաւորապէս ձեւացած կը Տրատարակուի՝ նահապետութեան ընտրութեամբը, որպէս դի ժողովրդեան ոգիքը Տանգարծին։ Նախագահ ի՚որոշուի երիցագոյնն Տասակաւ Պէռուա տ' Ագի, և քարտուղարք՝ Տիւշադէլ, տը Բաւդէլեան, Նպոլոն և Բօլ տը Ռէմիւռա։

Ժողովը այսպէս ձեւանալով, ժամը չորսին նաւիրակը նստին էլան ու Ժողովրդեան մէջէն անցնելով տեղը՝ նին զարձան։

Փետրուարի Ա՝ին ժողովականք գումարելով՝ նիստը բացուեցաւ, Թիւ Յաւնը բացման խօսակցութիւնն ընելով, նախ վարչութեան իշխանութիւնը ժողովին ձեռքը յանձնեց այս խօսքերով.

« Ազգային պատգամ վարչութեան անդամք . . .
« պատիւ ունին իրենց իշխանութիւնը Ազգային ժո-
« ղովին նախագահին ձեռքը յանձնելու։ Իրենք ի-
« րենց տեղը Տիացու են բարեկարգութիւնը պահպա-
« նելու և օրէնքները գործադրելու Համար, միևնոյն ո-
» րինաւորապէս իրենց տեղն պիտի դրուին »։

Ապա խօսակցութիւնը շարունակելով, և վստահեալ ժողովրդեան խնդութիւնները յիշեցնելով, կը յորդորէր որ առանց ժամանակ կորսնցնելու իրենց որոշ մունքն ընեն։

« Դուք գիտէք, ի՚րաէր, որ կանխաւ վերջնական ժամանակ մը որոշուած էր, սակայն դաշնադրութեան մէջ կար որ վիճադատարութիւն կրնար երկրցուիլ։

« Բան իս այդ երկարաձգութիւնը կարելի եղածին չափ կարճ ըլլալու է։ Մենք և ոչ վայրկեան մը կորսնցնելու ենք։ Մենք մոռնալու չենք մեր Թշուառ ժողովուրդները որ Թշուառին կը կոխկռտուին, ա-ռանց կարելի ըլլալու, Տանդերձ մեր ամէնայն Ճըգամբք, մեր ուզածին պէս անոնց վիճակը լաւցնելէ։ Ազատիլ եղեր որ անոնց արտասուքը, անոնց ըրած գոՏերը, սաստկապէս կը ծանրանան, չգտեմ իմ խղճ-Ճիս վրայ, որովհետև Աստուծոյ առջեւն ես անվճիռ եմ, Տապա իմ պատասխանատուութեանս վրայ։ և ես ու-բիշ շուտզողական փոյթ չունիմ, բայց եթէ այս Թըշուառութեանց վերջը փութացնել։

« Ես Համոզեալ եմ որ դուք օգնեք պիտոր մեզի այդ ծայրը Համենալու , և գիտեմ որ կրնամ կանխաւ վստահ ըլլալ Թէ դուք այդ բանին ձեռնհասու պիտոր ըլլաք մեզի։ Ես անոնց՝ որոնց Տետ դաշնադիր կ'ըլլամ, բաւ պիտի Թէ ժողովին ներՏ է որ մեզի դեռ ևս քիչ մը ժամանակ տրուի, որպէս զի դուք կարենաք Տաստն կերպով և խնդիրը Տամկալով, Տայրենեաց վիճակին որոշել »։

Ա՚յսպէս կը ըմբնդրնէ խօսքը Յաւնը, ու երկայն ծա-փահարութեամբը ժողովականք իր խօսակցութիւնը կ'ողջունեն։

Իրմէն ետքը նախագահը կը սկսի խօսիլ և կը զգա-ցընէ որ դեռ ևս շատ նաւիրանիք չեն կրցած ժողովը Համկել։ ուստի ժողովը կը Տրաւիրէ որ պարզօնապան-ները ժողովի և իւրաքանչիւրին իշխանութիւնը ստա-

գաւ, որպէս զի կարելի ըլլայ վաղը կամ միւս օր ազգային պաշտպան վարչութիւն մը որոշել։

Կառխպալի, լսած պահուն Աիլցպլի երեսփոխան, ժողովին ներկայ էր, և այս առենս Եպերթոսի մօտ նստած էր։ յանկարծ գոչագոչի թաղիքէ գլխարկը վար ի՛առնու, ոտը ի՛ելևէ ու խօսելու հրաման կը խնդրէ։ Խորհրդարանին անդամներն որ կանգուն կեցած են, ի՛նային ու կը չխոհին։ Շատ նուիրակներ այն առեն կը սկսին կանչել և աղմիկ որպէս զի զկնահատպատի խօսելու արգիլեն։

Շատ մը ձայներ կը լսուին այն առեն։ Աղմկին մէջէն հեռուէն կը լսի.

— Դաւ ժողովին մեծագոյն մասին նախատինքը կը դնես, կը կանչէ նուիրակ մը առ Կառխպալի։

— Նիստը գադաթ է։

Սակայն խառնակութեան մէջէն Կառխպալի լուռ կանգուն կը կենայ, անխռով ամենևին, թէպէտ և իր ընկերներէն շատերն իրեն նստելու նշան ի՛ընեն։

Նոքբոս նուիրակը կիջնէ։ կ՚ելնէ.

— Գաղղիացի ժողով մը չկրնար արդելել զկնահատպատի որ ի՛ուսի։ Չեր պարտքն անոր մեկի բեռն է։

— Խօսէ, կը կանչեն բեմէրէն մէկ քանի ձայներ։

Մառսիլիոյ յանձնաժողովին երիտասարդ պատգամաւոր մը, որ Հասարակաց ժողովներուն մէջ շատ անգամ առեղծուածած է, կրնկը որոնմանցին կը կանչէ։

Ազգային անդամոց ժողովն չնայած նաց ժողով. դուք Հայրենասիրաց ձայնը կը խղդէք։ Աղնաքիշտ գործ մըն է։

Յանկարծակի բեմէրէն, կնգցէ կառխպալի, ազդարարութիւն կը լսուին։

— Պէտք է որ խօսի, կը կանչեն, ազգային պահապետը զգեստով մէկ քանի ակմամտեաք, որոնց ներկայ ժողովրդը Հանգամանքին կը ցուցանէ։

Ակնառուս մը խօսիլ կը սկսի ու բուռն խօսակցու-

թեամբ մը ի՛սկիզբնատեն, զժողովն ինչպէս թէ « գժողովը մնալ », և Գաղղիոյ նախատինքն ըլլայ. շարունակ « մնանկ », վատ », աղաղակները կը լսուին։

Բարձրագոյն բեմէրուն մէջ բազմաթիւ ակամտեաք կան, որոնց մէջ շատ ազգային պահապետք կը տեսնուին, և ամենքը որչափ ձայնով կրնան, կնգցէ կառխպալի կը կանչեն։

Շեփոթութիւնը վերջին ծայրը կը Հասնի։ Նուիրակք կանգուն կեցած և գէշ խառնակութեան զարձած, կը պատռխրեն անանց որ լսեն ու ժողովը յարգեն։

Մառսիլիոյ երիտասարդն իր նախատինք խօսակցութիւնը կը շարունակէ։

— Այո, ի՛ըսէ, գուք չիսակատաց ժողովին էք։ Գաղղիոյ անդամոց թէ՛ բոլոր երեսփոխանաց. գուք այդ մեծ անձն ձայնին առջին կը գոցաք։

— կնգցէ կառխպալի, կը կանչեն կեզրոնի երկու Հարիւր ձայներեն։

— Լռեցէք խառնակիչք, կը կանչեն նուիրակք նեզդացած. թո՛ղ բոնութեամբ բեմը գասարկի։

Աղմկին մեղսաժողվի կ՚ըլլայ. բոլոր այս առենս կառխպալի լուռ յոտին կանգուն կայ։

Պարոն Պըռնաս ա՛ Աղլ, երկրագործին Հասակաւ, որ ժողովին սրահէն դուրս ելած էր, կիրքով և գլխարկը գլուխը նեբոս կը մնայ, և ամենը ձայնով մը կը կանչէ.

— Թող բեմերը գասարկուին, և եթէ պէտք ըլլայ բռնութիւնը գործածուի։

Լը Ֆլօ զօրավարն որ խառնակութեան սկիզբնէն տեղը թողը եղեր էր, ազգային պահանոցաց վարտուն Հրամնատարը կանչել կու տայ, և կը Հրամայէ անոր որ բեմերը գասարկել տայ։

Ազգային պահանոցք մեկին Հլուելէ ետքը Հրամանը կատարելու կը փութան, և բեմը քիչ առէնուան

մէջ կը դասաւորէին։ Սրահն ալ միայն նուէրատէրն կը ձնան և Կառխպալտի զօրավարն միշտ ոտքի վրայ կանգուն։

Վէրջապէս Կառխպալտի ալ սրահը Թողլալ դուրս ի՛ելլէ, և իրեն հետ ի՛ելլան նաև շատ սպայք և Պոռտոն զօրավարը։ Ժողովուրդն որ դուրսը Կառխպալտին տեսնելու կը սպասէր, վիրը տեսածին պէս կեցցէ՛ կառխպալտի կը սկսի աղաղակել, ամէնքը գլխարկնին օդու մէջ կը ձգձգեն։ Դժուարաւ կարող կ՚ըլլայ այն բազմութեանը մէջէն կառք մը նստիլ, և Տմակէց աղաղակող ժողովրդեան մէկ քանի խօսք կը զուրցէ, և ապա կամաց կամաց կը հեռանայ։

Կառխպալտին հեռանալէն ետև Լը Ֆլօ զօրավարը յանդիմանեց աղգային պահանորդաց սպայքն, որոնց յանձնուած էր ժողովին ծառայութիւնը։

Կառխպալտի նոյն Փետրուարի 13ին օրը ազգային ժողովին նախագահին դիր մը գրելով, իր նուէրքին պաշտամանէն հրաժարեցաւ. և նմանապէս պատերազմի պահճանէին ալ Թողլէ մը գրելով, խնդրեց որ իր զօրավարութեան հրաժեշտն ընդունի, որ և ան. միջապէս իսկ եղաւ։ Այսա Կառխպալտի իր բանակին հրաժեշտ Թուղթ մը գրելով, Ճամբայ եղաւ Պոռտոյէն ու Վիէն Մատսիլիա Տասաւ, և անկէ մնոնա. ւոր շրջհնաւով իր Քաղէդոյի նաղաղ միպնարանը դարձաւ։ Ինքը 62 տարուան կայ Հնար։

Պոռտոյի ժողովին շարունակութիւնը։

Եւ իրանդրոքեան ևախաշաւիղ պայմանները։

Գաղղիոյ Ազգային ժողովը իշխանութեանց քննութիւնը փութով լրնցուց։ Որոշեցաւ. որ նուիրատակաց իւրաքանչիւրին տարեկան Տասը 9,000 Ֆրանգ ըլլայ. գանձապետացը 12,000, որոնց և ազգային ժողովին պարտաւոր ընակութիւն պիտոր տրուէր. նախագահին թօշակը 30,000 ըլլալու էր։

Նախագահ ընտրուեցաւ Կռէվի, որ Ֆլանդրիա Տասարակապետական մէն էր. իրեն հետ կարնաև ուրիշ 150 Ֆլանդրատակս Տասարակապետական նուիրակք։ Միւսները միապետականք էին, որոնցմէք յօրինուած բանաս կամ պռասպնեանս, յՕռլէանիստս և ի Տաքոբինականս։

Այսոց մէջէն Տերձուածը փետրուարի 16ին նստին մէջ յայտնի եղաւ։ Սրահը լի էր բազմութեամբ. Ռոշֆոռ իսկ ներկայ էր, այլ Կամիլդդա Դեռ չէր Տասած։

Յանկարծ աջակողմեան նաւերուն մէ կը կանգնի ու տրտունջ կը վերցնէ, թէ ինչու՞ համար առջի օրն էրթ նաւերնիզուն դուրս կ'ելլէինք, ժողովուրդը սերտ նըշանակով և կէսցից հասարակապետութեան ազատական ոգիներուց զՀիտոյ Հիսոյ։ Կը պահանջէ որ այգ սխալի տեղւոյն մէյ մի ալ ետքագրէ։

Յաճախակողմեան նաւերուն մէ կը կանգնի, և ուրիշ նաւերուն ալ ուզելով պատասխանել որ կ'ըսէին թէ ժողովրդեան կեցցէ՛ հաստատակատարեալ ազատական ներ նախագիծ էին նաւերուն, կ'ըսէ թէ ոչ այս սխալ, այն ձայներն նախագիծ չեն։

Այն առեն շատ մը ձայներ կը պատասխանեն։ Դուք գաղատար չէք, դուք խռովարար կատարելագործութեան մէն էք։ Մեր վրայ մեծ յանդիմանութիւն կը ծագի։ կեցցէ՛ հաստատակատարեալ, կը կանչեն ձախակողմեանք. կեցցէ՛ գաղթիա կը պատասխանեն աջակողմեանք։

Ասկէ առէլի յայտնի չէր կինար ըլլալ հեծեծանքն սիկիլոբ։ Բիչ առենէ նորէն հանդարտութիւնը կը տիրէ, և ժողովրդ իր գործն առաջ կը տանի։

Նասին վերջը նախագահը մէկ քանի նաւերուն առաջարկ մը կը կարդայ, որուն գլխաւոր Թիէռ Գաղղիոյ Հասարակապետութեան գործադրական իշխանութեան գլուխ կ'առաջարկէին։ Այդ այս առաջարկին քննութիւնը երկրորդ օրուան կը ձգուի։

Երկրորդ օրուան նասին մէջ Բէլլէռ նաւերուն առաջարկը նշանակուց եղաւ։ Այս նաւերուն Ալսասիոյ և Լոռէնցիի գաւառաց նաւերուն ներկայացուած յայտարարութիւն մը կարդաց, որով այն գաւառաց ժողովրդեան Գաղղիական Հանրապետութեան հաստատութիւնը դէմ կը ցոյցնէին, ըսելով թէ ժողովի երկուքերէն չուներ այնպէս Գաղղիոյ երկիրներուն ուրիշն տալու։

Ժողովի խռովեցաւ այն ցոյցերը լսելով և կ'ուզեր ինդրել քննութիւնը երկրորդ օրուան թողուլ, երբ նորէն մէյ մի պատասխան տալ Բէլլէռ նաւերուն Հայ-

րենասէր խօսքերուն։ Սակայն Թիէռ կանգնեցաւ և ազդու խօսակցութեամբ մը Համոզեց զանոնք որ անմիջապէս խորհին այն ցոյցերն լուծումը գտնելու, խաղաղութիւնը կամ պատերազմը ընդունելով։ Այսոր վայ նաւերուն երեսից պաշտօնապահներուն կ'ուսանձնատան, և ժողովին սրահը լռութիւն մը սիրէ։ Վանանց աչքերէն արցունքները կը սկսին վազել և նասէ ձերբակալ ոմանց աչքերէ ալ ցաւագը չեն միար։ Յամը հինգ ու կէսուն նաւերուն ցերեկ սրահը կը դատարկեն և Բէլլէռ առաջարկին նկատմամբ հետեւեալ որոշումը կ'առաջարկու։

« Ազգային ժողովը, Պարոն Բէլլէռի և իր ընկերաց ըրած յայտարարութիւնը մեծ սիրով ընդունելով, գաղտագիր անձնաց խնամատարութեանը կը յանձնէ »։

Այս որոշումը գրեթէ ամենուն հաւանութեամբը ընդունելի անցաւ։

Այս Թիէռի ինդրին քննութիւնը սկսելով, որուհետեւ այսպէս։

« Ազգային ժողովը, գերագոյն իշխանութեան ատենադպրէն, կը վճռէ։

« Պարոն Թիէռ Գաղղիոյ Հասարակապետութեան գործադիր իշխանութեան գլուխ մնատնած է։ Ինչն իր այս պարտքը, ազգային ժողովին իշխանութեանը ներքև պետք հաստատ, երկին ընտրուած պատգամաւորներ ձեռնհասութեամբը, որոնց նախագահն ինքը պիտոր ըլլայ »։

Այսպէս ամենուն հաւանութեամբը Թիէռ գլուխ հաստատուեցաւ Գաղղիոյ Հասարակապետութեան։

Փետրուարի 19ին նասին մէջ Թիէռ Գաղղիոյ ժողովրդը նաւերուն 15 հոգի ընտրել և զանոնք իրը օգնական տալ այն անձանց՝ որ նասագրութեանը համար պայմանագիրը ըլլալու պատրաստ էին։ Պայմանագրութիւնն այս 15 հոգւոյ մնաց

ժողովին հաղորդութիւնը էին, որ անմիջապէս անոնց վրայ ժողովին համար տարբ էր։

Թիէնս ալ ի՛նտաքարիէ որ դաշնադրութեանց ժամանակը ժողովը իր գումարումները դադարեցնէ։

Այս երկու առաքելութիւնը ալ կ՚ընդունուին, և իբր մանտաժողովին անդամը հետևեալ անձինք կ՚ընտրուին։

Պրուսա ու՝ Ագի, Գեորգան ոը Պաս, ոը Մրուօտ, Տրաւերսեի, վ՚Լիմոր Լըճման, Լօռանսօս, Սէն Մառք ժիուառտէն, Պառելլմի, Սէնդ Լէնս, ու՝ Օռէլ ջորա վար, Լա Ռոնսիէռ Լը Կուռի ծովապետ, Բայեէ Քէռ դիե, վ՚Լիէ, Պասի, և Սէսէ ծովապետ։

Ես ապա ժողովը իր նստելը կը դադարեցընէ մինչև դաշնադրաց գարձը։

Իակ Թիէռ իբր գլուխ Հասարակապետութեան, այսպես ձևացուց իր պաշտօնադրանը.

ժիուլ ՖավԼՒՐ — Ազատութեան գործոց պաշտօնեայ։
ԼՈՒԻ ԲԼԱՆ — Հերքին գործոց պաշտօնեայ։
ժիուլ ՏԻՒՖՈՒՐ — Ապրարութեան։
ՖԼՈՒՔՍԻՈ ԼԱՄՊՈՒՔՐ — Աճախորդ։
ժիուլ ՍԻՄՈՆ — Ուսմանց։
ԼԸ ՖԼՕ գրասենսր — Պատերազմի։
ԲՕՒԻՒՈ ծովապետ — Ծովախուզութեան։
ՇԱՒԻ ԼԱՒՈՍԻ — Շինուածապետութեան։

Պաշտօնեից ընտրութենէն էտքը Թիէռ, զՖավրը և զԲիքսա պաշտօնեայքը Հետն առած, վերադարձաց Պիքմալը կանչել Հետ խորհրդութեան դաշնադիր ըլլալու Համար. իակ մանտաժողովին 15 անձինքները Բարիզ դադարեցան։

Գերմանիոյ կայսեր և Թագաժառանգ իշխանին այցելութիւն ընելէն ետև, փետրուարի 24ին ուրբաթ օրը, դաշնադրութեանց վերջը սկսուեցաւ, և նոյն օրն ուր ու կէս ժամ շարունակ դաշնադիրը խօսացան։ Երկրորդ օրը խօսակցութիւնը Հինգ ու կէս ժամ տևեց և երրորդ օրը, փետրուար 26 փետրուար, Հինգ ժամու խօսակցութենէն ետքը, պայմանները ոչնչացան։

Երկու կողմէն ալ դաշնադիրը բուռն կերպով վիճեցան. անանկ որ շատ անգամ դաշնախօսութիւնները կորսուելու չափ վտանգի մէջ կեցան։ Մէկ կողմէն պիքմալը չափազանց պահանջմունքներ կ՚ընէր, միւս կողմանէ գաղղիացի պայմանախօսք բիչ բան կ՚ուզէին Տերէնէլ սակայն վերջապէս երկուքն ալ միաբանութեան մէջը գտան։

Պիքմալքին վերջին պահանջն այս էր.

Գաղղիացիք Թոզան Գերմանացւոց զՍաարկիան և Լուէնպուի գերմանական մասը, Հանդերձ Մեցին և Պէրքոսաւ, մէկ ու կէս միլիառ Թալէռ Տասուցանեն իբր պատերազմի տուգանք և իբր Տասուցումն գերմանացի առանձնականաց կրած վնասներուն։

Թիէռ սկզբան կ՚ուզէր որ Սաարկիան և գերմանական Լուէնան չէզոք երկիր մը ձևանան, ապա թէրգեը կործանին, տուգանքը նուազի և Գերմանացիք Բաբիզ մնալու չպահանջեն։

Պիքմալը միշտ Տաստատուն կեցաւ ըսելով Թէ այն գաւառաց և Մեցին տուչութիւնը և Բարիզու մուրը, խաղաղութեան դաշնց երկու գլխաւոր պայմաններն էին։

Թիէռ ինչ որ միտքերնէն կարելի էր գործ դրաւ որ Մեցը Գաղղիոյ պահէ։ Սկզբան առաջարկեց անոր ամրութիւններն վար առնելու. ապա առաջարկեց որ Գաղղիա զԼուսեմպուրկը գնէ և Գերմանիոյ տայ. յետոց նաև յանձն կ՚առնուր այլ Ես միլիառ մըն ալ տուգանք տալ, չատ էր որ զՄեցը չպահանջէին, Սակայն նոյն ինչ անօգուտ եղաւ։

Թիէռ կայսեր ալ գնաց նոյնը խնդրելու. այլ գնայսըն իակ անողոքելի գտաւ։

Վերջապէս տեսնելով որ Հարիկ էր զինքն[ից] բաս[ել] [Ե]կ նախ Հարիկ էր ազգային ժողովին որոշած մնաց[ած] ժողովին անդ[ամ]ներուն կարծիքն ալ լսել, որուն հա[մար] [ին]դրեց որ պետադարձութիւնն մինչև մնալն 2 երես կարտաձգի։

Պերմոքը բացէ ի բաց մերժեց այն [ին]դիրքը. այլ ապա կայսեր գնաց, որուն քանի՛նաև Թագաժառանգ իշխանը, Ռուսն, Մոլդը, Պլուժնովալ և այլք, կը գտնէին, և Չոն երկայն վիճեցին եւան, որ[ո]ւնեցաս որ պետադարձութիւնն մինչև փետրուարի 26ին իրիկունը երկարաձգի։

Մնակ էաւն Թիւրք և Ցովաբ Բարիզ դարձան։ Չոն մնացած ազգային անդ[ամ]ներով և ներկայ պատմութ[եա]նեթով շատ անգամ ժողովի նստեցին էաւն, վերջապէս պայմաններն [ը]նդունէցան, և յետոյ Թիւրք, Ցովաբ և Տիւֆօռ Վէռսայլ գնացին դաշնագրութ[եա]նը ստորագրելու համար։

Չոն էաքի խօսակցութ[եա]նը աղմկալից եղաւ. Պերմոնտոք չէին ուզեր Պէրիւռը էս գարձնել։ այլ վերջապէս Հարիկ եղաւ որ զինքն[իւ]։ Բայց երբ դէռ էս վիճաբանութ[եա]նը չր չարունակէր, Պերմոնտը ոտ ջիւ մը անհանգիստ էր արդէն, Համերքութ[եա]նը Հանեցավ, կամ անվերջապէս խորհրդութ[եա]ն նախաշաւիղ պայմանաց ստորագրել առաջարկէց, և կամ դաշնագրութ[եա]ն[ը]նդհանրը կոտրել։

Թիւրքն ուզէր բան չէր մնար այն առնէ, եթէ չէր ուզէր պատերազմին շարունակութ[եա]նը, բայց եթէ ստորագրութ[եա]նը տար։ Այսպէս խորհրդութ[եա]նը նախաշաւիղ պայմանները փետրուարի 26ին իրիկունը Վէռսայլ ստորագրուեցան, անվիջապէս վերջին առնը, որ սկսէ[ր] պատերազմին վերջին պայմանաժամ մը նոյն իրիկուան վեց պետերուն կը լսէնար։

Պայմանները խիստ էին յիրաւի. բայց ամենէն աւելի գառն երկու գաւառաց կորսուան էր Ֆրանկֆ

Մէցկ։ Սակայն գոնէ բաւական յաջող գտնուեցան Գաղղիացիք զՊէրլիռ[ը] [ի]ջնոց պահելու։

Սակ զատ Գաղղիացիք 5 միլիառ Ֆռանք պիտոյ հատուցանէին Գերմանիոյ իբր պատերազմի ծախք, որմնցմէ մէկ միլիառը 1871 տարուան մէջ վճարուէլ էր, իսկ միւսը երեք տարուան միջոցի մէջ։

Գաղղիոյ ժողովին ներկայ դաշնոյ պատճէնին անմիջապէս ստորագրելէն եւան, Գերմանացիք սկսէին պիտի կամոյ կամոյ Գաղղիոյ Հողէն քաշուիլ նախ Բարիզու մէջէն և Անկի ձախակողմի բերդերէն սկսէլով և ապա Հետզհետէ Գաղղիոյ միւս գաւառներէն։ Այլ ցորչափ Գերմանիոյ զօրքը քանդագտաէր Գաղղիոյ Հողուն մէջ ուշանար միւնչև որ պայմանները զօծադրուին, Գաղղիա Հոգալու էր անոնց ապրուստը, պահպա նաև մինչև ցյեմեին Հատուցումն տագնապ, Գաղղիա Հարիւրմին հինգ շահ Հատուցանելու էր Գերմանիոյ։

Այս խորհրդութ[եա]նեն նախաշաւիղ պայմաններն անմիջապէս Գաղղիոյ ժողովին վաւերացուցման ենթարկելու էին, և ապա Գերմանիոյ կայսր վաւերացնէլէն եւան, երկու կողմէն ալ Պահանջ պիտոյ գտնուէին խորհրդութ[եա]նեն դաշնոյ յեմին կիներ զրնելու համար։

Այսպէս պայմանները ստորագրուէլէն եւան պիտոյ գաղարամբ ինչուան մայիսի 3 երեսփոխդ[եա]ն։ անկէ եւան ապա էր իւրաքանչիւր կողմէ, եթէ ուզէր, խորհրդութ[եա]նեն գործ առնել կամ զանոնք ամբողջապէս կոտրել։ երեք օր ժամանակ տալով [ի]ւրաքանչիւրեանց մէնաք զբոնելու համար։

Մարտի առջի օրը գաղղիացի գաշնագիրը պայմանները ժողովին ներկայացուցին։ Պրատշաւսէ եղաւ տեսաքանը։ որովհետև ոչ [ի]ր արքունի տան մը անդամին էր որ պիտոյ հետաքրքրուէր Գաղղիոյ երեսփոխանաց ձեռքովը, այլ նոյն իսկ Գաղղիոյ աշխարհին և ազգին [ի]րաւանց կործանումն։

Ժամը մէկ ու կիսուն, մինչդեռ էնը, նիստը կը բացուի։ Վիկտոր Լը Ֆռան առաջարկուն, որուն յանձնուած էր խաղաղութեան գաշնագրութիւնը, Գաղղիոյ թշնամութիւնները կը լծէ։ Տասապահուկ մը գահոյնող գերեզման վրայ կը խօսի, բարիզը կը լիշէ որ թշնամեաց ոտից կոխան է, և կը ծանուցանէ որ ամենայն վէճ յարուցանելը այդ նախաշաւիղ պայմանաց վրայ, անվերջ պիտի ըլլալու ստորագրելու է։

— Պայմանները խիստ են. մէկը կրասուած է, ժողովուրդը թշնամին տրուեցաւ։ Սակայն դուք գիտէք թէ ինչպիսի երկիւղներու մէջ մնացուած ենք։

Պէրիսոն ասիկա, հինա Պէրիսոն մեղի տրուեցաւ։ (Ձահակողմեանք բոլոր կը վերջրնեն)։ Մեր գերիները մեղի պիտոր դարձուին. մենք աշխատութեան բաղումներ պիտոր ունենանք։ (Աղմուկ)։

Թշնամիք բարիզ մնալու վրայ են, սակայն բոլոր այս թշնամութիւնը այն պատնառներուն մէջէն կը նկատենք՝ որոնք զմեզ ենթակայ ըրին։ Մենք կրնանք ըսել թէ պատերնս ազատ է։ (Աղաղակք)։ Նոյն իսկ թշնամին կը խոստովանի (Քաչ է, ձախակողմեանք)։

Տուգանաց պայմանները կը մնան։ Գաղղեացիք, մենք հարկ է ստորագրենք այդ պայմանաց։

Ողջոյն։ Նախատինքն է։

Ազգակողմեանները մէկը. Նախատինքն անոնց է որ նոյնները բռնի հարկ ըրին։ (Աղաղակք)։

Վիկտոր Լը Ֆռան։ Ինքնահեմութիւն ըլլալու չէ արդեօք հուսը նորէն յարուցանել. Մինչեւ ատով Գաղղիոյ փրկութիւնը վտանգի մէջ գնել չըլլար։ Մենք կրնայինք բոլոր Գաղղիոյ ծանրութեան կշիռը թշնամուցին վրայ թողուլ կշիռ մը որ զինշամին կրնար չափ չափել։ (Քաչ է, ձախակողմեանք)։ Սակայն Բարիզ քեզ բերդերը թշնամեաց ձեռք էին... (Ձախակողմեանք կ'աղաղակեն)։

Տեսքը իմ. մենք կրնանք յուսալ ու խոստանալ Ո-

րոյհետեւ մենք յարդիս ապահանութեան աւերը կը դադարեցրնենք և պարտուց Տասուցումը կը սկսինք. իսկ ապագային Տամար, Գաղղիա իր պետութիւն Տամար պատասխանող միջոցներ ունի, և գիանայ պետի իր թշնամութեանց չափ մեծ առաջադրութեանց ձեռք զարնել.... (Ձախակողմեանք կը տրտնչեն), եթէ իր իմանան մատակարարութեանը և Տայրենասէր անձնանուիրութիւնը, այն ապագային երկու գաղտնիքներն ալ դիանայ միաբանցրնել, որ անցելոյն գաղտերն են. ա՛լ յեղափոխութեանց միջէ չեմ տեսած, և ոչ Տայրենասէրներ ապահովը բնաւրէ (Քաչ է, քաչ է։ Դադիսանարութիւն...), և այնպէս աշխատութիւնը, բարեկարգութիւնը և ապատութիւնը ապահովի։

Գաշնագրութիւնը մերժել «Գաղղիոյ յետին ուժը վտանգի մէջ գնել ըսել է, առանց յաղթութեան յուսոյ»։ Լըբեռան չուզեր կերդել որ բանակը գասալ մեր ազգակերգրութեան մէջ է, որով և կռիւը շարունակել անկարելի է։ Ուստի Գաղղիա կը յորդորի որ գաշնագրոյ «Տայրենասէր Տպատակութեանը» Տետեւի, և խոյճող խօսքերով կը վիրաւորէ անոնք որ պատասխանատուութենէն Տետ կը կենան։ Եւ ապա աւելցուած ձախակողմեանս խօսքն ուղղելով «Թող այս խաղաղութիւնը, կ'ըսէ, միայն անոնց անհանդիստ ըլլայ, որ պատերազմին շարունակութիւնը վճռելու կրնային Տանդգնակիլ»

Ա. յոսէս ատենապանին իր խօսքը կը վերջացնէ։

Լամարտին Փեվռ ոտք ելլելով կը սկսի Տանդիսաւորել ու կը ջանայ Տանդիսել ժողովականս որ այն գաշնագրութիւնը մերժեն։

Լուսին էսքը Պանպէռժէ, Մէջի նուրբական բեմը կ'ելլէ, ու կ'ըսէ.

«Զեզի Տանդիսելու կու գամ որ մերժիք այդ գաշնագրութիւնը, որ ուրիշ քան չէ եթէ ոչ մահու դատավճիռը մը։ Այդ գաշնագրութիւնը՝ անօրէնութիւն

մին է։ Մէկ մարդ մը միայն ատորագրելու էր ատոր. Նաթալէեան Գ., որուն անունը մշտնջենաւոր նախատիպը պիտոր ըլլայ պատմութեանը մէջ»։

Այս խօսքերուն վրայ ձախակողմեանը երկայն ծա֊փահարութիւններ ի֊ընկեն. աջակողմեանը տրտունջ կը վերչրենէն։ Բանդի Քոռսիբացի նուիրեալ, կասկը քարտուղար, տաքութեամբ վեր կը նետուի ու կը կանչէ.

«Դուք գէթ մէկ մը կը նախատաք»։

Անտարբ աղմուկ մը կը ծագի սրահին մէջ, և այս աղաղակները կը լսուին. 'ի բեմ, 'ի բեմ։ — Թոյլ տուք խօսի, թոյլ տուք խօսի։

Լանկլուա բեմը կը յարձրկի, Ռոշֆոռ վերքը ի֊պա֊գելու։

Բանդի բեմ էլլելով. Ա֊յսպիսի ցաւալի վիճաբա֊նութեան մը մէջ չէի յուսար այսչափ կրից հանդի֊պելու։ Անանկ մէկին մը նախատինք կը դրուի, որուն մեզմէ ամենը կուտակից են։ (Ահ, ան, աղաղակք, տրտունչք)։

Կանխադրա. Քեզ կը նախատեն, պարծեսյք, բազա֊քեցիք։ (Աչկատուների խառնակոչիւն)։

Բանդի։ Կարծեմ որ խաղաղութեան ժամը հասած է։ Բայց ինչու կը սպասիք վես որ իմ չամերմնացս պաշտպանութիւն ընեմ։... (Դրիցին Տոքայք. ընդ֊հանուր աղմուկ։ այլակրումեանք ինչպես նաև ձա֊խադրումեանք, բաւական է, կը կանչեն)։

Վիկտոր Հիւկօ, Ի՞ուզէ բեմը էլլել։

Նախագահը. Կ'ուզէք որ Բանդի բեմը ձայ։ (Ոչ, ոչ. ամենն կ'ադատակեն)

Բանդի դեռ ևս բեմը կանգուն կը ձայ։ Մարդ մը՝ ողջոյն կատած Ժողովի մը առջև աներկիւղ կը ձայ. և մինակ՝ ոտքի վրայ և բեմը, և այն սպառնալից աղա֊ղակներուն մէջ։ Այնանկ որ նոյն իսկ իր ամենէն կա֊տաղի հակառակորդներն իր զարմանան անոր արիու֊թեանը վրայ։

Վերջապէս Պէճմինեան իրարի կը կանչեն ու կ'ըսէ.

— Ա֊յս դէպքիս վերջ մը տալու համար, Նաթա֊լէեան Գ.ին և անոր տանը անկումը վճռենք։

Ամենը ծափահարութեամբ այս առաջարկը կ'ըն֊դունին։

Բանդի ան տանէն բեմին վար կ'իջնայ. ամենը ծափ կը զարնեն։ Բիչ կը մնայ որ վիրքը կափահարեն։ Եան նուիրեալները վրան կը յարձրկին. պարան Բոշոլ'ի կա֊յսանս կը կանչ էրէն։ Խառնակութիւնն այն աստի֊ճանի կը հասնի, որ Հարի կ'ըլլայ նիստ ընդհատել։

Նախագահն սկսած է նախագահը կ'ադատէ ժո֊ղովին, որ ինքզինքը կրկից Թափին տալէն զգուշանայ։ Յետոյ Գաժէի նուիրեալը նորէն Նաթալէոնին անկման առաջարկը մէջը կը բերէ։

Յետ այլ և այլ բողոքներէ ու վէճերէ, Թիէռ Գաժէին առաջարկը քուէարկութեան կը հանէ։ Բոլոր ժողովին ոտք կ'ելլէ. միայն հինգ նուիրեալ հա֊կառակ կը կանգնին և ինքած կայսերութիւնը պահ֊պանել կ'ուզեն։

Ա֊յսպէս այս դէպքը Նաթալէոնի տան անկման վճռ֊ռոլը լրիւնալով, Ժողովին իր ինդիրը շարունակեց. այլ և այլ առերեսութիւնք յառաջ անցան խօսելու, ո֊րոնցմէն վ֊երագոյն Հիւկօ, Վաշռօ, Շանկառնիէ, Լուի Պլան, Ի֊. Սռաֆօ, և ամենքն ընդհանրապէս խաղա֊զութիւնն ընտրելու. յորդոր կարդացին Ժողովակա֊նաց։ Ջեռուց ապա Բեզիէռ, բեմին մէկ քանի սրտա֊շարժ խօսքեր զուրցեց. ըսաւ թէ Սարաղոսի բիկ քա֊զաքապետը սրտին ցաւէն մեռնելու վրայ էր։ Խօսքը լմընցուց ամէն սիրտ ուռեցնող մարդկի յորդորելով «որ կարելի եղածին չափ շուտ այս ամիծապարտ դաշնագրութիւնը պատառեն»։

Թիէռ անկիզծ քուէարկութիւն մը կը խնդրէ։

Լանկլուա անոր դէմ կը բողոքէ։

Ուսմի նախագահն առաջարկին գնալ երը կը կար֊գայ.

« Ազգային ժողովը, հետևանաց հպատակելով օրմնց պատճառն ելքը չէ եղած, խաղաղութեան նախաշաւիղ պայմանները կը վաւերացնէ, որմնց բնագիրը հոս կից է, որոնք են ի Վէրսալ փետրուարի 26ին 1871, տասնհնգ յօդուածս »։

Նաբէոս կը հարցնէ թէ արդեօք կրնան քուէ տալ նաև այն նուիրակք որմնց ընտրութիւնը դեռ ևս չէ վաւերացած։ (Այո, այո)։

Քուէարկութիւն կ'ընկնի։

Ներողամտաց	546
Հակառակ	107

Այսպէս ազգային ժողովը Վէրսալ որոշուած խաղաղութեան նախաշաւիղ պայմանները ընդունեցաւ։

Այժմ ըստ պայմանագրութեան, երկու կողմէն Պաիւսէլ գումարուելան, որ խաղաղութեան պայմանագրոյ յատուկ կնիքը դնեն։ Հին պայմանները նորէն բերնի նուէրնէն եան, վերջապէս Ֆիլ Ֆաուբը Ֆաուպիոնա գնաց և Պիսմարքին հետ նորէն խօսելով պայմանները Տուսկ ուրեմն վճռեցին։ Պիզմարք Փիլհելմի կողմէն մէկ քանի երկիրներ կ'ուզէր, որոնց ծագումն գերմանացի էր։ անոնց փոխանակ Պէլճիոէի կողմէն նոյնչափ երկիրներ կը խոստանար։

Երբոր դաշնագրութիւնը վաւերացուցման համար Պաղտիոյ ազգային ժողովին ներկայացուեցաւ, մեծ վէճ յարուցին ժողովականք։ Սակայն Թիէռ այն փոփոխութեան օգտակար վիճաբանութեանց վերջ տալով, վերջապէս ազգային ժողովը հաւանեցաւ և մայիսի 18ին տասին մէջ խաղաղութեան պայմանները վաւերացուցման վերջին կնիքը դրաւ։

Այնուհետև մայիսի 19ին ալ Պիզմարք Գերմանիոյ խորհրդարանին մէջ նոյն վաւերացուցման լուրը հաղորդելով՝ խաղաղութեան վերահաստատիլը կ'ազդարարէր։

Լրիվացաւ ասով Պաղտիոյ ու Բրանտիոյ մէջի պատերազմը։ այլ Պաղտիոյ վերջերը չէին լրիվացած։ դեռ ևս սև էջ մը կը մնար արձանագրելու այս տխուր պատմութեանը մէջ։ Հապու թէ գոհաբար եղաւ վիճուց, հաղիւ թէ հրատարակութեամբ որ այնուհետև ամէն մարդ կրնար իր անգամ խաղաղ գործոց պարապիլ, ներքին անմխաբանութեան օձը սկսաւ իր գլուխը ցուցնել։ քաղաքական կուսակցութիւնք սկսան հոգիներնին վրայ նկարուիլ։ խռովիչ ամպեր սև օրէնք, որ պատերազմին շարունակած ժամանակին իրենց չար գիտաւորութիւնները չէին կրցած յայտնել։ հիմա յարմար ժամանակ սեպելին իրենց չար կիրքերը գործադրելու, և ժողովրդեան դեռ ևս չգոհ ոգիքը ներքին խառնակութեանց գրգռելու, ապագայ մեծացածին բարօրութեան մը խոստմնալիներ։ Այսպէս ամէն ժողովրդեան գոհութեանցը զոհ եղան և յանգիտելոյն նոր վարչութիւն մը հաստատելու, հակառակ անոր որ ընդհանուր ազգին ընդհանուր սահմանուած էր. իրենց բանակի մը շինելին, առաջնորդ գործադրութեր գտան, և յարուցին քաղաքական կռիւը, պատերազմ։

Այլ այս պատմութեան էջին առելի է լիրաւի և անհանգստացնելի անոր՝ որ առանց կրնայ և յատակ աչքը աշխարհիս պատահարները կը դիտէ։ Խաղաղասէր ոգւոյ մը առջին չկայ առելի զզուելի բան քան ան մը և ազգի մը ներքին երկպառակութիւնը տեսնել։ ուր հայր զզուին, եղբայր զեղբայր և ընտանի զընտանի անհաշտ կրնայ կը փարատէ, ուր, ըսենք, անհաշտութեամբ եմանք, բան որում կը բորբոքին կիրք, ազգ մը անհետայ ինքզինքը կը սպառնեցնէ։ մինդեռ Տարկ էր քաջալերութեամբ, խրախուսանաք և ձեռնտուութեամբ հասարակաց բարօրութիւնը առաւելուլ, ազգը յառաջադիմութեամբ զարգացնել և ամենուն օրհնակ բարի կացութեան։

Է յիրաւի և յեղափոխութիւն մը սուրբ, երբ ազգ մը ողջոյն իր մասնաւոր եղած ազգային արժանիքը պաշտպանելու ախոյեան կը կանգնի, և անօրէն մասնըչաց դատը խնդրելով, իր արդար իրաւանց պահանջմանը մէջ՝ ամենայն բռնութեան դէմ հաստատուն կը կենայ։

Սակայն հոս ոչ է այսպէս. այլ կը տեսնենք որ մէկ քանի անօրէն և անծանօթ բարբարոսք, սինլքոր ժողովրդեան մը մէջէն ելլելով, ամենայն կարգ և օրէնք վեր 'ի վայր կը տապալեն, և սուրն ու հուրն իրենց ամբարշտութեանը գործի առնելով, իրենք զիրենք ահարկու կ'ընեն. որպէս զի իրենց աւազակաբարոյ դիտաւորութիւններն յաջողցընեն։

Ուստի և ասոր համար Գաղղիոյ այս յետին թշուառութիւնն այն աստիճանի ատելի զգացում կ'ազդէ վրաս, որ լքում կը բերէ, և խօսքս հոս դադարեցընել կու տայ, զանց ընել տալով անլուր անգթութեանց և անօրէնութեանց նկարագիրը։

ԳԼՈՒԽ ԾԴ.

Մուրատեան վարժարանը։

Ժամանակիս մեծ պատերազմին այլ և այլ ահաւոր դիպաց նկարագիրն տալէն ետև, հարկ կը համարիմ համառօտ յիշատակութիւն մըն ալ ընել Մուրատեան Վարժարանին վրայ, որ ըստ որում ազգային կրթութեան գլխաւոր տեղերէն մէկը, Գաղղիոյ մայրաքաղաքին մէջ գտնուելով, պաշարման հետևանքներուն ենթակայ եղաւ։

Պատերազմին սկիզբէն 'ի վեր Մուրատեան Վարժարանին տեսչութեանը մտածութեան նիւթ եղաւ աշակերտաց ապագայ վիճակը։ Բնականապէս այնպիսի անկանոն ժամանակի մը մէջ, ամենուն ոգիքը պատերազմին դէպքերէն յուզեալ ըլլալով, կարելի չէր որ նաև դպրատանց ուսումնական կրթութեանը մէջ այլայլութիւն մը չպրդէր։ Զինուց, շառաչիւնը, լրոց անհամբեր հետաքրքրութիւնը, ակնկալեալ բանակաց անդադար շարժումը, և փափաքած յաղթու-

թեանց վրիպումն, յոյսց և երկիւղ տագնապս, ինչ-ինչպէս երկրագործն այսպէս նաև օտարականին ոգւոյն վրայ իրենց ազդեցութիւնն ունին, որ անշուշտ Վարժարանին ալ ուսումնական սովորական ընթացքը անսովոր անհանգստութեան մը մէջ կը դնէր, որպէսզի ալ իսիա հանգստութիւն մը ըլլար։

Թնդանօթից շաչիւնը դեռ ևս շատ հեռի էր մեր բաբաղաքէն, և ամէնուն սրտին խղճը և ակնկալութիւնը կը յուսացընէր թէ պատերազմը կարճատև պիտոյ ըլլար, և ամէնայն վտանգ հեռի ի մերոյս զալէին։ Սակայն, այլ է, կ'ըսուի, մարդոց առաջադրութիւնը, և այլ նախախնամութեան տրամադրութիւնը։

Երբ Գաղղիացւոց առաջին, երկրորդ և երրորդ ձախորդութիւնները եղան, վտանգը Գաղղիոյ մայրաքաղաքին սկսաւ մօտենալ, Հարիւ եղաւ այնուհետեւ վարժարանին աշակերտաց օգտակարագոյնը մնացելը, ոթնից ծնողաց սիրտ խիստ անտարակոյս վարանման ու երկիւղի զգածմունքներով պէտք եր բաբախեր։

Ս. Յակոբ աշակերտաց Բարիզու մէջ փակուիլ և իրաց եղբին տպասել անկարելի և վնասակար եր։ ուստի և տեղւոյն փոյթ տարաւ աշակերտին տագահալագոյն տեղ մը հասցընելու։

Նախ Հանդիսարանական աշակերտին և տւարտաւարժներուն իրենց Տպրեներէն գաղձուց։ և ապա միւս Թերասարժներուն առ ժամանակ մի Մասալիա փոխադրեց, յոյսալով որ շուտով ըլլալեն տւարտի, ու նոքին տեղերնին դառնան։

Մարսիլիոյ քաղաքին ամէնատափուռ եղեկտուոյը մարդասէր Տիւըմնալ-Թիւն ըրաւ Տպրեական վարժարանին աշակերտաց, որոնց և մնմնատւոր վարժարանին մէջ բնակութիւն շնորհեց, և ամէնայն բարեսէր իմամբ անոգնական ըրաւ անոնցմէն։

Սակայն պատերազմի գործերն երթալով կ'երկրին-

նային. Թշնամիք Բարիզու չորս կողմն նստած՝ ահաւոր պատրաստութեան մը եռանդ կ'ըլլային, որ այն մեծ քաղաքը կրակի ու երկաթի սնձրևոյմը ծածկելու. Թող սովու արհաւիրքը։ Ս. Յակոբ ամէնայն ինչ գուշակել կու տար որ Թէ և կռիւը ըմրնար, քաղքին ապագայ անտապդ վիճակը չէիբերը պիտի բաւական ժամանակ անոր մէջ բնակութիւն նդգրեր։

Ս. Յակոբի մտածութենէ մը շարժեալ Մուրատեան Վարժարանին տեսչութիւնն որոշեց որ տղայքը Վենետիկ փոխադրուին՝ Ռափայէլեան Վարժարանին, ուր իրենց ուսումնական ու բարոյական ընթացքնին կաւազ վարեին։

Ս. Յակոբ 1870ին Հոկտեմբերի 27ին, կէս քառասնօրեայ պանդխտութեան մէջ՝ Մարսիլիայէն եղեկալ, Հոկտեմբերի 30ին կիրակի գիշեր Վենետիկ հասան, ի Ռափայէլեան Վարժարանը, իրենց վերաստէն ուսումնարուեան համբ։

Իսկ Գերմանացիք Բարիզ պատերալ կամաց կամաց պաշարումը ստուգացուին, ամէնայն արտաքին հաղորդակցութիւն ընդհատեալ. քաղաքացւոց այնուհետեւ արտաքին աշխարհիս հետ ուրիշ հաղորդակցութեան միջոց չէր մնացած՝ բայց եթէ օդապարիկ ուղեւորութիւնը։

Մնացեր էին ի Բարիզ երբ Մուրատեան վարժապանին Հակոբ՝ վարժապանին գործակալը Հ. Գրիգորիս Վ. Մերճանտեան, Հ. Գաբրիէլ Վ. Զարբհանալեան և Հ. Տիմոթէոս Վ. Թեղրեան, որոնց ուղեկընկերանալ նաև Պետրոս Շահէան պատանին, Ռափայէլեան Վարժարանին վաղեմի աշակերտ, որ ի Բարիզ առ մեզ էր երաւագիտական ուսումն կը շարունակէր։

Բարիզու պաշարուելէն ի վեր այն պաշարեալ անհնգնեալ առնելին լուր մը չէր գար, Թէպետ և օ-

գաշտ գումտերըն յանձնաժողովին էր, և ամէն տեղ վարչական պաշտօնեաներ կը ղրկուէին, մոլորաքաղքեն ներքին լուրերն ու վիճակն աշխարհիս ամէն կողմը ծանուցանելով, և նաև առանձին մատնագրաց պաշտօնեայ մը որոշեալ տեղերն էին։ Մէկ պաշտօնեայն ալ մյուս և մյուս պաշտօնեաներ էին և ղեր, բայց չհասան ան որս ուղղեալ էին։ Կ'երևի թէ քանի մը հարուստներ կամ դերեալ օգտագործիչներու յանձնառած են եղեր։ Եւ մերոյդ այդ լուռ թիւրը անտարակոյս քիչ չոգ ազդելու չէր։

Հասաս հուսկ ուրեմն և քաղքին անձնատուրութեան, և օրէն իսկ հետզհետէ կ'անցընէին, այլ լուր մը ամենեին չէր հասներ։ Այլ և անոր ղրկած կերպով կոստանդնուպոլսէն լուր կու գար թէ Մուրատեան վարժարանը բարիզու գնդապետին շատ ջասուկեր էր, գրատունն այրեր էր բոլորովին։ Կորստա մեծ չի լսուի, վասն զի անով պարապին գեղեցկագոյն մասերին մէկն ալ Տրոյ Ձարակ կ'ըլլար։

Բնական էր որ այսպիսի չարագոյժ լուր մը Հոգ մեծ ազդեր առնուն։ ուստի մինչդեռ անձ մը ղրկելու պատասխանութեան կը սեմնուէր, որ երկածն առագէ, փեղ պրուսի Ա կին գերդաստիրը կը հասնէր, և վարժարանի գործակալին կոմսնակ գիր մը կը բերէր, հետ տեղի անձնոց բարեկեցութեան լուրերն աւետելով։

Յայտնի է որ այս գիրը մեծ ուրախութիւն պատճառեց ամենուն, և մեծ Հոգւոյ մը տագնապը փարատեց։

Կամաց կամաց գերդաստիրին միջոցները դիւրընթացով, հետզհետէ ուրիշ գերդաստիրներ ալ կը հասնէին, և ան ամէնուն հետ ամենն երկիւղն կասկած բոլորովին ի'ամէնուն։ Շաչէան պատանին ալ փետրուարի 20ին առ ներսուն գրած գերդի մը մէջ, վարժարանին վերաբերեալ լուրեր կու տար և ի'ըսէր թէ ինչպէս պարապման ժամանակն այլ և այլ փոփոխներ էր ընդունել։

բերից լուրերն հասցընելու։ Այսպատշաճ սահման նամակին մէկ քանի տողը իբր յիշատակ հոս դնեմ։

« Գաղթիս դրության բացատրելէն վերջը, ի'ըսէ, եւսև եւս ձեր գերդաստիրին ընդունելութեան և կրնաք երևակայել գերդ ինչ տատնապանի եղաւ մեր սրտին խնդութիւնը։ Եւ, մանաւանդ պատրաստած գերդից վրայ, պարզ մանն ժամանակ այլ և այլ նամակներ գերդատուի օգտավոր կով, Ակնթախիկ, Մարսիլիա և Պօլիս. և այս գերդից մէջ վարժարանին և մեր վիճակին վրայ կը խօսէի, ձեր տագնապալ սիրոյը խաղաղացնելուհ։ այլ կը լռեմ հիմա որ գերդակներէս և ոչ մէկը ձեռքերնիդ հասած է։ կրնայ ըլլալ որ օգտագործիչները գերդատնան ձեռքն ինկած ըլլան։ Այսուամբ կեանքը անցուցիչը և վաճառական աշխոյժ, արեւմտեան, հրով և պահպանվ յոյսամ գերդ մեզ գերդերնես սրբուեցան, միայն գերդ Աստուած պահպանեց մեր կեանքը։ Ազգերու գաղերն իրենց մեծութեանը Համեմատ մինչև մեծ և սարսափելի են. կ'երևայ գերդ Գաղղիա ալ կարօտ էր այս դասին։ այլ ինչ կ'ըսեմ, բոլորովին մոգակութիւնն էր կարօտ այսպիսի ազգասրտութեան մը »։

Գերդ ասկս նաև չ. Գաղերգին վարդապետէն ալ մանաւանդ յիշատակգիր մը կը Համնէր, և աւելի մանր տեղեկութիւններ կու տար հոն տեղն անձանց պարապման ժամանակին անցուցած կերպացը վրայ։

Պարապման սասահմանալուը, ի'ըսէր, տասնեւիններ ազգային անձինք էին Մուրատեան վարժարանին մէջ պատրաստ, որոնցմէն էր նաև Շաչէանն տարեկոր Բաւլորին։ Այսոնցմէ զատ ուրիշ գաղղիացի ծանօթներ ալ կային, տասը ծառայութեանց վերաբերեալ մէկ քանի անձինք և չորս գաղղիացի ազգատ ընտանիքներ, որ վարչութեան յանձնարարութիւնը Հաճի Հոգոն նեղութ ընդունելու։

Երբ ամբակոծումն սկսաւ տատահանալ և գնդակներն սկսան վարժարանին վրայէն տուչելով անցնիլ,

Հարկ եղաւ երկրաշնեղին վարժարանին գեանափոր շահագործանելին իջեցնելու։

Վարժարանին միջոցքն չէնքը, բարձր, կամարաձեւ, գեանափոր շահագործանելու վրայ կը հանգչի. ո՛րքան մասնաւոր պատահանիներու մէջէն լոյս և օդ ընդունելով, չէնքը միշտ չոր կը պահէին, որ առողջաթեամբ համար մէկ հատիկ հարկաւոր բան է բարեզուռ պէս թաց քաղքի մը մէջ։ Այս գեանափոր շահագործանելին պէսքի ժամանակ, եթէ գեղեցիկ չէ, այլ գոնէ բաւականաչափ հանդիստ բնակարանի տեղ կրնան ծառայել։

Սպասասրահ մէջէն խոհակերը միայն ծառայութեամբ մէջ մնացեր էր, և սովորական խոհակերոցին մէջ այն շահագործանական բաղմաթեան սակաւաստնոգ կերակուրը կը պատրաստէր։

Նէ որովհետև ամէն ընկերութեան մէջ ինչպէս երկրագոր կայ այսպէս ալ արհաբերը, այս երթիններու ցորեկը շահագործանելին գուրս կ՚ելլէին ամբոց չահելու և ուրիշ գործոց զբաղելու համար։ Խոհ երկրագնեղին, որ անդադար մեծագոյն մնան էին, ոչ միայն գիշերին, այլ և ողջոյն օրը գեանափոր շահագործանելուն մէջ կ՚անցուցնէին։

Ջմեռ. ատեն շահագործանց մէջ լոյսը սակաւ կերպով կը թափանցէ. այն լուսոյն պակասութիւնը կանխելի լուսով կը լեցուցնէին. իսկ օգտուն ցրտաթիւնը՝ ջերմութիւնը վառելով կը կոպրէին, որ բաբեզադրաբար նոյն շահագործանց մէջ տեղը չմնասած է։

Ցայսմիկ է որ այն գեանափոր տեղւոյնքը, և այնպէս սի արտաքոյ կարգի ժամանակ, զգազանիքներըը քիչ ըլլալու էին։ Սակայն անձնոց նուազութիւն չըլլալով գլխաւոր զգազանքն ալ խոստկութիւնն էր, և օրագրոց ընթերցումը։ Կրնայ գուշակիլ թէ այն փակ միջոցին մէջ ինչպիսի ըլլալու էր նորանոր լոյց հետաքրքրութիւնը. և սակայն ինչպես թէ գերեզմանի մէջ

բնակիչին, այնպէս օտար էին արտաքին աշխարհին։ Մանաւանդ որ ոչ ոք կը համարձակէր անկէ դուրս ելլելու, որովհետև տեղ տեղ փողոցին մէջ ռումբեր կ՚ելեյային, և շատ մարդիկ ալ սպանուեցան նոյն վառ ժարանին փողոցին մէջ. ինչպէս նաև մեր գեանաբերքնակքն լրտեղոց աչքերը տեսան երեկոյ մարդոց ռումբերի մը տակ ջախջախիլը. երբորդ մըն ալ լազակը վանաոդ մըն էր, որ անվիճելապէս վարժարանին դրանն առջևը ռումբերի մը ջախջախուեցաւ։

Եկեղեցիք որ այնպիսի ժամանակ փակ էին. ուստի և մեքեն իսկ Տարկ էր որ իրենց եկեղեցական պաշտամունքը այն շահագործանց մէջ ընէին։ Հաւատարիմ օրինակ պրպտուն Հոգ քրիստոնէից, որ բռնաւորաց մահապարտ սպառնալիքներէն փախչելով, գեանապոր տեղւոյնքը ծակտունա կ՚ըլլային, իրենց տուն, և կերեզի և գամբան ընելով նոյն մոռացութեան տեղերը։

Այս վշտալից օրերն յայտի է թէ սովորականքը ընթերաց պահանջն ոչ ոք կրնար ունենալ. ուստի և այն գեանափոր տեղերն ապահովութեան կերակուրը, հասարակ քաղաքացւոյն որոշած կերակրէն տարբեր չէր։ Զորս օրը մէկմէկ, կ՚ըսէ յիշատակագիրը, քիչ մը ձիու միս կ՚ընդունէին վարչութեան, և ամէն օր ալ որոշեալ չափով հաց. այլ հաց մը օրուն մէկ ամիսայն ինչ կար ալիւրէն զատ։ Միւս օրերուն կերակուրն էր վերոյգր, բրինձ և լուբիա։

Կ՚անդրադարձնին ռմբակոծման օրերն առանց առիւծնին նիւթական վնաս մը տանելու. վարժարանի չէնքերն երբ յանկարծ յաւնասարի 13ին հասարակ գիշերին երեք ժամ տեղը աշխատ գրդռմամբ մը բոլոր վարժարանը սասանեցաւ. այն ժամուն ամէնքը շահագործանելուն մէջ կը հանգչէին. մէկը միայն գեռ ևս վերի գասիկնիներէն կը գանուէր և այն ահասոր ցրնդմանը սկանատես վիպ եղաւ։

Այս աշաւոր ցնծման պատճառն ահագին մեծութեամբ ռումբ մըն էր, որ գաւթին կողմէն մանկտուցին դասատուից կողմի քնարանին վրայ զարնուելով պատը ծակեց և սրահին մէջ իյնալով ձայն եղաւ. սենեակ մը ամբողջ կոծանեց և մոխր կարասիքը ջախջախելով բոլոր գաւիթը աւերակալ լեցուց։ Այն աշաւոր ռումբին Հարուածին տակը, կ'ըսէ ականատես եղողը, բոլոր տունը ցընցուեցաւ, պանդխտերն սկսան զարնուիլ անկողինները տեղերնին վեր վեր կը ցատքեին, և յիսուն տպաւիլ աւելի մեկին կատը կտոր եղաւ։

Զեմ գիտեր Թէ այսպիսի դէպք մը ինչ տպատօրէն Թիւն ըրած ըլլայ գեռնաթափ շահեմարանաբնակաց, Բայց կ'երեւակայեմ որ սարսափով լցուած պիտոր ըլլայ սրտերնին, գիտնալով որ այն մնչոգոյժ ռումբը ուսկից փախչել կը ինդրեին, իրենցմէ քայլ մը հեռու ինկեր էր։

Սակի գատ նաև ուրիշ երեք ռումբք կամ ռումբեր կատրը վարժարանին պարտէզն ինկան, այլ առանց վնաս մը Հասցնելու։

Յիշատակագիրս երախտագէտ գովասանօք կը յիշէ Օսմանեան գեպացիք, ըսելով Թէ մեծ մարդասիրաբարձր ցուցաց իրենց, սակն բանի մէջ օժանդակելով։ Ամենատանդ Գէորգեանին Գուռ և Գորտոյ եղած ժամանակը, որոր զործակատար Հիւսմէն Էֆէնտին, որ Կաբնելի Օսմանեան գպրոցին ուղղիչն էր, սակն մարդասէր օգնականութիւն ոչսոփ ձեռքէն կու գար Քահանայ ընելու։ Բոլոր պատերազմին ժամանակը վարժարանին Հետ Հանգստը Օսմանեան պատգամն գրօշը կը ծածաներ, և աւելորդ է ըսել Թէ միշտ յարգեցաւ։

Այնհետեւ Թէև հեպը, սակայն որ քաղքին գոնէրն բացուեցան և երեք հեկտարներ Հիւսքն ու բացան, Օսմանեան գէորգեանին փոխանորդն զեկոյց վարժարանին մէջ տպատիւնդ տեղացոյց որ ոմ որ յօժարակամ էր Բարիզէն երթալու, Օսմանեան տերութեան կողմանէ

ամենայն պաշտպանութեան ու գիւրութեան միջոց պատրաստ գտնար։ Մեր վրայ ունեցը դէպ ի Կոստանդնուպոլիս ուղևորեցան և այլք ի Հռոմ։

Այսչափ լծինցաւ բրտախական գնդակոծումը, անտառագործեան վերնակի մը մէջ թողուլ զԿաղղիոյ մայրաքաղաքը։ Կամաց կամաց, ինչպէս տեսանք, առատ պաշարութեան Հանգերծը քաղաքը պաբհնատօրեցաւ, և այնչափ կրած տառապանքներէն ետքը Հանգեաւ։ Սակայն Հնպատաց իրը գեռ ևս ուրիշ վշտեր պահած էր նոյն անշուն քաղաքին։

Քաղաքական պատերազմին իր ամէն աշաւորագործութիւնն ծագեցաւ։ Ողջոյն քաղաքը վճռեալ զարհաւրելի արիւնհեղութեան մը կը պատրաստուէր, մինչդեռ միւս կողմանէ գաթձեալ պաշարման մը սոլուն հետեւանքները կը սպառնացուէր։ Այն մէկ քանի ծնացեալքն ի Մատաւեան վարժարանը, տալելով կըը կին անգամ ոմանց մահացման վտանգաց ենթակայ ըլլալ, որոշեցին Թողուլ գԲարիզ։ Եւ այսպես սպրիլի 15ին դէպ ի Նամսի ձամբայ ելան, անկէ ալ դէպ ի Մէց ուղղեցուելով։

Սակայն վարժարանին գործակալը տալելով գարձեալ այն ազգային տեղին առանց Հակոզութեան Թողուլ, յանձն առաւ ամէն վտանգաց դիմացը գալ և ինց պարձեալ ի Բարիզ։ Ինչ անգը անցան այնուհետեւ, ահա իր Մայիսի 31ին գրած Թուղթէն յայտնի կ'ելնացուին։

Բարիզ 31, Մայիս 1871.

. . . . Ցանաւ Հանգուցեալ ի սասանութենէ աշաւորմբրին որ էանց գպնաւք մերոք, փութամ գրել և տալ տեղեկութիւն զինէ. փառք Ցհաւած, դի անցեալ ընդ Հարը և ընդ սուր, անվնաս ելաք ի Հանդիսատ մեք և տատս։ Արդէն աւուրբք ինչ յառաջ գերծաք Ցերեսէ յանմնաւորեցէ

վառնդէ կործանման, ձայնմամբ մեծէ գործարանին լուցկեայ, որ հինգ վայրկենիւ չափ հետ էր ի ժէնջ, որ սարսուռ ահաւոր ետ տանս իրրև գետնաշարժի, մինչև կարծել մեզ ևս ընդ փլատակօք . աւերըզդ է տանդ թէև խորտակմունս ի տանս ։

§18 օրէ ամսոյս երեկոյին նշանք յարձակելոյ զօրաց ի քաղաքս . ի բազում տեղեաց և ի կողմանէ Թաղիս , պատրաստ քաղաքիս կործանեալ էր , և առումք մինչև ի ձայր Կարնէի հասեալ . Ցնսուչ վարժարանին Ջաճկաց առ մեզ փոխադրեալ էր կաշխութ և կարասիօք ։ Ցաւուր կիրակէի , որ 20 էր ամսոյս , ի 10 ժամու երեկոյին լուսք ի ծածուկ դիտատ զօրացն ընդ Կարնէի , այլ ոչ կամեցաք հաւատաս ընծայել . տեղեակք էրացն առուրց ինչ էս պէտք էին , ասէին , առ այն . և ահա յերկուաշաբթի յմ ժամ առաւօտուն , Պաշլարն , որ ի գոլին պարտիզին , և փողոզք Պասիլոն և Ռահնոց զրաւեցան ի զօրաց , և խռովարարք փախեան ի գետնատունսդէն չկարելով ի գլուխ հանել գերիին պարիսպսն , զորս պատրաստէին ամրառնալ ի ձայր փողոզին մեզ բուժ և ի սկիզբն Պապէ սը ժամ ։ Երկինք հաճեցան ազդակս փուճով գերծուցանել զմեզ ի սրկէսոյ . ժամ մի եւ և Թագս մեր ամրողջ ի հուր և ի կործանումն մատնէր , իրրև զվերջին ձայր Թաղիս . չուրջ զամէն մերով ցարդ եօթն կոյտս գոյք հրավառ նիւթոց , յորոց մին եւթ բաւէր ըզփողոցն ողջոյն և զշրջակայս կործանել , և են այսպիսի .

Ա . Մեծ եկեղեցին Նորաչէն ի Պուլկարն , յորում գբաւան 10 տակառք հրավառ նիւթոց ։

Բ . Մինձաչէն պալատն ի ձայր Պապէ սը ժամէ և վառուն ։

Գ . Ցննեւորանոցն Պապկրան ։

Դ . Մինձաչէն մենաստանն Ուազո կոչեցեալ ի տիս սը Մէփս ։

Ե . Արքեպիսկոպոսարանն ։

Զ . Կնդրան Հեռագրատուն ։

Է . Պաշտօնարանն պատերազմի . սա պայթեցաւ մասամբ եւթէ և զշրջակայսն վնասեաց ։

Դեղս խորհուրդ էր , որպէս այժմ զայ յերևան , զիարզ ողջոյն , իբր ապնուսանաց , բնակիչն կործանել . այլ սրա դաթիւն զօրաց էաբէ չփոթ ի նոսա , և զերծաք ցնորամբ յանչուշտ կործանմանէ . Զայլոց աւերմանց և հրկիզու-

Թեանց որով անչքացաւ քաղաքս չերկարեմ ասասէն , ընդ Թզիայս առաքելով օրագիրս ինչ , յորոց լիուլի անգիկաս-ջիք դանդատ բարբարոսութենէն պետերդ ժողովրդեան ի չարեաց կողմանց ժողովելոց ի Նօրս-Բաբերդն ։ Չկարեմ բացատրել զմեր սասանումն ի տես ընդարձակասաւալ Տրդն ի ձայն շառաչմանց թնդանօթոց և միթռայլեօրից , անձրևատես Թաղիսդ ի վերայ տանս կապարոց հրացանիցն , և բաղմութեան ահաց չարչ զմեզ . և տեսեալ այս խառնակութիւն ցերեկոյ չորեքշաբթի աւուրն , յորում պարիսպացքն ի ֆեռաս Պաշ և ի Ռիս որ Ռեճ հանդիպ կայսրացին վ Էռասյնեաց լրեալ յապստամբեաց , ի հուր նախելով զշրջակայ տունս յայնկոյս գետոյն , հետացաւ . ի մէնչ պատերազմին , և ի 28 ամսոյս յետ միջօրէին վճարեցաւ այս սրբիս նահէնդ , անդուր , անեղեակսելի պատերազմին , որ անցոյց զանցոյց բան զառաջինն ամենայն մասամբ ։ Այրդ ընդ վիճաբանական օրինօք ելը . յամենայն տունս մի ամ մի տուն , նէ զօրականն ի խնդիր գնուաց և ապատաւճարց , յորոց իբր 25,000 գերեցան , և առաւել քան զ30,000 կոտորեցան . փողոզք լի են գերեամբք . բազումք ի գլխատից ձեռամբ կալ եղեն և անդէն սպանան . ոչ սակաւք հրացանաւ անկան ի գոլին պարտիզին մերում հանդէպ եկեղեցւոյն , և զմարմինս բերէին ի հետևդանոցն եզբարց ի տիս Ռահնս , ուր և ես փութացայ երթալ ի մատակարարութիւն խորհրդոց և ես փութացայ երթալ ի մատակարարութիւն խորհրդոց առ վիրաւորեալս , փախուցեալ դռամ համօրէն քահանայից Քաղիս . զվիրաւորեալս և զմեռեալս երկուց կողմանց ես բերէին անդր , և ախանաւոս եղէ ցաւալից տեսութեանց , զոր չկարէ բացատրել գրիչս . . . Լռեալ ինձ ի զկատարած արքեպիսկոպոսին և բաղմաթիւ քահանայից , զորոց գմարմինս գտին ի 28 ամսոյս , և զՊրեսիկոպոսն ասէն ի պատկառ իւր , և արդ ի տեսիլ եգեալ է անդ բան սոսկալեաց թեան . զնայի և ես ի տես և չաղօթս . . . ի թիւ կոտորելոց են և վնց յետոյանանք մեծաւորաւ իւրեանց , որոց թաղումն եղև յառաւօտուս . . .

Խռովարարաց զսպուելովը մինչեաւ ևս Գաղղիոյ քաղաքական պատերազմը . ու քիչ մը ոգի առաւ աշխարհը իր այնչափ կրած վշտերէն . Սակայն դեռ ևս ապատաճուհեան ոգին ամեն դին կը խլրտի . և թէ

օրհաւ տեւէ պիտի այս առեւտրոյն հանգաբտուԹիւնը, Աստուծոյ միայն է գիտելի։

Մենք այս եռքի պատերազմին պատմուԹիւնը Հոս կը լրնդլնենք. սակայն պատշաճ չեմպելով բոլորովին լուսԹեամբ անցնիլ յետին յեղափոխուԹեան զարհուրելի դէպքերը, մտածեցինք առնէ ամիս Բազմավէպին ԹերԹերովը հրատարակել, առ որ կը հրաւիրենք հետաքրքիր բանասիրաց ընԹերցասիրուԹիւնը։

ՎԵՐՋ

ՑԱՆԿ

Գլ. Ա. Սեպտեմբերի 3 ի Բարիզ 3
— Բ. ՀասարակապետուԹեան հրատարակումը . 14
— Գ. Գաղղիոյ ՀասարակապետուԹեան գործերը 29
— Դ. Բարիզու նոր կառավարիչները 45
— Ե. Գեղմանիոյ կարծիքը 53
— Զ. Բարիզու բոլորտիքը 64
— Է. Սարազոզուբրկ 76
— Ը. Մէց և ուրիշ մանր բերդեր 84
— Թ. Ֆավրը և Պիզմարք 89
— Ժ. Բարիզ պաշարեալ 114
— ԺԱ. Պաշարման ու պաշտպանուԹեան գործերը. 123
— ԺԲ. Սարազոզուբրկի անձնատուրուԹիւնը . . 129
— ԺԳ. Դուռ քաղաքը 138
— ԺԴ. Լիռնի անկարգուԹիւնները 145
— ԺԵ. Կառխարտոի ի Գաղղիա 152
— ԺԶ. Կառխարտոի իր նոր պաշտաման մէջ. . . 159
— ԺԷ. Կամպէդդա ի Դուռ. — Օռլէանի առումը. 163
— ԺԸ. Մէցի անձնատուրուԹիւնը 172
— ԺԹ. Մէցի տուչուԹիւնը 182
— Ի. Պաղնիդէմ ղուբցուած ամբաստանուԹիւնները. 192
— ԻԱ. Բարիզու Պաշարումը 204
— ԻԲ. Բարիզ պաշարեալ 212
— ԻԳ. Ցորդային հասարակապետականք . . . 219
— ԻԴ. Թիէրսին յանձնուած գործը 237
— ԻԵ. Կառխարտին բանակը 257
— ԻԶ. Շադիլոնի և Լանգըռէյի կռիւները . . . 265
— ԻԷ. Օգէօնի կռիւը 276

Գլ. ԻԸ. Գաղղիացիք նորէն Օռլէանի կը տիրեն . . 282
— ԻԹ. Բարիզու տակ նոյեմբերի 28, 29, և 30 օրերը 292
— Լ. Բարիզու տակ դեկտեմբերի առջի օրերը . 306
— ԼԱ. Լուառի բանակը 326
— ԼԲ. Կառիպալտեանց բանակը։ — Նիւիի կռիւը. 337
— ԼԳ. Անգութ դէպք Լիոնի 343
— ԼԴ. Բարիզու պաշտպանութիւնը 350
— ԼԵ. Բարիզու բանակին մեծ յարձակումը . . 364
— ԼԶ. Բարիզու գնդակոծումը 370
— ԼԷ. Բրուսիացւոց բանակը 380
— ԼԸ. Վիլհէլմսհէհէի գերին 385
— ԼԹ. Պէլֆորի պաշարումը։ — Վիլլէռսէսէլի կռիւը 395
— Խ. Լը Մանի կռիւը 403
— ԽԱ. Բոնդ-ա-Նուաէլի, Պաբօմի և Սէն Քանդէնի կռիւները 411
— ԽԲ. Կառիպալտի, և յունուարի 21, 22, և 23ի կառիպալտեանց յաղթութիւնք . . . 419
— ԽԳ. Բարիզու գնդակոծման շարունակութիւնը. 431
— ԽԴ. Յունուարի 19ին յարձակումը 441
— ԽԵ. Յունուարի 22ին ապստամբութիւնը . . 448
— ԽԶ. Պուրպաքի զօրավարին բանակը 454
— ԽԷ. Բարիզու անձնատրութիւնը 469
— ԽԸ. Պօռտոյի վարչութիւնը 484
— ԽԹ. Կառիպալտի 491
— Ծ. Բարիզու և գաւառաց յուզումը 496
— ԾԱ. Նիցցայի խառնակութիւնները 506
— ԾԲ. Ազգային ժողովը 513
— ԾԳ. Պօռտոյի ժողովին շարունակութիւնը — Եւ խաղաղութեան նախաշաւիղ պայմանները. 521
— ԾԴ. Մուրատեան Վարժարանը 535

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0495815